انتشارات دانشگاه تهران

۱۸۱

فهرست

کتابخانهٔ اهدائی آقای سید محمد مشکوة

به

کتابخانهٔ دانشگاه تهران

جلد سوم

بخش دوم

کتابهای تاریخ فلسفه، پزشکی، ریاضی و هنرهای شگفت‌انگیز و افزارهای علمی

گزارش

محمد تقی دانش پژوه

۱۳۳۲

چاپخانهٔ دانشگاه

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
libraryut.ac.ir

عالم المخطوطات والتراث

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

فهرست گفتارهای این دفتر

گفتار ششم

تاریخ فلسفه ـ که ۱۷۴ کتاب در ۱۸ نسخه در آن شناسانده شده‌است .

(کتاب ازش ۷۶۶ تا ۷۸۲ و نسخه از ۹۲۱ تا ۹۳۸ ص ۶۹۳ـ۷۱۱)

گفتار هفتم

پزشکی ـ ۸۲ کتاب در ۹۰ نسخه

(کتاب ازش ۷۸۳ تا ۸۶۴ و نسخه از ۹۳۹ تا ۱۰۲۸ ص ۷۱۴ـ۸۱۵)

گفتار هشتم

ریاضی ـ ۱۲۶ کتاب در ۱۳۳ نسخه

(کتاب ازش ۸۶۵ تا ۹۹۰ و نسخه ازش ۱۰۲۹ تا ۱۱۶۱ ص ۸۱۸ـ۹۵۸)

گفتار نهم

هنرهای شگفت‌انگیز یا علوم غریبه ـ ۱۱۹ کتاب در ۱۱۹ نسخه

(کتاب ازش ۹۹۱ تا ۱۱۰۹ و نسخه ازش ۱۱۶۲ تا ۱۲۸۰ ص ۹۶۱ـ۱۰۳۸

گفتار دهم

افزارهای علمی هفت شماره ص ۱۰۴۱ـ۱۰۵۲

(۳۴۴ کتاب در ۳۶۰ نسخه در این بخش و رویهم ۱۱۰۰ کتاب در ۱۲۸۰ نسخه در دو بخش این جلد شناسانده شده است) .

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

این دفتر بخش دوم جلد سوم است از فهرست کتابهای کتابخانه ایکه فرزانه ارجمند و استاد دانشمند دانشگاه تهران جناب آقای سید محمد مشکوة بیرجندی بدانشگاه تهران اهدا کردند و از این راه کتابخانهٔ مرکزی دانشگاه تهران را بنیاد گذاردند. بیگمان از اینکار پسندیده و بسیار نیکوی ایشان همهٔ ایرانیان و هر کس که جویای دانش و هنر است خرسند و سپاسگزار میباشد. این کتابخانه در سالیان دراز گردآوری شده است و همهٔ کتابهای آن دارای برتری و مزیتی است که گواه بردانائی و آگاهی گرد آورندهٔ دانشمند آن تواند بود و میتوان مزایای کتابهارا چنین شمرد :

۱ـ نسخه‌های شاهانه با آرایشهای دلپسند ۲ـ متنهای نادر فلسفی و کلامی ۳ـ متنهائی که درروزگار مؤلف نوشته شده است ٤ ـ نسخه‌هائیکه دارای خط دانشمندان یا بلاغ و اجازهٔ آنهاست ٥ ـ متنهای اخبار که دانشمندان تصحیح نموده‌اند ٦ ـ متنهای چاپ نشده ۷ ـ متنهای فقهی بخط مؤلفان ۸ ـ ترجمهٔ پارسی متنهای فلسفی وادبی و فقهی و اخبار .

این بخش از فهرست مربوط بکتابهای تاریخ فلسفه و پزشکی و ریاضی و هنرهای شگفت‌انگیز و افزارهای علمی است و از چگونگی ۳٤٤ کتاب در ۳٦۰ نسخه در آن سخن رفته است .

دیباچه

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

یادآوری

شماره‌ایکه در آغاز سطر و برابر نام کتاب میان دو کمانه دیده میشود شمارهٔ کتابی است که در این فهرست آمده و پس از شناساندن کتاب شماره نسخه‌ها میآید که در میان سطر نوشته شده و نسخه‌هایی از آن شناسانده میشود در همین جا در گوشه راست شماره‌ای درشت‌تر و سیاه‌تر هست که نمایندهٔ شمارهٔ ثبت نسخه در این کتابخانه میباشد و با این شماره باید کتاب خواسته شود. این شماره دفتری را میرساند که کتاب و نسخه مورد بحث شاید همه آنرا گرفته باشد یا اینکه یکی از رساله‌های مندرج در آن دفتر و جنگ مجموعه بشمار آید که در هنگام شناساندن نسخه شمارهٔ رساله و شماره برگ آن در همین دفتر نیز گفته شد.

دردیباچهٔ بخش نخستین سخنی چند دربارهٔ فهرست نگاری آورده‌ام اینك نیز این چند سطر نوشته میشود :

درمجلة المجمع العلمی العربی دمشق ج۳سال۲۳ تاریخ۲٤ شعبان ۱۳٦۷ گفتاری دربارهٔ کاغذ آمده وترجمهٔ پارسی آن درش۹و۱۰ سال٤مجلهٔ یادگار ص۹۵-۱۲۸ تاریخ خرداد وتیر۱۳۲۷ خورشیدی (ژوئیه وژوئن۱۹٤۸) دیده میشود .

از فهرستها که نوشته شد این دفترها را هم میتوان یاد نمود :

فهرست بزرگی که جابر حیان دربارهٔ نگارشهای فلسفی و کیمیائی خود نوشته و فهرست کوچکی که او نوشته‌های کیمیائی خودرا در آن برشمرد (ص۱۰۱۳ همین بخش) او فهرست سومی هم برای نگارشهای خوددارد (ص۱۰۲٦)

همچنین فهرست رازی پزشك برای نگارشهای جالینوس (ص۲۸۵ سرگذشت رازی از دکتر نجم آبادی) وفهرست دانشمند بیرونی برای نوشته‌های رازی وخوداو که بچاپ رسیده وفهرست ابن رضوان برای نگارشهای جالینوس (تفسیر اربع مقالات ش ٤۷٤ درص ۸٦۲ این بخش) .

ازفهرستهای چاپ شدهٔ فارسی فهرست کتابخانهٔ دولتی تبریز است که جلد یکم آن کتابهای فارسی وتازی چاپی را میشناساند (۱۳۲۷خ در۱٦۱ص رحلی) جلددیگر فهرست خطی آنجا است و کتابها در آن در۱۵ بخش گذارده شده واز آقای محمد نخجوانی میباشد (چاپخانه شفق تبریز۱۳۲۹خ در۳۱۹ص خشتی) .

ازفهرستها که خوانده‌ام ودرنگاشتن این دفتر از آنها بهره برده‌ام گذشته ازتاریخ ادبیات بروکلمن وفهرست ریوو پلوشه وقاهره وموصل وفهرست کتابهای پارسی وتازی که درایت یکی دو سال در کشور شوروی بچاپ رسیده باید این چند دفتر را برشمرم یکی «ابن سینا» از دکتر قاسم غنی است (چاپ دبیرخانهٔ فرهنگستان ایران در۱۳۱٦) دیگری هم «ابن سینا ـ بحث وتحقیق» ازمحمد کاظم الطریحی (چاپخانهٔ الزهراء نجف $\frac{۱۳٦۹}{۱۹٤۹}$) که دربارهٔ کتابهای ابن سینا بررسی نمودند. آقای خراسانی دردیباچهٔ خود بر «دانشنامه» نیز نگارشهای ابن سینارا برشمرد ونسخه‌ها که دیدنشان داد .

این فهرستهاهم درهنگام نگارش درپیش چشم بود: کتاب المخطوطات العربیة لکتبة النصرانیة ازاب لویس شیخو یسوعی چاپ بیروت در ۱۹۲٤ که سرگذشت نگارندگان

مسیحی و نوشته‌های تازی خطی و چاپی آنهارا میشناساند و بسیارسودمند است(۱)
وجولة فی دورالکتب الامیرکیة از کورکیس عوادچاپخانهٔ الرابطهٔ بغداد در ۱۹۵۱

---

۱ ـ برای نمونه این نکته یادمیشود : دانشمندسیداحمدبن زین العابدین عاملی (م میان $\frac{۱۶۴۴}{۱۰۵۴}$ و $\frac{۱۶۵۰}{۱۰۶۰}$) کتابی درخرده گیری ازترسایان بپارسی دارد بنام «مصقل صفا در تجلیهٔ وتصفیهٔ آینهٔ حقنما (ش ۷۱۵ مجلس) یا «مصقل فی تجلیة آینة حق نما فی رد مذهب النصاری» چنانکه درحاشیهٔ خودبرشرح تجرید بنام «خظیرة الانس من ارکان ریاض القدس» ازاین ودو کتاب پارسی دیگردرخود دررد بر ترسایان و یهودان یادنمود (ص ۲۴۹ همین فهرست ما) عاملی آنرادر $\frac{۱۶۲۲}{۱۰۳۲}$ برای شاه صفی صفوی نوشته است. ازفهرست یسوعی ص ۱۵۶ و ۱۷۴ برمیآید که کشیش جیروم کساویه یسوعی (م ۱۶۱۷) فرستادهٔ بدربار مغول وترجمان پارسی انجیلها کتابی بنام «المرآة المرتیة للحق» گویا بفارسی دراثبات آئین مسیحی دارد واحمدشریف بن زین العابدین فارسی اصفهانی دربرابر او «صاقل المرآة» نوشته است. غوادنولی یا کوادانولس (Guadagnoli) آب فیلیوس راهب فرنسیسی (م ۱۶۵۶ دررم) درخرده گیری ازاوابن دفتر «اجابة القسیس الحقیر کوادانولوس الی احمد الشریف بن زین العابدین الفارسی الاصبهانی» بپرداخت ودرروم بسال ۱۶۳۷ بچاپ رساند ودر ۱۶۴۹ هم آنرا بنام «براهین مختلفة فیماهو اشریعة الله بالحق» ازنوچاپ کرد. ازسنجش همهٔ اینها برمیآید که باید «مصقل» همان «صاقل المرآة» بوده ودر رد «المرآة» جیرم نوشته شده باشدواحمد عاملی همان است که فارسی وسپاهانی خوانده شده و کوادانولوس ازاوخرده گرفت وپاسخ خودرا درروزگاراوچاپ کرد بااینهمه بایدخود «مصقل» راخواندویا «المرآة» و «اجابة» سنجید وبهتر راهنمائی شد.

درص ۶۲۹ اینفهرست ازگفتگوی امام رضا(ع) باجاثلیق وراس الجالوت و رهبران صابئی وهیربد ونسطاس رومی ومتکلمان بابودمامون نزدیك به $\frac{۸۱۶}{۲۰۱}$ یادگردید. ازاین فهرست یسوعی ص ۲۳ برمیآید که ابوقره تاودورس اسقف ملکی حران (۷۴۰ـ۸۲۰م) هم دربود مأمون بارهبران وپیران مسلمان دربارهٔ اثبات آئین مسیحی گفتگوها نموده است ونسخه آنها دراپاریس وواتیکان هست. پیداستکه این گفتگو های بزرگان آئین اسلام و ترسائی ازهم بیگانگی ندارند وارزش تاریخی آنهارا نبایدفراموش نمود. درص ۴۳ آنجا دارد که انسطاسیوس سیناوی قدیس رهبرطورسینا (م نزدیك ۷۰۰م) نامه‌ها وگفتارهای دینی دارد ونسخه‌های آنها هست پس بایدواژهٔ «نسطاس» کوتاه شدهٔ «انسطاسیوس» باشد

که کتابخانه‌های امریکا و پاره‌ای از نسخه‌های پارسی و تازی آنجارا میشناساند . همچنین فهرست دانشگاه قدیس یوسف بیروت بفرانسه وعربی در ۱۹۵۱ که برای شناختن چاپها سودمند میباشد .

درنگارش گفتار نهم ازفهرست سیگل (Alfred Siggel) بزبان آلمانی درباره کیمیای خاوری چاپ ۱۹۵۰ برلین نیز سود برده ام و نام آن چنین است « katalog der Arabischen Alchemistischen handschriften Deutschlands ... Bib liothek zu Gotha»

و بسیار سودمند میباشد وسیگل در بارهٔ هر کتابی گذشته از آوردن نمونه هائی ازخط آن ونشان دادن چندین نسخهٔ آن بررسی کرده ودانشمندان و کیمیاگران وفلزها وسنگها که درآن نام برده شده‌یاد نمود واین خود بهترین راهی‌است برای شناخت درست کتاب و میتوان گفت که فهرست سیگل ازاین رهگذریی مانند میباشد .

دربارهٔ بررسی از کتابها وروشی که دراثبات درستی یانادرستی استناد کتاب بیک دانشمند پیش گرفته شد نیزاین‌دفتررا برای نمونه نام‌میبرم وآن : «سماء المقال فی تحقیق علم‌الرجال» ازحاج‌میرزاابوالهدی کلباسی اصفهانی ۱۳۵۶ چاپ‌چاپخانهٔ‌حکمت‌قم‌در $\frac{۱۳۳۲}{۱۳۳۲}$ میباشدودرآن‌ازفهرستها وسرگذشتنامه‌های ابن‌الفضائری و کشی وطوسی ونجاشی‌وحلی وابن داود گفتگو شده و باندازه‌ایکه میباید بررسی گردید .

نگارنده وگردآورندهٔ فهرست : محمد تقی‌دانش پژوه

تهران — آغاز شهریور ۱۳۳۲ خورشیدی

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

خواهشمند است پیش از خواندن این فهرست، غلط زیررا درست نمائید
که شمارهٔ نسخه در کتابخانه است .

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۸۹۷	۳	۹٤۷	٤۹۷

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

گفتار ششم

تاریخ فلسفه

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

قاضی اکرم وزیر جمال‌الدین ابوالحسن علی‌بن یوسف قفطی مصری(٥٦٨-٦٤٦) دربیت‌المقدس وحلب بسرمیبرده و کتابخانهٔ گرانبهائی داشت که بهای آن به پنجاه هزار دینارمیرسید. اودفتری درتاریخ فرزانگان یونانی وخاوری بنام«اخبار العلماء باخبار الحکماء» یا «کتاب تاریخ‌الحکماء» نگاشته است. ایندفتررا محمدبن علی‌بن‌محمدخطیبی‌زوزنی‌دررجب‌سال٦٤٧ گزین و کوتاه‌ساخت وهمین‌است که در برخی نسخه‌ها بنام«المنتخبات‌الملتقطات من کتاب تاریخ‌الحکماء» یا «مختصر کتاب تاریخ‌الحکماء والفلاسفة» یادشده وسر گذشت٤١٤ تن فیلسوف و دانشمند در آن آمده است. این گزیده‌بسیارسودمند نادرستی‌هائی هم‌دارد که دربرابر آگاهیهائی که بما میدهد بسیار ناچیز میباشد (گاهنامهٔ سال ١٣١٠ خ ص٩٣- تهرانی دراینجا می گوید که من آنرا بسال١٣٤١ بپارسی در آوردم).

یولیوس لیپرت I. Lippert دولایپتسیك‌بسال١٩٠٤ آنرا بچاپ رساندودر مصر نخستین‌بار بسال١٣٢٦ نیزچاپ‌شد. دربمبئی بسال١٣٠٤ کتابی بنام تاریخ‌قدیم یونان وتاریخ حکماء فلاسفه یونان بچاپ رسید که‌نیمهٔ نخستین آن ترجمه است‌از انگلیسی‌ودرنیمهٔ‌دوم ازتاریخ‌حکماء قفطی‌بهره بردندو گزیده آنرا بپارسی کردند.

این گزیده زوزنی راکسی بدستور میرزا محمد ابراهیم مستوفی به پیشنهاد برخی ازبزرگان درروزگار بهادرخان شاه‌سلیمان صفوی حسینی (١٠٧٧-١١٠٥) بپارسی درآورد ودرشب یکشنبه ٤ج١سال١٠٩٩ پاکنویس آنرا بپایان رساند.در دیباچهٔ همین پارسی دارد که متن‌نزدیك بسال٦٤٧ بنگارش‌درآمد وازقفطی است ومیگوید که من‌یگانه نسخه دردست داشتم که بسیار نادرست بود ازاین روی‌من دربرخی جاهاآنچه ازروی قرینه برمیآمد نوشتم وشعرهارا نیزانداختم.

آغاز: قیمتی‌تر گوهر سخنی که غواص قوت‌نطق وبیان ازتك عمان تعمق و

امعان درصدف کف جستجوو برساحل لب گفتگو آرد نثاردر آمد حمدوثنای یگانهٔ ایزد قدیم ... مصنف بعد بعدازحمد وثنا میگوید علمارا اختلاف است در آنکه کی است اول کسیکه درحکمت نظری... سخن کرد .

انجام : ودرآخر آن باین عبارت نوشته کتب علی بن رضوان بن علی بن جعفر لنفسه . والحمدلله وقع بتیسیرالله . . الفراغ عن اخراج تلك الترجمة من السوادالی البیاض علی یدمترجمها لیلةالاحدالرابع من شهرجمادی الاولی سنة تسع وتسعین بعد الف فالحمدلله حمدا کثیرا والصلوة علی محمدوآله تسلیما شایعا مستطیرا تم (بلغ مقابلة بعون الله تعالی - بخط واقف) .

[۹۲۱]

۴۲۴ این نسخه بخط نسخ باعنوانهای شنگرف میباشد ودو برگ نخستین آن دارای جدول زرین وشنگرف ولاجورد است. نسخه ایست مقابله شده بادو نسخه بوسیلهٔ واقف محترم و نسخه بدلها درهامش آمده است دو نسخه ازاین پارسی درمجلس (ش۵۳۵و۵۳۶) ویکی درطوس (ج۳ش۱۰ تاریخ ص۷۶) هست ویکی دردفترش ۱۵۵۹ سپهسالار که پس از آن سرگذشت شرف الدین اسماعیل گرگانی بتازی در آنت نوشته شده .

(۱۹۱ص) - کاغذ سپاهانی - جلد تیماج سرخ ضربی متوالی
اندازه : ۱۵×۵ر۲۳ و۵ر۹×۱۶س۱۹

[۷۶۷-۷۶۸] **ترجمهٔ نزهة الارواح وروضة الافراح** (فارسی)

نزههٔ شهرزوری را دوترجمهٔ پارسی هست .

۱- ازمقصود علی تبریزی بسال ۱۰۱۱ درهندکه متن را درست بپارسی برگرداند مگر دربرخی جاهاکه افزود یاکاست .

نسخه‌ای ازاین دردیوان هند(ص۱۴۱ج۲) ودرلندن بنشانهٔ Or.4658،I و در دانشگاه پنجاب هست (قزوینی درسرگذشت ابوسلیمان ص۳- دیباچهٔ تتمه‌ص‌ی)

[۹۲۲]

۴۲۷ این نسخه بخط نستعلیق باعنوانهای شنگرف میباشد از آغاز افتاده داردودرگ۱ وصالی شده وسطر روی و پشت آن بریده شده کاغذ دیگری روی آن چسبانده‌اند .چنین

است آغاز آن : «... بودندورای ایندو حکیم اینستکه مبداء موجوداتی که مخلوق گشته است متشابه الاجزاء است » . درسر گذشت فوثاغورس برابر بادوسطر آخر گ ٥ الف نسخهٔ ش ٨٥٦ که بدین گونه است : «ثم کان بعده الفیثاغورس فلازمانیوس و کان یریان ان مبدء الموجودات التی خلقها الباری هو المتشابه الاجزاء » .

انجام بدینگونه است: وراضی نساخت اورا چیزی همچو رضا . تمام شد بتوفیق الله جل جلاله وعم نواله . درود بی پایان برمحمد مصطفی و آله المرتضی باد (پایان سر گذشت سهروردی) .

(٢١٩٠٣) ــ کاغذ سمرقندی ــ جلد تیماج زنبق ضربی با ترنج وحاشیهٔ کرکوشه برنگ زرد

اندازه : ٥ر١٢×٥ر٣٠و٧×١٥س١٧

٢ ــ ترجمه ایست کوتاه و گزیده و گلچینی است بپارسی از نزههٔ شهرزوری و بسیاری ازسخنان اودر آن نیامده است .

دردیباچه سخنان پیامبر و پیشوایان درستایش ازحکمت آمده و دارد که فیلسوفان شاگرد پیامبران عبرانی بودند پس ازروشن ساختن پایه وریشهٔ دانشها سخن ابومعشر در آن آمده که شاهان ایران دانشهارا درپوست خدنك که آنراتوز میگویندنویسانیده و آندفترهارادرسپاهان گذاردند. صاحب بن عمید درزیرباروی شهرسپاهان صندوقهائی پرازدفتریافته و آنهارابغداد فرستاد(١) دراین جا یادی از آمدن دانشهای یونانی بکشور های اسلامی شده و پند های هرمس در آن دیده می شود .

آغاز: بسمله. سپاس وستایش حکیمی راکه اول بی اول است. قاصر ازدریافت جلال اوعقلهای عاقلان ... امابعد چنانچه طالب بصیرت را دانستن تواریخ حکمای پیشین وعلمای متالهین از ضروریات است ؛ معرفت کلمات وسنن ایشان نیز از واجبات است .

انجام : حقتعالی همگانرا ازاین دوصفت بهره مندی دهاد .

---

١ ــ بنگرید به : ابن ندیم ص ٦ ــ ٣٣٤ وشهرزوری گ ١٠ب ــ ١١ب که از او گرفت .

[٩٢٣]

٢٨٣ این نسخه شماره١ دفتر وبخط نسخ تاریخ ١٢٨٦ میباشد. عنوانها شنگرف و نام دانشمندان دربرخی جاها نوشته نشده سفید گذارده‌اند. گ١ب-٧٦ الف.

[٩٢٤]

٥ این نسخه شماره١٥ دفتراست وبخط نستعلیق چلیپا بانشانه‌های شنگرف . گ
١٠٣٨ ١٠٧ب – ١١٣ الف وبدینجا پایان میپابد : هشتم ازپسران ساده روی و زنان خودآرا دوری گزینند . والسلام (برابر با گ١٩ب ش ٢٨٣ پایان سرگذشت سقراط) .

[٧٦٩] جواهر الاخبار (فارسی)

١٠ علی اکبربن عبدالعلی کرمانی در١٢٤٨ دراین نامه که « جواهرالاخبار » نامیده است نخست سرگذشت پیامبران سپس فیلسوفان یونان را آورد اودر آغاز سرگذشت فرزانگان از تاریخ حکمای امام شمس‌الدین محمد شهرزوری مولف تاریخ حکما (٢٢١ب) وگاهی ازحمدالله مستوفی(٢٢٣الف) وروضة‌الصفا یادمیکند .

آغاز: آورده‌اند که بعد از بیرون آمدن ابراهیم .

١٥ انجام : بودرجمهور اعلم حکماء زمان خود بود ... اصل حکمت سه چیزاست تواضع ... وسخاوت ... وخدمت بی‌طلب . والحمدلله‌المنة که ... جواهراخبار ... درسلك نظام‌وانتظام یافت وخامهٔ پسندیده ارقام بقدرامکان درتصحیح این‌روایات صحت آیات اهتمام نموده . حرره‌علی اکبربن عبدالعلی کرمانی فی‌سنه١٢٤٨ .

[٩٢٥]

٢٠ ٨٨٩ این نسخه شماره٤ دفتر وبخط نستعلیق بانشانه های شنگرف میباشد نامها و عبارتهای تازی بنسخ‌درشت وزیرخط سرخ ونویسندهٔ نسخه همان نگارندهٔ نامه است . گ١٨٤ الف – ٢٢٦ ب .

[٧٧٠] داستان خوارزم رفتن رازی (فارسی)

حسن واعظ سروری در این جا داستان بخوارزم رفتن امام رازی و رسیدن او
٢٥ بنزد خوارزمشاه و گفتگوی او با شیخ‌نجم‌الدین کبری درباره دلیلهای اثبات‌خدارا گزارش میدهد .

داستان : رازی بخوارزم که رفت خوارزمشاه علاءالدین اورا گرامی بداشت وخانه‌ای بدوداد ودانشمندان نزدش میآمده ازدانشش بهره می‌بردند .اودرهمه‌هنر ها ازمعقول ومنقول وریاضیات وفلسفه سخن میگفت. توده‌مردم‌هم خواستند که‌امام بآنها بپردازد یاپرسشهای آنان پاسخ گوید یاانجمنی سازند ورازی در آن مردم‌را پند واندرزدهد. او پاسخ پرسشها را بعهده فقیهان گذارد و پذیرفت که برای آنها سخن گوید. روزنخست که‌درباریان و گرانمایگان در آن انجمن بودند گفت بایستی خدایرا بدلیل‌شناخت وبیشتر نادانان پیروی کورکورانه بس کردند ومن‌هزاردلیل دارم ودر آن‌جا نزدیک‌صددلیل ببیانی شیوا آورد وبرخی‌ازشاگردان قطب‌الاقطاب نجم‌الدین ابوالجناب‌الکبری‌در آنجا بودندواین سخنان‌را بشیخ‌رساندند. وی‌فرمود کاشکی مانیز بودیم واز آن گفتارها بهره می‌بردیم. داستان‌را رازی بشنید خودنزد شیخ آمد . شیخ بدو گفت مارا چندان سرقیل‌وقال وپروای‌بحث وجدال نیست اگر یکی از آن هزار را که برتر باشد وروشنتر بیاوری مایهٔ سپاسگزاری مامیباشد . رازی یکی راگفت شیخ از آن خرده گیری نمود و گفتگوی آندو بجائی نرسید . رازی چون‌دید براوچیره نگشت زنده‌شدشیخ بدو گفت اکنونکه دلیل‌را ازدست داده‌ای مداول نیزازدستت برفت ودلیلی را باید جست که هیچگاه ازمیان نرود . رازی‌را خشم بگرفت پرسید توخدارا ازچه‌راه شناخته‌ای ؟شیخ گفت بآنچه راکه باندرون‌دلم‌دررسیدو بآنچه‌بچشم‌خرددیده‌ام رازی گفت‌این‌ها راهنمای‌من‌نخواهند بود. شیخ گفت‌چه‌شد که زبان خودندانی‌ازمن‌پرسیدی ازچه‌راه شناختهٔ ونگفته‌ای بچه راه مرامی‌شناسانی . رازی‌بسیار آزرده گشت وپرسید مراچگونه آشنای خدا می گردانی پاسخ دادبدینکه هرچه‌توانی بکوشی‌وخودرا ازهستی بپیرائی ودیدار نیز ازخود برگیری. باری رازی‌پیرو شیخ گشت وازاومیآموخت وپرورش‌میگرفت وشیخ همان نگران اوبودو گاهی رازی‌بیاد دانسته‌های پیشین‌خویش میافتاد وشیخ اورا آگاه میساخت که رچنین نیست ومیگفت :

هرگز نتوان‌یافت هدایت بهدایه　　کان‌نکته که‌اصل‌است بگفتار نشدحل

کی کشف میسر شود از گفتن کشاف در بحث مقامات مقامات محصل .

چون رازی را یارای این نبود بهانه‌ای از نزد شیخ بیرون آمد و روی بهرات نهاد.

آغاز: هومن تصانیف حسن واعظ سروری- نقلست که چون امام ائمهٔ اسلامی ممهد قواعد شرایع و احکام... امام فخر الدین الرازی... دیار خوارزم... را بقدوم شریف مشرف ساخت .

انجام: اکثر مقالات متقدمه درین کلمات مدرج است. والعاقل یکفیه الاشارة .

[۹۲۶]

این نسخه ش ۲۵ دفتر است و بخط نستعلیق جلیبا در جدول شنگرف و لاجورد میباشد

۱۰۳۵ ص ۲۲۲-۲۲۳ در ص ۲۲٤ گفته‌های شیخ اقسرائی و دیگران است درباره نشانه‌های آبستنی و سترونی. در ص ۲۳۲ چندبیتی است از ابن سینا .

[۷۷۱] **سر گذشت ابقراطس** (فارسی)

ابقراطس یا هیپوکراتس پزشک نامور یونان کسی استکه پزشکی را از خاندان دینی رهانده در دسترس همگان گذاشت و آنرا از فلسفه هم جدا ساخت .

سرانوس اورا از خاندان اسکولاپیوس دانسته و پدرش را هراکلیدس نامید . او درشهر کوس (قوس یا قو Cos) بسال ٤٦٠ پیش از مسیح زاده و ۹۵ سال بزیست و در لاریسا در گذشت .

ارتخشثره یا اردشیر هخامنشی (٤٦٥-٤٢٥) ارمغانهائی نزدش فرستاده و از او درخواست که بدربار اورود. وی نپذیرفت و گفت که من دوست دارم هم‌میهنانم از دانش من بهره برند نه دیگران . افلاطون در پروتاگراس (311a) از او یاد نمود (۱)

۱- برای سر گذشت ابقراطس بنگرید به: ابن ندیم ص ٤۰۰ و قاضی صاعد ص ٤۲ و قفطی ص ٦٤ و خزرجی ج ۱ ص ۲٤ و شهرزوری گ ۸۳ الف و تاریخ حکمای فلاسفه ص ٤۱ چاپ ۱۳۰٤ بمبئی و تاریخ پزشکی بفرانسه از R.Dumesnil ص ۲۷ و همچنین ترجمه‌های قفطی و شهرزوری و محبوب القلوب اشکوری ص ٤۵- نام پدران او در هندیرونی ص ۱۹۰ یاد شد. نام این پادشاه ایرانی در قفطی اردشیر نیای دارای پسر دارا و در ابن ندیم و خزرجی

بقیه حاشیه در صفحه بعد

این گفتار پاره‌ایست ازسر گذشت ابقراطس وسخنان او وبیشتر آن درخزرجی(ج۱ ص۲۸) وشهرزوری (گ۸۵الف) ومحبوب‌القاوب ص ٤٨ـ٥٠ بتازی دیده میشود و آغاز آن ترجمه گفتار مبشربن فاتك است درمختارالحکم ومحاسن الکلم که در این‌دفترها آورده‌شد.

آغاز: که بقراط مردی چهار دانکه سفیدرنك خوب صورت صاحب چشم شهلا واستخوان غلیظ.

انجام: هر که خواهدازاو باشد بایدنخواهدچیزیراکه میسرنشود واگرچنین نکند بندهٔ آن چیزخواهد بود وآنحکیم را (کلمات) حکمت آمیز بسیار است که این رساله گنجایش ندارد.

[۹۲۷]

۲۸۳ این نسخه شماره۸ دفتر و بخط نسخ۱۲۸۸ میباشد گ۹٦ب ـ ۱۹۹الف.

[۷۷۲] **سر گذشت قطب نیریزی** (فارسی)

رضا قلیخان هدایت دراین نامه سر گذشت قطب نیریزی را آورده است.

آغاز: بسمله. فخر العارفین وقدوة المکاشفین زین المتالهین قطب‌الدین محمد الحسینی ... نسبش به‌بیست وسه واسطه بحضرت ... زین‌العابدین ... میرسد.

انجام: بعضی ازین‌مثنویات‌رادرتذکره‌ریاض‌العارفین‌مرقوم‌داشته‌ام. والسلام.

[۹۲۸]

۳٦٤ این نسخه شماره۱ دفتراست وبخط شکستهٔ خوش با عنوانهای شنگرف از دارندهٔ نسخه احمدبن محمد بسال۱۲۸۳ درتبریز که دردنبال آن ازریاض‌العارفین میستاید ونام وتخلص نگارنده‌آنرا یاد میکند که هردو راپاك کردند. بازمی نویسد که این‌را درروزگارنگارنده (هدایت) نوشته‌ام. مهرهمین احمدبن‌محمد در کنار گ۳الف دیده میشود. گ۱ب ـ ۳الف.

بقیه حاشیه ازصفحه قبل

یکجا (ج۱ص۲۷) بهمن پسراردشیر ودرجای دیگر(ص ۳۳) ارطحشت بزرگ و در شهرزوری هم‌بهمن پسراردشیر یادشده است اوباز میگوید که وی درروزگار بهمن واسفندیار پسر گشتاسب میزیست. بیرونی در فهرست ص۲۳ ازتفسیر جالینوس برعهود ابقراطس آورده که اردشیر پسر بهمن یا ارطحشست درازدست باختریان‌اورا ازفرمانروای قوخواسته بود.

[۷۷۳] سفارشنامه داماد (فارسی)

فرزانه فیلسوف داماد استرابادی در این سفارشنامه پسر روحانی خود امیر سید احمد ونورا محمداصفهانی کمالی وشیخ محمد سعید راوصی خویش کرد. او بشیخ محمد سعید بیشتر ارج مینهد. فیلسوف بآنان سپرد که پنجاه تومان تبریزی ازخواستهٔ اورا برای گذاردن حج و نماز وروزه دهند وسه‌یك آنرا ازکتاب و جز آن درراه خدا ببخشند وسی‌تومان بزهره کنیز آزادکردهٔ (معتقه) او وسی تومان بحاجی نوروز وبیست تومان بملاطالب دهند. ازخانهٔ او که درشیخ یوسف بنادر سباهان هست آن بخش که کتابخانه است از آن زهره است وآن بخش که حاجی نوروزمی‌نشیند ازبالا وپائین از آن خودآن حاجی نوروزمیباشد وآنچه می‌ماند از آن فرزندش ام‌البقا است. زهره درستکار است وهرچه بگوید بپذیرند. او این سفارشنامه را در روز دوشنبه درحائر حسینی (کربلا) در ۲۰ شعبان ۱۰۴۰ نگاشته است.

آغاز: وبشهد عبدالله ... محمدیدعی باقرالداماد انلااله‌الاالله ... غرض ازتنمیق این صحیفه ... آنستکه وصی‌شرعی خودگردانیدم.

انجام: بروحرفی نباشد ... وحررفی‌حایرالحسینی ... یوم‌الاثنین بیستم شهر شعبان‌المعظم سنة اربعین بعدالف.

[۹۲۹]

این نسخه ش۳۵ دفتراست وبخط نستعلیق در۲۲سطر درص ۲۷۹ در کنار آن ۱۰۷۹ اعترافی است از نواب معتمدالزمانی دربارهٔ شاه صفی که چون بریدگی دارد درست خوانده نمیشود ـ درص۲۶۳خط سلطان محمود در۲۵ رمضان ۱۰۳۴ که بدستور مولانا محمد صالح نوشته و درص ۲۶۹ نوشتهٔ محمد مؤمن‌بن هدایت‌الله تبریزی است بدستور همو و درص۲۷۳ بازبنام همان صالح یادگار خطی نوشته شده.

[۷۷۴ـ۷۷۶] گفتار ابقراطس (فارسی)

ازابقراطس پزشك یونانی گذشته ازکتابهاسه‌بندکوتاه‌بجای مانده که‌اینك‌پارسی آنها دراینجا شناسانده میشود.

۱ـسوگندنامه‌یا «عهد»Orko» که‌جالینوس آنرا گزارش‌نمود وهمین راحنین

ترجمه کرد وازخودهم بر آن افزود حبیش وعیسی بن یحیی آنرا بتازی در آوردندو یک گفتار میباشد(ابن ندیم ص۴۰۱ وقفطی ص۶۷) متن تازی آنرا درخزرجی(ج۱ص ۲۵)در۱۸سطرودرمحبوب القلوب ص۴۷ می بینیم وازسنجش آن بامتن یونانی وترجمه فرانسوی وانگلیسی آن(۱) برمیآید که درترجمه تازی جانب اسلام را نگاهداشتند وبجای خدایان وپرورد گاران یونانی که ابقراطس بدانها سوگند خورده نام «الله» و «اولیاءالله» گذاردند. نام اسقلیبوس (اسکولاپیوس) که میگویند نیای او بوده است هم دراین ترجمه تازی دیده میشود. دانشجویان دانشکده منت پلیه Montpellier هنگام گذراندن پایان نامه این سوگندرا برزبان میراندند . اینك پارسی سوگندنامه :

آغاز: سوگند میخورم بخدائیکه حیات وممات ازاوست وعطاکنندهٔ صحت .

انجام: وهر که از آن در گذرد احوالش برضد آن خواهد بود وهرگز بمطلوب نخواهد رسید (۹۴پ ـ ۹۵الف) .

۲ ـ ناموس الطب (Nomos) یا آئین پزشکی .

ابن ندیم(ص۴۰۰)میگوید که ابقراطس نخستین کسی استکه بیگانگان را بمانند فرزند خویش گرفته بدانها پزشکی آموخت چون میترسید که این هنر ازمیان برود او درسوگندنامه‌ای که نوشت ودستوریکه پزشکان داد «عهد» آشکارداشت که چرا چنین کرد . خزرجی (ج۱ص۲۵و۳۲) مینویسد که اوپزشکی را دردفترها نوشت و بشاگردان بیاموخت وچون دیدکه این هنراز خاندان اسکولاپیوس بیرون رفته و هرجائی شد سوگند وپیمانی «عهد» گذارده که دانشجو باید آنرا فراگیرد و بکار بندد و همواره پاکیزه خوی ونکوکار باشد. آنگاه ناموس و آئینی نهاده ودر آن کسی راکه شایستهٔ آموختن پزشکی است شناساند .سپس پندوسفارشنامه‌ای ازخود بیادگار گذارد ودر آن هرچه راکه پزشك دراندیشه وخوی ورفتار خویش بدان نیازمنداست آشکاربداشت نیزمیگوید ابقراطس «کتاب الوصایا» دارد و «کتاب العهد»

۱ـ بنگرید به: R.Dumesnil از Histoire illustrée de la médecine چاپ پاریس کتابفروشی Plon ۱۹۵۰ ص ۲۹ ـ ج ۱ دورهٔ کتابهای ابقراطس چاپ Loeb ص۲۹۸ یونانی و انگلیسی

که «کتاب‌الایمان» میخوانندو آنرا برای‌شاگردان و آموزندگان‌نگاشته‌تا آنچه را که ازآنها خواسته تن‌نزنند ودربرابر نکوهشی که مردم ازاو کرده و گفته‌اند چرا این هنررا ازخاندان پزشکان بیرون بردی ودسترس همگان گذارده‌ای بهانه‌ای باشدکه هرناشایسته‌ای پزشك نخواهد بود. ابقراطس «کتاب ناموس‌الطب» داردو «الوصیةالمعروفة بترتیب‌الطب» ودرآن آشکاربداشت که پزشك بایستی درریخت وساخت ورفتار وخوی وجز آن چگونه باشد.

باری ترجمه تازی این‌ناموس و آئین درخزرجی (ج۱ ص۲۶) ومحبوب القلوب ص۴۸ هم آمده ودرآن ازهنر پزشکی و آموختن وسود آن یادگردید:

اینك ترجمهٔ پارسی ناموس‌الطب یاآئین پزشکی.

آغاز: ترجمهٔ ناموس الطب بقراط بدرستیکه اشرف طبنت اینقدر هست که نقص فهم کسانیکه آن‌صنعت‌را برخود بسته‌اند سبب‌عیب آن درنظرمردم شده‌است (گویا نسخه نادرست است).

انجام: وجزع دلیل برضعف است وتهوردلیل بربی‌خبر بودن از صناعت مات مایوس‌القلب: (۹۵الف وب).

۳ـ سفارشنامه یا«الوصیة» و«ترتیب‌الطب» که متن‌تازی آن درخزرجی(ج۱ص ۲۶) ومحبوب‌القلوب ص۴۸ آمده ودرآن میگویدکه پزشکی آموزبایدآزاده و نیك‌منش وجوان ومیان بالا وخوش‌اندام وتیزهوش وخوشگفتار و درست اندیش وپارسا وبردبارباشدوشیفتهٔ زروسیم‌نباشد ورازدیگران بپوشد وبا بیمارآن‌مهربانی کندوخودراهم‌هماره آراسته‌وپاکیزه‌بدارد. اینك‌پارسی آن‌دراینجاشناسانده‌میشود.

آغاز: ترجمهٔ وصیت‌نامچهٔ بقراط که‌معروف‌است‌به‌ترتیب‌الطب. بدانکه‌سزاوار چنانست که طبیب از جنس احرار و آزادگان باشد.

انجام: بدرستیکه این قسم روش بهتر است نزد من از غیر آن. تمت کلامه (۹۵ب ـ ۹۶ب).

[۹۳۲-۹۳۰]

۲۸۳ این نسخه ها شماره های ۵و۶و۷ ایندفتر است و بخط نسخ تاریخ ۱۲۸۸ میباشد .

[۷۷۷] نامهٔ امام فخر رازی بسرخسی (عربی)

دانشمند فخرالدین رازی بصدرالدین علی بن ناصر سرخسی نیشابوری این نامه را نگاشته و او هم بدو پاسخ داد .

آغاز: هو و کتب ایضا رضی الله عنه الی السید الکبیر صدر الدین علی بن ناصر الحسینی السرخسی المقیم بنیسابور رحمه الله. بسمله. عونك یالطیف. رایت فی السفر الخامس من التوریة ان الله ... قال لموسی ... یاموسی احب ربك بکل قلبك وانا اخبر سیدی و سندی ومولای الصدر الاجل.. صدر الملة والدین شمس الاسلام والمسلمین ملك السادات... قدوة المحققین فی العالم... بانی احبه من صمیم قلبی .. ولکن فی الطبع اللطیف ملالة ونختم الکلام . الحمد لله الذی لانهایة له ... والحمد لله علی نعمة الاسلام والصلوة علی محمد خیر الانام وعلی آله فی اللیالی والایام (وکان قد کتب علی ظهر الکتاب هذا الفصل) ولقد کنت اردت ان اکتب هذا الکتاب بخطی وان ابالغ فی تصحیحه وتنقیحه حتی لاتتضاعف الزحمة بسبب اختلال الکلام . فلعلی اقدر علی ان ارسل شیئاً من المجلدات لیضاف الی ماسبق من الابرامات والله ولی لکل الخیرات. ماأجاب السید صدر الدین علی بن ناصر الحسینی وقال لازالت عین الله تعالی علی عالی صدر مولانا ولی النعم فخر الملة والدین حجة الاسلام والمسلمین علامة العصر.

انجام : وهو المسئول به فی تخویل تلك النعمة فی اقرب الاوقات علی احسن الحالات والهیئات انه علی مایشاء قدیر وبالاجابة جدیر .

نامه ایست بسیار شیوا ونخست سرخسی را بسیار فیلسوفانه میستاید وگوید دوبار بهندرفتم وجنك وستیز دودسته دشمن را بدیدم وخدای مرا از آن آسیبها رهاند واکنون درهرات هستم ومردم را پاکی ویگانگی خدای میخوانم و آنان هم پذیرفتند و همین خود مایهٔ سپاسگزاری است و دراین گردشها از کتابها که نوشتم شرح عیون الحکمة شیخ رئیس اعلی الله درجته است که نسخه‌ای از آن برای شما فرستادم و آورندهٔ نامه ام (شیخ امام رکن الدین سید العلماء) است که مردی نیکرفتار وستوده روش و

بی آزار و پرهیزکار است همین‌بس که اکنون نزدشمامیآید وازدیدارشماخوشبخت میگردد . سخن بسیاراست ولی چکنم که مایهٔ خستگی شماخواهد بود ودر پشت نامه نوشته بود: که میخواستم خودم این کتاب را بنویسم وپاکیزه - ازم وبفرستم‌تا بآسانی‌بتوانیدبخوانیدولی‌نتوانی‌نگذاشت‌ویکی‌ازدوستانم(یحیی‌بن‌شافعی‌مزدقانی) این نسخه‌را برای‌خود پاکیزه نوشته بود ازاو گرفتم وفرستادم. من‌تفسیری بزرگ نوشتم که بهزار و پانصد جزء میرسد یا بیشتر ومباحثی دقیق در آن آوردم اگر توانستم جلدهائی از آن برای شما خواهم فرستاد .

صدرالدین علی‌بن ناصرحسینی درپاسخ‌که آنهم بسیار شیوا است ازامام بسیار میستاید وبشرح عیون محکمه او آفرین میگوید ورسیدنامه او را سپاس میگذارد وآرزو میکندکه خود بنزد او آید واز خوان دانشش بهره برد وخوش است که دربرابر ازنوشته هایش بهره میبرد .

[۹۳۳]

این نسخه ش۱۳ دفتراست وبخط شکسته تعلیق‌چلیپاص۱۵٦-۱۵۸- پیش‌ازاین ۱۰۳۵ نامه پاره‌ای ازتأسیس‌التقدیس آمده دراینکه چرا همه دینداران هنگام نیاز و نماز دست بآسمان می‌برند واینکه همین برخی را وامیدارد که خدا را در بالا پندارند وپاسخی که رازی دراین‌باره گفته است - تأسیس‌التقدیس در کلام است‌ورازی آنرا برای ملك سیف‌الدین نوشته وبدو ارمغان داد (کشف‌الظنون) .

[۷۷۸] نامهٔ داماد بمیرزارضی (فارسی)

فیلسوف داماد استرابادی این نامه دوستانه را بمیرزا رضی صدارت پناه نوشته است .

آغاز: کتابتی که میرمحمد باقر داماد سلمه‌الله تعالی بمیرزا رضی صدارت پناه نوشته بود بسمله. بصدرصفهٔ امکان‌زهی شبیه عدیم- بروزمجلس دانش زهی‌عزیز نظیر . ادوار مدارات جاه‌وجلال ... راسیر بردرجات‌نطاقات بارگاه ... آن مقتدای جواهر قدسیه ... مقصود بوده .

انجام . ازاقالیم نفاز توتوقف راخروج - درگلستان بقای توتناهی رازکام . . .

وناساك مناساك دعا میرمحمد باقر دامادحسینی .

[۹۳٤]

۳۰۳ این نسخه ش٤دفتر است وبخط نستعلیق روزگار فیلسوف گ۹۱ب در ۲۳ سطر چلیپا .

[۷۷۹] نامهٔدوانی (عربی)

دانشمندمحمدبن اسعد دوانی این نامه را بیکی از پیشوایان (شجاع الدین علیا) نوشته ویادآورشده که امام ابویزید دوانی درگذشت ودربارهٔ فرزندخویش وخود دوانی سفارش کرد. آنگاه درخواست که برای ادای پاره‌ای ازحقوق آن شهید راه دین ازفرزندش نوازش کنندواورا بهمان پایگاه رسانندچه شایسته است حکومت فقیه ومدرس ومعیدراپس ازمرگشان بفرزندانشان داد آنچنانکه غنیمتهارا بفرزندان سپاهیان میدهند.

آغاز: خدام برجیس احتشام فتح کرده معروض دارند بالامانی والاقبال. فی اول هذاالمکتوب: امامالملة والشریعةوالطریقةوالحقیقة والحکمة والایالةوالدین شجاع الدین علیا. سلام وای سلام . سلام من اللّٰه السلام علی حضرة من التی .

انجام: یخلد علی العالمین سیما العالمین ظلال افضالکم الی یوم الدین آمین آمین آمین اخلص المخلصین حقامحمدبن اسعد .

[۹۳۵]

۱۰۱۵ این نسخه در گ۱٤۷ الف ایندفتر وبخط نستعلیق ستون۱میباشد .

[۷۸۰] نامهٔ شمس حسینی (فارسی)

شمس حسینی این نامهٔ پارسی را ببزرگی نوشته وسفارش میکند که بنجم‌الدین محمدکه ازدانشمندان وشناختگان وی است نوازش کند .

آغاز: رب کما نورت العالم بنوره وجوده السامی وشرفت بنی آدم بنعمة ذاته المقدس العالم فابدظلال هدایاته وافاضاته علی العالمین ... محب صافی الوداد .. بعداز عرض شرایف تحیات .

انجام: از آفات زمان وعاهات اوان معصوم ومحروس ... (بریده شده) بالنبی وآله الامجاد . الداعی شمس الحسینی .

[۹۳۶]

۱۰۱۵ این نسخه شماره۷ دفتر و بخط نستعلیق در ۱۸ سطر ستون دوم گ ۱۴۷الف میباشد و کنار برگ بریده شده و برخی ازواژه‌ها خوانده نمیشود .

[۷۸۱] نامهٔ مراغی بطوسی (عربی)

عزالدین حسن مراغی گویا از مراغه این نامهٔ دوستانه را بخواجهٔ طوسی نوشته وبسیار از وی بستود وپاسخ خواست .

آغاز: نسخة کتاب کتبه عزالدین الحسن المراغی الملقب بسعفص الی خدمة مولانا محمدبن الحسن الطوسی : البحران ولم یره فقد سمعنا خبره . ولیس لله بمستنکر ؛ ان یجمع العالم فی واحد ، ومن عجب انی اسائل عنهم واسائل عن اخبارهم وهم معی.

انجام : رؤساء ذاکرة دروسا دافعة طموسا . بلغه الله الی درجات اولیائه المقربین ونشر نشر فوائد انفاسه بین العالمین .

[۹۳۷]

۱۰۷۹ این نسخه ش۲۳ دفتر و بخط نستعلیق میباشد ص۱۲۹ـ۱۳۰ .

[۷۸۲] نزهة الارواح وروضة الافراح (عربی)

ابوسلیمان محمدبن طاهربن بهرام سگستانی یاسگزی (نزدیک ۳۱۰ ـ نزدیک ۳۹۱)فرزانه‌فیلسوف‌منطقی ایران«صوان‌الحکمه»خویش‌را درسرگذشت فیلسوفان یونانی نگاشته کـه گزیده و گاچینی از آن دراستانبول و گزیده کوتاهی از آن در لیدن‌هست. شهرستانی درملل ونحل تاریخ وسخنان فیلسوفان‌را ازبن‌صوان‌الحکمه آورده‌است (ص۶۲۲ همین فهرست) .ظهیرالدین ابوالحسن علی‌بیهقی ۵۶۵ «تتمه صوان‌الحکمه» را دردنبال آن‌نوشته سرگذشت‌فرزانگان ایرانی واسلامی‌و گفتار آنانرا در آن‌گزارش داد و نگارش آن میان ۵۵۳و۵۶۵ بوده است . این کتاب‌را چنانکه‌نسخه‌های لیدن واستانبول نشان میدهدگزین‌نموده وذیلهائی بر آن‌نوشتند (بنگرید بشرح حـال‌ابوسلیمان ازقزوینی چاپ فرانسه در ۱۳۵۲) .

شمس الـدین محمد بن محمود شهرزوری فیلسوف اشراقی زنـدهٔ در ۶۸۰ و

کتابخانه موزه و مرکز اسناد دانشگاه تهران
Library.ut.ac.ir

۶۸۷(۱) «نزهة‌الارواح وروضة‌الافراح»را دردو بخش نوشته درنخستین آن اندکی ازسرگذشت فیلسوفان و گفتارهائی از آنان آورده ودرپایان آن میگوید: «فهذا آخر ماظفرنا بهمن تواریخ‌الحکماء المتقدمین (گ۱ب - ۱۲۶ب) و پیداستکه از همان صوان‌الحکمه گرفته است.

در(گ۳ب نسخهٔما) دارد که بیامبرص ازعمرعاص گاهیکه‌ازاسکندریه‌برگشته بود پرسیددر آنجا چه‌دیده‌ای؟ پاسخ‌داد دسته‌ای‌را دیدم که طیلسان‌میپوشند و گرد هم میآیند وازارسطونامی که کفر میگفته است یادمیکنند. نفرین خدای براو باد! دراینجا پیامبرفرمود: «ان ارسطاالیس کان نبیا. الحدیث لیس بصحیح. فجهله‌قومه. هکذاسمعنا. والله‌اعلم‌بالصواب» پیداستکه‌شهرزوری‌این‌حدیث‌رانمی‌پذیرفت(بنگرید به‌ص۲۰۸ همین‌فهرست). در گ۸ب دارد: شاهان ایران شهرهای‌یونان ورم بکشودند و کتابهابدست آوردندو یادشاورم کتابهای‌برای شاپورفرستادوموسیقی‌پارسیان‌ازاینجااست

دربخش دوم پیداستکه ازتتمه صوان‌الحکمه بیهقی گرفته و گاهی عبارت‌هر دویکی میباشداودرسرگذشت محمد حارثان سرخسی (گ۱۵۰ب) میگوید: «قال الظهیر قدجری‌بینی وبینه کلام...» (ص۱۵۹ بیهقی) همچنین‌درسرگذشت شهرستانی وابن سهلان ساوی (گ۱۴۴ب) ازظهیر بیهقی یادمیکند (ص۱۲۷و۱۳۷ تتمه) او درسرگذشت فارابی ازکتاب اخلاق‌الحکماء میآورد (۱۳۱ب - ص۱۷ بیهقی).

شهرزوری دربخش دوم ازنزدیك به۸۰دانشمند یاد نمود، او درسرگذشت ثابت‌بن‌قره ازبیهقی ش۴وابن ندیم ص۳۸۰ودربارهٔ رازی ازبیهقی‌ش۵ وقاضی‌صاعد ص۸۳چاپ‌مصروابن ندیم‌ص۴۱۵ودرباره عامری‌ازصوان‌الحکمه(ص۳۴۷جاویدان

۱ـ بنگرید به: ص۲۱۲ و۴۵۵ همین فهرست - زاخائو دردیباچه‌آلمانی‌خویش برالاثارالباقیه بیرونی‌ص۵۱سرگذشت اورااز تتمه ونزهه‌میآوردومیگوید که‌شهرزوری آنرا میان۵۸۶ و۶۱۱ نگاشته است. گویا درست نباشد چه‌اوشجرة الهیه را در ۶۸۰ نوشته‌و۶۸۷هم‌زنده بود. ودوراست بگوئیم که‌اوهفتادسال‌پس‌ازنوشتن نزهه بنگارش شجره الهیه پرداخته است واگر چنین میبود بایستی اونزدیك بصدسال زیسته باشد. شادروان قزوینی درسرگذشت سگزی ص۳نیزهمین‌را اززاخائو آورده وچیزی‌برآن نیافزود.

خرد مشکویه) ودربارهٔ ابوجعفر بانویه از صوان‌الحکمه (تتمهٔ بیهقی حاشیهٔ۲ ص ۷٤) و دربارهٔ قومسی از مقابسات ص۱٤٤ و ۱٤۳ و در باره غلام زحل و ابو تمام و ابواسحق صابی از همانجا ص ۲۳۲ و ۱۹۲ و ۱۵۱ بهره برد . در بارهٔ ابوعثمان نیشابوری دمشقی و ابن شبل که قصیده : «بربك ایهاالفلك‌المدار ـ لقصد ذاالمسیر ام‌اضطرار ..) اورا میـآورد و میگویدکه برخی آنرا سروده ابن‌سینا دانسته‌اند وهمچنین درباره ابن‌محارب وصاحب بن‌العمید وابوالنفیس نیزبایستی از همین‌جاها گرفته باشد .

درباره دانشمندان دیگر ازتتمه بیهقی بدینگونه (ش۱تا٦ و۱۳و۱٤ و۱٦ و۱۷ تا۲٤ و۳۷ تا٤۰ و٤۳و٤٦ تا۵۷ و٦۲تا٦۹ و۷۳ و۷٤ و۸۵ و۸٦ و ۲۳ و۵۸ و ۵۹ و۹۱و۹۳و۹٤و۱۱۰و۱۰۲تا۱۰٤و۱۰۸و۱۱۰و۲۸و۲۹و٦٦و۳۲و۳٦ و۱۱۱و۳٤) بهره برد ودرست همان سخنان بیهقی راآورد مگردربرخی جاهاکه از آن کاست یاچیزی افزود . اوسرگذشت ابن‌سینا را بمانند بیهقی (ش۲۷) آورده مگر اینکه فهرست نگارشهای شیخ‌را یاد ننمود(۱) سپس سرگذشت شیخ اشراق‌را باشعرهاو

۱ ـ «سرگذشت» یا «السیرة» شیخ رئیس که نیمی ازآن گفتهٔ خود اوونیم‌دیگر بخامهٔ شاگردش جوزجانی (م همدان۴۳۸) میباشد ازروی نسخهٔ‌تاریخ ۵۸۸ش۴۷۵۵ کتابخانهٔ دانشگاه استانبول (ش۸۸۹ بلدیز خصوصی) بوسیله انجمن دوستدارات کتاب درچاپخانهٔ بانك‌ملی ایران در۱۳۳۱ باترجمهٔ فارسی آقای سعید نفیسی بچاپ رسید. نسخهٔ دیگری ازآن بشماره ۱٤٤۷ دراسلامبول هست که یحیی بن احمد کاشی درروز ۱۵ج۲ سال۷۵٤ نوشتن‌آنرا بپایان رساند ودکتر احمد فواد اهوانی‌درجزوهٔ سوم «ذکری ابن‌سینا» ازروی آن درمصر بسال۱۹۵۲ چاپ نمود وآقای سعیدنفیسی ازروی همین چاپ‌هم آنرا بپارسی درآورد که درتهران در۱۳۳۱ بچاپ رسید این دونسخه باهم اندکی جدائی دارند .

قفطی گزیده‌ای از«سرگذشت» وخزرجی همه‌آنرا بادیگرگونگی‌هائی آوردند. فهرست برخی‌ازنگارشهای شیخ (نزدیك به‌پنجاه) درمیان سرگذشت هست کـه در قفطی وخزرجی هم دیده میشود . فهرست همهٔ نوشته‌های اوباز درپایان آن‌آمده که خزرجی این‌را هم‌آورد مگراینکه شمارهٔ‌آنها درنسخهٔ ۵۸۸ نود وپنج ودرنسخهٔ۷۵٤

بقیه حاشیه درصفحه بعد

فهرست نگارشهایش یاد نمود (بنگرید به‌شذرات‌الذهب ج٤ص ۲۹۰ وابن‌خلکان ش٧٨٤ (چاپ ١٩٤٩)وخزرجی ج۲ص١٦٧ ومعجم‌الادباء یاقوت ج۷ص۲۶۹.۷۲) وکتاب را بپایان رساند.

باید گفت که این گونه گزیده وگلچینی شهرزوری نکته های دلپسندی دارد وبسیار سودمند میباشد. اودرسر گذشت رازی ازصاعد اندلسی‌یادنمود ودرجاهای

بقیه حاشیه ازصفحه قبل

نود ودو ودرخزرجی ۱۰۲ میباشد. پیداستکه این فهرست دوم از جوزجانی نیست و دیگران افزودند بیهقی هم ازاین سر گذشت آگاه بوده وآنرا آورد گرچه نامی از آن‌نبرد. اوشماره نگارشهای‌شیخ‌رانزدیك به‌٤٣رساند ودر نسخه‌های دیگر تتمه به ۱۱۹ میرسد بیهقی نکته‌هائی آورد کـه درسر گذشت دیده نمیشود مانند اخوان صفا خواندن شیخ وتهمت سوزاندن کتابخانه امیر وح وجزاینها. او داستانهائی هم ازشیخ آورد ودرپایان گفت «عهد کتبه ابوعلی لنفسه» که این شاید مدرك دیگری برای‌او بود. ابن‌خلکان نیزمانند شهرزوری ازبیهقی گرفته است.

درنسخهٔ تازه‌ش۱۲۱٦ (ص١٦-۲۲) سبهـالارونسخهٔ‌تاریخ۱۰۲۱ ش٤٦٩٤/٦ کتابخانهٔ ملی‌ملك که هردومانند خزرجی میباشند افزوده‌های‌درپایان دارد مانندانکه شیخ دردم مرگ چنین سروده:

اقام رجالا فی معارفهم ملکی	واقعد قوما فی غوایتهم‌هلکی
نعوذ بك اللهم من کل فتنة	تطوق من حلت به‌عیشة ضنکا
رجعنا الیك الان‌فاقبل‌رجوعنا	وقلب‌تنو باطال‌اعراضها‌عنکا
فان‌انت لم‌تبره شکا یاعقولنا	وتکشف‌غماها اذافلمن‌نشکی
فقدآثرت‌نفسی‌رضاك‌وقطعت	علیك‌جفونی‌من‌جواهرها سلکا

درجامع‌الاسرار آملی‌چهاربیت نخستین آمده ومیگوید که جوزجانی نوشته که شیخ‌آنها را دردم مرگ برخواند.

(میانه قاعده سوم دروحی‌والهام وکشف‌ازاصل۳ درلواحق وتوابع گ۲۳۵ب ب ش۳٤۱ اینکتابخانه).

درنامهٔ دانشوران ج۱ص۷۷ دارد که شیخ دردم مرك این‌بند راهمیخواند:

نموت ولیس لناحاصل	سوی علمنا انه‌ماعلم

بقیه حاشیه درصفحه بعد

دیگر بجزاز بیهقی وابوحیان (دربارهٔ ابوجعفر بانویه گ۱۵۷) از کسی یاد نکرد و رویهمرفته ایندانشمند آنچنان سخن میراند که خواننده ازخود اومی پندارد و وناگزیر بایستی بکتابهای یادشده نگریست ودیدکه اواز کجاگرفته است.

او درشمارش فیلسوفان بروش بیهقی نرفته ودرپایان سرگذشت شیخ‌اشراقی را آورد (گ۱۲۶ب ـ ۱۷۵ب) سرگذشت ۱۱۱ دانشمند در آن‌یادگردید. اشکوری در محبوب‌القلوب وخوانساری درروضات وچلبی درکشف‌الظنون از شهرزوری بهره بردند.

نزهه راآقای ضیاءالدین دری بپارسی درآوردکه درتهران بسال۱۳۱۶خ بچاپ رسید این ترجمه بامتن وترجمه این کتابخانه دربسیاری ازجاها جدائی دارد.

نسخه‌ای ازشهرزوری‌بنام «مدینةالحکماء» درمجلس(ش۵۵۸) هست وازفهرست آنجا برمیآیدکه گویا این‌یکی‌راازروی همان نزهه‌نوشتند وچیزهائی ازآن کاسته

بقیه حاشیه ازصفحه قبل

بیهقی وشهرزوری مینویسند که شیخ دردم بازپسین بخدا بازگشت و بدو نیاز برد وازبازماندهٔ خواسته خویش بتنهی دستان بخشید وبردگان آزاد نمود ودو هرسه روز همهٔ قرآن راکه ازبر کرده بودمیخواند. آنگاه درگذشت. دراینو ازآن شعرها نیامده است.

نیزدراین دونسخه دادکه اورا در زیرباروی شهرهمدان رو بقبله بخاك سپردند و پس ازهشت‌ماه بدنش‌را بسپاهان بردند و درقبه علائی بیرون شهر دردروازه کوی گنبد درخاك نهادند. فهرست پایان سرگذشت دراین دونسخه دیده نمیشود و درمیآن آن‌از٦٤ نگارش‌شیخ یادگردید.

نسخهٔ دیگری از سرگذشت تاریخ ۱۱۰۷ درمجلس (ش۳۱۷ تنکابنی) دیده‌ام که درست ازروی‌بیهقی وشهرزوری نوشته‌شده وزایچه‌ای که‌بیهقی وشهرزوری آورده‌اند درآن‌آمده ودارد که افلاطون وارسطو ودیگران همه پارسا بوده‌اند مگراینکه‌شیخ بروش دیگر رفت(مانند بیهقی وشهرزوری) یك‌فهرست‌درمیانه است که ۱٤۲ نگارش در آن شمرده شده و همان شعرها آمده و نوشته است که شیخ در دم مرك آنها را خواند.

وبر آن افزودند وازشهرزوری دانستند. نسخه‌هائی ازنزهه دربرلین ولندن ولکهنوه هست (قزوینی ص۳ـ دیباچهٔ تتمه ص۴ون).

آغاز: بسمله. الحمدلله القدیم الازلی الدائم السرمدی المتعالی بجلال احدیته عن احداق النواظر ... امابعد فان تواریخ الحکماء الاقدمین والفلاسفة المتالهین من الیونان و المصریین ممایجب علی المستبصر تحصیله و علی الحکیم تعلمه و تعلیمه و کذلك کلماتهم الحکمیة و نوادرهم الوعظیة وسیرتهم الجمیلة المرضیة.

انجام: ماشکر الرب بافضل من الصبر ولاارضاه کالرضا. تم بتوفیق الله جل جلاله. والصلوة علی محمد المصطفی وعلی آله وصحبه وسلم تسلیما.

[۹۳۸]

۸۵۶ این نسخه بنسخ باعنوانهای شنگرف وبرخی جاها سفید میباشد. دراین نسخه ازنام «نزهة...» یادنشده وشهرزوری هم ازخودنامی نبرده است.

(۳ـ۱۷۵) ـ کاغذ سمرقندی ـ جلد تیماج سرخ ساده مقوائی

اندازه: ۱۴٫۵ × ۱۸ و ۸ × ۱۳٫۵ س ۱۹

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

گفتار هفتم

پزشکی

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

رازی پزشك نامور ایران (ری۱ شعبان ۲۵۱ - ری۱۵ شعبان۳۱۱) در این نامهٔ کوتاه داروهائیرا که بجای داروهای دیگرمیتوان بکاربرد شناساند. دردیباچه‌می گوید که این مسئله درپزشکی بس‌مهم است وخواستم در آن جداگانه سخن رانم چنانکه در دیگر مبحثهای پزشکی چنین کرده‌ام. دفتر هائیکه در این باره ساخته‌اند خواندم وتاکنون بنامه‌ای برنخوردم که بروش فنی وقانونی نوشته‌باشند یا نزدیك بآن. وبجز گزیده‌های حنین اسحاق از گفتار جالینوس دربارهٔ ابدال و جامع ارماسیس و دو جامع قدیم وجدید بولس ندیده‌ام مگراینکه حنین بهتر از همه نوشته ومانا نگارش من‌سودمندتر باشد چنانکه بیننده بدان گواه است.رازی ازجالینوس وابن ماسویه میآورد داروها بترتیب ابجدی یادشده ازالف (اکتملت) تاغین(غافت) - بیرونی درفهرست نگارشهای رازی ش۳۰ از آن‌یاد نمود.

آغاز: بسمله‌وبه نستعین. کتاب‌الابدال. قال محمدبن زکریا: القول فی‌الابدال بحسب ماارى، جزء من‌اجزاءالطب‌العظام، یستحق ان‌یخص ویفرد بکتاب والغرض المقصود بهاالیه غرض نافع‌للطبیب. اذلیس کل دواء یوجد بسهولة فی کل‌مکان.

انجام: غافت: بدله فی‌النفع من‌الحمی‌الحارة. نصف وزنه اسارون- در آستانهٔ طوس «مختصر ابدال شاپوربسر سهل» بپارسی هست (ش۱۶ص۲۴۵ج۳).

[۹۳۹]

این نسخه ش٤دفتری‌است دارای٦نامهٔ پزشکی وبخط نسخ باعنوانهای شنگرف تاریخ پایان جمادی یکم۹۸۹ گ۱۳۰ ب - ۱۳۳ب. درپایان‌دارد: «تم کتاب الابدال فی‌اواخرشهر جمیدی‌الاول سنةتسع وثمانین وتسعمائة» خطومهردارندهٔ نسخه اسدالله‌بن آقا محمدتقی طبیب‌خوانساری در گ۱۳۰ب دیده میشود مهر دیگری هم در گ۱۳۳ب هست.

(همهٔ دفتر ۱۷۸ ک) ـ کاغذسمرقندی ـ جلدتیماج سرخ مقوالی ضربی
اندازه : ۱۵ر۵ × ۲۵ر۵ و ۹ر۵ × ۱۵ر۵ س ۲۱

[۷۸٤] اختیارات بدیعی (فارسی)

حاج زین‌العطار علی‌بن الحسین انصاری این‌دفتررا برای شاهزاده‌خانم‌بدیع الجمال بسال ۷۷۰ دردومقاله بپرداخت (دیباچهٔ این‌دفتر ـ کشف‌الظنون ـ فهرست طوس ج۳ص۲٤۱ ـ ذریعه ج۱ص۳٦۸) درنخستین آن (گ۱ب ـ ۲۱۱ب) دارو های ساده‌را روی حرفهای تهجی بچندزبان آورده وشناسانده ودردومی (۲۱۱ب ـ ۲۳۳الف) داروهای آمیخته‌را در۱۵باب یادکرد.

آغاز: بسمله. امداد حمدبی‌عد ، واعداد سپاس بی‌قیاس ؛ مبدعی راکه آثار ابداع اوبرهر ورقی ازاوراق ، وشجری ازاشجار، سمت وضوح یافته ... چون‌بندهٔ کمترین علی‌بن‌الحسین انصاری‌المشتهر بحاجی زین‌العطار ... عصمت‌الدنیا والدین بدیع‌الجمال خلدالله ایام سلطنتها ... وتاریخ این کتاب سنهٔ سبعین وسبعمائه بود ... واین کتاب‌را «اختیارات بدیعی» نام‌نهاد ـ یتمه نباتیست که‌بشیرازی مغل‌دارخوانند ودرجراحتها مستعمل کنند وزخمهای تازه والله اعلم‌بالصواب والیه‌المرجع‌والمآب.

جلد دویم کتاب اختیارات بدیعی ازمرکبات . بسمله‌الحمدلله رب‌العالمین ... اما بعد بدانکه این‌مقالهٔ دوم‌است از کتاب اختیارات‌بدیعی که ذکرخواهیم کرد درمرکبات مستعمل ... باب‌الاول فی‌المفرحات .

انجام : مرهمی‌که جهت سوختن بغایت نیکو است . وهراعضا که سوخته باشد نافع بود : صنعت‌آن بستاند اسفیداج اسربی .. وبمبالغه بساید و دیگر بار بشوید واستعمال کند .

[۹٤۰]

۴۴۲ این‌نسخه بخط تعلیق باعنوانهای شنگرف وهر دومقاله را دارد وفهرستی که درنسخهٔ ش۳ طوس هست درآن نیست.

در پایان دومین مقاله دارد : «تم‌الکتاب والله اعلم‌بالصواب والیه‌المرجع والمآب سنة ستة وستین وتسعمائة» پس نوشتن نسخه در۹٦٦ بانجام رسید.

(۳۲۴۳ب) — کاغذ سمرقندی — جلد تیماج مشکی ضربی متوالی
اندازه : ۱۶×۲۴٫۵ و ۱۱×۱۷ س ۲۳

[۷۸۵] الادویة القلبیة (عربی)

شیخ رئیس دراین نامه که در آغاز رسیدن بهمدان نگاشته است (ص ۵۱ بیهقی و سرگذشت) درمان بیماریهای روانی را آورده ودردیباچهٔ آن ازساختمان دل ونیرو های روان وحواس یادنمود سپس درچند فصل اززندگی وخوشی واندوه وترس و خشم و کینه وداروهای سرخوش کننده گفتگو کرد آنگاه داروهای قلبی راشناساند ودراینجاداروهائیکه ازکان و گیاه وجانور بدست میآید وخوش کننده ودل راسودمند است برمیشمرد سپس داروهای آمیخته را میآورد .

این دفتر بنام «Medicamenta Cordialis» بلانیئی در آمده است (ابن سینا ازدکترغنی ص ۲۹) طریحی درص ۹۷ میگوید که ایندفتر بنام «احکام الادویة القلبیة» نیز خوانده میشود و آغاز آن درمجله عرفان بسال ۱۳۴۵ بچاپ رسیده وپروفسور کونکتای هم آنرا درجزء انتشارات وزارت فرهنك ترك چاپ کرد . قنواتی در ش ۱۱۱ از چاپ آستانه که از روی نسخهٔ ش ۳۶۲۵ فاتح تاریخ ۶۷۸ شده است یاد نمود .

آغاز: وردعلی امر السیدالاجل ان اجمع لخزانته مقالة تشتمل علی احکام الادویة القلبیة اتحری فیها الاختصار (قنواتی) ـ رسالة فی الادویة القلبیة من تألیف الشیخ الرئیس ابی علی الحسین بن عبدالله بن سینا ره قال ان الله سبحانه وتعالی خلق التجویف الایسر من تجویفی القلب خزانة للروح ومعدنا لتولده وخلق الروح مطیة للقوی النفسانیة (دونسخهٔ ما) .

انجام : فهذا مااختصرناه من الکلام فی الادویة القلبیة علی اقصی القوة علی تتمیمها (قنواتی) علی اقصی مایمکن من الاختصار وقدحان لنا ان نختم (وقدجاز ان یتم) هذه المقالة حامدین (من لواهب) واهب العقل (القوة) علی تتمیمها (بمنه وکرمه) و (هو) حسبنا الله و نعم الوکیل (المعین) وصلی الله علی محمد النبی و آله و

صحبه الطیبین الطاهرین .

[۹٤۱]

این نسخه ش۱۲دفتر وبخط نسخ بانشانه های شنگرف میباشد ودر دوشنبه
۸٦۱ یکم محرم۱۲۸٤ نوشته شد. گ۹٤ب ـ ۱۱۰الف. دربایان دارد: «قدتمت هذه النسخة المبارکة المیمونة فی یوم الاثنین غرة شهر محرم الحرام سنة ۱۲۸٤»

[۹٤۲]

این نسخه ش۱۲ دفتراست وبخط نستعلیق تاریخ پایان رمضان گویا ۱۰٦۱
۱۰۷٤ گ۱٤٦الف ـ ۱۸۱ب دربایان دارد: «تمت المقالة المذکورة بحمدالله وحسن توفیقه فی اواخر شهر رمضان المبارك تم تم تم» .

[۷۸٦] **اسرار الاطباء** (فارسی)

نظام الدین احمد گیلانی برای سلطان عبدالله قطب شاه فرمانروای گلکنده (۱۰۲۰ ـ ۱۰۸۳) این نامه را در٤فصل نوشته است .

۱ ـ داروهائیکه شایسته است فرمانروایان باخود داشته باشند .

۲ ـ داروهائیکه اثرشگفت انگیز دارند .

۳ ـ داروهائیکه اگربا خود دارند اثردارد .

٤ ـ دستور های بهداشتی .

گیلانی در آن ازاندروماخوس فرزانه یادمیکند ونام هندی برخی ازداروها را می آورد و آزمایشهائیکه خود کرده است یاد میکند.

اواین دارو ها را برمیشمرد : افیون ـ جند بیدستر ـ جنوار ـ مومیائی ـ پادزهر ـ دهنه فرنك ـ دواءالمسك (فصل ۱) ـ رازیانه ـ حبةالسوداء ـ شیطرج ـ عودالحیه ـ بادرنگبویه ـ کاسنی (ف۲) ـ زمرد ـ دندان واستخوان وسرگین جانوران ـ بعکس سوار شدن برخر ـ کشتن بوم ومانند اینها (ف۳) گیلانی خواص داروها را آورده وبیشتر باثرهای جادوانه آن مینگرد که پایهٔ علمی ندارد .

آغاز: هو هو وماهو الاهو . حمد لامحدود ومدح لامعدود مرمالك الملك عالم ... راکه ... عالم و آدم رامصور کرده .

انجام: وتغیر درمزاج راه نمییابد. تمام شدرسالهٔ اسرارالاطبا تألیف اقل‌خلق الله نظام احمد گیلانی دربلده حیدر آباد خیربنیاد صانهاالله عن الافات.

[۹۴۳]

این نسخه ش۳۱ دفتر است و بخط نستعلیق چلیپا و نام داروها بشنگرف ازمیر محمد مقیم فرزند میرشاهمیر رضوی در روز شنبه ۱۳ رمضان ۱۰۵۲ ص ۱۸۵ ـ ۱۹۵. ۱۰۷۹

[۷۸۷] اصلاح الادویة المسهلة ونفی مضارها (عربی)

ازحبیش اعسم فرزند حسن دمشقی وخواهر زاده حنین اسحاق و شاگردش در پزشکی که ترجمان خوبی هم بود ودرترجمه ازحنین پیروی مینمود و بپایه او نمی رسید. (خزرجی ج۱ ص۲۰۲).

اواین دفتررا دربارهٔ اصلاح‌واندازهٔ داروهای مسهل که بی‌این دوزیان‌میرسانند نوشت.

او پس از دیباچه خواص مسهلها راآورده آنگاه ازماهیت وخاصیت واندازهٔ خوراك ایندارو‌ها گفتگو نمود: سقمونیا ـ صبر ـ شحم‌حنظل ـ حنظل ـ تربد ـ شیرم ـ مازریون ـ دند ـ قثاءالحمار ـ لبن یتوع ـ هلیلج ـ غاریقون ـ جنطیانا ـ بسفایج (بس پایگ) ـ سورنجان ـ بوزیدان ـ افتیمون ـ افستین ـ حب‌النیل ـ شحم‌الرمان ـ سناء ـ لبلاب ـ شاهترج ـ عاقلی ـ عنب‌الثعلب ـ کرفس ـ بقلةالحمقاء کربزه ـ حرف ـ سلق ـ حندقوقا ـ نانخواه.

آغاز: بسمله وبه نستعین. هذاکتاب‌حبیش بن‌الحسن فی‌اصلاح‌الادویةالمسهلة ونفی مضارها وضروب استعمالها. اماالمنفعة التی‌ینالها ابدان الناس ونفوسهم من شرب‌الادویةالمسهلة ... فقدشرحتهاالقدماء من‌المتطببین،

انجام: واما ذکر سائرالادویة فانت تعرف قواها و منافعها من کتب القدماء ان احببت‌ان شاءالله وحده. وصلی‌الله علی محمد و آله اجمعین الطیبین‌الطاهرین.

[۹٤٤]

این نسخه ش۳ دفتراست وبخط نسخ باعنوانهای شنگرف گویا از همان نویسنده ش۱ درتاریخ ۹۸۹ ک ۱۱٤ب- ۱۳۰الف. دربائین ک ۱۳۰الف ازتاریخ ۱۲۷٦ و۱۲۷۷ و۱۳۳۰یاد میشود بخط دیگر.

٤٦۰

[۷۸۸] اظهار حکمة‌الله فی‌خلق الانسان (کتاب فی...) (عربی)

از ابوسهل عیسی‌بن یحیی مسیحی گرگانی پزشك نیك گفتار خوشنویس شاگرد یحیی‌بن عدی واستادابن‌سینا در پزشکی که پس از آشنائی بدین هنر دفتر هائی بنام استاد بپرداخت. مسیحی در گرگان زاده ودربغداد پرورش یافت ودانش آموخت واز پزشکان وفرزانگان نامور بشماراست. اودر خراسان میزیسته ودر دربارمأمون محمدخوارزمشاه فرمانروای گرگانج (اورگنج) که در۳۸۵ ابوعبدالله خوارزمشاه فرمانروای کات رابکشت وکشورش را بگرفت ودر۳۸۷ بمرد ونیزدر دربار پسرش ابوالعباس‌مأمون خوارزمشاه کشته‌در۳۲ سالگی‌بسال٤۰۷ بسرمیبرد. او باابوعلی و بیرونی دوست بوده و۱۲ دفتر در ریاضی وفلسفه و ادب بنام بیرونی بساخت.

اودرچهل سالگی درگذشت ومیگویندکه با ابن‌سینا ازترس محمود ترك غزنوی گریخته‌ودربیابان جان‌سپرد اگراین‌داستان‌که درچهارمقاله یادشده درست باشدباید اودرنزدیك٤۰۷مرده باشدگویا مرگ وی‌درسال٤۰۸ که محمودخوارزم را بکشود ودانشمندانی‌مانند بیرونی ودیگران راباخود بغزنین بردرخ‌داده است. این دانشمند ترسا هیچگاه بکلیسا نمیرفت ودر خانهٔ خودخدایرا میستود.

این دانشمند برخلاف همهٔ دانشمندان پیش ازخود میگوید کودك درشکم مادرازخون‌حیض نمیخورد چه‌آن پلیدوزشت میباشد وهمان‌خون تن‌مادرخوراك اوست (نامهٔ دانشوران از گفتهٔلاهیجی درمحبوب‌القلوب) طبری درفردوس‌الحکمه ص۳۲ وشیخ درطبیعی شفا ص۵۱۲ بپیروی ارسطو خون طمث‌را خوراك کودك دانستند.

ازنگارشهای اوالطب الکلی دربرلین ورامپور واصول علم النبض در لیدن هست اوچندگفتار فلسفی بنام اصناف العلوم الحکمیه وارکان العلوم ومبادی الموجودات الطبیعیه دارد ونیز تلخیص کتاب ارسطو فی السماء والعالم وتلخیص الاسماء والاعلام لارسطوطالیس (اوکسفورد ۱۱۳) وکتاب الملة المسیحیه (مسجدقیروان فاس) گفتاری ازاو دراقسام دین را یسوعیان بچاپ رساندند.

اوبرای ابی العباس مأمون بن مأمون «کتاب فی الوباء» نوشته است وکتاب فی العلم الطبیعی ومقالة فی الجدری واختصار کتاب المجسطی دارد وکتاب تعبیر الرؤیا که برای خزانهٔ خوارزمشاه مأمون محمد نوشت نیز المائة فی الطب دارد و بگفته بیهقی کتابی درنفس نوشته سپس آنرا ترجمهٔ کرد(۱) این دفتر «اظهار حکمة الله فی خلق الانسان» واخزرجی بخط خوش مسیحی بااعراب وضبط دیده وفیگوید که ازبهترین نگارشهای اوست وآنچه جالینوس و دیگران درباره سود اندامهای تن گفته‌اند اوباعبارتهای روشن وشیوائی آورد وازخودهم آگاهیهای پرارزشی بر آن افزود. خزرجی اندکی ازآغاز دفتررا هم آورده است. مسیحی دردیباچه می گوید: دراینجا میخواهیم حکمتی راکه خدا درآفریدن مردمی بکاربرده‌است آشکارسازیم ونکته‌هائی میآوریم که گذشتگان نگفته‌اندچه آنهابکوتاهی پرداختند وآنچه‌را تودهٔ مردم درمی‌یابند نوشتند وازهیچیك ازسودهای نیروهای تن وکارو کردار آنها بدرستی آگاهی ندادند. این گفتهٔ مارا کسانی خواهندپذیرفت که سخنان مارا بانوشته‌های آنها بسنجند وانصاف دهند. ماآنچه راکه پیشنیان آورده‌اند سر وسامانی داده‌ایم وآنچه که ازاین دانش نبودکاستیم وچیزهائی هم برآن افزودیم. ما نمی‌خواهیم ازآنان نکوهش کنیم چه آنها تاتوانستند کوشیدند وپایهٔ این دانش

۱- بنگرید به: فهرست بیرونی ص۴۵ - قفطی ص۲۶۶- خزرجی ج۱ص ۳۲۷ - بیهقی ص ۸۸ - چهار مقاله عروضی ص ۷۰ و ۷۶ و ۲۳۵ و ۳ - ۲۴۱ - مختصر الدول ص۳۳۰ - نامهٔ دانشوران ج۱ص۳۴ - المخطوطات العربیه لکتبة النصرانیه از اب لویس شیخوبسوعی چاپ بیروت در ۱۹۲۴ ص ۲۱ که میگوید مسیحی در ۳۹۰ درگذشت؛ - برو کلمن ج۱ص ۲۳۸ که میگوید مسیحی در ۴۰۱ درگذشت نیز بیوست ج ۲ ص ۴ - ۲۷۳.

را نهادند مانا کار فرزانگان پیش ازخود را استوار بداشتند . ماهم برپایهٔ کار آنها توانستیم کاری کنیم . اگر آنها نمی‌بودند ماچیزی درنمی‌یافتیم .

مسیحی درچندین فصل سودها و کارهای هر عضو و اندامی‌را روی اصل غائیت finalité گزارش داده و برخلاف دیگران چیزهـای پیشین و مبادی و اسباب را نخستین بار گفته آنگاه معلول و نتیجه‌را میآورد. این نگارش او از بهترین کتابهااست که دربارهٔ کالبد شناسی ووظایف ومنافع اعضا نوشته‌اند وبسیاردقیق وشیوا است .

نسخه‌ای ازاین درگوتا ونورعثمانی هست (یسوعی وبروکلمن) .

آغاز: بسمله . قال ابوسهل عیسی‌بن یحیی المسیحی: قصدنافی‌هذاالکتاب، هوان نظهرحکمةالله تعالی ذکره فی‌خلق‌الانسان وننبه علی‌فوائد لطیفه شریفة ، لم یسبقنا الی‌معرفتها احدممن تقدمنا وذلك‌ان کل من‌تکلم قبلنا فی‌هذاالمعنی‌فکلامه یسیر وضعیف بالقیاس الی‌ما اورناه .

[۹٤٥]

۴۴۷ این نسخه بخط نسخ کهن وروشن بعنوانهای شنگرف وبسیار پاکیزه و خوانا است و بدینجا میانجامد: « فصل وجعل للرحم بطنین من‌الیمین الی الیسار وجعل‌البطن‌الایمن اسخن مزاجا . . . لیکون موافقا فی‌تکوین‌الانثی وجعل للرحم زائدتین عن» و کم دارد گویا یك صفحه .

(۱۸۳ص)—کاغذ فرنگی— جلد تیماج زرد منوالی ضربی
اندازه : ۱۰ر۱۴×۷ر۱۱ س۱۷

[۷۸۹] اخلوقن (کتاب جالینوس الی...) (عربی)

فرزانهٔ پزشك جالینوس یاگالنوس «Galeno» (پرگامس درآسیای کوچك ۱۳۱ ـ همانجا یارم نزدیك ۲۱۰) فرزند نیکون Nieon سناتور پرگامس بوده ودرهمین‌شهر وازمیرSmyrneوکرنتسCorithe واسکندریه پزشکی فراگرفت ودر پرگامس ورم بدین هنرمی پرداخت . اوهمیشه بشهر های فینیقی وفلسطین و مصر وبیثونیاوتراکیا وماکدونیاو کریتس و کوبرس(قبرس) ولمنوس وایتالیا وآسیا با پای پیاده میرفته دانش میاندوخت وبچند زبـان آشنا بود وریاضی ومعماری و

فلسفه نیز میدانست . چون خوشخوی و نیك رفتار بود گالنوس (نـرم) نامیدندش (خزرجی گوید که جالینوس فاضل‌را میرساند) پزشکی او دراروپا تاسده۱۷ و در آسیا تاسده۱۹ خریدار داشت. کالبد شناسی ودرمان شناسی را برپایه چهار مزاج وخلط نهاده بودو کالبد شکافی وتشریح‌او که روی‌جانوران میشده بی‌ارزش‌نیست.

نزدیك بصد دفتر درپزشکی‌وفلسفه واخلاق ومنطق بیادگار گذاشت که‌بسیاری از آنها بتازی در آمده‌است اسکندرانیان مانندداستفانوس وانکیلاوس و گاسیوس و مارینوس شانزده دفتر ازاو برگزیدندکه دانشجویان پی‌هم بخوانند وهمهٔ اینها را حنین‌وحبیش بتازی در آوردند (ابن‌ندیم) متن‌یونانی دفترهایش درونتکیا(فندقیه) در۵جلد بسال۱۵۲۵ بچاپ رسید ومتن‌همه نوشته‌های اوهم در۵جلد بسال۱۵۳۸ چاپ گشت . در۳۳ـ۱۸۲۱ هم همهٔ نگارشهای اوبا فهرست موضوعی در۲۰ جلد بنام « کلاودیو گالنو آپانتا Claudii Galeni Opera Omnia » بوسیلهٔ D.Carolus Gottlob Kuhn بچاپ رسید .

کتاب جالینوس الی‌اغلوقن فی‌التأتی لشفاءالامراض یا «گالنو تن پرس گلاوکنا ثراپوتیکن بیبلیا = نامهٔ جالینوس بگلاوکن در باره هنر درمان = Galien á Glaucon de l'art de curer» یکی‌ازگزیده‌های شانزده‌گانهٔ اسکندرانیها است . بنوشتهٔ خزرجی اغلوقن (گلاوکن) یا کبود و ازرق نام فیلسوفی است که نگارشهای پزشکی جالینوس‌را بدید و پسندید وازاو درخواست که دفتری برای وی بپردازد پزشك این‌نامه را برایش نوشت ودر گفتارنخستین آن ازتبها(گ۱ب ـ ۷۰الف) ودر دومین از آماسها (گ۷۰ الف ـ ۱۰۱الف) گفتگو نمود . ایندفتر را حنین اسحاق بتازی در آورد(۱) بگفتهٔ ابن‌ندیم گلاوکن استاد جالینوس بود.

۱ ـ بنگرید به: ابن‌ندیم ص ٤ـ۴۰۳ ـ خزرجی وقفطی و شهرزوری و لاهیجی دربارهٔ جالینوس ـ دردفتر ش۵۲۱ مجلس (ج۲ص۷ـ۳۰۵) فرق‌الطب والصناعة ـ الصغیرة ـ النبض للمتعلمین ـ وهین اغلوقن ـ فی‌الاسطقسات علی‌رای ابقراط ـ فی المزاج‌هست. مانا اغلوقن اینجا بانسخهٔ مالندکی جداگی داشته‌باشد. نیز بـه : لاروس سده ۱۹ وسده ۲۰ ـ فهرست چاپیهای کتابخانه ملی پاریس در«جالینوس» .

آغاز: رسالة اغلوقن من مقالات جالینوس. بسمله. المقالة الاولی من کتاب جالینوس الاغلوقن ترجمة حنین بن اسحق. اسم الطبیعة یجری فی کلام بقراط علی اربعة اوجه. احدها مزاج البدن والثانی هیئة البدن والثالث القوه المدبرة للبدن والرابع حرکة النفس.

انجام: واما قرو الماء فالغرض فی مداواته شیئان: احدهما التحلیل والاخر استفراغ ذلك الماء بعلاج الحدید. الدواء المحرق والدواء المعفن اقل قوة والطف.

[۹٤٦]

۴۵۹ این نسخه دارای هر دو مقاله و ش۱ دفتر است و بخط نستعلیق در جدول سرخ با عنوانها و نشانه‌های شنگرف از عبدالحسین در ۱۲۵۰ برای میرزا محمد مهدی پزشك شیرازی که مهرش در آغاز نامه‌ها هست. در پایان دارد: «فی دوشنبه ۲ جمادی الاخر ۱۲۵۰» گ۱ب ۱۰۱ الف.

(همه دفتر ۳۱۷۰) — کاغذ فرنگی — جلد تیماج سرخ ضربی

اندازه: ۱۵ر۲۰×۹ و ۱۶×۱۵ س

[۷۹۰] باه (رساله در...) (فارسی)

این رساله کوتاه پارسی در باه نوشته شده و پیدا نیست که از کیست.

آغاز: بسمله. قال الحکیم: اعلم ان الازدیاد فی قوة المجامعة والباه یتم فی ثلثة، الحرارة والرطوبة وهیجان النفخ.

انجام: ودر روزی دو اوقیه میخورند که بسیار نافع است باذن الله.

[۹٤۷]

۱۰۳۳ این نسخه ش۲ دفتر و بخط نستعلیق ریز میباشد. گ۱۳ الف وب.

[۷۹۱] بحر الجواهر (فارسی و عربی)

محمد بن یوسف طبیب هروی بدرخواست دوستان و بدستور ظهیر الدوله امیر بیك محمد وزیر اینکتاب را نوشته ودر رجب ۹۳۸ آنرا بپایان رساند.

هروی چنانکه خود میگوید از روی کتابهای معروف پزشکی و لغت داروها وخوردنی‌ها و واژه‌های پزشکی و نام پزشکان بزرگ را بترتیب تهجی آورده لفظها

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران library.ut.ac.ir

را بپارسی ترجمه کرد (ش۱۷ و۱۸ ص٦ - ۲٤٥ ج۳طوس - ذریعه‌ص ۳۳ ج ۳) در سرگذشت پزشکان گویاازبیهقی یا شهرزوری بهره برد . اینکتاب را میرزا محمدرضی‌بن‌محمدحسین سمنانی حکیم باشی نظام در کارخانهٔ میرزاعلی‌اکبربسال ۱۲۸۸ بچاپ رساند .

آغاز: حمدالعلام اعطی ذوی‌الافهام تحقیق دقائق‌اللغات العربیة و شکرالوهاب ابدی علی اولی‌الالباب تدقیق حقائق النکات‌الادبیه . . . فیقول ... محمدبن یوسف الطبیب‌الهروی .

انجام: ودرهیچ زمین دیگرمثل ایشان پیدا نشده است .

درفهرست مجلس ازجواهراللغه همین هروی یادمیکندکه فرهنگ پزشکی‌است وبنام ملك دینارغز بسال۹۲٤نگاشته شد ازنشانه‌های آن‌که میآورد برمیآید که همین بحرالجواهر باید باشد(ش٤۹۹ج۲ص۲۹۳) .

[۹٤۸]

۴۷۵ این نسخه بخط نستعلیق خوش درجدول زرین ولاجوردی باعنوانهای شنگرف ودارای سرلوح که پارمشده میباشد نویسندهٔ آن محمدعلی بن عبدالعزیز بغدادی بروجی است بسال۱۰۵۳ - نسخه‌ایست شاهانه که درگ۲الف تاریخ ۱۰۵۹ و دومهرشاهی دیده میشود. درگ۱ب مهرو خط محمد جعفرحسینی دارندهٔ نسخه هست. کتاب ازگ۲ب تا۲۳٤ب .

(۲۳٦گ) - کاغذ سمرقندی - جلد تیماج سبزمقوائی

اندازه : ۱۱×ه۲۱ و۷×۱۵ س۱۹

[۷۹۲] بیخ چینی (رساله درسودهای ...) (فارسی)

گفتاریست درسودهای بیخ چینی از علاء نورالله طبیب گویا حکیم علاء تبریزی روزگار شاه تهماسب صفوی که در دیباچهٔ آن میگوید : نزدیك به بیست سال در هند زیستم وبا دانشمندان آنجا درباره بیخ چینی گفتگوهاکردم تا اینکه پزشکی ارسطو نام ازفرنك آمده ومیگفت که من از دودمان اینفیلسوف هستم . او دربارهٔ این دارو سخنانی برایم گفت که دراینجا آورده‌ام .

در آستانهٔ طوس رساله‌ایست درباره همین دارو از حکیم عمادالدین محمود

پزشك شاه تهماسب یکم صفوی که بدستور پزشکی فرنگی که بهند آمده بود و درهمانجا بسال ۹۵٤بنگارش درآوردو باید جز این گفتار ماباشد (ج۳ش۶۱ص۲۶۰ نیزش۳٤ص۲۵۱ همانجا).

[۹٤۹]

این نسخه ش۶ دفتر وبخط نستعلیق ریز است در۲۱سطر گ۱۷۸ب و چنین ٤٦۰ است: «بسمله. اما بعد. محرر این رساله ومقرر این مقاله خادم الحکما نوراله (مشهو بعلاء) میگوید قریب بیست سال درهند روزگار گذرانیدم ـ لکن حکما ازخواص آن (بیخ چینی) هشت خاصیت بیرون نوشته اند. اول آتشك کهنه... دوم استسقاء واقسام آن سیم مالیخولیا وانواع آن چهارم برص پنجم بهق ششم جذام هفتم فالج هشتم لقوه» بپایان نمیرسد و کم دارد درنسخهٔ ش۵۲ص ۲۵۷ج۳ فهرست طوس پایان آن چنین است: «بعیش وعشرت مشغول خواهد شدبمنه وجوده».

[۷۹۳] پاسخ طوسی دربارهٔ سخن حنین وابن سینا (عربی)

پرسیده اند که چرا شیخ رئیس درقانون درباره بول سخنی گفت که باگفتار حنین در کتاب المسائل نمیسازد گویاخواجهٔ طوسی است که دریاسخ آن چنین گفت:

آغاز: قال حنین فی المسائل «ان النضج یفعل فی صبغ البول اولائم فی قوامه» وقال الشیخ الرئیس فی الفصل الثالث من التعلیم الثالث فی قوام البول «... یعلم ان صبغه لیس عن نضج»... کیف یری الرای العالی فی دفع هذا الاشکال... ولرأیه مزید السمو. الجواب اقول کل واحد من الصبغ والقوام قدیکونان طبیعیین.

انجام: ولیس بین الکلامین تناقض فهذا ماعندی فیه. والله اعلم.

طوسی دراینجا مانند گفتار دیگرخود (ش۱۲/۱۰۷۹)درباره علتها ومعلولها بروش ریاضی گفتگو نمود. پیش ازاین درهمین دفتر(۱۰۷۹) پاسخی است ازطوسی دربارهٔ گفتار شیخ (۱۰۷۹/۷) و همهٔ اینها میرساند که پاسخ دهنده باید همو باشد بویژه آنکه شماره های۱تا٤ همین دفترهم سخنان خواجه میباشد. گویا اینها همان گفتگوهای دبیران وطوسی است که شیرازی از آنها بهره برده ودر دیباچه شرح کلیات یادنمود.

[۹۵۰]

۱۰۷۹ این نسخه ش۸ دفتر و بخط نستعلیق میباشد ص۲۰ـ۲۱

[۷۹٤] تب (رساله در ...) (فارسی)

دراین نامه ازتب ونشانه‌ها وداروودرمان آن گفتگو میشود .

آغاز: بسمله وحمد وصلوة . امابعد طریق تدبیر آنستکه چون از اول تب بهم رسد خالی ازآن نیست که سرفه دارد یانه .

انجام: که منذربسرسام است . حقنه اولی است خصوصاً وقتیکه سرسام شود. تم بعون الله وحسن توفیقه .

[۹۵۱]

۱۰۴٦ این نسخه ش۳۷ دفتر و بخط نستعلیق رجعلی بن جوادعلی نزدیك ۱۰۷۱ میباشد گ۱۷۲ب ـ ۱۷٤ب .

[۷۹٦-۷۹۵] التحفة السعدیة (عربی)

شیخ رئیس نخستین دفتر قانون خویش را در گرگان نگاشته و هنگامیکه در همدان بارهٔ دوم بوزیری شمس الدوله میپرداخت همان را تنها در خانهٔ خویش بمعصومی میآموخت . ایندفتر بزرك پزشکی پاره‌ای ازآن دوری نیزنوشته شده و درهمدان بپایان رسید وشیخ میخواست خود برآن گزارشی بنویسد وآزمایشهای خویش‌را برآن‌بیافزاید (سرگذشت ـ بیهقی) ایندفتر گرانبهاکه همهٔ آنچه درآن روزگار ازپزشکی میدانستند درآن‌گرد آمده و از رهگذر علمی برطب‌الملکی مجوسی اهوازی برتری داردپنج بخش‌است :

۱ ـ کلیات پزشکی که مبحثهای طبیعی وانسانی مربوط باین هنر در آن آمده است واز جغرافیای انسانی هم که درکتاب‌الامکنة والاهویه ابقراطس گفتگو شده درآن دیده میشود. این بخش بسیاردشوار و بسیاری برآن گزارش نوشتند .

۲ ـ داروهای ساده که شیخ در آن نام پارسی بسیاری ازآنها واباد نمود .

۳ ـ بیماریها ازسرتا پا .

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران library.ut.ac.ir

٤ ـ بیماریهائیکه باندامها بستگی ندارد .

٥ ـ داروهای آمیخته(۱)

یکی از گزارشهای کلیات قانون «التحفة السعدیة» قطب الدین شیرازی (شیراز صفر ٦٣٤ـ تبریز رمضان ۷۱۰) است که در ٦٨٢ آنرا آغاز کرد ودر ۷۱۰ بپایان رساند. نسخهٔ آن در گوتا ولندن واکسفورد واسکوریال وپاریس وآستانه وهند(۲)

---

۱ ـ قنواتی نسخه‌های قانون را نشان داده وکهن ترین آنها نسخهٔ ش ۳٦۳۸ ایاصوفیا تاریخ ٥۲۸ میباشد . ترجمهٔ لاتینی قانون ازژرارد کرمونا (درسده ۱۲) درسه جلد نزدیك بسی بار از ۱٤۷۳ تا ۱٦۰۸ درونتکیا (فندقیه = ونیز) بچاپ رسید وبخش های این لاتینی جداگانه هم تا ۱٦٤٦ بچاپ میرسید ازهمین چاپها است چاپ همه ترجمهٔ قانون درمیلانو بسال ۱٤۷۳ وپادوا بسال ۱٤۷٦ وونتکیا بسال ۱٤۸۲ بخش پنجم آن در ۱۸٤٥ بآلمانی چاپ شد . درسده ۱٥ گزارشی کلاف برقانون نوشتند وهرچه می دانستند در آن گرد آوردند. درچاپ ۱٥۰۸ ونتکیا ازاین لاتینی ترجمهٔ نگارشهای فلسفی فارابی وشیخ نیزهست. ترجمه عبری قانون ازیوسف لرکی Lorki دررم بسال ۱۲۷۹ درسه جزء ودر یکجلد در نابل بسال ۱٤۹۲ چاپ شد . از ۱۸٤٤ تا ۱۹۳۰ پاره‌هائی ازقانون بفرانسه وآلمانی وانگلیسی درآمده یادرباره آنها کاوش شده است (قنواتی ۲۱۲) متن قانون دررم بسال ۱٥۹۳ بانجات بچاپ رسید. کلیات آن درتهران بسال ۱۲۸٤ وهمهٔ آن درهمین شهر با تصحیح میرزا سید رضی سمنانی تهرانی حکیمباشی نظام وگروهی ازدانشمندان بسال ٦ـ۱۲۹٥ چاپ شد نیز همهٔ آن درلکهنوء در ۳ جلد با شرح کلیات میرزا محمد مهدی، در $\frac{۱۹۰٥}{۱۳۲٤}$ ودر ۱۳۰۷هم باهمین شرح وحمیات آن در ۱۲۹٦ وکلیات آن در ۱۳۲۸ نیز درهمین شهر چاپ گشت. بهترین چاپ آن ازروی نسخهٔ نزدیك به ۷۰۰ بولاق در ۳ جلد بسال ۱۲۹٤ میباشد. درقاهره هم بسال ۱۲۹۰ چاپ شده بود گزارش پارسی آن ازاحمد الدین لاهوری بنام کشف الراموز در لاهور در ۱۹۰٥ چاپ گشت .

نیز بنگرید به: فهرست کتابهای چاپی کتابخانه ملی پاریس در ابن سینا ودو کتاب دکتر غنی وطریحی درباره ابن سینا وقنواتی ش ۱٤۰ وبروکلمن و معجم المطبوعات .

۲ ـ قنواتی این نسخه‌ها را شرح کامل قانون میداند ؛ ومیگوید که شرح کتاب کلیات در بودلیان ودیوان هند ومصر وهند وتهران هست .

ومجلس تهران ش۴۹۳ هست . نسخهٔ کامل آن در پنج جلد و نزدیک صد و پنجاه هزار بیت درسپهسالار هست . شیرازی در ۶۸۲ کلیات قانون را تامبحث ارکان گزارش نموده در دسترس دانشمندان گذارد و آنان پسندیدند و درخواستند که بازمانده را نیز گزارش کند . او در ۶۹۴ همان را پاکیزه و کامل ساخت و بجویندگان آن داد . شیرازی این گزارش را در روزگار غازان محمود (۶۹۴ـ شوال ۷۰۳) و وزیری سعدالدین محمد ساوجی یا آوجی (۶۹۹ـ کشتهٔ در ۷۱۱) آغاز و در شب یکم رجب ۷۱۰ نزدیک بدو ماه و نیم پیش از مرگ خویش (۱۴ یا ۱۷ یا ۲۴ رمضان ۷۱۰) بپایان رساند.

این گزارش بسیار دراز از مبحث تشریح و آغاز فصل ۷ کم دارد کـه زین العرب مصری آنرا کامل ساخت (قنواتی ـ دیباچه درة التاج ـ کشف الظنون) شیرازی در دیباچهٔ شرح کلیات یا تحفهٔ سعدیه میگوید: من از دودمان پزشکانم و این هنر را درجوانی آموختم و کتابهای کوچك پزشکی را بیاد سپردم و از پـدرم ضیاء الدین مسعود بن مصلح الدین کازرونی که پزشکی نامور بود کارهای دستی مانند « فصد و سل و تشمیر و تقلیب و لقط الظفره و سبل» و مانند اینها را بجز «قدح» که مارا نمیشاید فرا گرفتم همینکه بدین هنر درست آشنا شدم و پدرم در گذشت و چهارده سال داشتم مرا پزشك و کحال بیمارستان مظفری شیراز کردند (۶۴۸) و ده سال (تا ۶۵۸) مانند پزشکان دیگر در آنجا بدینکار میپرداختم و نمی توانستم بکتابی بنگرم پس خواستم بهمین بس نکنم و نزد عم خود کمال الدین ابوالخیر بن مصلح کازرونی کلیات قانون خواندم آنگاه نزد حکیم شمس الدین محمد بن احمد کیشی سپس نزد شرف الدین زکی پوشکانی که همگان در آموختن آن بنام بودنـد. مگر اینکه این کتاب بس دشوار است که کسی را یارای گـذشتن همه آن نیست . از گزارشها که دیده ام از آن رازی همان خرده گیری است نه گزارش و قطب الدین مصری و افضل الدین خونجی و رفیع الدین جیلی و نجم الدین نخجوانی هـم در گزارشهای خویش چیزی بر گفتار رازی نیافزودند مگر اندکی .

ناگزیر بآستان خواجه طوسی روی نهادم . او پاره‌ای از دشواریها را برای من

روشن نمود مگر اینکه باید پزشك بود و این کتاب را فراگرفت نه فیلسوف تنها. سپس بخراسان و عراق ایران و عرب (بغداد و پیرامون آن) و شهرهای روم رفته با دانشمندان آنجاها گفتگوها کردم تا آنجا که بسیاری ازقانون برایم روشن گشت با اینهمه کوشش و گردش نادانسته‌ام بیشتر بود. تا اینکه در ۶۸۱ نزد ملك منصور قلاون الفی صالحی پادشاه مصر که خدایش بیامرزاد رفتم و بسه گزارش قرشی وسامری ومسیحی بر قانون و پاسخهای سامری بپرسشهای نجم‌الدین بن‌المفتاح و نیز تنقیح القانون ابن جمیع یهودی که در آن ازشیخ وازحواشی عراقیه امین‌الدولة بن تلمیذ خرده گرفت ونگارش فاضل عبداللطیف بن یوسف بن‌محمد بغدادی که ازتنقیح ابن‌جمیع خرده گرفت برخوردم. ازنگریستن اینها وجز اینها جائی ازقانون برایم دشوار نماند و خواستم گزارشی بر آن بنویسم و آنرا روشن سازم وازخرده گیریهای گزارندگان پاسخ گویم. خوانندگان میندارند که کاررا دیگران کرده‌اند وچیزی برای من نمانده است چه من پراکنده‌های قانون را فراهم آوردم ودشواریهای آنرا بگشودم وبخرده گیریها پاسخ گفتم وپیش ازمن چنین نکرده‌اند. من در ۶۸۲ این گزارش را آغاز کردم وبدست همگنان رسید وپسندیدند ودرخواستند بپایانش رسانم ومن نپذیرفتم چه زندگیم دشوار وهماره در گردشم ونوشته‌ها ویادداشها بامن نیست. ودانشمندان میگویند که بیکاری آدینه وسه‌شنبه مایهٔ سستی هوش است وناگزیر شنبه وچهارشنبه فتوا نمیدهند من که بیست سال بکار علمی نپرداختم چگونه بدان پردازم. آنهم دانشمند را اکنون روزگار خوشی نیست ناگزیر گزارش را دنبال نکردم تا اینکه فرمانروائی غازانی آغاز گشت و صاحب شمس‌الدین محمد پسر صاحب تاج‌الدین علی ساوی بکار گمارده‌شد وبازاردانش روائی گرفت بدرخواست دانشمندان ناگزیر شدم که بنگارش آن گزارش بپردازم مگر اینکه کوتاه تر چه خوانندگان چنین می‌خواهند واگر بخواهم گسترده‌ودراز بنویسم میترسم از آن بدزدند وبنام خود کنند چنانکه درباره «شرح اصول» من چنین کرده‌اند. باز دریغ داشتم که این همه موشکافیها نهفته ماند ناچار راهی دیگر برفتم و گزارشی آمیختهٔ با سخنان شیخ در

قانون نوشتم و گزیدهٔ هشت گزارش رازی ومصری وخونجی وجیلی و نخجوانی و قرشی وسامری وابن‌القف مسیحی وتنقیح‌القانون وردآن وپاسخهای ابن‌المفتاح و پاسخها و پرسشهای خواجه طوسی دربارهٔ قانون وحواشی او بر آن و نامه های اودر پاسخ پرسشهای نجم‌الدین کاتبی قزوینی ازاو درباره قانون را دراین گزارش گرد آوردم و آنچه درحواشی نسخه‌های فرزانگان بدیدم یا ازدانشمندان شهرهاشنیدم در آن یادکردم. بهمین هم پس‌نکردم و گزیدهٔ دفترهائیکه بهرفصل و بابی مربوط بود درهمانجا آوردم مانند: رسالهٔ جالینوس‌وابن تلمیذدرفصد ورساله‌های حجامت وکی‌وقی وشعر وشراب وبول وبراز وهمچنین‌بگزنیهائیکه ابن‌تلمیذازحاوی رازی کرده‌است وبستان‌الاطباء ابن‌مطران وفصول طبی که ازمجلس شیخ فراهم آوردند وثمارالمسائل الطبیه ابی‌الفتوح عبدالله بن‌الطیب و پاسخ پرسشهاکه ابوالحسن بن بطلان دردعوة‌الاطباء آورد وقراضة‌الطبیعات ونوادرالمسائل وجزاینها نگریستم و گزیدهٔ آنها را دراین گزارش آوردم. دراین نگارش من بجز آن‌نامه‌ها که یادکردم همه کتابهای تشریح هم گزین شده است مانند منافع‌الاعضا و علاج‌التشریح و عمل التشریح وتشریح‌العظام وتشریح‌العضل وخمس مقالات فی‌التشریح و تشریح‌العین ونامهٔ به ترابولس دربارهٔ مفصل میان نخستین مهرهٔ گردن وسر ومنافع‌الاعضاء صغیر همه ازجالینوس و گزارش ابن‌ابی‌صادق برمنافع‌الاعضاءالکبیرجالینوس وخلق‌الانسان ابی‌سهل مسیحی وتفسیرالتشریح‌ابی‌الفرج‌عبدالله‌بن‌الطیب و کتابهای‌دیگر که درجای خوداز آنهایادمیشودنیز دراین گزارش‌هست. من‌این‌رابنام وزیر «تحفه‌سعدیه» نامیدم.

[۹۵۲]

این نسخه گزارش شیرازی است برفن ۱ کتاب ۱ کلیات قانون وچنین است :

۴۵۳ آغاز: بسمله ... ان‌اولی ماافتتح بهخطاب واحری مما ابتدا به کتاب : حمدالله المنعم بحیوة‌النفوس وصحة‌الاجسام ... اما بعدفان احوج خلق‌الله الیه محمودبن مسعودالشیرازی ... یقول لما کان اعذب مشارب النعم واخصب مراتع الحکم ... العلم الذی من‌تحلی به‌فاز بالمقصدالاقصی وتسنم بالذروة‌العلیا .

انجام : (فربما کان الاکثف هوالاوفق والاخص) کما فی‌جاذبة الطحال وربما کان الالطف هوالاوفق والاخص کما فی‌جاذبة المرارة. فهذا آخرالفن‌الاول من‌الکتاب‌الاول

من کلیات القانون ولنشرع الان فی شرح الفن الثانی منه مستعینا بالله وحده مصلیا علی من لا نبی بعده (برابر با میانه گ۵۳ب ش٤٥٤) خط نسخ وعنوانها بشنگرف در جدول شنگرف و برخی جاها تعلیق و نسخه بدلها در کنار برگها میباشد. برگ۹۵الف سفید است. در گ۱الف تاریخهای ۸۰۰ و ۸۹۶ ازدارندگان نسخه دیده میشود. اطفعلی بن محمدکاظم تبریزی در ۱۳۱۰ وحکیم صدیق گیلانی دارندهٔ نسخه بوده‌اند. در گ۱۹٤ الف تاریخ مهر ۱۱٤۸ با مهری هست. درصفحهٔ عنوان (گ۱الف) تاریخ ۷۵۹ زیر عنوان نوشته شده.

(۳۱٤۳ف) ـ کاغذ سمرقندی ـ جلد تیماج حنوائی ضربی
اندازه: ۵ر۱۸×۲۸ و۵ر۱۱×۲۱ س۳۶

[۹۵۳]

این نسخه گزارش شیرازی است ازمبحث قوا (فصل۱ تعلیم٦ دراجناس قوا) تا احکام آبهای برف و یخ (مبحث۹ فصل۱٦ دراحوال میاه) وچنین است:

٤٥٤ آغاز: بسالم یکن له قبل ذلك فیستحیل ان یکون مبدأ هو نفس المتصف به من کل جهة والا کان الفاعل قابلا من جهة واحدة وهو محال (برابر با سطر۳ پایین گ۱٦۵ پ ش٤۵۳).

انجام: واذا اثرت التسخین فیه فتسخینها یستدرك ما افاده برد الثلج العرضی و یلزم منه ان تعود حرارة الماء المسخن الی ما کانت علیه (درگزارش سخن شیخ: واما اذا کان الجسد من مياه ردية ... فالاولی ان تبرده الماء محجو باعن مخالطته).

خط نسخ کهنه ومتن بشنگرف میباشد وگ ۲٤۷ الف از نیمهٔ بالا سفید است.

(۳۲۵۷) ـ کاغذ سمرقندی ـ جلد تیماج سرخ حنوائی ساده با حاشیهٔ مرسوم
اندازه: ۵ر۱٦×۲۴ و۱۳×۵ر۱۷ س۳۷

[۷۹۷] تدارك الخطاء الواقع فی التدبیر الطبی (مقالة فی...) (عربی)

شیخ رئیس این رساله‌را برای وزیرابوالحسین احمدبن محمد سهیلی در۷ گفتار (خطاها ـ هوا ـ گرمابه ـ خوراك ـ نوشیدنیها ـ حرکت ـ استفراغ) نگاشته چنانکه رسالهٔ قیام الارض فی وسط السماء را نیز بنام همو نوشته است. او دراینجا ازرسالهٔ تدبیر المسافرین خود میکند (گ۱۸٦ الف ـ ۱۸۹الف) نام این رساله درسرگذشت همان است که یاد شد و بنام «دفع المضار الکلیة عن الابدان الانسانیة بتدارك انواع خطاء التدبیر» درکنار «منافع الاغذیة ودفع مضارها» نگارش

رازی دربولاق بسال ۱۳۰۵ بچاپ رسید (ابن سینا ازدکتر غنی ص۲-۳۱ - معجم المطبوعات درابن‌سینا) .

آغاز: بسمله . تدارك الخطاء فی التدبیر تصنیف الشیخ الرئیس . قال و بعد فان الشیخ الرئیس الجلیل ابا الحسین احمد بن محمد السهلی ایده الله وهو ممن عرف بعلو الهمة ... امرنی ... ان اعمل کتابا فی دفع المضار الکلیة للابدان الانسانیة .

انجام: واما منع الاسهال ... فهو موجود فی الکتب . ولیکن هذا کافیا فی غرضنا (تمت الرسالة فی تدبیر الخطاء الواقع فی تدبیر حفظ الصحة للشیخ الرئیس ابی علی سینا فی شهر شوال ختم بالخیر والاقبال) .

[۹۵٤]

۱۰۷٤ این نسخه ش۱۳ دفتراست وبخط نستعلیق ریز گ۱۸۲الف - ۲۱۳ب .

[۷۹۸] تذکرة الکحالین (عربی)

علی بن عیسی کحال ترسا که شاگرد ابوالفرج عبدالله بن الطیب ترسا بوده و در چهارصد واندی در گذشت (قزرجی ج۱ ص٤٤٠ و٤٤٧) اینکتابرا بدرخواست دوستی دربارهٔ بیماریهای چشم و درمان آنها نوشته و میگوید چون اسکندرانیها همان بیماریهای چشم‌را یادکردند و درمانهای آنها را ننوشتند من از نگارشهای جالینوس وحنین ودیگران ایندفتر پرداختم . اومیگوید که حنین از جالینوس واو از دیسقوریدس وابن سرافیون وفولس گرفته‌اند .

تذکرة در۳ مقاله است :

۱ - تشریح چشم وسود اجزاء آن وغذاء آنها در۲۱ باب .

۲ - بیماریهای دیدنی وبیرونی چشم وسببها ونشانه‌های آنها در۷۳ باب .

۳ - بیماریهای نهـانی ودرونی چشم در۲۷ باب وفهرست هرمقاله پیش از آن آمده است. دونسخه ازاین درطوس هست (ش۳۱و۳۲ص۲۵۰ج۳) .

آغاز: بسمله وحمد وصلوة. رسالة تتضمن الکلام فی رسالة علی بن عیسی الکحال جوابا عما سأله بعض اخوانه فی معرفة امراض العین وعلاجاتها وادویتها . ورد کتابك

ایها الاخ الفاضل حفظك الله برأفته وارشدك الصواب برحمته تسئل عن جوامع كتب جالينوس فی امراض العين وعلاج كل مرض منها لان الاسكندرانيين ذكروا عدد امراض العين ولم يذكروا علاجاتها ... واسميه تذكرة الكحالين .

انجام : وهذه جملة الادوية التی تستعمل فی علاج علل العين وقد بلغت ماسالت مع بذل المجهود . . فان مرت بذلك باحد بعدان ينعم النظر فيه والله الموفق للصواب والمهدی الی الرشاد بمنه ورأفته والحمد لله وحده . فی نسخة: قد بلغت لك ماسألت بذل المجهود واليه يطيل لقاك وانا اسألك اعزك الله ان تتامله جيدا فانی استعجلت فی تأليفه وجمعه لاسرع قضاء حاجتك . فان كان فيه ... اصلحته بعدان تنعم النظر فيه وان تجعل مكافاتی علی قضاء حاجتك كثرة الدعاء .

[۹۵۵]

ابن نسخه ش۲ دفتراست و بخط تعليق باعنوانهای لاجورد یاشنگرف بنسخ درشت ازدانشمند شمسای گیلانی که در ع۲ سال۹۸۲ برای خود نوشته است. ٤٤٨
دربایان دارد : «تم الكتاب بعون الله الاحد الوهاب فی تاريخ شهر ربيع الثانی سنة ۹۸۲ لقد سودته لنفسی انا العبد الحقير شمس الدين محمد بن نعمت الله الجيلانی غفر الله له ولوالديه واحسن اليهما واليه» گ۵۹ب ـ ۱۲۳ب .

(همهٔ دفتر۳۱۹۵) ـ کاغذ سمرقندی ـ جلد تیماج زرد تازه

اندازه : ۱۳×۱۸٫۵ و۸×۱۴ س۲۱

[۷۹۹] ترجمهٔ برء الساعة (فارسی)

فرزانه پزشك رازی (۱شعبان ۲۵۱ ـ ۵ شعبان ۳۱۳) برء الساعه را درباره درمان فوری بیماریها برای ابوالقاسم عبدالله بن ابوعلی محمد بن یحیی بن عبیدالله بن یحیی خاقان وزیر مقتدر عباسی (از۹ ع۱ـ۳۱۲ تاپنجشنبه۱۱ رمضان ۳۱۳ دریك سال وشش ماه) نوشته است. پیداستکه آن در۳۱۲ و ۳۱۳ بنگارش درآمد .

گیگ Guigues آنرا بفرانسه درآورده وبا متن تازی بنام La guérison à une heure دربیروت بسال۱۹۰۳ بچاپ رساند . متن آن درمصر هم بسال۱۹۳۶ بچاپ رسید. میرزا سیداحمد بن محمدحسین حسینی تنکابنی حکیم باشی فتحعلیشاه ازبستگان محمد مؤمن نگارندهٔ «تحفهٔ حکیم مؤمن» نگارش رازی را درروزگار

همان شاه بپارسی کرد و۷باب دیگر بر۲۳باب آن بیافزود و پسر او امیرسیدمحمد الطبیب آنرا پاکیزه ساخت و با اسهالیهٔ خود در ۱۲۹۷ بچاپ رساند. این ترجمه در۱۳۰٤ نیز چاپ شد. ترجمه هندوستانی برءالساعه در لکهنوء بسال ۱۳۰۸ چاپ گشت(۱)

ابن‌طاوس درالامان من‌اخطارالاسفار اینکتاب‌را با «کتاب قسطابن لوقاالبونانی الی ابی‌محمدالحسن‌بن مخلد فیماعمله فی‌تدبیر بدنه فی‌سفره الی‌الحج» آورد(ش ۱۰۱۸گ ۱۰۲الف ـ ۱۰٦الف و گ۱۰۸ الف ـ ۱۲۵ب ـ ص۱۳ج۱ فهرست‌این کتابخانه) وپارسی ایندو درترجمهٔ الامان من‌اخطارالاسفار زواری بنام نشرالامان هم دیده میشود. دردزیعه ازترجمه پارسی گمنامی یاد شد.

در این پارسی نسخهٔ ما دیباچـه وخاتمه برءالساعه دیـده نمیشود وبسیاری از عبارات انداخته‌شده ودوباب پایان آن‌نیست.

آغاز: بسمله وحمد وصلوة. امابعد این مقاله‌ایست درعلاج که درساعت مؤثر باشد موسوم به‌برءالساعه من‌قدوةالمتاخرین محمد زکریاالرازی. صداع‌هرگاه در مقدم سرباشد وحوالی پیشانی از زیادتی خون است.

انجام: واگر درپیاده رفتن ماندگی بهم‌رسد علاج آنستکه پایها بهرروغن که باشد چرب‌کنند... واگر زمستان باشد در آب گرم‌گذارندکه بغایت نافع بود و بالله‌التوفیق.

[۹۵٦]

۴۳۶ این نسخه ش۹ دفتراست وبخط نستعلیق روشن باعنوانهای شنگرف گ ۱۳۵ ب ـ ۱۳۹اب، درگ ۱٤۰ الف ـ ۱٤۲ب بیتهائی است بترکی بخط نستعلیق‌فتح

۱ـ بنگرید به: تجارب‌الامم‌مشکویهٔ رازی چاپ‌لیدن ج۵ص۸۲و۲۲۱و۲۲٤ـ کامل ابن اثیرچاپ ۱۲۹۰ مصرج۸ص۲۲ و۲٤ و۵۱و۵٤ ـ سرگذشت رازی از نجم‌آبادی ص۲۲۹ ـ ذریعه ج۳ص٤ـ۸۳ ـ مخطوطات موصل ص۳۵ دربارهٔ نسخهٔ المنصوری و همین برءالساعه‌بتاریخ ۱۲۷۲ـ نسخهٔ $\frac{۲۸۱۸}{۲۷۹۱}$ سپهسالار باحاشیهٔ غیاث منصور برشرح و حاشیهٔ شمسیه ـ معجم‌المطبوعات ص۹۱۳.

الدوله کاتب القرآن درروز شنبه ۱۲ ذیقعده سال ۱۳٤٥ .
(همه دفتر ۱۴۴ ص) — کاغذ فرنگی سجلد تیماج زردکناره
اندازه : ر۱۳×۲۰ و۶×ر۱۲ س ۱۲

[۸۰۰] ترجمهٔ ذهبیه یا طب الرضا (فارسی)

دراین نامه رسالهٔ ذهبیه یاطب الرضا بپارسی شده و آن جزترجمهٔ ش ۹۶۳/۲ میباشد . دیباچه وصفت شراب مویزوانگبین وصفت ادویه وترتیب خواب وفصد و حجامت وتدبیر حمام ومسافر دراین هست .

آغاز: هوبسمله الحمدلله اولاوآخرا ... این رساله‌ایست مشتمل برمعرفت بدن وحفظ صحت وشناختن علت وتدبیرعلاج ... وسبب تألیف این رساله آنستکه روزی امام ... الرضا نشسته بود ... پس امام ... این‌رساله جمع فرمود وبنوشت... والرسالة هذه: بدان ای مامون که حق . . . هیچ دردی نیافرید که در مقابل آن درمانی نهاد .

انجام: وقصد چراگاه کند وشب غافل میخسبد وخبری ازخود ندارد .

[۹۵۷]

۱۰۳۵ این نسخه ش ۵۰ دفتر است وبخط شکسته نستعلیق خوش در جدول زرین و لاجورد باعنوانهای شنگرف ص ۵۰۶ ـ ۵۰۹ دردنبال آن گفتاری است به پارسی شیوا دربارهٔ معجون مثرودیطوس وتریاق اربعه .

[۸۰۱] ترجمهٔ ذهبیه یا طب الرضا (فارسی)

دراین نامه ذهبیه یا طب الرضا بپارسی شده و ترجمان همانکسی است که طب الائمه را هم بپارسی درآورد (نسخهٔ ش ۹۶۳/۱) ومیگوید که من پس ازترجمهٔ طب الائمهٔ بدستورشاهزاده فتعلیخان بدین کار پرداختم. دردو فصل است و درنخستین متن راآورده دردومی آنرا بپارسی کرد وپوزش خواست از اینکه بسبك فارسی نوشته واز روش متن بیرون رفته‌است درذریعه ج٤ص ۱۰۳ ازترجمهٔ مجلسی دوم ۱۱۱۰ وسید شمس‌الدین محمدبن محمد بدیع رضوی مشهدی زندهٔ در ۱۱۳۵ و ازدانشمندی دیگر که گزارشی آمیخته نوشت یادنمود ونیزاز مولی فیض‌الله عصاره

شوشتری پزشك ستاره‌شناس که پس از ۱۰۷۸ بدستور فتعلیخان پسر واخشتوخان فرمانروای شوشتر نگاشته‌است. درنسخه‌ماهم ازفتحعلیخان یاد گردید پس‌ترجمان باید همان شوشتری باشد.

آغاز: حمد بیقیاس وسپاس‌ستوده اساس حضرت‌مقدس حکیمی‌را سزاواراست.

انجام: بدانکه عـلرا نشانها است که بآن منافع وضار (کم‌دارد).

[۹۵۸]

۹۶۳ این نسخه ش۲دفتر است وبنسخ نزدیك۱۱۲۲ (ش۱) گ۱۶۳ ب۱۸۶ب.

(۳۱۸۶ف)—کاغذ فرنگی‌جلد تیماج مشکی ساده
اندازه: ۱۳×۱۹ و۹×۱۵ س۱۸

[۸۰۲] **ترجمه طب‌الائمه** (فارسی)

دراین رساله دستورهای پزشکی وبهداشتی پیشوایان شیعی آمده وترجمهٔ طب الائمه ش۹۲۹/۱ نیست وچیزی دیگراست. گویا این همان ترجمه‌ای باشدکـه در ذریعه‌ج۴ص۱۱۴ یادشده وترجمان آن مولی فیض‌الله عصاره شوشتری پزشك‌ستاره شناس است که بدستور فرمانروای شوشترفتحعلیخان پسرواخشتوخان بسال۱۰۸۸ آنرا بپارسی درآورد وچنانکه می‌بینیم در دیباچه ترجمه ذهبیه (ش۹۶۳/۲) از فتحعلیخان وترجمه طب‌الائمه یاد گردید وخط دو نسخه و سبك عبارت آندو هم یکی میباشد.

آغاز: بسمله وبه‌تقتی. شیرکاران شربتخانه سخن آرائی که از بادام اشارات و پسته عبارات نقل معانی شیرین ومضامین رنگین باطیف تراسلوبی ریخته‌اند.

انجام: بوجه ثالث اقرب است بمرام وانسب است بمقام ... واذابلغ‌المرام هذا المقام فلنختم‌الکلام حامدین‌لله ... وعلی‌عترته ... العظام.

[۹۵۹]

این نسخه ش۱دفتر است وبخط نسخ تاریخ تمهٔ شوال ۱۱۲۲ در پایان دارد:

۹۶۳ تمت‌الکتاب طب‌الائمه فی‌التاریخ منصف شهر شوال ... سنة ۱۱۲۲ گ ۳ ب - ۱۶۲ ب. گ ۵ الف سفید و کم دارد و دیباچه بپایان نمیرسد و از بـاب یکم

آغاز میشود .
(۱۸۶ص) — کاغذ فرنگی — جلد تیماج مشکی ساده معوالی تازه
اندازه : ۱۴ × ۱۹ و ۹ × ۱۵ س ۱۸

[۸۰۳] تریاق فاروق (رساله در...) (فارسی)

دراین رساله از آزمایش تریاق فاروق وحجرالتیس وحجرالحیه ودهن بلسان گفتگو گردید (گویا درش ۷۰۰ مجلس نیزهمین باشد ودرش ۸۰ ص ۲۷۷ ج ۳ طوس از تریاق فاروق حکیم یحیی نحوی یادشد) .

آغاز: بسمله. درامتحان جودت وردائت تریاق فاروقی وغیر آن. بنایددانست که امتحان جودت وردائت تریاق فاروق چنان کنند که انسانرا مسهل قوی دهند چون شحم حنظل ومحموده .

انجام: پس اگرشیر ببندد غیرمغشوش بودواگرنبندد مغشوش والله اعلم.م.

[۹۶۰]

این نسخه ش ۸ دفتراست وبخط نستعلیق ک ۱۳۳ الف وب دردنبال ۱۰ سطر
۴۳۶ چلیپا است بنستعلیق که درباره دهنج یا دهنه فرنگی که سنگو است سبز و آبدار سخن بمیان آمد .

[۸۰۴] تشریح الابدان (عربی)

جالینوس یاکلاودیوس گالنوس درکالبد شکافی و تشریح چند دفتر دارد یکی دره گفتار که جنین آنرا ترجمه کردواز آن شانزده کتابی است که اسکندرانیان برگزیدند دیگر تشریح کبیر دره گفتار واختلاف التشریح در دو گفتار وتشریح الحیوان المیت یك گفتار و تشریح الحیوان الحی دو گفتار و فی علم بقراط بالتشریح درپنج گفتار وفی علم ارسطو بالتشریح در ۳ گفتار که همهٔ اینها راحییش بتازی در آورد واز آن شانزده کتاب نیستند (ابن ندیم ص ۴۰۳-۴) .

این نسخهٔ ما دره گفتار است وهمان نخستین دفتر بستکه یاد شد و برای شاگردان است. در گفتار پنجم ازاستخوانها گفتگو شده و ترجمهٔ ابی زید حنین بن اسحق ترجمان است ودر دومی ماهیچه‌ها یاد شده ودر آن از کالبد شکافانی مانند

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

تالیس واوقس والیانوس نام میبرد و میگوید هر که بخواهد در شناختن ماهیچه‌ها ورزیده گردد باید بوزینه‌ای در آب خفه کند وبدستوریکه در علاج‌التشریح نوشته شده پوست برکند. درسومی ازعصبها یادشده وترجمه ابی‌عثمان دمشقی است. در چهارم از «عروق غیرضوارب» گفتگو شده ودراینجا هم از آزمایشی که درتن بوزینه کرده یادمیکند وبهمان علاج‌التشریح بازگشت میدهد ورگها رابدرخت وشاخه های آن مانند میسازد در آغاز مقالهٔ ٤ بهانطاس (گ٤٥ب) دوست میگوید وبنام ودرخواست اواین گفتار را نوشته است. درپنجم از «عروق ضوارب» سخن رفته است.

آغاز: بسمله. استعین بك یاکریم. المقالةالاولی فی‌التشریح وهی تشریح‌العظام ترجمة ابی‌زید حنین‌بن اسحق‌الترجمان‌قال جالینوس: انه قدینبغی للطبیب‌ان‌یعرف هیئة کل واحد من‌العظام فی‌نفسه وحاله فی‌ترکیبه مع‌غیره عندالتماسه احکام علاج مایعرض فیها من‌الخلع والکسر.

انجام: فلیس‌یجاورها عرق‌الی ان‌یبتدی ینقسم. تمت مقالة جالینوس فی‌تشریح العروق‌الضوارب و تم بتمامها کتابه فی‌التشریح للمتعلمین. والحمدلله رب‌العالمین وصلی‌الله علی‌محمد و آله اجمعین.

[۹٦۱]

٤٤٨ این نسخه ش۱ دفتر است وبخط نستعلیق شسانی گیلانی درپاره‌ای جاها بی نقطه وبا عنوانهای نسخ درشت بلاجورد وحاشیه‌هائی درآغاز میباشد. تاریخ آن باید نزدیك ۹۸۲ باشد. گ۱ب - ۵۸ب. درگ۲ که بشماره نیامد نوشته شده که نسخه در۱۱۰۵و۱۱۱۰و۱۱۲۷و۱۲۵۰و۱۲٦٦ داخل عرض‌شد با چندگونه مهر وهمچنین امضای شیخ بهائی دیده میشود درگ‌الف نیزدارد که نسخه در ۱۱۵٤ و۱۱۹٦ و۱۲۷۰ عرض شده بامهرهای گوناگون. نمونه‌ای ازاین عرضها: رسالة تذکرةالکحالین قطع کوچك کاغذ سمرقندی جلد مقوی رو کاغذابری بخط‌شمس‌الدین محمد بتاریخ۵شهررجب ۱۱۰۵ تخاقوی‌لیل داخل عرض شد (رویهٔ برگ دوم پیش از کتاب) - تشریح الابدان جالینوس قطع ربعی وسط جلد مقوی کاغذ ابری بتاریخ شهرمحرم‌الحرام سنهٔ ۱۱۵٤ تخاقوی‌لیل داخل عرض شد(گ۱ الف).

[۸۰۵] تشریح الابدان (فارسی)

منصوربن محمدبن احمد برای ضیاءالسلطنه پیرمحمد بهادر این نامه را در کالبدشکافی نگاشته است ودارای مقدمه درگونه‌گون اندامها وشناساندن آنها و پنج مقاله (استخوانها ـ پی‌ها ـ ماهیچه‌ها ـ وریدها ـ شریانها) ویك خاتمه در اعضاء مرکب وچگونگی زایمان میباشد. هشت شکل و پیکره (برنك سیاه وشنگرف وزرین درنسخهٔ ما) برای نشاندادن درزهای سروچانهٔ بالائی واستخوانها وپی‌ها و ماهیچه‌هاووریدها وشریانها وبچه درشکم مادروزن آبستن درآن هست و آبستن رابازانوهای خمیده نمایش دادواین گونه نمایش درنگارشهای دانشمندان خاوری آمده گویامیخواستند زن را درهنگام زایمان نشان دهندیااز بوزینه ایکه کالبدش را میشکافتند چنین پیکره رامیساختند. اینان می پنداشتند که پاهای بچه درشکم مادر بسوی پائین وسر بسوی بالااست وبدینگونه آنرا نمایش میدادندومیگفتند که بچه درهنگام زادن برمی گردد وازسر بیرون میآید. (پیکرهٔ برابر باص۳۴۶ تاریخ پزشکی الگود)

آغاز: بسمله. شکروسپاس پادشاهی راسزد وحمدٔ وثنای بیقیاس خالقی را رسد که درخلقت انسان دقائق حکمتش بی پایان.

انجام: وحق دراین سخن ارادت‌فاعل مختاراست واظهار قدرت شامله که مندرج است درتحت حکمت بالغه وهویخرج الحی من المیت ... وبحکم مـایرید بمشیته. (تمام شدبیان خاتمه کتاب بعون الملك الوهاب فی‌شهرربیع الاول سنهٔ‌هزار ودویست وشصت ویك هجری الحمدلله اولا و آخرا وظاهرا وباطنا).

[۹۶۲]

این نسخه ش۱ دفتر است و بخط نستعلیق خوش دارای سرلوحی بشنگرف ولاجوردرآغاز (گ۱ب) ودرجدول باهماندورنگ وبا عنوانهای‌شنگرف. نویسنده میرزا نصرالله پسرمیرزا محمد شفیع خوشنویس است که در ۱۲۶۱ گویا برای عبدالغفورخان دردیه اشنویه نوشته است. گ ۱ب ـ ۲۶ب. دوبرگ‌دفتر سفید است.

(همهٔ دفتر۳۵۶) ـ کاغذ فرنگی ـ جلد تیماج ضربی

اندازه: ۱۹×۳۰ر۵ و۱۳×۲۲ر۵ س۴۳

[۸۰٦] التشریح (مختصر فی علم ...) (عربی)

پزشك فقیه نجم‌الدین شمس‌الاسلام محمود بن امام همام صائن‌الدین الیاس‌بن شیرباریك‌بن‌محمد شیرازی (سده ۷و۸)(۱) این مختصر تشریح‌را نوشته است.در کشف‌الظنون دردنبال واژه «تشریح» دارد که مختصر ازخود ابن همام نیست و از ابن‌جماعه است که وی آنرانزد اوخوانده است دردیباچه دارد که من‌بسه بهانه‌این دفتررا بپرداختم یکی اینکه شناختن تن‌براز آفرینش راهنمائی میکند دوم اینکه دانستن‌ساختمان وسود هراندامی دردرمان بیماریهاکمك استسوم اینکه‌بهداشت را یاراست. کتاب‌درچهار گفتاراست: استخوانها در۲۳باب ـ رگها۱۹باب.ماهیچه‌ها ۲۸ باب ـ ساختمان اندامها (کالبدشناسی توصیفی) در۲۵باب.

آغاز: بسمله.الحمدلله الحمیدالمحمودالکریم‌الودود الوافر النعماءالباهرالآلاء. اما بعدفقد قال قدوة مشاهیرالحکماء... (قال‌المولی‌المعظم ...) نجم‌الملة (والحق) والدین (شمس‌الاسلام والمسلمین) محمودبن (السعیدالمرحوم‌الامام الهمام صائن الملة والدین) الیاس (بن‌الشیرباریك‌بن محمد) الشیرازی غفرله ورحمه (نورالله قبرهما) : هذا مختصر فی‌علم‌التشریح وباعثی ومزعجی لتصنیفه ثلثة امور.

انجام: والحق عندی‌ان‌المنی هوالرطوبة الغریزیةالتی (تقوم) الحرارةالغریزیة بها قائمة بهـا ولذلك یحدث (بسبب استفراغها من‌الضعف والانکسار مالایحدث) باستفراغ‌الدم مثله خمسین مرة اواکثر والقول‌فیه ذوشجون.

[۹٦۳]

این نسخه ش٥ دفتراست وبخط نستعلیق باعنوانهای سرخ درشت وشنگرف از شمس‌الدین محمدبن نعمةالله جیلانی (شـای گیلانی فیلسوف) نزدیك۹۸۲ که برای خودنوشته است دومهر دربایان هست که خوانده نمیشود وباید از شما باشد درمیان آندو دارد : «... صاحبه کاتبه» . گ۱۵۰ب ـ۱۹۵الف

٤٤۸

۱ ـ بنگریدبه : گفتار آقای ایرج افشاردر ش ۳ و٤سال ۸ مجلهٔمهردرباره‌همین دانشمند.

پایان تشریح محمود الیاس شیرازی بخط فیلسوف شمسای گیلانی
نزدیك ۹۸۲ ک ۱۱۹۵ الف ش ۵ر ٤٤٨

[۹۶۴]

این نسخه ش۱ دفتر است و بخط نسخ معرب باعنوانهای شنگرف ودر پایان دارد:
۴۹۰ «تمت الرسالة التشریحیة للطبیب الفاضل محمود الیاس الشیرازی رحمه‌الله» گ۳ ب - ۶۰ب. در برگ چسبیده بجلد تاریخ ۱۲۰۸ دیده میشود ودر گ۶۰ب مهر یکی ازدارندگان نسخه هست: «یا ابرار یرحم الصدیق».

در گ۶۳ب در پایان رسالهٔ دوم این دفتر دارد: «رسالهٔ مختصر محمود در تشریح قطع وسط. کاغذ سمرقندی. جلد مقوی. که بتاریخ ۲۹ شهر جمادی‌الثانی سنهٔ ۱۱۰۵ داخل عرض شد» در گ۳ الف بخط شکسته دارد: «حررفی شیراز شهر شوال ۹۹۸» واینکه نسخه در ۹۰۶ از آن عبدالله بن محمدشاه بن علی بندر آبادی بود. همچنین در دو جا خط شیخ بهائی دیده میشود یکی: «العبد بهاءالدین محمدالعاملی» دیگری عبارتی که همین اندازهٔ آن خوانده شده: «مختصر محمود الیاس فی التشریح هدیة من الفقیر بهاءالدین محمدالعاملی الی سیدنا و مخدومنامدت ایام ...» نیز دارد «تشریح محمود الیاس».

(همه دفتر ۳۶۴ـ) — کاغذ سمرقندی — جلد تیماج مشکی عنوانی
اندازه: ۱۴×۲۲ و ۹٫۵×۱۵ س ۱۹

[۸۰۷] تقسیم اقسام الحمیات (عربی)

دراین گفتار ازتبهای گوناگون سخن بمیان آمده است.

آغاز: القول فی الحمیات. للحمیات وسایر الامراض اربعة اوقات. وقت الابتداء وهوحین ینال الافعال الضرر ولم یبتدأ الطبیعة فی مقاومته.

انجام: ودخول نوائب الحمیات علی ضربین ... ولایخلوالخلطان المرکبان من ان یکونا متساویین اواحدهما اغلب. والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب.

[۹۶۵]

۴۹۰ این نسخه ش۲ دفتر وبخط نسخ معرب روشن بانشانه‌ها و عنوانهای شنگرف میباشد. گ۶۱ب - ۶۳ب.

[۸۰۸] التلویح فی اسرار التشریح (عربی)

دانشمندی ازقانون شیخ رئیس گزین نموده کتابی بنام مکنون نوشته است. فخرالدین محمدبن محمدبن ابی‌نصر خجندی همین مکنون را کوتاه ساخته و نکته‌ها

که شیخ نیاورده بود بر آن افزود و بدان نام تنقیح مغلق‌المکنون داد. بارهٔ دیگر نیز آنرا کوتاه‌تر کرده وسخنانی دلپسند وشگفت‌انگیز بیافزود والتلویح الی اسرار التنقیح نامید. دراین دفتر کوچک مسئله‌هائی است که در بیشتر کتابهای کلان نیست همین است که لطف‌الله طبیب مصری شیفتهٔ آن بوده و گزارشی بر آن بنام التصریح فی شرح‌التلویح نوشته است (کشف‌الظنون) حاشیهٔ این تصریح گویا ازموفق‌الدین عبداللطیف‌بن یوسف بغدادی بخط شاگردش هبةالله‌بن جمیع اسرائیلی متطبب برای ابومنصوربن ابوالفتوح اسرائیلی بسال ۶۱۶ که تاریخ نگارش حاشیه هم هست در آستانه طوس هست (ش۴۳ص۲۵۳ ج۳) نسخه‌هائی از تلویح خجندی دربارپس و واتیکان وجزائر و آستانه (فاتح) وبوهار ورامپور و آصف وبنکپور وبنگال‌هست (فنواتی ص۲۱۱)خجندی‌دردیباچهٔ آن (نسخهٔما) میگویدپس ازاینکه حاشیه‌هائی برقانون نوشتم بنگارش این‌مختصر پرداختم و گزیدهٔ آن‌حاشیه‌ها باآنچه خودبدان برخوردم دراینجا آوردم و«التلویح فی‌اسرارالتنقیح» نامیدم (گ۱الف) پس ازاین دیباچه دیگری در گ۱ب هست که پس ازستایش ودرود میگوید این مختصر رابه درخواست برخی گرد آوردم ودره فن گذاردم . (تعریف پزشکی وموضوعهای آن واحوال‌امورطبیعی- بیماریهاوسببها وعرضها - بهداشت - روشهای گوناگون‌درمان بیماریهای کلی- تبها وبحرانها وپیش‌بینی یانقدمةالمعرفة) همین فهرست‌را چلبی‌هم یادنمود و آنچه اودربارهٔ مکنون وتنقیح وتلویح گفته است دردیباچه‌تلویح (نسخه ما) نیامده است.

آغاز: قال‌الامام‌الفاضل اکمل‌المتأخرین ورئیس‌الحکما والمتکلمین فخر- الملة والدین محمدبن محمدبن ابی‌نصرالخجندی ... اما بعدحمدالله واهب‌العقل... فانی لمافرغت‌من‌تعلیق لطایف کتاب‌القانون وتنمیق‌صحایف سرالمکنون ... انتهضت ثانیا فجمعت مختصرا یحتوی علی‌جمیع مایجب ان‌یحفظ من‌فصوص ذلك‌التعلیق... مع‌زواید متمة وفوائدمهمة یخلوعنها اکثرالمختصرات بل‌لم توجد ایضافی‌المطولات وسمیته‌التلویح‌فی‌اسرارالتنقیح لتضمنه‌معانی‌ذلك‌الکتاب مع‌خلوه‌عن‌الاطناب‌وجعلته

الخ (گ۱ الف مانا این دیباچه دوم است . آنگاه در گ۱ب دارد :)

بسمله وبه نقتی امابعد حمدالله . . . فهذا مختصرجمعته بالتماس بعض وجملته خمسة فنون یشمل کل فن منها علی فصول ـ تم الفن الاول من کتاب التلویح (پایان فن یکم گ۳۵الف) .

٥ **انجام** : ومما یدل علی الموت من غیر بحران عجز القوة عن مقاومة المرض . هذا آخرما قصدنا ذکره فی هذا المختصر وحقق معاینه فهو حقیق بان یصیب فی الاعمال وجدیر بان یرزق التایید من الله المتعال . والله اعلم واحکم .

[٩٦٦]

این نسخه ش۱ دفتر است وبخط تعلیق با عنوانها درمتن وهامش و نشانه های ٤٣٨/١٠ شنگرف ازمحمد امین شریف در بامداد روز آدینهٔ ۱۰ شوال ۱۰۸۳ ومحمدحسینی طبیب مازندرانی درع۱ سال ۱۱۸۸ دارندهٔ نسخه بود ومهراو هم هست گ ۱ الف ـ ۷۸ب .

(همهٔ دفتر ۳۲۲۷) ـ کاغذ سمرقندی ـ جلد تیماج ساده قهوه‌ای ، برآن تیماج زرد مرسوم

اندازه : ۱۳×۱۹ و۷×مر۱۳ ص۱۹

١٥ [٨٠٩] **جامع الفوائد** (فارسی)

یوسف بن محمدبن یوسف طبیب مشهور بیوسفی زندهٔ در ۹۱۳ و ۹۴۲ دویست وهشتاد و نه رباعی سروده ودرهر یک نشانه ودارو ودرمان یکی از بیماریها را یاد نمود سپس آنها را گزارش داده است . دردیباچه از «رساله علاج الاعراض» خود نامبرد وخود او این نامه را جامع الفواید نامید. این کتاب درایران بسال ۱۳۱۸ بچاپ رسید (ذریعه ج ٥ ٢٠ ص٦٨ ـ کشف الظنون ج۱ ص۳۸۱) .

آغاز: هوالمستعان. هذا کتاب جامع الفواید یوسف طبیب علیه ماعلیه. وبه نستعین بسمله. حمدنا محدود حکیمی راکه بقانون حکمت و کامل البضاعت رحمت رافع انواع امراض ودافع اصناف اعراض است... چنین گوید ... یوسف بن محمدبن یوسف الطبیب .

٢٥ **انجام** : چون نسخه تااینجا قلمی شده بود لهذا اکتفاکرده . تمت الکتاب بعون

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران library.ut.ac.ir

الملك الوهاب .

[۹٦۷]

٤۳٦ این نسخه ش۱ دفتراست وبخط شکسته نستعلیق ازمیرزا کاظم پسر میرزا باقر تبریزی در۱٦ذی قعده ۱۲۳۷ وحواشی هم دارد گ۱ب - ۷۰ب س۱۲.

[۸۱۰] جودیه (فارسی) ٥

این نامه درچند باب است ودردرمان پاره‌ای از بیماریهاکه گویند ابن‌سینا برای محمود غزنوی (۳۸۸ - ٤۲۱) نوشته است.درسر گذشت و بیهقی وخزرجی چنین نگارشی ازشیخ یادنشد.انجمن‌هزارهٔابن‌سینا آنرا ازروی‌همین‌نسخه بچاپ‌رساند

آغاز: بسمه وحمد وصلوة . امابعد بدان ای عزیز که این رساله ایست بر سبیل ایجاز واختصار بغایت فوائد مسمی بجودیه که افضل‌الحکماء ابوعلی‌سیناجهت سلطان محمود انشا نموده است و در مطالعه این نسخه انواع فوائد حاصل آید انشاءالله تعالی . بدانکه جمیع علتها ازخوردن بسیار وگفتن بسیار وخفتن بسیار و مجامعت بسیار پدید آید .

انجام : بدانکه هر که بعرق پیکان تیر آب دهد بهر که زند در حال بمیرد بلاشك بدین قدراختصار افتاد . والله اعلم بحقایق‌الامور .

[۹٦۸]

۱۰٤٦ این نسخه ش۳٦دفتراست وبخط نستعلیق رجعلی‌بن‌جواد علی‌نزدیك۱۰۷۱ گ۱۷۲ب - ۱۷٤ب .

[۸۱۱] چوب چینی (دستور خوردن ...) (فارسی)

حکیم محمد باقر دراین گفتار دستور میدهدکه چگونه بایدچوب چینی‌را خورد .

آغاز: بسمله. دستورالعمل خوردن چوب چینی‌معمول ازحکیم محمدباقر رحمه‌الله . طریق آشامیدن بیخ چینی چنین است .

انجام : درین وقت نوعی میبایدکردکه خلط صالح بهم‌رسد تادانند .

[۹٦۹]

۱۰۳۳ این نسخه ش۳ دفتراست و بخط نستعلیق مسیح‌المهتدی گ٤ب ـ ٦ب .

[۸۱۲] حاشیه شرح اسباب و علامات (عربی)

رکن‌الدین برشرح برهان‌الدین نفیس‌طبیب‌بن عوض‌بن حکیم کرمانی‌بسال۸۲۷ بر الاسباب والعلامات سمرقندی نجیب‌الدین محمد کشتهٔ درهرات بسال ٦۱۸ این حاشیه‌را نوشت وبعلاءالدین احمد ارمغان داد ودردیباچه میگوید که من‌پس از فراگرفتن هنر پزشکی‌ازبزرگان فرزانگان بشهری افتادم‌که پزشکان آنجاسخت ناآگاه بودند ناگزیر من بدرمان بیماران پرداختم و بدرخواست گروهی شرح اسباب وعلامات نفیس‌الدین طبیب کرمانی درس میگفتم ودر آن بجاهائی‌برخوردم که برمن روشن نگشت این‌بود که این شکوك رادراینجاگرد آوردم . از دیباچه پیداستکه رکن‌الدین شیعی است .

آغاز: بسمله . تیمنا بذکره‌الاعلی . الحمدلله الحکیم‌الذی خلق لکل داء جنسا من‌الدواء .. فیقول ... رکن‌الدین .

انجام: لان المقرر فیمابینهم ان قم المعدة عصبانی والهوة فیه وقعره لحمانی والهضم فیه .

[۹۷۰]

٤٤۸ این نسخه ش٤ دفتراست وبخط تعلیق فیلسوف شمسای گیلانی نزدیك ۹۸۲ گ ۱۳٦ب ـ ۱٤۷ب .

[۸۱۳] حافظ‌الارواح (عربی)

ازحکیم‌سید اشرفعلی‌بن حکیم‌عنایت علی‌رضوی‌یمانی حیدرآبادی راحة‌الدولة درباره حرارت غریزی و چهل وشش چیزیکه مایه کاهش آن است دریك مقاله (گ٦ الف ـ ۲۷الف) ودربارهٔ پنجاه وپنج‌چیز که مایه تهی دستی است آنچنانکه دراخبار آمده‌درمقاله‌دوم (۲۷الف ـ ۲۸ب) که دردیباچه آن درباره حرارت‌غریزی کاوش نموده ومیگوید پس از آموختن پزشکی بیست وپنج‌سال بدرمان بیماران

پرداختم ودریافتم که پایه وبنیاد مردمی حرارت غریزی است ورطوبت غریزی هم اورا پایدارمیدارد. این بود که ازنگارشهای حکمت وطب آنچیزهائی که برحرارت غریزی میافزاید یا از آن میکاهد گرفته دراینجا گردکردم . اواین کتابرا برای میرزا اسماعیل خان امین الملك نوشت ودر ۱۳۱۱ باونیاز داد .

آغاز: بسمله . الحمدلله المنفرد بالقدم والدوام المتنزه عن مشابهة الاعراض والاجسام .

انجام وترك السلام لاهل البيت وترك ابتداء الامور عن بسم الله الرحمن الرحيم.

[۹۷۱]

این نسخه بشنخ درجدول با عنوانهای شنگرف ودر پایان خود کتاب مهر «السید الحکیم» دارد او نیز بدینگونه: «Hakim 1311 Siraz 1893»

۸۳۲ ودرگ۲۹الف چهارسطر بخط هندی وپنج سطر بنستعلیق باردو نوشته شده واز آنها پیداست که نسخه را بسر کار امین در ۲۷ سال ۱۳۱۱ بنام برگ سبز نیاز کرده است. وروشن است که نسخهٔ اصل میباشد .

(۳۴۰ ص) ـ کاغذ آهار ـ جلد مقوای شنگارشده

اندازه : ۱۳×۲۱ و ۷٫۵×۱۴ س ۱۱

[۸۱٤] حدود الامراض (عربی)

ابی مسلم محمدبن ابی محمد پزشك کاشانی گویا ازپزشکان روزگار صفوی دراین نامه همهٔ بیماریها ازسرتا پارا شناسانده وتنها تعریف هریك را آورد وفرهنك پزشکی کوچك خوبی است .

آغاز: هو . الله ولاسواه . بسمله . وبه نقتی . الحمدلله الکریم الجلیل الذی یشفی بکمال حکمته ولطفه، السقیم والعلیل. . فهذا ماجمعه ... محمدبن ابی محمد ابی مسلم الطبیب ... فی حدود الامراض من الراس الی القدم.

انجام: البار شنام حمرة منکرة سمجة یشبه حمرة من یبتدی به الجذام ویظهر علی الوجه والاطراف .

درذریعه (ج٦ص۳۰۰) نام پدر ابی مسلم ابی المجد نوشته شده و درفهرست

طوس ابی‌المجیر آمده وازحل حدودالامراض میرزاخان طبیب جلالی هم نام برده شد (ج۳ش۴۵ و۴۶ و۴۱ ص۴ـ ۲۵۳).

[۹۷۲]

۱۰۹۳ این نسخه ش۲ دفتر است وبخط نسخ و عنوانهای بیماریها بشنگرف که محمد سعید حسنی قمی در۱۱۳۹ آنرا نوشته است گ۳۶ب ـ ۵۳الف.
(همهٔ دفتر۵۴) ـ کاغذ سمرقندی‌جلد تیماج‌سرخ ساده
اندازه: ۱۴×۱۹ وص۷×م۱۴س۱۶

[۸۱۵] حفظ الصحة و العلاج (کلام فی ...) (عربی)

ابوعیسی جبرئیل‌بن عبیدالله‌بن بختیشوع پزشك و آشنای بزبان فارسی که در بغداد وسپس کرمان وفارس نزدفنا خسرو بسال۳۵۷ ودرری نزد صاحب عباد ودر دیلم نزد خسروشاه‌بن مبادربادشاه آنجا میزیست وپس‌ازمرك فناخسرو ببغداد آمد وکتاش بزرگ خودرا بروش پرسش وپاسخ بنام کافی وبرای صاحب عباد در۵جلد بپایان رساند. وی نگارشهای دیگری درباره کیش مسیح‌وبهود دارد وکتابی‌نوشت که در آن میان سخنان پیامبران وفیلسوفان سازگاری‌داد وکتاش کوچکی هم‌دارد وگفتاری دربارهٔ دماغ برای خسروشاه دیلمی نوشته است. وگفتارهای‌دیگر.اودر روز آدینه هشت رجب۳۹۶ در ۸۵سالگی در گذشت ودر مصلی بیرون میافارقین بخاك سپرده شد (خزرجی ج۱ص۱۴۴).

این گفتار دربهداشت ودرمان پاره‌ای ازبیماریها است که ازاو دانسته‌شد.

آغاز: هومن کلام‌جبرئیل‌بن بختیشوع‌طبیب. اعلم‌ان مثل الانسان کمثل الارض المیتة.

انجام: والعین من‌المعدة واللحیة فی‌الخصیة. الکبد بیت‌الدم. والمرارة بیت الصفراء. والکلیة بیت‌الشهوة. والطحال بیت‌السوداء. والقلب بیت‌الفکر. والبلغم فی‌الجسدکله.

[۹۷۳]

۱۰۴۶ این نسخه‌ش۳۹ دفتراست وبخط‌نستعلیق وسربندها زیرخط سرخ. گ۲۰۸الف وب درپایان دارد: «تم والحمدلله‌وحده کلام ابن‌بختیشوع وهولفظ سریانی‌معناه

عبد عیسی وحروفه الباء بنقطة الواحدة التحتانیة والخاء المنقوطة والتاء بنقطتین فوقانیین والباء بنقطتین تحتانیتین والشین المنقوط والواو والعین المهملة بالترتیب».

[۸۱۶] حقائق أسرار الطب (عربی)

مسعودبن محمد سجزی پزشك برای وزیر صدرالدوله ابی‌المفاخر قاسم‌بن عراق‌بن جعفر اینکتاب‌را درروشن ساختن الفظها وعبارتهای پزشکی نگاشته است وخود آن‌را چنین نامید ودرسه فن میباشد: (ماهیت چیزهائیکه بکلیات پزشکی میپیوندد- چگونگی عملها وهنرهای پزشکی - کمیت امور پزشکی یاآمارمباحث آن) (ش٤٤ص٢٥٤ج٣ فهرست طوس).

آغاز: هو. هذا الکتاب حدود السجزی. بسمله وبه نستعین. الحمدلله علی ایادیه المتواترة... امابعدفان العبدمسعودبن محمدالسجزی الطبیب... یقول لمااتصلت بخدمة مولانا الصاحب ... صدرالدوله.

انجام: القدم سبع عضلات. للاصابع اثنان وعشرون عضلة. والله اعلم بالصواب.

[۹۷٤]

٤٦٠ این نسخه ش٢دفتر است وبخط نسخ با عنوانهای شنگرف تاریخ ج ١سال ٩٨٩ ازمحمد شفیع‌بن ملك محمد نویسندهٔ ش١- ک ٨١ب - ١١٤ الف. حواشی هم دارد.

[۸۱۷] الخواص (رسالة فی ...) (عربی)

دراین رساله که‌ازرازی پزشك دانسته‌شد ازدرمان تب‌ربع بابوشیدن‌پوشاك زن زایاپیش ازشستن آن وباآویختن استخوان‌مرده ودندانی که ازمارزنده میافتد وریش بزکوهی وازبازداشتن‌زن ازآبستنی باآویختن نخستین دندانیکه ازکودك میافتد درصفحه نقره وبادمب خرگوش و مغز ونیش مار وازدرمان نقرس بسا پای سنگپشت‌وزغ ومانند اینها گفتگو میشود. درفهرست نگارشهای رازی ازابن‌ندیم وبیرونی وخزرجی از«کتاب‌الخواص» یادشده مگراینکه‌نسخهٔ مانمیدانیم همانست یانه؛ آنهم ازرازی دوراست که دراینگونه درمانهای جادوگرانه چیزی‌نوشته‌باشد.

آغاز: هذه رسالة فی‌الخواص للامام‌المحقق محمدبن زکریاالرازی لحمی

الربع البلس ثوب النفساء قبل غسلها ، تعليق عظم الانسان الميت، تعليق اسنان الحيات اذا خلعت عنها وهي حية ، تعليق شئ من لحية التيس على العنق .

انجام : تعليق دبل الارنب في جلد شاة قد افترسها

[۹۷۵]

۱۰۳۳ ه این نسخه ش٤ دفتراست وبخط نستعلیق ریزدرگ۷ب وگویا کم دارد.

[۸۱۸-۸۱۹] داروهای آمیخته (گفتار دربارهٔ ...) (فارسی)

دو گفتار درباره داروها آمیخته در نسخهٔشمارهٔ ٤٤٤ اینکتابخانه هست که اینك شناسانده میشود .

۱ ـ ازفضل‌الله حسینی که در۱۱۱۵ برای عبدالنبی هاشمی نگاشته است.

آغاز: بسمله . افتتاح کلام بنام حکیمی است که در خلق انسان دقائق حکمت نامتناهیه ابداع نموده ... پوشیده نماند که چون علم‌طب علمی است شریف ...بنابر این چند کلمه ازمتعلقات آن که پاره‌ای از تراکیب وغیرها از کتب معتبره مستنبطه نقل‌شده .

انجام : وککی که ترك افیون کند ازبرای اوخوب‌است . کتبت وانتخبت‌تذکرة للسید . . . عبدالنبی هاشمی . . . وانا . . . فضل‌الله‌الحسینی‌فی‌سنةمائة وخمس عشر بعد الف .

[۹۷۶]

٤٤٤ این نسخه ش۲ دفتراست وبخط شکسته نستعلیق درجدول زرین ازهمان‌فضل‌الله حسینی درهمان تاریخ گ ۱۵۵پ ـ ۱۶۰پ .

(همهٔ دفتر ۱۶۴) ـ کاغذ سمرقندی ـ جلد تیماج مشکی ضربی مقوائی دولا وحاشیه‌دار اندازهٔ : ۱۲×۲۵ و۸×۱۸ س۱۷

۲ ـ گفتاری است دربارهٔ چنین داروهاکه از قانون و گزارش سدیدی وجزاینها گرفته شده ودرآن (گ ۱۶٤پ) ازتریاق درع الصحه که سید داماد بهندوستان فرستاده است‌یاد میشود .

آغاز: بسمله . تریاقی که شیخ درقانون ذکر کرده ومنسوب بخود ساخته دلرا

قوت دهد .

انجام : عصارهٔ لحیةالتیس دهمثقال اشق باقوت (کم دارد).

[۹۷۷]

این نسخه ش ٤ دفتر است و بخط شکسته نستعلیق ریزچلیپا ودر جدول بـا
٤٤٤ عنوانها و نشانه های شنگرف . در کنار آن هم دستور قرصها و شیافهـا و
جیهائی دیده میشود . گ ۱٦۳پ - ۱٦٤پ - ۸×۱۸س۲۵ .

[۸۲۰] درمان بواسیر (گفتار دربارهٔ ...) (فارسی)

دراین گفتار ازدرمان بواسیر یاد میگردد و گویا از نظام‌الدین احمد گیلانی نگارندهٔ «اسرارالاطباء» ش۳۱ر۱۰۷۹ باشد چه‌سبك‌هردو یکی‌است واین‌یکی‌پس از آن درنسخهٔ ما آمده‌است پاره‌ای ازدرمانهائیکه دراینجا آمده‌پایهٔ علمی‌ندارد.

آغاز: فصل درعلاج بواسیر . صاحب این مرض واالزم است که چیزی که خون فاسد ازآن‌حاصل میشود نخورد .

انجام : وبیالهٔ شاخ گرگ آب خوردن وزهرگیر آن دردست کردن وزهگیر وانگشترکهربا داشتن وبیالهٔ آن آب خوردن وبرپوست شیرنشستن هرکدام دفع بواسیر مینماید . واللّٰه‌اعلم .

[۹۷۸]

این نسخه ش۳۲ دفتراست وبخط نستعلیق ش۳۱ ص۱۹٦-۱۹۷ پس ازاین
۱۰۷۹ کلمات قصار است روی حروف تهجی وبنسخ ص۲۰٦ - ۲۲۷ و حدیث ص
۲۲۸ - ۲۳۹ بخط نستعلیق .

[۸۲۱] درمان بیماریها (فارسی)

نگارنده‌وفراهم کنندهٔ این نامه میگوید که‌این دستورها را ارسطو بکسری داده وبدو بسپردکه آنها را درخانهٔ خویش نگاهدارد وبکسی ندهد. نامه در ۱۸ باب است (سرسام - بیماریهای چشم ، گوش ، بینی ، دهان‌وزبان - زکام ونزله- بیماری دل ، معده - اسهال صفراوی - قولنج - بیماریهای نشیمنگاه ، جگر،سپرز - یرقان - استسقا - بیماریهای گرده ومثانه- بیماریهای زنان- دردهای بندهاوداء

الفیل) ودو مقالـه (تب و آبله وحصبه ـ آماسها وریشها) درپایان درفصلهائی از شهوت وباه سخن گفت. پس ازشناساندن هربیماری نشانه‌ها ودرمان وداروی آنها یاد گردید . سخنانی ازابقراطس (٤٦ الف و٥٤الف وب) ومحمد زکریا (٤٩الف) وجالینوس (٥٤الف) وهارون (٥٤ب) در آن دیده میشود .

آغاز: پس ازستایش و درود ـ امابعد بدانکه این رساله‌ایست که پادشاه کسری اسناد گرفته ازحکیم ارسطو درباره آدابی که بزرگانرا بدان احتیاج باشدهر که این رساله داشته‌باشد وبدان عمل‌نماید هر گزاورا بهیچ طبیب احتیاج نباشد وباید هر که عاقل‌وبالغ وداناباشد این‌رساله‌را یادگیرد و کتاب آنرا بدست ناکسان‌ندهد که قیمت وقدر آن ندانند .

انجام : واگر زبان زاغ خشك کند وبسایدوبآب باران بازخورده وبهر کس که بدهد دوستوی گردد .

[۹۷۹]

۴۵۰ این نسخه ش۲ دفتر بخط نستعلیق خوش ش۱ آن است ودر جدول زرین و لاجورد باعنوانهای شنگرف گ۲۷ب ـ ٥٤ب ومیرزا نصرالله پسرمیرزا محمد شفیع خوشنویس برای عبدالغفورخان دردیه اشنویه درماه ربیع دوم‌سال۱۲٦۱ نوشتن آنرا بپایان رساند .

[۸۲۲] **درمانهای جادو گرانه (سخنانی در ..)** (فارسی)

سخنانی است دربارهٔ پاره‌ای از درمانهای جادو گرانه .

آغاز: هر که زعفران را بساید درچشم کشد سفیدی کهنه‌را ببرد .

انجام : هر که بیه‌مرغ سیاه باپیاز بیامیزد وبر آتش نهدتـا آب بر آرد بعد از آن (کم دارد) .

[۹۸۰]

۸۹۸ این نسخه شمارهٔ۲ دفتراست بخط نستعلیق گ ۸٥ب ـ ۸۷ب حواشی هم دارد درهینگونه‌درمانها وش۱ مجمع‌الغرائب‌است درتاریخ و جغرافیا بخط نستعلیق باعنوانها ونشانه‌های شنگرف گ۱الف ـ ۸٥الف .

(همهٔ دفتر ۳۸۷ ب) — کاغذ سمرقندی — جلد روغنی قرمز و ده مقوالی
اندازه : ۱۴×۲۰ و ۷×۱۳ س ۱۹

[۸۲۳] دستور العلاج (فارسی)

سلطانعلی گونابادی خراسانی این دفتر را در دو گفتار (بیماریهای اندامها بیماریهای عمومی) نگاشته است نخستین در ۲۵ باب هریك چند فصل وهر یکی از آنها هم چندنوع میباشد ودومین آن درهشت باب است .

او دردیباچه میگوید که اکنون سال ۹۳۳ است ومن چهل سال درسمرقندو خراسان وورارود درهنرپزشکی کاوش نمودم وباکوچکونجی خان نشست وخاست داشتم وبدرمان بیماریهای مردم میپرداختم تااینکه محمود شاه دراخسی بیمار گشت ومن اورا بهساختم وبدستوراو ایندفتر بپرداختم و«دستورالعلاج» نامیدم (ش ۵۰۱ مجلس) .

آغاز: بسمله. سپاس وستایش حضرت علیمی را که نسخهٔ بی سقم الذی انزل الداء انزل الدواء از کلیات حکمت بالغهٔ او موجز یست... وبعد سبب تألیف این کتاب آنستکه چون تمامی آدمیان باحکام طبیه وقواعد علاجیه محتاج بودن روشن ومعلوم است.

انجام : ونمك وسرکه بر گزیدگی او طلاساز ند کفایت بود. والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب . تاریخ تمامی تصنیف: سلطان علی آن طبیب فاضل ـ ترتیب نمود این کتاب را ـ دستور علاج نام کرده ـ اتمام بنام خان عادل ـ گفتم بخرد که چیست تاریخ ـ گفتا طلب ازطبیب فاضل (۹۳٤) .

[۹۸۱]

این نسخه بخط نستعلیق است ودرجدول با عنوانهای شنگرف از عبدالله بن
٤۳۹ عوض محمد بلخی در ۱۲٤۱ برای استاد مولی حاجی محمد کاتب . حاشیه هائی هم دارد .

(۳۲۶ ب)— کاغذ سمرقندی — جلد مقوای رنك آمیزی شده و لهجرمی سبز رنگ
اندازه : ۱۴×۲۵ و ۸٫۵×۱۷ س ۳۱

[۸۲٤] دستور طبی (عربی)

این نامه ازشیخ رئیس است ودر آن میگوید که پزشك نخست باید بیماری را ازروی قیاس بشناسد و از آزمایش هم کمك بگیرد سپس داروی آنرا بقیاس و

و آزمایش دریابد . آنگاه شیخ درمان تب غبرا یاد میکند . نسخه‌هائی از آن در آستانه وهند هست (قنواتی ش۱۲۸) .

آغاز: بسمله دستورطبی من کلام الشیخ الرئیس ابی‌علی سینا . اما بعدفاول مایجب علی الطبیب ان یبداء به‌هو معرفة العلة بجنسها و نوعها ومقدارها فی نوعها وهذا السبیل الی معرفته بالتجربة بل بالقیاس .

انجام : فهذا ماعندی من التدبیر یقابل بالکتب المصنفة فی هذا الباب وان تطابق الشهادات به‌علیه استعمل وان خالفته نزل الی التدبیر الاصوب . والله المیسر . وکل میسر لماخلق له . تم الدستور. حامدا مصلیا والحمدلله رب العالمین .

[۹۸۲]

۱۰۷٤ این نسخه ش ۱۰ دفتر است و بخط نستعلیق گویا سال ۱۰۶۱ گ ۱۳۸ پ - ۱٤۱ الف .

[۸۲۵] دلائل البول (فارسی)

یوسف‌بن محمدبن یوسف طبیب معروف بیوسفی زنده در ۹۱۳ در این نامه از دلیلهای بول بر بیماری گفتگو نمود و آنرا بپیشنهاد برخی ازبزرگان در۹٤۲نوشته است .

آغاز: بسمله . بعد ازسپاس حکیم مطلق ... مخفی نماندکه چون رسالهٔ دلائل النبض باختتام انجامید ... لاجرم این محقر که بدلائل البول موسوم است در حیز عبارت وقید کتابت آمد .

انجام : خاتمه: احکام بول‌رازره فکربوسفی- بهرتوجمع کرد وجمیع برادران -تاریخ سال تاکه شود روشنت بگیر - قارورہ وچهارصدوسی فزابر آن(۹٤۲) .

[۹۸۳]

٤۳٦ این نسخه ش۵ دفتراست وبخط نستعلیق باعنوانهای شنگرف میباشد.گ۹۱پ - ۱۰۲ پ .

[۸۲٦] دلائل النبض (فارسی)

این نامه درباره نبض و دلالتهای آن بربیماری است که همان یوسفی در ۹٤۲

نگاشته است و دوجدول در نبضهای گوناگون در آن هست.

آغاز: الحمدلله النافع الحکیم العلام... و بعد یوشیده نماند که این سطری چند است از صناعت طب در ادلهٔ نبض بر حال بدن که جهت طالبان این فن مرقوم شده و بدلائل النبض موسوم گشته... مثنوی: دارد امید یوسفی که همدم ـ فیض گیرند ازاین چه خاص وچه عام... نبض حرکت اینیه است از اوعیهٔ روح مرکب از انبساط و انقباض

انجام: خاتمه. زدرقم خامه‌ام دلائل نبض ـ نظری کن تأملی فرمای ـ تا شود نبض سال تاریخش ـ ده زصد کم کن و بر او افزای ـ تمت (۹۴۲).

[۹۸۴]

۴۳۶ این نسخه ش ٤ دفتر و بخط نستعلیق با عنوانهای شنگرف میباشد. گ ۷۹ پ ۹۱ پ.

[۸۲۷] ذخیرهٔ خوارزمشاهی (فارسی)

تاج العتره خالصة الملوك نجم الاسلام شفاء الارواح فخر السادات سید امام مرتضی امیر شریف زین الدین یا شرف الدین ابوالفتح یا ابوالفضائل ابو ابراهیم اسمعیل بن حسن (بنوشتهٔ یاقوت و ابوالفرج حسین) بن محمد بن محمود بن احمد موسوی حسینی علوی سپاهانی گرگانی (٤٣٤ ـ ٥٣١) پزشک ارجمند و دانشمند از شناختگان دربار سلطان علاءالدین محمد خوارزمشاه (٤٩٠ ـ ٥٢١) بوده و از بزرگان روزگار خویش بشمار میآمد. وی بخوارزم رفته چندی در آنجا بزیست و انسز خوارزمشاه (٥٢٢ ـ ٥٥١) اورا در آنجا نگاهبداشت. بیهقی او را گاهیکه پیرشده بود در ٥٣١ درسرخس بدید. او از خوارزم بمرو آمده و در آنجا بسال ٥٣١ درگذشت. گرگانی از ابوالقاسم قشیری (عبدالکریم بن هوازن نیشابوری عارف م ٤٦٥) حدیث شنیده و «کتاب الاربعین» را از وی روایت نمود و بابوسعد سمعانی (عبدالکریم مروزی نگارندهٔ الانساب م ٥٦٢) اجازه روایت داده است. مردی خوش رفتار و نیکخوی بوده و دربار محمد خوارزمشاه ماهیانه بدوهزار دینار میداد و در درمان بیماریها کارهای شگفت انگیز میکرد. اورا روی نگارشهائی که داشت زنده کنندهٔ هنر پزشکی و دیگر دانشها خوانده‌اند. گویا درسده‌های میانین اروپائیان او

را نمی‌شناخته و نام‌لاتینی برایش نساختند. گرگانی شاگرد ابن ابی‌صادق عبدالرحمن بن علی بن احمد بن ابی صادق نیشابوری پزشک فرزانه و شاگرد ابن سینا بوده است(۱). این دانشمند نیشابوری فصول ابقراطس را گزارش نمود و در ٤٦٠ روی نسخه‌ای که براو خوانده‌اند بخط خود گواهی داد و از گزارش منافع الاعضاء جالینوس در ٤٥٩ بیاسود (خزرجی ج۲ص۲۲) ومیان ٤٥٩و٤٧٠ (۱۰٦٦و۱۰۷۷) درگذشت. پس گرگانی شاگرد او باید درنیمهٔ نخستین سدهٔ۵(نیمهٔ سده۱۱ مسیحی) زاده‌باشد چه اودر٥٠٤ هفتادساله بوده است (آغازدو ذخیره پارسی وتازی) اونخستین کسی است که بزبان پارسی هنر پزشکی را نوشته است وچهار کتاب پارسی در پزشکی دارد. نخستین آنها ذخیره است که پزشکان ایران آنرا مانند حاوی رازی وقانون ابن‌سینا میدانستند و آن مانند ایندو بسیار گسترده ومبسوط میباشد و گذشته از اندیشه ورای پزشکان پیشین آزمایشهای خود اوهم در آن هست.

ذخیره در اروپا شناخته نبود ولی آنرا بعبری درآورده بودند ونسخهٔ ناقصی از این ترجمه درکتابخانه ملی پاریس بشماره ۱۱٦۹ هست وتنهاکتابی است که از پارسی بعبری در آمده است. باردونیز در آمده و آن نزد حکیمان پیشین هند متداول بود. نه‌بخش آن را ابوالفضل دفتری در۱۵۷٤ بترکی درآورد(۲).

---

۱ - برای سرگذشت گرگانی بنگرید به : معجم‌البلدان یاقوت ج۲ ص٥٤ - تاریخ طبرستان ابن‌اسفندیار ج ۱ ص۱۳۷ - خزرجی ج۲ ص۳۱ - تاریخ گزیده ص ۸۰۲ - تتمهٔ بیهقی ش۱۱۱ وص۲۱٦و۲۱۷ ودره ش۱۰۷ ونزههٔ شهرزوری ش۸٥٦ گ۱٥٤ الف‌وترجمهٔ آن ش٤۲۷ گ۱۹۱ الف - چهارمقاله‌عروضی ص ۷۰ و ۷۱و۲۳۳ و۲۳٦و ۲۳۸ - فهرست ریوص٤٦٦و٤۷٥ - فهرست‌ایوانف ص۷۱٤و۷۱٥ - فهرست‌معارف ج۱ص۱٦۲ - فهرست طوس ج۳ص۲٤۱ و۲٥۸ - تاریخ پزشکی براون ص۹۸-۱۰۰ - بروکلمن ج۱ص٤۸۷ - فهرست‌مجلس ج۲ص۲۹٥ - ذریعه ج۲ش۲٥۱.

۲ - بنگرید به : A Medical history ofpersia and the easterne Caliphate از Cyrll Elgood چاپ کمبریج در ۱۹٥۱ ص ۲۱٤ - ۲۱۸.

درفهرست طوس ص ۲۵۸ ج۳ نوشته است کـه ذخیره بچاپ رسید و براون (ص۹۸) میگوید که ایندفتر اگر برتر ازقانون نباشد همانند آنست است و بچاپ نرسیده و گویا ترجمهٔ اردوی آن درهند چاپ سنگی شده باشد.

نگارش پارسی دیگر گرگانی خفی علائی یا الخفیةالعلائیه است کـه در دو بخش است و بدستور سپهسالار نصرةالدین یابباءالدین محمدعلاءالدوله قزل‌ارسلان ولی‌العهد ابوالمظفر اتسز بن محمدخوارزمشاه حسام‌امیرالمومنین در خـوارزم از ذخیره گزین نمود تابتوان بردست گرفت و با خود داشت (نسخهٔ پزشکی $\frac{۱-۲}{۸۷-۸۹}$ دردیباچهٔ آن‌دارد: این مختصر بردوجلد نهاده‌شده برقطع مطول تاپیوسته درموزه توان‌داشت وبدین‌سبب‌ابن‌مختصررا «خفی‌علائی» نام کرده‌شد» (قزوینی‌ص۲۳۸).

نسخه‌ای ازاین دربنگال (ایوانف‌ص۷۱۵) و کتابخانهٔ ریاست کپورتهله و موزهٔ‌بریتانیا (ریوص۴۷۵) ومدرسهٔ سپهسالارتهران ش۷۹۵ نوشتهٔ احمدبن محمد بن احمدرضی و ش۷۹۲ بخط محمدالحافظ‌القانونی هست.

سوم‌الاغراض‌الطبیه والمباحث‌العلائیه‌چنانکه خودنامیده‌وپس ازخفی‌علائی آنرانوشت. آنهم گزیده ایست از ذخیره وبپارسی در دوجلد وسه بخش و چندین گفتار درهمه مسئله‌های پزشکی. گرگانی آنـرا برای شاهزاده اتسز خوارزمشاه بدستور وزیر همین سلطان امام اجل مجدالدین ابومحمد صاحب‌بن محمد بخاری نگاشته است. در آن میگوید پس ازاینکه برای نصرةالـدین‌بن خوارزمشاه کتابی کوچك نوشته بودم مجدالدین بخاری ازمن گزارش آنراخواست‌ومن این‌اغراض را نوشته‌ام.

دونسخه ازاین درطوس (ش۱ و۲) ویك نسخه درکتابخانه ملی تهران (ج۱ ص۱۶۲) ویك نسخه دردانشکدهٔ پزشکی تهران بتاریخ۵۷۶ش $\frac{\text{الف}-۱}{۱۷}$ و دونسخه درسپهسالارش۷۹۳تاریخ ۱۰۷۹وش۷۹۵ تاریخ۲۱محرم۶۵۱۴بخط احمدبن‌محمدبن احمدرضی‌ونسخه‌ای‌دردیوان هندلندن (قزوینی ص۲۳۳حاشیهٔ چهارمقاله) هست.

اغراض دوبخش است یکی درپزشکی عملی وعلمی در۱۵ گفتار دیگری‌در

بهداشت وداروهای ساده وقرابادین در۲۶ گفتار .

از آنچه گفته شد برمیآید که گرگانی نخست ذخیرهٔ پارسی‌را نوشته سپس آنرا کوتاه ساخته‌وخفی نگاشته آنگاه این‌یکی راگزارش نموده و گسترده ترش‌ساخته اغراض را نوشت .

چهارم یادگار است در یك جلد و پنج بخش که برای خوارزمشاه در خوارزم نوشت ونسخهٔ آن در بنگال (ایوانف ص۷۱۵) و در کتابخانه تیپوسلطان هست .

عروضی (۲۰سال پس از مرگ گرگانی) در چهارمقاله، تحفهٔ رازی‌و کفایهٔ ابن مندویهٔ سیاهانی‌و تدارك انواع الخطاء فی التدبیرالطبی ابن‌سینا وخفی علائی‌ویادگار گرگانی‌را ازنگارشهای کوچك وذخیره ثابت ومنصوری رازی واغراض گرگانی را وسط وسته عشرجالینوس وحاوی رازی وصدباب بوسهل مسیحی و کامل الصناعه مجوسی وقانون‌بوعلی وذخیره خوارزمشاهی‌را ازنگارشهای گسترده وبسیط‌بشمار میآورد .

چلبی دربارهٔ ذخیرهٔ خوارزمشاهی گوید که آن بپارسی است ودر۱۲ مجلد که گرگانی ه ۵۳۱ آنرا برای علاءالدین تکش خوارزمشاه نوشت واغراض را از آن گزین نمود وپزشکی را با آن زنده کرد . آنرا ابوالفضل محمدبن ادریس دفتری ه ۹۸۲ بترکی‌درآورد (کشف‌الظنون ج۱ص۵۳۸)درباره خفی علائی میگوید که آن بپارسی است و گرگانی ه ۵۳۰ آنرا برای علاءالدین الب‌ارسلان محمد نوشت (ص۴۷۰) درباره الاغراض الطبیه والمباحث‌العلائیه میگوید که آن دردوجلدو۲۰ مقاله هریك در چند باب است و گرگانی ه ۵۳۵ چون برای‌نصرةالدین اتسزبن خوارزمشاه مختصری در پزشکی نوشته بود بخاری از وی درخواست کـه آنرا گسترده‌سازد اواین اغراض‌راازذخیره گزین‌نمود(ص۱۲۶) بازمیگوید که گرگانی ه ۵۳۰ یادگاررابپارسی نوشت وبازیادمیکند ازیادگارابن‌شریف درپزشکی‌بترکی (ج۲ص۶۵۸) .

بروکلمن (ج۱ص۴۸۷ و پیوست ج۱ص۹۰ـ ۸۸۹) از نگارشهـای او ذخیره

خوارزمشاهی والتذکرة الاشرفیة فی الصناعة الطبیة یا مختصر علائی برای علاءالدین الب ارسلان وفی القیاس وفی التحلیل والرسالة المنبهة و زبدة فی الطب والاجوبة ـ الطبیة والمباحث العلائیه یادمیکند. نیز ازالاغراض الطبیه والمباحث العلائیه برای وزیر علاءالدین تکش مجدالدین بخاری و ذخیره خوارزمشاهیه ـ بگفتهٔ بیهقی اودر خوارزم طب ملوکی نیز نوشته و کتابهای دیگر درحکمت و کتابی دیگر درد بسر فلاسفه و کتاب تدبیریوم ولیله بنام قاضی ابی سعیدشارعی و کتاب وصیتنامه. ونگارش هایش همه جارفته وخجستگی داشت. اورساله کوچکی هم درتحفیر لذتهای اینجهانی دارد که بیهقی آنرا درتتمه آورد.

این اسفندیار ازنگارشهای گرگانی بجز ذخیره ویادگار واغراض وخفی علائی ترجمهٔ قانون ابوعلی سینا رابشمار میآورد(ص۱۳۷).

باری گرگانی ذخیرهٔ خوارزمشاهی رابرای قطب الدین ابوالفتح ارسلان تکین محمد خوارزمشاه فرزند یمین الدین معین امیرالمؤمنین نوشتگین در خوارزم بسال ۵۰٤ نوشته است. در آغاز میگوید من آن روزگار که پزشکی میآموختم و بدفتر ها مینگریستم آرزوی دفتری میکردم که همه پزشکی را دارا باشد اکنون بدان آرزو رسیدم وچنین دفتری مینگارم.

درپایان بخش نهم (گ۳۸٦ الف) سه فصل میآورد ودر آنها میگوید که شاه بمن دستورداد که داروخانه بهاءالدوله رانیمار بدارم و مردم خوارزم چون این بدیدند بیشتر روی بمن داشتند و مرا آسایشی نبود که بدفترها بنگرم وسخنها بگزینم و گزارش دهم و گردآورم. میگویند کیاکوشیارستاره شناس از نزدیکان شمس المعالی در گرگان بوده است امروز فرزندانش درقمند وستاره شناسی را زنده میدارند و من نوشته های اورا در دست آنها درشهر قم بدیدم بسیار خوش وشگفت انگیز بود پرسیدم گفتند اوهنگامی که سرخوش وخرم بود چیزمینوشت آنهم با چندخامه واگرهم خسته میشد یاسخنی بایستی گفت دفترمینهاد ونمی نوشت. بدو گفتند روزگاری بسیار باید تاتو دفتری بپایان بری گفت آری روزگار بسیار باید مگراینکه هرکه پس از من

دفتررا ببیند نگوید که دیر نبشت و گوید که درست و پاکیزه نوشت. من هم مانند او کار کردم این بود که دیر بپایان رسید من دارو های ساده و قرابادین در ایندفتر نیاوردم. سپس روشن میکند که چرا پزشکان بیمار میشوند. درهمینجا دارد «فرمان عالی لازال عالیا».

گرگانی در دیباچه میگوید که اینکتاب گرچه پارسی است مگر اینکه بسیاری از واژه‌های تازی که مردم بدانها آشنا هستند وبسیکی و آسانی برزبان میآورند در آن یاد کردم. بازمیگوید گرچه دفترهای بزرگ در هر پزشکی نوشتند مگر اینکه هیچیك از آنها ازدیگری بی‌نیاز نمیکند. دراینفتر همه چیزهای پزشکی فراهم آمده واز دیگر دفترها بی‌نیاز میسازد ومانند آن هم کسی ننوشت. ایندفتردر نه بخش یا کتاب است وهر بخشی چند گفتار و جز ووباب. آنگاه قرابادین (قرافادین) است دردو گفتار درداروهای ساده و آمیخته وروبهم ۱۲جلد میشود وفهرست هر بخش و گفتار پیش از آن یاد گردید.

گرگانی کوشیده که گذشته ازواژه‌های پارسی که بسیار آورد واژه های تازی را نیز ریخت پارسی دهد و آنهارا جمع پارسی بندد مانند: «لفظها ـ علامتها» دراین دفترهم پزشکی ایرانی بخوبی وبا سادگی و شیوائی نموده شده و هم کمکی است شایسته وارزنده برای زبان پارسی ومیرساند که درهنر پزشکی وادب فارسی چندان نیازی بزبان تازی نیست. گروهی چون دیدند که با اینگونه نگارشها مردم ایران بیاد زبان خویش میافتند ودیگر چندان ارجی بتازی نمی‌نهند از گرگانی نکوهش کردند که چرا بپارسی نوشته‌ای. این بود که اوهمین ذخیره‌را بتازی در آورد(۱)

---

۱ ـ نوشتن کتاب بدوزبان یاترجمهٔ یکی ازدیگری درسدهٔ پنجم وششم رواج داشت چنانکه ابن‌سینا کتاب معاد نوشته سپس آنرا بپارسی درآورد (بیهقی ۱۸۸) وحکیم ظهیر الحق ابی المحامد محمدبن مسعودبن محمد بن الزکی ادیب عزیزی غزنوی زندهٔ در غزنی ودر ۵۴۲ «کفایة فی الهیئة» بتازی نوشته سپس آنرا بپارسی کرد بنام «جهان‌دانش» (کشف الظنون ج۲ص۴-۳۲۳) همین پارسی است که بنام «جهان دانش» یا «کفایة

بقیه حاشیه درصفحه بعد

او در آغاز ذخیره تازی که ده کتاب است میگوید درذخیرهٔ (پارسی) ادویه مفرده‌نیست ونه‌باب میباشد وچنین مینویسد : «بعد بلوغی السبعین من‌عمری‌جمعت بخوارزم کتاب‌الذخیرة‌الخوارزمشاهیة فی‌الطب‌باللغة‌العجمیة وبعدفراغی‌منه وجدت کل من‌نظر فی‌الکتاب یتاسف علیه ویعاتبنی (یعاقبنی) فیه ویقول لیتك جمعت هذا الکتاب باللغة‌العربیة لیکون استمتاع الناس به‌اکثروا‌طنب فی‌هذاالباب . فلما طال ذلك وکثرهذاالمقال وعلمت ایضا ان‌کثیرا من‌الاغراض العلمیة لایفی‌اللغة العجمیة بایفاء حقها‌کما ینبغی الابالتکلف واطالة‌الکلام مع التقصیر فیه‌فان من‌الکلم ماله فی اللغة‌العربیة ذوق حسن ورونق لطیف یتیقظله‌ذهن‌المستمع والمتعلم واذا نقل‌ذلك الی‌العجمیة ذهب رونقه ولم‌یکمل معناه ویبعد عن‌الطباع ... واخذت فی‌هذاالنقل و عزمت علی‌ان افنی بقیة عمری فیه وفیما ینتفع‌الناس من غیر ذلك واریدان الحق به وازید فیه‌من‌الفوائدمالم یساعدنی‌اللغة‌العجمیة فی‌ایفاء حقها‌وایضا حهافان وفی‌بذلك بقیة عمری فهوالمراد(۱) .

از آنچه گفته‌شد برمیآید که‌ذخیره‌در ۵۰۰ نزدیك‌بهفتادسالگی گرگانی آغاز ودیری‌اوبدان‌میپرداخت وتاپیش ازمرگ‌محمد خوارزمشاه(۵۲۱)نه‌بخش آن‌بپایان رسید آنگاه بنوشتن ذخیرهٔ تازی پرداخت سپس قرابادین ذخیره پارسی‌را نوشت .

فهرست‌مباحث ذخیره‌چنین است: کتاب نخستین‌اندرشناختن حدطب‌ومنفعت آن وشناختن گوهرتن‌مردم وچه‌چیزی‌وچگونگی وشناختن‌مایها وخلطهاومزاجها

۱ ـ نسخهٔ تاریخ ۵۴۵ ش $\frac{ب-۳}{۱۱۰}$ دانشکدهٔ پزشکی تهران که تا کتاب‌دوم‌است. دیباچهٔ آقای همائی برتفهیم بیرونی مس کز) .

ذنبالهٔ حاشیهٔ صفحه پیش

التعلیم درصناعت تنجیم» یا« کفایة‌التعلیم فی‌صناعة‌التنجیم» یا«... فی‌احکام‌النجوم»در کتابخانه‌ها بوده وهست وآنرا در ۵۴۰ و۵۴۲ نوشته (بیهقی ص۲۰۷-۲۰۹وش۹۲ - گاهنامه ۳۱۰ص۸۹و۳۱۱ س۱۵۷) همچنین بیرونی التفهیم‌را در۴۲۰ بپارسی نوشته وهمان‌را هم‌بتازی نگاشته‌است. نیزغزالی احیاء را در کیمیا بپارسی کرد وهمین‌راهم دوباره بتازی‌نوشت. بابا افضل کاشانی هم مدارج کمال را نخست بتازی نوشت سپس آنرا بپارسی کرد .

واحوال عادتها وتشریح اندامها ویاد کردن قوتهاء اندامها درشش گفتار ـ کتاب دوم اندرشناختن حالهاء تن مردم درنه گفتار ـ کتاب سوم اندرنگاه داشتن تندرستی و تدبیر هـوا ومسکن در۱۴ گفتار دردو بخش هریك هفت گفتار ـ کتاب چهارم اندر استخراج مرض یعنی اندرشناختن بیماریها درچهار گفتار ـ کتاب پنجم اندریاد کردن تب درپنج گفتار ـ کتاب ششم اندرعلاج بیماریها در بیست ویك گفتار ـ کتاب هفتم اندر علاج آماسها وریشها درهفت گفتار ـ کتاب هشتم اندر تدبیر پاکیزگی و آراستگی درسه گفتار ـ کتاب نهم اندرانواع زهرها ویادزهرها در پنج گفتار.

پس ازاینها کتاب قرابادین(۱) است دردو گفتار (داروهای سادهٔ هریکی ازبیماری ها در۲۸ باب وداروهای آمیخته ومعجونها در۳۱ باب)(۲) اونمی‌خواست قرابادین را بنویسد وپس ازاین آنرا افزود گرگانی درذخیره ازابوعلی سینا یادمیکند.

آغاز: بسمله وماتوفیقی الاباللّٰه الحمدللّٰه رب العالمین ... وعلی آله الطاهرین اما بعد چون تقدیر ایزد چنین بودکه جمع کنندهٔ اینکتاب، بنده دعاگوی خداوند خوارزمشاه... قطب الدین... امین الامرا ارسلان تکین یمین الملوك والسلاطین ابوالفتح محمدبن یمین الدین معین امیرالمومنین ... قصد خوارزم کرد وبخدمت این خداوند نیکبخت شداندر سال پانصدوچهار ... واندرسایهٔ عدل ودولت اوبیاسود ... واجب دانست حق نعمت شناختن ... وثمرهٔ علمیکه مدتی ازعمرخویش اندر آن گذرانیده

---

۱ ـ قرابادین یا اقرباذین از سریانی گرفته شده که آنهم از گرافیدیون یونانی گرفته شده است واین واژه تصغیر گرافی (نوشته) میباشد وبرابر است با «نسخه» یا «ترکیب الادویه» که از آن دستور آمیختن وساختن داروهارا میخواهند (فرهنك دوزی)

۲ ـ ذخیرهٔ خوارزمشاهی نسخهٔ ش۷۹۶ نوشتهٔ قطب کرمانی نیکروز پسر خضر شاه روز آدینه ۲۵ شعبان ۸۷۰ در سیهسالار دردو۹ بخش وقرابادین دردو گفتار است. دربشت این نسخه درمهریکه بشنگرف ولاجورد وسیاه وزرین وبسیار زیبا است دارد: «من کتب العبد امیرشرف عثمان بن امیر غیاث الدین سید احمدبن امیر جلال الدین شیرانشاه اصلح اللّٰه شانهم». دو نسخهٔ دیگر ۷۹۴ وش۷۹۱ نیز در آنجا هست

نسخه‌هائی ازذخیرهٔ پارسی درموزه بریتانیا (ریوس۴۶۶) وکتابخانه ریاست کپور تهله وکالج پیشاور وبنگال (ایوانف ۷۱۴) ومجلس تهران ش۵۰۳ وطوس ش۵۳ تا ۵۵ (ج۳ س۲۵۸) ودانشکدهٔ پزشکی تهران هست.

است اندرولایت این‌خداوند نشرکردن برین نیت این کتاب بنام این‌خداوند جمع کرد و کتاب‌را «ذخیرهٔ خوارزمشاهی» نام‌کرد ... وبپارسی ساخت تا ... منفعت‌این کتاب بهرکسی رسد وخاص وعام رابهره باشد (گرگانی آنگاه میگوید که چرادر خوارزم که هوائی خوش دارد بیماریهای گوناگون پدید میشود سپس میگوید :) چون بنده‌دعاگوی‌جمع کننده‌اینکتاب، اسمعیل‌بن‌الحسین‌بن‌محمدبن‌احمدالحسینی، الجرجانی، حال‌اینولایت بدید وحاجتمند اهل‌ولایت بعلم طب بشناخت این کتاب برسبیل خدمت این‌خداوند بساخت .

انجام : غاریقون‌بدل آن‌مثل آن تربداست ومثل آن‌صبر. تمام‌شد قرافادین ذخیره خوارزمشاهی وبتمام شدن آن تمام شدهمهٔ کتاب ذخیره .

[۹۸۵]

۴۶۱ این نسخه بخط نسخ‌درجدول لاجوردوشنگرف باعنوانهای درشت‌تر وسیاه تر وپاره‌ای ازجاها بشنگرف دارای سرلوحی در گ۱الف میباشد .
نویسندهٔ آن ابن‌دلیر مهلبی‌است‌در تاریخ ۱ ذی‌قعده۵۷۲ که در گ۲۶۷ الف نامش نوشته‌شده ودر۲۶۸الف بازنام اوهست: « الاصل لکاتبه‌ابن‌دلیر المهلبی» در گ ۳۰۳الف دارد که ابن‌دلیر مهلبی‌درنیمهٔ ماه‌یکم‌سال۵۷۷ آنرا نوشت. در گ۳۴۶الف دارد که۲۳رمضان‌نوشته‌شده‌ودر گ۳۸۶ب‌دارد : «بخط‌عبدالضعیف‌الفقیرالی‌الغنی برهان» بر گ پایان نونویس است ودوسطر در آن نوشته‌شده .

(۳۴۳۹) — کاغذ سمرقندی زردنازک — جلد تیماج سرخ ضربی
اندازه : در۱۵×۲۳ و۱۱×۱۹ س۲۳

[۸۲۸] ذهبیه (رسالهٔ ..) یا طب‌الرضا (عربی)

دراین نامه که آنرا ازامام‌هشتم(ع)دانسته‌اند ازبهداشت گفتگو شده است. اینك آنچه درباره راوی آن گفته‌اند و آنچه ازمتن برمیآید در اینجا یاد میگردد :
شیخ طوسی (۳۸۵-۴۶۰) درفهرست (چاپ ۱۳۵۶ نجف ص۱۴۶)میگوید که رسالهٔ ذهبیه ازابوعبدالله محمدبن حسن‌بن جمهور قمی (یا عمی عربی) بصری میباشد وهمه روایتهای اورا بجز آنچه‌غلو آمیز است باآمیختگی دارد گروهی‌برای

ماروایت کردند بدینگونه : ازابی جعفر محمدبن علی‌بن حسین‌بن موسی بن‌بابویه قمی (م۳۸۱) ازپدرش ابوالحسن علی(م۳۲۹) ازسعدبن عبدالله(قمی م۲۹۹یا۳۰۰) ازاحمدبن حسین‌بن سعید ازمحمدبن جمهور ونیز ازهمان ابن‌بابویه از(ابوجعفر) محمدبن‌حسن‌بن (ابی‌یزید احمدبن) ولید(قمی م ۳٤۳) ازحسن‌بن متیل ازمحمد بن احمد علوی ازعمرکی بن‌علی ازهمان محمدبن جمهور ـ ازگفتارابن‌الغضائری و شیخ‌طوسی و کشی و نجاشی وعلامهٔ‌حلی وابن‌طاوس وابن‌داود برمیآیدکه ابن‌جمهور صدوده سال بزیست وازکتابهای اوملاحم کبیر والواحده و صاحب‌الزمان و رساله مذهبه و نوادرالحج وادب‌العلم است واوغالی وضعیف درحدیث وفاسد در مذهب بوده است وچیزی ازاونتوان نوشت وشعری سرودکه حرامهای خدارا در آن روا بداشت و آنرا ابن‌الغضائری بدید. اوراراوی امام هشتم نیز نوشته‌اند.

مامقانی درباره او گوید : «هومن افسده‌الدهر فلایصلحه‌العطار» شیخ‌حرعاملی درپایان امل‌الامل(ص٥١٦) ودرهدایهٔ دوم میگویدکه فقه وطب رضوی راجامع و راوی دانسته نیست ونتوان بدانها گرائید. بگفته نجاشی وعلامه، حسن پسراوکه بمراسیل اعتماد دارد واز ضعفا نقل‌میکند ازپدر راستگوتر است(۱).

ابن‌شهرآشوب(م۵۸۸)درمعالم‌العلما(چاپ‌تهران‌سال۱۳۵۳ص۹۲)درسرگذشت ابن‌جمهور میگویدکه رساله مذهبه ازاواست ومنتجب‌الدین درفهرست‌میگویدکه سید فضل‌الله بن علی راوندی گزارشی بر آن بنام « ترجمه‌العلوی للطب‌الرضوی » نوشته است. سیدعبدالله شبر نیز آنراگزارش نموده«همین ذهبیه‌دربمبئی بچاپ‌رسید (حاشیه فهرست طوسی ص١٤٦).

مجلسی دربحار ج٤ص٥٥٤ـ٥٦٧ چاپ ۱۳۰۵ ایران آنرا بدو روایت آورده سپس گزارش نمود وباسخنان پزشکانی مانند رازی وشیخ درقانون وباگفتارستاره

---

۱ ـ بنگرید به : منهج‌المقال یا رجال کبیر میرزا محمدبن علی‌استرابادی و حاشیهٔ آقا محمد باقر بهبهانی چاپ ۱۳۰٦ ایران ص ۹۰ـ۲۸۹ ـ رجال مامقانی چاپ۱۳۵۲ نجف‌ج۲ص۹٦ش۱۰۵۰۸ وج۱ص۳۰٦ش۲٦۲۵ ـ مستدرک نوری ج۳ ص٦ـ۳۳۵.

شناسان سنجید. او میگوید که این رساله در دست دانشمندان بوده مگر اینکه نسخه های آن که بما رسید یکنواخت نیست.

یك روایت مجلسی از خط محقق نورالدین علی بن عبدالعالی کرکی ۹۴۰ه است.

روایت دیگر او از کتاب یکی از دانشمندان است بدو سند یکی از موسی بن علی بن جابر سلامی ازسدیدالدین یحیی بن محمد بن علیان خازن از ابومحمد حسن بن محمد بن جمهور. دوم از هرون بن موسی تلعکبری از محمد بن هشام بن سهل از حسن بن محمد بن جمهور از پدرش که امام رضا(ع) را میشناخت و همیشه با او بود و هنگامیکه امام از مدینه بخراسان میآمد تا اینکه در طوس در ۴۹ سالگی در گذشت با او بوده است. ابن جمهور میگوید که امام در نیشابور نزد مأمون بود و گروهی از پزشکان مانند یوحنا بن ماسویه (۲۴۳ه) و جبرئیل بن بختیشوع تر سا (۲۱۳ه) و صالح بن بهله هندی و دیگران در آنجا بودند و از پزشکی سخن بمیان آمد. در نسخه ش ۱۰۳۳/۸ ما بدینگونه روایت شده: «از ابوالحسن (در نسخه: حسن) بن حسین بن بابویه از ابو عبدالله جعفر بن محمد (در نسخه: جعفر بن عبدالله) دوربستی از راستگویان و دارد که مامون دستور داده بود در هفته یك روز نزد او گرد آیند و گفتگوی علمی کنند. دریکی از این روزها رشتهٔ سخن بدینجا کشید که تن مردمی چگونه ساخته شده و چهار طبیعت ناسازگار سرکش را خداوند چگونه در آن گرد آورد و از پزشکی و بهداشت نیز یاد گردید و همچنین از سود و زیان خوردنیها و بیماریهائیکه از آنها پیدا میشود. همه در شگفت شدند و مأمون بامام هشتم گفت شما در این باره چه میگوئید ما که ناگزیریم برای پروردن تن خویش سود و زیان خوردنیها را بدانیم. امام فرمود من چیزهائی را خود آزمودم و درست بشناختم و گذشتگان نیز مرا بچیزهای آگاه بساختند. من آنها را میتوانم دریکجا گرد بیاورم. مأمون روز دیگر نامه‌ای بامام نوشت و آن رساله را خواست در روایت مجلسی دارد که مأمون هماندم ببلخ رفته و امام در نیشابور مانده بود و از آنجا بامام نامه نوشته و از او درخواست که آنچه درباره خوردنیها و نوشیدنیها و خون گرفتن

وسواك و گرمابه ونوره وباه خود آزموده یاازدیگران شنیده برای او بنویسدوامام این نامه را چنین نوشت : نامهٔ امیر مؤمنان رسید و دستوریکه دادند دریافتم و آنچه دراین مسئله‌ها که یاد گردیدوخود آزمودم مینویسم. امام میفرماید که خداوند برای هردردی که مؤمنان رابدان دچار میکند داروئی آفرید وتن مردمی مانند کشوری است ودلدر آن شاه است وحسها کارکنان او. در آغاز میگویداز گفته‌های گذشتگان دربارهٔ بهداشت درفصلهای سال ودرماههای رومی دراینجا میآورم سپس بسخنان امامان میپردازم. امام پس ازدیباچه دستور خوردنیها را میدهد ومینویسد که چگونه از کشمش می حلالی میتوان درست کرد وپس ازدستور حجامت وفصد میگوید که ازاین چیزها بایدپرهیز کرد: خوردن ماهی باتخم‌مرغ، شیر بانبیذ، نمك وخوردنیهای نمك‌دار پس ازخون گرفتن ، همیشه خوردن کلیهٔ گوسفند ، برنج در شب که چشم راکج میکند ومانند اینها. امام انرانیها رادرقولنج وبواسیر و دندان یاد کرد . ازاین پس از گرمابه رفتن وبهداشت و آداب زناشوئی گفتگوشده ودارد که خوب‌است پس ازبودن بازن شستشوئی کرد وازمومیائی اندکی خورد وشراب انگبین نوشید.

این‌نامه بمأمون که رسیدخواند وشادگشت ودستورداد تاآنرا بآب‌زر بنویسند ازاینروی «رسالهٔ ذهبیه» نامیده شد .

امام درچندجا بمأمون امیر مؤمنان گفته است. دراین رساله دارد خوب‌است بهر جاکه میروند اندکی ازخاك مرزوبوم خویش باخود بدارند وشب بهرجاکه فرود آیندکمی از آن خاك در آب بریزند وازآن پس ازته‌نشین شدن بنوشند(۱) .

مجلسی دراینجا میگوید که رازی دستور میدهدآب منزل پیش را باآب منزل بعدی بیامیزند و آمیختن خاك باآب‌را هم پزشکان گفته‌اند. درهمین نامه دارد که

---

۱ - والواجب ان‌یتزودالمسافر تربة بلده وطینه‌التی تربی(ربی) علیها و کل‌ماورد الی منزل‌طرح فی‌الاناءالذی یشرب‌منه‌الماء شیئا من‌الطین‌الذی تزوده‌من‌بلده ویشوب الماء والطین فی‌الانیة بالتحریك ویؤخرقبل شربه‌حتی یصفوا‌صفاء جیدا(بحارص۵۵۹)

بهترین آب آنستکه ازسوی خاور بیاید. دراینجا مجلسی میگوید که این با گفتار پزشکان نمیسازد. این بود آنچه دانشمندان دربارهٔ راوی وسند روایت ذهبیه و صحت استناد آن بامام(ع) گفته‌اند و پاره‌ای ازنکته‌ها که ازمتن برمیآید. بااینهمه در اینکه این رساله ازامام است یا نه بررسی بیشتری میباید.

آغاز: بسمله. اعتصمت بالله. امابعدفانه وصل الی کتاب امیرالمومنین فیماامربی من توقیفه علی مایحتاج الیه مماجربته وسمعته. اعلم (یاامیرالمؤمنین) ان الله عزوجل لم یبتل الجسد (العبدالمؤمن) ببلاء (بداء) حتی جعل له دواء یعالج به(۱).

انجام: لکونه شرف القمر ومن عمل فیماوصفت فی کتابی هذا ودبر به جسده امن باذن الله تعالی من کل داء وصح جسمه ... فان الله تعالی یعطی العافیه لمن یشاء ویمنحها ایاه والحمدلله اولا و آخرا وباطنا (بحار).

[۹۸۶]

این نسخه ش۲ دفتر واز آغاز است تا «امااصلاح المسافر» وکم دارد.

۹۲۹ خط آن نسخ باعنوانها ونشانه های شنگرف وباسرلوح ودردوجدول زرین ولاجوردی. گ۱۹۳ب - ۲۱۷ب

(۳۲۱۷ب)—کاغذ سپاهانی—جلد مقوای نگار دده (نکاح صحیح و انکحی جنس جلدروتی ۱۴ اندازه ۱۱×۱۸ و۷×۱۱٫۵ س۱۱

[۹۸۷]

این نسخه ش۳۰دفتر است وبخط نستعلیق باعنوانهای شنگرف گ ۷۶ب - ۸۶ب وچنین است: «بسمله ... هذه الرسالة الذهبیة فی الطب التی بعث بها ... الرضا ... الی المأمون ... فی حفظ صحة المزاج وتدبیر الاغذیة والاشربة والادویة. قال الامام .:. ان الله لم یبتل العبدالمؤمن ببلاء ... - ومن عمل بماوضعت فی کتابی هذا ودبر به جسده امن ... من کل داء ... ویمنحها ایاه فالحمدلله رب العالمین الطیبین... الطاهرین».

۱۰۱۵

[۹۸۸]

۱۰۳۳ این نسخه ش۸ دفتراست وبخط نسخ گ۱۷ب - ۲۵ب.

۱ - ازروی خط نورالدین علی بن عبدالعالی کرکی وبدو سند دیگر ازیکی از بزرگان دربحار ج۱۴ ص۵۵۵چاپ ۱۳۰۵ ایران.

چنین‌است : «پس ازنام خدا وستایش ودرود . قال‌الشیخ الکبیرالحسن بن‌حسین بن‌بابویه حدثنی جعفر بن عبدالله الدوریستی عن‌الثقاة ـ انه‌لایظفربه احد والامور بیدالله تعالی والیه المرجع والمصیر . قال ابومحمد (الحسن القمی ـ بحار) راوی هذه‌الرسالة فلمابلغ هذه‌الرسالة الی‌المأمون فقرأها وفرح بها فرحا شدیدا وامران یکتب بماء الذهب وان یترجم بالرسالةالذهبیة (المذهبة) (فی‌العلوم‌الطبیعة.خ.ل.) والسلام علی من‌اتبع الهدی» .

[۸۲۹] رگشناسی (فارسی)

شیخ رئیس این‌رساله‌را درنه فصل برای علاءالدوله ابوجعفر کاکویه در سپاهان پس از ۴۱۲ نوشته است این نامه دوبار بادیباچه و تصحیح جناب آقای مشکوة در تهران بچاپ رسید یکی در۱۷ـ۱۳۱۶خ دیگری بیادگار جشن هزاره ابن‌سینا در ۱۳۳۰خ .

آغاز: بسمله . سپاس مر آفریدگاررا وستایش‌مراورا ودرود بر پیغامبر گزیده... فرمان‌خداوندملك عادل‌سیدمنصورمظفرعضدالدین علاءالدولةوقاهرالامه‌وتاج‌الملة ابوجعفرحسام امیرالمؤمنین ... بمن آمد که اندانش رگ کتابی‌بکن جامع که‌همهٔ اصلها اندروی بود بتفصیل پس‌فرمانرا پیش رفتم باندازهٔ طاقت و دانش و اینکتاب را بزبان فارسی چنانکه فرمان بود برتوفیق‌ایزد مقول کردم .

انجام : اکنون این اصلهای کلی است اندرعلم نبض که حکیمان گفته‌اند و اما نبض بیماریها شاید گفتن بتفصیل انشاالله‌تعالی. تمت‌الرسالة بعون‌الله وحسن‌توفیقه.

[۹۸۹]

۱۰۷۴ این‌نسخه ش۴ دفتراست وبخط نستعلیق گ۶۵الف ـ ۷۵ب .

[۸۳۰] السکنجبین(منافع شراب ...) (عربی)

میان ابوسعید وپزشکی دیگر درباره سرکنگبین گفتگو شده وابوسعید ازشیخ رئیس درخواست‌که درباره سودهای آن‌چیزی بنویسد. شیخ این نامه‌را نوشت و درآغاز آن ازنام یونانی آکسومالی (Oxumeli یا Oxymel گرفته‌ازاکـوس

یا سرکه وملی یا انکبین) آن یاد نمود . سپس ساختن ومواد وسودهای آنرا یاد کرد و از گفتار جالینوس در «تدبیرالاصحاء» و دیسقوریدوس آورد . این نامه بنام Tactatus de Syrupo Acetoso بلاتینی درآمده است (دیباچهٔ دکتر نجم آبادی برجودیه ص۳۳) .

آغاز: پس از نام خدا وستایش ودرود . سالت اباسعید اسعدك‌الله فی‌جمیع امورك ان‌ارسم لك‌جمل منافع‌الشراب‌المسمی سکنجبین .

انجام: اداه کثرته الی‌فساد المزاج والاستسقاء فقد ذکرنا ماسالتنا ذکره و الابناء عنه بمافیه کفایة وبلاغ (ولواهب العقل‌الحمد بلانهایة) ـ ش۱۳۲قنواتی .

[۹۹۰]

۱۰۴۶ این نسخه ش۳٤ دفتراست وبخط نستعلیق رجبعلی‌بن جوادعلی دردههٔ دوم‌ج ۲سال۱۰۷۱ک ۱٦۹ب ـ ۱۷۱الف . دربایان دارد : « ولله‌الحمد والمنه والصلوة علی‌النبی محمدو آله» .

[۹۹۱]

۱۰۷۹ این نسخه ش۲۸ دفتراست وبخط نستعلیق ص۱۷۲ ـ ۱۷٦ دربایان دارد : «والحمدلله کثیرا علی نعمه الکثیرة » .

[۸۳۱] شرح‌الاسباب والعلامات (عربی)

الاسباب والعلامات‌ازنجیب‌الدین محمدبن‌علی‌بن عمرپزشك‌سمرقندی کشتهٔ درهرات بسال٦۱۸ میباشد وبرخی آنرا ازابواللیث سمرقندی میدانند. ایلاقی نیز «الاسباب والعلامات» دارد . برهان‌الدین نفیس‌بن عوض‌بن حکیم طبیب کرمانی روزگار الغ بیك براین کتاب گزارشی آمیخته نوشت که با شرح نفیسی در تهران بسال۱۲۸۲ بچاپ رسید. (ش۵۰۹ مجلس وش۷۵طوس) .

دردیباچه دارد که دربارهٔ بیماریها تاکنون کسی گفتگونکرده مگرابقراطس درفصول که پاره‌ای ازآنها راآورد ومن اینکتاب رابرگزیدم که هم کوچك است و هم همهٔ بیماریهارا دارد وآنراگزارش میکنم . اکنونکه الغ بیك از کرمان مرا خواسته است این گزارش‌را بدومیدهم اواین گزارش را درصفر۸۲۷ بپایان رساند

ازدیباچه پیداستکه نفیس‌ازخاندان پزشکان بوده ودرجوانی بدین‌هنرمبیرداخت

آغاز: بسمله . الحمدلله رب‌العالمین والصلوة والسلام الاتمان الاکملان علی‌من یداوی‌الارواح ... فان ... نفیس‌بن عوض‌بن حکیم‌الطبیب یقول .

انجام: (وسائر مایقع فی‌ضمادالفتق)فانها یشدالعضو وینشف‌الرطوبات واللهاعلم بالصواب والیه‌المرجع والمآب وصلی‌الله علی‌محمد ... تسلیماکثیرا .

[۹۹۲]

این نسخه بخط تعلیق است ودرجدول شنگرف ولاجورد وزر و روی متن خط سرخ کشیده‌شده وباعنوانهای شنگرف‌ولاجورد. درمتن‌وهامش‌حاشیه‌هائی‌دارد ودرگ۶۳ الف حاشیه‌ایست‌بخط‌قطب‌الدین محمداشکوری که ازفرج‌بعدالشده تنوخی داستانی میآورد از رازی ومیگوید که مانند همانست که علی(ع) کرد و من آن حدیث‌را درمحبوب‌القلوب خودیاد نمودم درپایان دارد «انا‌الفقیر قطب‌الدین‌محمد عفی عنه» .

درگ۲۰۱ب حاشیه‌ایست ازمحمد تقی که ازمن‌لایحضره‌الطبیب داستانی آورد. در گ۲۲۲و۲۲۳ اززبدة‌الطب وقرابادین نجیب‌الدین آورده شد. درپاره‌ای جاهاحاشیهٔ (منه) دارد. گ۱ الف ـ ۳۸۱الف . میرزا سیداحمد پسرمیرزا محمد علی موسوی در ۱۰رمضان ۱۱۱۶ دارندهٔ نسخهٔ بوده ومهر کتابخانه ترقی تهران بتاریخ۱۳۲۴ در آن دیده میشود .

(۲۸۶گ) ـ کاغذ سمرقندی ـ جلد تیماج مشکی ضربی مقوائی
اندازه : ۱۵×۱۷ و۱۳×ص۲۱ س۲۱

[۸۳۲-۸۳۳] شرح فصول (عربی)

ازابقراطس پزشك نامور یونانی (۴۶۰ـ۵۵۵پ‌م) وبنیادگذار مدرسهٔ کوس در روزگار پریکلس دفتری بیادگارمانده که آنرا «آفورسیموی «Aphorismoi» میخوانند واین واژه یونانی از «آفوریزوaphorizo» گرفته شده که شناساندن وبازشناختن ونگاهداشتن‌وجدا ساختن رامیرساند . پس آفوریسموس درست‌برابر است بابخش‌وبند وفصل. ازاینجا استکه این‌دفتر رافصول نامیدند چه آفوریسموس پندهای کوتاه وروشن رانیزمیگویند ودراینفتر هم دستورهای پزشکی ساده و

روشنی آمده است. فصول را بگفتهٔ جالینوس او در پیری نگاشته و باز بسین آزمایش‌های خود را در آن آورد. سورانوس Soranus پزشك افسوسی یونانی آغازسدهٔ ۲ آنرا سه‌بخش وروفوس Rufus افسوسی پزشك کالبد شکاف یونانی سدهٔ ۲ و ۳ چهاربخش وجالینوس هفت بخش نمودند. ابقراطس را همین فصول شناسانده ودر هر کتابخانه پزشکی وجز آن درهمهٔ جهان نسخه‌ای از آن بوده وهست. فصول را که گزیدهٔ پزشکی مدرسه کوس است پزشکان هر نحله‌ای تاسدهٔ ۱۸ گزارش کردند(۱) جالینوس آنرا تفسیر نموده وحنین این گزارش را برای محمدبن موسی بنازی در آورد وهفت گفتار است (ابن ندیم ص ۴۰۱) ابقراطس را نخستین کسی دانستند که بیمارستانی درباغ نزدیك خانهٔ خویش ساخت بنام «اخسندوکین» یا بیمارستان ومجمع المرضی. او پزشکی را بنگارش در آورده و آشکار بساخت وبسه روش میآموخت: رمز، سخنان کوتاه ودشوار، گسترده وروشن. نوشته‌هائیکه از خود اوست نزدیك بسی دفتر میباشد و دوازده‌تای آنرا دانشجویان پزشکی پی‌هم میخواندند که سوم آن همین فصول میباشد ودرهفت گفتار است ودر آن گزیده‌ای ازهنر پزشکی شناخته میشود تا پزشك را قانون و آئین باشد و آنچه در «تقدمة المعرفه» یا «پیش بینی پروگنوستیکا» و «هواها و آبها وشهرها» و «بیماریهای سخت» و «اپیدمیا = بیماری های واگیر» و «درد های زنانه» و جز اینها نوشته بود گزیدهٔ آن در فصول هست (خزرجی ۱:۳۱) بنوشتهٔ لاروس سدهٔ ۱۹ فصول ۸ دفتر است. میگویند که آنرا در خاکجای اویافته‌اند ودرنسخهٔ آستانهٔ طوس دارد: «کتاب بقراط الذی وجدوه فی قبره»

۱ـ نگارشهای ابقراطس نزدیك بشصت دفترمیباشد وهمه آنها نخستین‌بار در ونکیا بسال ۱۵۲۶ وترجمه لاتینی آنها دررم بسال ۱۵۲۵ بچاپ رسید. لیتره Littré پزشك وزبانشناس فرانسوی آنهارا نوزده بخش کرد ومتن یونانی وترجمه فرانسوی آنهارا دردهجلد با دیباچه و گزارش وحاشیه وفهرست دربارس در ۶۱ ـ ۱۸۳۹ بچاپ رساند (فهرست چاپهای کتابخانه‌ملی پاریس‌درابقراطس) متن یونانی با ترجمهٔ انگلیسی درانتشارات Loeb بسال ۱۹۴۸ بچاپ رسید ـ نیز بنگرید به: لاروس سدهٔ ۱۹ و ۲۰ در «فصول» و «سورانوس» و «روفوس».

و نوشته است که آن ۱۱ فصل است و آنرا قبریه مینامند چه او نمیخواست همه از آن آگاه باشند ودستور داد که آنرا درجعبه‌ای ازعاج و در گور او بگذارند ودیری گذشت تا آنرا از آنجا یافته‌اند و آن ۲۵ دستور پزشکی میباشد. وهمین در هند با حاشیه‌های فارسی بچاپ سنگی رسید. علاءالدین ابی‌الحسن علی‌بن‌النفیس ابی‌الحزم قرشی م درمصر در ۶۸۷ آنرا گزارش نمود که در تهران در ۱۳۰۱ بچاپ سنگی رسید. (ش ۸۵ ص ۲۷۹ وش ۱۰ و ۱۲ ص ٤ـ۲۹۳ ج ۳ فهرست طوس).

رازی بزشك «الفصول فی الطب» یا «تلخیص فصول بقراط» یا «المرشد» دارد که در آن فصول ابقراطس را گسترده وروشن ساخت تاهنر پزشکی را دیباچه ومدخلی باشد و به آسانی فراگیرند. نسخهٔ آن درملی ملك وایاصوفیا هست وعروضی از آن وخود فصول یاد نمود و آن در ۲۹ فصل است و در ۱٤۸۹ لاتینی آن دربولونیا بچاپ رسید(۱) پاره‌هائی ازفصول در فردوس‌الحکمه طبری آمده که ناشر آنهارا بامتن یونانی چاپ‌لیتره وعربی فصول وتقدمةالمعرفه نسخهٔ برلین سنجید.

باری فصول‌را بجز گزارش قرشی دو گزارش دیگر است:

۱ ـ از فرزانـه سخن‌سنج ابوالقاسم عبدالرحمن بن‌علی‌بن احمدبن ابی صادق نیشابوری، که به «ابن‌ابی‌صادق وبقراط دوم» نامبردار است. اوشاگرد شیخ رئیس (۳۷۰ـ۴۲۸) واستاد سید اسمعیل گرگانی (٤۳٤ ـ ۵۳۱) نگارندهٔ ذخیره بوده و در پایان زندگی درروستای انبرو دستانه دوازده فرسنگی نیشابور گوشه گزید. و ببوی خوش میوه‌های باغ وهوای سازگار آن بس میکرد. محمدبن منصور نسوی عمید خراسان (م٤۹٤) زنده پیش از ٤۵۱ و ازنزدیکان سلجوقیان بقولنجی دچار گشت و نیشابوری‌را برای درمان خویش خواست اودر گرمای تابستان ازانبرو دستانه بنیشابوررفت و او را بساخت وخود چنانکه بشاگردان گفته بود از رنج گـرما وتندروی وخستگی وتشنگی درنزدیك بهشتادسالگی در گذشت گویا نزدیك ٤۶۵ که عمیدخراسان درنیشابور بکارخراج الب ارسلان (٤۵۵ـ٤۶۵) میپرداخت چه میدانیم که اودر ٤۶۰ زنده بود وازابن‌سینا هم آموخت و گرگـانی نیزشاگرد او

۱ ـ فهرست بیرونی ص۱۶ ـ فهرست چاپیهای پاریس درزازی ـ تیز سرگذشت رازی ازنجم آبادی. ص۱٤۶

بوده است پس باید او نزدیك به۳۸۵زاده‌باشد. شاه ابراهیم غزنوی (٤٥١ـ٤٩٢) ارمغانها فرستاده واورا بغزنین خواسته بود اوپاسخ داد که شاه‌خواستهٔ خویش بمن میدهد تادانش ازمن گیرد. دانائی فروختنی نیست وهمشهریانم سزاوارترند که از من بهره برند من‌نیکخواه شاهم ونمی‌خواهم درگرو اوباشم.

بیهقی میگوید شاه روزگارش کس فرستاد واورا بنزد خودخواست اوپاسخ داد: آنرا که‌خواهش و آزی نیست شایستگی چاکری شاه ندارد واگرهم‌ناگزیرش سازند مانند بازیکه بفشاربشکارش برند کاری ازاو نیاید. این داستانها مانند است باداستان‌ابقراطس باپادشاه ایران‌ازاینجا استکه نیشابوری‌را ابقراطس‌دوم‌خواند،ند

گزارشی که اینفرزانه برمسائل حنین وفصول ابقراطس نوشت پسندپزشکان بود. خزرجی ازشرح فصول اونسخه‌ای بدید که در آن بخط خود در ٤٦٠ گواهی داده بود که آنرا نزدش‌خواندند. اوتقدمة‌المعرفه ابقراطس ومنافع‌الاعضاجالینوس را هم‌گزارش نوشت ودومی‌را در٤٥٩ بپایان رساند(۱).

جلبی (ج۲ص۱۹٤) گزارش فصول نیشابوری را «اوفرالشروح» خوانده است. نیشابوری دردیباچهٔ گزارش فصول میگوید که ایندفتر کوتاهترین و برترین گزیده های پزشکی است و بند هائی دارد که جهانیان را دستور میباشد. دانشجو باید آنرا دفتری بداند که باید بخواند. هر بند آن دستوری است که مانا آورنده‌آن بانیروئی آسمانی است. مبادا بگوئید که ایندفتررا ساهانی نیست‌و براکندگی دارد چه ابقراطس چیزیرا فراموش ننمود ولغزشی اورا دست نداد. جالینوس ایندفتر را گزارش نوشت وما میخواهیم آنچه‌او گفت بیاوریم وازخودهم بیافزائیم. ابقراطس میخواهد آنچه پایه ومایهٔ پزشکی است در ایندفتر بیاورد و تقدمة‌المعرفه واهویه وامکنه وامراض حاده وابیدیمیا (امراض وافده) واوجاع ـ النساء وجزاینهارا دراینجاگزین کند تادانشجویان بیاد بسپرند ودانشمندان دستور کارخویش سازند. نیشابوری درپایان میگوید که‌مابندهای دشوار ایندفتر رادرست

۱ ـ بنگرید به: تتمه بیهقی ش٦٣ ـ خزرجی ج۲ص۳ـ۳۲.

روشن کردیم و آنچه جالینوس در گزارش خویش آورد بگزیدیم وهر که بخواهد آنچه‌را که او گزارش نوشت گزارش نویسد زیره بکرمان خواهدبرد. نیشابوری در ایندفتر که هفت گفتاراست و هریك چند بند نخست متن را میآورد سپس گزارش میکند ومتن پس از «قال» و گزارش پس از «التفسیر» یا «قال المفسر» میآید.

آغاز: هذا کتاب شرح الفصول . بسمله . رب یسر برحمتك. قال الشیخ الامام ابو-القاسم عبدالرحمن بن علی بن ابی صادق النیسابوری رحمه‌الله : امابعد حمدالله تعالی بجمیع محامده والثناء علیه، ان العنایة التی تبعث الخلق علی اقتناء باب من ابواب العلوم من اشرف الفضائل الانسانیة . . وقد کان کل من المتقدمین والمتأخرین ممن تکلموا فی الطب راموا ان یدونوا لمن بعدهم جملاوجوامع من اصوله الاان کتاب الفصول لابقراط افضلها کلها لانه من اوجز الکتب المصنفة فی هذا الباب واکثرها حصر الفصول هی دساتیر للعالمین.

انجام : قال ابقراط من کان لحمه رطبا فینبغی ان یجوع فان الجوع یجفف الابدان قال المفسر ... واما الفصول المدلسة التی قداعید ذکرها باخرة من الکتاب فترکنا ذکرها شفقة من فوت الزمان بمالایجدی نفعا والله تعالی هوالمعین.

[۹۹۳]

این نسخه بخط نسخ درشت کهن باعنوانهای درشت‌تر و گاهی بشنگرف میباشد.

٤٥٦ حاشیه‌هائی دارد بخط دیگر. در گ۱ الف نوشته شده که نسخه در۸۰۸ از آن پزشکی بوده ودزدیدند ودر۱۰ ج۲ سال۸۱۱ باو برگرداندند وبخطهمواست. در۹۸٤محمد پزشك حلب دارندهٔ نسخه بود . هفت مقالهٔ کتاب چنین است :۱ گ۱ الف ۲۹الف ۲ گ۲۹ب - ٦۱ب ۳ گ ٦۱ب - ۷۸ب ٤ گ۷۸ب- ۱۱٤ب۵ گ۱۱۵ الف - ۱۵۲ب ٦ گ۱۵۳الف - ۱۹۸ب ۷ گ۱۹۹ الف - ۲۲۷ الف . دریایان دارد : « تم کتاب شرح فصول ابقراط للشیخ ابی القاسم عبدالرحمن بن علی بن ابی صادق رضی الله عنهم . آمین! والحمدلله رب العالمین. ماعلقه لنفسه بخطه یوحنا بن سابا بن یوحنا المتطب نفعه الله به آمین ورحم من ترحم علیه» پس نسخه‌را یوحنا پسر سابا پسر یوحنای پزشک برای خود نوشته است.

(۳۲۲۷ ف) — کاغذ سمرقندی — جلد تیماج عنابی گل و بوته‌دار مقوائی کهنهٔ تعمیر شده و کنار آن میشن .

اندازه : ۱۸٫۵×۳۵٫۵ و ۱۳×۱۷٫۵ س ۱۵ تا ۱۷ سطر

۲ ـ ازابن‌اللباد موفق‌الدین ابومحمد عبداللطیف‌بن یوسف‌بن محمدبن‌علی بن ابی‌سعد موصلی بغدادی مصری (۵۵۷ـ۶۲۹) ادیب متکلم محدث پزشك. این دانشمند نگارشهای بسیاری درادب وتاریخ وپزشکی دارد وخیلی از نوشته هـای افلاطون وارسطو وابقراطس وجالینوس‌وحیوان جاحظ‌و کتابهای اسرائیلی راگزین یاگزارش نمود و«ما بال» ارسطو را پاکیزه وتهذیب کرد. اوخودرا از دانشمندان روزگارخود برتر میدانست وآنها وگذشتگان‌را خوارمیشمرد ودرباره فرزانگان ایرانی بویژه ابن‌سینا بدمیگفت (خزرجی ج۲ص۱۳ـ۲۰۱).

موفق‌الدین دردیباچهٔ این گزارش برفصول میگوید: میخواهم تاآن اندازه که بتوانم ودرخور مردم روزگارم باشد درفصول بنگرم وگزارشی بر آن بنویسم. ازمتاخران کسی رانیافتم که آنرا گزارش کرده باشدجزحاشیه‌هاوتعلیقهاکه‌برگزارش پیشینیان نوشته‌اند. گزارشی‌راکه جالینوس‌برفصول نوشته‌است حنین اسحاق‌بتازی درآورد ومابدان نگریستیم وازآن پیروی کردیم. گزارش‌دیگرآن ازدانشمندی یونانی است‌که بشیوائی سخن‌جالینوس وگفتارحنین نمیرسد وبدترجمه شده است. ازگفتهٔ جالینوس‌برمیآیدکه برفصول گزارشها نوشتندواو آنهارا بدیدوبمانرسید(۱) ماگزارش جالینوس راگزین کردیم وازخود بر آن افزودیم وهـم از آن کاستیم و مطلبها رابیش وپس گذاردیم و آنچه ازگفته‌های اونپسندیدیم کنارگذاشتیم وبجای آن بهتر آوردیم. اوروی نحو ومنطق یونانی گزارش نمود وما بزبان‌خود نوشتیم. آنگاه رؤس هشتگانه فصول‌را بروش منطقیان میآورد ودر اینجامینویسدکه فر- فوریوس ازگفته گذشتگان آورده‌که هنرها ودانشها سه‌گونه است: «نظری وعملی وفاعل» ـ در اینجا چنانکه باختریان سه‌بخش فلسفه ارسطو را در یافتند سخن میراند (گ۳ب) وبندی ازاناالوتیکای دوم وبرهان تئوفرسطس میآورد (گ۵الف)

۱ ـ دردیباچهٔ نگارشهای ابقراطس چاپ Loeb بامتن وترجمهٔ انگلیسی ج ۱ ص۳۵ ـ ۳۸ ازکسانیکه دفتر هـای اورا نشر کردند یا حاشیه وگزارش نوشتند نـام Tarentum ازHeraclides و Herophilus و Bacchius و Erotian و Celsus نام برده‌شده وباکخیوس وکلسوس واروتیان دربارهٔ فصول کار کردند.

بازمیگوید که فصول گزیده همهٔ دفترهای دیگر ابقراطس است بویژه اپیدمیا. گرچه دانشمندان برای فراگرفتن و خواندن نوشته های او برنامه‌ای نهادند ودوازده دفتر اورا برگزیدند مگر اینکه من میگویم نخست باید سوگند نامه یا پیمان(عهد) را آموخت سپس فصول آنگاه تقدمةالمعرفة را فراگرفت. نیز میگوید چنانکه درپایان گزارش هم یادنمود: درفصول بندهائی هست که دو بار آمده یا در بندهای پیشین یادشده یااینکه ازابقراطس نیست ودر آن گذارده‌اند ودرنسخه‌های کهن اینگونه بندها هست یااینکه سست است و درپایان مقاله۷ بیشتر آنها دیده میشود یااینکه جالینوس چنین بندهارا آورد مانیاوردیم. بگواهی اوباید گفت که فصول ازابقراطس است وباسنجیدن بانوشته‌های دیگراو این امر آشکار میگردد.

دراینجا از رسالهٔ «حدالطب» خودیاد میکند که در آن غرضهای پزشکی و تعریفی که جالینوس ودیگران وخود اواز آن کرده‌اند واجزاء پزشکی وپیدا شدن آن و سرگذشتی ازابقراطس وجالینوس وجزاینها آمده است. اواین مطلبهارا برای دیباچه این گزارش فراهم آورد ومیگوید چون دیدم بیش ازاندازهٔ دیباچه شده آنرا نامه‌ای جداگانه ساختم (۷ ب).

آغاز: بسمله. وله‌الفضل‌العظیم‌والقوةالمتین. کتاب‌الفصول لابقراط. شرحه‌الامام الفاضل عبداللطیف بن‌یوسف‌بن محمدالبغدادی. احسن‌الله توفیقه: قصدنا‌النظرفی کتاب‌الفصول لبقراط واثبات شرحه بحسب ماتادی‌الیناو وسعته قوتنا.

انجام: وقدذکرجالینوس من‌ذلك مقدار(أ) صالحافرایت انا‌ان اضرب‌عنه‌صفحا ولانعرض لشئی منه لقلة جدواه اولان الغرض فی‌سواه فقطعت هنا الکتاب مستعینا بالله سبحانه ومستمدا منه‌المعونة والتوفیق انه‌ذاالجود والافضال‌المدعوبیاذا الجلال والاکرام. تم.

[۹۹٤]

۴۵۵ این نسخه بخط نسخ‌با عنوانهای شنگرف تاریخ۸ شعبان۱۰۰۳میباشد. درگ ۱۲۳ب دارد که صدرالدین‌محمد موسوی‌آنرا بپسرخود محمدعلی در٤شعبان

۱۲۵۰ بخشید با دومهر پدر. در پایان دارد که محمد صادق پسر محمد اسمعیل پزشک آنرا خرید. متن پس از رمز «ط» و گزارش پس از رمز «ع» میآید و پس ازهر فصل گزارش آن دیده میشود و بند بند آنهارا روشن ساخت. گاهی متن با عنوان «قوله» و گاهی با عنوان «قال بقراط» (گ ۷۵ب و ۸۰الف» آغاز شده ودر گ ۷۱ب واژهٔ «عبداللطیف» هست. فهرست آن چنین است: دیباچه ۱ب ۷ب مقاله ۱ گ ۷ب ـ ۲۹الف م ۲ گ ۲۹الف ـ ۵۰الف م ۳ گ ۵۰الف ـ ٦٤ب م ٤ گ ٦٤ب ـ ۸۳الف م ٥ گ ۸۳ الف ـ ۱۰۱الف م ٦ گ ۱۰۱الف ـ ۱۱۳الف م ۷ گ ۱۱۳ الف ـ ۱۲٤الف.

(۳۱۲۸) ـ کاغذ دولت آبادی ـ جلد تیماج سرخ متوالی نه‌مشکی
اندازه: ۱۸٫۵×۲۹٫۵ و ۱۰×۱۹٫۵ س ۲۱

[۸۳٤] شرح قانون آملی (عربی)

فرزانه دانشمند شمس‌الدین محمدبن محمود آملی در روزگار خدابنده اولجایتو (۷۰٦ـ۷۱٦) میزیسته ودرتبریز در مدرسه غازانی درس میگفت آنگاه درزمان شیخ ابواسحق‌بن محمود شاه اینجو (۷٤٤ـ۷۵۸) بشیراز آمده واین شاه بسیار بزرگش داشته مدرس مدرسهٔ پدرخویش گرد ودانشمندان بدوروی آوردند.

آملی نگارشهای بسیاری دارد مانند نفائس‌الفنون فی‌عرائس‌العیون بفارسی بنام همان ابواسحق که گزیده‌ای از ۱٦۰ علم روزگار خودرا در آن آورد و آن دو بار درتهران بسالهای ۱۳۰۹ و ۷ـ۱۳۱٦ بچاپ سنگی رسید. آملی درعلم محاوره نفائس (ص ۲۹۷ چاپ دوم) از بودخود وشیخ جمال‌الدین‌بن مطهر وقاضی القضاة نظام‌الدین عبدالملک درمسجد جامع نزد اولجایتو یاد میکند. اورا بجز گزارش کلیات قانون که درروز شنبه نیمهٔ محرم ۷۵۳ بپایان رسانده است و گزارش کلیات طب ایلاقی گزارشی است بر مختصر اصول ابن‌حاجب. معین‌الدین جنید شیرازی میگوید که او را دیدم وسخنها ازاو شنیدم واو دوستدارخاندان پیامبر بوده‌است. شوشتری اورا درشمار دانشمندان شیعی آورد. آملی در ۷۵۰ واندی در شیراز درگذشت و در نزدیك «حظیرهٔ مولانا» بخاك سپرده شد. گزارشی که اوبر قانون نوشته درموصل ولندن (موزه بریتانیا ـ دیوان هند) و آستانه (ایاصوفیا) و آصفیه بنکپور ورامپور ولکهنو وعلیگره هست وچند دانشمند آنرا باحاشیهٔ حکیم علی

گیلانی ه ۱۰۱۸ در دو جلد (۱ بسال ۱۲۶۸ ص ۳۰ و ۲ بسال ۱۲۶۵ ص ۵۸۵) در مطبعه علویهٔ خان علی‌بخش‌خان لکنو بچاپ رساندند (بهمان اندازهٔ نسخه‌ها) گیلانی در پایان میگوید که آملی دراین گزارش ازشیرازی گرفته است (۱).

آملی دردیباچه میگوید: قانون ازبهترین نگارشهای پزشکی‌است ودفتر نخستین آن بسیار موشکافانه نوشته شده ودانشمندانی مانندرازی وخونجی وقرشی‌بر آن گزارش نوشتند ونتوانستند آنرا از دشواری در آورند وپرده ازرازهای نهفتهٔ آن بردارند تا اینکه قطب شیرازی گزارشی درست بر آن نوشت وهمه چیزها در آن آوردمگراینکه درکالبدشکافی کوتاه آورد بااینکه‌شایسته بود این‌بخش‌راروشن تر سازد . او میخواست که روزگار یاریش دهد تا آنرا بپایان رساند افسوس که درگذشت . من‌خواستم گزارشی گزیده و کوتاه وبسنده بنویسم مگر اینکه دشمنی روزگار بادانشمندان وارزش ننهادن مردم بدانش وهنرمرا بازمیداشت (از اینجا دیباچهٔ نسخه ما افتاده دارد) .

آملی‌بخش تشریح قانون راخوب گزارش نموده‌است. درگزارش ازامام وقرشی ومسیحی یاد میشود .

آغاز: بسمله. الحمدلله الذی دقت‌حکمته فی‌خلقةالانسان . وعمت نعمته من فرط‌الاحسان. الشاهد بکمال‌قدرته طبائع الارکان .. فان... محمدبن محمودالاملی ...یقول لماتطابقت‌الاراء واتفقت العقلاءعلی‌ان‌اشد العلوم‌حاجة .. علم‌الطب. وکان خیرماصنف فیه ... کتاب‌القانون للشیخ‌الرئیس خاتم‌الحکماء ابی‌علی‌بن‌سینا .

انجام: ولما نجزماقصد، رحمه‌الله، ایراده فی‌الکتاب، قال: ولیکن هذاالقدرمن

---

۱ - بنگرید به : شذالازار ص ۴۵۰ - هزارمزار یا ملتمس‌الاحباء خالصا من‌الریاء ص ۱۵۴ - مجالس‌المؤمنین - مخطوطات‌الموصل ص ۳۲ - بروکلمن پیوست ج ۱ ص ۸۲۴ - قنواتی ص ۲۰۷ - همانچاپ‌لکنو Lucknow . قنواتی نسخه‌های حاشیهٔ گیلانی‌را نشان میدهد ومیگوید که گزارش آملی در ۶ - ۱۲۵۵ وحاشیهٔ گیلانی درهامش آن در ۱۲۶۶ درهمان‌لوکنو بچاپ‌رسید. اومرگ آملی‌را در ۷۵۳ مینویسد . در فهرست مجلس ش ۵۱۰ ازشرح قانون گیلانی یادشد که قنواتی آنرا حاشیهٔ بر آملی دانست .

کـلامنا المختصر فی الاصول الکلیة لصناعة الطب کافیـا ولناخذ فی الادویة المفردة .
ویرجوالله تعـالی شارحه ایضا وهوالعبدالضعیف محمدبن محمود الاملی احسن الله
عاقبته ان یکون ماکتبه علیه کافیا وبمقاصده وافیا . وان یرزقه مایتمناه . وان ینتفع به
فی دینه واخراه . وله الحمد علی حسن توفیقه . والصلوة علی محمد وآله اجمعین .
واتفق فراغ المصنف مدالله ظلاله وحقق آماله منه یوم السبت منتصف المحرم سنة ثلث ۵
وخمسین وسبعمائة .

[۹۹۵]

این نسخه بخط تعلیق ریزوچند صفحه بنسخ وبسیاری از جاها بی‌نقطه است
۴۴۱ متن پس ازعنوان «قوله» که بشنگرف است میآید. پس ازدیباچه که بپایان
۱۰ نمیرسد گزارش «الاعضاء الخادمة» ازفصل۱ تعلیم۵ فن۱ کتاب۱ قانون (ج
۱ص۲۱) باندکی ازگزارش بندپیش ازآن آغاز میشود. میان برگهای ۱۱۰و۱۱۱و
پاره‌ای ازجاهای دیگر گویا افتاده دارد. ازپایان نسخه چنانکه دیده‌ایم برمیآید که
آن در روزگار آملی نوشته شده است . درگ۲الف دارد که محمد باقربن محمود
طبیب دارندهٔ نسخه بوده‌وآنرا نویسانده است. شرف‌الدین علی‌بن محمدحسین‌بن‌محمد
۱۵ باقربن محمود طبیب نیزدارندهٔ نسخه بود ومهراوهم هست (۱۲الف) همچنین ابوتراب
شریف وعلی‌نقی‌بن محمد نصیرطبیب (۱الف) . نسخه دریکشنبه۲ ذی‌قعده ۱۲۱۱ بابو
جعفر حمزة بن‌حسین‌بن محراب‌بن حاجی‌علی پنیکانی حرقویه فروخته شده (۱۲الف) و
مهراو هم‌هست‌وخط شکسته وشنگرف ومهراودرتاریخ ۲۲رجب۱۲۱۴ درگ۲۶۹ب
درپایان گزارش هست. ونام‌اوباز درکنارگ۲۱۹ب بخط‌شکسته بامرکب سیاه‌بتاریخ
۲۰ ۸ذی‌حجة۱۲۱۶ دیده میشود. درگ۱الف ازگروگذاری تفنگی در۱۴ذی‌حجه۱۲۶۰
یادگردید. درکنار برگ۲۳۰ب محمدنامی حاشیه‌نوشته وبخرده‌گیری آملی ازقرشی
پاسخ داد . درگ۱ب جدول شش‌آواز و۱۲مقام و۲۴شعبه و۴۸گوشه و رنك و نیم
رنك هنرموسیقی دردائره‌های متداخل‌بسیاه وشنگرف کشیده شده وهمچنین قلم‌اسرار
سیمیا . گزارش‌آملی ازگ ۲ ب است تاگ۲۶۹ب . در۱۲الف نیزدائره های متداخل
۲۵ رنگا رنگ هست .

(۴۲۷۰ف) — کاغذ سمرقندی وپاره‌ای سفید وبرخی زرد وبرگ ۱۳۳کبود — جلد یماج
مشکی ضربی‌متوالی ، [illegible] یماج سبز رنگ
اندازه : ۱۷×۲۶ و۱۰×۱۷٫۵ س ۲۵

[۸۳۵] شرح قانون رازی (عربی)

امام فخرالدین تبرستانی رازی (۶۰۶م) بر کلیات قانون گزارش نوشته ودردیباچه آن میگوید که چون این بخش دارای نکته‌ها و موشکافیها بوده بسی رنج بردم و کوشیدم تا آنرا گزارش نوشته دشواریهای آنـرا روشن سازم و ازسهل انگاریهای نگارندهٔ قانون پوزش خواهم ودانشجویان‌را دراین باره بیازمایم و درست هم این کاررا بپایان بردم. مگراینکه خریداری برای دانش نمی‌بینم. من این دفتر را بنام ثقةالدین عبدالرحمن‌بن عبدالکریم سرخسی ساختم.چه بیشترمطلبهارا ازگفتگوی هاکه بااو کرده‌ام دریافتم وشاید بااینکار ازانجام پاره‌ای ازحقوق اوبرآمده باشم. دیگراینکه باگاهی اودرپزشکی یقین دارم. اواستکه ببررسها وپژوهشهای من‌در ایندفتر ارج مینهد.

رازی پاره‌های ازمتن‌را پس از «قال» میآورد سپس باعنوان «التفسیر» بگزارش میپردازد وازخواجه رئیس خرده میگیرد وگاهی سخنان رازی بزرگ وجالینوس راگواه میآورد. اواز ابوسهل مسیحی نیزیادمیکند (برگهای آغاز) واز «الادویة القلبیة» شیخ (۱۸الف) وبارهاازشفای اوو ازکامل‌الصناعه مجوسی(۲۴ب)میآورد.

نسخه‌های گزارش رازی دربرلین وگوتا وبادلیان وکایتانی ودمشق و اسلامبول وطوس (ش۷۳) هست.

احمدبن ابی‌بکربن محمد نخجوانی ۶۵۱م بر آن حواشی‌دارد(پاریس-قنواتی ص۲۰۴ وبروکلمن) امام موفق‌الدین عبداللطیف‌بن یوسف‌بن محمدموصلی‌بغدادی ازگزارش رازی وتنقیح ابن‌جمیع ۵۹۴م خرده گرفت.

آغاز: بسمله. امابعد حمدالله مقدر الامزجة والاجزاء، ومدبرالقوی والاعضاء، ومبعد اصناف‌الداء، ومبدع اصناف‌الدواء ... فان‌الله تعالی لما وفقنی للوصول الـی مدارج‌المناهج‌الحکمیه .. وکان‌من‌جملة‌العلوم‌الشریفة‌علم‌الابدان... ولماوقفت‌علی کمال هذاالعلم ... ولماکان کتاب‌القانون للشیخ‌الرئیس ، احسن کتاب صنف فی‌هذا الباب ، باتفاق اولوالالباب ، نم‌ان‌الکتاب‌الاول تمیزعن سایرکتبه باللطایف‌الحکمیة

.. صرفت نهاية فكرى... على تفسيرعيونه .

انجام : قال الشيخ واما مياه الحمامات ... فيكون ماقرغناعن ذكره. الفصل الخامس عشرفي النبض الخاص بالنساء وهو نبض الحبالى (تعليم۳ فن۲ كتاب۱ قانون) هذا تمام ماوجد من هذاالكتاب .

[۹۹٦]

۴۵۱ این نسخه بخط نستعلیق باعنوانهای شنگرف میباشد وعنوان بابها در بالای صفحه‌هاهم بشنگرف نوشته‌شده ودرپایان دارد : «قدوقع الفراغ من تحريره يوم الثانى عشرمن ذى القعدة الحرام. الحمدلله رب العالمين» گ۱ب ـ ۹۹الف ـ درگ۱الف و۹۸ب و۹۹الف مهری است بشنگرف: «بنصرالله القديم لم يزل دخل فى نوبت شيخ العراقين »

(۹۹گ) ـ کاغذ فرنگی ـ جلد تیماج مشکی ساده یادلا
اندازه : ۱۵×۲۱ و۹×۱۵ س۱۹

[۸۳۷-۸۳٦] شرح قانون قرشی (عربی)

ابن نفیس علاءالدین ابوالحسن علی بن ابی الحزم قرشی دمشقی ازقرش بانخشب شهری درخراسان نزدیك کابل(۱) دانشمندی زیرك بوده وبزرگترین پزشك مصر بشمار میآمد. او بحدیث وادب و منطق و جدل وفقه واصول فقه آشنائی داشته و نگارشها در آنها دارد. بسیاری ازاو آموختند ومردم اورا پیشوای خاور و باختر میدانستند .

قرشی شافعی بوده و گزارشی برتنبیه نوشته است. دربزشکی مانند نداشت وپس ازابن‌سیناکسی چون او نیامده ودردرمان براو برتری داشت. او نزد مهذب الدین بن دخوار(٥٦٤ـ٦٢٨) درس‌خوانده است. گویندکه دربیشتر نوشته‌ها بهیچ کتابی نمی‌نگریست واز ذهن‌خویش می‌نوشت. رئیس الاطباء بدرالدین حسین وامین الدوله ابن‌القف وابوالفضل بن کوشك السدید وابوالفتح اسکندری ازشاگردان او بوده‌اند . قرشی دربزشکی « شامل » در۸۰جلد نگاشته که اگر روی فهرست آن

۱ ـ فرهنك نفیسی ـ رشحات عین‌الحیات از علی بن حسین کاشفی در سرگذشت نقشبندیان ـ فهرست مجلس ج۲ ص۲۹۹ .

بپایان میرسید سیصدجلد میشده است. موجزقانون‌هم ازاواست وهمچنین گزارشی برهمهٔ قانون دارد.

اورا خواستهٔ فراوانی بود و کتابهای وملکهای خود ببیمارستان منصوری برگذار نمود. قرشی در ۱۱یا۲۱ ذی‌قعدهٔ ۶۸۷ نزدیك بسی‌سالگی بنوشتهٔ سبکی و هشتاد سالگی بنوشتهٔ ابن‌عماد درگذشت(۱).

قنواتی(ص۲۰۵) ازنسخه‌های گزارش قانون اویاد نموده ومیگویدکه پاره‌ای از آن بلاتینی درآمده ودر ونیز بسال۱۵۴۷ بچاپ رسید.

[۹۹۷]

این نسخه بنسخ روشن درجدول زرین ولاجوردی باعنوانهای شنگرف میباشد ٤٤٣ درپاره‌ای ازجاها متن درهامش بشکستهٔ ریزنوشته شده ودرگ۲۶ب دوشکل مثلث ومربع هست که دندانها وفك رانشان میدهد ـ گ۵ب ـ ۱۶۹ب ـ برگ یکم کتاب بنسخ تونویس میباشد. درگ۱ب و۲ الف پاره‌ای است از گزارش قرشی برقانون درباره بیماری«فسادالشهوه» بنستعلیق تازه. درگ۱ الف‌پاره‌ابست‌بشکسته نستعلیق‌ازگزارش محمدسعیدشریف قمی برحدیث راس‌الجالوت .این‌نسخه گزارش‌بخش کالبدشکافی قانون است وقرشی دردیباچهٔ آن میگوید: اکنون میخواهم درباره گفتار شیخ رئیس درکالبدشکافی آنچه بتوانم کنجکاوی کنم وهرچه اودردفتر یکم‌وسوم در این‌باره گفته است یکجا فراهم آوردم تساآنرا سروسامانی باشد. من خود کالبدی نشکافتم چه‌دیدم که دین آنرا نمی‌پسندد ودلسوزی ومهر نیز مرا ازآن باز میداشت. این است که ازگفته های گذشتگان که خود بدین‌کار پرداختند پیروی نمودم بویژه

---

۱ ـ بنگرید به: مرآت‌الجنان یافعی٤: ۲۰۷ـ محاضرات سیوطی۱ : ۲۳۳ـشذرات الذهب ابن‌عماد حنبلی۵: ٤۰۱ ـ طبقات سبکی ۵: ۱۲۹ ـ بروکلمن پیوست ۱: ۹۰۰ که درآن به‌وافی‌صفدی ومسالك‌الابصار فضل‌الله‌العمری وعقودالزمان والسنهل‌الصافی تغری بردی نیزبازگشت داده شد. ـ فهرست مجلس ش۵۱۱ ـ فهرست طوس۶۹و۷۱ و۷۲ـفهرست‌خدیوی ج۶ص۲۱ـ قرشی فصول‌ابقراطس وتقدمةالمعرفة اوومسائل‌حنین را گزارش نمود و از حاوی رازی گزین کرد. او در منطق‌بروش پیشینیان میرفت و مختصری درآن دارد و«الهدایة فی‌المنطق» شیخ راگزارش نمود ودر برابرحی‌بن یقظان اوفاضل‌بن ناطق نوشته ودرآن اسلام ورستاخیز جسمانی و تباه شدن اینجهان را ثابت کرد. نیزبنگرید بکشف‌الظنون وفرهنك دهخدا.

جالینوس که نگارشهایش در کالبد شکافی از بهترین نوشته‌ها است که بمارسید وجزدر پاره‌ای ازجاهاکه میدانم اودرست سخن نگفت بااینکه ترجمانها بدترجمه کردندمن بگفته‌های دیگران ارجی ننهادم . درمنافع اعضا وسود اندامها خود جستجو وبررسی کردم وباکی نداشتم چیزی بگویم که پیشینیان جز آن گفته باشند . قرشی دراینجا ازپنج چیز گاوش میکند :

۱ ـ گونه‌گون بودن اندامهای جانوران .

۲ ـ قاعده‌ها وسود علمی وعملی کالبد شکافی برای پزشك.

۳ ـ اینکه باید هریکی از اندامها دردستگاه تن‌سودمند باشند . او دراینجا سخنان کسانیرا میآورد که میگویند«جهان براست ازذره‌های جنبده‌وجسم ازگردشدن آنها خودبخود پیدا میشود وهرکدام ازجسمها که سزاوار زندگی وپایندگی باشند خواهد ماند وزایش کرد واگرنه تباه‌خواهدشد . درخت واستورومردم ناگزیر نیستند چنین که هستند باشند وآفرینش‌را حکمت وغرضی نیست. شاید دراین فضا جهانهای دیگری باشدبی‌پایان ودرآنها گیاهان‌وجانورانی بریخت دیگرباشند که‌ما ندیده‌باشیم»

قرشی میگوید که جهانرا خدائی‌است که کار بیهوده نمیکند واوبا بهترین‌روشی جهانرا آفریده وساخته است گرچه شایدآنرا بجز آنچه مادریافته‌ایم سودی بهترباشد که‌ما بدان نرسیده‌ایم. اگرما میگوئیم که سزاگرد آفریده تا ازآسیبها دورباشد نمیخواهیم بگوئیم که تنهابرای همین است‌وبس. ما میگوئیم که شایسته است برای‌آن گرد آفریده شده باشد. ازینرو مابرای یك‌یك اندامهاچندین سودیاد میکنیم تاشاید یکی ازآنها یاهمهٔ‌آنها همان سودی باشد که خدا درآنها نهفته ساخت وشایدهم‌براز نهانی اودرآفرینش آن اندام نرسیم .

٤ ـ مبادی که درپیدا کردن سود اندامها وراز‌آفرینش‌آنها ازراه‌کالبدشکافی ناگزیر باید دانست- قرشی میگوید دراین باره تنها دیدن وآزمودن بسنده نیست و استدلال هم باید کرد .

٥ ـ اینکه‌کالبدشکافی چیست. او میگوید که شناختن استخوانهای مرده آسان تر است ودل وشریان وحجاب وشش‌را باید درزنده شناخت گرچه دشوارمیباشد .

رگهای موئین راهم اگردرزنده یابیماریکه تازه مرده باشد با کالبد شکافی بنگرند آنهم دشوارخواهد بود. جالینوس میگوید که من‌جانوری‌را درآب خفه‌میکنم تا ازهم نپاشد وتیرا کند اگربا ریسمان خفه کنند آنگاه کالبد آنرا میشکافم.قرشی پس ازاین بگزارش بخش تشریح استخوانها ازقانون میپردازد .

آغاز: بسمله وبه نستعین . قال‌الشیخ الامام العلامه علاءالدین علی بن ابی‌الحزم

المتطبب القرشی رحمه‌الله: بعدحمدالله والصلوة علی انبیائه ورسله . فان قصدنا الان ایراد ماتیسر لنامن المباحث علی کلام الشیخ الرئیس ... فی التشریح من جمل کتاب القانون

انجام : ونحقق الکلام فی الاراء التی ذکرها وغیرذلك، وذلك اذا اخذنا فی شرح الکتاب الثالث من کتب القانون ... فذلك انماهو بارادة من لایعتریه سهوو لایعجزه امر، وهو الخالق تعالی جده . تم الکتاب بحمدالله وحسن توفیقه .

(۳۱۶۹ف) — کاغذ سمرقندی - جلد تیماج [illegible] مقوائی
اندازه : ۱۳×ص۲۱و۷×۱۴ س۲۳

[۹۹۸]

این نسخه بنسخ کهنه باعنوانهای درشت‌تر بسیاه وشنگرف. ازدوعبارت «امتع الله بحیوته - بطول بقائه » درآغاز وپایان نسخه پیداستکه در روزگار قرشی نوشته شده است .

۸۲۰

چنین است :

آغاز: بسمله وبه نستعین . التعلیم الثالث احدعشر فصلا وجملتان. الفصل الاول کلام کلی فی الاعراض والدلائل ... قال الشیخ الرئیس ... الاعراض والعلامات تدل ... الشرح قال الشیخ الامام العلامه علاءالدین امتع الله بحیوته : قدعرفت فی ماضی من اقاویلنا الفرق بین العلامة والعرض .

انجام : قال الشیخ الرئیس رحمه‌الله الفصل التاسع عشر فی جملة یعتبر للامور المتضادة للطبیعة. هیئة النبض تغیرها ... قال الشیخ الامام العلامة علاءالدین امتع الله بطول بقائه : الامور المضادة للطبیعة کالامراض والاعراض تغیرهیئة النبض باحدثلثة وجوه ...

اویابس یسلب الالة اورطب یرضها . والله ولی التوفیق . در پائین صفحه پایان دارد : «ویتلوه الجملة الثانیة من تعلیم الثالث فی البراز والبول وهی ثلثة عشر فصلا» .

(۳۵۰ف) — کاغذ سمرقندی - جلد مقوا
اندازه : ص۱۶×۲۷ و۱۱×۱۹ س۲۹

[۸۳۸] شرح کافوریه (فارسی)

ملك الاطباء حاجی آقا بابا میرزا محمدتقی شیرازی رساله‌ای بتازی درباره گرم بودن کافور دارد که در آن باگفتار همه دانشمندان ایرانی مخالفت نمود و آن با منظومهٔ پزشکی اودر تهران بسال ۱۲۸۵ بچاپ رسید. عبدالوهاب ساوجی آن را گزارش نموده واز آن خرده گرفت. شیرازی میگوید که من گفتار پزشکان فرانسوی

وهندی‌را پذیرفتم وساوجی میگوید که کافور سرداست چنانکه پزشکان پیشین گفته وازقران وخبرهم برمیآید (گ۱۲۷ب).

آغاز: بسمله. احمدك اللهم یامن وعدالابرار باسقاء کاس من عین‌الکافور ... وبعد ازآنجاکه انوار علوم علمای متاخرین‌مقتبس ومکتسب ازاشعهٔ اضواء شموس علمای متقدمین است.

انجام: چه علاج فلج یکنفر ... بکافور دلیل برخطاء اطباء جمیع اعصار و ازمان نمیشود. والله اعلم بحقائق‌الامور.

[۹۹۹]

۴۳۵ این نسخه بخط نستعلیق است ومتن وعبارتهای عربی زیرخط سرخ وحاشیه هائی هم دارد. درپایان بخط شکسته بامرکب روشنی میباشد.
(۶۱۴۰ف) ـ کاغذ سپاهانی ـ جلد تیماج سرخ ضربی
اندازه: ۱۱ر۱۸×۶ و ۵ر۱۲ س۱۱

[۸۳۹] **شرح موجز قانون** (عربی)

امام نفیس‌بن‌عوض‌بن حکیم کرمانی برموجزقرشی‌این گزارش‌را درروزگار الغ بیك نوشته ودرسمرقند دریکم ذی‌حجه ۸۴۱ آنرا بپایان رساند و میگوید که من در کرمان حاشیه هائی برموجز نوشته بودم. این گزارش چهارفن است (قواعد پزشکی ـ داروها وخوردنیها ـ بیماری‌اندامها ـ بیماریهای‌عمومی) ودراکهنو بسال ۱۳۱۷ و کونپور بسال۱۸۷۹ وتهران‌بسال ۱۲۸۱ (نسخه‌ای ناقص) وباشرح اسباب بسال ۱۲۸۳ بچاپ رسید. (ش۵۱۲ مجلس ـ ص۲۰۸ قنواتی ـ کشف‌الظنون).

[۱۰۰۰]

۴۴۴ این نسخه ش۱ دفتراست وبخط نستعلیق درجدول و دارای سرلوح زربفت ولاجورد وشنگرف‌وروی متن‌خط‌سرخ کشیده شده‌وعنوانها درمتن وهامش بشنگرف میباشد. چنین است: «فی‌اسالیبها فالتمس منی اجلة‌الاحباب...انك انت‌الوهاب (ازدیباچه که آغازش نیست) بسمله وبه نستعین. قال‌الشیخ‌الامام العالم‌الحبر الکامل علاءالدین‌علی‌بن ابی‌الحزم‌القرشی‌المتطبب صیغه تفعل ههنا للمبالغة مثل‌تقدس

وتمجد ـ حقنة للقولنج وخصوصا الربحي يزادفي الحقنة اللينة الاولى بابونج... ورازيانج من كل واحد ثلثة دراهم. تم الفن الثاني بعون الله و حسن توفيقه» نسخه دوفن نخستين را دارد . گ ١الف ـ ١٥٤الف (٥ر٧×١٨ س٢٤) .

[٨٤٠] شفاء الامراض (فارسی)

٥ محمدبن علاءالدين بن هبةالله سبزواری نامبردار بغیات متطبب دراین نامه که چهارده باب است تنها ازدرمان بیماریهاگفتگو نمود و آنرا دونیمهٔ ربیع یکم ٨٧١ بپایان رساند نام او وتاریخ در پایان نامه دیده میشود .

آغاز: بسمله . الحمدلله الذی خلق الانسان وجعله اشرف موالید الارکان . . . باب اول درامراض سرمشتمل بر ١٥ فصل (پس ازفهرست) باب اول ... فصل اول ١٠ درصداع وشقیقه . صداع درد سراست . وازخون میباشد .

انجام: واغماض براین اخفاق وانماض پوشیدن دریغ نفرماید. والسلام علی من اتبع الهدی. والحمدلله رب النور والنارمولی العطایا لابرار وفجار. تم.(١)

[١٠٠١] وقف نمره ٥

١٥ ٤٣٧ این نسخه بخط شکسته نستعلیق درجدول زرین با عنوانهای شنگرف ودارای سرلوح زرین ولاجورد میباشد .

(٣١٣٤ ف)ـ کاغذ سپاهانی جلد مقوای سبزضربی که درکناره‌های آن پارچه است اندازه : ٥ر٨×١٦ و٤×٥ر١١ س١٥

[٨٤١] الشفاء العاجل (عربی)

صدرالدین محمدالطبیب دراین نامه میگوید که دربارهٔ درمان فوری بیماریهااز ٢٠ پیشینیان جزدانشمند محمد زکریای رازی کسی ننوشت. او هم دربرءالساعه آنچه خود آزمودآورد ومن نوشتهٔ اورا دستورخویش ساختم و آنچه اونگفته است از گفتار گذشتگان و آزموده‌ها خود وشنیده‌های ازدانشمندان روزگارم بر آن افزودم واینفتر بساختم و آنرا دریك دیباچه و پنج باب گذاردم .

---

١ ـ درمجلس شفاءالاسقام ودواءالالام حاج‌پاشا خضربن علی بن خطاب(ش٥١٣) ٢٥ ودرطوس شفاءالاسقام عبدالرزاق کرمانی(ش٨١) هست که هردوجز این کتاب میباشد.

آغاز: بسمله ... نحمدك یاشافی صدورنا برشحات بحاررحمته ونشکرك یا هادی قلوبنا بلمعات انوار حکمته ... وبعد فقدفاز من علمه ربه طرفا من مکنونات ماکنز من الخواص فیما خلق لمقتضی حکمته .

انجام: یؤخذ یسیرمن المردا سنج بعدان بلت بدهن الجوز ویشرب فانه یقتل الدید ان فی البطن . والله اعلم . تم والحمدلله رب العالمین وصلی الله علی محمد و آله الطاهرین .

[۱۰۰۲]

۱۰۴۶ این نسخه ش۳۳ دفتراست وبخط نستعلیق رجبعلی بن جوادعلی بسال۱۰۷۱ ک۱۵۹ب - ۱۶۹ب .

[۸۴۲] طب الائمه (عربی)

دراین رساله دستورهای پزشکی وبهداشتی باروایت معنعن ازپیشوایان شیعی آمده است ودر آن دعاهائی هم برای بیماریها هست. پاره‌ای ازاین گونه روایتها در بحار دیده میشود .

آغاز: بسمله الحمدلله حق حمده ... فهذا کتاب یشتمل علی طب اهل البیت ... حدثنا ابوعتاب والحسین ابنابسطام ... قال عاد امیرالمؤمنین ... سلمان الفارسی ... قال فلانضجر ... فمامن احدمن شیعتنا یصیبه وجع الابذنب قدسبق منه .

انجام: للنمل یدق اکراویا ویلقی فی حجر النمل ویعلق فی زاویة الدار: بسمله ان کنتم تومنون بالله .. الاتحولتم عن مسکننا

[۱۰۰۳]

۹۲۹ این نسخه ش۱ دفتراست وبخط نسخ باعنوانها ونشانه های شنگرف دردو جدول زرین ولاجورد باسرلوحی درگ۱ب وملا محمدبن محمدمهدی در صفر۱۲۶(؟) آنرا خریده است. گ۱ب - ۱۹۲ب .

[۸۴۴،۸۴۳] ورق مفسوده (فارسی - عربی)

دوگفتار دربارهٔ رگهائیکه میزنند وفصد میکنند دراینجا یادمیشود .

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

۱ – بپارسی که هفده رك در آن برشمرده شد .

آغاز: و آنچه ازعروق مقصوده در کتب معتبره بنظر رسیده هفـده است اول قیفال است .

انجام: هفدهم رگ پس گوش است واین بیشتراطفالرا زنندبواسطه دردچشم وبخارش سرایشان . والله اعلم بالصواب .

[۱۰۰٤]

٤٤٤ این نسخه ش۳ دفتراست وبخط شکسته نستعلیق درجدول ـ گ ۱٦۱الف ـ ۱٦۲ الف ۸×۱۸س۱۵

۲ – بتازی، که در آن ازرگهای زدنی وحجامت وزالو دادن (علق) گفتگو گردید شیخ رئیس نیزچنین گفتاری دارد (ش۱۳٦ قواتی) .

آغاز: فصل فی العروق المقصودة بعضها شرائین وبعضها اوردة امّاالاورده‌فستة .

انجام: امّاالعلق فجذبهـا للدم اغورمن جذب الحجامة . فاستعمال العلق جیدفی الامراض الجلدیة کالسعفة والقوباء . والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب .

[۱۰۰۵]

٤٤۸ این نسخه ش۳ دفتراست وبخط تعلیق باعنوانها ونشانه‌های شنگرف ازشـای گیلانی نزدیك ۹۸۲ گ ۱۳٤الف ـ ۱۳٦الف .

[۸٤۵] طبّی و صحّی (عربی)

ابی منصور حسن بن نوح قمری بخاری پزشك بزرگوار ایرانی در آغاز سدهٔ چهارم در بخارا زاده و تا نزدیك بپایان دههٔ هشتم همین سده همزنده بود. او از پزشکان هنرمند و نامور روزگارخویش بوده دردرمان بیماریها دست داشت . شاهان سامانی اورا ارج مینهادند وامیرمنصور سامانی (۳۵۰–۳٦٦) ازشناختگان خویش کرده‌بود. گویندکه اورازی راهم دیده وشیخ رئیس درجوانی اوراکه پیرشده دریافت وبالو نشست وخاست داشت وپزشکی ازاو آموخت .

قمری بجز کتاب علل العلل غنی ومنی درپزشکی نوشته‌ودر آن ازسخنان بزرگان

بر گرفت و آنچه رازی در نوشته‌های خود بپراکند او آنها را در این کتاب گرد آورد و بیماریها و درمان آنهارا بخوبی برشمرد و شناساند و آن باندازه‌ای ارجمند است که شیخ رئیس در نگارشهای خود از آن یاد نمود(۱) نسخه‌های آن در گوتاش ۱۹۵۱- ۲۰۳۶ و بادلیان ش I، ۶۴۲ و علیگره ش ۲۲۵ر۱۲۲ و ایاصوفیاش ۳۷۹۴ر۳۵۸۰ و نیز ش ۳۷۴۹ بنام مقالات فی الطب قمری هست (برو کلمن ۲:۲۷۵ پیوست ۱: ۴۲۵) همچنین در طوس ش ۱۱۶ بنام مغنی. نیز در برلین ش ۹۷۵ و در لنینگراد و جاهای دیگر. چلبی سه «مغنی» یاد نموده یکی از ابومنصور حسن بن نوح عمری؛ «غنی ومنی درسه گفتار است: ۱ بیماریهای سرتاپا ۱۲۰ باب (۳ب-۱۴۵ب) ۲ - بیماریهای آشکار ۴۳ باب (۱۴۷ب - ۱۷۲الف) ۳ تبها ۲۷ باب (۱۷۳ب - ۲۱۰الف) رویهم ۱۹۰ باب است. قمری آزموده‌های خودرا با «قال ابومنصور» میآورد و یاد میکند ازاهرون، ابن ماسویه، محمد زکریا، جالینوس، هرمس، محمدبن علی الریوندی (الراوندی) (گ ۲۷ الف و ۸۵الف)، ابن سرابیون، شمعون، قسطا، یهودی، بقراط، ساهر،

۱- بنگرید به: خزرجی ۱:۳۲۷- نامهٔ دانشوران ۱:۳۸۰- فرهنگ دهخدا ۲:۸۶۷ -قزوینی دربارهٔ ابوالقاسم زیادبن محمد قمری گرگانی شاعر روزگار قابوس وشمگیر م ۴۰۳ قمری را بدوفتحه قیدمیکند (حاشیهٔ چهارمقاله ص ۱۵۵) برو کلمن دربارهٔ ابو منصور قمری بضم قاف مینویسد. در گ ۳ الف نسخهٔ ما با مرکب سیاه روی خط اصلی شنگرف بضم قاف و کسرمیم اعراب گذارده‌اند.

شلیمر Schlimmer در Terminologie medico-pharmaçeutique et anthroplogique française - persane چاپ تهران در ۱۸۷۴ ص ۵-۱۹۳ (نیز پیوست ش ۶ سال ۱۰ ماهنامه دانشکده پزشکی تهران در اسفند ۱۳۳۱ خ ص ۱۹۸ و ۲۰۰) در دنبال واژهٔ Dothinenterie دربارهٔ حمای مطبقه از «غنی ومنی» گواه میآورد ودرحاشیه میگوید: اینقدررا دانشمندان ایرانی بسیاراج می نهند ودر نسخهٔ من نام نگارندهٔ آن نیست. پزشکان ایرانی که من از آن پرسیدم میگفتند که این نباید جز «طب منصوری» رازی باشد ومنصوری هم همان Compendium ده جلدی استکه ازمیان رفته است. ما نا پزشکان روزگار ما جارنه «غنی ومنی» میشناختند و نه «طب منصوری». شلیمر هم گویا منصوری را باحاوی یکی پنداشت با اینکه نسخهٔ هر دو درجهان هست.

علی‌بن ربن (رزین درنسخه‌ها) واین عبارت فردوس‌الحکمه ص ۱۴۳: « ان‌الصرع داء (دائم) لایکاد (یکون) یبره فاکثارالقول (والغلال- درنسخه) فی‌علاجه‌فضل‌را میآورد (۱۸ب) ، بولس ، ثابت ، ارسطو، نیزعلی‌بن ربن(رزین درنسخه) (۲۷ب‌و ۲۸ الف و۶۳ الف و۹۸ب و۱۰۰ب و۱۱۹ الف و۱۲۲ الف و۱۴۰ب و۱۵۱الف و ۱۶۴ب و۱۸۳الف و۱۸۷)، انطیاوس ، روفس (۳۲ب)، بن‌طلاوس (۳۴ب)، حنین، بعض‌کتب هند (۴۷ب) ، اسکندر، طیماوس ، تیاذوق (۷۱ب) ، ارکاغیس ، شرک هندی(Charaka samhita_۱۸ب)،بختیشوع وابوجریج راهب(۱۵۳الف) ، هوقراطیس (۱۸۵ب و۱۸۹ب) .

قمری دردیباچه میگوید: درسالیان جوانی‌همینکه خردمند شدم علمهای طبیعی بویژه پزشکی‌را دوستدار گشتم چه آنهارا مایه آسایش وتندرستی وخوشی هردو جهان بدیدم . این بودکه بدفترهای هنرپزشکی مینگریستم و با هرکه دراین هنر بهره‌ای داشت آشنا میشدم تاچه رسد بکسانیکه درآن سرآمد بوده‌اند. تا اینکه راز هنرپزشکی را دریافتم وخود بدان درست آشناگشتم . پس بدرمان بیماران پرداختم . دیدم که ناگزیر بدفترها وکتابهاکه بسیار پراکنده است باید بنگرم و این کاری دشواربود پس‌بهتر این‌دانستم که ازآنهابرای خودگزین کنم تااینکه‌مردم را هم گنج و اندوخته‌ای باشد . در یادکردن در مانها بکوتاهی پرداختم و همان گفته‌های دانشمندان پیشین‌وپسین‌را دراین گزیده‌آوردم وازهمه هم‌نام نمیبرم جز درآنجاهاکه نکته‌یا داستانی‌پیش‌آیدکه ازآورندهٔ آن یاد میکنم وآزموده هائی خویشتن را برآن میافزایم . من ایندفتررا کوتاه وکوچك ساختم‌تا بتوانم‌بـا خود داشته باشم واز داشتن چندین دفتری‌نیازگردم . آنرا درسه گفتارگذاردم وبابهای آنراباحرفهای‌جمل‌نشان میدهم تاخواهندگان بآسانی‌بیابند (این نشانه‌ها درآغاز نسخهٔ مادیده میشود نه‌همه جای‌آن) .

قمری درپایان میگوید : تااینجا آنچه‌را دردیباچه نوید داده بودم بانجام‌رساندم وآنچه هم‌ماند بیشتراست ازآنچه آورده‌ام. آنچه دربارهٔ درمان بیماریهانوشته‌ام

بسنده ورسا است چه‌پایه آنرا چیده‌ام. دراین‌دفتر از داوهای آمیخته از معجون و حب وقرص وجز آن که‌دردرمان بیماریها یادکردم دستورساختن آنهارا نیز داده‌ام جز تریاق کبیر وشلیثیاکه درهمه‌جا هست و کمترهم بدانها نیازمند میشوند.

آغاز: بسمله، حمد، صلوة. قال ابومنصورالحسن بن‌نوح‌القمری: انی‌لم‌ازل فی‌صبای ومنذ عقلت احب‌العلوم الطبیعیه وتنازعنی نفسی‌الیها وخصوصا علم‌الطب.. (پس ازدیباچه فهرست مقاله‌ها وبابها میآید آنگاه:)

بسمله وبه نستعین. المقاله الاولی فی‌الامراض‌من‌الراس الی‌القدم. الصداع والشقیقة. الصداع الحار یحدث امامن‌الدم وسببه امتلاء عروق‌الراس منه وتبدیده ایاها.

انجام: وفی آخرالامر انحصل‌منه‌التحلیل والاستفراغ، غیرالادویة وبدلها علی‌الداء المزمن، فان فیها ماهوانفع. قال ابومنصورالقمری وفیت الی هذا المکان من‌الکتاب، بماکنت ضمنته فی‌صدره وجعلته علی‌نفسی فیما اظن... اذکان یوجد ذلك فی کل مکان، وکانت الحاجة الیها معذلك ثقل. وفیما انیت به‌من تلك‌النسخ غنیة عن‌الرجوع عن‌القراباد ینات. ولله‌الحمدالذی الهمنی‌هذاالعلم، وهدانی‌الیه، ووفقنی له‌الشکردائبا، والحمد واصبا (پس ازاین سطر درنسخهٔ مادرمیان صفحه بریده شده و از سطر بعدی اندکی مانده که خوانده نمیشود و باید نام‌کتاب و قمری باشد).

[۱۰۰۶]

این نسخه‌بنسخ باعنوانهای‌شنگرف ولاجوردمیباشد. درکناربرخی‌ازبرگها

۴۵۷ هم عنوان بلاجورد یا شنگرف درداثره یابیضی مانند دیده میشود.

درگ۱۴۷ الف دردوجا تاریخ۹۷۵هست. همچنین درگ۱۳الف میان‌دیباچه وفهرست ومیان خودکتاب که عنوان کتاب بزرونام‌قمری‌بشنگرف:«کتاب الغنی‌والمنی فی علم‌الطب (۹۷۵) تـألیف‌الحکیم‌الماهر رایس الاکابر ذی‌الفضل المتواتر والمجد الثائر محصل‌المراد‌بالسعی والاجتهاد عدیم النظرفی‌العصر والبلادابی‌المنصورالحسن بن نوح‌القمری شکرالله‌سعیه واجزل اجره‌بحق محمد وآله آمین» آمده بازهمان‌تاریخ ۹۷۵ هست.

درپایان مقاله یکم یك برگ سفید و اندکی از انجام باب ۱۲۰ (تدبیر الثدی) نیست. باباب مقالهٔ دوم انجام باب ۴۳ (عرق مدنی) نیز بریده شده کاغذ سفید بآن چسبانده اند. خود کتاب از گ ۱ ب است تا ۲۱۰ الف و ش ۲۷ بدو برگ داده شده. دارندگان نسخه: علی بن صالح مکی - محمد بن الحسن بن امیر المؤمنین القسم بن محمد بن علی که در ج ۲ سال ۱۰۵۶ از فقیه جمال الدین علی بن صالح مکی بدو رسیده - محمد در ۱۲۶۴ - گمنام دیگر که منهاج غزالی و صحیفه زین العابدین را داده و این نسخه را گرفت - گمنام دیگر در ۱۰۵۳ که خط اورا پاك کردند - یوسف بن یوسف محلی (گ ۳ الف) - سید هاشم بن محمد بن عبد المطلب بن حسن (گ ۳ الف و ۱۴۷ الف) نسخه در ۲۵ ر ۷ ر ۱۳۱۸ از شوشتر بدو بست و ریال خریده (۱ الف) شده - در گ ۲۱۰ ب - ۲۱۱ معجون الفلاسفه شناسانده شد.

(۲۱۱ گ) - کاغذ سمرقندی - جلد تیماج حریری کهنه قرمز ده مقوایی کهنه
اندازهٔ: ۲۰×۳۰ و ۱۳×۲۰ س ۱۵

[۸۴۶] الفرق بین الامراض المشکله (عربی)

دراین نامه میان بیماریهای همانند جدائی گذارده شده و هریك آنها شناخته میشود. راز نجیب الدین سمرقندی ابوحامد محمد بن علی بن عمر کشتهٔ در هرات بسال ۶۱۸ میباشد و نسخه‌ای از آن در فاضلیه طوس هست (ش ۶) (۱)

پیش از سمرقندی ابن الجزار ابوجعفر احمد بن ابی خالد قیروانی افریقی پزشك که از خاندان پزشکی بوده و هشتاد و اندسال زیسته و پیش از ۴۰۰ در قیروان بمرد و نگارشها در پزشکی دارد او «الفرق بین العلل التی تشتبه اسبابها و تختلف اعراضها» دارد (چلبی - خزرجی ۲: ۹-۳۷).

سمرقندی در دیباچه میگوید که پیش از من کسی چنین دفتری ننوشت. پس از دیباچه یك مقدمه است درباره خود فرق که چیست و پنج مقاله هریك چند فصل: (بیماریهای سر، چشم، گوش، بینی، دندان، دستگاه خون، سینه و پهلو، شکم و

۱ - سمرقندی نگارندهٔ خمسهٔ نجیبیات (اصول ترکیب الادویة - اسباب و علامات - اغذیه و اشربه - اطعمة المرضی - اصول التراکیب) میباشد (ش ۱ تا ۵ فهرست فاضلیه) الفرق سمرقندی با اصول التراکیب و اطعمه المرضی او در نسخه فاضلیه در یکجلد میباشد. نیز بنگرید به خزرجی ج ۲ ص ۳۱.

اندامهای درونی وبیرونی ـ تبها ـ آماسها ـ زخمها ـ تبض ـ بول) پس ازیاد کردن هریکی ازبیماریها آنچه باهم مانندگی دارند ازهم جدا وشناخته میشود و بروش پرسش وپاسخ است . فهرست پس ازدیباچه آمده است .

آغاز: (کتاب فرق میان امراض مشکله) بسمله . الحمدلله الذی هدانالهذا وماکنا لنهتدی لولا انهدانالله ... امابعد فانی رایت اطباءالزمان لایعرفون الامراض الابالصورةوعن الکتب بدلائله واسبابه المذکورةو کانت الاسباب والدلائل قدیشترك والامراض قدیشتبه...رایت ان اجمع کتابافیه تبینة من الاسباب والدلائل والامراض. اجمع فیه بین کل مشترکین ومتشابهین منهمانم افرق علیهما .

انجام : وایضا ممایتبع کل واحد من الذبولین من اعراض الخاصة بهما . والله اعلم بالحق والتحقیق . تم الکتاب بعون الملك الوهاب .

[۱۰۰۷]

۴۵۹ این نسخه ش۲ دفتراست و خط نستعلیق درجدول سرخ باعنوانها ونشانه‌های شنگرف از عبدالحسین که برای میرزا محمدمهدی پزشك شیرازی نزدیک ۱۲۵۰ نوشته است. گ۱۰۱ب ـ ۱۵۹الف .

[۸۴۷] **فرهنك پارسی بهندی** (فارسی)

یوسفی پزشك (یوسف‌بن محمدبن یوسف زنده در ۹۱۳ و۹۴۲) دراین فرهنك نام فارسی وهندی داروها را یاد نمود .

آغاز: نام هرچیزی بهندی بشنوازمن ای‌پسر

خاصه نام هر دوائی نفع برداری دیگر

بل تکلم باشد و بل کربگو یعنی سخن

شکرفرماید ترا آنکس که گویدشکر کر

انجام: یوسفی بهرت درین ابیات کرداست آنچه ذکر

گر کنی از بر ترا هر دم رسد نفع دیگر

از ضرر دارد مدامت درپناه خویشتن

آنکه درعالم بتقدیرش بود نفع و ضرر

[۱۰۰۸]

٤۳٦ این نسخه ش۳ دفتراست و بخط نستعلیق باعنوانهای شنگرف گ۷٦ الف - ۷۹ الف .

٥ [۸٤۸] فصول ایلاقی (عربی)

سید امام فیلسوف شرف‌الزمان یا شرف الدین ابوعبدالله محمدبن ادیب یوسف ایلاقی شاگرد وپیروابن‌سینا واستاد پزشکی ابن‌سهلان‌ونگارندهٔ لواحق ودوست نامه و سلطان‌نامه و فی‌اعداد الوفق والحیوان میباشد ودر باخرز میزیست سپس علاءالدین ابوبکربن قماج او را ببلخ برد ودرجنگی که میان گورخان قراختائی و ۱۰ سنجر درگرفت بسال ٥۳٦ درقطوان سمرقند کشته شد. اوبا فیلسوف عمرخیامی‌و دیگران رفت و آمد داشت . درراموز«معالجات ایلاقی ودرپیشاور « طب‌ایلاقی » هست (بیهقی ص۱۲٥ - ۱۲۷ - ۲۲۲) چلبی (ج۲ص۱۹٤) از «فصول ایلاقیه» یاد نمودگویا همهٔ اینهایکی هستند. قنواتی(ص۲۱۰) ازفصول‌ایلاقی یاتلخیص‌الکلیات اویاد میکند ومیگوید که نسخه‌های آن دربنکپور وپاریس وپترسبورك و آصف و ۱٥ بنام«اسباب‌وعلامات» دربیرون‌وبنام «معالجات ایلاقی» درراموپورهست . اومی‌گوید که ایلاقی در٤٦۰ درگذشت و این با گفتار بیهقی نمیسازد . درمخطوطات‌موصل ص۳۲ ازشرح قانون ایلاقی مصری دریکجلد یادشد .

آغاز: بسمله الحمدلله‌الغنی‌الحمید ... ان‌الطب یتعرف منه احوال بدن الانسان من جهة مایصح ویزول‌عن‌الصحة ... والطب قسمان نظری وعملی . . ان‌الطب‌یلزمه ۲۰ ان یتصور جمیع‌المعانی‌الطبیة مثل الارکان والمزاج و غیرهما ... ونحن نذکر فی کل فصل‌القسم‌الذی یلزمه‌التقلید .

انجام: وکمایؤخرالواجب‌من‌الفصدلضعف‌المعدةاولاسهال مقدم اوغثیان‌فی‌الحال

فصول چنانکه چلبی هم گفته است گزیده ایست از کلیات قانون و محمودبن علی‌بن محمود حمصی تاجرازی (نزدیك ۷۳۰) گزارشی بر آن بنام امالی عراقی‌در

رمضان ۷۳۵ نوشت (برلین) و همچنین ابو الثناء مظفر بن امیر الحاج مؤید التبریزی گزارشی بنام «البسیط الواقی فی شرح المختصر الایلاقی» نگاشته و گزارشهای شیرازی و قرشی را در آن گزین نمود و نیز فخر الدین محمد بن علی نیشابوری اسفرائینی در ۷۵۰ (لایپسیك و گوتا) و سدید الدین محمد سمنانی (پاریس) (جای نسخه‌ها از قنواتی است ص ۲۱۰)

شوشتری در مجلس ۷ «مجالس المؤمنین» در سر گذشت شمس الدین محمد آملی (م ۷۵۳ ـ قنواتی ص ۲۰۵) مینویسد که او گذشته از گزارش کلیات قانون بر «کلیات طب» سید شرف الدین ایلاقی نیز گزارش نوشته و از دیباجهٔ آن گواه بر شیعی بودن آملی آورد. نسخه‌ای از آن در مدرسه فاضلیه طوس ش ۱۰ تاریخ ۸۴۹ هست و چنانکه بروکلمن (پیوست ج ۱ ص ۸۲۴) و قنواتی (ص ۲۱۰) مینویسند نسخه‌ای از آن در سلیم آغا ش ۸۷۱ هست. قنواتی باز از گزارشهای ایندانشمندان یاد میکند: نجم الدین محمد لبودی (پاریس بخط خود او) و نداء بن عمران (پاریس بخط خود او و گویا همان منافع الناس نداعاصی بن الحاج ندانسخهٔ فیض الله و آصف باشد و ترجمهٔ ترکی آن در فیض الله هست) و همچنین «مغنی الطبیب المنتخب من التجاریب» محمد بن محمد الطبیب (نزدیك ۱۰۰۵) (سپاط) را در شمار گزارشهای فصول ایلاقی مانند خلاصة القانون ابی سعید بن ابی السرور اسرائیلی سامری عسقلانی (آصف) و مختصر القانون ابی علی محمد بن یوسف بن شرف الدین (آصف) و مختصر القانون اسحاق خان (سده ۱۲)، شرح کلم الله جهانابادی ۱۱۶۱ (رامپور) و القانون الصغیر از گمنام (فاتح و ولی الدین عمومی و مصطفی) و مفردات القانون از گمنام (آیاصوفیا) آورده است. چنانکه التشریح المکنون فی تنقیح القانون ابن جمیع ۵۹۴ (ولی الدین ـ بودلیان ـ دمشق) و التلویح خجندی را هم گزارش فصول ایلاقی پنداشت.

[۱۰۰۹]

۴۳۸ این نسخه ش بازپسین این دفتر است و بخط نستعلیق تاریخ ۱۰۶۲ و جای عنوانها سفید میباشد. در پایان دارد: «قد فرغ فی شهر ذی قعده سنة اثنات وستین والف .م.» در صفحه عنوان دارد: «کتاب فی الطب من مؤلفات الفاضل الکامل السید الحسیب النسیب الاوحد فی زمانه السید محمد الایلاقی تلمیذ الشیخ الرئیس

ابی‌علی‌السینا قدس‌الله‌سرهما و نورضریحهما». محمد کازا ازدارندگان نسخه بوده‌است. خط ومهراودر گ۱۵۷ ب هست . گ۱۵۷ب - ۲۲۷ب س۱۶ - میان‌ش۱ واین یکی‌چند نامهٔ دیگراست .

[۸۴۹] فوائد الاخبار (فارسی)

یوسفی پزشك (یوسف‌بن محمدبن یوسف زندهٔ در۹۴۲) این منظومهٔ پزشکی را سروده ودر۹۱۳ آنرا بپایان رساند وهردو یـاسه بیت آن دریك مسئله است و مسئله‌ها ازیکدیگر درنسخه‌ها با «له» جدا میباشند .

آغاز: بسمله . بدان چونکه گفتی سپاس ودرود - که فن طب است اینقطعه‌ها - فوائدشدش‌نام‌هرحرف‌ازاوست - زدریای حکمت دربی‌بها

... غرض ازطب دوچیز آمده است - بشنو ازیوسفی بسمع رضا - حفظ صحت یکی از آندو بود (باشد) - دیگری دفع علت مرضا .

انجام: بدستیاری کلکم شداین رساله تمام - که آفتی نرسد زانقلاب ایامش - زخواندنش بفوائد رسند چون اخیار - بود فوائد اخیارسال اتمامش - تاکه اخیار از آن شوند مفید - نام‌این شد فوائدالاخیار .

[۱۰۱۰]

۴۳۶ این نسخه ش۶ دفتراست بخط نستعلیق باعنوانها ونشانه‌های شنگرف گ۱۰۳ ب - ۱۲۷ب .

[۸۵۰] قانونچه (عربی)

محمودبن محمدبن عمرچغمینی‌خوارزمی پزشك ریاضی‌دان (م ۷۴۵) این نامهٔ کوچك پزشکی راکه گزیده‌ایست ازهمه مسئله‌های پزشکی نگاشته و در دیباچه میگوید که من آنرا ازنگارشهای پیشینیان گرفته‌ام . این نامه درده مقاله است و فهرست مطلبهای آن راچلبی یادنمود وقنواتی آنرا یکی ازگزیده‌های قانون بشمار آورده ونسخه‌های آنرا نشان داد و۱۵ گزارش برای آن برشمرد وگفت که آن دراوکنو بسال۱۲۸۴ بچاپ رسیده وترجمهٔ فارسی سدهٔ نهم آن در کمبریج‌هست‌و ترجمه‌ای از آن در کلکته در ۱۷۸۲ بچاپ رسید (ص۲۰۹) شمس‌بن حسن منجم

نیز قانونچه‌را بپارسی درآورد (فهرست معارف ج۲ش۳۳۸ص۱۶۳).

درفهرست طوس (ج۳ص ۲۸۱) دارد که قانونچه چندبـار بچاپ رسید و نسخهٔ تاریخ ۹۸۷ آن در آنجا هست. این کتاب تـا چندی پیش از کتابهای درسی پزشکان ایرانی بوده است.

آغاز: بسمله وبه نستعین. الحمدلله رب العالمین ... فهذا مختصر مشتمل علی زبدة مایجب استحضاره من صناعة الطب.

انجام: والعجینی غلیظ مولد للسوداء نسخة للسدد.

[۱۰۱۱]

این نسخه ش۹ دفتراست وبخط نسخ باعنوانهای شنگرف ازمحمد سعیدقمی درنیمهٔ روز دوشنبه ۱۱۳۹ گ۱ب ـ ۱۳۵الف. میانهٔ گ۲۵ و۲۶ چندبرگی افتاده است ودنباله فصل۱۲ وهمه فصل۱۳مقاله ٦وهمه ۱۷ فصل و نیمی از فصل۱۸ مقالهٔ۷را ندارد. **۱۰۹۳**

[۸۵۱] **قصیده در بهداشت** (فارسی)

یوسفی طبیب (یوسف‌بن محمدبن یوسف) زندهٔ در۹۱۳و۹٤۲ این منظومه را دربهداشت برای ظهیرالدین بابرغازی پادشاه مغولی هند (۹۳۲ ـ ۹۳۷) نوشته وروشن نمودکه دربارهٔ خوردنی ونوشیدنی وجنبش وآرامش وخواب وبیداری و احتباس واستفراغ وفصلها وهوا چه‌بایدکرد.

آغاز: بسمله. بعد ازحمدحکیم دانا ... نموده میآیدکه این قصیده‌ایست در حفظ صحت .. ای که‌داری تندرستی ازدرحکمت درا ـ تابعلتهای گوناگون‌نگردی مبتلا ـ شیررا بسیار خوردن ایکه عـادت کرده‌ای ـ ترك عادت‌کن که خواهد شد برص پیدا ترا.

انجام: یوسفی را بکرمعنی جلوه گرآمد زفکر ـ تـا مگر سویش گشاید پادشه چشم‌رضا ـ حامی‌شرع محمد پادشه «بابر» که هست ـ آفتاب وماه‌را ازروی اونور وضیا ـ ازخدا امید میدارم که گیرد هرزمان ـ دشمنش‌را آن‌چنان دردی که نپذیرد دوا.

کتابخانه و مرکز اسناد دانشگاه تهران
libraryut.ir

[۱۰۱۲]

۴۳۶ این نسخه ش۲ دفتراست وبخط نستعلیق باعنوانهای شنگرف. گ۷۱پ ـ۷۵پ

[۸۵۲] قولنج (رسالة فی...) (عربی)

این نامه‌را شیخ رئیس بدرخواست امیر نصرة‌الدوله عزالملك وبرای کتابخانهٔ او درسه مقاله نوشت. چنانکه درسرگذشت آمده شیخ آنرا دردژ فردجان نگاشته ودر فهرست پایان همین سرگذشت دارد که کامل آن یافت نمیشود.

نسخهٔ آن درهند وآستانه (قنواتی ش۱٤۲) وطوس (ش۵۷) هست.

آغاز: هذه رسالة فی القولنج و معالجاتها للشیخ الرئیس ابوعلی سینا رحمة‌الله علیه دائما (صفحه عنوان) (فی القولنج) بسمله. فقد خاطبنی سیدناالامیر الجلیل نصرةالدولة عزالملك .. ان اجمع لخزانته عمره‌الله کتابا یشتمل علی ماینبغی ان یتحقق من حال القولنج، اقسامه واسبابه واعراضه ودلائله ووجوه معالجاته ومنهج السبیل الی التحرز منه.

انجام: وقدسبق ذکر جمیع ذالك. وادقد استوفینا القول بحسب الغرض فلنختم المقالة والکتاب حامدین لله تعالی ... ونعم النصیر.

[۱۰۱۳]

این نسخه شمارهٔ ۱۳ دفتراست وبخط نسخ بانشانه هـای شنگرف تاریخ روز

۸۶۱ دوشنبه۱۵ محرم ۱۲۸٤ـ گ۱۱۱الف ـ ۱۳۱الف و۱۳۲پ ـ ۱۳۳پ.

فهرست مطلبها دردیباچه هست وعنوانها درآن باعنوانهائیکه درآغاز فصلها آمده اندك جدائی دارد. نخست فهرست مقاله‌ها آمده سپس فهرست فصلهای هرمقاله ودراین دومی جای‌شماره مقاله‌ها دراصل نسخه سفیده بوده و نویسنده‌ای درآنجاها شماره‌های «الرابعه ـ الخامسة ـ السادسة» نوشته وخواننده می‌پندارد که رساله شش مقاله است ونسخه کم دارد وچنین نیست. درگ۱۳۱الف ـ ۱۳۲پ که شماره۱٤دفتر است گفتاریست ازشیخ رئیس درقانون دربارهٔ درمان قولنج وازنیمهٔ گ ۱۳۲ پ ـ ۱۳۳الف دربارهٔ فصل۳مقاله۳ است که درآن از درمانی که شیخ دربارهٔ قولنج فقهی دربخارا کرده است دوباره یاد میشود. پس از آن (۱۳۳الف وپ) پاره‌ای از فصل٤ مقاله۳ است واپندورا نویسنده همین نسخه درنسخه دیگری یافت وافزود وچنین است

«... الله ولي التوفيق . بعدان اتممت هذاالكتاب وجدت في نسخة زيادة على النسخة التي اتممتها فكتبتها وهي تمام الفصل الثالث وبعض الرابع على الوجه الي حيث وجدت . قال بعدقوله «وقدعالجت بعدهذا فقيها بخارا فانقطعت عنه هذه العلة» (١٢٣ب) وروايت غدة عظيمه كانت في معاه ... (آنچه كه آقاى دكتر آذر در كنار گ ١٢٣ب افزود) - الباب الرابع في قانون علاج القولنج النفلي . ان التكميد من اضر الاشياء لهذه العلة واما الابزن فهو نافع ... بل جعل استحمامه بالماء البارد - وكان في الاصل المنقول منه : هذا ماوجدمن هذاالكتاب والحمدلله رب العالمين ...»

دردنبال همان فصل ٣ مقالهٔ ٣ نويسندهٔ نسخه نوشته : «اتممت هذاالكتاب بناء على ... من ههنا الي آخره»: «صفة حمولات قوية يخرج النقل الكثير ... ملعقتان معشي من عسل» آقاى دكتر آذر در تاريخ ٥ و ١٠ و ١٣٣٠خ از روى رسالهٔ خطى دانشكدهٔ پزشكى (رساله دكتر رضاخانلو) يك عبارت درحاشيه افزوده كه بدوعبارت پيش وپس اين گفتار نسخه نويس مربوط ميباشد (١٢٣ب) واين افزوده او همانست كه نويسنده در گ ١٣٢ب-١٣٣الف افزوده است واوتديد . افزوده‌هاى ديگر و نسخه بدلها درمتن وهامش هم از آقاى دكتر آذر است . چنانكه در گ ١١٩الف نوشته است: «تصحيح شد ازروى رساله دانشكده پزشكى. دكتر آذر» - اين است فهرست رساله :

المقالة ١ في تشريح الامعاء ومنافعها (٩ فصل):

١ - في ذكر التجاويف الكبار التي في بدن الانسان (١١٢الف) .

٢ - في ذكر جواهر الامعاء ومنافعها (١١٢ب) .

٣ - في ذكر عدد الامعاء والحكمة (المنفعة) في كثرتها (١١٣ الف) .

٤ - في ذكر معا الاثني عشري ومنفعته (١١٣ب) .

٥ - في ذكر المعا الصائم ومنفعته (١١٣ ب) .

٦ - في ذكر المعا الدقيق ومنفعته (١١٤ الف) .

٧ - في ذكر المعا الاعور و منفعته (١١٤ الف) .

٨ - في ذكر معاقولن ومنفعته (١١٤ الف وب) .

٩ - في ذكر المعا المستقيم ومنفعته (١١٤ ب).

المقالة ٢ في تعريف ماهية القولنج و اقسامه واسبابها و علامات كل قسم منها (٨ فصل) :

١ - في تحديد القولنج (١١٤ب) .

٢ - في تقسيم القولنج بالاقسام (قسمة القولنج الى اصنافه و اسبابه) الاولى (١١٥ الف) .

٣ - في تقسيم اقسام (تفصيل اصناف) القولنج الكاين بالمشاركة (١١٦الف) .

٤ ـ فی تفصیل اقسام القولنج الذی بذاته (١١٦ب) .
٥ ـ (فی تحصیل اسباب کل نوع من القولنج علی سبیل التعدید) فی تعدید جملة اسباب القولنج علی سبیل الاجمال) (١١٧ الف) .
٦ ـ فی تحصیل علامات القولنج جملة و تفصیلا (١١٧ب) .
٧ ـ فی الفرق بین القولنج و بین امراض تشابهه (١١٨ب) .
٨ ـ فی ذکر امراض من شان القولنج ان ینتقل الیها (١١٩الف) .
المقالة ٣ فی تدبیر اصحاب القولنج و علاجهم (١١ فصل) :
١ ـ فی قانون علاج القولنج الذی هو سبب باردبلغم اوریح وغیرها (١١٩ب) .
٢ ـ فی تدبیر الادویة التی یشربها اصحاب القولنج البارد (١٢١ب) .
٣ ـ فی الحقن والشیافات التی یستعملها هؤلاء (١٢٢الف و١٣٢ب) .
٤ ـ فی قانون علاج القولنج التقلی (١٢٣ب و١٣٣الف) .
٥ ـ فی الحقن والشیافات التی تصلح لهم (١٢٤الف) .
٦ ـ فی تدارك احوال تعقب استعمال الحقن (١٢٤ب) .
٧ ـ فی کیفیة استعمال المخدرات فی القولنج (١٢٥ب) .
٨ ـ فی ذکر ما ینفع القولنج بالخاصیة (١٢٦الف) .
٩ ـ فی ذکر علاج القولنج الدودی (١٢٦ب) .
١٠ ـ فی علاج القولنج الورمی (١٢٨ب) .
١١ ـ فی وجه احتراز المستعد للقولنج عن القولنج (١٢٩) .

[٨٥٣] الکناش المنصوری (عربی)

ابوبکر محمد زکریای رازی (٢٥١ـ٣١٣) ایندفتر را که «کتاب الطب المنصوری» و «المنصوری فی الطب» و «کفایة المنصوری» نیز خوانده میشود(١). برای فرمانروای ری امیر ابوصالح منصور بن اسحق بن اسمعیل بن احمد بن اسد بن سامان که از ٢٩٠

---

١ ـ کناش و کناشه برابر است باجنگ و آرامی است و پزشکان از آن یادداشت های پزشکی یا گیاهشناسی یادرمان بیماریهای اندامها رامیخواهند (فرهنگ دوزی ـ فهرست مجلس ٣٠٨:٢) .
منصوریرا بلاتینی Liber ad regem و Ad Almansorem libri و Almanzor و Liber medicinalis Almansoris و Almansorem و Traite de Mansouri خوانده‌اند. همچنین

تا۱۹۶ بدستور عموی خوداحمدبن اسمعیل‌بن‌احمدبن اسدبن سامان دومین‌پادشاه سامانی (۲۹۵-۳۰۱)در آن شهر فرمان میراندنوشت. منصور در۲۹۸ بدستورهمو فرمانروای سیستان شده بود. میان رازی‌واو دوستی بوده و کتاش منصوری‌رابرای او نوشته است.

ابن ندیم میگوید: «کتاب المنصوری فی‌الطب الی منصوربن اسمعیل» و منصوری‌رابنیایش‌نسبت داده. بیرونی میگوید: «الکتاش‌المنصوری عمله لمنصوربن اسد قرابة والی خراسان» ومنصوری رافرزند نیای سومش خواند. قفطی میگوید: «کتاب‌المنصوری الی‌منصوربن‌خاقان» خزرجی درسه‌جا ازاین کتاش یادنموده گاهی منصوررا پسراسمعیل (نیای نخستین او) وگاهی اسمعیل را فرزند خاقان خداوند خراسان‌ووزارود دانست وگاهی‌منصوربن اسحق‌بن اسمعیل‌بن احمدگفته واحمد را خداوندآن شهرها خواند.

چلبی میگوید:«رازی کفایة‌المنصوری‌را برای‌ابی‌صالح منصوربن اسحق‌پسر برادر اسمعیل سامانی نوشته است» مانا واژهٔ «احمد» را انداخته است چه‌او پسر برادر احمداست. چنانکه یاقوت چنین گفت نه‌چنانکه ابن‌اثیرپنداشت ومنصور را پسرعموی احمد خواند وچلبی هم منصوربن اسحق‌را برادرزاده اسمعیل سامانی خواند. زیرا ازدیباچه کتاش وسخن خزرجی برمیآیدکه منصور فرزند اسحق‌پسر اسمعیل پسراحمد پسر اسد سامان است وبرادر زاده احمد دومین پادشاه سامانی میباشد وابن اثیرنام اسمعیل‌را دررشتهٔ نسب‌او انداخت. اگرچه شادروان قزوینی چون دیدکه یاقوت‌نوشته «منصوربن اسحق‌بن احمدبن اسد» ونام اسمعیل‌رانیاورد ونیز نوشته «احمدبن اسمعیل»درباره پادشاه سامانی وبازهم گفته‌که دومی عمومی نخستین است وازسوی دیگردیدکه ابن‌اثیر منصوررا پسرعم احمدخوانده است او سخن‌یاقوت‌را نادرست خواند وبگفتار ابن‌اثیر گروید. آقای نجم آبادی هم‌پیروی ازقزوینی بگراور ص۱ نسخه ملک که‌خود بچاپ رساند تنگریست وواژهٔ«اسمعیل

را دررشتهٔ نسب منصورمیان «اسحق» و«احمد» نگذارده است(۱).

باری کتاش منصوری یکی ازنگارشهای خوب رازی است وبگفتهٔ نظامی عروضی از کتابهای وسط است که دانشجویان درمرحلهٔ میانین آنرا بایدبخوانند.ازمخطوطات موصل برمیآید که چندنسخه در آنجا هست ص۵ و۲۳۷ و ۲۸۹ بنوشتهٔ بروکلمن (ج۱ص۲۳٤ و٤۹۲ وپیوست ج۱ص٤۱۹) نسخه هائی ازمنصوری در پاریس و اسکوریال ومادرید وموزهٔ بریتانیا وبادلیان بعربی وعبری ودردرسدن ولیدن وایا صوفیا واسکندیه وتیمور ورباط وموصل وسلیمیه ورامپوروآصف وعلیگرهست. ابوجعفر علی بن محمدالحشاء م ٦٤۷مفیدالعلوم ومبیدالهموم یاتفسیرالالفاظالطبیة واللغویةالواقعة فی الکتاب المنصوری نوشته است.کلن G.Colin ورنو Renaud متن تازی را بادیباچه‌ای درباط بسال ۱۹٤۱ بچاپ رساندند ـ نسخه‌هائی ازمنصوری درتهران در کتابخانه ملی ملك وتنکابنی هست (نجم آبادی ص۱۵٦).

فهرست ده گفتار کتاش منصوری :

۱ ـ دیباجه پزشکی ۲٦ فصل.

۲ ـ مزاجها وخلطها وقراست ۵۸ ف.

۳ ـ نیروی خوردنیها وداروها ۲۵ ف.

٤ ـ بهداشت ۳۱ ف.

۵ ـ آرایش ودرمان بیماریهای بیرونی وپوست ۷۷ ف.

٦ ـ بهداشت مسافر ۱۷ ف.

۷ ـ شکسته‌بندی وزخمها واماسها ۱۸ ف.

---

۱ ـ بنگرید به : ابن ندیم ص٤۱۷ ـ فهرست بیرونی٦ـ معجم البلدان ۲ : ۹۰۱ـ کامل ابن اثیر تاریخ ۲۹۸ و۳۰۲ ـ خزرجی۱: ۳۱۰ س۲۹ و۳۱۳ س۲۰ و ۳۱۷ س ۱۷ و۱۸ ـ گراور ص۱ المنصوری نسخهٔ ملك درص۱۵۷ سرگذشت رازی از آقای دکتر نجم آبادی ودیباچهٔ نسخه‌ای از آن درهمانجا ص۱۵٦ ـ حاشیهٔ قزوینی برچهار مقاله ص۲۳۱ ـ کشف الظنون ج۲ص۳۲۵ ـ نسخهٔ ملك چنانکه نجم آبادی آورد.

فهرست چاپی پاریس.

۸ - زهرها و گزندگان ٥٤ ف .

۹ - بیماریهای سرتاپا ۹٤ ف .

۱۰ - تبها و درمان آن ۳۳ ف .

در پایان گفتاری دربارهٔ امورطبیعی بر آن افزود .

ایندفتر راگذشتگان ارج مینهادند وبارها بلاتینی در آمده وترجمه‌ای که ژرارد کرمونی (۱۱۱٤-۱۱۸٦) بلاتینی کرده ترجمه خوب آن است. لاتینی آن‌در ۱٤۹۷و۱٥۱۱ و(گفتار۱۰) در۱٥٤٤ باترجمهٔنگارشهای دیگررازی بچاپ رسید. وازچاپ آن در میلان میان سالهای ۱٤۸۷ و۱٥۱۰ نیزیاد کردند . ترجمه لاتینی مدیولانی Mediolani بسال۱٤۸۱،درلیون در۱٥۱۰وبازل در۱٥٤٤ بچاپ‌رسید . نیزدرونیزدر۱٤۹۷-گفتار ۷و۹آنرا باختریان بسیار ارج مینهاده در دانشگاههای ایتالیا دیری میآموختند وبر آن گزارشها نوشتند . متن تازی وترجمه لاتینی گفتار نهم آن درهال در۱۷۷٦ بچاپ‌رسید. ترجمه لاتینی گفتاردهم ازمد یولانی دربرلین بسال۱٥۰۰چاپ شد، دکونینگ De Koning متن وترجمه فرانسوی گفتار۱ آن وبخش یکم طب‌الملکی مجوسی ارجانی وترجمهٔ فرانسوی دفتریکم وسوم قانون را درلیدن در۱۹۰۳ بنام سه‌دفتر کالبدشکافی بچاپ رساند. ترجمهٔ لاتینی گفتارنهم در۱٤۷۲ ودر ونیز بسال۱٤۸۳ و۱٤۹۰ و۱٤۹۲ و۱٤۹۷ ودرپادوا در۱٤۷۰ ودر لوگدونوم (Lyon = Lugdunum) بسال۱٤۹۰و۱٥۰۱ ودرونیز بسال۱٥۰۷ و۱٥۱۷و۱٥۱۸ ودرسال ۱٥۳۳ ودر پاریس بسال ۱٥۳٤ ودر Basileae بسال ۱٥٤۰ وگزارش یوحنا آرکولانی برهمین نهمین گفتار درونیز در ۱٥٤۲ وگزیدهٔ آن‌درلوگدونوم‌بسال۱٥٥۱ وگزارش همان‌یوحنا در ونیز در۱٥٥۷ و۱٥٦۰ ودر برلین در۱۹۰۰ بآلمانی بچاپ رسید . ترجمهٔ ایتالیائی گفتار۳ بی‌تاریخ چاپ شد همچنین ترجمهٔ لاتینی آن در۱٥۳۱ .

[۱۰۱٤]

٤٥۲ این نسخه بخط نسخ کهنه معرب‌است باعنوانهای شنگرف. خیلی‌جاهاحاشیه

دارد بخط سیاهتر بنسخ یا تعلیق. برگ ٥ بریده‌شده و کاغذی چسبانده‌اند و بخط تازه‌تری کامل گردند.

فهرست در آغاز نسخه است در ٥ص از میانهٔ فهرست مقالهٔ ۳ فصل ۲ «والبزور المالوفة التی تتخذ منها الخبز» تا پایان فصل ۳۲ مقالهٔ ۱۰ «فی تدبیر الناقه» ـ کتاب در نسخهٔ ماچین است:

آغاز: «بسمله. ابتداء المقالة الاولی من الکتاب جمل وجوامع احتیج الی تقدمتها فی صدر هذه المقالة. ان الخالق عزوجل جمل العظام عماد البدن ودعائمه (گ۳پ).

انجام: (از فصل ۲۲ فی تعرف النضج) والذی الغالب علیه البیاض اذا انتقل من الرقة الی الغلظ و من عسر الخروج الی سهولته. فی البحران (عنوان فصل ۲۳ مقالهٔ ۱۰) گ ۲۰٤ پ.

کراسه‌های نسخه ده‌برگ است و تا ۲۱ (گ۱۹٦الف) در گوشه صفحه ها شماره دارد و شماره برگها هم با مرکب سیاه میباشد و کراسهٔ دوم در گ٥ است و٦ برگ پیش از آن هست و باید٤ برگ از نسخه افتاده باشد. در دو روی برگ میان ۱۵۳ و ۱۵٤ دو شکل هندسی است بشنگرف که نخستین جایگاههای پنج حس را در مغز نشان میدهد و دومی چشم بیننده و ما، و آفتاب را.

(۳۲۰۳ف) ـ کاغذ سمرقندی ـ جلد مقوا و گرداگرد آن تیماج سرخ، [illegible] اندازه: ۱۷×۲۵ و ۱۱×۱۹ س‌م.

[۸۵٤] ماکول ومشروب (فارسی)

رساله‌ایست بنظم در دو بخش درباره خوردنیها از یوسف‌بن محمدبن یوسف طبیب مشهور بیوسفی زنده در ۹۱۳ و ۹٤۲.

آغاز: زبانرا چودر اول این کلام ـ زحمد وتحیت رساندی بکام ـ بدان ای خردمند روشن ضمیر ـ که گوید چنین یوسفی وحقیر ـ که این نسخه بهر تو کردم رقم ـ زتدبیر ماکول ومشروب هم ـ در آن‌دم که این نسخه منظوم شد ـ بماکول و مشروب موسوم شد ـ چو ازجوزه این‌ماه برقع گشود ـ مراسال تاریخ او خوش نمود ـ فرود آمد این‌خوان چوشد خواسته ـ بصد نعمتش بخت آراسته.

انجام: برآورد ازلطف‌خود حاجتم ـ عطاکرد بی‌حد وعدنعمتم ـ زغمهای او بادسامان من ـ فدای رهاورد جان‌من. تمت.

[۱۰۱۵]

۴۳۶ این نسخه ش۷ دفتر وبخط تعلیق باعنوانها و نشانه‌های شنگرف میباشد. گ۱۲۸الف - ۱۳۲ب س۱۲ .

[۸۵۶-۸۵۵] مالایسع الطبیب جهله (عربی)

استادبن الکبیر یوسف بن اسمعیل بن الیاس خوئی شافعی از جامع لمفردات الادویة والاغذیة ابن بیطار مالقی گیاه شناس (م ٦٤٦) گزین نموده وازخود هم افزوده این دفتر بپرداخت ودر آدینهٔ ج۲سال ۷۱۰ آنرا بانجام رساند (دیباچه - چلبی) و آن دوبخش است: داروها وخوردنیهای ساده - داروها وخوردنیهای آمیخته. پیش از هربخش یك‌مقدمه است. اونام پارسی داروهارا نیزمیآورد ودردیباچه مینالدکه دانشمند ناگزیر است یا فرمانروایان و وزیران باشد ودربارهٔ پزشکان میگوید: الطبیب ببغداد عبارة عن‌قمیص وتقیار ونصرانی من‌دربة دینار. درفهرست بهار هند (ج۲ش۳٦۲) یاد میشود ازمجمع یاجامع المنافع البدنیه در ۲۰ باب ویك خاتمه ودر داروهای ساده نگارش‌شیخ داودبن عمر انطاکی ضریر م ۱۰۰۵ که آن گزیده‌ایست ازمالایسع الطبیب جهله نگارش اسمعیل‌بغدادی م ۷۱۰ وگویا ازاین مالایسع همین کتاب‌ها رامیخواهد وبجای یوسف نام پدررا آورده ودرتاریخ مرگ اوهم درست سخن نگفت. انطاکی همان‌نگارندهٔ «تذکرة اولی الالباب والجامع العجب العجاب» و«النزهة المبهجة فی تشحیذ الاذهان وتعدیل الامزجه» است که در ۱۳۱۷ درمصر بچاپ رسید. جامع ابن بیطارهم درمصر بسال ۱۲۹۱ چاپ شد. پس‌جامع مالقی راخوئی بنام مالایسع واین‌را هم انطاکی بنام‌مجمع گزین نمودند. چلبی میگوید که‌مالایسع خوئی را یکی از نویسندگان دیوان مرادخان‌سوم (۹۸۲-۱۰۰۳) بنام حسن بن عبدالرحمن بترکی در آورد (۲: ص۳٦۹).

[۱۰۱٦]

۴۴۵ این نسخه جلدیکم است وبخط نسخ درجدول شنگرف با عنوانها ونشانه‌های شنگرف میباشد وچنین است:

آغاز: بسمله وبه نستعین. الحمدلله الذی لاتکتنه حقیقة معرفته العلوم والافهام

... وبعد فانه لما كان الانسان بل الحيوان جملة من المركبات العنصرية

انجام: زبرجون اسم بدمشق للفيرا الذكر وهو الذى لا يحمل وسيذكر الفيرا فى حرف الفين انشاءالله تعالى. تم الجزء الاول من مالا يسع الطبيب جهله بعون الله وكرمه فله الحمد كثيرا.

احمدبن عبدالهادى واسمعيل بن صالح بن عبدالله دارندهٔ نسخه بودند.

(۳۱۸۴ ک) — کاغذ سپاهانی — جلد تیماج مشکی ضربی زراندود متوالی دارای برگردان

اندازه: ۱۸×۲۴٫۵ و ۱۱×۱۶٫۵ س ۲۰

[۱۰۱۷]

این نسخه جلددوم است وبهمانگونه خط باتاریخ بامداد سه‌شنبه ۲۴محرم۱۱۸۴

٤٤٦ وهمان دونن دارندهٔ نسخه بودند: چنین است:

آغاز: بسمله وبه نستعین. حرف السین. ساذج معرب عن الفارسى وهو اسم لورق يظهر فى جهات الهند.

انجام: بنه اسم بالمغرب لنبتة ورقه يشبه ورق الهند با ... طريه وبابسه ذرافافهمه تم الكتاب بعون الملك الوهاب ... وآلاؤه بالغة.

در پایان بخط دیگر دارد: «وليكن هذا ما اردنا ايراده من كتاب الاغذية والادوية المفردة ... والمسئول من الناظر فى كتابى (بپایان نمیرسد) از اینجا برمیآید که این دوجلد بخش یکم کتاب است وباید بخشی دومی‌هم باشد.

(۳۱۶۸ ک) — کاغذ سپاهانی — جلد مانند پیش

اندازه: ۱۸×۲۴٫۵ و ۱۱×۱۶٫۵ س ۲۰

[۸۵۷] **المائة فى الطب (كتاب ..)** (عربى)

ابوسهل عیسی بن یحیی مسیحی گرگانی پزشك منطقی واستاد ابن‌سینا در پزشکی (ص۷۱۹ اینفهرست) دراینفتر که عروضی درچهارمقاله(ص۷۰) آنرا بنام صدباب مانندحاوی وکامل وقانون وذخیره ازنگارشهای گسترده وبسیط بشمار آورده‌است می‌خواهدهمهٔ مسئله‌های پزشکی را درصدکتاب بیاورد. آنرا «کتاب المائة فى الصناعة الطبية .. يا ـ فى الطب» و«المائة مقاله» و«ديوان الطب» و«الكتب المائة فى الصناعة الطبية» خوانده‌اند ونخستین نگارش مسیحی میباشد ونخستین کتاب آن مدخل پزشکی است. رئیس ابوالحسن علی بن عباس مجوسی در آغاز کامل خویش که برای فناخسرو دیلمی ودر۳۸۴ نوشته است میگوید که مسیحی در «مائه» خویش

مانند هرون ازامور طبیعی وغیرطبیعی اندکی آورد وترتیب آن پسندیده نیست و گویا نمیدانست کتاب بنویسد. اودستورهای ساختن و آمیختن داروهارا درباب نهم آورده سپس اندکی ازامورطبیعی آنگاه علتها وبیماریهای سررا یادنمود. او بسیاری از آنچه که باید پیشتر بیاورد یاسپس یادکند در جای خویش یادننمود. (کامل ج۱ص٤- چلبی ج۲ص۳۷۰) مسیحی داروهای ساده رادر کتاب ۳۱بترتیب ابجدی یادنمود و کتاب خویش‌را ترتیب فنی‌نداد گویامیخواست‌هرچه ازپزشکی‌میدانستند درصدکتاب آن یادداشت کند. گذشته ازهمهٔ اینها دفتری است بسیارشیوا وروشن وسودمند وپرارج وترتیب را هم خود اوداده است.

امین‌الدولة بر آن حاشیه نوشت(نامهٔ دانشوران ج۱ص۳٤-۳٦) وحاشیهٔ آن ازنعمان‌بن‌رضاالاسرائیلی درپاریس‌هست (بروکلمن) درطوس ش۱۰۹ نسخه کامل کهنه‌ای بافهرست ازمائه‌هست ودیوان‌الطب‌هم‌نامیده شده ونسخهٔ حلب دردوجلد بزرك است وبتاریخ٦۸٦ (المخطوطات‌العربیه‌لکنیسة‌النصرانیه یسوعی‌ص۲۱) نسخهٔ کتابخانه خدیوی‌مصری ازکتاب ۷۰است تاپایان وبتاریخ ۹۹۰میباشد (فهرست آنجا ج٦ص۳۳).

بروکلمن (ج۱ص٤۲٤ وپیوست ج۲ص۳-۲۷۳) از نسخه‌های پاریس و پترسبورك وبرلین واوپسالا وبادلیان و موزهٔ بریتانیا و نورعثمانی و مسجد قیروان فاس یاد نمود.

[۱۰۱۸]

این نسخه بخط نستعلیق بناعنوانهای نسخ میباشد وفهرست بابهای ٥٤ تا ۱۰۰ دربرك ۸۷پایان هست.

٤٤۹

بابهای ۳۰تا۳٦که کم دارد ؛ ۳۸ تا٤٦که کم دارد و٥٤تا٥٦که ابتهم کم دارد دراین نسخه هست وچنین است :

آغاز: بسمله. قال ابوسهل عیسی‌بن یحیی‌المسیحی : هذا هوالکتاب‌الثلثون‌من کتبنا فی‌صناعة‌الطب . وقصدنا ان‌نتکلم فی‌معرفة‌الادویة. والله‌تعالی هوالمعین . فنقول الفرق‌بین‌الدواء والغذاء هوان‌الغذاء یزیدفی‌جوهر البدن، والدواء یغیر کیفیة‌البدن معما یزید فی‌جوهره فهوغذاء دوائی.

انجام: الکتاب السادس والخمسون. قال ابوسهل عیسی بن یحیی المسیحی: هذا هو کتاب حفظ الصحة من کتبنا فی صناعة الطب. قصدنا فیه ان نتکلم فی حفظ الصحه ... ولیس یمکن حفظها الا بعد معرفة الاسباب التی یفسدها ... والبدن یقبل الفساد من سبب داخل و من سبب خارج... والذی من خارج فالهواء المحیط به الواصل الی خارجه (۱ب-۸۶ب) گ ۸۷ فهرست است.

(۳۸۷) — کاغذ سپاهانی، جلد مقوا با [illegible]
اندازه: ۱۶×۳۶ و ص ۱۰×۱۸٫۵ س ۱۸

[۸۵۸] مفرح یاقوتی (رسالة ...) (فارسی)

مولانا عمادالدین محمود شیرازی(۱) دراین نامه از «مفرح یاقوتی» کاوش نموده ازروی گفته‌های شیخ رئیس درقانون وادویهٔ قلبیه وابن تلمیذ و شرف‌الدین حسن پزشك شیرازی ودیگران دستورساختن آنرا آورد واز خبر «اتق الیهود والهنود واو کان سبعین بطنا» یاد نمود.

دردنبال آن ازمفرح بارد وسکنجبین ریوند وتریاك‌سیر وشربت برای گوارش آمده (بفارسی) ودرپایان ازالسیاسة فی تدبیر الریاسة آورده شده(۲) ونوشته‌است که اسکندر ارسطورا بیونان خواست و او برای پیری ودوری راه بدانجا نرفت و آنرا برای اسکندر نوشت ودر آن یادکرد که چون هر چه میدانستم بتو گفته‌ام نخواسته‌ام داروی «عصمت» راکه «کنزالحکماء المکنون» است هم‌از توپوشیده بدارم. مگراینکه نمیدانم کی آنرا نخستین‌بار ساخته‌است. گویند که بآدم‌وحی‌شد ودستهٔ گویند که اسقلابیوس وناسیورس وهرمس میانین وبریق مالی وداذبطیوس و ابلق دروبورس وقاطس که بدانشهای نهانی آگاه بوده‌اند دستور ساختن ایندارو‌ها را دادند وهشت گونه دانستند. گروهی گویند اخنوخ یاهرمس بزرك ازروی‌وحی آنرا ساخت!! آنگاه انگبین همین‌دارو باهشت داروی‌دیگررا میشناساند(بتازی) سپس تا پایان بفارسی است و دنبالهٔ گفتار ارسطو است که باسکندر میگوید این

---

۱ ـ شیرازی ازپزشکان روزگار شاه‌عباس یکم(۹۸۵-۱۰۳۸) بوده و «افیونیه» دارد (ش۷و۸ص۲۴۳ ج۳طوس).

۲ ـ درآستانهٔ طوس «ذخیرهٔ اسکندریه» هست (ش۵۶ص۲۵۹ ج۳).

دارو گنجی است که بدست آورم . آنگاه دستورخوراك وسودهای آن آمده‌است .

آغاز: رسالهٔ مفرح یاقوتی تصنیف جالینوس الزمانی وبقراط الدورانی مولانا عمادالدین محمود شیرازی. الحمدلله المحمود فی کل فعاله .. بدانکه از کمال کمی مردمی فاضل ...درین جزوزمان که مادر آنیم چنان شده که آدمی را بوزن میشناسند. طبیبی چندپیدا شده‌اند که زنجبیل را از کافوورومزاج مبروررا ازمحرورتمیز نمیکنند.

انجام: وخاصیتی که بآن ممتاز است آنستکه تولید عقل میکند ومغز ودماغ را میافزاید. هذا ذلك... وطالب المنافع البدنیة کلها الدیه. والله سبحانه وتعالی الموفق تمت الرسالة فی طریق ترکیب المفرحات الیاقوتیة فی شهر جمادی الثانی ۹۰۲ .

[۱۰۱۹]

این نسخه ش ۵۱ دفتراست وبخط نستعلیق شکسته نزدیك ۱۱۰۱ ص ۵۱۰ ـ ۵۱۸ ـ درص ۵۱۹ـ۵۲۶ دستور داوهای ساده وآمیخته است : «کحل ـ الجواهر» میرزا ابوالقاسم شیرازی ونوشداروی اژلوئی معینا محمد که برای سید سراج الامام در کرمان ساخته‌است وداروهای نگارندهٔ منهاج ونویسندهٔ اختیارات وطبری وقسطین در کتاب الفلاحه ودستور نوشیدن عشبه ازمیرزا قاضی ونیز داروهای دیگران که نام آنها برده نشده. آنگاه جدلهائی است درافسون وتمویه ومطلبهائی از حروف ورياضی وستاره‌شناسی واز ممالك وممالك ابوعبیدبکری (۵۲۳) . ۱۰۳۵

[۸۵۹] من لا یحضره الطبیب (عربی)

محمد زکریای رازی پزشك (۲۵۱ـ۳۱۱) دراین نامه بیماریها وعلت آنها را شناسانده ودرمان آنهارا باداروهائیکه دردسترس هست یادنمود. درديباچه میگوید: مردی بزرگوار ونیکوکار که آسایش مردم را میخواهد ازمن درخواست تادربارهٔ درمان بیماریها باداروها وخوردنیها که دربیشترجاها یافت میشود وناگزیردرخانه وبازار وروستاو کوشك (دساکر) وبیابان از آنها باخود دارند نامه‌ای کوچك بنویسم ودرآن ازداروهاکه ناگزیر بایددردرمان بیماریهابکار برد ودرهر جایا خودداشت نام ببرم واز دیگرچیزهاکه درنگارشهای پزشکان آمده یادنکنم .

پس بدین گفتار بپرداختم بامید اینکه هم آن مرد وهم‌مرا دربرابر اینگونه

نیکخواهی و نیك‌اندیشی پاداشی باشد. من بیروی ازاستادان پزشکی ازبیماریهای بالای تن آغاز وبپائین آن بپایان رساندم. رازی ازصداع آغاز نموده تا بیماریهای پا رسید سپس بیماریهای آشکار تن وتبها وبرسام و فراموشی وعرق مدنی‌را یاد کرد وبپایان رساند.

فهرست آن چنین است: صداع ـ اسهال ـ سکته ـ فالج ـ صرع ـ سدر ـ دوار ـ مالیخولیا ـ سرسام ـ سبات ـ بیماریهای چشم، گوش، بینی، دندان، گلو ـ زکام ـ سعال ـ سل ـ بیماریهای پستان، معده، دل، جگر، سپرز ـ استسقا ـ بیماری امعاء بواسیر ـ شقاق ـ قولنج ـ بیماریهای کلیه ومثانه ـ حرقةالبول ـ بیماریهای دیگر آن ـ بیماریهای رحم، پا ـ دردمفاصل ـ گزشها ـ بیماریهای پوست ـ قروح وزخمها ـ تبها ـ فراموشی ـ عرق مدنی. آقای نجم آبادی فهرست آنرا در ۳۶ باب بروش دیگر یاد نمود. (ص۵ـ۱۷۳).

ابن نامه درفهرست بیرونی وابن‌ندیم وخزرجی ((من‌لایحضره الطبیب)) نامیده شده ونام دیگر آن ((طب‌الفقرا)) است. پیش ازرازی عیسی‌بن ماسه نخستین بار ((من‌لایحضره‌الطبیب)) نوشته است. ابن‌بابویه قمی ۳۸۱ه‍ دردیباچهٔ ((من‌لایحضره الفقیه)) ازاین نامه رازی یادنموده وبپیروی آن اینکتاب بپرداخت. فیض کاشانی نیزمن‌لایحضره‌التقویم نوشته است (بروکلمن پیوست ج۲ص۵۸۵)ـ نسخه هائی از اینکتاب‌رازی‌دررامپوروبانکیپوروولوکنو(۱۸۸۶)وهونیخ‌بنام‌طب‌الفقراء والمساکین (بروکلمن پیوست ج۱ص ۴۲۰) ولاهه ومنچستر وبرق پور وملی‌ملك(نجم آبادی ص ۱۷۲) هست.

آغاز: بسمله وبه نستعین. قال محمدبن‌زکریا انرجلاجلیلا خیرا فاضلا... احب ان نعمل مقالة وجیزة فی‌علاج الامراض بالاغذیة والادویة المشهورة الموجودة ... فعملت هذه‌المقاله.

انجام: فی‌العرق‌المدنی ینفع منه انیشرب کما یبداء ... ویسقی‌العلیل‌الصبرمن اول یوم‌نصف درهم والثانی والثالث درهم. انشاءالله تعالی.

[۱۰۲۰]

این نسخه ش۵ دفتراست وبنسخ باعنوانهای شنگرف درهامش ونویسندهٔ
٤٦٠ آن قاسمعلی بن حاجی‌حسین قصاب استرابادی درتاریخ یکشنبه ج۲سال۹۸۹
برای امیرسیدزین‌الدین بن امیرجمال‌الدین نجفی میباشد. گ۱۳٤ب-۱۷۸الف

[۸٦۰] موجز قانون (عربی) ۵

ابن‌نفیس‌علاءالدین ابوالحسن علی‌بن‌ابی‌الحزم قرشی (شهرکی درورارود) م ٦۷۷ قانون شیخ رئیس راگزین کرده و«موجز» نوشت ودانشمندانی چند بر آن گزارش نوشتند که نسخهٔ پاره‌ای از آنها هست :

۱ ـ ابواسحق ابراهیم‌بن محمدسویدی م ٦۹۰(چلبی) .

۲ ـ سدیدالدین کازرونی‌سدیدی در۷٤۵بنام مغنی. اوشاگرد برهان‌الدین ۱۰
عبری حسینی بوده است (ش٥۲٦ مجلس و۱۰۵ ـ ۱۰۷ طوس وص۲۰۷ قنواتی).

۳ ـ جمال (شمس) الدین محمدبن محمد اقسرائی م ۷۷۹ بنام حل‌الموجز (ش٥۲٦ مجلس و۳۷ طوس وص۲۰٦ و۲۰۸ قنواتی وص۳۲ مخطوطات‌الموصل).

٤ ـ ابو عبدالله فضل بـرای امیرزاده محمد سلطان بسال ۸۱۳ در سمرقند
(ش۷٤ طوس) . ۱۵

۵ ـ برهان‌الدین نفیس کرمانی در۸٤۱ (ش٤٤٤/۱ اینکتابخانه وقنواتی‌ص ۲۰۸ وش۵۱۲ مجلس) .

٦ ـ احمدبن ابراهیم حلبی م ۹۷۱ .

۷ ـ ابی‌المبارك محمد نزدیك ۹۲۵ (قنواتی ص۲۰۸) .

۸ ـ محمود بن محمد (احمد) امشاطی حنفی (۸۱۰) بنـام منجز بدستور ۲۰
قاضی‌القضاة حنفی (قنواتی ص۲۰۸ ـ کشف‌الظنون) .

موجزرا مصلح‌الدین بن‌شعبان سروری م ۸٦۹ واحمدبن کمال پزشك‌دار‌ـ الشفای ادرنه بـرای سلیمان پاشا وزیر سلیمان در روزگار منلاستن رئیس‌الاطباء بترکی درآوردند (چلبی) وبعبری نیزدرآمده است (قنواتی ص۲۰۷) .

چلبی درکشف‌الظنون ازگزارش‌شیخ شهاب‌بن محمدایجی بلبلی برای شاه ۲۵

محمود مظفری یاد نمود وقنواتی دوازده گزارش برشمرد که نسخه‌ای از آنهاهست (ص۲۰۸) موجز درلکهنو در۱۲۹٤ و۱۳۰۲و۱۳۲٤ ودر دهلی باحواشی محمد عبدالرزاق در۱۹۰۵ ودر کلکته در۱۲٤٤ بچاپ رسید (ش۱۲۰ خطی و۲٤ چاپی طوس وص۲۰۷ قنواتی) .

[۱۰۲۱]

۴۶۰ این نسخه ش۱ دفتر است وبخط نسخ با عنوانهای شنگرف باحاشیه‌هائی در پاره‌ای‌جاها ـ محمدشفیع پسرملك محمددرچهارشنبه ج۱سال۹۸۹ برای آقا عزیز طبیب نوشته است وچنین است :

آغاز: آملج یابس فی‌الثانیة قلیل‌البرد یطفی‌حرارةالدم ویقوی‌القلب ویذکیه.

انجام : وکان تدبیرهم واحدا فاستعملوا دواء جالینوس وغیره من‌العلاج‌المذکور. نسخه داروهای ساده را دارد سپس جملهٔ دوم درداروهای آمیخته میآید وفن سوم در بیماری اندامها ونشانه‌ها ودرمان آن وفن٤ دربیماریهای عمومی درشش باب وپایان میرسد وفن۱ وتمی ازفن دوم درآن نیست . گ۱ب ـ ۸۰ب .

[۸٦۱] **المیاه(مبحث..)** (عربی)

ازعنوان نسخهٔ ما برمیآید که این گفتار پاره‌ایست از کتاب محمد زکریای‌رازی ودرخواص آبهای گوناگون میباشد ودر آن ازسخنان ابقراطس ودیسقوریدوس و جالینوس وروفس وپولس و اسکندر وحنین وابن ماسویه وطبری آورده شد . در فهرست بیرونی ازکتاب جداگانه وباین نام‌دیده نشده است .

آغاز: بسمله . وبه نستعین . هـذامبحث المیاه من‌کتاب محمدزکریاالرازی ـ الماء العذب قال‌دیسقوریدوس‌اجوده‌السریع‌النفوذ من‌البطن‌القلیل‌النفخ‌الذی‌لایفسد

انجام : ابراث‌الحمی لانه یحدرالدم کماقال جالینوس . والحمدلله اولا و آخرا .

[۱۰۲۲]

۱۰۸۰ این نسخه ش۱۲ دفتر وبخط نسخ روشن با عنوانهای شنگرف میباشد . گ ـ ۲۲٤ب ـ ۱۲٤۲الف.

[۸٦۲] نضج الاخلاط (رسالة فی تحقیق...) (عربی)

یکی از دانشمندان دراین نامه دربارهٔ «نضج اخلاط و بکاربردن منضجات» کاوش نموده واز دیگران خرده میگیرد. بگواهی شماره‌های پیش وپس ازاین نامه درنسخهٔ ما، گویا ازخواجه طوسی باشد.

آغاز: بسمله. غفرانك ارجو. لقدجری بینك... وبین بعض الاطباء الذین غفلوا عن العلم الطبیعی فی امر استعمال المنضجات مجاراة.

انجام: ویصلح الفاسد منه ویرشد الی الصواب. واللّٰه ولی الهام الصواب والمهدی الی السداد.

[۱۰۲۳]

۱۰۷۹ این نسخه ش٦ دفتراست وبخط نستعلیق. س۱٦-۱۸

[۸٦۳] هفت علت باز ماندن از آبستنی (فارسی)

دراین گفتار ازهفت علت که زن‌را از آبستنی بازمیدارد یادگردید.

آغاز: فائده. هفت علت است که زنانرا اززائیدن فرزند بازمیدارد.

انجام: و باقی چیزها بعقل میتوان دانست. واللّٰه اعلم.

[۱۰۲٤]

۱۰٤٦ این نسخه ش٤۰ دفتراست وبخط نستعلیق جلیبا بانشانه‌های شنگرف گ۲۰۸ ب - ۲۰۹ الف.

[۸٦٤] الهندباد (مقالة فی ...) (عربی)

ازشیخ رئیس پرسیدند که چرا پیامبر دستور داده که کاسنی را نشسته بکار برند ودانشمندان هم‌چنین گفته‌اند او کاغذ برداشت وبی درنك این نامه‌را نوشت و درآغاز آن گفت که پیامبرفرمود کاسنی رانشسته بکاربرید که باران بهشت بر آن باریده است. سپس این گفته‌را روشن ساخت ودرپایان نوشت که بااین سخنانم درستی گفته‌های پزشکان وگفتار پیامبر که بیشتر آن مثل ورمزاست آشکار گردید. شیخ دراینجا هم آنچنانکه درالنبوه و معراجنامه دربارهٔ سخنان پیامبر گفته است

دربارهٔ این خبر نبوی اندیشید و پیداستکه اوروش تأویل باطنی گرفته است .

شیخ میگوید گروهی ازدانشمندان میگویند که شیرهٔ کاسنی نشسته و نپخته را باید بکاربرد ودسته‌ای میگویند که باید آنرا شست وپخت و شیره آنـرا پاکیزه ساخت وخورد. اوبا آوردن اصلی ازعلم طبیعی سخن خود را استوار میدارد و گفتار پیامبر را درست نشان میدهد وازدیسقوریدوس یادمیکند. درفهرست پایان سرگذشت ازمقالة فی الهند باه یادگردید ودرنسخه‌ها رسالةفی الهندباه یارسالة (فی استعمال) ماءالهندباه خوانده شده . نسخه‌ای ازاین درطوس ش۵۸ هست وقنواتی درش۱۵۰ چندین نسخهٔ آنرا شناسانده ومیگوید که سهیل انور در آستانه بچاپش رساند باز درش۲۷۲ ازهمان ش۵۸ طوس بنـام « فی خواص کشانی » نامبرد گویا ازبرو کلمن بیروی نموده و آندو واژهٔ کاسنی را بدخوانده‌اند .

آغاز: سئل الشیخ الرئیس ابوعلی بن سینا رحمه‌الله (علی) ان یملی کلاما فی علة الامر (فی امره) باستعمال الهندباه غیرمغسول فاخذالدرج و کتب ارتجالا روی عن النبی (رسول‌الله) ص انه امر بتناول الهندباه غیرمغسول وقال انه لیقطر علیه من طل الجنة .

انجام : فقدبان صواب ماقاله ... من الاطباءالمذکورین وبان معنی الکلام النبوی الخارج کثیر منه مخرج الامثال المضروبة والرموز الواقعة وبالله (للّه‌تعالی) التوفیق و حسبنا الله ونعم المعین (ولله الحمد علی کل شیئی وهوحسبی ونعم الوکیل والحمدلله واهب القوة بلانهایة کاستحقاقه والصلوة علی سیدنا محمد و آله الطاهرین حمدا کثیرا تمت الرسالة فی وصف الهندباه ـ تمت رسالة الهندباه)

[۱۰۲۵]

۸۶۱ این نسخه ش۱۵ دفتراست وبخط نسخ بانشانه‌های شنگرف تاریخ سه‌شنبه ۱۶ محرم ۱۲۸٤ گ ۱۳٤ ب ـ ۱۳۶ب . نسخه بدلها در هامش نوشته شده است .

[۱۰۲۶]

۱۰٤۶ این نسخه ش۳۵ دفتراست وبخط نستعلیق رجعلی بن جوادعلی دردهٔ یکم رجب ۱۰۷۱ گ ۱۷۱ الف ـ ۱۷۲ ب .

[١٠٢٧]

١٠٧٤ این نسخه ش١١ دفتراست وبخط نستعلیق نزدیك١٠٦١ گ ١٤١ب - ١٤٥ب.

[١٠٢٨]

١٠٧٩ این نسخه ش٢٧ دفتراست وبخط نستعلیق بی‌نقطه ص١٦٧-١٧٢ .

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

گفتار هشتم

ریاضی

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

[۸٦٥] احکام (عربی)

شیخ داودبن عمر انطاکی، ه ۱۰۰۵ نگارندهٔ «تذکرة اولی الالباب والجامع للعجب العجاب» و «تزیین الاسواق» و «النزهة المبهجة فی تشحیذ الاذهان وتعدیل الامزجه» دراین گفتار میگوید که احکام نجوم ازعلمهای بخش سوم است که گذشت و پزشکی سخت بدان نیازمند میباشد بویژه در بحرانها چنانکه ابقراط گفته است.

او در آغاز تذکره علمرا بچندگونه بخش نمود. وخود سرانجام چنین گفت که علم یاذهنی است یازبانی یابدنی یادینی وپزشکی درشمارسومی میباشد. او در آغاز نزهه نیز ازعلمهای گوناگون یادنمود. این گفتار او پیداستکه بخشی است از یکی از کتابهای او.

آغاز: بسمله. احکام اسم مبنی اطلق فی العقلیات ارید به الاحوال المعینة المستنتجة من مقدمات معلومة هی الکواکب من جهة حرکاتها ومکانها وزمانها.

انجام: وانتحس من غیره فعسر لاتلف. هـذا مایحتاج الیه هنامن هذه الصناعة. وسیاتی احکام الفصول والبحارین فی مواضعها. والله اعلم.

[۱۰۲۹]

۹٦۰ این نسخه ش۲ دفتراست وبخطنسخ بانشانها وعنوانهای شنگرف ازمحمدحسن بن محمدتقی محلاتی درتهران بسال۱۲۸۳ گ۲۹ب - ۶۹ب.
(همه دفتر۹۷گ) — کاغذ فرنگی — جلد تیماج سرخ ساده با ماشیٔ سبز
اندازه: ۹×۱۴٫۵ و۵×۱۰ س۱۱

[۸٦٦] احکام الامم (فارسی)

علاء منجم علی شاه بن شمس الدین محمدبن قاسم در غانی خوارزمی بخاری از نگارشهای ابومعشر بلخی وعبدالجلیل سجزی وابوالمحامد غزنوی وبرهان الکفایه ومجمل کوشیار ستاره شناس گیلی بهره برده دربارهٔ اعمال تسییرات و احکام طالع تحویل بروج ایندفتر بسال ٦۹۰ در دومقاله بپرداخت. نسخه‌ای ازین در طوس

(ش۸۱) هست و بنام «رساله در تسییرات نجومی» خوانده شد و نیز در برلین ش۶۴۳ همین علاء «اشجار و انمار» دارد در ستاره شماری که پس از زیج شاهی یا «حل زیج جدید ایلخانی» برای وزیر محمد بن احمد تبریزی و پس از «زیج عمده» خود بدستور شمس الدین خواجه محمد بن سیف الدین احمد شاه پسر بدر الدین مبارکشاه نوشته است (ش۳ طوس ـ ش۱۵۳ مجلس ـ گاهنامه ۱۳۱۰ ص۸۹).

آغاز: الحمدلله العلیم الحکیم... اما بعد مؤلف اینکتاب ... علی شاه خوارزمی ابن محمد بن القاسم المعروف بعلاء المنجم البخاری رحمه‌الله میگوید که بنده از شهر همدان در اواسط رمضان سنهٔ ۶۸۸ بامید زیارت کعبه و مزارات ائمه بمدینة السلام رسید ... تاگاه درروز شنبه پنجم ربیع الاخر سنهٔ ۶۸۹ در اول صبح بادقهری برخاست.

انجام: فصل هشتم در انتقال تسییرات... وسهل تر بود و جدول در نسخه نبود.

[۱۰۳۰]

۹۴۸ این نسخه بخط شکسته نستعلیق با نشانه‌ها و عنوانها درمتن وهامش بشنگرف میباشد. در پایان دارد: «تمت ... یوم العرفه عید نوروز سال ۱۲۹۱ ایت ایل ... تحریر شد» مهر: «محمد حسین» بر گ یکم از بالا بریده شده. کتاب گ۱ب ـ ۱۶۹ب. دیگر برگها جدول است.

(۳۱۷۶ ـ کاغذ فرنگی ـ جلد تیماج قهوه ساده ماوالی

اندازه: ۱۱×۱۸ و ۶×۱۳ س۱۹

[۸۶۷] **احکام تحویلات کواکب در بروج** (فارسی)

این گفتار در احکام تحویلهای ستارگان است در برجها.

آغاز: تحویل زحل دلیل است که پادشاهی بسوی پادشاهی دیگر.

انجام: و مرگ کسانیکه بدان برج منسوب باشند که ذنب در باشد. والله اعلم بالصواب. والیه المرجع والمآب. تمت الکتاب بعون الله تعالی.

[۱۰۳۱]

۹۵۰ این نسخه ش۷ دفتر است و بخط شکسته نستعلیق محمد حسین در پایان گ ۵۵ الف ـ ۱۶۰ الف.

(همه‌دفتر ۳۲۰۳ ف) — کاغذ سمرقندی — جلد تیماج زرد ضربی ساده
اندازه : ۱۳×۲۰ و ۷×۱۴ س ۱۷

[۸۶۸] احکام دوازده سال ترکی (فارسی)

دراین نامه ازدور دوازده‌سال که بنام دوازده جانور در آسیای مرکزی متداول بوده است وحکم هرسالی گفتگو شده(۱) .

---

۱ ـ نام این جانوران چنانکه مروزی در طبایع‌الحیوان ص ۹ گفته بچینی و ترکی و تبتی و ختنی یکنواخت نیست و نام آنها بنوشتهٔ مروزی ومینورسکی در گزارش براین کتاب (ص۱ـ۸۰) چنین است :

	ترکی (بگفتهٔ ابن‌مهنا)	ترکی (بگفتهٔ کاشغری)	مغولی	فارسی بگفتهٔ مروزی	تازی شاه‌عباس	ترکی روزگار
سیچقان ییلی	سیچقان	تولقونا	موش	فار	سیچقان
سیغیر =	اود	هوکر	گاو	ثور	اود
پارس (قایلان ـ ارسلان) =	بارس	بارس	یوز	نمر	بارس
توبشیغان =	توبشقان	تولوی	خرگوش	ارنب	توشقان
بالیغ =	ناك	لوی	اژدرها	بنات‌الماء	لوی
ییلان =	ییلان	مغا	مار	حیه	ایلان
آت =	یونلد	مرین	اسب	فرس	یونت
قویین =	قوی	قونین	گوسفند	شاة	قوی
بیچین =	بیچین	بیچین	بوزینه	قرد	بیچی
تاقوق =	تقاغو	دقیقو	مرغ	دجاجه	تخاقو
ایت =	ایت	تقای	سگ	کلب	ایت
دنغوز =	تنگوز	قاقا	خوك	خنزیر	تنگوز

نام این جانوران دراینکتاب ما چنین آمده :

	فارسی	ترکی	تازی	خطائی
	موش	سیچقان	فاره	زه
	گاو	اود	بقر	چیو
	پلنك	بارس	فهد	یم
	خرگوش	توشقان	ارنب	ماوو

بقیه حاشیه درصفحه بعد

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران library.ut.ac.ir

پیدا استکه نگارنده این نامه ازتاریخ ستاره شناسی وسر گذشت دانشمندان بسیار ناآگاه بوده است .

آغاز: بسمله . حکماء هند وسند وترك وفارس وروم وعرب ونیاوس مجوس وهرمس ادریس وافلاطون مجوس وجالینوس مجوس وبقراط مجوس وسقراط مجوس وجاماس مجوس وکشیار مجوس سالها بسیار تجربه کرده‌اند ودوری نهاده‌اند بر دوازده حیوان ... واین دوازده سال را نسبت بترکان کرده‌اند ... وگویند که این دور دانیال پیغمبرع وضع کرده وبسالهای پارسیان راست آورد .

انجام: وسفرش بسیار باشد وهرجاکه رود برنج اوفتد و دلاور ومباز و مردانه باشد . وهو اعلم .

[۱۰۳۲]

۴۸۲ این نسخه ش۴ دفتر است وبخط نستعلیق گ۱۵۷ب ـ ۱۶۰ب .

(همهٔ دفتر۳۱۶۰ش) ـ کاغذ سمرقندی ـ جلد تیماج مشکی ساده

اندازه : ۹٫۵×۱۷ وه×۱۱٫۵ س۱۸

[۸۶۹] **احکام القرانات** (عربی)

دراین گفتار ازاحکام قرانات گفتگو میشود .

بقیه حاشیه از صفحه قبل

نهنك	لوی	تعبان	چن
مار	بیلان	حیه	صئر
اسب	یوند	فرس	وو
گوسفند	قوی	غنم	وی
بوزینه	بیچین	قرد	سن
سگ	ایت	کلب	سو
خوك	تنگوز	خنزیر	خایی

درجدول نسخهٔ ش۴۹۳ گ ۲۲۷ الف شرح تذکره طوسی نام خطائی اینها مانند اینجا است ونام اینوری آنها چنین است: کسلو ـ اوط ـ پارس ـ طاوشقن ـ لو ـ بیلان ـ یوند قوی ـ بیجن ـ داقوق ـ ایت ـ طنغوز .

آغاز: احکام‌القرانات . قران زحل للمشتری یحدث‌العدل فی‌الناس .

انجام: ومتی کان رب وسط‌السماء فی‌وتدعلی نظرسعدمن ... دل‌علی (کم‌دارد).

[۱۰۳۳]

۹۵۰ این نسخه ش۹ دفتراست وبخط شکسته نستعلیق دریاباری گ۱۶۱ب ـ۱۶۸ب.

۵ [۸۷۰] اختیارات مظفری (فارسی)

قطب‌الدین‌محمودبن مسعودشیرازی (۶۳۴ـ۷۱۰) آنچه راکه در «نهایة‌الادراك فی درایة‌الافلاك» برای بهاءالدین محمدجوینی (۶۴۸ـ۶۷۸) ازعلم هیئت آورده‌بود (دیباجهٔ درة‌التاج) دراینده‌فتر گزین نموده و آنرا برای مظفرالدین یولوق ارسلان ۷۰۴۰ فرزند حسام‌الدوله البیزك فرزند حسام‌الدین چوپان بك ازفرمانروایان ۱۰ قسطمونی چوپانی (زامباور) نگاشته است. ایندفتر چهارمقاله است (مقدمات در ۳باب ـ هیئت جرمهای علوی در۱۲باب ـ هیئت زمین در۱۳باب ـ شناخت بعدها وجرمهای ستارگان در۳ باب)

آغاز: بسمله . (عونك یامعین) سپاس وستایش بی‌قیاس و مدح وحمد بی‌حد و عد لایق حضرت عزت‌صانعی باشدکه حقهٔ این شقهٔ مینارا بدرر غرر کواکب ثواقب ۱۵ وجواهر زواهر سیارات وثوابت مرصع گردانید .

انجام: و مستدعی حصول مرام بود ارزانی دارد انه‌اللطیف المجیب ـ نسخهٔ ش۲فاضلیه ـ مساحت جرم او که مساوی ضرب دوثلث قطراو بود که۵۰۹۰ ند است درمساحت اعظم دائرهٔ ـ نسخهٔما .

[۱۰۳۴]

۲۰ این نسخه بخط نستعلیق وبر دوبارهای جاها بی‌نقطه میباشد وعنوانها وشکلها ۴۶۹ ورقمها بشنگرف است . گ۲ب ـ ۱۱۸ب . دوبرگ چسبیدهٔ بجلد و گ۱الف قاعده‌های ریاضی نوشته شده که برخی ازنویسندهٔ نسخه وبارهای گویا بخط شیخ بهائی باشد . ودرسه جای گ۱ الف خط وامضای شیخ بهاءالدین محمد عاملی دیده میشود . درگ۲ الف و۱۱۸ب مهری زیبا هست با عبارت: «هذا ماوقفه‌العبد ۲۵ بهاءالدین محمدعلی‌الطلبة‌الامامیة‌بتولیة ابن‌اخیه سیی‌ابیه حسین‌بن عبدالصمد ثم‌الاتقی

من بنیه وبنیهم ولو کان ابعد» پس این نسخه دردست شیخ بهائی بوده است .

(۳۱۱۸د) — کاغذ سباهانی — جلد تیماج کهنه مشکی مقوائی کناره‌سرخ
اندازه : ه‌ر۱۷×۳۳ و۱۱×ه‌ر۲۳ س۳۰

[۸۷۱] اختیارات نجوم یالوایح القمر (فارسی)

دانشمند مفسر محدث ادیب واعظ مولانا کمال‌الدین حسین‌بن علی کاشفی بیهقی سبزواری (نیمهٔ یکم سدهٔ ۹ درسبزوار — هرات ۹۱۰) ایندفتررا دراختیارات ازروی احکام نجوم برهانی وهندسی دریك مقدمه (تعریف وموضوع ومبادی و فوائد اختیار) ودومقاله (شرایط اختیار و آنچه که باید از آن پرهیز نمود و آنچه مایهٔ کمال اختیاراست در ۳ فصل — ۱۵۳ اختیار جزئی با جدولها) . و یك خاتمه (اختیارهای پراکنده‌در ۲۰فصل) بسال۸۷۸پرداخت .

در دیباچه میگوید که من شش رساله نجومی بنام مواهب‌الرحل و میامن المشتری وقواطع المریخ و لوامع الشمس و مباهج‌الزهره ومناهج‌العطارد نوشته‌ام اکنون‌این‌رساله‌راهم‌بدستورمجدالدین‌محمد(یاشمس‌الدین‌محمدمروایددرروزگار حسین‌بایقرا)مینویسم‌ولوایح‌القمرمینامم — همه‌اینهارارویهم‌سبعهٔ کاشفیه‌میگویند(۱).

۱ — بنگرید به: ذریعه ج۱ص۳۶۹ـش۲۰۳ و۲۰۴ مجلس‌وش۱۴۸و۱۴۹طوس‌ـ دیباچهٔ نائینی برچاپ تفسیرحسینی درتهران در۱۳۱۷خ ـ الکنی قمی ج۳ص۸۵ — ص ۶۵۸ همین فهرست .

این دانشمند چندین نگارش دارد : جواهر التفسیر لتحفة‌الامیر که بدستور نظام الدین امیرعلی شیرنوائی نوشته‌وجلد یکم‌آن در۸۹۰ بپایان رسیده ودوم در۸۹۲آغاز شده تاآیهٔ ۸۴ نساء که بانجام نرسید . ـ مختصرهمین جواهر — جامع‌الستین یا تفسیر سورهٔ یوسف‌ـ مواهب علیه‌یا تفسیرحسینی که برای همان‌نوائی نوشته‌درهرات از۸۹۷ تا۸۹۹ـ نخستین مقتل فارسی بنام روضة‌الشهدا بدستورشاهزاده سیدمیرزا مرشدالدین عبدالله دو۹۰۸ ـ انوارسهیلی بنام امیرشیخ احمدسهیلی وزیرسلطان‌حسین بایقرا(۸۷۳ ـ۹۱۱)ـ اخلاق‌محسنی یاجواهرالاسرار در۹۰۰ـ شرح‌مثنوی‌ـ لباب‌معنوی فی‌انتخاب مثنوی ـ لب‌لباب مثنوی — مخزن‌الانشاء ـ اسرارقاسمی ـ المرصدالاسنی فی‌استخراج الأسماءالحسنی ـ رساله علویه ـ تحفه‌علیه ـ رساله در علم اعداد ـ بدایع‌الافکار فی صنایع‌الاشعار ـ رساله اوراد وادعیه .

کاشفی جدولهای اختیارات بگفتهٔ ستاره شماران یونانی و فرزانگان پارس و بگفتهٔ علی‌ع وامام صادق‌ع دربارهٔ روزهای پارسی و دانشمندان ترك و فرزانگان هندی وجوکیان وهمچنین جدول مامونی وابی معشررا درپایان آورده است.

آغاز: بسمله وبه نستعین. الحمدلله‌الذی‌بیدحکمته ازمة‌الاختیار. وبقبضة قدرته اعنة‌الاقتدار... بعداز ادای ثنای قادرمختار. که دست اختیار ازتقلد اعمال کارخانهٔ ابداع ومشیت ... او کوتاه است ... گوید .. حسین‌بن‌علی‌البیهقی‌المشتهر بالکاشفی.

انجام: اثراختیار درحق وی‌انم واشمل بود. والله جامع‌الشمل و متمم‌النوال والیه تصیرالامور.

[۱۰۳۵]

۸۲۵ این نسخه بخط نسخ با عنوانهای شنگرف وجدولها سیاه وشنگرف میباشد.

(۱۴۱×۲۳۵) — کاغذ فرنگی — جلد تیماج مشکی ساده

اندازه: ۱۴٫۵×۲۱ و ۹×۱۵ س ۱۸

[۸۷۲] اربع مقالات (عربی)

بطلمیوس قلوذی یا کلاودیوس پتولمایوس ClaudiosPtolémaios (۸۵ ـ ۱٦۵)ستاره‌شناس وجغرافیادان‌سدهٔ دوم‌وسوم‌مسیحی گویادر پتولمائیس‌مصر بالازاده ودر کانوپ نزدیك اسکندریه که در آنجا دیری زیسته بود درگذشت. اززندگی‌او چندان آگاهی دردست نیست. اودر نوشته‌های‌خود ازستاره‌شناسی‌وبخشی ازریاضی وسالشماری‌ومناظرومرایا و ساعت آفتابی وجغرافیاوجزاینها گفتگو نمودومجسطی وجغرافیای اوچندبار بچاپ رسید بهترین چاپ مجسطی چاپ ۱٦ـ۱۸۱۳ است و جغرافیا هم در۱۸۸۳ چاپ گشت. کتاب اربع مقالات یاتترابیبلون (چهار دفتر) (Quadripartitum) که ازنوشته‌های احکام نجومی اوست متن‌یونانی آن‌در ۱۵۳۵ و۱۵۵۳ ولاتینی آن درونیز بسال۱٤۸٤ و ۱٤۹۳ ودرپاریس بسال ۱۵۱۹ ودرلوگدونوم بسال ۱۵۵۵ ونیز چندین باردیگر وگزیدهٔ آن درپاریس در۱۵٤۹و فرانسوی آن در۱٦٤۰ و۱٦۵۷ وانگلیسی آن در ۱۹۱۷ بچاپ رسیده‌است. دورهٔ کتابهای اودر۱۵٤۱ و۱۵۵۱ و۱۸۹۸ ـ ۱۹۰۷ چاپ گشت (لاروس سدهٔ۱۹و۲۰.

فهرست چاپیهای پاریس) .

ابن‌ندیم (ص۳۷٤) میگوید که بطلیموس در روزگار آدریانوس Hadrianus (۱۱۷-۱۳۸) وانطونینوس Antoninus (۱۳۸-۱٦۱) میزیسته ودرهمانروزگار ستارگان رصدنمود وبرای یکی ازایندو مجسطی نوشت. اوست که افزارهای ستاره شناسی بساخت و گویند شاگرد ابرخس (هیپارخوس ۱۲۵-۱۸۰) بوده است .

او «کتاب‌الاربعه» رابرای‌شاگردخود سورس (Syros) نوشته وابراهیم‌بن الصلت آنرا ترجمه کرد وحنین اسحاق اصلاح نمود . اوطوقیوس (Eutocius زنده در ٥٦۰) گفتاریکم‌را گزارش نوشت‌وثابت همین‌گفتار راگزین نمود. عمربن فرخان طبری وابراهیم صلت ونیریزی وبتانی آنرا روشن ساختند .

قفطی (ص٦۹) مینویسد که بطلیموس چنانکه درنوع ۸مقاله۳ نوشته ازسال ۱۹ پادشاهی ادریانوس (۱۳٦م) وازمرگ اوگوستوس رومی (۱٤م) در۲۹٤ تاریخ مرگ اسکندر مقدونی یادمیکند و میگوید که این رصدمن در سال ۱٦۱ مرگ اوگوستوس است واو بود کـه پادشاهان اسکندرانی را ازمیان برد پس بطلیموس قاودی نگارندهٔ مجسطی جز بطلیموسهای اسکندریه وپس از آنها است .

باری نام این‌دفتر یونانی چنین است : «تترابیبلوس سونتاکسیس ماتماتیکی پروس سورن آدلفن» که بلاتینی چنین میشود : «– Ptolemaie Quadripar titum siv de apotesmatibus et judiciis astrorum Iibri quatuor ad Syrum» وبتازی چنین: «کتاب‌الاربع مقالات لبطلیموس‌فی‌القضاء بالنجوم علی‌الحوادث کتبه الی‌سورس تلمیذه» .

[۱۰۳٦]

این نسخه بخط تعلیق‌است وپاره‌ای‌ازجاها بی‌نقطه‌میباشد عنوانها ونشانه‌ها بشنگرف است . ۸۳۰

فهرست کتاب ازآغاز تاباب۱۹مقاله۱ دربرگ۱ب‌هست وکم دارد. همچنین باب یکم ودوسطر باب دوم مقالهٔ یکم ازمتن کتاب راندارد . نزدیك به٤ سطرباب ٦ وبابهای ۷تا۹ مقالهٔ٤ درآت نیست. گفتار ثابت‌بن‌قره درمیانت عبارتهای متن‌دیده

میشود. این متن نسخه‌ما بامتن گزارش ابن‌رضوان ش۴۷۴ یکنواخت نیست. گ۶۴ب تا۶۵ب از باب۱۱ و۱۲ مقالهٔ۳ و گ۶۷ الف وب سفید است. چنین است:

آغاز: بسمله. وبه یسر ... کتاب الاربع مقالات فی الاحکام لبطلیموس القلوذی، ترجمة حنین بن اسحاق، اصلاح ثابت بن قرة الحرانی. جمل مافی هذه المقالة من هذا الکتاب فی القضاء من النجوم علی الحوادث. الباب الاول فی صدر الکتاب ... یط فی المثلثات و اربابها من الکواکب (پایان گ۱ب) والهواء الذین تحویهما وتثیرهما حرکات الاثیر و تحویان وتغیران بتغیرهما سائر الاشیاء مثل الارض والماء ومافیها من النبات والحیوان فامر بین عند جمیع الناس (س۱ و۲ گ۲الف و آغاز باب۲ مقاله۱ برابر باس۲۱ و۲۲ گ ۵الف ش۴۷۴ از گزارش ابن رضوان).

انجام: الباب السادس فی الاصدقاء والاعداء. اما حالات المحبة والبغض، الذی یسمی ما کان منها اعظم واطول مدة، صداقة وعداوة، ویسمی ما کان منها اقل واقصر مدة، المواصلة والهجران... واما الزیادة والنقصان فی قوة المواصلة والهجران، فینبغی ان یعلم من حال المواضع التی توجد اذا قیست الاربعة المواضع الاولی الرئیسة وذلك انها اذا کانت (از باب۶ مقالهٔ۴ برابر باس۱۷ و۱۸ گ۱۵۶ب و س۱۷-۲۰ گ ۱۵۸ب ش ۴۷۴ ابن رضوان).

(۳۸۷ب)— کاغذ سمرقندی — جلد دیماج ضربی کهنهٔ مقوائی، حاشیه‌ها و دور سرخ
اندازه: ه۱۱×۲۲ و۸×ه۱۶س۱۵

[۸۷۳] ارتفاع آفتاب وستارگان (رسالة..) (فارسی)

در این نامه که در بیست باب است ازچگونگی پیدا کردن ارتفاع آفتاب و ستارگان گفتگو گردید و۲۲ باب است.

آغاز: بسمله وبه نستعین. چون خواهی ارتفاع آفتاب از کره بدانی بحسب دائرهٔ نصف النهار راست کند بر کسی چنانکه بر تربیع کره راست باشد.

انجام: بروسط السماء آمده باشد گوئیم باین درجه درممر میگذرد. والله اعلم بالصواب.

[۱۰۳۷]

۹۵۷ این نسخه ش۴ دفتر است وبخط نستعلیق شکستهٔ سیدمحمدباقر بن محمد حسین الحسینی منجم درروز سه‌شنبه ۶ ع۲ سال ۱۲۵۸ گ ۱۶۸الف - ۱۷۰الف.

(همه دفتر۳۰۴ب)— کاغذ فرنگی — جلد تیماج
اندازه: ه۱۱×۷ و۶×۱۲س۱۴

[۸۷٤] ارشاد در علم اسطرلاب (فارسی)

ناصرالدین احمدبن حیدربن محمد شیرازی دراین نامه که پنجاه باب نیز گویند درباب ۱۲ (گ۱٤۷الف) ازاسطرلاب ساختهٔ استاد بهاءالدین عمربن دولت شاه بن محمدکرمانی (سلمه‌الله) در۶۹۷ یادمیکند ودرباب ٤۹ میگوید: «وماهر بیست درجدول‌ثبت کرده‌ایم ... دراول‌سنهٔ (۶۹۷)هجری موافق‌سنه ۶۷۳یزدجردی (ذریعه‌ج۱ص۵۰۸ـ ریوص٤۵۵)درنسخهٔ ما درهمینجا (گ۱۸۷الف)دارد: «...سبع وستین‌وثمانمائه‌الیزدجردیة[برابربا۸۹۱]» وبایددرست‌نباشدچه‌شیرازی‌درروزگار استادکرمانی میزیسته واز زندگی علمی اودر۶۹۷ یاد میکند. درنسخهٔ طوس هم گویا چنین نوشته بود ودرفهرست آنجا آمده که کرمانی در۸۶۷ (یزدگردی) این نامه پرداخت (ش۸) نسخهٔ مجلس نوشتهٔ ۷۷۳ ونسخه سپهسالار هم بتاریخ ۷۷۲ است پس بایدکرمانی پیش از آن این‌نامه رانوشته باشد (ذریعه) ازگفتار کرمانی درباب ۳۳ که وقت نمازرا میشناساند آنین اوبدست میآید واو برای ابوحنیفه و شافعی ارج میگذارد. نگارندهٔ ریاض همین کتاب را در آمل دیده است. فهرست پنجاه باب پس‌از دیباچه آمده است.

آغاز: بسمله وبه‌نستعین. شکروسپاس بیحدوعدآفریدگاری جل‌جلاله که مبدع زمین وزمان‌است ومحرك‌افلاك وستارگان است... چنین گوید مولانای‌معظم جاسوس‌افلاك ناصرالدین‌احمدبن حیدربن محمد الشیرازی ادام‌الله ایامه که جمع کردیم «مختصری در علم اصطرلاب ونامش «ارشاد» نهادم.

انجام: اعمال صحیح‌است والا ازسرگیرند تاعمل درست حاصل کنند واین قدرکفایت است. والله‌اعلم بالصواب (دائرهای‌فلکی بشنگرف درگ۱۹۳الف).

[۱۰۳۸]

۱۰۱٤ این‌نسخه بخط‌نستعلیق نزدیك۱۸۸۹ست‌وعنوانها ورقمها وجدولهاوشکل‌ها بشنگرف میباشد. گ۱۳٤ الف ـ ۱۹۳الف.

(همه دفتر۱۹۶ص) ـ کاغذ سپاهانی ـ جلد تیماج زرد ساده

اندازه: ۱۲٫۵×۱۸ و۷×۱۱٫۵ س۱۱

[۸۷۵] استخراج هلال رمضان (فارسی)

دراین نامه بروش برهانی آغاز ماه رمضان محاسبه گردید.

آغاز: تقویم آفتاب عندالغروب بود «دکدموج» تقویم قمر عندالغروب بود «ه ح لب یه».

انجام: پس درجه غروب قمر باشد «ه کدو» تمت تم تم.

[۱۰۳۹]

۹۵۰ این نسخه شماره ۸ دفتر است و بخط نستعلیق میباشد گ ۱۶۱ الف.

[۸۷۶] استخراجات درخواستن عمر و هیلاج (فارسی)

ابوجعفر محمدبن ایوب طبری حاسب از دانشمندان ریاضی طبرستان است و نخستین بار دفتری بپارسی دراسطرلاب نوشته بروش پرسش و پاسخ و درشش فصل که در ۳٤۵ آنرا بپرداخت وهمچنین در ۳٤۵ «زیج مفرد» نوشته است (کاهنامه ۱۳۱۱ ص ۱۳۰ و ۱۳۱۲ ص ۵۰ ـ نمونه سخن فارسی ۵ ـ ۲۳) این نامهٔ او نیز بپارسی است درسی دروفهرست آن پس ازدیباچه آمده است.

آغاز: بسمله. حمد صلوة. گویدمحمدبن ایوب الحاسب الطبری که ازدشخواری شناختن حالهاء اجل مردم وبقاء ایشان اندرجهان وبدان حکم کردن تاآن حدشده است که هرکسی را در وی طعنی دیگر شده است بر درستی قاعدهٔ اصل این علم.

انجام: واین شرطها بجای آرند واین گفته اندرمعنی کفایت است متصرفان این علم را واین کتاب تمام شد.

[۱۰٤۰]

٤۸۰ این نسخه ش ۲ دفتر وبخط نستعلیق است با عنوانها وجدول و رقم شنگرف از باقیجان محمد فولادکاتب بخاری نزدیك ۱۰۵۵ گ ۵۳ب ـ ۸۸ب.

(همهٔ دفتر ۳۱۱۵) ـ کاغذ سمرقندی ـ جلد تیماج سرخ ضربی

اندازه: ۱۶×۱۸٫۵ و ۸×۱۳ س ۱۵

[۸۷۷] اسطرلاب (رسالهٔ...) (فارسی)

دانشمندستاره‌شناس ابی‌الحسین عبدالرحمن‌بن عمرصوفی‌رازی (۲۹۱-۳۷۶) نگارندهٔ «صورالکواکب» دراین نامه‌پارسی ازاسطرلاب گفتگو نمود و آن در۴۶ فصل است.

آغاز: بسمله. سپاس ایزدتعالی راکه آفرینندهٔ بندگان است ودارندهٔ زمین و آسمان‌است ... چنین گوید عبدالرحمن‌بن‌عمرالمعروف بابی‌الحسین‌الصوفی رحمة الله علیه چون‌دیدم که همه‌کس‌را بدین علم‌رغبت‌است وشناختن سطرلابرا هرکسی خواستارند.

انجام: سی وهفت درجه ازدست راست برودآنجاکه شرقی عضاده بودو قبله بود. والله‌اعلم.

[۱۰۴۱]

۴۸۰ این نسخه ش۳ دفتراست وبخطنستعلیق باعنوانهای شنگرف باقیجان محمد فولادکاتب بخاری نزدیك ۱۰۵۵ گ۹۱پ - ۱۱۲ب.

[۸۷۸] الاسطرلاب (رسالة فی) (عربی)

دراین نامه که ۱۵ فصل است نام نشانه هائیکه در اسطرلاب شمالی دارای صفحه‌ها نگارشده یادمیگردد و آن دریك مقدمه و۱۵ فصل‌ویك خاتمه است.

آغاز: بسمله. الحمدلله حمدایلیق بجلاله ... فهذه رسالة مختصرة اذکرفیها اسماء الرسوم‌المرسومة علی‌الالةالمسماة بالاسطرلاب الشمالی ذات صفایح و بعض اعمالها.

انجام: مع زیادة نصف التعدیل فی‌الشمال واسقاطه فی‌الجنوب. والله اعلم بالصواب والیه‌المرجع والمآب.

[۱۰۴۲]

۸۸۵ این نسخه‌ش۵ دفتراست وبخط نسخ نزدیك۱۰۹۱ گ۶۰ب - ۷۱ب.

[۸۷۹] الاسطرلاب (رسالة فی...) (عربی)

دراین نامهٔ تازی روشن شده است که چگونه اسطرلاب را بکاربرند و ۲۱ فصل میباشد.

آغاز: بسمله ... الحمدلله رب العالمین. هذه رسالة فی کیفیة العمل بالاسطرلاب وفیه احدی وعشرون فصلا. الفصل الاول فی الاسامی والاصطلاحات. الاسطرلاب آلة الیونانیین و اسمها اسطرلابون ای مرآة النجوم ولهذا ترجمه حمزة الاصفهانی بآینهٔ ستاره یاب وقیل معناه میزان الشمس فان الاسطر بلسان الروم هو المیزان واللاب الشمس وقیل غیر ذلك.

انجام: فان الذکی یرشده ماذکرناه الی استخراج اعمال کثیرة بالاسطرلاب والبلید لاینتفع به باضعاف ذلك والحمدلله رب العالمین. والصلوة علی سید المرسلین.

[۱۰۴۳]

این نسخه ش٦ دفترست وبخط نسخ ونستعلیق باعنوانها وشکلهای شنگرف از نوح بن هابیل بحرانی درازی گ۲۱۸ ببـ۲۲۵ـ اینفتردرص۷و۸و۴۵ اینفهرست شناسانده شده وپیداستکه نویسندهٔ آن درسنه۱۲ میزیست ودرگ۱۴۷ بدارد که شیخ سلیمان ازهاروا درسه جلد نوشت ودر۱٦رجب۱۱۲۱ روزشنبه درگذشت وچهارمی را نرسید بنویسد. اودرنیمهٔ رمضان ۱۰۷۵ زاده و۴۵سال وده ماه وبگروز بزیست.

[۸۸۰] اسطرلاب مسطح (فارسی)

ابوالخیر محمدتقی بن محمدفارسی شاگردغیاث منصوردشتکی دراین نامه ازاسطرلاب گفتگو نمود ودرآغاز میگوید که گروهی آنرا فارسی دانسته واز «ستاره یاب» گرفته اند وبزبان پهلوی جام جهان نما میگویند (ش٦۰طوس ـ گاهنامه۱۳۱۰ص۸۹).

آغاز: بسمله خوبترین صورتی که ازحجره خیال ببارگاه مقال جلوه گر آمد ... وبعد فقیرابوالخیر محمدتقی الفارسی دربن صحیفه صفحه اسطرلاب مسطح وسایر ادواتش را بیانی لایق ونکات ورموز آنرا کشفی وحلی موافق نماید وطالبان را از ابواب واساطیر قدیم که دراین باب ترقیم نموده اند مستغنی میسازد ورساله را برآغاز

وچند سطر وانجام مرتب میدارد .

انجام: چه دراکثر اسطرلابها این کواکب نقش کنند. والحمدلواهب العقل ومفیض العلم .

[۱۰٤٤]

این نسخه بخط نستعلیق با نشانه‌ها وعنوانهای شنگرف میباشد. در پایان دارد: ۹٥٤ قد وقع الفراغ من تسوید هذه الرسالة الشریفة المبارکة فی یوم الاربعاشهر جمادی الثانی احد وسبعین بعدالف علی ید العبدالضعیف الحنیف المحتاج الی رحمة الله المنیف حسن بیك بن حاجی لطف‌الله یزدی ۲۱۸۳ ؟

(۳۹) - کاغذ فرنگی - جلد تیماج [illegible] ، [illegible] سطر

اندازه : [illegible] ۱۰ × ۲۰ و ۵×۱۷

[۸۸۱] اشجار و اثمار (فارسی)

علامستاره‌شناس درغانی بخاری نگارندهٔ «احکام الاعوام» زنده در ٦۹۰ از نزدیکان دستور شمس‌الدین سیف‌الاسلام محمدبن صدر سعید سیف‌الدین احمدشاه بن مبارك شاه بوده ودرسر پیری این دفتر را برای دوفرزند او بدرالدین مبارکشاه وسیف‌الدین احمدشاه در ٥ شجره هریك چندین شعبه وثمره نوشته است. از آن برمیآید که این دو شاگرد او بوده و مقدمات وحساب هندی وزیج جدید وعمده ایلخانیه (گزیدهٔ همین بخاری) را پیش هم فراگرفته‌اند (ش ۳ و ٤ طوس و ۱٥۳ مجلس) وبآموختن مجمل اصول احکام کوشیار پرداختند وازاو درخواستند که دفتری گسترده‌تر بسازد واو این را نگاشته است. بخاری ازصفی‌الدین عبدالمؤمن وموسیقی اوباد میکند (۱٤۱ ب ش ٤۹۸ و ۱٥٥ الف ش ٤۹۹) .

او درثمره ۱ شعبه ٥ شجره ٥ میگوید چهار ساله بودم که بتبرستانم فرستادند وخوب پروردند و درسال ده بخطایم بردند ومن بیشتر شیفتهٔ شعر بودم . پدرم آشنای بهنر استیفا بوده ودرروزگار مغول ببازرگانی بپرداخت و بهرسوی میرفت. دراینهنگام آهنك ترکستان کرده‌بود. من بدوازده سال رسیدم و پدرم نبود ودربخارا محمود تارانی بکمك رندان چهارده روز پادشاهی کردواورا سپاهیان مغول بکشتند

واین درسال ۶۳۵ بوده‌است. آنها میخواستندمردم شهررا بیرون کنند و گرفتارشان سازند وبکشندکه محمود بلواج زود ازخجند پیکی فرستاد ومردم ازستم آنها برستند. مادر مادرم ازخاندان امیراسمعیل سامانی خداوندورارودوخراسان ویار خلیفه آنروزبوده استوپدراو ازترکان غور. پدرم‌چهاردهمین‌فرزندمضراب‌جهانگیر بخوارزمی یارابومسلم خراسانی دربرانداختن مروانیان بوده واین مضراب مردی دلیر وجنگجو بوده ازروستای درغان‌خوارزم بسوی بخارا که درهمان خاك آسوده است. مادرم چون دیدکه ستاره‌شناسان درباره‌ام گفته‌اندکه گردشها کند و بویژه سوی باختررود وداستان تارانی هم بدید باخویشان این‌را درمیان نهاد. سرانجام گفته‌اندکه اورا بموزه دوزی دهید. استاد موزه دوز هم ازخویشان پدرم و خود مقری بود وخوش آواز. چون‌دید مرا طبعی وآوازی هست ازموسیقی چیزی‌بمن آموخت. همه‌میدانندکه خوارزمیان کلام‌وموسیقی ووراودیان‌فقه وتفسیروحدیث نیکو شناسند. استادمرا نزدشیخ خودبرده‌وگفت که پسرشمس‌الدین محمددرغانی ازپیروان‌پیشین شماستوخود اکنون دراینجا نیست‌ومن اینهنگام هفده‌سال‌داشتم. به‌بیست ودوکه رسیدم بدربارشاهان وبزرگان‌رسیدم ودوستان بسیار یافتم‌ونامور گشتم وتا چهل ویکسال روزبروز خوشتر میشدم ودانشم بیشتره‌یشده است.سپس بافرمانروایان وسپاهیان یار گشتم ودرهراس بوده وآسایشی نداشتم. خواستندمرا نزد شاهی برندکه نشد. دراین هنگام کشتار وخشکسالی وستم بسیار میبودومن بااینکه هنرمند وبا فرهنك بوده‌ام و خودرا نزد بزرگان میرساندم باز بخواری و نیازمندی دچار میشدم. باری تا۵۶سال دررنج وترس بسربردم‌آنگاه بنزدوزیران وخواجگان راه یافتم مگراینکه چندان خوشی بهره‌ام نگشت وفرزندانم بمردندو بیماریهای‌سخت روی‌داد ودرزمین عراق‌رنجها بمن‌رسیده ومیرسد وشاید اگرزنده بمانم پس از۶۸سال آسایش وخوشی دست دهد. (گ۱۵۰ب - ۱۵۲الف ش۴۹۹ درنسخهٔ شماره ۴۹۸ چنین چیزی دیده‌نشد وپیداست که نویسندگان در آن دست برده‌اند) بخاری درسراسر اینداستان‌اختران وستارگان‌رادرزندگی خویش‌دخالت

میدهد. از آن چنین برمیآید که اودر ۶۳۵ دوازده ودرهنگام نگارش ایندفتر میان ۵۶و۶۸سال داشت پس او در ۶۲۳زاده است ومیان ۶۷۹ و ۶۹۱ اشجار وانمار بساخت

آغاز: بسمله. حمدوثنا آفریدگاری را که افلاك دوایرونجوم سوایر بیافرید... چنین میگوید مؤلف این مسوده علیشاه بن محمد بن قاسم الخوارزمی المعروف بالبخاری

انجام: اگرچه این بنده خودرا درصدد (صداد) مصنفان ندانست نشانه ساخت وازحق سبحانه (خدای) تعالی توفیق خواست بساختن او. والله ولی التوفیق وهو حسبنا ونعم الوکیل (نعم المولی ونعم النصیر والحمدلله اولا وآخرا والحمدلله رب العالمین).

[۱۰۴۵]

۴۹۸ این نسخه بخط نستعلیق است در جدول شنگرف و با عنوانهای شنگرف. ک۱ب ـ ۱۴۵.

(۳۱۴۸ـ) ـ کاغذ فرنگی ـ جلد تیماج قهوه‌ای ضربی متوالی فرسوده

اندازه: ۱۴×۲۴ و۵ر۷×۱۶ س۱۵

[۱۰۴۶]

۴۹۹ این نسخه ش۱ دفتر است وبخط نستعلیق درجدول سیاه وشنگرف باعنوانهای شنگرف واندکی با نسخه بالا جدائی دارد که برخی از آن درمیان دو کمانه نموده شد.ونام مخدوم‌زادگان (بدرالدین وسیف‌الدین) دردیباچه برده نشد. ک۱ب ـ ۱۵۸الف. در ک۱۶۰و۱۶۱ب و۱۶۲ الف عباراتی هندی بخط فارسی هست ودر۱۶۲الف زایچه‌ای بسال ۱۲۶۱ نوشته شد.در۱۵۹ب مهرصفی‌الدین محمدخان هست.

(همه دفتر۱۶۶ـ) ـ کاغذ سمرقندی ـ جلد تیماج سرخ ضربی دولا

اندازه: ۱۴×۲۵ و۷×۱۷ س۱۷

[۸۸۲] **اعمال ضرب (رساله در...)** (عربی)

میرشمس‌الدین محمد گیلانی شاگرد شیخ‌بهائی دراین نامه که گزارشی است برخلاصة‌الحساب استاد ازضرب توشیح و محاذات واصفار که میگوید در کتابهای مشهور نیامده است گفتگو نمود.

آغاز: بسمله. هذه نبذة من بیان اقسام الضرب الذی لم یذکر فی الکتب المشهورمن التوشیح والمحاذات والاصفار.

انجام: فاجمع الحواصل هکذا . . . وبذلك تم شرح میرشمس محمدالجیلانی علی خلاصةالحساب وهومن تلامیذ المصنف رحمه‌الله .

[۱۰٤۷]

این نسخه ش۷دفتر است وبخط نستعلیق محمدباقربن محمدحسین‌بن بدیع‌الزمان
۹۵۷ حسینی منجم دررمضان ۱۲۵۷ ـ گ۱۰۱الف ـ ۱۰۳الف . برگ‌های ۸۵ تا ۱۰۳ آب دیده است .

[۸۸۳] **اعمال موالید** (فارسی)

دراین نامه مبحث اعمال موالید در۷ فصل گزین شده و در آن ازکوشیار (گ ۲۰۰ب) وهمچنین‌از آغاز سال٤٤٥ ملکی که میخواهد استخراج نجومی کند(۱۹۹ الف) و۸۹۳یزدگردی (۲۰۱الف)و۸٦۱ ملکی(۲۰۰الف)یادگردید . نامه گزارش ومتن است .

آغاز: این انتخابی است دراعمال موالید . فصل اول درنمودارات . زعم حکما آنستکه انسانرا هرچه عارض میشود ... منشأ همه زمان ولادت است ... (هرگاه وقت ولادت بتحقیق ندانند اما بتخمین معلوم باشد ـ متن ۱۷۲ب) .

انجام: ودر مبده تاریخ ملکی پانصد وهشتاد سال از سالهای آفتاب گذشته باشد (متن۲۰۰الف) ... وچون اهل احکام راترتب آثار برتبدل این‌فصول وادوار اعتقاد تمام است آنرا ذکر کردیم والله‌اعلم بالصواب والیه‌المرجع والمآب وصلی‌الله علی محمد ... والحمدلله اولا وآخرا .

[۱۰٤۸]

این نسخه ش۱۱ دفتر است وبخط شکسته نستعلیق دریاباری و متن زیر خط
۹۵۰ شنگرف وسیاه است وجای جدولهاسفید گذارده‌شده . گ۱۷۲ب ـ ۲۰۱الف. درگ۲۰۱ب تا۲۰۳الف۵ بنداست درمعرفت سهم‌الحوادث درخانهای کواکب وظهور واختفای کواکب واستخراج تقویم بدیدار تقویم عتیق وکیفیت دخول بلد و جدول زوال درجمیع بلاد و درگ ۲۰۳ب پاره‌ایست اززیج عمده ایلخانیه (فصل در ذکر طالع) از علاء بخاری .

[۸۸٤] **انعکاس الشعاعات و انعطافها** (عربی)

خواجهٔ طوسی دراین گفتار از انعکاس و انعطاف شعاع که از او پرسیده‌اند پاسخ میگوید.

آغاز: بسمله و به نستعین. قال المولی العلامه استادالبشر نصیرالحق والدین قدس سره وقدسئل عن هذه المسئله: اقول مباحث انعکاس الشعاعات وانعطافها مبنیة علی مقدمات وهذه هی مقدمة: الشعاع یمتد متصلا من ذی الشعاع الی قابله من غیر تراکم ولاتخلل خلل خال عن الشعاع فی موضع من ذلك الامتداد.

انجام: ذلك الموضع علی وضع خاص من ذی الشعاع وذلك مااردناه. تمت الرسالة الشریفة.

[۱۰٤۹]

۸۲۱ این نسخه ٦ دفتر است و بخط نسخ گ ۱۲ ب تا ۱۳ ب.

(همه دفتر ۱۱۳۵)ـ کاغذ فرنگی ـ جلد مقوا

اندازه: ۱۸×در ۲۳ و ۱۰×۱٦ س ۱۸

[۸۸۵.۸۸۸] **انگشت شماری** (فارسی وعربی)

دربارهٔ شمارش بابندهای انگشت یا حساب العقود (Dactylonomie) این حرب ارجوزه‌ای دارد. آنرا یکی ازفروع علم حساب بشمار آورده و گفته‌اند که فردوسی طوسی دراین بیت «کف شاه محمود والانبار ـ نه اندرنه آمد سه اندرچهار» که در نکوهش محمود غزنوی سروده است اینگونه شمارش را میخواهد ودر آن بخل او را میرساند. آقای جمالزاده گفتاری رسا دراین زمینه ساخته که در فردوسی نامه مهر س ۲۵ـ۳٤ بچاپ رسید وخود میگوید که از گفتار J.G.Lemoine درمجلهٔ تحقیقات اسلامی بفرانسه (دفتر یکم سال ۱۹۳۲) بهره بردم. طاش کبری زاده در مفتاح السعاده (۳۲۹:۱) ازرساله شرف الدین یزدی یادنمود که دراین باره است (نیز چلبی ۴۳۷:۱)ـ چهار گفتار درهمین انگشت شماری در اینکتابخانه هست که اینک شناسانده میشود.

۱ ـ از شرف الدین علی یزدی ، یزد ۸۵۸ و نگارندهٔ ظفرنامهٔ تیموری در ۸۲۸، بپارسی که نسخهٔ آن در طوس هم هست (ش ۶۷) او ، کنه المرادفی علم الوفق والاعداد ، در ارتماطیقی و کتابی در اسطرلاب هم دارد (گاهنامه ۱۳۱۱ ص ۱۴۵ ـ شماره ۲۸ (۴ سال ۳) آذر ۱۳۲۱ مجله آینده ص ۱۶۸ ـ ۱۸۰).

۵ **آغاز:** من افادات مولانا شرف المغفرة والدین علی الیزدی غفرالله له . بسمله بعد ازحمد پروردگاری که اصناف الطاف بیغایت ... نموده میشود که: وزده صورت از هیئات اوضاع اصابع بر بدایع انسانی بازاء عقود اعداد وضع کرده اند .

انجام: چنانچه سر ناخن ابهام برابر باشد و طرفش بطرف او متصل .

[۱۰۵۰]

۱۰ این نسخه ش ۳۲ دفترست و بخط نستعلیق شکسته درجدول زرین و لاجورد می
۱۰۳۵ ۲۸۱ـ۲۸۲ ودر پایان دارد : صورة خط حضرت سالك محمد : تمت الرسالة الشریفة الشریفیة علی انامل واحد من اسباط مؤلفه رحمه الله فی دار السلطنة اصفهان فی تاریخ ذی حجة الحرام سنة ثمان وعشرین بعد الالف وهو ابن مؤید سالك الدین محمد الحموی الطبیب غفرالله له ولوالدیه ولجمیع المؤمنین» پس سالك الدین محمد حموی یزدی
۱۵ پزشك فرزند مؤید و نواده شرف الدین یزدی درسیاهان درذی حجه بسال ۱۰۲۸ نسخه‌ای را نوشته و گواهی میدهد که از نیای او میباشد و نسخهٔ ما ازروی آن میان ۱۰۹۸ و ۱۰۹۹ بدست شهاب الدین دیباجی نوشته شده است. در دنبال قاعدهٔ ضرب مرکب درمرکب است باتضعیف بشماره بزرگترین رقم مضروب .

۲ ـ ازاحمد حسنی یمنی بتازی دریك مقدمه (دربارهٔ انگشتهای مخصوص به
۲۰ مرتبه‌های عدد) وچهارفصل (شمارش یکه‌ها، دهه‌ها، سده‌ها، هزارها) ویك خاتمه (شمارش همهٔ اینها باهم) .

آغاز: قال احمد الحسنی الیمنی : هذه رسالة فی بیان ضابطة عقود الاعداد وتفاصیل صورها . مقدمة : الصور التی وضعها اهل الحساب بازاء عقود الاعداد من واحد الی عشرة آلاف تسع صور ماخوذة من هیئات اصابع الیدین .

۲۵ **انجام:** الثالث الجمع بین اربع صور منها کصورة (نسخه کامل نیست) .

[۱۰۵۱]

۱۰۷۹ این نسخه ش۳۰ دفتراست و بخط نستعلیق س۱۸۲ - ۱۸۳ .

۳ ـ پاسخی است بپارسی بپرسش شاه‌صفی (۱۰۳۸ ـ ۱۰۵۲) که از گفتار فردوسی : «نه اندرنه است وسه‌اندرچهار» درنکوهش محمودترك غزنوی‌پرسیده. پاسخ دهنده شاگرد شیخ بهائی است و کافی رانزد اومقابله نمود . اودر اینجا پس از دیباچه‌ای دربارهٔ اینگونه شمارش ازشاه بمانند مرده نام‌میبرد ومیگوید که اواز من آن شعررا پرسید ومن چنین‌پاسخ دادم وباقاعده انگشت‌شماری آن را گزارش نمودم . اوازشیخ بهائی‌هم بمانند مرده‌نام میبرد وازحدیث «اسلم ابوطالب بحساب الجمل. وعدبیده ثلثة اوستین» وحلی که شیخ بهائی وپدراو وابن بابویه دربارهٔ آن کرده‌اند یادمیکند (بنگرید به‌ص ٥٢٤ همین فهرست) .

آغاز: بسمله. بعدالحمدوالصلوة. ازافصح‌الشعراء والمتکلمین بندهٔ باخلاص خاندان طیبین و طاهرین حکیم فردوسی ... دربسیاری ازنسخ معتبره .

انجام : بلکه دردو دست زیاده ازعددصد استنباط نکند .

[۱۰۵۲]

۹٤٤ این نسخه ش٥ دفتراست وبخط نستعلیق داودبن محمدشریف در۱۰۹۳ ک ۱۷۳الف ـ ۱۷۷الف .

٤ ـ گفتار دیگری است بپارسی دربارهٔ همین گونه شمارش .

آغاز: دربیان عقد انامل . درنظر اربابِ دانش جلوه‌گر میگردد که نوزده صورت ازهیآت واوضاع اصابع .

انجام : برسر تسعین کنند جنك شبانه روز ـ درگه عشرین زجنك هر دو معاف است . من‌کتاب فرهنك .

[۱۰۵۳]

۹٤٤ این نسخه ش٦ دفتر است وبخط‌نستعلیق داودبن محمد شریف در۱۰۹۳ ک ۱۷۷الف ـ ۷۸ب.

[۸۸۹] اوزان شرعی (فارسی)

شیخ بهائی دراین نامه که در ۱۲ فصل است و برای سلطان محمد پادشاه خدابنده صفوی (۹۸۵) نوشته ازواحدهای وزن ومساحت شرعی گفتگو نمود وپس ازکاوش دربارهٔ کر ازروی وزن ومساحت ووزنهای شرعی دیگر قاعدهائی هندسی وحسابی آورده ودستور اندازه گیری آبگیرهای گوشه‌دار یا گرد وهلالی ونعلی و اهلیلجی وشلجمی یادارای بیشتر ازیك زینه‌یاد نمود(۱).

آغاز: بسمله الحمدلله رب العالمین ... وبعد برضمائر اولی الابصار هویدا و ظاهر است.

انجام: پس حوض مذکور زاید بر کر باشد بمقدار دوشبر ویك‌نمن شبری. والسلام علی من اتبع الهدی.

[۱۰۵٤]

این نسخه ش۳ دفتر است وبخط نستعلیق ریز با عنوانهای شنگرف تاریخ ۲۷ محرم (قوی‌ئیل) ۱۲۰۲ گ۵۸الف ـ ۶۷الف ـ درگ۶۷ب قاعده‌ایست برای دانستن زندگی ومرگ غالب وحساب ابجدی درباره نام‌علی ع. ۹۵۷

[۸۹۰] برهان الکفایة (فارسی)

ایندفتر دراحکام نجوم واختربینی است واز شریف‌علی‌بن محمدبن‌یحیی‌شریف بکری‌موصلی‌میباشدودر آن‌سخنان فرزانگان‌راگردآورد. علامستاره‌شناس‌درغانی بخاری‌دراحکام‌الاعوام‌خوداز آن‌نام‌برده‌است(ص۸۱۸همین‌فهرست)تهرانی‌درگاهنامه ۱۳۱۲درفرهنك ستاره‌شماری که نوشت‌از آن بهره‌برد (ص۴۹) ودرگاهنامهٔ ۱۳۱۰ ص۹۱ ازچلبی (ج۱ص۱۹۵) ازبکری وبرهان الکفایهٔ اویاد نمود. گزیدهٔ آن ش ۴۹۶ دراینکتابخانه‌هست. دردریعه (ج۱ص۲۹۱ وج۳ص۱۰۰) میگوید: شیخ‌ابی الخیر تقی‌الدین محمدبن محمدفارسی‌شاگرد امیرصدرالدین دشتکی ۹۰۳ه احکام

---

۱ ـ محمد مؤمن بن علی‌حسینی نیز برای محمدقطب شاه (۹۸۹ـ۱۰۲۰) رساله‌در اوزان ومقادیر نوشته است (ش۶۶و۹۵طوس) مجلسی نیز اوزان المقادیر دارد که بامسکة الفؤادشهید درتهران بسال ۱۳۱۰ بچاپ‌رسید.

الاحکام» فارسی خودرا ازروی «برهان‌الکفایه» باافزوده‌هائی از گفته‌های بطلیموس ودیگران نوشته‌است وعنوانهای آن «لمعة . لمعة» میباشد. برهان‌الکفایه‌را منتخب وگزیده‌ای هم هست .

آغاز: بسمله و به نستعین . الحمدلله الذی خلق الخلق علی غیر مثال بعزته و ابتدع‌الاشیاء بقدرته ... و صلی‌الله علی محمد ... تسلیماً کثیرا . اما بعد : بدانك علم نجوم بردوقسم است یکی را ازوی علم حساب وهندسه وعلم کلی خوانندودوم ازوی علم احکام است ... که طالع زمانی وخداوند او. والله‌اعلم . وچنین گویدعلی بن محمد بن یحیی الشریف البکری الموصلی المنجم رحمه‌الله از بس کـه بدیدم وبخواندم واحکامهای استادان‌و کتابهای ایشان‌مطالعه کردم چنان عزم اتفاق‌افتاد که اینکتاب تصنیف کنم... واین کتاب‌را جمع کردم ازاقاویل حکمای‌متقدم ومتأخر ... و نام‌کردم این کتاب گزیده‌را برهان‌الکفایه .

انجام : بیشتر منجمان اندربیرون آوردن اوقات بعاجل‌الحال عاجز آید و سخنانشان بیشترخطا افتد. والحمدلله‌رب‌العالمین والصلوة‌والسلام علی‌رسوله محمد وآله‌اجمعین .

[۱۰۵۵]

این نسخه بخط نستعلیق درجدول شنگرف وباعنوانهای شنگرف میباشد . در پایان دارد : «سنه ۹۹۵ تحریر فی‌التاریخ شهر شعبان‌المعظم رحمة‌الله» آنگاه مهر «یا رحمة‌الله» هست . نسخه‌ای ازاین در دانشکده حقوق هست (۱۷۰۳ف) — کاغذ سمرقندی — جلد تیماج‌سرخ ساده دولا ومقوائی اندازه : ۱۵×۲۷ و ۱۰×در۱۸س۲۴

[۸۹۱] بهجة‌الرواح (فارسی)

این‌نامه درموسیقی است ودارای یك‌مقدمه (هرمقامی ازچه گرفته شده) و ده باب (مبدء این‌علم ـ گفتار گروهی از فرزانگان دربارهٔ آن ـ نسبت آن با هستی مردمی ـ نسبت آن باستارگان هفتگانه ـ بحرها واصول حرکتها برحسب‌ضربات ـ در بیان این علم در هنر نظم ـ ترکیب پرده عطارد وزهره ـ هرکسرا چه نغمه‌ای

مناسب است ـ هر پرده چند بانك است ـ رفتار موسیقی‌دان با گرانمایگان وفرو-مایگان) و یك خاتمه (نسبت پردها باستارگان وعنصرها وچهار فصل) میباشد. نگارنده آن دردیباچه «عبدالمؤمن بن صفی‌الدین بن اعزالدین‌بن محی‌الدین بن نعمةبن قابوس‌بن وشمگیر جرجانی » یاد شده که این نامه را برای محمود غزنوی (۳۸۸-٤۲۱) بنام «بهجةالرواح» نوشته است. ازخود نامه گذشته ازسبك پیداست که پس از آن روزگار نگاشته شده چه‌در آن ازعطار نیشابوری گشته در ٦۱۷ یاد میشود واز منطق‌الطیر اومیآورد واز شیخ‌العارفین نجم‌الدین‌صاحب فصوص‌روحانی نام‌میبرد (باب۲ گ۵۷ب و۵۸الف). نگارنده‌ازامام فخرالدین‌طاوس‌هروی‌و کتابش بنام «تهجی موسیقی» واز فرزند خود ضیاءالدین محمد یوسف وسعدالدین محیی ابادی وشمس‌الدین کازرونی ومیرفخرالدین واسحاق موصلی وسیدحسین اخلاطی یادکرده وهمه را از استادان این هنر دانست (باب ۱۰ گ ٦۵ الف ـ ٦۷ الف ـ ٦۸ الف).

درباب۳ (گ۸۵ب) ازشیخ رئیس ودرباب۵ (گ٦۰الف) ازغلام‌سلطان‌ملکشاه یادکرده ودر خاتمه بیتی بتازی از ارزقی شاعر آورده است (۷۰ب) و در همینجا (گ۷۰ب و۷۱الف) میگوید که باید این‌هنررا ازبازاریان وپیشه‌وران ونادانها و فقیهان و واعظان و زنان و غلامان درم خریده و احمقان مخنث و قرآن خوانان بدومکاریان‌وقاضیان دورداشت ودربایان‌میگوید که ایندانشمندان‌افزارموسیقی‌و طرب بساختند : افلاطون وارسطو وجالینوس وبوعلی واسحاق موصلی و ابن‌طائی ومحمد امین طاوس ـ پیداستکه نامه از صفی‌الدین عبدالمؤمن‌بن یوسف‌بن فاخر بلخی ارموی آذربایگانی (٦۱۳-٦۹۳) نیست (ص۱۰٦ اینفهرست).

در ذریعه ازاین یادشده (ج۳ص ۱٦۲).

آغاز: الحمدلله رب‌العالمین...والصلوة ..علی‌خیرخلقه...محمدو آله‌الطاهرین... فهذه رسالة شریفة وجیزة ، الباهرة فی‌علوم‌الادوار ... این رساله‌ایست بزرك .. در علم موسیقی . قال‌العبد... عبدالمؤمن ... که چون‌پادشاه وقطب‌زمان ... عضدالدولة

القاهرة سراج الملة الباهرة خاقان المعظم شهنشاه مکرم سلطان .. محمود غزنوی طول الله عمره ... راغب این فن شریف پس وضع رسالهٔ موسیقی واجب ولازم است بنابراین فقیر ... این رساله را اززبان تازی ویونانی بلفظ مسلسل فارسی نقل کردم و به بهجت الرواح موسوم گردانیدم .

انجام : بوسلیك ، حسینی ، حجاز ، نوا ، کوچك ، بزرك ، رهاوی . تمت الرسالة بعون الملك الوهاب .

[۱۰۵٦]

۱۹۹ این نسخه ش۳ دفتراست وبخط نستعلیق محمدعلی نردیك ۱۲۸۷ و در پایان دارد: «این دائره ازقول حکما دربیان دوازده مقام و بیست وچهار شعبه و هشت گوشه وشش اداره وبیست وچهار بحر اصول» (گ۷۲الف) ودرگ ۷۲ب شکلی داردازپنج دائرهٔ متداخل وباخطوط که ازمحیط دائره درونی بدائرهای دیگر وصل شده بشنگرف و لاجورد . گ ۵۵ الف ـ ۷۲الف .

شمارهٔ ۱ اینفتر دو گزارش مهذب الدین ابی نصر محمدبن یحیی بن کرم نحوی وواسطی است برقصیدهٔ شنفری آمیختهٔ بهم گ۱ب ـ ۱۹الف بنستعلیق وشمایل خاقان بشکسته نستعلیق گ۲۰الف ـ ۵۱الف .

(همهٔ دفتر ۷۸ گ) ـ کاغذ فرنگی ـ جلد تیماج زرد مقوائی تازه

اندازه : ص۱۷×۲۳ ودر۷×۱۴ س۱۲

[۸۹۲] **بیست باب در شناختن اسطرلاب** (فارسی)

خواجه طوسی دراین «بیست باب» که از «صدباب» خویش گزین نموده است ازاسطرلاب گفتگو نمود . چندین بار بچاپ رسیده یکی در ایران بسال ۱۳۱٦ .

آغاز : بسمله الحمدلله حمدالشاکرین .. این مختصریست درمعرفت اسطرلاب از تصنیف استاد البشر نصیر الملة والدین الطوسی نورالله مرقده، مشتمل است بر بیست باب . باب اول درمعرفت القاب والات و خطوط ودوائر اسطرلاب .

انجام : درین کفایت باشد . این است تمامی سخن درمعرفت اسطرلاب

[۱۰۵۷]

۸۸۸ این نسخه ش۱ دفتراست وبخط نستعلیق باعنوانها ونشانه های شنگرف از محمدبن حبیب نویسنده ش٤در۱۱۰٤ گ۱ب ـ ۱٦ب .

[۸۹۳] پنجاه باب سلطانی در شناخت اسطرلاب (فارسی)

رکن‌الدین بن شرف‌الدین حسینی آملی ازستاره‌شناسان تبرستان است که در روز پنجشنبه ۲۲ ذی حجهٔ ۸۰۰ (۳ دی ۷۶۷ یزدگردی) زاده شده . و تا سال ۸۶۰ زنده بود . او زیج جامع سعیدی برای ابوسعیدکورگان (۸۵۵ ـ ۸۷۲) در ۱۵ ربیع دوم ۸۶۰ (۲۱ تیر ۸۲۶ یزدگردی) نوشته و در آن میگوید که من در ۸۴۲ درشیراز بودم وزیج مفتاح‌الاعمال بطول آنجا بپرداختم وپس از برگشت از هند ورفتن بهرات ونگاشتن پنجاه باب سلطانی ازبابربهادر درخواستم که بسمرقند روم وازنورصدکنم . بدستور او بدانجا شدم واینزو زیج (جامع ـ منقح)را پس‌از گذشتن ۱۸ سال ازنگارش زیج شیراز بپرداختم (گاهنامه ۱۳۱۱ ص۹ ـ ۱۳۷ ـ ش ۱۸۳ و ۶۴۲/۸ مجلس) .

آملی این‌نامه راکه دردو مقاله است و «پنجاه باب سلطانی» نامیده واسطرلاب را در آن شناسانده است در هرات برای امیرزاده سلطان ابوالقاسم بابر بهادرخان نگاشته ودر ۶ع۲سال ۸۶۰ آنرا بپایان رساند .

دردیباچه ازبیست باب خواجهٔ طوسی و استیعاب ابوریحان و کامل فرغانی و نگارشهای مولانا شمس‌الدین (محمدعلی وابکنوی بخارائی) نویسنده زیج‌سلطانی درباره اسطرلاب رایاد میکند ونوشته‌های پیشینیان رابسنده نمیداند. میگویدمن چندین اسطرلاب برای فرمانروایان ساختم وکار های تازه‌ای در آنها کرده‌ام که کره آسمان را در آن درج نموده‌ام ونامه‌ها درشناختن آن بپرداختم و زیج مفتاح الاعمال برصد مراغه وبافق شیراز نوشتم ودربیشتر مسئله‌های ریاضی با اعمال زیج من با اسطرلاب کار کردم . من‌خواستم کتاب جامعی بنویسم که گرفتاریهای روزگار نمیگذاشت وبیست‌سال است که گذشت ورساله‌های کره مرکب وآن زیج من بپایان رسید مگراینکه نشد آنرا بنام شاهی کنم . دراین مدت‌هم رنجها بردم و از میهنم دورماندم‌وپس ازبرگشت ازهندبکرمان رسیدم ونزدیك بدوسال بدربندان وقحط وچپاول دچار گشتم وزندگیم ازدست برفت . از آنجاکه رهیدم وبهرات شدم در ۶

ع۲ سال ۸۶۰ این نامه بنوشتم و به «پنجاه باب سلطانی» نامیدم و بنام آن شاه ساختم. رساله دردو مقاله وچندین باب وفصل است. مقاله۱ درذکر مسائل واعمال آن بر صفایح بلاد در۳۸باب. مقاله۲ درذکر مسائل واعمال گذشته برصفحات آفاقی. اودر باب۱۴ مقاله۱ ازروز آدینه۲۱ رمضان ۸۵۹ (۱۲دی ۸۲۴ یزدگردی) یاد میکند (۳۶ب) ومیرساند که اورا پنجاه و هشت سال گذشته بود.

نسخه‌ای از این درطوس (ش۲۱) ودر مجلس (ش۸ر۶۴۲) هست.

آغاز: حمد وثنای بی‌حد حضرت واجب‌التعظیمی‌را جل جلاله که آسمان دل عارفان‌را بانوار کواکب معانی مزین کرد ... چنین گوید ... رکن‌الدین‌بن شرف الدین‌الحسینی الاملی ... که‌چون دراکثراوقات اشتغال این‌فقیر بعلوم‌حکمی بوده.

[۱۰۵۸]

۸۸۸ این نسخه ش۲ دفترست‌وبخط نستعلیق باعنوانهای‌شنگرف ازمحمدبن حبیب نویسندهٔ ش۴در۱۱۰۴ـ گ۱۷ب ـ ۱۷۶الف.بای جدولهاسفیدست‌ودربایان دارد: «چنانکه ذکررفت هم‌توان شناخت چنانکه دراشتباه نیفتد وجدول این است که دربشت این‌ورقه نوشته شده بدوصفحه (باب۱۲مقاله‌دوم ـ بپایان میرسد وکم دارد) ودربسیاری ازجاها هم‌سفید است.

[۸۹۴] تحریر اصول اقلیدس (عربی)

او کلیدس یااقلیدس مهندس نجار یونانی صوری شامی و آورندهٔ جئومطریا (۳۲۳ـ۲۸۵ پیش ازم) درمدرسهٔ افلاطونی دانش آموخته وبدرخواست بطلیموس دوم فیلادلفوس(۲۸۵ـ۲۴۶) بسر لاغوس باسکندریه آمده ومدرسه‌ای در آنجابنیاد گذاردوبپادشاه نیزهندسه میآموخت.چون این‌علم برفرمانروا دشوار آمداز استاد پرسیدمگرراهی آسانتر درریاضی نیست‌اقلیدس پاسخ داد:«راه‌شاهانه‌در آن‌نیست» یااینکه «شاهانرا بریاضی‌راهی نیست».

پیش ازاقلیدس فرزانگان یونانی وفوثاغورسیان درریاضی کارکرده بودند و ثایتتوس درباره عددهای اصم واودکسوس درتناسب جستجوهـا نمودند. اوروی همین کارهاو بدستور فرمانروادفتری‌در۱۳ گفتاردرهندسه‌پرداخت که آنرا «ستوئی‌خیا»

یا «اسطوشیا» و«استقسات» واصول وارکان خوانده‌اند.

کندی میگوید که دودفتر از آپلونیوس(۱) درود گر در ۱۵ گفتار دربارهٔ ساختن پنج جسم که کره بیشتر از آنها را فرا نخواهد گرفت در کتابخانه شاهان یونانی یافتند. بطلیموس از اقلیدس درخواست که آن را حل کند. او آن را گسترده وروشن بساخت وغرض آپلونیوس را آشکار بداشت ودیباچه‌ای برای شناختن آن پنج جسم نوشت وهمهٔ آن در ۱۳ گفتار میباشد. پس اصول ساخته آپلونیوس است واز اقلیدس که آن را پاکیزه وروشن بساخت دانسته شد.

ابسقلاوس (هوپسیکلاوس =Hypsiclès) مهندس اسکندرانی (۱۵۰ سال پس از اقلیدس وپیرواو) دو گفتار ۱۴ و ۱۵ اصول را درهمان شهر یافته واز خود هم چیزهائی افزوده وبشاه روزگار خود نیازداد ورویهم اصول ۱۵ گفتار شد. کاریکه اقلیدس کرده اینستکه درهندسه دلیلهای استوار بیاورد وببرهان خلف تمسك نمود.

تئون وپروکلس اصول را گزارش نوشتند وداماسکیموس فیلسوف سدهٔ ششم که در آتن درس میگفت ودر ۵۲۹ بایران آمده بود، یك گفتار براصول افزود. ایرن (Heron زندهٔ ۵۰ م) براصول گزارش نوشته وشکلهارا حل نمود وبلیس رومی (گویا پاپوس Pappos) گفتار دهم را گزارش نمود. (گاهنامه ۳۱۱ ص ۱۵۹)

اصول را حجاج دو ترجمه بتازی کرد هارونی ومامونی که دومی را دانشمندان میسندیدند. حنین اسحاق نیز آنرا بتازی در آورده و ثابت همین را اصلاح خوبی نمود. ونسخهٔ آن در ۱۵ گفتار درمجلس هست(ش ۲۰۰). خود ثابت هم آنرا ترجمه کرد وبر گفتار ۱۴ و ۱۵ آن گزارش نوشت. ابوعثمان دمشقی ترجمه‌ای را که اسحاق حنین کرده بود اصلاح نمود.

نسخه‌ای از اصول که حجاج داشته بود ۴۶۸ شکل بود وده شکل درمتن دومقالهٔ نسخهٔ ثابت افزوده داشت. (ش ۱۲ فاضلیه) نظیف پزشك گفتار دهم اصول را در نسخه‌ای دید که ۴۰ شکل داشت بیش از آنچه دردست است. هموو ثابت ویوحنای قس شکلی

---

۱ - آپلونیوس Apollonius (۲۶۰-۲۰۰) نگارندهٔ مخروطات و تناسب و مکانات مسطح وتماس میباشد.

در گفتار یکم نسخه‌ای دیده بودند که بتازی درنیامده بود.

نیریزی و کرابیسی وجوهری وماهانی وخازن خراسانی (بر گفتار دهم) وبوزجانی واهوازی وابن راهویه ارجانی وابوالقاسم انطاقی وسندبن علی یهودی وابو یوسف رازی (برای ابن‌عمید) براصول گزارش نوشتند. گزارش نیریزی ابوالعباس فضل‌بن حاتم راژیراردوس بلاتینی درآورده و آن بچاپ رسید.

ابونصر عراق رساله‌ای درحل اشکال گفتار ۱۳ اصول دارد. وابوسهل کوهی تعلیقاتی نوشت. ابن‌هیثم درشرح مصادرات شکها براصول کرده وپاسخ داد. خیام شرح ما اشکل من‌مصادرات اقلیدس دارد که درتهران در ۱۳۱٤خ چاپ‌شد. قاضی بیمارستان ابی‌بکرمحمدبن عبدالباقی فرضی بغدادی‌م۵۳۵ گزارشی سودمندبرمقالهٔ ۱۰ اصول نوشته‌و شکلهارا بعدد نشان داد.

امیر زین‌العابدین‌بن محمدحسینی درروزگار میرداماد تحریرخواجه‌طوسی را تلخیص نمود(ش۱۸۲طوس) حسین‌بن معین‌الدین میبدی حاشیه‌ای براین تحریر دارد (٤۸ط).

خواجهٔ طوسی درکتاب البلاغ اصول اقلیدس راگزارش نمود وپس ازاینکه مجسطی‌را تحریر کرد اصول‌را ازروی نسخهٔ ترجمهٔ حجاج واصلاح ثابت در۱۵ گفتار (ش۱۵۷مجلس) یا در۱۷ گفتار (ش۳۳طوس) تحریر نمود ونسخه‌ای از این دیده‌اندکه تاریخ۲۲ شعبان٦٤٦ داشته بود (جواهر کلام ص٦۹).

اصول‌را دانشمندان اروپاازروی ترجمه تازی که‌ازاندلس بآنها رسیدبلاتینی درآوردند.

متن یونانی و ترجمه لاتینی همهٔ نگارشهای اقلیدس نخستین بار دراکسفرد بسال ۱۷۰۳ وبا ترجمهٔ فرانسه درپاریس در۱۸-۱۸۱٦ بچاپ رسید. یونانی‌اصول در۱۵۱۳ ولاتینی آن ۱٤۸۲ چاپ‌شد. ترجمهٔ تازی آن درقسطنطنیه بسال ۱۲۱٦ (۱۸۰۱) وتحریرطوسی از آن درلیدن در ۱٦۵۷ (۱۰٦۸ه) ودر رم بسال ۱۵۹٤ (۱۰۰۳ه) ودرتهران بسال ۱۲۹۸ (۱۸۸۰م) وشش مقاله ازاین تحریر طوسی و

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران library.ut.ac.ir

ترجمهٔ فارسی آن در کلکته بسال۱۸۲٤ (۱۲٤۰ه) چاپ شد.

ترجمهٔ عبری اصول درامستردام در۱۷۷۹ (۱۱۹۳ه) چاپ گشت.

اصول را برخی از یسوعیان درچین بزبان تاتاری در آورده ودرسدهٔ۱۷ بپادشاه آنکشور نیاز دادند(۱) چنین است تحریریکه طوسی کرده است:

آغاز: بسمله الحمدلله الذی منه الابتدا والیه الانتهاء . . . فلما فرغت عن تحریر — المجسطی رایت ان احرر کتاب اصول الهندسة والحساب المنسوب الی اقلیدس الصوری بایجاز غیر مخل.

انجام: فهذا ماقصدته ... فمن شاء فلیحقه والله الموفق ﷺ وعلیه التکلان.

[۱۰۵۹]

۸۱۹ این نسخه دارای۱۵ مقاله که۱٤و۱۵ در آن از اپسقلاوس دانسته شده و بخط نسخ در جدول زرین وشنگرف ولاجورد با عنوانها وشکلها و برخی رقمها بشنگرف میباشد. در آغاز حاشیه‌هائی است از بیرجندی ودیگران. علی بن زین الدین بن محمد بن حسن بن زین الدین بن علی بن احمد در ۱۰۸۵ آنرا نوشته است. محمدعلی بن مؤمن شارختی قاینی در۱۱۹۷ دارندهٔ نسخه بوده وخط ومهر او (رب نجنی بمحمد وعلی) هست گ ۱ الف و۱۸٦الف و۱۸۷الف ـ تاج الدین علی موسوی هم آنرا داشت گ۱الف. کتاب ۱ب ـ ۱۸٦ الف.

(۱۸۷گ — کاغذ سمرقندی — جلد تیماج دوروی ضربی مقوائی گهنه
اندازه : ۱۲×۵ر۲۱ و ۷ر۵×۱۵ر۵ س۱۷

[۸۹۵] تحریر اگرتا وذوسیوس

۲۰ تاوذوسیوس (Théodosius) مهندس وریاضی‌دان بزرگوار یونانی طرابلسی زادهٔ دربیثونیا وزندهٔ درسدهٔیکم مسیحی نگارندهٔ کتاب المساکن ـ DeHabitationibus وکتاب الایام واللیالی DeDiebus et noctibus میباشد و درمثلثات

---

۱ ـ بنگرید به: ابن ندیم ص۳۷۱ـ قفطی ص۸ـ٤۷و۸٤ـلاروس سدهٔ ۲۰ دراقلیدس ـ فهرست چاپی پاریس ـ دائرة المعارف بستانی دراقلیدس ـ گاهنامه ۱۳۰۷ ص ۵ـ۳۳ـ تاریخ ریاضی دکتر مصاحب ص٤٤و۵۷و۶۷۵۲و۱۱٦ ـ نفایس الفنون ـ آثار الشیعه جواهر کلام ص٦۹ـ فهرست فاضلیه ش۱ ریاضی چاپی.

کروی دفتری گرانمایه‌ازاو بیادگارمانده که «اکر» Spherica میخوانند وارجمند ترین کتابی است که دانشجویان میبایستی میان اصول اقلیدس ومجسطی بطلیموس بخوانندوسه مقاله (۱بد۲ کج۳ کب) رویهم ۹۰ شکل ودربرخی نسخه‌ها ۵۸شکل میباشد.

ایندفتر را قسطابن لوقابعلبکی فیلسوف ریاضی دان ترسای ترجمان ۳۰۰ ه (۹۱۲م) بدستوراحمدمستعین(۲٤۸-۲۵۲) پسرمعتصم‌عباسی تاشکل۵مقاله۳بتازی درآورد وبازمانده‌را دیگری ترجمه کرد وثابت‌بن قره‌سابی حرانی (۲۲۱-۲۸۸) آنرا پاکیزه ساخت محیی‌الدین‌یحیی‌بن محمدبن ابی‌لشکراندلسی‌حکیم مغربی که باخواجه طوسی دررصد مراغه همکاری میکرده وزیجی در۶۷۵نگاشته‌است آنرا تحریرنمود. (ش۵و۶طوس).زیرادوس‌ازکرمنا(۱۱۱٤-۱۱۸۷) اکررا‌ازتازی بلاتینی درآورد متن‌تازی اکردرتهران بخط عبدالکریم شریف شیرازی (۱۲محرم ۱۳۰٤)در۳۰ص‌با مناظرتاص۷۵وانتشارنوربیارسی تاص۱۱۲ومساکن ثاوذوسیوس تا ص۱۲۲ ومعطیات‌اقلیدس ترجمه اسحاق واصلاح‌ثابت تاص۱۶۳بچاپ رسید(۱)

آغاز: بسمله وبه‌نقتی . الحمدلله‌رب‌العالمین ... کتاب‌الاکر لثاوذوسیوس و هوثلث مقالات ... المقالةالاولی اثنان وعشرون‌شکلا. الحدود: الکرة شکل‌یحیط به‌سطح واحدفی داخله نقطة ...

انجام: یشبه‌قوس ه ذ وذلك ماارد‌ناه (تمت‌المقالةالثالثة وبتمامها تم‌کتاب الاکر لثاوذوسیوس فرغ‌المصنف من‌تحریره فی‌شهور سنةخنا - چاپ دکن از روی نسخه۷۰۹تبریزدر رسائل طوسی) .

---

۱ - ثاوذوسیوس دیگری هم بوده که فیلسوف بوده است وجزاین یکی‌میباشد. بنگرید به: قفطی ص۷۶ - ابن‌عبری ص ۷۷ و۲۵۹ - گاهنامه ۳۰۷ ص۱۰۰ - تاریخ ریاضی دکتر مصاحب ص۵۸ و۱۰۷ و۱۰۸و۱۶۸ - فهرست مجلس‌ش۱۵۵ و ۲۰۷تا۲۰۹ - فهرست طوس ش۶و۷و۱۰۳ - فهرست فاضلیه ش۳ - لاروس سد۲۰ فهرست چاپی پاریس .

[۱۰٦۰]

این نسخه ش۱۲ دفتراست وبخط نستعلیق باعنوانها ونشانه های شنگرف از
۹٤٤ محمد امین‌بن محمد مؤمن استرابادی درمدرسهٔ شیخ‌الاسلام در پایتخت سیاهان
درنیمهٔ روزپنجشنبه ۵محرم ۱۰۵۳- اواین نامه‌را درروزچهارشنبه ۲۰ ذی‌حجهٔ
۱۰۵۲ نزدمحقق مدقق‌محمدتقی استرابادی‌آغازخواندن‌نموده بود. گ۱۵۱ب-۱۷۵ب

[۸۹٦] تحریر الطلوع والغروب (عربی)

کتاب‌الطلوع والغروب ازاوطولوقوس Autolycus (نزدیک ۳۳۰) است که ثابت آنرا پاکیزه بساخت و آن دردو گفتار و۳٦شکل میباشدوخواجه طوسی آن را تحریر نموده است.

آغاز: بسمله. کتاب‌اوطولوقس‌فی‌الطلوع والغروب‌من‌اصلاح ثابت. وهومقالتان وستة وثلثون شکلا. المقالةالاولی یه‌شکلا. صدر: یقال لبعض طلوعات‌الکواکب وغروباتها وخصوصا الثوابت انهاخفیة.

انجام: قوس‌الخفا اعظم من‌برجین بقدرقوس‌ط. وذلك ماارد‌ناه‌تم‌الکتاب(آخر المقالةالثانیة وتم‌بتمامها‌کتاب‌اوطولوقس فی‌الطلوع‌والغروب بعون‌الله‌العظیم اللطیف وحسن توفیقه. فرغ‌المصنف ... من‌تحریره فی‌زب - وی‌ح - سنة‌خنج - چاپ‌دکن ازروی نسخه ۷۰۹ تبریز).

[۱۰٦۱]

۱۰٦۳ این نسخه ش٤ دفتر وبخط نستعلیق با شکلهای شنگرف و جای عنوانها سفید میباشد. گ۱٤الف - ۲٦الف.

[۸۹۷] تحریر الکرة المتحرکة (عربی)

آوتولوکوس یا اوطولوقوس Autolycus (بیتان آسیای کوچك - نزدیک ۳۳۰ م) هندسه وریاضی‌دان یونانی نامور روزگارخویش بود و نگارشها داشته که میان دانشمندان دست بدست میگشت از آنها است «طلوع وغروب» در۳ گفتار که ترجمهٔ Dasypodius آن در اشتراسبورك در ۱۵۷۲ بچاپ رسید و همین «کتاب‌الکرةالمتحرکه» که ثابت وکندی آنرا پاکیزه ساختندویك مقاله و۱۲شکل

است . نسخهٔ آن درمجلس ش۲۰۰ وطوس ش۳۳ هست. کره متحرك بنام کینوهنس سفایراس (De sphaera mobili) باماکن تئودوسیوس در۱۵۸۷ بلاتینی و باطلوع وغروب ستارگان،متن یونانی باترجمهٔلاتینی ایندو،در۱۶۷۲ وتنهامتن یونانی آنها در۱۸۷۷ وترجمه لاتینی آنهادر۱۸۸۵ چاپ‌شد ولاتینی کرهٔ متحرك در۱۵۵۸ چاپ شده‌بود . ترجمه فرانسهٔ آن بـاطلوع وغروب او ومماکن تئودوسیوس در پاریس بسال ۱۵۷۲ بچاپ رسید(۱) این کتاب واکرمنلاوس وتاودوسیوس ومناظر اقلیدس وکره واستوانه ارشمیدس وجز آن ازمتوسطات است .

این نسخهٔما تحریر خواجه‌طوسی است که دردکن اززوی نسخهٔ۷۰۹تبریز درحزء رسائل‌اوبچاپ رسید وطوسی آنرا درروز آدینه۷ج۱سال۶۵۱بانجام رساند (ابن‌ندیم‌ص ۳۷۵ ـ قفطی‌ص۵۳.تاریخ ریاضی‌مصاحب‌ص۴۰۷و۱۰۷.ش۲۰۸و۲۰۹ مجلس) .

آغاز: بسمله. تحریر کتاب الکرة المتحرکة لاوطولوقس علی ماالصلحه ثابت وهومقالة واحدة واثناعشرشکلا

الصدر: النقطة التی تتحرك حرکة معتدلة هی التی تسیرفی ازمـان متساویة مقادیرمتساویة ومتشابهة .

انجام : فاذن کل‌واحدة من‌دائرتی ا ج د ب هـ د عظیمة . وذالك ماارد‌ناه . تم‌الکتاب . والحمدلله. (فرغ‌المصنف ... من تحریره فی‌جمادی‌الاولی من‌سنةخنا ـ چاپی) .

[۱۰۶۲]

۱۰۶۳ ابن نسخه ش۳ دفتر است و بخط نستعلیق با شکلهای شنگرف میباشد . گ۱۰ب ـ ۱۳ب .

(همهٔ دفتر ۳۲۶گ) ـ کاغذ سپاهانی ـ جلد مشکی تازه

اندازه : ۱۳×۱۹ و نر۶×۱۴س۱۸

۱ ـ بنگرید به : لاروس سده ۲۰ ـ فهرست چاپی پاریس .

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران library.ut.ac.ir

[۸۹۸] تحریر مجسطی (عربی)

کلاودیوس بتولمایوس یا بطلیموس قلوذی دفتر بزرگ خود را که مگیستی سونتاکسیس یا مجسطی خوانده‌اند در ستاره شناسی نگاشته و آن در برابر نوشته‌ها و سخنان فرزانگان پیشین یونان مانند اصول اقلیدس است در برابر دفترهای ریاضی پیش از او.

این دفتر در نسخهٔ اسحق و ثابت ۱۳ مقاله و ۱۴۱ فصل و ۱۹۶ شکل است. در آن از رصد سال ۱۳۹ م (۴۵۱ اسکندری = ۸۸۵ بخت نصری) یاد شده است. پروکلوس دیادوخوس (۴۱۲-۴۸۵) یا ابرقلس و اوتوکیوس با اطوقیوس عسقلانی (زندهٔ در ۵۶۰) بر آن حاشیه نوشتند.

نخستین بار یحیی بن خالد برمکی دستور داده بود که آنرا بتازی در آورند و خوب نتوانستند انجام دهند.

اباحسان وسلم صاحب بیت الحکمه از مترجمان آگاه کمك جسته و از ترجمه‌های آنان هرچه خوب بود گزین نموده آنرا بدین زبان در آوردند. حنین اسحاق و حجاج نیز آنرا ترجمه کردند و ثابت بن قره ترجمهٔ حنین را خوب اصلاح نمود ولی ترجمه قدیم را خوب اصلاح کرده و باز آنرا مختصر نمود. ابوسهل مسیحی کتاب مجسطی دارد. فارابی و ابن هیثم و تیریزی بر آن گزارش نوشتند. ابن سینا در شفا و ابن رشد و ابن سمح و ابن الصلت و بیرونی و بتانی و کوشیار و خازن مزنی و سعیدی خازمی یا خارزمی مجسطی را تلخیص و تهذیب کردند. ابراهیم سنان و غیاث الدین منصور دشتکی (۹۳۶ طوس) برای آن تکمله نوشتند. حکیم محیی الدین یحیی بن محمد بن ابی الشکر مغربی مهندس راصد و نگارندهٔ المدخل المفید (ش ۱۱ - ۲۱۰ مجلس) و مهذب اکرناوذوسیوس (ش ۲۰۰ مجلس) مجسطی را برای ابی الفرج غریغوریوس بن هارون ملطی جانلیق اختصار نمود (ش ۱۶۰ طوس) احمد بن محمد بشری در رد شك فارابی در گزارش خویش دربارهٔ فصل ۱۷ مقاله ۵ مجسطی گفتاری دارد (ش ۲۶ فاضلیه).

زیر اردوس مجسطی را بلاتینی در آورد.

متن یونانی مجسطی نخستین‌بار درونیز بسال ۱۴۹۶ بچاپ‌رسید وهمچنین در۱۵۳۸ ودرجزء دوره نگارشهای بطلیموس دربال بسال۱۵۵۱ که بهترین چاپهـا است وبا ترجمه‌فرانسه در۱۶-۱۸۱۳چاپ‌شد ولاتینی آن در۱۵۲۸چاپ گردید(۱)

خواجه طوسی مجسطی‌را پاکیزه وتحریر نمود ودر دیباچه میگوید که آن برای ستاره شناسان دستور و کارنامه‌ایست بزرك ومن خواستم آنرا چنان پاکیزه سازم که هیچیك ازمسئله‌های ستاره‌شناسی وترتیب وروش آن ورسمها وشکلها و جدولهای نجومی از آن‌نیافتد وچیزی‌هم بر آن‌نیافزاید مگر آنچه که برای‌دریافت آن‌میباید یا اینکه متاخران آورده‌اند . گزین و گلچینهاکه از آن کرده‌اند ندیدم که بدینگونه باشد. مگراینکه ترسیدم که بدینکار بپردازم تااینکه بدیدارحـام ـ الدین‌حسن‌بن محمدسیواسی‌رسیدم وازمرا بدین‌کار برانگیخت ومن این نگارشم را «تحریرالمجسطی» نام نهادم ـ خواجه این‌را گاهیکه در دژالموت بازداشته بود بسال۶۴۴نگاشت وشمس‌الدین‌سمرقندی بر آن گزارش نوشت. نسخه اصل تحریر وقف‌شیخ‌عبدالحسین تهرانی‌باروبا برده شد!! (ذریعه ج۳ص۳۹۰)نسخهٔ این تحریر درمجلس ش۱۵۸ وفاضلیه ش۱۰هست.(گاهنامهٔ۳۱۱ص۱۸۸)

آغاز: بسمله واعتصم بلطفه‌المقیم . احمدالله(الحمدلله) مبدء کل مبدء وغایة کل‌غایة .. فقدکنت برهة من‌الزمان‌عازما علی ان‌احرر لنفسی .

انجام: یا(فصل۱۱مقاله۱۳) فی‌خاتمة‌الکتاب... من‌غیران‌قصدنا‌بذلك‌تکبرا او افتخارا . فلنختم‌الکتاب واقول واذ وفقنی‌الله تعالی ایضا لاتمام ماقصدته وانجازما ماعدته فلاقطع‌الکلام حامدالله علی آلائه ومصلیا علی‌جمیع‌اولیائه خصوصا علی‌خاتم انبیائه والبررة من آله واحبائه . تم‌والحمدلله رب‌العالمین وصلی‌الله علی‌محمدو آله.

۱ـ بنگرید به : قفطی ص۸۳ ـ ابن‌ندیم ص۳۷۴ ـ ابن‌خلدون کتاب۱ باب۶ فصل۱۶ص۴۸۸ ـ لاروس سدهٔ۱۹ وسدهٔ ۲۰ ـ فهرست‌چاپی پاریس ـ گاهنامه۱۳۰۷ ص۱۰۱ـتاریخ‌ریاضی‌دکترمصاحب‌ص۵۹-۶۵-۹۹-۱۰۹-۱۱۰-۱۱۷-۱۲۳-۱۳۳-۱۴۶ ـ ۱۶۹ .

[۱۰۶۳]

این نسخه بخط تعلیق ریزودر بسیاری ازجاها بی‌نقطه باعنوانها بشنگرف
٤٦٨ باسیاه وجدولهای شنگرف میباشد. حاشیه‌هائی دارد بشکسته بنام ش م (شرح
مولانا نظام‌الدین حسن‌بن محمدنیشابوری بنام تفسیرالتحریر) که پس از کتاب
۵ درگ۱۲۷ الف ـ ۱۳۸ب هم‌نوشته شده بخط شکسته گاهی چلیپا وجدولها دراین
حاشیه برنك سیاه است. کتاب گ۱ب ـ ۱۲۶ب. احمدبن محمدسیاهانی وشمس‌دارندهٔ
نسخه بودند.

(۱۴۰×۲۳۵) ـ کاغذ سمرقندی ـ جلد تیماج زرد تازه
اندازه: ۱۸×۲۵ و ۱۱×۱۷س۲۶

۱۰ [۸۹۹] تحریرالمفروضات (عربی)

ابوالحسن ثابت‌بن‌قره‌صابی‌حرانی(۲۲۱ـ۲۸۸) پزشك‌فیلسوف ادیب ریاضی‌دان
دانشمند و ترجمان آشنای بزبانهای یونانی و سریانی وتازی (قفطی ص۵ ـ ۸۰)
نگارندهٔ کتاب‌المفروضات است. خواجه طوسی آنرا تحریر نموده که‌در دکن‌درشمار
رسائل طوسی بچاپ رسید.

۱۵ **آغاز:** تحریر کتاب‌المفروضات لثابت بن‌قرةالحرانی‌الصابی. وهی‌لوشکلا وفی
بعض‌النسخ‌له شکلا علی‌الترتیب‌المثبت‌بالارقام‌السود علی‌الحاشیة(ولم‌یکن‌فیه‌شکل
دولاشکل‌کج ـ چاپی) الاشکلی د و لح. نریدان‌نثبت زاویة ۱بج القائمة.

انجام: اعنی ۵ج معلوم فجمیع ادمعلوم (وجمیع ۱ج معلوم ـ چاپی) ودلك
مااردناه. تمت‌المفروضات. (فرغ‌المصنف ... منه فی زدح ـ خنج ـ چاپی).

۲۰ [۱۰۶٤]

۱۰۶۳ این نسخه ش۱دفتراست وبخط نستعلیق باشکلها ونشانه‌ها وعنوانهای‌شنگرف
ورقمها سیاه میباشد گ۱ب ـ ۱۷الف.

[۹۰۰] تحقیق جیب وظل (رساله در ...) (فارسی)

دانشمند میرزاسیدمحمدعلی‌بن محمداسماعیل بیرجندی قاینی سپاهانی ۱۳۰۵ه
۲۵ استادریاضی‌درتهران وسپاهان در ایندفتر ازجیب وظل‌بروش ستاره‌شناسان ایرانی
وفرنگیان گفتگو نموده وراه‌کار کردن باجدول های آندو دسته وپیدا کردن جیب

وظل ازروی آنجدولها رانشان‌داد. مقدمه درمعنی عرض کم ونسبت‌وضرب‌وقسمت وباب۱ درتعدیل مابین‌السطرین وباب۲ درمعرفت‌جیب وسهم وباب۳ درمعرفت‌ظل است . بیرجندی میگوید :

« فرنگیان ظل وجیب راتا ثانیه استخراج ودرجدول ثبت‌نموده‌اند ولیکن این جدول ظل که در این کتاب است تابدقیقه مرقوم شده» .

آغاز: بسمله. الحمدلله‌رب‌العالمین‌والصلوة‌والسلام‌علی‌مرکزدائرةالرساله... اما چنین‌گوید : احقرعبادالله‌الجانی ابن‌محمداسمعیل البیرجندی القاینی محمدعلی الحسینی‌الاصفهانی، که این کتاب مشتمل‌است برتحقیق‌معنی‌جیب وظل‌وطریق عمل بآن بقاعدهٔ اهل‌نجوم‌وطریق عمل از جدول جیب وظل فرنگیان وطریق استخراج جیب و ظل‌ایشان . واین رساله مرتب است بر مقدمه وچند باب.

انجام : دفعهٔ دیگر د ج آخره‌ها زاید شود(گ۱۷الف. درگ۱۷ب‌جدول ومحاسبه‌ایست برای پیداکردن قوسی که ظل‌آن قوس ضعف شاخص باشد . ازگ ۱۸ب تا۷۵الف دو جدول جیب است برقم هندی و۱۶ جدول جیب فرنگی و۱۸ جدول ظل فرنگی و٤٤ جدول نجومی درباره اوساط ستارگان ازروی زیجهاو۱۳ جدول برای اعمال جبری بارقمهای هندی) .

ایندانشمند کتاب‌شفق‌وفلق‌وحاشیهٔ‌برتنقیح‌المناظردارد(گاهنامهٔ۳۱۱ص۱۸۸)

[۱۰۶۵]

۴۶۲ این نسخه‌اصل وبخط‌نستعلیق شکسته‌خوش‌خودقاینی نگارندهٔ‌دفتر باعنوانها و رقمها بشنگرف میباشد وعکس اودرآغاز دفتر بیرگ۱ب چسپیده‌است درگ ۱۰ب حاشیه‌ای دارد که بدینگونه « اقل‌السادات محمدعلی قاینی » انجام میباید . درگ۱٦ الف حاشیه‌ایست بی‌نام ودرگ۱۳ب حاشیهٔ «منه‌ره» دارد . دفترگ۱ب ـ ۷۵الف . متن وحاشیه‌ها بیك‌خط است

(۳۷۵) ـ کاغذ فرنگی خوب ـ جلد تیماج زرد تازه

اندازه : ۱۹×۲۷ ونص۱۱×۱۹٫۵ س۱۷

[۹۰۱] تربیع‌الدائره (عربی)

درسه مسئله تضعیف مکعب و تثلیث زاویه و تربیع‌دائره ریاضی‌دانها ازدیر زمانی میاندیشیدندند انکساغورس (تزدیك ۵۰۰ ـ ٤۲۸) وابقراطس خیوسی(زندهٔ

در نزدیك ۳۶۰) و آنتیفن (نزدیك ۴۳۰) و بروسن هکاری (نزدیك ۴۵۰) دربارهٔ تربیع دائره جستجوئی کردند. دینوستراتوس برادر منخموس (نزدیك ۳۵۰) و نیکومیدس (نزدیك ۱۸۰) هم دراین زمینه کار کرده‌اند. دراروپا نیز دربارهٔ آن گفتگوها میشده تااینکه آکادمی فرانسه ازپذیرفتن رساله‌های تربیع دائره سرباز زد. استدلالی که بروسن دربارهٔ تربیع دائره کرده درانالوتیکای دوم ارغنون (گفتار ۱ فصل ۹ بند ۷۵ ب س ۴۰) ودرهنر مغالطه ارغنون (فصل ۱۱ بند ۱۷۱ ب س ۱۶ و بند ۱۷۲ الف س ۲) یادشده وارسطو از آن خرده گیری منطقی نموده نه ریاضی. او در فصل ۲۵ گفتار دوم آنالوتیکای نخستین (بند ۶۹ الف س ۳۲) وهمان فصل مغالطه از گفتار ابقراطس خیوسی یاد کرد. شیخ رئیس درمنطق شفا فصل ۱۷ مقاله ۹ قیاس و فصل ۸ مقاله ۲ برهان وفصل ۲ مقاله ۲ مغالطه وابن زرعه وابن رشد درتلخیص منطق ارسطو هم دراین باره گفتگو کردند وشیخ رئیس دربرهان از بروسن ودرمغالطه ازهمو و آنتیفن وابقراطس وبرهان شکل هلالی اوچنانکه ابن هیثم گفته است یادنمود (۱) این رساله ازابن هیثم ابوعلی محمدبن الحسن قرزانه بصری مصری (۳۵۴ ـ ۴۳۰) است ودر خزرجی ج ۲ ص ۸۸ س ۴ یاد گردید ودرطوس ش ۱۶۸ ومجلس ش ۳ر ۲۰۵ هست.

ابن هیثم میگوید گر چه گروهی پنداشتند که دائره را نتوان بساخت مربعی درآورد مگراینکه من چون دیدم شکل هلالی برابربا مثلث میگردد پس آنهم با مربع برابرخواهد بود. آنگاه برهان میآورد.

آغاز: رسالة لابن هیثم فی تربیع الدائرة. نقول قد یعتقد کثیر من المتفلسفین ان سطح الدائرة لایمکن ان یکون مساویا لسطح مربع مستقیم الخطوط.

انجام: ولیس هذا ممایوجب کل هذا التحیر المتقدمین والمتاخرین فیه هذا الشکل... تمت کتاب تربیع الدائرة.

---

۱ ـ برای سخن ارسطو بنگرید بترجمهٔ عربی ارغنوث چاپ بدوی وترجمه فرانسهٔ تریکو و ترجمهٔ انگلیسی آن چاپ Lucl ـ نیز به: تاریخ ریاضیات دکتر مصاحب ص ۲۶ ـ ۲۷ ـ ۳۰ ـ ۳۱ ـ ۳۴ ـ ۴۱ ـ ۵۳ ـ ۱۹۱.

[۱۰۶۶]

۱۰۶۳ این نسخه‌ش۲دفتر و بخط نستعلیق باشکلهای شنگرف میباشد. گ۱۷الف-۹ب.

[۹۰۲] ترجمهٔ خبر معلی بن خنیس (فارسی)

این خبر درباره نام سی‌روز ماه پارسی است و کار هاکه در آنها رخ داده و خواص این‌روزها. متن‌تازی آن در آسمان وجهان بحارمجلسی (ج۱۴ص۲۰۶ - ۲۱۰ چاپ ۱۳۰۵) ازیکی از کتابهای معتبر بروایت‌ازفضل‌اللهبن‌علی‌بن‌عبیداللهبن. بن‌علی‌بن‌ابی‌طالب ازابی‌عبدالله جعفربن‌محمد دوریستی ازابی‌محمد جعفربن‌احمد بن علی مونسی قمی از علی بن بلال از احمدبن محمد بن یوسف از حبیب‌الخیر ازمحمدبن‌حسین‌صائغ ازپدرش ازمعلی‌بن خنیس آمده‌است.معلی‌عراقی ودرمدینه میزیست وبرده امام صادق ع بوده است. ابن‌الغضائری وکشی ونجاشی وعلامه او راضعیف دانسته‌اند. گرچه‌مامقانی ازروی گفتارشیخ طوسی وبرخی ازروایات کشی میخواهد اورا ثقه‌بداند (رجال مامقانی ج۳ص۲۳)

حاجی نوری درسرگذشت سلمان مانند این‌خبر ازخود او آورده است. در بحارنیز(ج۱۴ص۱۹۹)مانندآن دیده‌میشود. مانااین‌سخنان ازنوشته‌های‌زردشتیان گرفته شده واز پیشوایان شیعی پنداشتند. اینگونه تقویم احکام نجومی‌رایهودان وترسایان ورومیان وایرانیان داشته‌اند وبرای هرروزماه عربی نیزچنین چیز هائی گفته‌اند دانشمندبیرونی‌درالاثارالباقیه در«القول علی‌ما فی‌شهورالفرس من‌الاعیاد» وپس ازآن ازروزشماری ایرانی وسغدی وخوارزمی بهمین‌گونه گفتگو نمود و روزشماری یهودان وترسایان ومسلمانان را نیز آورد (ص۲۱۵ وپس از آن).

درپایان‌این‌ترجمهٔ پارسی که‌گویا ازفیض‌کاشانی‌باشد بیتهائی‌است ازخواجه طوسی دربارهٔ هفت روزنحس‌ماه پارسیان آنچنانکه‌امام جعفرصادق ع فرموده‌اند این ترجمه در«روزشماری درایران باستان» آقای دکترمعین چاپ تهران۱۳۲۵خ ص۷۳-۸۵ ازروی همین نسخه بچاپ رسید.

آغاز: ستایش وسپاس بیقیاس خداوند زمین وآسمان را... چنین روایت

کرده معلی بن خنیس که درروز نوروز نزد... جعفر صادق... رفتم، فرمود آیا میدانی امروز چه روز است گفتم ... روزیست که عجمان تعظیم آن روز مینمایند و هدیه بیکدیگر میفرستند.

انجام: وهر کس بنده ازاو بگریزد یاچیزی گم کند بزودی مییابد انشاءالله.

۵ تمام شدشرح حدیث. چون محقق طوسی بعضی ازمضامین این حدیث را نظم نموده بذکر آن اختتام میپذیرد. نظم. بقول جعفر صادق خلاصهٔ سادات ـ زماه فارسیان هفت روز مذموم است... مکن دوازهم باکسی مناظرهٔ ـ که درخصومت این روز صلح معدوم است.

[۱۰۶۷]

۱۰ ۳۱٤ این نسخه ش۱ دفتر است بخط نستعلیق با عنوانهای شنگرف میان ۱۰۶۱ و ۱۰۷۶ گ۱ب ـ ۱۵الف.

[۹۰۳] ترجمه و تفسیر ثمرهٔ بطلمیوس (فارسی)

ثمرهٔ (Karpos = میوه وبر) بطلمیوس قلودی یاکلاودیوس پتولمایوس ثمره و مکمل اربع مقالات یاتترابیبلون اوست و آنرا مائة کلمة نیزمیخوانند. چلبی دربارهٔ ۱۵ آن میگوید: الثمرة فی احکام النجوم لبطلیموس القلودی الحکیم الفلکی واسمها بالرومیة «انطرومطا» ای «مائة کلمه» وتمام الکتب الاربعة التی الفها لسورس تلمیذه یعنی ثمرة تلك الکتب. فلوگل درترجمهٔ لاتینی کشف الظنون دربرابر واژهٔ انطرومطا چنین آورد: «Andromeda» و پس از آن نشانه اختصاری i.e. گذاشته ورسانده که درست آنرا دریونانی یالاتینی نیافته است. برخی انطوریطا نوشته اند و درست آن ۲۰ اقطن ریطایا یا کاتن رتا (صداندرز) میباشد (فهرست بلوشه ۲: ۵۲ـ۵۱)

ثمره را در زبان لاتین «Centum sententiae ad syrm» یا «Centiloq nium inscriptum» وبفرانسه «Centiloque» خوانده اند و لاتینی آن در ۱۵۱۹ و ۱۶۵۱ بچاپ رسید.

ابویوسف اقلیدسی وابومحمد شیبانی وابی سعید ثمالی وابن طیب جاثلیقی سرخسی برثمره گزارش نوشتند. ابوجعفر علی بن یوسف بن الدایهٔ مصری نویسندهٔ طولون

۳٤۰ نیز بر آن گزارش نوشته که در برلین و واتیکان و آمبروزیانا و پترسبورگ هست. سیدعبدالرزاق عیوقی تکمله‌ای بر آن نوشت (بلوشه)

دانشمندی نیز از گفته‌های امیر ابی‌شجاع رستم مرزبان بهره برده و در ٤۸۵ دفتری بپرداخت و در آن گزارشهای اقلیدسی و شیبانی و ثمالی و سرخسی را گرد آورد (۱).

خواجهٔ طوسی ثمره را بدستور وزیر بهاءالدین محمد (صاحب دیوان ٦٥٤–٦۸۳) نوشته و در آغاز گفتار بطلیموس را میآورد که این کتاب دنبالهٔ چهار کتاب (تترابیبلون) در احکام نجوم و تقدمة المعرفة است که برای شاگرد خود سورن نوشته بود. بازمیگوید او در این کتاب و اربع مقالات از سورس یاد کرد و در اربع مقالات هم گفته که مجسطی نوشته‌ام پس نگارندهٔ همه اینها یکی است نه چنانکه دیگران پنداشتند. بازمیگوید که بر ثمره دو گزارش نوشتند یکی از ابوالعباس احمدبن علی سپاهانی حاسب دیگری از احمدبن یوسف مصری مهندس و نویسندهٔ طولون.

طوسی مینویسد که ما پس از نگارش ترجمهٔ خویش بدین گزارشها نگریستیم و آنچه میباید بر آن افزودیم. این کتاب صد و نه کلمه است و طوسی گفتار بطلیموس را بند بند آورده و ترجمه و گزارش کرد. و در مراغه ۹ ج ۱ سال ٦۷۰ بانجام رساند

نسخه‌ای از این پارسی در غرناطه (ص ٦۰ آثارالشیعه) و مجلس ش ۱٦۹ و طوس ش ۲۷ هست.

آغاز: الحمدلله حمدالشاکرین. والصلوة علی خیرخلقه ... بحکم و اشارت مخدوم و مخدوم‌زاده جهان صاحب معظم ... بهاءالدولة والدین ... محمدبن المولی المعظم ... شمس الحق والدین ... محمد ... کتاب ثمرهٔ بطلیموس را بپارسی ترجمه کرده آمد.

انجام: واگر سیر نکندهم از آن اقلیم برخیزد. اینست تمامی «کتاب ثمره» و تفسیر آن و در آخر کتاب باین عبارت آورده‌اند: تمت الکتاب الثمرة المسمی بالرومیة

۱ ـ نیز بنگرید به: فهرست چاپهای پاریس ـ بروکلمن ج ۱ ص ۲۳۲ و پیوست ج ۱ ص ۲۲۹.

انطار ومطا ومعناه المائة الكلمه والحمدلله رب العالمين .

[۱۰۶۸]

۴۸۰ این نسخه ش۱ دفتراست و بخط نستعلیق ومتن بشنگرف از باقیجان محمدفولاد الکاتب البخاری در ۱۰۵۵ گ الف-۵۲ب .

۵ [۹۰۴] تشریح الافلاک (عربی)

دانشمند شیخ بهائی بهاءالدین محمدبن حسین بن عبدالصمد جبعی عاملی (۹۵۳ -۱۰۳۰) دراینفتر گزیده‌ای ازعلم هیئت را گنجانده و آن میان دانشجویان متداول بوده وبر آن گزارشها نوشتند ودرایران بچاپ رسید (ش۲۵طوس) و آن دارای یك مقدمه وپنج فصل ویك خاتمه است .

۱۰ آغاز: ربنا ماخلقت هذا باطلا . . فیقول ... بهاءالدین محمدالعاملی ... هذه‌درة یتیمة احتوت من‌فن‌الهیئة علی اصوله ولبابه.

انجام : وهی الی‌خلاف جهة‌الظل هـذا ماغفلت عنه عوائق الزمان ولم یتنبه له طوارق الحدثان .

[۱۰۶۹]

۱۵ ۹۵۷ این نسخه ش۲ دفتراست و بخط نستعلیق باشکلهای شنگرف تاریخ شب‌شنبه۱۸ ع۱سال۱۲۰۲ میباشد. حاشیه‌هائی دارد بشکسته نستعلیق ریز. گ۳۲ب -۴۴ الف. گ ۴۸الف تا ۵۰ب دفترسخنانی است پراکنده درستاره‌شناسی و خبر هائی وشکل شانه گوسفند بانشانه‌هائی برای پیش‌بینی بشنگرف در۴۸الف و دستور بکار بردن اسطرلاب برای شناختن ساعتهای روز بفارسی گ۴۸ب و هفتادمین باب

۲۰ ازهفتاد باب درمعرفت اسطرلاب شیخ بهائی بفارسی گ۵۱الف. وتا گ۵۵الف ادب ونجوم است و ازگ ۵۵ب تا۵۸ الف خواص اسماء حسنی است . همه اینها بنستعلیق ریز است .

[۹۰۵] تشریح العالم (عربی)

فیض کاشانی درتشریح العالم که‌دردو مقاله‌است (نخستین۴باب ودوم۸باب) بروش

۲۵ عرفانی رفته وروی طبیعی و هیئت قدیم جهانرا شناساند ودر آغاز هرباب چنانکه دردیگر نگارشهای خویش نیز کرده است آیتی ازقرآن که درخور آن بود آورد

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

وآنرا درسه روز ماندهٔ ازشعبان ۱۰۹۰ بانجام رساند.

آغاز: بسمله. الحمدلله رب العالمین ... فیقول ... محمدبن مرتضی المدعو بمحسن ... قال الله ... ان فی خلق السموات والارض لآیات للمؤمنین.

انجام: هذا ما یهتدی به الانسان من تشریح الاعضا ومنافعها ... سبحان ربك رب العزة ... رب العالمین هذا آخر ماارادنا ایراده فی کتاب تشریح العالم وقدتم لثلث بقین من شهر شعبان من شهور سنة الف وتسعین من الهجرة النبویة والحمدلله اولا وآخرا

[۱۰۷۰]

این نسخه بخط نستعلیق خود فیض که در ۱۰۹۰ نوشته است وعنوانهای آن بشنگرف میباشد مهر جمال الدین اسحق ومهر دیگر: «المؤمن حی فی الدارین» دارد.

دارندهٔ آن محمدعلی بوده که در ۱۲۶۱ بپسر خود بخشید (در دوجای گ ۲ الف) کتاب ۱ ب ـ ۷۷ ب.

(۳۴۹) - کاغذ سپاهانی ـ جلد تیماج مشکی ضربی مقوائی ـ [illegible]

اندازه: ص ۱۲×۱۹ و ۷×۱۴ س ۱۵

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على محمد وآله اجمعين اما بعد يقول العبد الراجي
في كل مسلك ومرتقى محمد بن مرتضى المدعو بمحسن عفا الله عنه قال الله سبحانه ان في خلق السموات
والارض لآيات للمؤمنين وفي خلقكم وما يبث من دابة آيات لقوم يوقنون واختلاف الليل و
النهار وما انزل الله من السماء من رزق فاحيى به الارض بعد موتها وتصريف الرياح آيات
لقوم يعقلون حث الله عز وجل عباده الخواص على تحصيل معرفة تلك الآيات فلابد لكل من تمكن
من هذه المعرفة ويكون اهلا لها ان يسعى في تحصيلها بقدر فهمه وحوصلته ونحن نذكر بعون الله تعالى في
هذا الكتاب المسمى بتشريح العالم احياء العالم واجزاءه وكيفية حركات افلاكه وعناصره وتباديل مقادير اجزاءه
وانواع تركيباته بالغ السعي فضلا عن الحر وفكرنا في هذا العلم قليلا بعد ما مضى الدهر في مضائقين وعن الله
التأييد الملة السنة الاولى فيما يتعلق بالبسايط وفيها اربعة ابواب الباب الاول

آغاز تشریح العالم بخط خود فیض گ ۱ ب ش ۳۴۹

هذا ما ابتدی به الانسان من تشریح الاعضاء و منافعها و ما لابد منه لمن اراد
تبارک الذی احسن کل شیء خلقه و بدأ خلق الانسان من طین ثم جعل نسله من سلالة
من ماء مهین ثم سواه و نفخ فیه من روحه و جعل لکم السمع و الابصار و الافئدة
قلیلا ما تشکرون سبحان ربک رب العزة عما یصفون و سلام علی المرسلین و الحمد لله
رب العالمین تمت الا و لی ان اراد ما ابراد
فی کتاب تشریح العالم و قد تم نسخه
بعض من محبی شعبان من شهور سنه
الف و ثمانین من الهجرة
النبویه و الحمد لله
اولا و آخرا

کتابخانه دیجیتال دانشگاه تهران
www.dl.ut.ac.ir

پایان تشریح العالم بخط خود فیض ک ۷۷ ب ش ۳۴۹

[۹۰۶] تفسیر اربع مقالات بطلمیوس (عربی)

ابوالحسن علی‌بن رضوان‌بن علی‌بن جعفر پزشک ستاره‌شناس مصر (۳۷۷-۴۵۳) درروزگار مستنصر فاطمی (۴۲۷-۴۸۷) نخست در سرکویها اختربینی میکرد و روزگار میگذراند سپس پزشکی آموخت ونگارشهائی دارد که بیشتر از دیگران گرفته است وخود چیزی نداشت. اورا دفتری است دربارهٔ خواندن نگارشهای پزشکی جالینوس بروش اسکندرانیها. شاگردانش درستاره‌شناسی وپزشکی ومنطق چیزهائی از گفته‌های او میآوردند که خنده‌آور بود. خط اوهم چندان بدنبود. او درمصر بآموختن وپروردن شاگردان میپرداخت تادر گذشت. اورا با ابن بطلان گفتگوها بوده است. قفطی (ص۲۸۸) از این گزارش اوبر «اربع مقالات» نستود و گفت که اوچیز تازه‌ای نیاورد (نیز ابن عبری ص۳۳۴) باری او در آغاز این گزارش ازروش هشتگانهٔ منطق یادمیکند وبگواهی سبك و گفتهٔ خود نگارنده (بطلمیوس) و سنجیدن عبارتهای «اربع مقالات» با نگارشهای دیگراو وگواهی اسکندرانیها و دانشمندانی مانند ثابت‌بن قره و کندی وحنین اسحق وابراهیم‌بن‌الصلت روشن می سازد که این دفتر ازبطلیموس قلوذی نگارندهٔ مجسطی است. اگرچه ابومعشر گفته که ازبطلیموس پادشاه اسکندریه است. اگرچنین میبود بایستی جالینوس بگوید و وگسی هم نگفت که بطلمیوس محب‌الادب (پتولموس فیلادلفوس دانش دوست ۳۰۴-۲۴۷ پیش ازمسیح) که دستور ترجمهٔ تورات هفتادرا داده بود چنین دفتری پرداخته باشد آنهم او بیشتر نوشته‌های یهود را می‌پسندید چنانکه یحیی نحوی دانشمند بزرگوار اسکندرانی در تاریخ خویش چنین گفت. وانگاه بطلمیوس نگارندهٔ مجسطی پس ازشاهان اسکندرانی ودر روزگار شاهان رومی میزیست پس او جز بطالسه خواهد بود.

ابن رضوان در آغاز فهرست از گفتار ابومعشر درمدخل (درنسخهٔ ش ۴۷۰ دیده نشد) چنین میآورد که شاهان یونانی پس ازاسکندر پسر فیلقوس را بطلمیوس می نامیدند و آنها نه‌مرد ویك زن بوده‌اند ودرمصر میزیسته و ۲۷۵ سال فرمانروائی کردند

وهمه آنها فیلسوف بوده ونویسندهٔ مجسطی وجز آن یکی از آنها است . مهانکرد گوید که دروتیوس Dorotheus پادشاه مصر شیفتهٔ ستاره‌شناسی بوده اختربینان همه شهرها را در آنجا گرد کرد وبدربار خویش آورد و آنها ۳۶۰تن بودند و دفتر های بسیاری درستاره‌شناسی وستاره‌شماری درروزگار او نوشته شد.

اودر مقاله ۱۰ (مقاله٤ بطلمیوس) باب۳ صناعت مولود از «صورةالارض = جغرافیا» بطلمیوس واز تاریخ زادن خود بسال ۳۵٦ یزدگردی(۴۷۷ م) یادمیکند (گ ۱٤٦ الف).

ایندفتر در۱۲ مقاله و تفسیر چهار گفتار بطلمیوس است : (قوانین مشترك ـ قوانین پیش‌بینی‌های بزرك مانند پادشاهی وفرمانروائی وجنك وارزانی و گرانی ـ قوانین پیش‌بینی دربارهٔ انسان وزادن کودك ـ قوانین پیش‌بینی درباره زناشوئی و پیشه‌ها) گزارش ابن‌رضوان۱۲ گفتاراست: ۳ گفتاردر گزارش۲٤ باب گفتاریکم اربع مقالات‌و۳ گفتاردر گزارش۱۳ باب گفتاردوم آن‌و۳ گفتار در گزارش۱٤ باب گفتارسوم آن و۳ گفتار در گزارش۹ باب گفتارچهارم آن. متن پس‌از «قال بطلمیوس» و گزارش پس‌از «قال المفسر» میآید(ش۱۹۱ مجلس ـ ش۹ فاضلیه تاریخ۹۱۸ـ ش۱۱۹ معارف)

آغاز: بسمله. صلوة. قال ابوالحسن علی‌بن رضوان‌بن علی‌بن جعفر المتطبب قصدنا ان نشرح اقاویل الحکیم بطلمیوس فی‌صناعة القضاء بالنجوم علی الحوادث .

انجام : فهذه اشیاء قدشرحتها لك . فانعم النظر فیها وتاملها . والله یهدی من (یشاء الی) صراط مستقیم. تم تفسیر ابی الحسن علی‌بن رضوان‌بن جعفر المتطبب لکتاب الاربعة بطلمیوس القلوذی فی القضاء بالنجوم علی الحوادث. وهو آخر الکتاب والتفسیر باسره والحمدلله وحده وصلواته علی سیدنا محمد نبیه و آله وصحبه والسلام .

[۱۰۷۱]

٤۷٤ این نسخه بنسخ باعنوانهای شنگرف میباشد. فهرست در آغاز بخط دیگر ـ نویسندهٔ آن حسین است در۱۲۳٦ .

(۳۱۷۱ف) ـ کاغذ فرنگی ـ جلد تیماج مشکی ضربی
اندازه : ۲۰×۳۱ و ۱۳×۲۲ س‌م ۲۵ سطر

[٩٠٧] تفسیر التحریر (عربی)

نظام‌الدین حسن‌بن محمدبن حسین قمی نیشابوری که نظام اعرج نیز میخوانند دانشمندی ادیب وعارف بوده تفسیری بزرگ بنام غرائب‌القرآن و رغائب‌الفرقان دارد ودردیباچهٔ آن میگوید که آنرا ازروی تفسیر بزرگ امام رازی و کشاف زمخشری ودیگر تفسیرها نگاشته‌ام و آن باتفسیرطبری درمصر بسال ۹-۱۳۲۳ بچاپ رسید. در پایان آن چاپ دارد که در آغاز صفر ۷۳۰ در پایتخت‌هند «دولت آباد» بانجام رسید. خوانساری درروضات میگوید که نیشابوری آنرا بمانند مجمع‌البیان طبرسی ولب‌التأویل خودرا بمانند تأویلات کاشانی نوشته وغرائب را پس از ۸۵۰ بپایان رساند. بازمیگوید که اوتوضیح‌التذکره را دربکم ربیع بکم ۷۱۱ بانجام رساند. پیداستکه همان تاریخ ۷۳۰ برای انجام تفسیر درست است. نیشابوری گزارشی بر شافیهٔ صرف ابن‌حاجب نوشته که بچاپ‌رسید ومیان دانشجویان بشرح نظام‌نامبردار است. او بمانند سجاوندی اوقاف‌القران دارد. همچنین رساله‌ای درحساب بنام «شمسیه» که‌ملاعبدالعلی برجندی ۹۳٤ بر آن گزارش نوشته وشیخ بهائی خلاصة الحساب‌را بمانند آن نگاشته است. اوتذکرهٔ طوسی راینام توضیح‌التذکره برای نظام‌الدین علی‌بن محمود یزدی گزارش نمود و گزارشی برزیج ایلخانی طوسی بنام کشف‌الحقایق و گزارشی برمختصرمجسطی بیرونی نوشته است. مولی محمد تقی مجلسی درگزارش پارسی «من‌لایحضره‌الفقیه» در کتاب صوم میگوید که نیشابوری درنهان شیعی بود ودرآشکار خودرا پیروسنت می‌نمود. قرینه‌هائی برای این در روضات یادگردید(۱).

---

۱ - بنگریدبه: روضات‌الجنات ص۲۲٤ - گاهنامه ۱۳۱۰ ص۹-۸۸- کنی‌والقاب قمی ج ۳ ص ۳۱۲ که نیشابوری‌را ازدانشمندان آغاز سدهٔ نهم پنداشت - دیباجهٔ درة التاج ص ق - فهرست ابن‌یوسف ۱: ۸-۸۷ - معجم‌المطبوعات ص۱۵۲۷ - ش۲۸ (همین کتاب بنام تحبیرالتحریر) و۲۷و۳-۱۳۱طوس - ش۳۷و٤۲ فاضلیه - ش ۱۶۰ (همین کتاب) و۱۶۸مجلس - ش٤۸۸ اینکتابخانه.

باری نظام نیشابوری دردیباچهٔ این گزارش برتحریر مجسطی طوسی که به «قوله. اقول» است پس ازستودن مجسطی وطوسی وتحریر اومیگوید که من تعلیق‌هائی برتحریرخواجه نوشته بودم و آنهارا بقطب‌شیرازی(م ۷۱۰) نمودم‌او دستورداد که آنها راگردآورم تا پراکنده نگردد و از میان نرود این بود که من آنهارا فراهم آورده وبسعدالدین محمد (دستور اولجایتو و کشتهٔ در ۱۰شوال۷۱۱) بن‌صاحب تاج‌الاسلام علی‌ساوجی نیاز دادم . ــ او در۷۰٤ آنرا بپایان رساند.

درپایان میگوید که من نکته‌ها دراینجا آوردم وموشکافیها کردم وسالم‌میان بیست وسی میباشد واز مرز وبوم وکسان وخویشان هم دورم . این تفسیر در ۱۳ گفتار است وخود آنرا دردیباچه تفسیرالتحریر نامید. از آنچه نوشته‌شد برمیآید که نیشابوری نزدیك ٦۸۰ زاده وخواجه طوسی (۵۹۷ـ٦۷۲) راندید و با قطب شیرازی آشنا بود ومانا ازاو آموخت . اوتذکرهٔ طوسی‌راپس ازتفسیر تحریر بسال ۷۱۱ نوشته است .

آغاز: بسمله وبه‌نستعین. السعدقرین‌من صدر کلامه بالحمد لواهب‌السعادة والمن رسیل‌من‌اعلق. وبعد فمن‌المعلوم ان کتاب‌المجسطی‌المنسوب الی‌بطلمیوس القلوذی، کتاب شهدله‌العاملون فی‌اختراعه بالقدح‌المعلی .

انجام: وان ینعم علیه لحظة فلحظة سعادة ویسری و یجددله ساعة فساعة کرامة وبشری ویرحم‌الله(من) قال آمینا .

[۱۰۷۲]

٤٦٦ این نسخه بخط نستعلیق ریز تاریخ نیمهٔ روز آدینهٔ یکم ذیقعدهٔ ۱۰۷۳ در روستای خشکرود میباشد . عنوان «قوله واقول» درنیمی شنگرف و جای آنها درنیمه‌دیگر سفید است . رقمها درجدولها بشنگرف میباشد

فهرست در پشت کتاب گ ۱ ب نوشته شده .

محمد مهدی حسینی موسوی دارندهٔ نسخه بوده و مهر اوهم هست

(۲۴۳ص) ــ کاغذ فرنگی ــ جلد لیماج مقوائی

اندازه: ۱۵×۲۴ و ۸×۵ر۱۷ ـ ص ۲۴

[۹۰۸] تقویم ۱۳۰۹ (فارسی)

جدولهائیکه ساعت وروز وماه وسال وکسوف وخسوف آینده رابشناساند وسعد ونحس را برساند پیشینیان دفترسنه میگفتند چنانکه بیرونی وابن یونس همین واژه را بکاربردند. کوشیار گیلی درمجمل الاصول از «تقاویم» یادنمود باب ۱ مقالهٔ ۱ گ ۲ الف ش ۴۷۹ مجمل اینکتابخانه ـ ص ۲۱۰ گاهشماری) این تقویم استخراج میرزا احمد منجم است بافق شیراز برای یکسال خورشیدی که آغاز آن برابر بود با یکشنبه ۲۰ شعبان ۱۳۰۹ هجری = ۱فرودین ۸۱۴ جلالی = ۸آذر رومی ۲۲۰۳ اسکندری = ۶ آبان ۱۲۶۱ یزدگردی = ۲۲ اوئی تیل ترکی ۵۹۰ غازانی = ۲۱ شعبان ۱۷۹ محمدشاهی.

آغاز: آمد بهار ورفت خزان ورسید عید. سبحانك اللهم لاعلم لنا الاما علمتنا. بسم الله تعالی شانه العزیز. بمبارکی ومسرت ومیمنت واقبال در آمدن سال چهل و پنجم ازجلوس میمنت مانوس.

انجام: نشاید الاصباحثه ومجادله علمیه را.

[۱۰۷۳]

این نسخه بخط نستعلیق است ودر دوجدول با عنوانهای نسخ درشت بسیاه و ۸۲۴ شنگرف ورقمهای نجومی برخی شنگرف وجدولها لاجورد وزرین وشنگرف وزمینهٔ پاره‌ای از جدولها بزر ومرواربد.

(۱۶ص) ـ کاغذ بیاضی ـ جلد مقوای

اندازه: ۱۵ × ۴۰ و ۱۶ × ۲۲ س ۳۶

[۹۰۹] تلخیص المفتاح (عربی)

دانشمند قرزانه غیاث الدین جمشیدبن مسعود بن محمود بن محمد پزشك از ریاضی‌دانهای ارجمند ایران است. اودر کاشان وسپاهان میزیسته وسرانجام بسمرقند رفته برصد پرداخت ودر رصدخانه بیرون همان شهر دربامداد چهارشنبه ۱۹ رمضان ۸۳۲ درگذشت. ایندانشمند در کاشان رصدمیکرده ودر زیج فارسی خویش (ش ۱۰۲ طوس) از رصدخسوف شب ۱۸ شهریور ۷۷۶ یزدگردی (۱۰-۸۰۹) یادمیکند زیج تسهیلات را در سمرقند بپایان رساند و زیج خاقانی را برای میرزا شاهرخ در

۸۱۶نگاشت. دربارهٔ نسبت قطرومحیط دائره«محیطیه» رادرمیانه ماه شعبان ۸۲۷ نوشت وبخط اودرطوس (ش۱۶۲) هست نیزدرمجلس بشمارهٔ ٦٤٢/٤ـ سلم السماء (ش۱۱۱طوس) اودر پایان گزارش قاضی‌زادهٔ رومی برملخص چغمینی (در۸۱۵) با «استخراج جیب یك‌درجه» یا «وتروجیب» بچاپ رسید این «وتروجیب»راکاشانی نوشته بود ورومی آنرا پاکیزه ساخته و در آن میگوید که دانشمندان شش معادله جبری مفرد و مقترن بیش‌حل نکردند و برخی از متاخران بمعادله هـای دیگری برخوردندنزدیك بآنهاومولی شرف‌الدین‌محمدبن مسعودمسعودی۱۹معادله‌دیگر حل کرد. کاشانی هم بجز آن شش‌بحل معادله‌های دیگری‌برخورد ـ کاشانی «ابعاد واجرام» داردکه درفهرست فاضلیه(ش۱) ازنسخهٔ تاریخ۸۵۹ آن یاد گردید. کمالیه را اوبرای کمال‌الدین محمودوزیر در۸۰۹نوشت ونسخهٔ آن درطوس‌هست همچنین رساله درساخت اسطرلاب فارسی اودرطوس هست(ش۸٤) . اونامه‌ای بپدرخویش بپارسی پس از۸۲٤ نوشته‌که درمجله آموزش وپرورش بچاپ رسیدونامهٔ دیگری هم بپارسی بنام نوادرسمرقند درهمانجا هست‌که ازاودانسته شدودرآن از آسیای کاغذ سازی سمرقند یاد میگردد.

کاشانی بدستور الغ‌بیك درشمال خاوری‌سمرقند برفراز تپه‌کوهك (چوپان آتا) رصدخانه بساخت ودر۸۲۳ تا۸۳۰ در آنجا رصد میکرد. اودر حل معـادلهٔ درجهٔ سوم‌راهی پیش گرفته که راه حسابی ملاعلیمحمد اصفهانی (۱۲۱۵ـ۱۲۹۳) درتکملة‌العیون‌بدان مانند‌است. ایندانشمند مسطره‌ای برای مساحت بساخت ودو افزار رصدیکی بنام «لوح‌اتصالات» دیگری‌که پس‌ازاین ساخته‌بنام «طبق‌المناطق» یا «جام‌جم» که طول‌وعرض سیاره‌ها وخسوف وکسوف وابعاد ارضی‌را باآن میافته است ودرنزهة‌الحدائق آنرا شناسانده و آمیخته بود ازحلقه ومسطره وچند لوح. اونزهه‌را در۸۲۹ نوشته ودرتهران بچاپ رسید(۱) .

۱ـ بنگرید به : مجله آموزش وپرورش ۱۳۱۹ سال۱۰ ش۳ص۱ـ۱٦ و۵۷ـ ٦۲وش٤ص۱۷ـ۲٤و۵۵ـ٦۰ـ گاهنامه۷ ۱۳۰ص۱۲۸و۱۱ ۱۳ص۱۱۲ـتاریخ‌ریاضی

بقیه حاشیه درصفحه بعد

مفتاح‌الحساب کاشانی درحساب وهندسه وجبر ودر یکمقدمه وپنج مقاله است و برای الغ‌بیك گورگان پیش ازرصد سمرقند نگاشته است (ش۱۶۵ طوس - بچاپ نیزرسید) سپس آنرا گزین‌نموده وتلخیص‌المفتاح در۳۰فصل درتاریخ۸۲۴ نوشت.

آغاز: بسمله وبه انوکل . الحمدلله‌الواحد ... الصمدالذی آلاؤه غیرمحدودة...

فان احوج خلق‌الله .. جمشیدبن مسعودبن محمودالطبیب‌الکاشانی الملقب بغیاث... یقول لمافرغت من‌تحریر کتابی المسمی بمفتاح‌الحساب انتخبت منه‌هذا المختصر... وسمیته تلخیص‌المفتاح.

انجام: جذراحدالعددین فی‌جذرالاخر. ولنختم‌الکلام حامدین‌لله تعالی ... وقع‌الفراغ من‌تسویده فی‌سنة اربع عشرین وثمانمائة.

[۱۰۷۴]

۸۶۸ این نسخه ش۳دفتر است وبخط نستعلیق باعنوانها ورقمهای شنگرف‌درسیاهان درروز سه‌شنبه۲۸ ج۱سال۱۰۲۱ چندجا حاشیهٔ منه‌دارد ص۱۱۶-۱۶۸ .

[۱۰۷۵]

۹۵۷ این نسخه ش۱ دفتر است وبخط نسخ باعنوانهای شنگرف شب‌سه‌شنبه۲۳ صفر ۱۲۰۲ سال قوی‌نیل گ۱ب-۲۸ الف . وچنین است :

«بسمله . المسمی بمفتاح‌الحساب . انتخبت‌منه هذاالمختصر فیمالابد عنه‌للمبتدئین وسمیته تلخیص‌المفتاح وجعلته مشتملاعلی ثلثین‌فصلا - فی‌جذرالعددالاخر. ولنختم‌الکلام ههنا حامدین‌لله تعالی ومصلین علی‌خاتم نبیه محمد ... مفاتیح‌الهدی» .

[۹۱۰]

توضیح‌الاشکال (فارسی)

فقیه دانشمند مهدی‌بن ابی‌ذر نراقی کاشانی (م نجف شب۸ شعبان ۱۲۰۹) در

بقیه‌حاشیه ازصفحه قبل

دکترمصاحب ص۱۵۵و۱۶۲- آقای دکتر کندی E.S.Kennedy امریکائی دربارهٔ کاشانی وطبق المناطق سه گفتار بانگلیسی‌دارد که‌در Scripta Mathematica ج ۱۷ ش ۱-۲ ص ۷ - ۹۱ مارس و ژوئن ۱۹۵۱ و در Isis ج ٤۱ بخش ۲ ش ۱۲٤ ص ۳-۱۸۰ ژانویه ۱۹۵۰ ودر روزنامهٔ انجمن خاوری امریکائی ج۷۱ش۱ص ۱۳-۲۱ ژانویه ومارس۱۹۵۱ بچاپ رسید. اوتاریخ زندگی کاشانی راچنین نوشت : ۱۳۹۳-۱٤٤۹ (۷۹۶-۸۵۳) .

اخلاق معراج السعادة ودر فقه معتمدالشیعة فی احکام الشریعة ولوامع الاحکام فی فقه شریعة الاسلام والتحفة الرضویة فی المسائل الدینیة وانیس التاجرین ورسالهٔ عبادات ورسالهٔ مناسك حج ودراصول فقه التجرید ودراصول دین کتابی بپارسی ودرمسئله های گوناگون مشکلات العلوم ودرتاریخ خاندان پیامبر محرق القلوب نوشته است. اورارساله ایست درعلم حساب (روضات ص ۴۳۷ ـ هدیة الاحباب ص ۱۸۰) ازمشکلات العلوم اوپیداست که درریاضی دستی داشت.

نراقی درترجمهٔ تحریر طوسی ازاصول اقلیدس که بدان «توضیح الاشکال» نام داده میگوید که قطب شیرازی اصول اقلیدس را بپارسی کرد مگر اینکه سخنان خواجه را نیاورد ودشوارها را آسان نساخت وسبك فارسی اوهم پیچیده است اینست که میان دانشمندان روانگشت ومن بدین ترجمه پرداختم. نراقی آزاد ترجمه کرده ودشواریها را برداشت وازخود هم چیزها افزود. نسخه‌ای ازاین درمدرسه سپهسالار هست ونسخه‌ای کهنه ازترجمهٔ شیرازی هم دیده‌ام.

آغاز: بسمله. سپاسی که مهندسان کارخانهٔ ابداع ازتقدیر اوقاصر آیند و ستایشی که محاسبان دفترخانهٔ اختراع ازتفسیر اوحاسر... خامه شکستهٔ تراب اقدام طالبان معرفت مهدی بن ابی‌ذر نراقی... برصفحه گزارش چنین نگارش مینماید.

انجام: پس بنابر ۱۵ من ۱۳ اگرقوس ب ل زاید برقوس ه د باشد زاویه (از شکل ۳۳ مقالهٔ ۶ ـ دوبرگ درنسخهٔ ماسفید وبپایان نمیرسد ونراقی خوددرد بیاچه میگوید که اقلیدس ۱۷ گفتار است).

[۱۰۷۶]

۴۶۷ این نسخه بخط نسخ باعنوانها وشکلهای شنگرف ازنویسنده‌ای نادان وگ ۱ ب که آغاز نسخه است بخط نستعلیق تازه‌تری میباشد.

(۳۱۸۸ ـ کاغذ فرنگی ـ جلد تیماج محمود نهودای شاده

اندازه: ۱۷×۲۴ و ۱۱×۱۷ سم ۲۳

[۹۱۱] تیامر (رسالة...) (عربی)

محقق نجم‌الدین ابی‌القاسم جعفربن سعیدحلی فقیه متکلم ارجمند (۶۰۲ـ

(۶۷۶) گاهیکه شرایع خویش‌را درس میگفت خواجه طوسی بدانجا رسید وچون سخن برسراستحباب تیاسر درقبله بود طوسی گفت تیاسر اگرازغیر قبله است بقبله است واجب واگر ازقبله بغیرقبله استحرام میباشد پس‌مستحب نخواهد بود.حلی درهمانجا پاسخی داد وسپس دربارهٔ آن این‌رساله دریك مقدمه دردو بحث وپاسخ گفتارطوسی نوشت ودر پرسش و پاسخ بررسی نمود وطوسی آنرا دیده پسندید (شهید دوم درشرح ارشاد علامه‌چاپ سنگی ایران بسال۱۳۰۳ ص۱۰۹ ـ همین رساله راناشر آن‌میان دوصفحهٔ ۱۹۹و۲۰۰ازروی المهذب البارع فی‌شرح‌المختصر النافع ازابن فهدحلی ۸٤۱ه بچاپ رساند. ابن‌فهد پاسخ دیگر آنراکه‌تیاسر ازقبله بقبله است نیز آورد.

آغاز: بسمله. جری فی‌اثناء فوائدالمولی الاعظم افضل علماءالاسلام واکمل‌فضلاء الامام‌نصیرالدنیا والدین‌محمدبن‌محمدبن‌الحسن‌الطوسی ایده‌الله بهمته‌العالیةقواعد الدین ... اشکال علی‌التیاسر وحکایته ان‌الامر بالتیاسر لاهل‌العراق لایتحقق‌معناه

انجام: یکون ورودالاشکال علیه اتم وبالله‌العصمة والتوفیق انه ولی‌الاجابة.

[۱۰۷۷]

۲۹۰ این نسخه ش۲ دفتراست وبخط نستعلیق خوش تاریخ۱۰۹۸ ازابوصالح‌حسینی مشهدی درمدرسهٔ فخریه سپاهان باعنوانهای شنگرف گ ۱٤۸ب ـ ۱۵۰ ب.

[۹۱۲] جامع شاهی (فارسی)

ابوسعید احمدبن محمدبن عبدالجلیل سجزی ستاره شناس روزگـار فناخسرو دیلمی درشیرازونگارندهٔ رساله‌ای درتثلیث‌زاویه‌میباشد ودفترهای دیگردرریاضی وستاره‌شناسی که بسیاری از آنها رابنام همان فرمانروای دیلمی پرداخته بود ـ ٤۱ رساله از دانشمندان ریـاضی بخط اودرپاریس هست که در۹ـ۳۵۸ و۱ـ۳۶۰ در شیراز نوشت. هشت رسالـه از خود او در همانجا و شش رسالهٔ دیگر در دیگر کتابخانه‌های باخترهست.همچنین صدباب داردورساله اسطرلاب که برای‌ابی‌محمد عبدالله‌بن علی‌حاسب نوشته است (طوس۵۹) . یـازده رسالهٔ اودر مجلس ش ۱۷٤ هست. رساله‌ای ازاو درباره صدور دوخطی که آپلونیوس در مخروطات یادکرده

است درش ۲۰ فهرست فاضلیه نامبرده شد.

از ۱۵ رساله تازی او درستاره شناسی و اختربینی که در موزهٔ بریتانیا بنام جامع شاهی هست برمیآید که اودر ۳۳۰و۳۵۸ یزدگردی (۳۵۱ و ۳۸۰ ه) میزیسته است. اوطول ستارگان ثابترا درزیج شاهی درسال ۳۰۲ یزدگری(۳۲۳)گذارده است. سجزی اسطرلاب زورقی رارویِ گردش زمین ساخته بودوپیش از کپرنیك بدان برخورد. ابن طاوس درفرج المهموم درفصل دانشمندان شیعی ص ۱۲۷ سجزی را از ستاره‌شناسان بنام برشمرده و گفت که «منتهی الموالید» او بمن رسید وپدرش محمد بن عبدالجلیل هم ازدانشمندان ستاره‌شناسی بوده و «کتاب الزیجات فی استخراج الهیلاج والکدخداء» و «مقالة فی فتح الباب» او بمن رسیده است. درذریعه مینویسد که برخی ازجامع شاهی اوپاره‌ای را در کتاب خود آوردند که طلسم وجادو ونیرنك یافصلی ازنجوم بشمارهٔ برجها میباشد(ج۵ص۵۹) (۱).

جامع شاهی اینکتابخانه بپارسی ودارای مقالهٔ۳و٤وه کتاب میباشد: (طالع کودك وانرستارگان دراو- اختیار کارها - گفتاری ازابومعشر بلخی و کتاب محمد بن عمر البازیار) وجز آن جامع شاهی است که قزوینی نشان میدهد و گویاهمین هم ازسجزی باشد.

آغاز: مقالت سیم از کتاب جامع شاهی. بسمله چون بزرگترین حالها که درعالم کون وفسادواقع میشوددرجایهائی دیگرمیباشد که آفتاب بروحرکت میکند ودرهر دوری ازدورها بامرخالق بیچون حوادث بزرگ از آن پیدا میگردد.

انجام: ازطالعها، مردمان ودلیل کننده بردیگر جانوران ونباتها. والله اعلم بالصواب.

[۱۰۷۸]

٤٨٤ این نسخه بخط نستعلیق روشن باعنوانها ونشانه های شنگرف میباشد و در

۱- نیز بنگرید به: حاشیهٔ قزوینی برچهارمقاله ص۱۹۹-۲۰۳- گاهنامه ۱۳۰۷ ص۱۱۷ تاریخ ریاضی دکتر مصاحب ۲۷۳.

پایان دارد : «تمت الکتاب جامع الشاهی بتاریخ اول ذوالقعده ۹۹۶» گ۱ب ـ ۱۴۷پ
(۳۱۴۸ـ) ـ کاغذ سمرقندی ـ جلد لیماج مشکی ساده
اندازه : ۱۱/۱۹ و ۸×۵/۱۶ـ۱۹

[۹۱۳] جامع القرانات (فارسی)

محیی‌الدین بن بدرالدین الاناری بنام شاه اسماعیل صفوی (۹۰۷ـ۹۳۰) اینددفتر را دربارهٔ قرانات در یك مقدمه وچندین فصل نگاشته است.

اناری در آغاز فصل۱ ازجاماسب وخازنی ومحمد نجیب طوسی و حراس؛ یاد میکند ومیگوید که دراحکام جاماسب حساب طوالع وتاریخ نیست ولی حراس؛ از آغاز سال۴۳۸ نزدیك ۲۲۰ سال وخازنی درروزگار سلجوقیان نزدیك۳۶۳ سال ومحمد نجیب طوسی از آغاز سال۶۹۸تا۷۹ سال احکام قرانات‌را استخراج کردند وپیش‌بینیهای طوسی‌را درباره قران پنجم مادیده‌ام که همان آمدن فرنگان بهند و پیمودن دریاو گرفتن‌هرموز وشهرهای دیگر و در آوردن برخی از مسلمانها بآئین خویش‌را خواسته بود ازبطلمیوس هم‌نام میبرد. (گ‌دب ـ ۶الف) بازیاد میشود ازدو پیش‌بینی که رخ نداد یکی ازستاره‌شناسان برای رجب۵۸۲ که انوری از آنها بوده‌است‌دیگر پیش‌بینی طوفان آب که‌برای سال۹۰۹ کرده‌اند (۷ب) (۱)

---

۱ ـ دراینددفتر ازاین سالها یادشده که برای تطبیق سالهای هجری و یزدگردی‌و جلالی نمونه‌ای خواهد بود :
شب پنجشنبه یکم‌فروردین و۲۴ع۲سال۹۲۹=مرداد ۸۹۲ یزدگردی=۱ فروردین ۴۴۵ جلالی (۹الف).
شب دوشنبه ۲۵ع۱ سال۹۳۰=۲۷ بهمن ۴۴۵ جلالی(۹ب).
روز چهارشنبه ۲۶شعبان ۹۴۰=۹ مرداد۹۰۳ی=روز کبیسهٔ ۴۵۶ملکشاهی
روز پنجشنبه ۱۸شوال۹۴۰=۲۱اردی‌بهشت ۴۵۶ ملکشاهی (۱۳الف).
روزچهارشنبه ۶ رجب ۹۶۹=۱۶مرداد ۹۳۱ی=۱ فروردین ۴۸۴ جلالی.
شب دوشنبه ۸رمضان ۹۸۴=۲خرداد ۴۸۴ ملکشاهی(۱۶ب)
روزچهارشنبه۱۹ع سال۹۹۱=۲۲ اردی‌بهشت ۵۰۵جلالی.
زایچه این‌سال درابنجا هست (۱۹الف) وهمچنین سال۱۰۰۰

بقیه حاشیه درصفحه بعد

آغاز: بسمله. خوبترین کلامی که چون آفتاب جهانتاب وماهتاب عالمیاب از افق طبع متکلمان طلوع کند.

انجام: واستغفار میکنیم و کردیم و آنچه گفتیم ونوشتیم وهوولی المغفرة ولایعلم الغیب الاهو. قدتم فی یوم الاربعاء عاشر شهر شوال ختم بالخیر والاقبال سنة اثنی والف هجریة فی دارالامان خدران؛

[۱۰۷۹]

این نسخه بخط نستعلیق باعنوانهای شنگرف میباشد. کتاب ۱ ب ـ ۱۳۵ الف.
۹۵۱ میان گ ۱۵ و ۱۶ ما با افتاده است. ودر گ ۱۳۶ الف عبارتهائی است که باید از همین دفتر باشد ودر آن از شب چهارشنبه ۱۲ شعبان ۱۰۷۳ = ۱۱ شهریور ۱۰۳۸ ی = ۱ فروردین ۵۸۵ ملکشاهی وشب شنبه ۳ ع ۱ سال ۱۰۷۴ = ۱۵ آبان ۵۸۵ ملکشاهی یاد میشود. بالای برگهای پایان دفتر مورپانه خورده است. درصفحهٔ عنوان نوشته شده که اناری در ۱۰۰۲ زمان شاه عباس طبایع سالرا تا تاریخ ۱۱۱۴ بزایچه درآورد.

بقیه حاشیه ازصفحه قبل

روز شنبه ۸ ج ۲ سال ۱۰۰۰ = ۲۳ مرداد ۹۶۱ ی = ۱ فروردین ۵۱۴ ملکشاهی (۲۱ الف)
دوشنبه ۹ ج ۱ سال ۱۰۱۳ = ۱ شهریور ۹۹۱ ی = ۱ فروردین ۵۴۴ جلالی (۲۴ الف)
۱۶ رمضان ۱۰۱۳ = ۶ مرداد ۵۴۴ (۲۴ ب).
شب سه‌شنبه ۲ ج ۱ سال ۱۰۳۲ = ۱ شهریور ۹۹۲ ی = ۱ فروردین ۵۴۵ ملکشاهی.
روز پنجشنبه ۴ شوال ۱۰۳۲ = ۲۳ مرداد ۵۴۵ جلالی (۲۵ الف).
شب آدینه ۲۰ ذی حجه ۱۰۵۱ = ۶ شهریور ۱۰۱۱ ی = ۱ فروردین ۶۴ ۵ ملکشاهی.
بامداد دوشنبه ۱۶ ذی‌حجه ۱۰۵۲ = ۲۱ اسفندار ۵۶۵ ملکشاهی (۲۶ ب).
شب شنبه ۱ محرم ۱۰۵۳ = ۶ شهریور ۱۰۱۳ ی = ۱ فروردین ۵۶۶ ملکشاهی (۲۷ الف)
روز شنبه ۱۹ ع ۱ سال ۱۰۶۰ = ۸ شهریور ۱۰۲۱ ی = ۱ فروردین ۵۷۲ = (۲۸ ب).
شب چهارشنبه ۱۲ شعبان ۱۰۷۲ = ۱۱ شهریور ۱۰۳۸ ی = ۱ فروردین ۵۸۵.
شب شنبه ۲ ع ۱ سال ۱۰۷۲ = ۱۵ آبان ۵۸۵ ملکشاهی (۳۰ الف).
روز یکشنبه ۹ ع ۱ سال ۱۰۹۴ = ۱۶ شهریور ۱۰۵۲ ی = ۱ فروردین ۶۰۵ ملکشاهی
روز آدینه ۱ رجب ۱۰۹۳ = ۸ تیر ۶۰۵ ملکشاهی (۳۲ الف)
روز چهارشنبه ۲۳ شوال ۱۱۱۳ = ۲۰ شهریور ۱۰۷۱ ی = ۱ فروردین ۶۳۶ ملکشاهی (۳۳ ب).
شب سه‌شنبه ۲۰ ع ۱ سال ۱۰۷۴ = ۱۵ آبان جلالی سال ۵۸۵ ملکشاهی (۷ الف).

(۳۴۸ب) – کاغذ فرنگی – جلد تیماج میزشاده

اندازه: ۱۱ × ۱۹٫۵ و ۸ × ۱۵س۱۹

[۹۱٤] جبر و مقابله (فارسی)

این نامه پارسی درجبر ومقابله وحساب و دوفن است (۱ درجبر ومقابله دریک مقدمه و۷فصل-۲ در۷باب:خطائین، عددهای متناسب،عکس، مسئله‌های گوناگون) نگارندهٔ آن ملك محمدبن سلطان حسین اصفهانی میباشد ودردیباچه میگوید که رسالهٔ فارسی مولانا علی قوشچی (م۸۹۷) درعلم حساب است وجبر ومقابله وخطائین واربعه متناسبه را ندارد ومن پیشها درشرح رساله بهشتی بتازی آنها رانوشتم اینك این رساله رابپارسی مینویسم و آنها را در آن میآورم تاهمه بهره برند. او در فصل ۶فن۱ میگوید که دلائل اینها دررساله بهشتی مرقوم گردید (۱۹۰الف) دستور هر یکی ازمعادله‌ها بشعر آورده شد. نسخه‌ای از این درطوس ش٦٤ هست. رسالهٔ ابوالعلا محمد بهشتی اسفرائینی درحساب وجبر دریك مقدمه ودومقاله نیزدر آنجا هست ش۶۲-۶۳-۶۵ - رساله حساب قوشچی در سه مقاله هم در آنجا هست ش ۷۲و۷۵تا۷۷.

آغاز: بسمله (وبه نستعین) الحمدلله الملك العلام ... برارباب دانش واصحاب بنیش مخفی نماناد (نیست) که رسالهٔ فارسی حساب علامه مولانا علی قوشچی در علم حساب اشتهار تمام ورواج مالا کلام دارد.

انجام: وبهمین قدراکتفا نمود تاموجب اطناب وباعث‌ملال اولی اولی الالباب نباشد والله اعلم بالصواب والیه‌المرجع المرجع والمآب.

[۱۰۸۰]

۸۵۲ این نسخه ش۲ دفتراست وبخط نستعلیق نزدیك۹۹۹ گ۲۶ب - ۳٤الف. جای عنوانها سفیداست. بدینجا بپایان میرسد: «واین گاهی است که باجذور باشد» برابر با س۱۲ گ۸۸ب ش۶ر۹۵۷ درفصل پنجم درباره مقترن چهارم ازفن۱و بیشتر این‌فصل وفصلهای ششم وهفتم این فن وهمه فن دوم‌را ندارد.

[۱۰۸۱]

۹۵۷ این نسخه‌ش۶دفتر است و بخط نستعلیق باعنوانهای شنگرف بنسخ درشت که ۸۰پ ـ ۱۰۰پ ودر پایان دارد: «در آخر شهر شعبان المعظم سنهٔ یکهزار ودویست وپنجاه وهفت هجری دردار السلطنة اصفهان در کمال استعجال بقلم بندهٔ خاطی وذرهٔ قاصر ابن محمدحسین ابن بدیع الحسینی المنجم محمدباقر در آمد. التماس ازناظرین آنستکه بذیل عفوواغماض معایب آنرا مستور داشته بقدر الامکان دراصلاح آن کوشند واین ذرهٔ احقر را بدعای خیرباد وشاد فرمایند ...»

[۹۱۵] جدول سالهای هجری واسکندری (عربی)

دراین نامه سالهای هجری واسکندری باهم سنجیده شده تابتوانند دربرابر هر یک سال گردان قمری هجری سالی اسکندری بیابند ودر کشاورزی از آن بهره برند. عبدالله مثنی بن عبدالله بن احمد سرجی قرشی بدرخواست دوستان آنرا وگویا در یمن نگاشته است. ودستوریافتن ساعت شبانه روز وجایگاه آفتاب وروزهای فصل های سال ودخول برجها در آن هست. جدول از ۱۰۹۲هجری (۱۹۹۳رومی) است تا ۱۲۵۶ (۲۱۵۲).

آغاز: بسمله وصلوة. الحمدلله الذی علم الانسان مالم یعلم ... فیقول... عبدالله المثنی ... واضع هذه النسخة.

انجام: اول المنازل الشرطین ... المقدم بطن الحوت.

(پس ازاینجا بیتهائی درستایش این جدولها از علی عریطیس دماری وابراهیم بن عبدالرحمن آمده (۸۷ب) سپس جدولها است. دردو جدول بازپسین بامداد و نیمهٔ شب وساعتهای دیگر دانسته میشود).

[۱۰۸۲]

۴۹۵ این نسخه ش۲ دفتر و بخط نسخ درشت در جدول بزر و شنگر با اعراب و نشانه‌ها ورقمها بشنگرف یازر است. گ۸۵پ ـ ۹۲پ.

(همهٔ دفتر ۳۱۰۸ش) ـ کاغذ فرنگی ـ جلد تیماج زرد تازه

اندازه: ۲۲×۱۵ر۳۱ و ۲۴×۲۰ س

[٩١٦] جوامع احکام النجوم (فارسی)

ابن فندق بیهقی حجة‌الدین یاظهیرالدین فریدخراسان ابوالحسن علی‌بن امام شمس‌الاسلام ابی‌القاسم زیدبن شیخ‌الاسلام جمال‌القضاة والخطباء ابی‌سلیمان‌امیرك محمدبن حاکم امام مفتی فخرالقضاة ابی‌علی حسین‌بن قاضی امام‌الافاق ابی‌سلیمن امام فندق‌بن امام‌ایوب‌بن‌امام حسن‌بن عبدالرحمن‌قاضی ابوالحسن‌احمدبن‌عبیدالله بن عمربن حسن‌بن عثمان‌بن ایوب‌بن خزیمة‌بن محمدبن عمارة‌بن خزیمة‌بن ثابت ذوالشهادتین صحابی (نزدیك ٤٩٠-٥٦٥) ایندفتررا درده فصل وبگفتهٔ خود اودر مشارب‌التجارب درسه مجلد بپرداخت.

در دیباچه میگوید: دوستانم بمن گفته‌اند اگرچه ستاره‌شناس وکاهن دردین یکسانند واین علم درشفا ونجات بدلیلهائی تباه ودررسالهٔ فارابی دراین‌باره‌سست نموده شد وتوهم دردخائرالحکم وعرایس‌النفایس فی‌اصناف العلوم درتباه ساختن آن سخنها آورده‌ای بازاگر ازاین‌علم آنچه بیشتربشود بدان گرائید دریکدفتری فراهم‌آید برای خواهندهٔ آن بترخواهد بود. من بآنان گفتم با این سخنان که آورده‌اید دیگرچنین درخواستی نکنید چه‌سستی اندیشه‌احکامیان آشکارگشت واز چون منی که‌درنکوهش اختربینی‌واحکام نجوم‌دفترها بپرداختم چنین‌نگارشی ناروا خواهدبود. آنان گفته‌اند که ماناگزیربدربار شاهان‌میرویم وشاید ازماچیزی دربارهٔ این‌هنر بپرسند وما ناچار خواهیم‌شد که بدفترها بنگریم وچنین فرصتی‌مارا دست نخواهد داد. پس‌برای اینکه زبانی راازما دورداری چنین دفتری بنگار. من ازآنان پذیرفتم وبپارسی هم‌نوشتم تادر نزدشاهان بترجمانی نیازمند نشوند و این‌را «جوامع احکام‌النجوم» نامیدم چه‌آنرا ازسخنان پیشینیان وپسینیان فراهم آوردم‌وهرچه درآنهابود دراینجاگردکردم وبیشترازنگارشهای زرادشت،ماشاءالله ابومعشر، احمد عبدالجلیل، ابن‌الخصیب، غلام زحل، تئوفیل رومی، حنه‌هندی گرفته‌ام. هرچه ازپیش‌بینیها که در اینجا میبینید بگوئید که شاید بشود نه‌اینکه بی گمان خواهد شد.

این دفتر تنها در اخبر بینی است و بیهقی دیگر مبحثهای ستاره‌شناسی را به خلاصة الزیجات و امثلة الاعمال النجومیه خود باز گشت میدهد.

او در آغاز فصل یکم میگوید که خود دیدم که اسب فرمانروائی کره زائید و ارتفاع آن هنگام را گرفتند و بستاره شماری دادند و گفتند که فرمانروا را پسری شد و میخواهیم با این ارتفاع ولادت طالع اورا بدانیم. بیچاره اختربین کوششها کرد و آنچه میدانست از اعمال و احکام طالع بیازمود. از اینکارش همه میخندیدند و سر زبانها افتاد.

بیهقی در آغاز نگارشهای خودرا چنین فهرست میدهد: وشاح دمیة القصر و لقاح روضة العصر در یك مجلد که در ادب است و از شاعران روزگار خود گزین نمود و ذیل دمیة القصر خواجه علی بن الحسن باخرزی میباشد ـ در السخاب و حدایق الوسائل الی طریق الرسائل که هر دو یکمجلد و در نامه‌هاست ـ کتاب العرض و الرسائل الخفیه یك مجلد دیگر ـ قوام علوم الطب ـ اطعمة المرضی ـ الوقیعة فی منکر الشریعة ـ ذخائر الحکم ـ مناهج الدرجات فی شرح کتاب النجاة شش مجلد ـ تنبیه العلماء علی تمویه المتشبهین بالحکماء ـ کنز الحجج در اصول ـ عرایس النفایس فی اصناف العلوم. مجامع الامثال چهار مجلد ـ شرح مقامات حریری ـ ازاهیر الریاض المریعة و شرح الالفاظ المستعملة فی المحاورة و الشریعة ـ امثلة الاعمال النجومیه ـ قرائن آیات القرآن ـ ازهار اشجار الاشعار ـ ربیع العارف ـ اداب السفر ـ معرفة الکرة و ذات الحلق و الاصطرلاب ـ بساتین الانس و دساتین الحدس فی براهین النفس ـ المشتهر فی نقض کتاب المعتبر ـ التحریر فی التذکیر ـ مشارب التجارب فی التواریخ دو مجلد ـ شرح کتاب نهج البلاغة ـ تتمهٔ صوان الحکمه ـ درة الوشاح ـ رسائل ـ مختصرات.

از اینجا برمیآید که جوامع احکام النجوم پس از آغاز کردن معارج نهج البلاغه (۵۵۲) و تتمهٔ صوان الحکمه (میان ۵۵۳ـ۵۶۵) بنگارش در آمده است. یاقوت ۷۴ دفتر از بیهقی یاد میکند.

از نگارشهای بیهقی بجز جوامع گزارش او بر نهج البلاغه در طوس ش ۷۱۶ هست

وآنرا بخواهش جمال‌المحققین ابوالقاسم علی‌بن حسن حونقی نیشابوری نوشته و آنرا پس‌ازمرك او وپایان‌یافتن آن در ۱۳ج۱سال۵۵۲ بکتابخانه ملك‌النقبا ابوالحسن علی‌بن محمدبن یحیی‌بن هبةالله‌حسینی برگذار کرده‌است. یکی‌دیگر لباب‌الانساب است که جلد نخستین آنرا بنام ابوالحسن علی‌بن محمدبن یحیی علوی در پایان جمادی دوم۵۵۸ آغاز ودررمضان همان‌سال بانجام رساند وسیدنسابهٔ خراسان‌علی بن حسن مطهر اورا در نوشتن آن کمك کرده بود و آن در کتابخانه سپهسالاربنام نهایةالانساب هست. دیگر تتمهٔ صوان‌الحکمه است که یکبار دردمشق و یکبار در هند بچاپ رسید. دیگر تاریخ بیهق‌است که در ٤ شوال ٥٦٣ بپایان رسید ودرتهران بسال۱۳۱۷خ چاپ گشت (بنگرید بدیباچهٔ تاریخ بیهق- فهرست طوس ج۵ص ۲- ۱۷۱ که سرگذشت بیهقی دراینجا گذشته ازمعجم‌الادباء یاقوت ج۵ص۱۸-۲۰۸ بخوبی یاد شد).

ازاین جوامع یك‌نسخه‌در کتابخانه سپهسالار ش٦٤٠هست‌وپنج‌نسخه در جاهای دیگر که بهترین آنها نسخه تاریخ ۹٤۹ سبزوار میباشد (ذریعه ج۵ ص ۷-۲٤٦) نیز نسخه‌ای در بنگال ش۱٤۹۳هست (ص٦۹۹ایوانف).

آغاز: بسمله. الحمدلله‌رب‌العالمین والصلوة علی‌من امتطی عوارف‌الرساله‌والعلی (یعنی) مناکب‌الهدایة من‌الضلالة محمد و آله‌الاخیار چنین‌گوید خواجه امام... داعی از انواع علوم عمری صرف کرده بودم بمقدار استعداد.

انجام: وآفتاب درین تحویل نه آن حکم دارد که تثلیث مشتری و آفتاب نه براین شکل وقانون نیك نگاه باید داشتن. والله اعلم بالصواب والیه یرجع‌المآب برحمتك یاارحم‌الراحمین.

[۱۰۸۳]

۴۸۹ این نسخه بخط نستعلیق ونیمهٔ دوم آن بنسخ دربرخی جاها بی‌نقطه و پاره‌ای خوانا نیست. ۱الف-۱۳۷ب. دردیباچه دوبار نسب بیهقی آمده ونادرست است وازروی معجم‌الادباء وآغاز تاریخ بیهق ص۲ دربالا یادشد. - در۱۳۸ الف محاسبه اوجها است اززیج الغ‌بیك وازدو سال۱۱۸۲ و۱۲۵۷ یاد میشود در ۱۳۸ب

جدول‌حدود مصریان‌است . محمدعلی‌وپسرش حسین دارنده نسخه بودند ومهر آنهادر گ۱الف دیده میشود .

(۳۱۴۸ب)ـ کاغذسپاهانی ـ جلد تیماج سرخ‌ساده متوالی
اندازه : ۱۷×۵٫۴۴ وص۱۱×۱۷س۲۵

[۹۱۷] جوامع‌العلم (فارسی)

محمدبن‌الرضاالکاظم الطبرسی ایندفتر درصدوپنجاه بند بپرداخت‌وگذشته از شناساندن اصطلاحات ازپاره‌ای ازمسئله‌های مهم‌ریاضی مانندشکل قطاع پیشینیان (بند۱۰۷) وشکل معنی ابونصر عراق (بند۱۰۸) وشکل ظلی بوزجانی(بند۱۱۰) وجزاینهاکاوش نمود .

آغاز: هوالله تعالی شانه. بسمله . الحمدلله‌رب‌العالمین ... پس چنین گوید محمدبن‌الرضا الکاظم‌الطبرسی کـه بنابخواهش بعضی ازدوستان یکجهتی بتحریر درآوردیم این‌رساله راکه مسمی بجوامع‌العلم است ومشتمل است بربیان وتفسیر الفاظ مصطلحه ارباب تعالیم وعلم هیئت که ازبرای مبتدی کالضرور است.

انجام: ودربعد اقرب کمتر ازاین مقادیراست تفاصیل را ازکتب‌زیجات‌طالب کنند. تمام‌شد آنچه خواستیم دربن رساله بیان‌کنیم. الحمدلله اولا وآخرا ... تمام شد یوم پنجشنبه غرهٔ شهرجمادی‌الاولی ۱۲٦٤ .

[۱۰۸٤]

این‌نسخه بخط‌نستعلیق باعنوانهای شنگرف میباشد. گ۱ب ـ ۹۳الف درگ ۸۲۲ ۹۳ب ـ ۹٤الف ازبعد ابعدالنیرین یادشده ودرگ۹٤ب ـ ۹۵ الف جدول فهرست صد وچهل ونه بند دفتراست ونادرست وخطها ورقمهای این‌جدول شنگرف وکلمه‌ها سیاه نوشته شده .

(۳۹۵) ـ کاغذ سپاهانی ـ جلد تیماج‌سرخ‌ساده
اندازه : ۱۷×۵٫۳۱ و۹×۱۷س۱۳

[۹۱۸] حاشیهٔ تحریر اصول اقلیدس (عربی)

دراین گفتارازشکهاکه برشکل یکم مقالهٔیکم تحریر اصول‌اقلیدس کرده‌اند بررسی شده‌است .

آغاز: الشکل الاول فی المقالة الاولی . قال اقلیدس : نریدان نعمل مثلثا متساوی الاضلاع علی خط مستقیم ... وهذا الشکل یعترض بعدة من الشکوك .

انجام: فهو ممکن ان یعمل علی قطر العالم مثلث متساوی الاضلاع (حاشیهٔ اقلیدس)

[۱۰۸۵]

۹۴۹ این نسخه ش۱ دفتر است و بخط شکسته نستعلیق ریز بی نقطه. گ۲ب . در برگهای ۳و۴و۶ سطر از برك ۵ الف باز حاشیه ایست برهمان تحریر که گویا از میرسید شریف باشد زیرا برآنها دوحاشیه است درباره دوشکل و نوشته است که در نسخهٔ سید در بالای آن «باطل» نوشته بود و باید «زاید» بنویسند.

(همهٔ دفتر ۳۷۰)ـ کاغذ سپاهانی ـ جلد متوانه آن میشن نوشته شده در ربیع ۹۴۴ در قسطنطنیه

اندازه: ۱۲×۱۸ و ص ۷×ص ۱۲ س ۱۹

[۹۱۹] حاشیهٔ تحریر اصول اقلیدس (عربی)

میرسید شریف گرگانی بر ۱۵ مقالهٔ تحریر اصول اقلیدس این حاشیه را نگاشته است. در آن از ابن الهیثم (۲۳ب) یاد گردید و از خط منقول از خط افضل المتاخرین کمال الدین حسن آورده شد (۶۷ب).

آغاز: المقالة الاولی. الشکل الاول . ویمکن ان یرسم بهذا الطریق ذا اربعة اضلاع قوله ثم یتساویهما ای یتساوی زاویتی ا ب ه ا ج د .

انجام: قوله یتساویه لانه یحصل ... فزوایا المخمس متساویة .

[۱۰۸۶]

۹۴۹ این نسخه ش۳ دفتر است و بخط نسخ با عنوانها و نشانه‌های شنگرف در ۱ ج ۲ سال ۸۸۹ در قسطنطنیه . گ۱۸ب ـ ۶۹ب و حواشی دارد .

[۹۲۰] حاشیهٔ خلاصة الحساب (عربی)

حاشیه ایست بر باب هشتم خلاصة الحساب شیخ بهائی دربارهٔ جبر ومقابله.

[۱۰۸۷]

۹۵۷ این نسخه ش۵ دفتر است و بخط نستعلیق گ۷۲ب ـ ۷۸ب و چنین است:

آغاز: بسمله. ثم لنا توفیق الله وتأییده واعانته وتسدیده. تعلیقات شریفة وتحقیقات لطیفة علی الباب الثامن فی الجبر والمقابلة من کتاب خلاصة الحساب .

کتابخانه دیجیتالی نور
librarynour.ir

انجام: فی المساحة. الاجسام. اما الکرة فاضرب نصف قطرها فی ثلث سطحها... واما المخروط الناقص المستدیر فاضرب قطر قاعدة العظمی فی ارتفاعه ـ مانا افتادگی دارد وغلط هم نوشته شده.

[۹۲۱] حاشیهٔ شرح ملخص (عربی)

دانشمند مولی عبدالعلی بیرجندی ۹۳٤ه بر گزارش قاضی زاده رومی بر ملخص هیئت محمود چغمینی خوارزمی ۷٤۵ه این حاشیه را نگاشته است. در کشف الظنون ازاین یاد گردید.

آغاز: بسمله. الحمدلله رب المشارق والمغارب مزین السماء بزینة الکواکب الثواقب .. وبعد فهذا تعلیقات علی المواضع المشکلة ... من شرح الملخص (فی الهیئة) المنسوب الی... العلامة (المولی) المشتهر بقاضی زاده الرومی... جمعتها بالتماس بعض الاخوان ... قوله: «الحمد هو الثناء باللسان علی الجمیل» الثناء هو الاتیان بما یشعر بالتعظیم.

انجام: والشهر الشمسی الحقیقی قد یزید علیه وقد یساویه وقد ینقص عنه. والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب. والحمدلله رب العالمین والصلوة علی محمد و آله الطیبین الطاهرین.

[۱۰۸۸]

۸۲۳ این نسخه ش۱ دفتر است و بخط تعلیق با نشانه‌های شنگرف محمودعلی گ۱ الف ـ ۵۸ب. چند حاشیهٔ منه دارد.

(همهٔ دفتر ۶۱گ) ـ کاغذ فرنگی ـ جلد مقوا آهیتن

اندازه: ۵ر۱۵×۱۲و۱۱×۱۸س۲۵

[۱۰۸۹]

۹٤۷ این نسخه بنستعلیق خوش و عنوان قوله بشنگرف و روی متن خط سرخ کشیده شده و اسمعیل بن محمدحسین مازندرانی نویسندهٔ آن میباشد. محمد اسمعیل بن ابوالحسن حسینی خاتون آبادی درروز دوشنبه ۱۰ ع۱ سال ۱۲۰۱ نسخه را خریده و «ابن آخوند ملامحمد علی شهیر بمولانا» نیز دارندهٔ آن بود. آغاز این نسخه از «الملخص فی الهیئة المنسوب الی ...» میباشد و با اندك جدائی با نسخهٔ پیش.

(۹۵گ) ـ کاغذ سمرقندی ـ جلد تیماج زرد حاشیه دار

اندازه: ۱۳×۵ر۱۸و۱۰×۱۵س۱۸

کتابخانه دیجیتالی دانشگاه تهران library.ut.ac.ir

[۹۲۲] حاشیهٔ شرح ملخص (عربی)

مولا احمدبن‌حیدر برمقدمهٔ گزارش قاضی زاده رومی برملخص چغمینی دربارهٔ اقسام جسمها (س۲ گ۹الف تاس۶ گ۱۰الف ش۴۷۷) درمسئلهٔ شعیریه این حاشیه را نوشت ودر آن ازنسبت بلندترین کوهها که دوفرسنگ ویك‌سوم فرسنگ است بقطرزمین (۲۵۴۵ فرسنگ) که برابرست با نسبت یکهفتم پهنای یکجو بیك ارش گفتگو گردید.

آغاز: بسمله وبه‌نستعین الحمدلله‌رب‌الکل‌بالکل قوله‌اذنسبة ارتفاع‌اعظم‌الجبال وهوفرسخان وثلث فرسخ کماسیاتی بعیدهذا.

انجام: ثبت‌المطلوب ایضاعلی‌التحقیق لایخرجه الی‌التقریب کمالا یخفی علی المتامل‌الصابر. تمت‌الحاشیة علی‌المسئلة‌الشعیریة.

[۱۰۹۰]

۸۲۳ این نسخه ش۲ دفتراست وبخط نستعلیق محمودعلی گ ۵۹ الف ـ ۶۱ الف. درهامش حاشیه‌های منه‌دارد ودر پاره‌ای جاها بنام همان احمدبن‌حیدر.

[۹۲۳] حل مشکلات معینیه (فارسی)

خواجهٔ‌طوسی گاهیکه پادشاهزاده معین‌الدوله‌ابوالشمس نزدش معینیه‌رامیخواند این‌نامه‌را برای روشن کردن آن نگاشته است معینیه را نیزطوسی برای کتابخانه اوساخته بود. درفهرست مجلس ش۱۸۰ ازحل مالاینحل درتوضیح مشکلات‌رسالهٔ معینیه طوسی یادشده که مانا همین رسالهٔ ماباشد ونوشته است که با معینیه وزبدة الهیئة همو بچاپ رسید.

آغاز: بسمله وبه نستعین. الحمدلله علی‌افضاله ... چنین گوید مقرراین‌فصول ... نصیرالدین محمدبن‌الحسن‌الطوسی چون عنایت ربانی حجاب انتظار از پیش چهره مراد محرر این سواد برداشت.

انجام: مثالش دراینصورت که بر آن صفحه برکشیده آمد سمت‌مکه چهل‌درجه ازجنوب بسوی مغرب خطسمت برکشیم چنانکه درشکل ظاهراست. والله‌اعلم.

[۱۰۹۱]

۱۰۱٤ این نسخه ش۲ دفتراست بخط تعلیق که نویسندهٔ آن را برای پسر خود کمال‌دتر ۲۰ صفر ۸۸۹ نوشته است. گ۱۰۷ب ـ ۱۳۳الف . جای جدولها سفید است .

[۹۲٤] حل وعقد (فارسی)

قطب‌الدین عبدالحی بن عزالدین زاهدی کبیری حسینی لاری گزارندهٔ هیئت فارسی قوشچی(۱) ونگارندهٔ حل‌المسائل(ش۱۷۲مجلس) ایندفتررا بپارسی نوشته وراه استخراج اصول ستاره‌شناسی واختربینی‌را روشن نمود وراز سخنان میرزائی شهید (الغبیك)را در آن بگشود . درپایان آن میگوید که من نزدیك بده‌سال کار کردم وایندفتر بپرداختم (گ۹۳ب) آنگاه ازشاه عباس صفوی (۹۸۵ـ۱۰۳۸) یاد کرده وازاو بستود. درهمینجابیتی ازسعدی آورده است. لاری آنرا درروز دوشنبه ٦ع۲سال۱۰۱۷ بپایان رساند ودر آن ازچند دانشمند ونگارشهای آنان یادنمود . از آنهااست: مولانای اعظم‌محمدعلی ملقب بشمس منجم درزیج سلطان (گ۷۰ب) واساس بطلمیوس‌واحکام‌الاعوام علی‌شاه محمدشاه خوارزمی (فصل۱عقد۲باب‌سوم مقالهٔ۲ـ گ۱۸٤الف) ازآن بخوبی پیداستکه لاری شیعی دوازده امامی بوده است ودر پایان ازمهدی موعود ع نام میبرد .

لاری برای نمونه ازدوشنبه۱فروردین ۹۸۷ و۱محرم ۱۰۲۷ (۳۵ب) وبازاز ۱۰۲۷(۱۲ب) واز۱۰۲۸ (٤ب) یادمیکند وازاینها سال نگارش را نمی خواهد چنانکه تهرانی درگاهنامه (۳۱۱ص۱۷۱) پنداشته وگفته که اودرایندفتر از روز

۱ـ درفهرست طوس درش۱۲۱ ریاضی ازشرح فارسی هیئت‌قوشچی از مصلح الدین محمدلاری (انصاری) ۹۷۹ که بنام‌محمدشاه غازی‌هندی نوشته‌است (نیز درش ۷۸۹ فهرست بلوشه‌ج۲) ودرش۸۳ تاریخ ازمرآت الادوار بمرقات‌الاخبار فارسی مصلح‌الدین محمدلاری انصاری ۹۷۷ که تاسال۹۷٤ استوبنام محمدپاشا وزیر روم پرداخته است‌یادگردید. تهرانی درگاهنامه۳۱۱ص۱۷۱ گزارندهٔ هیئت‌فارسی راقطب الدین عبدالحی‌الحسینی‌الزاهدی‌اللاری نگارندهٔ حل‌وعقد دانست و میگوید که او در ۱۰۲۷ زنده بود .

پنجشنبه ۲۸ ج۱ سال ۱۰۲۷ یاد کرده پس او در اینسال زنده بود چه این دفتر در سال ۱۰۱۷ پایان رسید.

این دفتر در دو مقاله (۱ ـ استخراج تقویم در ۵ باب ۲ ـ طالع مولود در ۳ باب) و یك خاتمه (نوشتن طالع مولود در یك مقدمه و دو عقد) میباشد. بابها نیز دارای چند فصل و یا چند عقد است.

آغاز: بسمله و به نستعین. ستایش دورا از آلایش صانعی را سزاوار است که اطباق سموات بعضهم فوق بعض برافراشت... و مسود این اوراق ... قطب الدین ابن عز الدین عبدالحی زاهدی الکبیری الحسینی اللاری ... بعد از دانستن مقدمات علوم دینی اراده علم نجوم نمود... چند کلمه در ساختن عقد تقویم و حال بعضی از سخنان میرزا شهید الغ بیك بن شاهرخ بن گورگان انارالله برهانه در حین تحریر آورده و این کتاب را بحل وعقد موسوم ساخت.

انجام: همه اضداد سازگار شوند ـ یکدیگر را معین و یار شوند سازد ـ القصه فر ودولت شاه ـ کارها را بموجب دلخواه! آمین! یارب العالمین! تمام شد تألیف این کتاب در روز دوشنبه ششم شهر ربیع الاخر سال هزار و هفده از هجرت رسول ص امید که خواتیم امورما وجمهور بر وفق رضای رب رحیم غفور بادبحق محمد و آله الامجاد.

[۱۰۹۲]

۴۸۳ این نسخه بخط نستعلیق درجدول زرین ولاجورد و شنگرف میباشد جدولها و رقمها وعنوان شنگرف است. سرلوحی بزرولاجورد وشنگرف دارد. گ۱ب ـ ۱۹٤الف. بر گهای ۹٤ب و ۱۹۵الف سفید است. در پایان دارد: «تحریر افی سنة ۱۰۸۰ فی ۱۹ شهر رجب» در گ۹۵ب ـ ۹٦ب اینگفتار «طریق درست کردن جیبها که درجدول است... حاصل مطالع طالع باشد! فهم» آورده شده ودوبار در آن «عن زیج الخاقانی» نوشته شده ویکبار «من شرح البیرجندی» بهمانگونه خط.

(۳۹۷) ـ کاغذ سپاهانی ـ جلد تیماج ضربی قهوه ای تیره

اندازه: ۱۴٫۵×۲۵ و ۸٫۵×۱۸ س ۲۴

[۹۲۵] **خلاصة الحساب** (عربی)

خلاصة الحساب شیخ بهائی درحساب ومساحت وجبر است و گزارش وترجمه‌ها

ازآن هست وبارها بچاپ رسید. شیخ آنرا بمانند شمسیةالحساب نظام نیشابوری زنده در ۷۳۰ نوشته است وپیش ازاو قطب‌الدین خسروشاه پیروشاه نعمةالله خلاصة الحساب بفارسی دریك مقدمه ودومقاله ویك خاتمه نوشته بود (طوس ش۴۹ـ۵۰. ۵۱ـ۹۲ـ۱۳۱ـ سرگذشت شیخ بهائی ازآقای سعید نفیسی).

[۱۰۹۳]

۴۶۳ این نسخه بنسخ ودرجدول زرین ولاجورد باعنوانهای شنگرف است از محمد یوسف بن محمود در ۱۶ ذی‌حجه ۱۰۷۳ و حاشیه‌های منه دارد بخط شکسته.

(۳۳۶ـ) ـ کاغذ سمرقندی ـ جلد تیماج سرخ ضربی متوالی

اندازه: ۹×۱۷ و ۴×۹ س ۱۵

[۹۲۶] **الدلائل فی احکام النجوم** (عربی)

احمد بن محمد بن عبدالجلیل سگزی ازستاره‌شناسان نامور ایران درروزگار فناخسرو دیلمی (۳۳۸ـ۳۷۲) ودرسالهای ۳۵۸ تا ۳۶۱ درشیراز میزیست واز ۳۵۱ تا ۳۸۰ زنده بود. این کتاب ازاواست ونسخهٔ آن درمجلس هم هست (ش۱۱ر۱۷۴(۱))

آغاز: بسمله. الحمدللولی الکریم. کتاب الدلائل فی احکام النجوم تألیف احمد بن محمد بن عبدالجلیل السجزی. قال احمد بن محمد بن عبدالجلیل انی لمانظرت فی کتب الاوائل فی صناعة احکام النجوم وفکرت فی عظیم مقدارها... فالفت هذاالکتاب وسمیته بکتاب الدلائل وتحریت فیه سنتین احمدهما ان یکون مشتملا علی کثیر من کتبهم والاخر ان یکون سهلا علی من یدرسه.

انجام: واتصاله بالنحوس دلیل الاخذ بعد الحرب وکذلك اذا کان صاحب الطالع والقمر منحوسین یدل علی انه یوخذ. تم الکتاب. والحمدلله اولا وآخرا. والصلوة علی محمد وآله.

[۱۰۹۴]

۴۸۲ این نسخه ش۲ دفتراست وبخط نسخ باعنوانهای شنگرف محیی‌الدین الاناری نزدیك ۹۱۵ گ۱۱۲ ب ۱۵۳ الف.

۱ـ بنگرید به: حاشیهٔ چهارمقاله ازقزوینی ص۱۹۹ـ۲۰۲ـ فهرست اینکتابخانه دربارهٔ جامع شاهی.

[۹۲۷] رساله در احکام قرانات (فارسی)

این رساله در ۱۲ فصل است و از قرانهای ستارگان در آن گفتگو میشود.

آغاز: بسمله. فصل اول در احکام قرانات کواکب بازحل. قران مشتری بازحل درمثلثه آتشی. دلیل کند برخروج کسانی که در دین ومذهب وشریعت سخن گویند

انجام: ونوشتن خاتمها وتمسکها بتزویر.

[۱۰۹۵]

این نسخه‌ش۹ دفتراست وبخط نستعلیق باعنوانهای شنگرف ازمحمدکاظم‌بن محمدحسین حسینی محلاتی درجمادی دوم۱۱۱۱ گ۱۳۸الف ـ ۱۴۶الف ودر پایان درچند برگی جای عنوانهای سفیداست. گ۱۴۷ب ـ ۱۴۸ الف جدول اختلاح اندامها است ازروی بودن ماه دربرجها بسیاه وشنگرف.

[۹۲۸] رساله در حساب (عربی)

این رساله درسه بخش است: صحاح در ۸ باب، کسور در ۱۱ باب، کسورستینی در۶باب. درضرب مرکبات باچند رقمی بجززاه معمول ضرب‌طول وتوشیح‌وتوشیح درجدول واصفار نیز آورده شد. قاعدهٔ بدست آوردن جذر و کعب وقاعدهٔ سود و زیان وقاعدهٔ زکوة چندین سال(طریق ضرب وقسمت وطریق لوح بی آندو) نیزدر آن یادشد. دربخش سوم ازعددها برپایهٔ شصت که درستاره‌شناسی بکارمیرود و جمع وتفریق وضرب وقسمت وجذر و کعب آنها گفتگو گردید.

خواجه طوسی جوامع الحساب علی‌التخت والتراب بتازی دارد در سه باب که نباید این‌یکی باشد (ش۴۳طوس) ورسالهٔ حساب شمارهٔ۹۹ آنجا هم این‌نیست.

آغاز: الحمدلله حق‌حمده .. وبعد فان‌حساب‌الهند ترقدعلی تسعة احرف‌جعلت علامات للعدد من‌الواحد الی‌التسعة.

انجام: تم یعرف جذرالمبلغ علی‌الوجه المذکور الذی بیناه وحین انتهینا الی ههنا فلنختم الرسالة بهذاالباب والتوفیق والسعادة. ولله‌الحمد والمنة ومنه‌التوفیق والمعونة. والصلوة علی نبیه محمدو آله اجمعین وحسبناالله ونعم‌المعین.

[۱۰۹۶]

این نسخه بنسخ باعنوانها ورقمهای شنگرف درجدول زرین و لاجورد و
۹۵۲ نویسنده آنرا مقابله نمود. گ۱ب - ۴۰الف. درنسخهٔ ما نویسنده دردنبال
فصل۳باب۸ بخش۱ باب۴ بخش۲ را نوشته پس سه باب نخستین بخش۲ در آن نیست
وآغاز فصل۱ باب۸ ودنبالهٔ فصل۱ وسه فصل۲ تا۴ باب۷ بخش۱ هم در آن دیده نمیشود
ونویسنده همهٔ اینها را بهم پیوست گویا نسخهٔ افتاده‌ای دردست داشت و ازروی آن نوشت.
درگ۴۱ب پاره‌ایست از «مقالهٔ فی معرفة بعدالانارالعلویة والکواکب عن مرکز
العالم» وچنین است: «ولنفرض لبیانه ح موضع الناظر ... لخط ه ح فیکون ب ه ح بمانه
ب ح» بایك دائره وبخط نستعلیق.

(۳۴۰) ـ کاغذ بامانی ـ جلد ایماج مذهب کنار مسرخ
اندازه: ۱۲×۱۸ و۷×۱۲ـ۱۷

[۶۲۹] رساله در سعادت و نحوست درجات بروج (فارسی)

نگارندهٔ این رسالهٔ احکام نجومی ازالغایة والکمال فی احکام النجوم مولانا
محمدبن عبدالرحیم بن صالح بن منصور کیائی که درآن درجات برجهارا برخلاف
تنکلوشا نهاده است یادمیکند ومیگوید نمیدانم اواز کجا گرفته است ومن درجات
تنکلوشارا بکتاب او پیوستم واین کتاب پرداختم.

آغاز: بسمله احکام معرفت سعدونحس درجات بروج. این رساله‌ایست در
معرفت سعادت ونحوست درجات بروج وتحقیق این عمل آنستکه بعد از آنکه نمودارات
کرده باشیم.

انجام: واورا از آن منفعتی نباشد... کریم کثیرالمال. والله اعلم بحقایق
الامور. تمت بعون الله الملك الوهاب.

[۱۰۹۷]

۹۵۰ این نسخه ش۶ دفتراست وبخط نستعلیق شکسته باعنوانها ونشانه‌های
شنگرف ازمحمدحسین موسوی دریاباری که برای دانشمندی نوشته است گ
۱۴۲ب - ۱۵۴ب.

[۹۳۰] رساله درشعاع (فارسی)

این رساله درشعاع واز خواجه طوسی است وبرابری دوزاویهٔ شعاع وانعکاس

در آن روشن گردید .

آغاز: وبه نستعین . بسمله . من کلام المولی المعظم استاد البشر حجة الحق نصیر الملة والدین وجنة الاسلام والمسلمین محمدبن محمدبن الحسن الطوسی اسکنه الله تعالی علی غرف جنانه: شعاع کیفیتی است که اقتضاء ظهور هر جسمی کثیف کند که محاذی جسمی نیز باشد بروجهی که میان ایشان جسمی دیگر کثیف حایل نشود.

انجام: وازین موضع بیانها خواص ابصار آسان شود وما برین دو اقتصار کردیم تمت .

[۱۰۹۸]

۴۸۷/۱۰ این نسخه بخط شکستهٔ ریزی بی نقطه تاریخ ۱۸ صفر ۱۳۲۴ میباشد ـ گ۱ب ـ ۱۳الف . حاشیه‌هائی در میان سطرها و کنار صفحه دارد .

(۳۴س) ـ کاغذ سپاهانی زرد ـ جلد [illegible] جلد سوخ تازه

اندازه : ۱۲ × ۱۸ر و ۷ × ۱۱ر۱۹س

[۹۳۱] رساله در شناختن طول و عرض و ساعات (عربی)

احمدبن مصطفی بن خلیل بن عبدالکریم نائلی نگارندهٔ این رساله است و آن دارای یک مقدمه (تسمیة الرسوم) و نه باب (اخذ الارتفاع ـ معرفة المیل ـ عرض البلد ـ بعد القطر ـ اصل المطلق ـ نصف الفضلة ـ اصل المعدل ـ وقت الظهر والعصر والعید وطلوع الشمس ـ وقت العشاء والفجر ومقدار حصة الشفق والفجر والامساك) میباشد.

آغاز: بسمله. الحمدلله رب العالمین ... وبعد فهذه رسالة علی مقدمة وتسعة ابواب. المقدمة فی تسمیة الرسوم .

انجام: یبقی وقت الامساك بالارتیاب والله اعلم بالصواب ... هذا آخر الکلام ... قد کان الختام ... عن جامعه ... احمد النائلی بن مصطفی بن خلیل بن عبدالکریم عفی عنهم الغفور الرحیم . تمت

[۱۰۹۹]

۸۸۵/۲۵ این نسخه ش۲ دفتر است وبخط نسخ ودریایان دارد: «قد وقع الفراغ من تحریره فی ۱۲۶۸ ذافی یوم پنجشنبه وقت الضحوة سنة ثمان وستین ومأتین والف من هجرت من له العز والشرف» گ۱۱ب ـ ۱۳ب .

[۹۳۳-۹۳۲] رساله در ضرب و قسمت (فارسی)

دو رسالهٔ پارسی در قواعد ضرب و قسمت در نسخه ش۳۰۲ هست که اینک شناسانده میشود :

۱ ـ در دو فصل که چنین است :

آغاز: بسمله الحمدلله ناظم نظام الوجود حمداً غیر معدود . فهذه رسالة لطیفة فی القواعد الحسابیة وهی مشتملة علی عدة فصول .

انجام: مجموع هشتاد باشد. والله اعلم .

۲ ـ در پنج فصل و در ضرب تنها است بدینگونه :

آغاز: بسمله. بدانکه انواع حساب پنج است احاد و عشرات ...

انجام: بر پنج باب اختصار کردیم . والله اعلم بالصواب .

[۱۱۰۰-۱۱۰۱]

۳۰۲ این دو نسخه ش۶ و ۷ دفتر است و بخط نستعلیق بـا عنوانهای شنگرف محمد کاظم محلاتی نزدیک ۱۱۱۱ گ۱۳۱ب ـ ۱۳۳الف و ۱۳۳الف ـ ۱۳۴الف.

[۹۳۴] رساله در گز (عربی)

شیخ بهائی در این رساله پس از بحث در کراز آبگیرهائیکه بشکلهای گوناگون هندسی باشد یاد میکند و دستور یافتن اندازهٔ آبی را که در آنها جای میگیرد میآورد و در پایان آن مسئله هائی دیده میشود که خواجه طوسی در رساله جبر خود برای تمرین آورده و علامه حلی پاره‌ای از آنها را ساخت فقه داده و در نهایة الاحکام یاد کرده است بهائی اینها را بریخت مسئله‌های طهارت در آورده و میگوید که بجز چهار تا همه را در خلاصة الحساب یاد نمودم .

آغاز: بسمله و به نستعین انه خیر معین. اقول و بالله التوفیق: ان المساحة المبحوث منها ههنا هی استعلام ما فی الماء من امثال مکعب الشبر و ابعاضه .

انجام: ولنقتصر علی هذه المسائل الخمس خوفا من الاطناب ومن اتقنها سهل علیه استخراج کثیر من مسائل هذا الباب ومن الله العصمة والتوفیق .

کتابخانه دیجیتالی دانشگاه تهران library.ut.ac.ir

[۱۱۰۲]

۸۲۱ این نسخه ش۱ دفتر است و بخط نسخ. گ۱الف ـ ۳ الف .

[۹۳۵] رساله در هیئت (فارسی)

ایندفتر دارای یك مقدمه (دردوقسم ازامور هندسی وطبیعی) ودومقاله (۱اجرام علوی در۶باب ۲هیئت زمین واقلیمها در۱۱باب) ویك خاتمه (بعدها وجرمها) میباشد ودرهیئت است وازمولی علاءالدین یازین الدین علی بن محمد قوشجی (م قسطنطنیه ۸۷۹) است که بارها باخلاصة الحساب شیخ بهائی بچاپ رسید مولی مصلح الدین عبدالحی لاری آنرا گزارش نمود که درچاپ۱۴۰۳ایران دیده میشود . مولی برویز م ۹۸۷ آنرا بترکی کرد. قوشجی رساله فتحیه‌ای درهیئت دارد که درهنگام گشودن سلطان محمدخان عراق ایران را نوشته است(۱) .

آغاز: بسمله الحمدلله رب العالمین حمدالشاکرین ... اما بعد این کتاب مشتمل است برمقدمه ودومقاله وخاتمه مقدمه دربیان آنچه پیش ازشروع دراین علم دانستنی است .

انجام: واصغر نوابت مرصوده بیست وسه برابر زمین است .

[۱۱۰۳]

۹۵۹ این نسخه بخط نستعلیق خوش درجدول زرین ولاجورد باسرلوح زرین وشنگرف ولاجورد و میان سطرهای دو صفحهٔ نخستین زرافشانت است وشکلها بزرو لاجوردوشنگرف وعنوانها هم بشنگرف میباشد وحاشیه‌هائی بشکسته نستعلیق دارد و بدینجا پایان میپابد : «وقبله درخلاف جهت ظل باشد تمت هذه الرساله والسلام» پایان باب۱۱ مقاله۲ ونسخهٔ ما خاتمه را ندارد .

(۳۷۱) ـ کاغذ سپاهانی ـ جلد تیماج جگری ساده

اندازه: ۹×۱۹ و۴٫۵×۱۳ س۱۲

---

۱ ـ بنگرید به: کنی والقاب قمی ج۳ص۷۵ ـ گاهنامه۳۰۷ ص۱۲۸ ـ تاریخ ریاضی دکتر مصاحب ص ۱۵۳ ـ فهرست طوس ش۱۷ و۱۳۶ ـ چلپی در رسالة فی الهیئة ـ بلوشه ج۲ش۷۸۹ .

[۹۳۶] زیج (فارسی)

دراین زیج اززیج ایلخانی طوسی تاریخ ۶۵۷ وزیج الغبیك تاریخ ۸۴۱ وزیج محمد شاهی تاریخ ۱۱۳۱ یاد میشود (آغاز نسخه‌ها و گ۲۲ب ودیگر جاها) ونیز ازسال ۱۱۴۶ هجری (گ۳الف) جدولهای جیب وظل وبعد فرنگی هم در آن هست.

آغاز: بسمله درمعرفت روش ستارگان ومواضع ایشان در طول وعرض. درمعرفت تعدیل الایام. تعریف شبانه روز دراول کتاب گذشته دراین مبحث محتاجیم بشبانه روزی که مبدء آن نصف النهار باشد.

انجام: همه‌جا نائب ظل.... بکاهند که اجزای مرفوعه ارقام هندسی است.

[۱۱۰۴]

۴۹۴ این نسخه بخط شکسته نستعلیق‌ریز درجدول شنگرف و برخی رقمها نیز بشنگرف است. کتاب از گ۱ب تا ۲۳ب واز گ۲۶ب تا ۳۰۹ب جدولها است. پاره‌ای ازبرگها وجای برخی ازجدولها سفیدمیباشد. نسخه ازآغاز نیست و میانه آنست.

(۳۳۱۰) — کاغذ فرنگی ـ جلدروکش تازه

اندازه: ۲۱×۳۱ و ۱۲×۳۰ س ۳۰

[۹۳۷] زیج گورگانی (فارسی)

الغ بیك فرزند شاهرخ پسر تیمور گورگان (۷۹۶ـ۸۵۰ـ۸۵۳) در سمرقند بنیاد زیجی نهاده نخست ازقاضی‌زادهٔ رومی (م پس از ۸۴۴) وغیاث الدین جمشید کاشی م ۸۳۲ کمك جسته وپس ازمرك آندو از علاءالدین ملاعلی بن محمد قوشچی م ۸۷۹ بهره‌برده ورصدخانه سمرقندرا در ۸۲۳ ساخته ورصدرا در ۸۴۱ بانجام رساند. معین‌الدین کاشانی خواهرزاده جمشید کاشی وجلال الدین اسطرلابی نیزدراین زیج کار کرده‌اند. آن‌را زیج سلطانی گورگانی وزیج جدید سلطانی یا گورگانی مینامند. این زیج چهار گفتاراست: (توابع دریك مقدمه و ۵ باب ـ اوقات وطالع در ۲۲ باب ـ روش ستارگان در ۱۳ باب ـ دیگرعملهای نجومی در ۲ باب) ودنبالهٔ زیج ایلخانی طوسی میباشد.

این زیج‌را قوشچی گزارشی نوشت وهمان برهان‌هندسی برای آن آورد وروشن نمود(ش۴۱فاضلیه)ونامش سلم‌السماء میباشد ومولی‌میرم چلبی محمودبن‌محمدبن قاضی‌زاده مدتی‌قعدهٔ۹۳۱ آنرا بفارسی بنام دستورالعمل فی‌تصحیح‌الجدول دررجب ۹۰۴ گزارش نموده برای سلطان بایزید دوم(۸۸۶ـ۹۱۸) فرستاد. میرم‌فرزند زاده قوشچی نیزبوده ودر آناطولی قاضی عسکربوده‌است. گزارندهٔ دیگر آن بیرجندی میباشد(ش۴۷۳ اینکتابخانه)شیخ شمس‌الدین محمدبن ابی‌الفتح صوفی‌مصری آن را دوباز ودومی‌بنام بهجة‌الفکر فی‌حل‌الشمس والقمر گزین وکوتاه ساخت وطول سمرقندرا بطول مصر برگرداند وعبدالرحمن صالحی موقت جامع اموی برای آن گزیده‌ای بنازی بنام‌التسهیل وتذکرة‌الفهیم فی‌عمل‌التقویم نوشت که چلبی‌میگوید «هومحلول‌زیج‌الغ‌بیك»(۱) مظهربن‌محمد قاری‌بن بهاءالدین‌علی‌درشیرازبدین‌زیج نگریسته ودر۸ـ۹۶۱ «شرح زیج امیرکبیر الغبیك» نوشت (ش۱۴۸۶ ایوانف).

نسخه‌ای ازترجمه‌عربی این‌زیج دربادلیان‌هست. بخشی ازاین زیج‌درلندن‌بسال ۱۶۵۰ وپاره‌ای دراکسفرد بسال۱۶۶۵ بچاپ رسید. سدیلوSédillot آنرا در پاریس بسال۱۸۴۷ بچاپ رساند وترجمهٔ فرانسوی اوهم درهمانجا در۱۸۵۳چاپ شد واوبراین هردوچاپ حاشیه دارد.

آغاز: تبارك‌الذی‌جعل فی‌السماء بروجا.. مالك‌الملکی که مصباح صباح‌وجعلنا سراجا وهاجا افروختهٔ حکمت اواست.

۱ـ بنگریدبه: چلبی‌ج ۲ص۱۴۱۳ـ فهرست بهارهندج۱ش۲۲۷ـ فهرست‌ایوانف ش۱۴۸۵ـ فهرست‌ربوج۲ص۷ـ۴۵۶ـ گاهنامه۱۳۰۷ ص۱۳۱و۱۳۱۰ص۷۸و۱۳۱۱ ص۱۵۰و۲۰۶ـش۱۸۲مجلس ـ ش۱۰۷طوس ـ گاهشماری ص۱۶۹ ـ فهرست‌بلوشه ج۲ش۷۸۵و۷۹۱ اودرص ۶۴مینویسد که زیج‌الغ‌بیك‌را شیخ محمدبن ابی‌الفتح‌صوفی مصری گزین نمود وشیخ‌خضربن قادر بورولوسی این گزیده‌را بنام بهجة‌الفکر فی‌حل الشمس‌والقمر بنگارش دیگری درآورد. ولی چلبی میگوید که یحیی‌بن علی رفاعی بخواهش همان‌صوفی مصری‌این‌زیج‌را بتازی کرد ونامش تذکرة‌الفهیم فی‌عمل‌التقویم میباشد.

انجام: وبهرهفتاد سال شمس یکدرجه بدانند. والله‌اعلم (گ۲۹ب ش۴۷۱پس ازاین تا۱۹۶الف جدولهای نجومی است).

[۱۱۰۵]

این نسخه بخط نستعلیق باعنوانها وپاره‌ای رقمها بشنگرف دارای سرلوح و
۴۷۱ درجدول زرین ولاجورد وشنگرف‌میباشد کتاب در آبیش وپس شده‌است
گ۲ب ـ ۱۹۶الف. پاره‌ای جاها از گزارش بیرجندی ودیگران درهامش هست. درگ۲ الف تاریخهای۲۵ مرداد ۹۶۶یزدگری و۱۱۲۸ یزدگردی(۱۱۷۲ه) و۱۲۲۸و۱۳۲۱ و۱۲۳۵و۱۲۳۹ ودرگ۱۹۶الف تاریخ۱۱۹۵یاد شده وپیداستکه نسخه‌پیش از ۹۶۶ یزدگردی نوشته شده‌است.

(۳۱۹۷ص)ـ کاغذ سمرقندی ـ جلدتیماج مشکی‌ضربی عقوانی
اندازه: ۱۹×در۳۰و۱۳×۲۰س۱۲

[۱۱۰۶]

این نسخه شماره۲۰ دفتراست وبخط نستعلیق باعنوانهای شنگرف در جدول
۴۹۹ وبرخی جاها بشنگرف میباشد. وچنین‌است: «فصل اول(باب۱) من‌مقالهٔ‌چهارم زیج الغ‌بیك میرزائی. فصل اول درنمودارات. هرگاه که وقت ولادت‌را بحقیقت ندانند (ازنمودارهای‌هرمس وبطلمیوس وزردشت یادمیشود) ـ واین‌عمل بعد ازمعرفت تسییرات مقرر تواند بود والله‌اعلم بالصواب. (برابر باگ۱۳ب ش۴۷۱ ـ فصل۱باب۱۰ مقاله٤ آنگاه درگ۱۶۰الف دارد:) باب‌نوزدهم درمعرفت سمت‌قبله‌و انحراف‌او، نسبت‌بلدبامکه‌ازپنج‌قسم‌خالی‌نتواندبود ـ دورانحراف‌شرقی‌باشد (گ۲۱ب ش۴۷۱ـ باب۱۹مقالهٔ۲ پس‌ازاین‌درگ۱۶۰ب‌دارد:) باب۱۵(مقالهٔ٤) درمعرفت‌نصف النهار. آنرا طرق بسیاراست. اماآسان آنست که زمین‌را هموارکنند ـ آفتاب بیکی ازانقلابین نزدیك باشدوطریقی‌دیگرآنستکه» (باب۱۵ مقالهٔ۲ گ۱۹ب‌ش۴۷۱) گ ۱۵۸ب ـ ۱۶۰ب.

[۹۳۸] **الزیج‌المختصر فی‌تقویم‌الشمس‌والقمر** (عربی)

عزالدین محمدبن علی‌بن محمد دیلمی برای یکی ازدوستان خود در یمن ایندفترراادرده باب‌پرداخت.وآنرا «الزیج‌المختصرفی‌تقویم‌الشمس‌والقمروالخمسة الکواکب والجوزهر» نامید. درگ۱ الف‌نسخهٔ ما «زادالمسافر» نیز نامیده شده.

آغاز: بسمله قال‌السیدالعالم ... عزالدین ... محمدبن‌الامام علی‌بن محمد الدیلمی رحمه‌الله: الحمدلله‌الولی‌الحمیدالمحصی‌المبدی‌المعید... الذی زین‌السماء

الدنیا بمصابیح .

انجام : وهذاالفصل مضاف الی تحویل السنین مثل ان اضع ... (دوسه کلمه خوانده نشده و باندازهٔ هشت سطر سفید است گ١٦ الف آنگاه در گ١٦ب دارد :) بسمله هذاالجدول لمعرفة ساعات النهار الزمانیة لکل بلد یدخل الیه وتعرف غایة ارتفاع الیوم فی اقلیم الیمن من الجدول منقول من کتاب المثنی رحمه‌الله (از گ١٧ الف تا ٦٤ب جدولهای نجومی است. در گ٨٢ب بدینگونه پایان میپابد:) فانماهی مواضعها لسنة الف ومائة وخمسین للاسکندر ذوالقرنین والله اعلم وصلی الله علی سیدنا محمد.. وسلم (در گ٨٢ب ـ ٨٤ب سخنانی است از کتاب احکام سهل بن بشر بن حبیب).

در گ١٦ الف و٧٧ب از ابن الخیاط سخنی آورده شد و در گ٢ب از سال ٩٢٦ و در ٢الف و٣ب از ٩٢٧ یاد گردید. از خود کتاب پیداست که در یمن نگاشته شده واز آنچه درسالهای ٢٧٠ و٣٠٢ و٣٧٢ و٤٢١ در آنجا رخداده است یادشدنیز اززایچه وتحویل سال درشب سه‌شنبه یکم شعبان ٤٣٤ برابر با ١١ افرودینماه ٤١٢ یزدگردی درشهر صنعا وزبید وتحویل سال درروز پنجشنبه ١٣ شعبان ٤٣٦ برابر با ١٠ افرودین ماه ٤١٤ یزدگردی (٧٧ب و١٧٨الف) وازسالهای ٣٦١ و٣٩١ و٤٠١ و٤٢١ و٤٣٨ و ٤١٢ و٤٣٩ (گ٧٩) و١٠٩٢ هجری (٨٦الف) چنین است فهرست دهباب: مدخل سالهای تازی ـ اوساط ستارگان درشهر صنعا که این زیج برای آنجا نوشته شده و جز آن ـ تقویم آفتاب وماه وستارگان ـ تقویم پنج ستاره ـ عروض پنج ستاره وماه ومیل آفتاب ـ اجتماع واستقبال ودیدن هلال ـ طبایع بروج درشب وروز ودیگر بیتهای دوازده گانه ـ کسوف ـ خسوف ـ جایگاه ستارگان و٢٨ منزل وارتفاع ساعتها و اوقات .

جدولهای تاریخ رومی وتازی ویزدگردی واستخراج قبطی از سریانی وبعکس هم در آن هست. نیز جدولهای نجومی برصد ابن یونس وابن اسحق مغربی و بطلمیوس (درجایگاه ستارگان بسال ٦٧٠ = ٦٤٠ یزدگری) .

[۱۱۰۷]

این نسخه‌ش۱ دفتراست وبسیار پاکیزه وبخط نسخ درشت بااعراب ونقطه‌ها
۴۹۵ ونشانه‌ها و عنوانها ورقمهای زرین باشنگرف در جدول زرین و شنگرف
گ۱ب - ۸۲ب .

درگ۱ الف نسب نگارنده عزالدین دیلمی بهشت پشت بامیرالمؤمنین امام‌ناصر لدین‌الله ابی‌الفتح دیلمی رسانده شده . درگ۷۲دارد که کتاب درروزدوشنبه۱ذی‌قعدهٔ ۱۱۳۵ نقل‌شد .

[۹۳۹] زیج ملخص میرزائی (فارسی)

عبدالقادربن حسن رویانی‌لاهیجی دانشمندریاضی سدهٔنهم وشاگردقوشچی (م۸۷۹)گویا همان نظام‌الدین عبدالقادر م ۹۲۵ ومدرس مدرسهٔ سلطانی در زمان سلطانحسین میرزا ازروی زیج رکن‌الدین آملی و زیج الغ‌بیك برای سلطان میرزا علی فرمانروای گیلان بطول لاهیجان این زیجرا از۸۱۳ تا۸۵۸ یزدگردی نگاشته است و آن در٤مقاله است: (معرفت تواریخ ، روش ستارگان - استخراج موالید و اعمال نجومی - معرفت طالع مولود) واز دیباچهٔ آن پیداستکه نگارش آن‌تا پس ازمرگ قوشچی کشیده است .

رویانی‌در آن اززیجهای‌شمس‌الدین وابکنوی‌وجمشید کاشی ومولانا حسین شاه سمنانی ومولانا ناصرشیرازی ومولانا علیشاه خوارزمی (ازروی زیج طوسی)و رکن‌الدین آملی (ازروی زیج الغ‌بیك) یادمیکند ومیگوید که زیج آملی درست نیست ومن ازقوشچی آموختم واو دشواری زیجها رابرایم روشن نمود واز روی دوزیج آملی والغ‌بیك این‌دفتر بپرداختم . نام آن‌زیج ملخص میرزائی است(گاهنامه ۱۳۱۱ص۱٤۰ - ش۱۸۵مجلس- ش۷۹۰ بلوشه ج۲) رویانی‌درفصل٤ باب۱ مقالهٔ ۱ (تاریخ خطائیان - گ۲ب) میگوید که فرزانگان خطا سالها وروزها را شصت شصت‌میشمارند وهردوری‌برای آنان بجای‌هفته‌باشد. ماهها‌وسالهاراسه دور پندارند نخستین شانگون دوم خانگون سوم خانون که دور کوچك خطائیان است . آغاز دورشانگون دراین هنگام که مابنگارش‌ایندفتر میپردازیم نیمروز سه‌شنبه چهارم

خرداد باستانی سال۸۱۳ (ضیج) یزدگردی میباشد. در آن ازبطلمیوس وابوریحان یاد میشود.

درفصل٤باب۲مقالهٔ۱ (گ۱۲الف) جدولی است که تاریخهای رومی‌ویزدگردی وتازی‌را از۱۷۷٦ رومی برابربا۸۳٤یزدگردی و۸۷۰ تازی تا۲٦۲٥ برابربا۱٦۷۹ و۱۷٤۰ در آن برشمرد. درفصل٥باب۲ مقاله۱ (گ۱۳و۱٤) سه‌جدول است که سالهای جلالی ملکی بایزدگردی وتازی ورومی، از٤۱۱ ملکی و۸٥۸یزدگردی و ۸۹٤ تازی و۱۸۰۰ رومی تا٥۰۰ ملکی و ۹٤۷ یزدگردی و۹۸٦ تازی و ۱۸۸٥ رومی سنجش شده است.

رویانی درفصل روزهای مشهور همین‌باب از۱۸ذی‌حجه که روز غدیرخم است و ۲۲ همان‌ماه که علی٤ انگشتری بیرسنده‌ای بخشیدیاد میکند ومینمایدکه شیعی است (گ۱٤ب) بازاز روش پارسیان در نوروز و۱۳تیر و۱٥مهر و٦ آبان وسوار شدن کوسه یادمیکند (گ۱٦ب) واززیج سلطانی (۷ب) وازسال ۸٥٦ (۸۹۲تازی =۱۷۹۸رومی) و۸٥۷ و۸٥۸ یزدگردی و۸۹٤ تازی و۱۸۰۰رومی (۱۱ب و۱۲ الف و۱ب و۹ب و۱۰ب). درفصل۷باب۱ مقالهٔ۳ (۲۹الف) درعرض‌وطول شهرها ازطول «بلدهٔ طیبهٔ لاهیجان» یادمیکند و پیش از جدولهای گذشته (گ۱۳ و۱٤) می‌گوید که اینها بطول لاهیجان است.

ازهمه اینها برمیآید که رویانی از۸۱۳(۸٤۹) تا ۸٥۸یزدگردی (۸۹٤ تازی) بنگارش‌این‌زیج‌میپرداخته‌است. درفهرست‌فاضلیه‌ازمعرفت‌تقویم» فارسی‌عبدالقاهر رویانی یاد شد (ش٤۸).

آغاز: سپاس وستایش مرصانعی راکه ایوان بی‌ستون برافراشتهٔ حکمت اوست (۱۸٥مجلس).

انجام: تاسال هشتم باز نوبت بصاحب ساعت ولادت رسد نهراسند (فصل ۱٤ مقالهٔ٤ گ۳۸ب نسخهٔ ما).

[۱۱۰۸]

این نسخه بخط نستعلیق است با عنوانها و نشانه‌ها و پاره‌ای از رقمها در جدولها
۹۴۷ بشنگرف تاریخ چهارشنبه ۲۸ ع ۲ سال ۱۰۳۷ در گ ۲۱ پ و ۲۲ الف و جاهای
دیگر حاشیهٔ منه دارد و در گ ۲۴ الف حاشیه‌ایست از بیرجندی و در گ ۲۷
الف حاشیه‌ایست بدینگونه : «لمولانا محمد باقر» .

چنین است آغاز نسخه: «نزدیك ایشان شب مقدم بروز باشد و بنزدیك اهل روم و فرس و جماعتی که ماههای ایشان مبنی بر حساب است مبدء شبانه روز از زمان طلوع آفتاب است» (دیباچه) در پایان دارد: «تمت مؤامرة الزیج الجدید عبدالقادر رویانی طاب ثراه فی یوم الاربعاء ثامن عشرین شهر ربیع الثانی سنهٔ ۱۰۳۷ من هجرة خیر البریة» گ ۱ الف ـ ۳۸ ب و گ ۳۹ الف ـ ۱۷۹ الف جدولهای نجومی است .

چنین است فهرست ایندفتر: مقاله ۱ معرفت تواریخ در دو باب ۱ تاریخ خطائیان در ۷ فصل که فصل ۲ میان گ ۱ و ۲ در نسخه نیست. باب ۲ تاریخهای دیگر در ۶ فصل (تاریخ رومی و تازی و پارسی ـ گردانیدن سالهای این تاریخها ـ ملکی ـ روزهای مشهور) مقاله ۲ روشنسارگان در ۱۶ فصل (تقویم آفتاب، هفت ستاره ـ عرض ماه و خسهٔ متحیره ـ طاقات کواکب ـ بسط تقاویم ـ نصف النهار ـ اتصال کواکب ـ اجتماع و استقبال ـ دیدن ماه ـ طالع سال جهان ـ استخراج تسویة البیوت ـ خسوف ماه ـ کسوف آفتاب ـ مقدار سیر برخی از ستارگان ثابت ـ طول و عرض برخی شهرها ـ ادوار والوف و انتهاآت جهان) .

مقالهٔ ۳ استخراج موالید و اعمال نجومی در دو باب (حبب وظل و سهم در هشت فصل ـ ارتفاع و انحطاط کواکب در نه فصل) .

مقالهٔ ۴ طالع مولود در ۱۴ فصل (فصل ۴ درمیان برگهای ۳۲ و ۳۳ نیست) .

(۳۷۹ ص) ـ کاغذ سمرقندی ـ جلد تیماج زردتازه

اندازه : ۱۸×۲۹ و ۹×۱۹ س ۲۱

[۹۴۰] سر الاسرار فی حقیقة التسییر و کیفیة الاستمرار (عربی)

ابوالقاسم علی بن احمد بلخی ایندفتررا در احکام نجوم بپرداخت (ش ۱۸۷ مجلس) و بیشتر آزمایشهای خودرا در اختربینی آورد .

در باب ۱۶ نکته‌هائی دربارهٔ طالع دارد بعنوان «فی ذکر نکت و فقر وشواذ فی التسییرات واحکامها» در اینجا طالع بسیاری از شاهان و بزرگان را بی اینکه از آنها

نامبرده میآورد و پیش‌بینی‌ها که دربارهٔ سرنوشت آنها شده باسر گذشت آنان میسنجد مانند طالع آنکه فراس‌شاه آذربایجان اورا گرفته بازش داشت تا بمرد(۳۵ب) و زایجهٔ وزیری بزرگوار که درپسازاده وشاه اورا درزندان کرد واو خودرا در آنجا بکشت(۳۶ب) درپایان این‌باب (۴۰ب) ازواژهٔ «جوبراست» یادمیکند وازسال ۲۱ و۲۲زاده شدن شاه روزگارخود.

درباب۱۷ «فی‌الامثلة التی‌وقعت علیهاالتجارب من تأثیرالتسییرات فی‌المواليد و ماصح منها بالمشاهدة فی‌زمانناممالم نغادرموجباتها وقت‌التأثیر شیئاً قلیلا ولاکثیرا» ازخود بنام «علی‌بن احمد بلخی» یادمیکند (گ۴۰ب).

بلخی بسخنان بطلیموس مینگرد واز احمدبن یوسف (طواونی مهندس مصری) گزارندهٔ ثمرهٔ بطلمیوس (۱۴الف) وازهمان ثمره وپایان اربع مقالات(۳۴الف) یاد میکند ودرباب۱۶ بازمیگوید: «قال علی‌بن احمد هذا مثال‌ظریف» وخودرا مفسر سخنان زردشت میخواند (۳۵الف وب) ویاد میکندازبغداد وجوبراست (۱۹الف) وهرمس وزردشت که میگوید(۲۶الف) ما بسخنانش برخوردیم انگار گمشده‌ای یافتیم ودر بسیاری ازجاها سخنان اورا میآورد. باز یادمیکند ازمذکرات ابومعشر وپاره‌ای ازباب۱۱ مقالهٔ۳ «الکتب‌الاربعة» درباره تسییرات بطلمیوس را ازروی دو ترجمهٔ خالدبن برمك وحبیب‌بن هریز مطران میآورد (۳۷-۳۹).

درباب۱۶ (۴۰الف‌وب)مینویسد: «الملك‌السعید عضدالدوله نضرالله وجهه» واز ۲۱و۲۲ سالگی‌پادشاه روزگارخود (گویا همان‌فنا خسرو) یادمیکند ومیگوید که درزمان اودانشمندی بنام ابی‌الحسین (عبدالرحمن‌بن عمر) الصوفی (الرازی۲۹۱-۳۷۶) میزیسته ودرستاره‌شناسی سرآمد بوده است. درآغاز باب۱۷(۴۰ب) پس‌از عنوان یادشده دارد: «قال علی‌بن احمدالبلخی ان‌الذی صح لنامن‌هذه‌الابواب مدة تاملنا لها وتجربتنا ایاها فی‌المواليد هی کثیرة لشدة شغفنا (بها) و بتاملها والکشف عن‌غوامضها ولعنایتنا باثبات‌القلیل والکثیر والصغیروالکبیر مماکان یحدث فی‌مولد مولد منها فان رمنا ذکرجمیعها طال ومل‌الاانا نوردمنها غرائب مستحسنة و بدایع

مستغربة ... ویقتصرعلی ماصح من ذلك فی المواليد المشهورة التی هی کالاعلام وهی اثناعشرمولداً پیدا است که بلخی دربارهٔ زایچه‌هاو پیش‌بینی سرنوشتهاکاوش مینمود وبا سرگذشت وزندگی دارندهٔ زایچه میسنجید. اواز اینجا تاپایان دفتر۱۲ زایچه ازمردمان نامور وگرانمایه میآورد که بازندگی آنها درست درآمده بود.

۱ ـ شاهیکه در زمان بلخی و در بغداد بوده و پدرش در ۱۹ سالگی پسر درگذشت واو بشاهی رسید. این فرمانروا درروز آدینه مار اسفندماه تیر سال۳۶۲ (شب) فارسی‌زاده ودرروز بادماه دی‌سال۳۹۸ فارسی (شصح) درگذشت.

۲ ـ شاهیکه درزمان اودر شیراز زاده ودرکرمان شاهی میکرد و۲۸ سال و۸ماه و۱۶روز زیسته‌ودر بامداد چهارشنبه روز آبان‌ماه دی‌سال۳۹۵ (شصه) بمرد

۳ ـ شاهی درزمان اودر شیراز که ۲۵سال ودومـاه خورشیدی زیسته‌بود.

٤ ـ نیزچنین شاهی درشیراز ودرزمان او که سه‌فرزند بیش‌نداشت ویکبار شیراز ودیگربار شاپور خواست بکشود ودر ۲۰ سالگی بغداد بگرفت.

٥ ـ شاهنشاه خراسان که درغزنین روز سه‌شنبه بهرام روز ماه خرداد سال شله(۳۳٥) فارسی زاده است(۱) بلخی ازکشورگشائی وبت‌شکنی ومردمکشی و درندگی وچپاولهای اوواز۶۲و٦٤و۷۹سالگی او که کارها رخ‌داده‌است‌یادمیکند. بازمیگویددرشب چهارشنبه که‌بامدادش روزبهرام‌ماه خرداد سال۳۹۹ فارسی بوده است ستاره‌ای در آسمان پاشیده وگسترده شده‌تابخاوروخراسان رسیدو آوازهای هراساننده‌ای شنیده شد و چنین میرساندکـه شاهنشاه خراسان خواهد مرد. در نزد شاهیکه خدای نگاهش‌بدارد این‌سخن بمیان آمدوما دلیلهای کلی‌وجزئی گواه آوردیم وبگفتهٔ بطلمیوس درثمره ازتوانی نجوم دلیل گرفتیم. مارا آگاه ساختند

۱ ـ محمودترك‌در۳٦۰زاده‌ودر۳۹۰بشاهی رسید ودر٤۲۱ بمرد (لب‌التواریخ) سال۳٦۰ هجری نزدیك است به۳٤۹ بزدگردی اگرآغازآنرا ۱۱هجری بگیریم پس نسخهٔ ما که شله(۳۳٥) دارد درست است نه‌نسخهٔ مجلس چنانکه درفهرست آنجاآمده ونوشته استکه: «تله ٥۳٥ فارسیه» بااینکه این‌سخن را فهرست‌نگار دربارهٔمحمود دانست.

که آن شاه بمرد وخدا میداند . ازاینجا بود که ما رساله نوشتیم و چنانکه فرزانه گفته است درستی تأثیر آثار علوی جوی را در آن نشان داده‌ایم. دراینجا ازستارگان سحابی(٤٤الف)یادشد.

٦ ـ بزرگی که وزیرشده ومیخواست بشاهی رسد. بلخی از٤٥ سالگی او یاد میکند ومیگوید که اورا بگرفتند ودردژی گرسنه و برهنه درسرما بازش داشتند و پس ازچهارسال که ٤٩سال وچهارماه اززندگی اومیگذشت هرچه سخت‌تر بکشتند

٧ ـ کودکی که درواسط در شب چهارشنبه روز اردی بهشت سال شاه فارسی (٣٣٥) زاده ونخست نادان وناتوان بوده سپس وزیر گشت و بپایگاه بالاتر هم‌رسید تااینکه دژشاپور خواست رابگشود وچپاولها کرد وشهرهای دیگر نیز بگرفت وبه ٥٢سالگی رسیدودر گورستانی باریسمان اورا خفه کردند وباشمشیر پاره‌پاره نمودند واین درشب سه‌شنبه بامداد روز آسمان ماه شهریور سال شعه(٣٧٥) پارسی بوده است .

٨ـ کسی دررا مهر که ازنزدیکان شاهی گشت ودر٢٥ سالگی سختیها بدیدودر دوشنبه روز شهریورماه اردی‌بهشت سال شعط(٣٧٩) فارسی کور گشت وسرانجام بستم کشته شد .

٩ ـ کسی ازخاندانهای میانین نه گرانمایه که درراس کرمان درشب شنبه٤ع٢ سال٣٣٨هجری برابر با شب روزاسفندمذماه مهرسال٣٣٩خراجی و٣١٨یزدگردی زاده وبپایگاه ارجمند رسید ودرروز رشن‌ماه فروردین سال٧٦ (عو) چنانکه ما گفته‌بودیم در٧٦سالگی درزندان کشته شد .

١٠ ـ کودکی دربغداد ازخاندان وزارت که در٨٣سالگی ازوزیری افتاد و باز در ٤٣ سالگی بپایگاهی رسید ودر ٤٤ سالگی از آن افتاد و در٥٤ سالگی بمرد چنانکه یکی ازاختربینان دربارهٔ او چنین پیش‌بینی کرده بودند .

١١ ـ وزیری درشیراز که یکسال وزیر گشت ودر٤٢سالگی کشته شد .

١٢ ـ خوشبختی ازخاندان بزرگان ونویسندگان که درروز شنبه روز آبان ماه

شهریور سال شیه (۳۱۵) فارسی در شیراز زاده شد . بلخی در اینجاکه پایان دفتر است ازخود چنین نام‌میبرد : «قال علی‌بن احمدالبلخی: المشتری فی‌هذاالمولدفی الحاد یعشر ...» مانا اومیخواهد دربرابر دانشمندانی مانند فارابی که ستاره‌شماری واختربینی راانادرست دانستندباگواه آوردن‌این‌زایچه‌ها پیش‌بینیهای ستاره‌شناسان وحسابهای آنها رابا واقع برابر سازد و آنها را درست واستوار نشان دهد.

آغاز: الهم انك عالم‌الاسرار لحقایقها والمطلع علی‌الخفیات بغوامضها .

انجام : ودل علی‌ان عاقبته وخاتمة امره اجمل‌خاتمة بمشیةالله وعزته. اللهم بفوزك‌الذی‌سلع علینامنك‌وسلطانك‌الذی قهر کافة‌الخلق... الاصیرت خاتمتناومبلغنا الی خیر وجعلت مستانفنا اجمل من‌ماضی احوالنا انك‌علی کل‌شیئ قدیر وبالاجابة جدیر .

[۱۱۰۹]

۹۴۶ این نسخه بخط نستعلیق باعنوانها ورقمها وشکلهای شنگرف میباشدو پایان باب٤تا باب۱۷ که انجام‌دفتراست درآن هست وآغاز چنین است: «المقوم بثلثمائة وستین قسما ویجوزعلی کل قسم‌منها دائرة من‌دوائر العظام ...الباب الخامس فی‌عمل‌التسییر بمطامع‌النظیر بالابعاد من‌الاوتاد .

(۳۴۸ ف) — کاغذ فرنگی — جلد تیماج مشکی تازه

اندازه : ۱۴×۲۱ و ۱۰×۱۷ س ۲۴

[۹٤۱] سی فصل (فارسی)

این‌رساله درسی‌فصل وتقویم‌درآن شناسانده‌شده واز آن پیداستکه در۷۲۹ هجری برابربا ٦۹۸ بزدگردی و ۱٦٤۰ اسکندری و۲۵۱ جلالی بنگارش در آمد (فصلهای ٦تا۹) وجز سی‌فصل‌طوسی میباشد وجدولها راندارد و کوتاهتر از آنست مانا نگارنده آن دربرخی ازفصلها بنگارش خواجه نگریسته بود.

آغاز: رساله درباب‌تقویم دانستن. بسمله وحمدوصلوة. امابعد این‌مقدمات چنداست که درمعرفت تقویم وغیره بکار آیدمشتمل برفصولی چند. فصل‌اول‌درباب حساب جمل: ایکی ب دو ج سه د چهار .

انجام : وعطارد وقمر هردو قوی‌حال‌باشد ومسعودباشند والله‌اعلم‌بالصواب .

[۱۱۱۰]

۳۰۲ این نسخه‌ش۸ دفتراست وبخط نستعلیق باعنوانهای شنگرف محمد کاظم‌محلاتی درج۲سال۱۱۱۱ گ۱۳٤ الف ـ ۱۳۸الف .

[۹٤۲] شبهة المیزان (عربی)

دانشمند محمد سراب‌بن عبدالفتاح تنکابنی زندهٔ در۱۰۹۸ و۱۱۰۹ این رساله را دراین‌باره نوشت که چرا همینکه باراز کفهٔ ترازو بردارند آنکه پائین‌است بالا میآید وآنکه بالااست بپائین میرود وازاین پرسش پاسخ میگوید .

آغاز: بسمله . اذا عدل طرفامیزان‌ورفع برفع العلاقه وقف‌طرفاه متساوی‌النسبة الی الافق .

انجام: فی‌امالة ذلك‌الطرف الی‌اسفل انقص من‌لانقص . فتدبر.

[۱۱۱۱]

این نسخه ش٥ دفتراست وبخط نستعلیق محمدبن حبیب‌در۱۰۸۸ ودر پایان‌دارد

۸۸۸ «قدحقق هذه‌الکلمات‌الشریفة‌اللطیفة فی اوائل‌شهرذی‌الحجة من‌شهورسنة۱۰۸۸ المحقق‌الکامل المدقق‌العارف‌الفاضل مولانا محمد ادام‌الله‌فضله» حاشیهٔ‌منه‌دارد گ۹۳ب ـ ۹٦الف .

[۹٤۳] شرح اشکال التأسیس (عربی)

سیدشمس‌الدین‌محمدبن‌اشرف‌سمرقندی م٦۰۰بسال٥۹٥ بدرخواست‌یاران۳٥ شکل‌اصول‌اقلیدس که‌پایه واساس استدلال‌درحساب ومساحت‌وجبراست در«اشکال التأسیس» آورد وآنهارا حل‌نمود. این‌شکلها بجزپنج شکل‌آخرکه از مقالهٔ دوم وشکل ۲۸ که ازمقالهٔ ششم‌است همه ازمقاله یکم اصول میباشد . (شرح و حاشیهٔ نسخه‌ها) پیش ازاین شکلها مقدمه‌ای‌آورده شد ودرآن ازمبادی واصول موضوع گفتگو گردید .

محمودبن محمدبن قوام قاضی والشتانی هروی هیوی شیعی زندهٔ پیش از۸٦۲ بنام‌فواتد جمالی‌برای جمال‌الدین‌سلطانحسین آنراترجمه نمود (بلوشه۲ش۷۷۲/۲) شمس‌الدین محمدمیرك بخاری فرزند مبارکشاه هروی(۱) و مسعودبن معتز یا

۱ ـ ابندانشمند برحکمة‌العین دبیران قزوینی م٦۷٥ گزارشی نوشت که شریف

بقیه حاشیه در صفحه بعد

معتمرمشهدی معروف بعماد نظامی درسمرقند بسال۸۲۳ بر آن گزارش نوشتند(ش ۱۲۷ و۱۲۸طوس)پس ازقاضی‌زاده هم گزارشی‌بر آن نوشتند که نسخهٔ آن‌درطوس هست(ش۱۲۹) قاضی‌زاده موسی‌بن محمدبن محمود رومی این گزارش آمیخته را درسمرقند بسال۸۱۵ بماده تاریخ «خیره» برای الغ‌بیك بر آن نگاشته است(چلبی ـ آموزش‌وپرورش‌ش۳سال۱۰تاریخ۱۳۱۹ص۵۸و۶۰ـش۱۲۶طوس ـ گاهنامه۳۰۷ ص۱۲۷و۳۱۰ص۷۹)اومیگوید که پیش ازاین گزارشی‌بر آن نوشتند و گسترده‌اش ساختند مگراینکه من‌بروش اقلیدس آنرا مدلل میسازم. اواز اصلاح اصول‌اقلیدس ابهری در گزارش‌بر«اصول‌موضوع» مقدمه (گ۵۷ب) یاد نمود .ایندانشمند رومی بگواهی شاگردش مولی فتح‌الله شروانی در گزارش برتذکره طوسی (ش۴۹۳این کتابخانه گ۱۲الف) تامیانهٔ‌ربیع‌دوم سال۸۴۴ زنده‌بود پس آنچه‌تهرانی در گاهنامه ۱۳۱۱ص۱۵۸ از گفتار الغ‌بیك دردیباچهٔ زیج‌گورگانی دریافته و گفته که او میان ۸۳۰و۸۴۱ در گذشته است باید درست نباشد .

آغاز: بسمله وبه‌نستعین .الحمدلله‌الذی خلق کل‌شیی بقدر وقدرله مایلیق‌به من اشکال وصور... وبعد فان‌الهندسة معرفة مسائلها ووثاقة دلائلها ... علم‌یحتاج الیه‌الکملة‌المتفکرون .

انجام: من‌ثانیة کتاب‌الاصول‌لاقلیدس . ولیکن هذا آخر الکلام . والحمدلله علی‌الاتمام .

[۱۱۱۲]

۹۴۳ این نسخه ش۶ دفتراست وبخط نستعلیق اسمعیل‌بن علی‌بن عثمان در مدرسهٔ فیضیهٔ ارز روم در۱۱۲۲ باعنوانها ونشانه‌ها وشکلهای شنگرف وریزمتن خط کشیده شده .گ ۵۲ب ـ ۱۷۹الف . حاشیه هائی درنسخه هست ازچلبی ومحمد (گویا محمد بن‌محمد قاضی‌زاده یافصیح‌الدین محمدنظامی م ۹۱۹ که درمحرم ۸۷۹ برای امیرعلی شیر آنها رانوشته است) وازمحی‌الدین گویا تاج سعیدی ابی‌الفتح

بقیه‌حاشیه ازصفحه قبل

گرگانی م۸۱۶آنرا حاشیه کرد ودرقازان دوبار بسالهای۱۸۹۳ (۱۳۱۱) و ۱۳۱۹ بچاپ‌رسید (ریحانة‌الادب ج۳ص۱۳۱ـمعجم‌المطبوعات ص۱۶۳۲) .

محمدبن سعیدحسینی شاگردقاضی زاده‌ومیرزاجان ودیگران (چلبی ج۲:۱۰۵چاپ ترکیه) حاشیهٔ منه‌هم دارد .

[۹٤٤] شرح اصول اقلیدس (عربی)

اهوازی دراین نامه گفتار دهم اصول اقلیدس (عدد های اصم) را در هشت فصل گزارش میدهد . میگوید چ-ون دیدم گزارشها براین گفتار نوشته و خوب روشنش نساخته ودرست بدان پی نبردند وسخنان آنـان نیز دشوار وپراکنده بود من این گزارشرا نوشتم واز گذشتگان نیز خرده نمیگیرم من نمیگویم که گذشتگان چیزی برای آیندگان نگذاشتند بلکه میگویم بساچیزهائیکه آنان برای دیگران بجای گذاشتند .در آن‌ازابوجعفرخازن یادمیشود (فصل۵ گ۱٤ب) وازروش هندی(فصل ۷ گ۱٦الف). این دانشمند گویاهمان ابوالحسن اهوازی باشدکه در گاهنامه۱۳۱۰ ص۸-٦٦ یادگردید وپس از خوارزمی وپیش ازبیرونی میزیسته است .

آغاز: شرح المقالة العاشرة من کتاب اقلیدس تصنیف الاهوازی . هذا کتاب یذکر فیه جمل مایحتاج الیه من المقالة العاشرة من کتاب اقلیدس والذی دعانا الی ذلك .

انجام: وستة منها جذورتا فاعرف ذلك .

[۱۱۱۳]

این نسخه ش۲دفتراست وبخط نسخ بانشانه‌ها وعنوانهای شنگرف نزدیك۸۹۹ درقسطنطنیه گ۵الف ـ ۱۱۸الف . درآغاز وپایان این رساله نسخه نویس آن را ازاهوازی دانست .

۹٤۹

[۹٤۵] شرح بیست باب طوسی (فارسی)

خواجهٔ طوسی ٦۷۲۰ درشناختن اسطرلاب دفتری بنام‌صدباب برای حاجی‌امیر محمد نوشته سپس آنرا کوتاه ساخته دربیست باب گذارد وآن چندبار در تهران و تبریز بچاپ سنگی‌رسید یکی از آنها چاپ۱۳۱٦ میباشد وگزارشها و حاشیه‌ها بر آن نوشتند (ش۱٤و۱۵و۱۹طوس و۸فاضلیه) .

امیرنظام‌الدین‌بن حبیب‌الله در۸۷۳ بر آن گزارشی بپارسی نوشته است وحسین بن خواجه شرف‌الدین الهی آنرا حاشیه کرد .

نظام‌الدین عبدالعلی بن محمدبن حسین بیرجندی م ۹۳٤ شاگرد معین‌الدین کاشی و شیخ‌الاسلام سیف‌الدین تفتازانی براین بیست‌باب پارسی گزارشی برای خواجه ناصرالدین وزیر و بدرخواست دانشمندان درجمادی دوم۸۸۹ نگاشته‌است واز خودهم چیزهائی بر آن افزود (ش۱۱۵طوس)(۱) درفهرست مجلس(ش۱۸۹) داردکه بیرجندی آنرا در۸۹۳ نوشته است.

بیرجندی دردیباچه‌از گزارشها وحاشیه‌های دانشمندان براین کتاب یادمیکند ومیگوید که آنها در آوردن برهان ریاضی آنچه میبایست نگفته‌اند. خود اوهمه‌جا دلیل ریاضی آورد. دردیباچه و پایان نام بیرجندی برده شده است.

آغاز: بسمله و به نستعین. فاتحهٔ خطاب درهرباب وخاتمهٔ مقال درهرحال سپاس وستایش حکیمی‌را سزد که‌درجات‌ارتفاع آفتاب‌عزت‌و کبریاش‌بعلاقهٔ‌اسطرلاب عقول ومقیاس حواس روشن نگردد.

انجام: بغایت رسید ... شرح بیست درمعرفت قواعد اسطرلاب بسعی ... عبدالعلی‌بن محمدالبیرجندی درجمادی‌الاخر۸۸۹ که زبانرا ازتاریخ آن ستربازمی گوید. والحمدلله اولا و آخراو الصلوة ... ابدامتتالیا.

[۱۱۱٤]

۸۲۹ این نسخه بنسخ ومتن زیرخط سرخ باعنوانها ونشانه‌ها وبرخی رقمها و شکلها بشنگرف است ودر تاریخ ۱۰۸٦ نوشته شده ودرپایان‌دارد«فی تاریخ‌النبویه سنة ۱۰۸٦ـ مهر «سیدمحمد شوقی».

(۱۱۰س)ـ کاغذ فرنگی ـ جلد پارچهٔ مشکی آهن

اندازه: ۱۴×۲۰ و۸×۱۵س۱۹

[۹٤٦] شرح بیست باب بیرجندی (فارسی)

نظام‌الدین‌عبدالعلی‌بن‌محمدبن‌حسین‌بیرجندی م۹۳٤نگارندهٔ «ابعادواجرام» بسال۹۳۰ وگزارش زیج الغ‌بیك بسال۸۷۹ وگزارش بیست باب طوسی بسال۸۸۹

۱ـ بنگرید به: آثارالشیعهٔ جواهر کلام ص٦۰ ـ چلبی۱:۲۰۸ ـ فهرست‌معارف ج۲ش۳۳۲و۳۳۳ـ ریحانة‌الادب۱:٤۲۳ـ ذریعه۳:۱۸۷ـفهرست بلوشه‌ج۲ش۲ر۷۸۳

و گزارش تحریر مجسطی میباشد اواین «بیست باب» را دربارهٔ شناختن تقویم تام و اختیارات در ۸۸۳ نگاشته است (ش۱۸و۲۰طوس) ملامظفربن محمد قاسم بن مظفر گنابادی ستارهشناس نگارندهٔ «تنبیهات المنجمین» دراحکام نجوم بسال ۱۰۳۱ بنام شاه عباس یکم (ش۱۶۶ مجلس) بر آن این گزارش آمیخته را بنام همانشاه بسال ۱۰۰۵ نگاشته است (ش۱۱۶و۱۱۷طوس) واین متن و گزارش بارها درایران بچاپ رسید. از آنها است چاپهای سنگی تهران بسالهای ۱۲۷۱و۱۲۷۶ (ش۱۱طوس و۳ فاضلیه چاپی) (۱).

آغاز: حمد وثنای بی‌ریب وریاقدیریرا سزا است که کلك صنعت اواوراق افلاك را ... بارقام ثوابت ودراری سیاره مرقوم ومصور ساخت.

انجام: درمعرفت اختیارات اینجا کافی است وزیاده ازاین بتطویل مقضی است. والله خیرالواقفین واحکم الحاکمین قدتممت و کملت شرح هذه الابواب ... فی السنة التی تخرج تاریخها جملة مناسبة وهی «استکمل الکتاب» والحمدلله الذی هورب الارباب والصلوة علی خیرخلقه محمد... خیراحباب.

[۱۱۱۵]

۹۶۱ این نسخه بخط نستعلیق دارای یك سرلوح بزرولاجورد وإشنگرف ودر جدول ومتن زیرخط سرخ وعنوانها ورقمها وجدولها شنگرف است. محمدصالح آنرا در ۲۵صفر ۱۰۹۸ نوشته است. حاشیهٔ منه دارد. محمدباقربن محمدتقی مینویسد که نسخه‌را امین‌خزاین السلطان درشعبان ۱۱۰۳ برهمهٔ شیعیان وقف کرد (روی برگ پیش از کتاب) ومهراو (محمد باقرالعلوم) هست.

(۱۶۱ف) — کاغذ سمرقندی — جلد تیماج سرخ زرکوب و برگردان‌دار
اندازه: ۱۲×هر۱۹و۷×هر۱۳س۱۷

[۹۵۰-۹۴۷] شرح قذگره (عربی)

خواجهٔ طوسی پس از تحریر مجسطی تذکرهٔ خویش را بمانندگزارش آن در مراغه بسال ۶۵۷ نگاشته است و آن درچهارباب میباشد ودرایران بچاپ رسید.

قطب‌شیرازی (۶۳۴-۷۱۰) بر آن گزارش نوشته‌است همچنین سیدشریف گرگانی

۱.- نیز بنگرید به: گاهنامه ۳۰۷س۱۲۹و۱۳۰.

(۷۴۰ـ۸۱۶) گزارشی آمیخته درشیراز بسال ۸۱۱ بر آن نگاشت (ش۱۱۸طوس).

دراینکتابخانه چهار گزارش دیگر بر تذکره هست:

۱ـ از نظام‌الدین حسن بن محمد بن حسین قمی نیشابوری مفسر ادیب ریاضی‌دان بنام توضیح‌التذکره و به «قال یاقوله اقول» و با برهان که برای نظام‌الدین علی بن محمود رئیس یزدی نگاشته و در ۱ ع ۱ سال ۷۱۱ بانجام رساند (ش۳۸ و ۱۱۹ و ۱۲۰طوس و ۱۶۸ مجلس و ۳۷ و ۳۸ فاضلیه).

آغاز: بسمله الحمدلله الذی جعلنا من المتفکرین فی خلق الارض والسموات و شرفنا بالنظر فی هیئة الاجرام المبدعات ... وبعد فان ... الحسن بن محمد النیسابوری یعرف بنظام ... یقول. ان کتاب التذکرة فی هذا الفن المنسوب الی ... نصیر الملة والحق والدین محمد بن محمد الطوسی ... وان کان صغیر الحجم فهو والله کثیر الغنا.

انجام: تبصرة للمتفکرین فی ملکوت السموات والارضین ... فان الاعمال بالنیات ومنها تجلب البرکات وتنال الدرجات. والحمد لمبدع الکل والصلوة علی الهادی الی اقوم السبل والسلام علی من اتبع الهدی.

[۱۱۶]

این نسخهٔ کهن بخط نسخ ودو برگ پایان بنستعلیق وپاره‌ای از عنوانها و نشانه‌ها وشکلها بشنگرف میباشد. گ۲ب ـ ۱۰۷ب. حاشیه هائی دارد بنستعلیق. ۴۸۸

حسین بن علی بن الیاس حسینی وخواجه زاده مصطفی بن یوسف ومحمد بن علی دارندهٔ نسخه بودند (گ۱الف).

(۱۰۹ص) ـ کاغذ سمرقندی ـ جلد تیماج عنکبی ضربی مفوالی فرسوده
اندازه: ۱۶×۲۳ و ۱۸×۲۷ س۱۷

۲ ـ از مولی فتح‌الله بن مولی ابی‌زید فرضی فقیه شابرانی شروانی که بر گزارش استاد خود قاضی‌زادهٔ رومی بر ملخص چغمینی حاشیه نوشته‌است (چلبی۲: ۵۱۷) او در دیباچهٔ این گزارش آمیخته از دو گزارش شریف گرگانی و نظام نیشابوری

---

۱ ـ بنگرید به: چلبی۱: ۲۷۶ ـ ذریعه ج۴ ص۱ـ۵۰ و ۴۰۹ و ۴۹۲ و ج۶ ص۴۷ ـ ریحانة الادب۱: ۴۲۳ ـ آثار الشیعه ص۶۳

یاد میکند. در گ۱۹۶الف وب میگوید که مادر بامداد روز سه‌شنبه ۲۰ ج۱ سال ۸۵۷ دیده‌ایم که قسطنطنیه‌را بگشودند وجنگ پس از نماز بامداد آغاز شده بود. در گ ۱۱ الف مینویسد که من گزارش گرگانی‌را درطوس «مشهد امام علی‌رضا رض» نزد سید ابی‌طالب خوانده آنگاه شرح نظام‌را نزد قاضی‌زادهٔ رومی درسمرقند در مدرسهٔ فرمانروای آنجا الغ بیك میخوانده‌ام. الغ بیك درهر هفته یکی دوروز بمدرسه میآمد. یکروز که ما بگزارش این گفتار طوسی «والخطوط المستقیمة الکائنة فی سطح» در فصل ۱ مقدمه رسیده بودیم اورسید وپرسید که چرا گفته «الکائنة فی سطح»؟ یکی ازمدرسان پاسخی داد واز اقلیدس گواه آورد. من که ۱۲ مقالهٔ اقلیدس‌را درهنگام تعطیل خوانده بودم دریافتم که او نادرست گفت وچیزی نگفتم تا اینکه الغ بیك چنانکه خویش بود دوبار وسه‌بار پرسید وگویا میخواست بیازماید چه او برای آزمودن دانشجویان آنانرا بسه دسته بخش کرده بود گرانمایه ومیانین وپست. والغ بیك باز پرسید. من سخنانم را بگفتم و نادرستی گفتار آن استاد آشکار گشت. چون روز بارپسین آنهفته بود اورا برکنار کرد ومرا بجای او نشاند.

شروانی بازمیگوید که نزدیك پنجسال کشید تا گزارش نظام نیشابوری‌را بپایان برم وپس از آنهم دانش آموختن من بانجام رسید وپدرم‌را شاه شروان بسمرقند فرستاده بود واومیخواست مرابا خودببرد. الغ بیك اینرا پذیرفت واستاد هم اجازه‌ای برای من نوشت ـ این اجازه در گ ۱۲ الف دیده میشود ودر آن نام شروانی و پدرش چنانکه یاد گردید برده‌شده ودارد که شروانی ازباختر بخاور وبسمرقند آمد ونزد مادانش فراگرفت وبپایگاه ارجمندرسید واینددفترها رانزدما خوانده وشنیده است: شرح تذکره وشرح مختصر دردو علم اصول وجدل وشرح مواقف ـ نام استاد درآن چنین آمده است: «موسی بن محمدبن محمود معروف بقاضی‌زاده رومی» در تاریخ میانهٔ ربیع دوم سال ۸۴۴ـ پس اینددفتر پس از ۸۵۷ بنگارش درآمده‌است.

شروانی درفصل تواریخ دربارهٔ سالهای خطائی واویغوری سخن بسیار گفته و جدولها آورده است.

درآن ازشرح نظام برالمخص فی‌الهیئة (۱۹۴ ب) واز قانون مسعودی ودیگر

کتابها یاد میشود و نکته‌های سودمندی درباره سالشماری وستاره شناسی ایرانی و چینی و ترکی فراوان در آن هست .

آغاز: بسمله وبه نستعین. الحمدلله الذی هیأهیئة العالم بحکمته وشیأزمرتنا علی التفکر فیها بشیئیته . خلق اللیل والنهار والشمس والقمر کل فی فلك یسبحون ... وبعد... ان الهیئة لعلم حامله فی اوج العلو والاعزاز ... وکان فیها کتاب التذکرة فی احسن تقویم ... وقد شرحه العلمان ... اعنی السید والنظام .

انجام: «واما اول وقت العشاء فبغروب الشفق وهو الحمرة التی تلی الشمس عند الشافعی والبیاض عند ابی حنیفه . واما اول وقت صلوة الصبح فبطلوع الصبح الصادق و هو البیاض المنبسط العریض» درباره گفتار طوسی : «فی الافاق التی تزید عروضها علی المیل الکلی ... من غیر اختلاف» در پایان فصل ۱۱ «درجات ممر الکواکب بنصف النهار» ازباب ۳ «هیئت زمین ولوازم آن» ـ باب چهارم در نسخهٔ مانیست .

[۱۱۱۷]

۴۹۳ این نسخه بخط نسخ ومتن زیر خط سرخ میباشد وجدولها سیاه و شنگرف است گ ۱ ب ـ ۲۳۱ الف

(۳۲۳۳ ف) ـ کاغذ سیاهالی ـ جلد لیقاج سرخ مقوائی

اندازه : ۲۱ر۰×۴۴ر۰ و ۱۳×۲۴ر۰ـ۲۵

۳ ـ از نظام الدین ملاعبدالعلی بن محمدبن حسین بیرجندی (م ۹۳۴) که گزارشی است آمیختهٔ بامتن و ببرهان هندسی وحسابی ویا خرده گیری از گزارندگان دیگر ودرماه ربیع یکم سال ۷۱۳ آنرا بپایان رساند (ش ۱۱۳ طوس و ۱۹۰ مجلس).

آغاز: بسمله. والاعتصام بکرمه العمیم. الحمدلله الذی خلق السموات والارض وجعل الظلمات والنور. وبسط علی بساط الساهرة بمیامن قدرته الباهرة الظل والحرور... وبعد فیقول ... عبدالعلی بن محمدبن الحسین .

انجام: ویتجنبوا عن طریق التعنت والعناد. والله تعالی ملهم السداد. ومنه المبدء والیه المعاد ... قد اتفق جفاف القلم من تألیفه ... فی شهر ربیع الاول من السنة الثالثة عشر المنیفة علی التسعمائة من الهجرة وانا المتوسل الی الله ... عبدالعلی بن محمدبن حسین

اصلح‌الله عماشأنه ... آمین یارب‌العالمین .

[۱۱۱۸]

این نسخه بخط نستعلیق میباشد وجدولهای آن درپاره‌ای جاها بشنگرف است
٤٨٦ وروی متن خط سرخ کشیده شده از لطف‌الله دهلوم درشهر فتحپور بسال۹۹۰
که محمد معصوم حسینی تبریزی قزوینی سپاهانی آنرا بانسخهٔ برابرشدهٔ با
نسخهٔ بیرجندی وازآن ملامظفرعلی گنابادی سنجیده ودرسه شنبه۱٤ج۲ سال۱۰٦۸
مقابله‌را بپایان‌رساند (گ٤۲۷) ونام ومهراو درگ۱ب بازدیده‌میشود ومینویسد که
نسخه‌رادرمحرم۱۰٦۸خریده‌است . گ۱ب- ٤۲۷ب. حاشیه‌هائی درهامش دیده‌میشود.

(۳۴۲۸ک)- کاغذ سمرقندی-جلد تیماج یشمی ضربی‌متوالی - خط نسخ خوب
اندازه : ۱۳×۲۱ و۷×۱۴ س۱۷

٤ - ازشیخ شمس‌الدین محمدبن احمدخفری (م روز یکشنبه۲۸ صفر۹٤۲ در
کاشان) بنام التکلمة فی‌شرح التذکرة که گزارشی است آمیخته و سخنان شریف
گرگانی‌رادر آن آورد ودرروز دوشنبه ٤محرم۹۳۲ آنرا بانجام رساند.میرابوطالب
نوادهٔ میرفندرسکی بر آن‌حاشیه دارد (گاهنامهٔ۳۱۱س۱٦۳ - ش ٥-۱٦٤مجلس)

آغاز: بسمله وبه نستعین. تعالیت یاذاالعرش الاعلی ومـا اعظم شانك ... فیقول
... محمدبن احمدالخفری لماکان اجلی‌العلوم بیانا .. هوعلم‌الهیئة .

انجام: ولنختم‌الکلام ههنا ... وقد وقع الفراغ عن‌الشرح تذکرةللاحباب... یوم
الاثنین رابـع شهرمحرم الحرام سنة ۹۳۲الهجریة . فالحمدلله علی افضاله . والصلوة
والسلام علی محمد وآله .

[۱۱۱۹]

این نسخه بخط نستعلیق وروی متن خط سرخ کشیده وابوالفتح میرمیران‌فرزند
۸۱۷ ابی‌القاسم حسینی استرابادی درسپاهان درشنبه۲۷ رجب۱۰٤۳ نوشتن آنرا
بپایان رساند. عنوانها بشنگرف وشکلها ودائره‌ها بسیاه و شنگرف میباشد .
درهامش از شرح لشارات و گزارشهای بیرجندی و مولانا نظام (نیشابوری) دیده
می‌شود . گ۱ب - ۱۲۲٤الف . عبدالرحیم‌مازندرانی در۱۲٤٤دارندهٔ نسخه بوده‌است.

(۳۴۲۴ک)- کاغذ سمرقندی-جلد تیماج سرخ ضربی دوروبهٔ متوالی
اندازه : ۱۴×۲۵ وص۷×۱۹س۲۱

[۹۵۱-۹۵۲] شرح خلاصة الحساب (عربی)

برخلاصة‌الحساب شیخ بهائی چندین گزارش نوشته‌اند(۱) که در تای آن در اینجا شناسانده میشود:

۱ ـ از محمد اشرف بن حبیب‌الله حسنی حسینی طباطبائی شیرازی شاگرد شیخ بهائی که‌در۱۰۳۸ آنرا بپرداخت‌وساده‌است‌وبی استدلال. اومیگویدکه پیشها استاد علامه مولانا حاجی‌حسین یزدی‌سلمه‌الله پاره‌ای ازخلاصه راکه اصول حساب باشدگزارش نمود. دانشجویان ازمن خواستندکه بازمانده را من گزارش بنویسم. همینکه بپایان رساندم بازازمن خواسته‌شدکه اصول آنرا نیز گزارش نمایم چنانکه فروع‌راگزارش‌نوشتم و آندوراباهم بپیوندم. من‌این‌را نوشتم وبه‌نواب عالیحضرت سیدحبیب‌الله نیازدادم این گزارش دریك مقدمه ودهباب ویك‌خاتمه است درهفت

۱ـخلاصة‌الحساب شیخ بهاءالدین محمدبن عزالدین حسین‌عاملی جبعی لوبزانی (۹۵۳ـ۱۰۳۱) بیش‌ازنه باردرایران ودرتاریخ۱۸۱۲و۱۸۲۹م در کلکته ودر۱۲۸۵ درچاپخانهٔ گلستان کشمیر ودر۱۲۶۸و۱۳۱۱ دراستانبول بچاپ‌رسید و ژ . ه . ف. نسلمان G.H.F.Nesselmann در برلین بسال۱۸۴۳ باترجمه‌آلمانی آنرا چاپ کرده است .

شیخ دردیباچهٔ برخی ازنسخه ها آنرابنام شاه‌عباس (۹۹۶ـ۱۰۳۸) ودرپاره‌ای بنام سلطان حسن بهادرخان ودربرخی بنام حمزه بهادرخان که هردو برادرشاه عباس بوده‌اند کرده ودربرخی نسخه‌ها بنام کسی نیست .

این کتاب راکه‌مسائل حساب وهندسه وتناسب وخطائین وتحلیل وتماکس‌وجبر ومقابله راباختصار دارد درمدرسه‌های قدیم میخواندند ودانشمندانی چند بشرح آن پرداختند وازآنها هستند :

۱ ـ محمد اشرف‌بن حبیب‌الله شیرازی شاگرد شیخ‌بهائی که در ۱۰۳۸ آنرا شرح کرد .

۲ ـ امیرشمس‌الدین علی خلخالی شاگرد بهائی .

۳ ـ میرشمس‌الدین محمد گیلانی شاگرد بهائی .

٤ ـ جوادبن سعدبن جواد کاظمینی شاگرد بهائی وشارح زبدةالاصول همو و

بقیه حاشیه درصفحه بعد

مسئله دشوار که تا آن روزگار حل نشده بود .

آغاز: بسمله . بعد حمد الاحد الصمد ... یقول . محمد اشرف بن حبیب‌الله ... الشیرازی لما کانت الرسالة الموسومة بخلاصة الحساب .

انجام: هذا آخرما اوردناه من شرح خلاصة الحساب بعون الملك الوهاب.

[۱۱۲۰]

این نسخه بخط نسخ ومتن زیرخط سرخ واز روی نسخهٔ نوشتهٔ از روی اصل نگارنده درروز سه‌شنبه صفر ۱۱۲۵ نوشته‌شد. گ۱ب ـ ۱۲۱الف، گ۱۲۱ب ـ ۱۲۳الف مسئله‌ها وقاعده‌هائی است درحساب که پاره‌ای از آنها ازهمان شیرازی میباشد . عبدالله بن حسین در ۱۲۷٤ دارندهٔ نسخه بود . برگ یکم اندکی موریانه خورده است .

۹۵٦

(۱۲۳ف)ـ کاغذ فرنگی ـ جلد تیماج مشکی سادهٔ مقوائی
اندازه : ۱۴×۵ر۲۰ و۷×۷×۵ر۱۴ س۱۷

۲ ـ گزارشی است آمیختهٔ بامتن ودر آن از خلخالی (۲۰۷ب و۲۰۸ الف) و

بقیه حاشیه ازصفحه قبل

شرح اورا آقامحمدعلی اصفهانی بخط محمدرضا بن میرزا ابوالحسن اردستانی درتهران درچاپخانه الله‌قلیخان بسال۱۲۷۳ بچاپ سنگی رساند .

۵ ـ شیخ فخرالدین بن محمدعلی طریحی نجفی م۱۰۸۵ که آنرا بنام ایضاح الحساب شرح کرده ودر۹ رجب سال۱۰۸۳ درسپاهان بپایان رسانده است .

٦ ـ مولوی عصمة‌الله بن اعظم بن عبدالرسول نهارنفوری که در۱۰۸٤ آنرا بنام انوار خلاصة الحساب شرح کرده ودر کلکته سال۱۸۲۹م بچاپ رسید .

۷ ـ معتمدالدوله فرهاد میرزا پسرعباس میرزا پسرفتحعلیشاه قاجار که در ۱۲۵٦ آنرا بنام کنزالحساب بفارسی شرح کرد واین شرح دوبار درتهران بچاپ رسید وچاپ دوم آن بتاریخ ۱۲۸۷ میباشد .

۸ ـ میرزا قوام‌الدین محمدبن محمدمهدی قزوینی (م نزدیك ۱۱۵۰) شاگرد شیخ جعفرحویزی کسره‌ای سپاهانی درسال۱۱۲۸ در٦٦۱ بیت خلاصه‌را بنظم تازی درآورد. دیده‌شود: ذریعه ج۷ص۵ـ۲۲٤وج۳ص۳۵ ـ فهرست آستانه طوس ج۳ص۳۳۸ـفهرست کتابخانه عمومی معارف چاپ۱۳۱۱ ص۹۳ـ۹٤ـ احوال واشعار فارسی شیخ بهائی از آقای سعید نفیسی چاپ تهران ۱۳۱٦ص۹۹ـ۱۰۱ و۱٦۳ـ۱٦٤ که دراین دوبیش از بیست شرح وحاشیه برخلاصه یادگردید .

شارح جواد (۲٤۷ب و۲٤۹الف) یادمیشود و گزارنده شیعی است ودرضرب چند رقمی درچند رقمی۱۲ قاعده بنام۱۲ پیشوا میخواهد بیاورد واین چند راه ضرب (توشیح ومحاذات وتنقیل یاعمل ومنقح واصفار ومورب) درنسخهٔ ماهست.

آغاز: بسمله ـ الاصل : نحمدك یامن لایحیط بجمع نعمه عدد ... الاحاطة هی الاشتمال والاستیعاب فالمحاط لابدان یکون متناهی .

[۱۱۲۱]

۱٤۳ این نسخه شمارهٔ٤ دفتراست وهمه شرح‌را ندارد واز۱۲قاعده ضرب مرکب درمرکب تاششمین‌آن را که ضرب باصفار باشد میآورد وبدین عبارت « تم رسمنا الاثنین فی جنب السبعة فصار علی هذه الصورة ۲۷۳٤٦۸۵وهو المطلوب. الطریق» پایان میبابد.

نسخه بنسخ باعنوانهای‌شنگرف وروی متن خط کشیده شده است وحاشیه(منه) دارد. گ۱۹۸ب ـ ۲۵۲الف .

درفهرستی که دربرگ آغاز دفتراست نوشته‌اند که نه کتاب در این دفتر هست واز چهار شماره‌ایکه اکنون هست نامی درآن برده نشده وهیچیك ازآن نه‌تمام در این نسخه نیست بجز یکی .

درگ۱٦۸الف و۲۵۲الف درسه‌جا مهرمیرزاآقا پسرآخوند ملاسلمان‌سماکی دیده میشود وخط اودرگ۱٦۸الف که بتاریخ روزدوشنبه۱۷ع۲ سال۱۳۱(؟) در ساوجبلاغ تهران نوشته است دیده میشود .

(۲۵۲برگ) ـ کاغذ فرنگی‌ـ جلد تیماج‌سرخ مقوائی

اندازه : ۱٦×۲۳و۱۳×۵و۱۹س ۲٦

[۹۵۳] شرح الربع المجیب (عربی)

ربع مجیب افزاریست درستاره‌شناسی که درجه‌هاودقیقه‌های جیب قوسهادر آن نگارشده ودرسدهٔ٤وه دانشمندان ایرانی آنرا ساخته و دریافتن ارتفاع وسعهٔ مشرق وسمت وقوس فلکی بکار میبردند (گاهنامه۱۳۱۱ص۱۱۱) .

ابی‌العباس احمدبن محمد قسطلانی‌نگارندهٔ مواهب ۹۲۳ رساله‌ای درآن دارد وهمچنین عطاءالله عجمی که محیی‌الدین محمدبن قاسم‌شهیربا خوین ه نزدیك ۹۰۰ برآن گزارش نوشته است. شعبان‌بن حسن قسطمونی رساله‌ای در«عمل‌بربع

مجیب» نوشته دریك مقدمه وچندباب ونیزدربارهٔ ربع مقنطرات ودربارهٔ رخامات هردو بترکی. همچنین شیخ غرس‌الدین ابراهیم‌بن شهاب‌الدین‌بن شیخ‌احمد نقیب دریك مقدمه و۲۰باب دربارهٔ ربع مجیب رساله‌ای نوشت .

قاضی زادهٔ رومی موسی‌بن‌محمود نیزرساله‌ای‌دراین‌باره دارد که درطوس‌هست (ش۱۰۰) واز محمودبن محمدبن قاضی‌زاده رومی پنداشتند .

مولی‌میرم چلبی محمودبن‌محمدبن قاضی‌زادهٔ رومی م۹۳۲ دورساله‌بپارسی‌بنام سلطان بایزید نوشت‌یکی در۲۰باب درربع‌مقنطرات دیگری درربع مجیب(چلبی در«رسالة فی‌الربع‌المجیب» ـ گاهنامهٔ۳۱۰ص۷۸ ـ دونسخه ازربع مقنطرات‌وربع مجیب درفهرست بلوشه‌ج۲ش۷۸۳ شناسانده شده همچنین‌ربع مقنطرات میرم‌چلبی درش۷۹۲ آنجا) .

این رسالهٔ ماگزارشی است آمیخته برسالهٔ ماردینیه(۱)در«الربع‌المجیب» در یك مقدمه وبیست باب .

آغاز: بسمله ربه نستعین. احمدك یامن اطلع عباده علی‌اوقات‌العبادة ... وبعد فلماکان‌الربع‌المجیب انفع‌الآلات‌التی یتوصل بها الی معرفة سمت القبله والاوقات وکانت‌من رسائله‌المقبولة‌الرسالة الماردینیة اذفیهااسهل‌طرق کل‌عمل یتعلق‌بالامور الدینیة لکن یقع فی‌مواضع منها خلل کثیر اردت اصلاحها فسلکت مسلك التغییر و زدت مایتعلق‌بالمحسنات بعداتمام‌الامورالاازمة وجعلت‌الترتیب‌علی‌مقدمة وعشرین باباوخاتمة.المقدمة (فی‌تعریفات رسومه) ای‌امور ترسم علی‌الربع‌المجیب .

انجام : (.. علی‌تقاطع‌الخیط معها) ای مع‌تلك‌القوس الثانیة (فیلزم المری‌علی قدر جیب‌التمام) .

۱ـ دودانشمند ریاضی ماردینی یاد کرده‌اند یکی شمس‌الدین اسمعیل‌بن ابراهیم م۶۳۷ ونگاوندهٔ کتابی درحساب . دیگربدرالدین محمد (نزدیك۸۲۶ـ۹۰۰) که در هندسهٔ وجیوب قوسها وقطع ومقنطرات ارتفاع نگارش دارد وتحفة‌الالباب فی‌علم‌الحساب نوشت (گاهنامه۳۱۰ ص۹۰و۶۹ دکترمصاحب ص۱۵۹) .

[۱۱۲۲]

۹۴۳ این نسخه ش۵ دفتراست وبخط نستعلیق باعنوانهای شنگرف وروی متن خط سرخ کشیده شده ازاسماعیل‌بن علی‌بن عثمان درمدرسهٔ فیضیهٔ ارز روم دررمضان ۱۱۱۷ـحاشیه دارد . گ۴۰ ب ـ ۵۰الف.

[۹۵۴] شرح زیج جدید سلطانی (فارسی)

نظام‌الدین ملاعبدالعلی‌بن محمدبن‌حسین برجندی حنفی ریاضی‌دان م۹۳۴ برزیج الغ‌بیك ابن گزارش‌را نوشته ودر۹۲۹ (۸۹۲ یزدگردی = ۱۸۳۴رومی = ۴۴۵ ملکشاهی = ۱۵۲۳مسیحی) بپایان‌رساند (ریحانة‌الادب ج۱ص۱۸۹ـ گاهنامه ۱۳۰۷ص۱۲۹ـ فهرست ربو۲:۵۴۷ـ ایوانف ش۱۴۸۷ـ فاضلیه ش ۳۹ و۴۰ ـش ۱۸۸ مجلس) .

آغاز: اجناس حمد وسپاس معرا ازتوهم تناهی وانواع شکر بیقیاس مبرا از تخیل تباهی .

انجام وچون اهل‌احکام راترتب آثار برتبدل این‌فصول وادوار اعتقاد تمام است آنرا ذکر کردیم والله تعالی اعلم (گزارش باب‌دوم مقالهٔ۴ دربارهٔ دلائل طالع عالم که پایان متن است ودر آغاز نسخهٔ ش۴۷۱ گ۱ب ـ ۱۱ الف دیده میشود) .

[۱۱۲۳]

۹۴۳ این نسخه بخط نستعلیق باعنوانها و شکلهای شنگرف ومتن زیر خط سرخ میباشد وپاره‌ای ازعنوانها در کنار برگهااست وحاج‌علی هندی‌عظیم‌آبادی دریکشنبه۹ محرم۱۲۱۳ برابر با۶ تیرجلالی ۷۲۰ ملکشاهی و۱۳حزیران ۲۱۰۹اسکندری ودهم ماه ترکی غازانی درسپاهان‌آنرا نوشته است. گ۱الف ـ ۱۹۶ب . پس‌از پایان یکجدول جیب ویکجدول تناسب وابدال وتفضیل وقلب وعکس وترکیب وترکیب عکس وترکیب قلب هست. حاشیه‌هائی ازعلی هندی ومیرزا محمد نصیر ودیگران درنسخه هست .

(۱۹۹ص) ـ کاغذ فرنگی ـ جلدتیماج مشکی‌زرکوب مقوائی

اندازه : ۲۱×۳۱ و۱۲×۲۲ـ۲۵

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

[۹۵۵] شرح سی فصل (فارسی)

خواجه طوسی ۶۷۲ه درشناختن تقویم دفتری بنام «سی‌فصل» بپارسی و تازی (ش۵/۷۸۳بلوشه‌ج۲) هردو نوشته‌وپارسی آن در۶۵۸ (فصل۲۲) بنگارش‌درآمده وبارها درایران بچاپ رسید یکی از آنها چاپ۱۳۰۳ است باخلاصه بهائی و هیئت فارسی قوشچی .(۱۸۰ و۱۱۲طوس) میرزا محمدرضی مستوفی فرزند محمدشفیع درروزگـار شاه عباس دوم (۱۰۵۲-۱۰۷۷) بسال۱۰۶۹ «ربیع‌المنجمین فی‌شرح فصول‌الثلثین» نوشته بپارسی که گزارشی است بزرگ برسی فصل (ش۱۷۳ مجلس ـ گاهنامه۱۳۱۱ ص۱۷۰) علاءالدین محمدبن یحیی شیرازی متن پارسی طوسی را پاکیزه بساخت و گزارشی بر آن نوشت ودرحلب درجمادی دوم سال۹۳۶ آنـرا بپایان رساند (آثار امامیه‌جواهر کلام ص۵۹)بدرطبری در۸۲۴سی‌فصل‌را بپارسی گزارش نمود ودر دوشنبه۷ ربیع یکم۸۲۵ آنرا بانجام رساند (ش۱۹۳ مجلس ـ گاهنامه۳۱۱ص۱۴۷ـ بلوشه۲:۵۲) درفهرست طوس(ش۱۱۲) آمده که‌عبدالواحد بن محمدآمدی نگارندهٔ غررالحکم متن‌سی فصل‌تازی‌طوسی‌راپپارسی‌در آورد و متن‌را باگزارش خویش بیامیخت وبرای برخی ازمشارفه آنـرا نگاشته است و این گزارش بارها بچاپ رسید. از آثار امامیه ص۵۹ برمیآید که این گزارش آمدی بتازی است. این‌را هم‌باید دانست که ابوالفتح سیدناصح‌الدین عبدالواحدبن‌محمد بن محفوظبن عبدالواحدآمدی دانشمند شیعی استاد ابن‌شهر آشوب ۵۸۸بوده‌و در۵۱۰ درگذشت (ریحانةالادب ج۱ص۲۹و۴۲۳) پس او پیش از طوسی میزیست (نیزج۲ بلوشه ش۷۷۸) .

درفهرست طوس (ش۱۲۲) ازگزارشی یاد میشود که همین نسخهٔما باید باشد و و گفته شد که‌مانا ازدانشمنددوانی(۸۲۸-۹۰۸) است وچنین نیست چه درفصل۲۲ دارد که این گزارش درنوروز۱۲۵ چنگیزی برابر باآدینهٔ۱۸ع۱سال ۷۲۷ هجری و۱۳۳۸/۱/۱۳ اسکندری و۱۹مرداد ۶۹۶ یزدگردی و۱فروردین۲۴۹ ملکشاهی بنگارش‌درآمد ودرفصل۲۲ از۶۵۸ هجری که سال نگارش‌طوسی است‌یاد میشود

گرچه در نسخهٔ چاپ۱۳۰۳ درهمین فصل۶۵۸ یزدگردی دارد و نباید درست باشد.

باری این گزارش بدرخواست شاگردان نوشته شده وهمهٔ جدولهای سی فصل در آن نیست.

آغاز: بسمله وبه نستعین الله احمده علی نعمائه واشکره علی آلائه .. امابعد چون ازتقدیر باری عزاسمه وواسطهٔ تأثیر اجرام علوی وتربیت ابوین وتعلیم استادان قابلیت مطالعه کتب استادان حاصل شد.

انجام: اگر کسی زیاده ازاین خواهدباید بدیگر کتب این فن رجوع کند. والله اعلم.

[۱۱۲٤]

۳۰۲ این نسخه ش۲ دفتراست وبخط نستعلیق باعنوانها ورقمها بشنگرف ازمحمد کاظم محلاتی نزدیک ۱۱۱۱ گ۷۹ب ـ ۹۷الف.

[۹۵٦] شرح ملخص (عربی)

دانشمند پزشک ریاضی‌دان محمودبن محمدبن عمر چغمینی خوارزمی ۷٤۵ه نگارشی دارد بنام «الملخص فی الهیئة البسیطة» دریک مقدمه (جسمها) ودومقاله (جرمهای علوی ـ بسیطهای سفلی)(۱) ونسخهٔ تاریخ۸۱۷ آن درطوس (ش۱٦٦) هست.

این گزارش آمیخته ازموسی‌بن محمدبن محمود قاضی‌زادهٔ رومی دانشمند

۱ـ ایندانشمندان برملخص گزارش نوشتند:

۱ـ سیدشریف گرگانی (۷٤۰ـ۸۱٦) (ش۱۲۳ طوس تاریخ۸٦۲).

۲ـ محمودبن میارکشاه بخاری برای صاحب دیوان امیرمحمود وزیر (ش۱٦۷ طوس تاریخ ۸۱٦).

۳ـ همام طبیب محمدبن محمدبن ابی‌طالب در۸۰۸ (ش۱۹٤مجلس بخط خوداو در۸۲٤ برای قاضی‌القضاة) ویکصفحهٔ چلیپی در۸۱۳.

٤ـ کمال‌الدین ترکمانی درشهر گلستان بسال۷۵۵ برای خزانهٔ امیرمحمد صاحب دیوان (امیررمضان یکصفحهٔ چلیپی) که در تهران در۱۳۱۱ بچاپ رسید (ش ٤۳ خطی

بقیه حاشیه درصفحه بعد

ریاضی‌دان وهمکار الغ بیك در پرداختن زیج گورگانی میباشد که برای همو نگاشته(۱) وبگواهی معجم‌المطبوعات ونسخه‌ها در ۸۱٤ آنرا بپایان رساند. گرچه در کشف الظنون ودرفهرستهای طوس (ش۱۰چاپی) ومجلس (ش۱۹۵)سال ۸۱۵ یادگردید. این گزارش تاچندی پیش درمدرسه‌ها خوانده میشد ودرتهران بچاپ سنگی رسید. (ش۱۰چاپی طوس) همچنین درایران بسال ۱۲۸٦ ودرهند بسال۱۲۹۲ وباگزارش مولوی محمد عبدالحلیم کلنبوی درلکناو بسال۱۲۹۰ بچاپ رسید (معجم‌المطبوعات) شاگرد رومی فتح‌الله شروانی ومولی سنان‌پاشا یوسف‌بن‌مولی خضر یك‌بن‌جلال‌الدین م ۸۹۱ بدستور سلطان محمدبن مراد (۸۵۵ ـ ۸۸٦) و پرچندی بر آن حاشیه نوشتند (چلبی).

آغاز بسمله. رب‌تمم‌بالخیر. الحمدلله‌الذی جعل‌الشمس ضیاء والقمر نورا. وبسط علی بساط‌البسیط ظلاوحرورا .. وبعد فلاأقسم بمواقع‌النجوم ... انه‌فی‌زماننا هذا قداندرس مدارس‌العلوم‌الحقیقیة ومعالم‌التعالیم لاسیماالریاضی.

انجام: کمالایخفی علی‌من‌له‌دربة‌فی‌الحساب. تم‌والحمدلله‌فاطر السموات‌والارض... والصلوة علی مرکز دائرةالوجود ... وسلم تسلیماکثیرا ـ قد فرغ‌الاستاد الحکیم الباهر والفیلسوف‌الماهر صاحب‌التقریر مکمل‌التفکیر والتدبیر من‌تحریرهذاالشرح فی‌اربع عشر وثمانمائة(۸۱٤) وقد فرغ عن کتابته‌الخمیس‌الثالث من‌شهر حجةحجة تسع وتسعین وثمانمائة والحمدلله‌اولا وآخرا.

[۱۱۲۵]

این نسخه بخط تعلیق ومتن زیرخط سرخ وجدولها سیاه‌وشنگرف بتاریخ پنجشنبه ٤۷۷ سوم ذی‌حجة۸۹۹میباشد. حاشیه هائی از خود رومی و گزارش ملاعبدالعلی پرچندی در آن هست. گ۱ب ـ ۱۱٤الف.

بقیه حاشیه ازصفحه قبل

تاریخ۷۹۱وش۲چاپی فاضلیه وش۱۲۲معارف) بگفتهٔ چلبی اینهاهم بر آن گزارش دارند محمدبن‌حسین‌بن‌رشیدمشهدی‌خوارزمی وعبدالواحدبن‌محمد وفضل‌الله‌عبیدی وعبدالماجد وبدرالدین تابتی ومولی قره‌سنان‌بن یوسف.

۱ـ بنگرید به: گاهنامه سال۳۰۷ص۱۲۵و۱۲۷وسال۳۱۱ص۱۵۸.

محمد جعفر بن محمدمحسن حسینی ومحمدصادق بن میرزا محمدباقر دارندهٔ نسخه بودندومهر آنها هم‌هست. خطفرهاد میرزا بتاریخ۱۹ع۲سال۱۳۰٤ در آن دیده‌میشود (گ۲ الف).

(۳۱۳۰ف) — کاغذ سمرقندی — جلد تیماج سرخ ضربی‌مقوائی
اندازه: ۹×۱۷ و ۱۰×۱۷س

[۹۵۷] شرح هیئت قوشچی (فارسی)

دانشمند قوشچی رساله‌ای درهیئت بپارسی دارد(ش۹۵۹ما) که مولی‌مصلح الدین محمدیا قطب الدین عبدالحی حسینی زاهدی لاری برای محمد شاه غـازی هندی بر آن گزارش نوشته (گاهنامه۱۳۱۱،ص۱۷۱ که نوشته‌است اودر۱۰۲۷زنده بود- ش۱۲۱ طوس - بلوشه۲: ش۷۸۹) ودرچاپ۱۳۰۲ ایران پاره‌ای از آن دیده میشود. این گزارش ازسید هبةالله شاه‌میرحسنی‌حسینی شیرازی (همان گاهنامه‌ص ۱۸٦)است. ودر آن ازرسالهٔ‌نام‌المقاله درترصیدسمت‌وجهت‌قبله»خود که‌درجوانی نوشته است نام‌میبرد (گ۲٦۳ب) ودرپایان جهت قبلهٔ میهن خویش شیراز را می‌شناساند وازمحقق قیومی قاضی‌زادهٔ رومی یادمیکندوازسخنانش‌پیداستکه‌سنی است. میگویدکه بهندوستان رفتم ونخست بگجرات‌رسیدم‌وبنزد ابوالفتح محمود شاه(۱) شدم‌وبدرخواست او آغاز سال‌را دریکم سرطان که آغاز فرمانروائی‌وتخت نشینی او بود گذاردم تادر دادوستد و کشاورزی ودریانوری برمردم دشوارنباشد.

او باز یادمیکند ازمجمل‌وازغایةالادراك فرزانه اثیرالدین‌مفضل‌بن عمرابهری ۶٦۳ (یکی ازکارکنان رصدمراغه ونگارندهٔ اصلاح هندسهٔ اقلیدس - گاهنامه ۱۳۱۱ص۱٦۰) وخواجه طوسی ومحقق علامه‌وتذکره وتحفه ومحقق نیشابوری‌و شرح تذکرهٔ او وسیدالمحققین درشرح تذکره ونهایـهٔ محقق علامه و شیخ صالح بغدادی وشیخ ابوعمران دربغداد ومحمدبن ابی‌بکرحکیم درقرسین تولك (۲٦ب و۲۷ب-۷الف-۸الف-۱۸الف-٤۹ب - ۲٤۸ب-۲٦۳الف)نیزمیگویدکه‌من‌قرانی

۱-درگجرات‌سه کس بنام محمودشاه فرمانروائی کردند یکی‌محمودشاه بایقرا (۸٤۹-۱۷رجب۸٦۳-۲رمضان ۹۱۷) دومی محمودشاه ناصرخان٦شعبان تا۲٤شوال ۹۳۲-سومی محمود پسرلطیف از۹٤٤تا۹٦۱ (این‌بول-زامباور).

بخط علیرع بتاریخ ۵۰هجری دیدم پس این تاریخ پیش از درگذشت پیامبر میباشد. (گ۲۳۹ب). نیز میگوید «مصنف در رصد جدید سمرقند در خدمت... چون الغ بیگی» (۸۰ب).

[۱۱۲۶]

۸۳۳ این نسخه بخط نستعلیق با عنوانها و دائره های شنگرف و متن آن زیر خط سرخ می باشد. محمدمؤمن بن غلامعلی کرمانی آنرا نوشته است. در پشت کتاب نوشته شده که این گزارش از شاهیر است.

در برگهای ۱۲۶الف و ۲۷ب حاشیه‌هائی است از محمدهادی بن محمدعلی منجم.

آغاز: چه اگر وی راهیچ طرف وضعی نباشد هر آینه مقدار نیز متناهی باشد ... و (خط) باوجوداختلاف بسیار وانحاء بیشمار (یامستقیم بود یامنحنی) (از بخش یکم مقدمه درمبادی ریاضی).

انجام: (قبله) از آن خط در (خلاف جهت ظل باشد) چه آفتاب دراینهنگام برسمت الراس مکه است ... مانند تصویر قصور بیشمار درنهایت صعوبت واشکال است. محقق ان القوة یذلك المقالة بعون الله المنعم المفضال. وقد تم انمقالة الثانیة من حیث اللفظ والمعنی بالفضل والافضال بتوفیق الملك المتعال.

پس نسخه پاره‌ای از بخش یکم مقدمه و بخش دوم آن ودومقاله رادارد وخاتمه‌را ندارد ومانا او گزارش نمود.

(۲۶۶گ) — کاغذ سپاهانی — جلدتیماج سرخ ضربی منوانی
اندازه: ۱۱×۱۲ و ۶٫۵×۱۴ س ۱۹

۲۰ [۹۵۸] **الصفحة فی الاسطرلاب** (عربی)

شیخ بهائی این رسالهٔ کوتاه را «الصفحه» نامید چه آنرا میتوان درصفحه اسطرلاب نگار نمود (ش۵۵طوس).

آغاز: بسمله. ارتفعت درجات جبروتك عن احاطة افهامنا القاصرة ... فیقول ... بهاءالدین محمدالعاملی ... هذه رسالة صغیرة الحجم... انطوت من الاعمال الاسطرلابیة علی زبدة اصولها.

انجام: فظل المقیاس وقت بلوغ الشمس الیها علی سوب القبلة. ولیکن هذا آخر ماوردناه فی هذه الاوراق. وصلی الله علی سید الخلائق علی الاطلاق محمد و آله الطاهرین

والحمدلله رب العالمین .

[۱۱۲۷]

۸۲۱ این نسخه ش ۵ دفتر است و بخط نسخ. گ ۱۱ ب ـ ۱۲ ب .

[۹۵۹] طالع نامهٔ فتحعلی شاه (فارسی)

نگارنده پس ازستایش گریها ازفتحعلیشاه قاجار (۱۲۱۱ـ۱۲۵۰) که در آدینهٔ ششم جمادی دوم سال ۱۱۸۶ زاده است زایچهٔ اورا کشیده ودر یازده فصل آنچه راکه میباید درزندگی اورخ دهد پیش بینی نمود .

آغاز: بسمله. تبارك الذی لهملك السموات والارض . . کریمی واهب العطیه که ازخزانهٔ اعطی کل شیی خلقه هریك از آحاد کائنات وافراد ممکنات

انجام : وظلال جلال برمفارق بندگان پایندهباد بحق محمد و آله الامجاد. ولا یزال

[۱۱۲۸]

۹۴۲ این نسخه بخط نستعلیق درجدول زرین ودوصفحهٔ نخستین زراندود وعنوانها شنگرف میباشد. ودو زایچه دارد رنگ آمیزی شده با حاشیه سازی و با گل و بوتهٔ زرین. در ۱۲۹۲ از آن کسی بوده است .

(۳۴۴) ـ کاغذ فرنگی ـ جلد شمیر زردزرین

اندازه : ۱۴×۳۰ و ۸×۱۵ س ۱۰

[۹۶۰] عیون الحساب (عربی)

خاتم المهندسین ملامحمد باقر فرزند زین العابدین یزدی زندهٔ در ۱۰۴۷ استادشیخ بهائی (۹۰۳ـ۱۰۳۰) بوده ومطالع الانوار درهیئت نوشته وبرشرح تذکرهٔ خفری و برشرح اکرمانا لاوس طوسی (برای پسرخود محمدحسین ـ ش ۱۷۱ مجلس) حاشیه نوشته ومخروطات ابلونیوس را تحریر نمودو کره متحرك اوطواوقس را گزارش کرد. اوفتوحات غیبیه‌ای دارد که در آن برهانهای عملهای هندسی ابوالوفاء بوزجانی را در آن آورد (ش ۱۴۴ طوس) . گویند که اودرروزگار شاه اسمعیل (دوم ۵ ـ ۹۸۴) میزیسته است و گویا عباس دوم (۱۰۵۲ـ۱۰۷۷) وشایدهم شاه سلیمان (۱۰۷۷ـ۱۱۰۵)

رادیده باشد ولی دور است که چنین باشد چه اواستاد بهائی بوده‌است و نوادهٔ اودر کفایة‌الالباب میان ۱۱۰۵ و ۱۱۳۵ او را بمانند مرده یادمیکند (گاهنامه۳۱۱ ص ۱۶۸ ـ تاریخ ریاضی دکتر مصاحب ص ۱۵۱ و ۱۶۰ و ۲۷۴) این دفتر که عیون‌الحساب نام دارد (ش ۱۹۹ مجلس و ش ۱۲۳ معارف) دارای مقدمه (تعریف وتقسیم عدد) و۷باب هریك چند مطلب (۱ ـ حساب صحاح ۲ـ کسور ۳ ـ حساب ستاره شناسان بانشانه ها وجدولهای نجومی برپایهٔ ۶۰ نه ده وتبدیل کسور هندی وستینی وسیاقی بیکدیگر ٤ ـ مساحت ٥ ـ تناسب ٦ ـ خطائین ۷ـجبرومقابله) میباشد سپس فصلهائی است درقاعده‌های کلی حسابی آنگاه ۱٤۸ مسئله در آن‌حل‌میگردد وبا استخراج ضمیر پایان میابد. درمطلب ۱۰ باب۱(گ ۲٥الف) دستور استخراج ضلع هرچه‌باشد (ریشهٔ n ام)و درمطلب۱۰باب۲(گ٥۰ ب) گرفتن ریشهٔ عددهای اصم بروش دقیق‌تری در آن دیده میشود. درمبحث‌ضرب مرکب درمرکب ازحساب عقود گفتگو شده ویزدی در آن ازرساله‌ای فارسی‌بهره برد که همان رسالهٔ شرف‌الدین علی یزدی‌باشد (گ۱۲ب عیون و۱۹الف کفایه‌وص ۲۸۱ ش۳۲/۱۰۳٥) درفصل مسئله‌های حسابی‌درمسئله۱۱ درجمع عددهای‌متوالی ازیك ببالا بانسبت دوبرابری (گ۹۳الف) دربارهٔ تضاعیف بیوت شطرنج مصرعی بتازی (هاواهه طعجزمد زوددحا) میآورد سپس این‌رباعی مولانا شرف‌الدین علی یزدی (تضعیف یکی‌نور بود هشتم‌بار ـ و آسان شود ازسه ضرب وتنصیفی کار ـ در جمع یکی زمال ثالث بردار ـ درباب وشرف‌را بدعائی یاد آر(۱).

درپایان مطلب٤باب۷ (گ۸٥ب) یادی ازحل مسئله‌های جبری بجزمعادله‌های مفرد ومقترن‌میکند ومیگوید که: من‌معادله‌های‌سه‌جنسی (درجه‌دوم)خواه‌متوالی یا پراکنده‌را حل‌نمودم (مطلب٦ همین باب گ۸۷ب) سپس میگوید که معادله‌های چهارجنسی (درجهٔ سوم) ۲٥ معادله وپنج‌جنسی (درجه٤) نودمعادله خواهد بود.

۱ـ این‌مطلبها بترتیب درکفایة‌الالباب ش٤٦٥ گ ۳٥ب و گ٦٦ب و گ۱۷٤ب دیده‌میشود ـ این‌مصرع‌تازی‌از ابوالقاسم کرمانی‌میباشدو نخستین آن‌اینست: «قدقلت‌قولا لاح لی‌وانفتحا» چنانکه درمیزان‌الحکمه ص۷٥آورده شد. دربارهٔ شمارش خانه های شطرنج هم درص۷٤ـ۷۸ اینکتاب گفتگو گردید.

آنگاه میگوید که نگارندهٔ مفتاح (جمشید کاشی) گفته که شارح بهائیه (۱) نوشته است که امام شرف‌الدین مسعودی بجزشش معادلهٔ معروف ۱۹ معادله راحل نمود وشاید آنها معادله‌های دیگر درجهٔ سوم باشد ومن (کاشی) ۸۹ معادله همه از معادله‌های پنج جنسی متوالی (درجهٔ چهارم) راحل کرده وهمچنین معادله‌های یك یا دو یاسه جنس را اگرچه ازهم دور باشند حل نموده و آنها را در کتاب جداگانه‌ای خواهم آورد ـ گویا او (کاشی) چنین کتابی ننوشت وتنها حل معادلهٔ شیء باعدد و کعب آنهم بتقریب ازاو بما رسید (گ ۱۶۱ الف کفایة الالباب ش ٤٦٥) .

یزدی درمطلب ٤ باب ۳ در بدست آوردن ریشهٔ یکم رقمهای نجومی ستینی بجای تربیع تضعیف وبجای تقسیم تفریق میکند مانا لگاریتم بکلر میبرد (گ ۶۰ ب ـ ۶۲ ب) .

درگزارش آن در کفایة الالباب ش ٤٦٥ گ ۸۵ ب س ۱۱ ـ ۱٤ عبارتی روشنتر درهمین زمینه آمده که عبدالغفار نجم‌الدوله (۱۲۵۵ ـ ۱۳۲۷) دررسالهٔ لگاریتم خود (چنانکه دکتر مصاحب ص ۱۶۱ آورده) آنرا یاد نمود وازعیون الحساب پنداشت .

ازاینجا بود که ملا علیمحمد مهندس اصفهانی (۱۲۱۵ ـ ۱۲۹۳) نگارندهٔ تکملة العیون درسپاهان بسال ۱۲٤۰ پیش ازآمد وشد اروپائیان و پیش ازآگاه شدن از کارنپر Néper (۱۵۵۰ ـ ۱۶۱۸) بخواص لگاریتم برخورد و کتابی دربارهٔ آن نوشت. همین دانشمند سپاهانی معادلهٔ درجهٔ سوم را درتکملة العیون باجدول وبروش حسابی

---

۱ ـ گویا ازآن الفوائد البهائیه را میخواهد که عمادالدین عبدالله بن محمد بن عبدالرزاق حاسب خدام بغدادی برای وزیر شمس‌الدین بهاءالدوله محمد بن محمد جوینی دریك مقدمه وپنج مقاله وخاتمه بسال ۶۷۵ نوشته است (ش ۱٤۵ طوس) .

کمال‌الدین حسین فارسی (۶۶۵ ـ ۷۱۸) بنام اساس القواعد فی شرح اصول الفوائد وعبدالعلی بیرجندی م ۹۱۱ بقال واقول بسال ۸۹۱ آنرا شرح کردند وشرح بیرجندی بسیار سودمند است .

(چلبی ۲ : ص ۲۰۷ و ۱ : ۸۹ ـ کاهنامه ۳۱۱ ص ۱٤۱) .

مانند جدولی که جمشید کاشی برای بدست آوردن ریشه‌ها بکار میبرد(۱) ودرعیون وکفایه درمطلب۱۰باب۱ هم دیده میشود حل نمود وخود یزدی در همین عیون در مطلب۱۲ همین باب چنین میگوید : «فی استخراج الضلع الاول للمضاعات الزایدة والناقصة وینحل به مسائل جبریة غیرمتناهیة لم ینحل الی الان» گ ۳۵ب ـ یزدی در باب ششم (خطائین) میگوید: «رایت رسالة غیرمشهوره لابی القسم بن علی بن محمد القاسانی» وراه دیگری درحساب خطائین ازاو میآورد (گ۷۹ب) .

دانشمند یزدی درفصل عددهای متحاب ازنگارندهٔ مفتاح(کاشی) ونگارندهٔ کنه المراد (شرف الدین علی یزدی) خرده میگیرد (گ۱۰۰الف ـ گ۱۹۱ب کفایه) ودر مطلب۵باب۵(گ۷٦ب ـ کفایه۱٤٦ب) دراندازه گیری جسمها ازروی سنگینی آنها وسنجیدن سنگینی آنهاازروی مساحت عبارتی از «کتاب النسب بین الفلزات والجواهر فی الحجم» ابوریحان بیرونی وافزار مخروطی که او ساخته برای سنجش جسمها و جدولی که او برای وزن مخصوص جسمها نوشته است میآورد وهمهٔ اینها در(میزان الحکمه) عبدالرحمن خازنی(۵۱۵) دیده میشود (چاپ دکن در۱۳۵۹ص۵۸) واو هم ازاینکتاب بیرونی گرفته است .

دانشمند یزدی دردیباچه پس ازیاد کردن ارزش حساب میگوید که من «محمد باقربن زین العابدین یزدی» دراین دانش رنج بردم وبنکته‌ها برخوردم و میخواهم آنهارا دراینکتاب که «عیون الحساب» نامیده‌ام گرد آورم ـ درپاره‌ای از جاها شعر های فارسی که خودسروده است آورد وقاعده‌های ریاضی را در آنها گنجاند(۲)

۱ـ بنگرید به : تاریخ حساب ازرنه تاتن R.Taton ترجمهٔ پرویز شهریاری ۱۳۲۹ ص۸۳ـ تاریخ ریاضی دکتر مصاحب ص۸٦ و۷ـ۱۵٦و٤ـ۱٦۰و۵ـ۲۷٤ اوعیون الحساب را ندیده وگمان نمود که گفتار بالا ازدانشمند یزدی نباشد ـ گفتار آقای نفیسی درش۱۰دورهٔ۱۳اسفند ۱۳۲۵ص٦۵٤ مجلهٔ سخن.

۲ـ سه نسخه ازعیون الحساب در کتابخانهٔ سپهسالار هست: ش۵۱٤ بنستعلیق خوش وبسیار زیبا بانشانه‌ها وعنوانهای شنگرف ولاجورد تاریخ۱شعبان۱۰۹۳ نوشتهٔ محمد حسین بن محمدصالح مازندرانی که یک صفحه از آغاز ندارد وباندازهٔ یغلی است.ش۵۱۵

بقیه حاشیه درصفحه بعد

آغاز: الحمدلله علی ماالولانا من ضروب نعمه المتضاعفة و منحنا من لطائف قسمه المترادفة ... اما بعد فان علم الحساب کثیر المنافع صادق المشارق والمطالع ... وان ... محمد باقر بن زین العابدین الیزدی ... ممن خاض فی لجج بحاره ... فارادان ینظم تلك الفرائد ... ففعل ذلك ... وسماه بعیون الحساب .

انجام: الی ان یوضع السود فتضع البیض فی النقطة الباقیة ولیکن هذا آخرما اردنا ایراده فی الرسالة والصلوة علی خاتم الرسالة .

[۱۱۲۹]

این نسخه مقابله‌شده و بسیار پاکیزه و بخط نسخ و با عنوانها ورقمهای شنگرف
٤٦٤ است و زمینهٔ پاره‌ای از عبارتها درهامش زراندود و برخی از جدولها بشنگرف میباشد و میرمهدی بن میرمحمد باقر حسینی سباهانی درجمادی دوم سال ۱۰۸٤ در ۲۵ کراس چنانکه خودمیگوید آنرا نوشت .

گ۲ب ـ ۱۹۹ب. حاشیه‌های «منه رحمه‌الله» و «منه عفی عنه» دارد. در گ۹۱ب حاشیهٔ «منه دام‌ظله» و «منه ره» هردودارد. در گ۸٦ب حاشیه‌ای از «محمدحسین سلمه‌الله تعالی» دارد که در کفایة الالباب درمسئلهٔ یکم از مقرنات گ۱٦۳ب ش٤٦۵ دیده‌میشود ودر آنجا درست‌تر مینماید . ازاینجا برمیآید که نگارندهٔ کفایة در ۱۰۸٤ زنده بود .

(۳۲۰۵ف) — کاغذ سمرقندی ـ جلد تیماج سبز ضربی کهنه

اندازه : ۱۰×۱۸ و۵×م۱۱ س۱۷

[۹٦۱] **غایة الادراك فی درایة الافلاك** (عربی)

ایندفتر درهیئت وسه بخش است: اصول هندسی در۵ مطلع (گ۱ب) ـ هیئت

بقیه حاشیه ازصفحه قبل

بنسخ باعنوان وپاره‌ای رقمها بشنگرف که درپایان کمی ندارد. ش۵۱٦ بنسخ با نشانه های شنگرف تاریخ پنجشنبه ۱٤ ع۱ سال ۱۲۷۳ ـ کفایة الالباب آنجا بشمارهٔ ۵۱۷ وبنسخ می باشد .

تکملة العیون نگاشتهٔ علی محمد بن محمدحسین سباهانی درحل ۲۵ مسئلهٔ جبری (با شش مسئلهٔ مشهور) تادرجهٔ سوم ازروی جدولهای حسابی و بنازی میباشد و بشمارهٔ ٦۲۳ بنستعلیق با نشانه‌ها ورقمهای شنگرف و بسیار زیبا پیش از ۱۲۹۷ درآنجاست. همچنین رسالهٔ تقسیم کره بسطوح مستوی که او بدستور ناصرالدین شاه بپارسی نوشته و بیشتر آن جدول است بنسخ با برخی رقمها بشنگرف و بشمارهٔ ٦۹۳ (نیز بنگرید بتاریخ ریاضی دکتر مصاحب ص٤ـ۱٦۰ و۲۷۳) .

بابرهان در۹ مطلع (گ۳۸الف) ـ تسطیح کره در۳مطلع (گ۱۶۰الف). از گفتار نگارندهٔ آن در پایان پیدا استکه او «زیج اختیاری» نوشته است(۱).

هبةالله شاهمیر شیرازی در گزارش بر هیئت فارسی قوشچی (ش۸۳۳ اینکتابخانه) ازغایةالادراك فرزانه اثیرالدین مفضل بن عمر ابهری رومی م۶۶۳ یاد کرد(۲). این نسخهٔ ماکه درشام روز شنبه صفر۷۷۹ نوشته شده و بیشتر بخط سیدشریف گرگانی (۷۴۰ ـ ۸۱۶) است نباید نگارش و ساختهٔ خود گرگانی باشد چه در فهرست نگارش‌هایش ازچنین دفتری یاد نکردند (مجالس المؤمنین ـ روضات الجنات ص۴۷۵ کنی والقاب قمی ج۲ص۳۲۴ـ گاهنامه۳۰۹ص۲۰).

آغاز: بسمله علیك الاعتماد. یاکریم الحمدلله خالق الاطوار ومفیض الانوار... فهذا تلخیص من علم الهیئة والبرهان حررته علی سبیل الایضاح والبیان واوردت فیه من الهندسة ما یتوقف علیه براهین الهیئة... وقسمته ثلثة اقسام... وسمیته غایة الادراك فی درایة الافلاك.

انجام: فمابلغ فهو الارتفاع المطلوب وذلك ماارد نا بیانه ولیکن هذا آخر کلامنا فی هذاالکتاب واما الجداول والعمل بها فقد اودعناها فی الزیج الاختیاری فلیطلب

۱ـ باینگونه نامها چنددفتر درهیئت یاد کرده‌اند:

۱ـ منتهی الادراك فی تقاسیم الافلاك از عبدالجبار بن عبدالجبار بن محمدخرقی مروی م۵۵۳.

۲ـ نهایة الادراك فی درایة الافلاك قطب شیرازی (ش۵۹۶ سپهسالار).

۳ـ منتهی الادراك فی مدرك الافلاك خفری (م۲۸صفر۹۴۲) بسال ۸۶۴ بزد گردی (۹۰۱) (گاهنامه ۳۱۱ ص۱۴۹و۱۶۳).

۴ـ نزهة الملاك فی هیئة الافلاك از حسین بن حسین خوارزمی کبروی (فهرست لنینگراد چاپ۱۹۵۲ج۱ص۵۲۴).

۲ـ برای سرگذشت او بنگرید به: کنی والقاب قمی ج۲ص۸ـ گاهنامه۳۱۱ص۱۶۰ ـ ابن عبری ص۴۴۵ـ اعلام زرکلی ۳:۱۰۶۳ـ فرهنك دهخدا ص۹۵۷ـ ابهری بعکس سالبهٔ جزئیه برخوردوسه ضرب برشکل۴ بیافزود (الجوهر النضید) و هدایة فی الحکمة و ایساغوجی درمنطق وتنزیل الافکار فی تعدیل الاسرار ونکت فی علم الجدل وحاشیهٔ شرح ملخص کاتبی ورسالهٔ اسطرلاب ومختصر فی علم الهیئه دارد وسه رساله درهیئت ونجوم.

منه والحمدلله رب العالمین والسلام علی محمد واله اجمعین . نجز الفراغ عصر یوم السبت من صفر سنة تسع وسبعین وسبعمائة هجریة حسبنا الله ونعم الوکیل .

[۱۱۳۰]

این نسخه بنسخ خوش وروشنی نوشته شده و برخی جاها بی نقطه است و نشانه‌ها
۱۰۸۲ و برخی رقمها بشنگرف میباشد وحاشیه هائی بهمان نسخ وریزتر دارد که عبارتهای متن را روشن میسازد. پس ازپایان کتاب چنین نوشته شده: «خط استادالمحققین ومطاع المدققین است خاك آستانه رفیع منزلتش فضل الله مال امیری در تاریخ ۳ شهر ربیع هنگام خریف مرقوم شد ۹۷۲» واین عبارت بخط تازه‌تری است. در پایان مطلع ۶ قسم ۲ (گ ۹۰ پ) باین صفحه چنین نوشته شده : «کتبه مبارکشاه رجب ۸۵۰».

در گ ۱ الف چنین آمده است هذا خط السید السند المخدوم سیدالمحققین و سند المدققین جدی ومقتدای. وانا اقل عبدعبیده، حرره الفقیر شریف سنه ۹۰۱» ومهری گرد وبزرگ دارد که خوانده نشد ونیز دیده میشود : «کتاب غایة الادراك اکثر بخط سید شریف قدس سره» ازهمهٔ اینها چنین برمیآید که این نسخه بیشتر بخط خودسید شریف میباشد ودر ۷۷۹ از نوشتن آن بیاسود ودر ۸۵۰ نزدمبارکشاه منطقی بوده است ودر ۹۰۱ شریف فرزند زاده میرسیدشریف آنرا داشته بود ودر ۹۷۲ فضل الله مال امیری آنرا داشته است. بازدرهمان گ ۱ الف نام کسانی دیده میشود که دارندهٔ نسخه بودند: محمد تقی منجم جنابذی (گنابادی) بامهر ـ محمدصادق منجم که آنرا بپسرخود محمداشرف می بخشد: (قد انتقل هذه النسخة علی نهج الشریعة الشریفة منی الی ولدی الاعز محمداشرف ـ المتوکل علی الرزاق المنعم محمد صادق المنجم ـ مهر) باز محمد صادق که می نویسد پدرم محمدتقی این نسخه رابمن بخشید ومهراوهم دیده میشود و پیداست که کتاب در خاندانی آشنای بنجوم دست بدست گشت وازنیا بپدرواز او بپسررسیده‌است. ازدارندگان نسخه نیزاینها هستند که درهمانجا نام برده‌شد :

حکیم تاجاء گیلانی ـ مولی محمدجعفر سبزواری که نسخه را خریده است ـ عبدالرحمن مشهورباصیل واعظ ـ گویا همواستکه می نویسد نسخه‌از آن پسرموجیه‌الدین نعمة‌الله است ـ محمود طباطبائی که مینویسدنسخه بصلح بمن رسیده است مهراوهم‌هست باز درهمین‌جا دیده میشود :

«لواحد من الفضلا فی حق المصنف طاب ثراه: تادورائیر برفلك پای‌فشرد ـ میدان سخن بکس نخواهند سپرد ـ ازجمله بزرگان نه‌ازاین مشتی‌خورد ـ بود ازهمه گویا

تر و گوی ازهمه برد» ازاین رباعی پیداست که کتاب ازاثیرالدین ابهری باید باشد ـ گ ۱ب ـ ۱۲۱ب .

(۱۳۱ برگ)ـ کاغذ ترمهٔ سمرقندی ـ جلد تیماج سرخ ضربی ـ قوالی

اندازه : ۱۵×۲۲ و ۸×۱۵ س ۱۷

۵ [۹۶۲] قوام الحساب (فارسی)

این رساله درحساب ومساحت ودارای یك مقدمه وچهار مقاله میباشد مقدمه در ۱۲ فصل ومقالهٔ یکم درضرب وقسمت ونسبت وجذر است که رساله یکم میباشد و دوم درمساحت دریکمقدمه و ۱۵ باب. سوم درعلم اعداد ووفق. چهارم در مسائل متفرقه ایندو درنسخهٔما نیست(۱) .

۱۰ **آغاز:** بسمله. بررای ذوی‌العقول پوشیده نماندکه بعد ازعلم‌دین شریف‌شریعت علم‌حساب راشرفی هرچه تمامتراست .

انجام: بدرازای خانه باشد هروبال ای بی‌عدیل .

[۱۱۳۱]

این نسخه ش۵ دفتراست وبخط نستعلیق محمد کاظم محلاتی ۱۱۱۲ گ ۱۰۳

۱۵ **۳۰۲** الف ـ ۱۳۱ب . فصل‌سیم نوع دوم درقسمت کسور ۱۱۳ب سفید است ونسخه کامل نیست ودر پایان مبحث جذر گوید: «درهشت حاصل آمده است تمت الرسالة الاولی» وبك سطر سفید است (۱۱۹ب) آنگاه مختصری است درعلم مساحت که ۱۵ باب است و چنین آغاز میشود: «بدانکه این مختصریست مفید درعلم مساحت مشتمل برمقدمه وچند باب مقدمه درمعنی مساحت» وانجام آن چنین است: «حاصل آن عدد آجر ما یحتاج آن بنا باشد»

۲۰ (گ ۱۳۱الف) سپس دارد: « تمام شدرسالهٔ عامر بن عبدالعزیز درعلم‌حساب ضرب و قسمت. کتبه... محمد کاظم بن محمدحسین الموسوی الحسینی ساکن قصبه محلات... ۸ شهر جمادی‌الثانی ۱۱۱۲» بااینکه درقسم دوم باب دوم درمساحت مربعات (گ ۱۲۴ب) در

---

۱ ـ قوشچی وقاضی‌زادهٔ رومی ولطف‌الله حسینی درروزگار شیخ‌بهائی نیز رسالهٔ حساب دارند (ش ۷۲ـ۹۴ـ۹۷ طوس) همچنین محمودبن محمدبن قوام قاضی‌والشنانی

۲۵ معروف بمحمودهروی‌هیوی زندهٔ پیش از ۸۶۲ ونگارندهٔ غیاثیه درستاره شناسی وفوائد جمالی برای جمال‌الدین سلطانحسین که ترجمهٔ اشکال‌التأسیس شمس‌الدین سیدحکیم سمرقندی‌نگارش ۵۹۳ میباشد. رساله‌حساب او بفارسی ودو گفتار است درصحاح و کسور (بلوشه ج ۲ ش ۲ ر ۷۷۲) .

خود رسالهٔ دوم آمده : «فقیرحقیر قطب‌الدین خسروشاه بلغه‌الله مانتمناه» پس‌از این رساله مساحت دارد: «باب درقسمت اهل‌تنجیم آن نیزمثل تقسیم اهل‌هند است...قاعدهٔ دانستن ساعات چون آفتاب تمام برآید... بدرازای خانه باشد هروبال ای‌بی عدیل» (۱۳۱ الف‌وب) درهمینجا یادی ازشیخ بهائی شده‌است گویا رسالهٔ یکم از عامربن عبدالعزیز و دومی از خسرو شاه باشد. نام « قوام‌الحساب » در دیباچه رسالهٔ یکم دیده میشود .

[۹۶۳] کافی (فارسی)

میرزا عبدالغفار معلم مدرسهٔ دولت در روزگار ناصرالدین شاه (۱۲۶٤ – ۱۳۱٤) درسال۱۲۷۸ وهنگامیکه اعتضادالسلطنه وزیر فرهنگ وهنر های زیبا و بازرگانی وپیشه وهنر بوده است برای مدرسه دولت دارالخلافه طهران این دفتر را نوشت ونام آن چنین است: کافی درترسیم کانوای (Canevas) نقشه‌ها ازعلم تپگرافی (Topographie) .

آغاز: بسمله. منت خدیرا جلت عظامته که ازغایت رأفت برعبادملهم نمود.

انجام: صورت استخراج این‌جدول ... نگارنده۷۵۳۶۸۸/.

[۱۱۳۲]

۹۳۹ این نسخه بخط شکسته نستعلیق وشکسته دربرخی‌جاها بی‌نقطه وپاره‌ای از حرفهای‌لاتینی‌ورقمها درجدولها بشنگرف میباشد.۷۷برگ و۵نقشه دارد.
(۷۷ص)—کاغذ فرنگی— جلده‌قوای مهورگی
اندازه : ۱۶×۲۲ و۸×۱۴٫۵ س۱۶

[۹٦٤] کافیة‌المشتاق‌فی‌معرفة‌علم‌الاوفاق (عربی)

شیخ محمود قطب محلی دراین رساله ازعلم وفق اعداد که از فروع ریاضی است گفتگو نمود .

آغاز: بسمله . رب یسر. الحمدلله‌الموفق من‌اختاره من‌عباده ... و بعد فعلم تنزیل‌الاوفاق من‌العلوم‌العقلیة ولبه‌الحساب خصوصاالعددی والحرفی.

انجام: بقی‌مائتان واثنان وهو مافی‌المربع . والله سبحانه وتعالی‌اعلم .

[۱۱۳۳]

۸۸۵ این نسخه ش۶دفتراست وبخط نسخ وپاره‌ای از رقعها بشنگرف گ ۷۴ب ـ ۸۳ب. در گ۷۴ الف که صفحهٔ عنوان است‌دارد: «هذه رسالة کافیة‌المشتاق‌فی معرفة علم‌الاوفاق تألیف‌العلامه سیدنا‌الشیخ محمودالقطب‌المحلی نفعنا‌الله‌تعالی به‌والمسلمین . آمین» ش۷و۸ ایندفتر شرح‌نخبة‌الفکر ابن‌حجر عسقلانی گ۸۶ب ـ ۱۰۸ب ومتن نخبة‌الفکر فی‌مصطلح‌اهل‌الاثرهمودردرایة‌الحدیث گ۱۰۹ب ـ ۱۱۳الف هردو نوشتهٔ عبداللطیف‌بن محمد درمدرسهٔ رضائیه حلب‌شهباء بسال ۱۱۵۰ میباشد

[۹۶۵] کتاب فی‌النجوم (عربی)

دراین نامه سخنان زردشت پیامبرایران باستان‌که دراختربینی گفته است‌آمده ودر دیباچهٔ‌آن مهانکرد پسرمرزبان میگوید که این‌رازیست ازهنرهای زردشت . از آن هنرها که‌زبان روشنی در گوشهای اودمیده وسینهٔ‌آشکاراو آن‌را فراگرفت. این راز سنجیدنی نبوده مایهٔ‌آن پرتو ودانش خدائی است و از آن گرانمایگان می‌باشد . سعید پسرخراسان بخرهٔ ترجمان‌چنین گفت: سپهبدسنسباد آنگاه که‌خود ایندانش‌راخوب فراگرفته ازمن‌درخواست تا آنچه‌رامهانکرد ازرازدانش زرادشت ترجمانی کرده بودبرای‌او ترجمانی کنم. این‌رازبزبان مهین‌زردشت بوده ومهانکرد آنرا برای ماهویه پسرماناهید مرزبان‌در آن‌سالی ترجمه نمودکه تازیان بخانهٔ‌داد یورش برده بودندوبردگان دختران شاهان‌را بربودند وبزدگرد ازتختگاه خویش رانده‌گشت واومیخواست بجایگاه‌انوشیروان که جزبزرگان ودینداران‌اینروزگار بدان راه نبرند برسد. سپهبد سنسباد هنگامیکه عبدالله‌بن مسلم «امین‌آل‌رسول» و خونخواه آنان فرمانروا بود خواست این‌راز را بزبان تازی درآورند تاآنرابداند واز میان‌نرود. ایندونامه که دردین‌هم باارزش‌میباشند شاهان‌دانشمند ودین‌دوست آنهارا ارج مینهند ودیگرگونه‌شان نمیسازند .

ازدیباچه برمییاید که این نامه نخست بزبان خود زردشت بوده سپس مهانکرد آنرا برای ماهویه پسرماناهید درسال یورش تازیان بخانهٔ داد «دارالعدل»ترجمانی کرد . آنگاه سپهبد سنسباد هنگام فرمانروائی عبدالله‌بن مسلم بسعیدبن خراسان

دستور داد تا آنرا بتازی در آورند.

دردیباچهٔ آن دربارهٔ زردشت «الحکیم المؤید بنورالحکم المخصوص بضیاء المعرفة» گفته شده ودرمتن از دورتیوس شاه مصر که ۳۶۰ ستاره شناس دردربار خویش داشته است(۱) و بهره‌ایکه زردشت ازنمودارها وحدود اوبرده است یاد گردید (گ۳الف) همچنین ازسعیدبن خراسان وموجه(؟) نگارندهٔ کتاب‌القرانات (۱۶الف) ومهانکرد که طالع کودکی‌رامیآورد (جای آن در گ۲۹الف سفیداست) و نامهای فارسی کدخدا وهیلاج هم در آن هست.

آغاز: بسمله وبه نفتی. کتاب زرادشت فی‌النجوم وتأثیراتها والحکم علی المواليد وغيره. قال مهانکرد بن مرزبان: هذا سرمن فنون زرادشت نفت به‌لسان النورفی‌مسامع زرادشت بن‌اسبتمان‌فوعاه صدره‌الظاهر... اول‌الکتاب قال‌زرادشت: ان من‌صح طالعه صحت‌دلادته ومن فات طالعه فاحتاج الی‌التخمین.

انجام: هذه‌منازل‌الکواکب فی‌زمان سعیدبن‌خراسان وهوالذی وضع للثانی واقتصرمامنه‌علی‌ذکرهذین‌الکوکبین. تمت‌الکتاب‌بعونه وتوفیقه والله اعلم‌بالصواب.

[۱۱۳٤]

۳٤۷ این نسخه‌ش۱ دفتراست وبخط نستعلیق بانشانه‌های شنگرف. گ۱ب-۳۵ب.

(۳۴۷ش) ـ کاغذ سمرقندی ـ جلد تیماج‌زردساده

اندازه: ۱۰×۱۷و۶×۵و۱۰س۱۴

[۹۶۶] کرامیهٔ دوره (فارسی)

این‌نامه درهنرموسیقی ودر۳اصل است(دوازده مقام- دربیان شعبه‌و آوازه ـ اصول‌وفوائدموسیقی) نگارنده‌خودرا دردیباچه «دورهٔ سفره‌چی» نامیده ونامه‌را بنام «عالی مقام تاج‌بخش شاه‌نشان علی‌خان» کرده و بدان نام «کرامیه دوره» داده است (گ۷۳الف) دربخش یکم از فیثاغورس و«حکیم‌صلاصل» (گ۷٤الف) و در بخش دوم ازخواجه ابراهیم وحسینی تاتینی واسحاق موصلی (گ۷۵ الف) ودر بخش سوم از خواجه صفی‌الدین عبدالمؤمن واستاد علی روح‌برور و مولانا حسن

۱-این‌را ابن‌رضوان‌از گفته ابومعشر بلخی نیز آورد. بنگرید به‌ص۸۶۳همین‌فهرست.

عودی وخواجه عبدالقادر و ازضرب الفتح وضرب الملوك یاد کرده ومیگوید که «ضرب الاصل» را نادر العصری استاد سلطان محمد طنبوری ساخته است (گ۷۶ب) نام آهنگ‌ها هم در آن آمده است.

آغاز: نغمه اوی است زفیض کریم . ای بلبل جان نغمه‌سرا ازغم تو ـ چون دائره دل بی‌سرو پا ازغم تو ... حمد وستایش بی‌قیاس پادشاهی را که بساط اهل نشاط . . . حضرت محمد مصطفی وشیرخدا علی وباقی ائمه هدی... امابعد چون سر گشتهٔ هروادی ساکن کوی نامرادی «دوره سفره‌چی» میخواست که آنچه بقدر وسع خود در فن موسیقی از اقوال حکما فراگرفته بعمل در آورده بود تحریر کند.

انجام: بی‌زمزمهٔ عشق نخواهم بودن ـ تاقوت دمزدن مرا خواهد بود.

[۱۱۳۵]

۱۹۹ این نسخه ش٤ دفتر است و بخط نستعلیق محمدعلی که (بجهة مسوده قلمی کرد) درتاریخ ربیع‌دوم سال۱۲۸۷ گ۷۲ب ـ ۱۷۸الف.

[۹٦۷] کفایة الالباب فی شرح مشکلات عیون الحساب (عربی)

گزارشی است برعیون الحساب ملامحمد باقریزدی از نوادهٔ اومحمدباقر بن محمد حسین بن محمد باقر که میگوید چون در کتاب نیایم برهان هندسی نبوده است من ایندفتررا نوشتم و آنچه بذهنم از برهانها رسیده بر آن افزودم وبدین نام خواندم. این گزارش به «قال ـ اقول» است و بنام شاه سلطانحسین صفوی (۱۱۰۵ـ۱۱۳۵) نوشته شد. اودربارهٔ نخستین معالهٔ مقترن (گ۱٦۳ب) ازبرهان لطیف نیای خود یادمیکند ومیگوید که من آنرا درتعلیقات برخلاصة الحساب آورده‌ام واز رسالهٔ غیر مشهور ابی‌القاسم علی بن محمد کاشانی درخطائین (گ۱۵۱الف) چنانکه درمتن آمده است. ودر گ۲۳۲الف نیز از کاشانی یاد کردید. اودر پاره‌ای از جاها حاشیهٔ نیای خود را میآورد (مانند گ۱۵۲الف که حاشیهٔ گ۸۰ الف ش٤٦٤ «عیون الحساب» را آورده است ودر گ۱٦۳الف که حاشیهٔ گ۸٦الف عیون را آورد وجاهای دیگر) ـ اینداانشمند تا ۱۰۸٤ زنده بود (چنانکه ازحاشیهٔ عیون الحساب گ۸٦ب ش٤٦٤ برمیآید) وپیدا

استکه درریاضی سرآمد بوده است .

آغاز: بسمله‌وبه نقتی. الحمدلله‌الذی جعل‌الحساب سلمایرتقی‌به‌علی‌مدارج اسرارالعلویات ... وبعد فیقول ... محمدباقربن محمدحسین‌بن محمدباقر الیزدی لما کان‌لجدی... فی‌علم‌الحساب کتاب وجیز...خالیا عن‌البرهان‌الهندسی فرایت‌ان‌الحقه ماخطر بذهنی . . . من‌البرهان ... وسمیته بکفایةالالباب فی شرح مشکلات عیون الحساب .

انجام: فالملقی تماما من‌الکفار وبقی‌المسلمون. هذا ماارد‌نا ایراده .

[۱۱۳۶]

این نسخه بخط نسخ وچند سطر پایان شکسته نستعلیق جلیبا باعنوانها و ۴۶۵ رقمها وجدولها بشنگرف میباشد. حاشیه‌هائی دارد ازفرج‌الله حسینی بخط شکسته . گ۱ب - ۳۲۹الف .

(۳۳۰ص)—کاغذ سباهالی—جلد تیماج‌سرخ ضربی‌مقوائی

اندازه : ۱۶×۲۳و۹×۱۶س۱۸

[۹۶۸] **کفایةالقنوع فی‌العمل بالربع‌المقطوع** (عربی)

محمدبن محمد ماردینی(۱) دراین رساله راه‌شناختن ساعتها وطول وعرض شهرها وقبله وروش بکاربردن «ربع مقطوع»راروشن نمود و آنرا ازرساله«اظهار السرالمودوع» دریك مقدمه و۱۵ باب گزین ساخت .

آغاز: بسمله . الحمدلله رب‌العالمین... فهذه رسالة مختصرة فی‌العمل‌بالربع المقطوع اختصرتها من‌الرسالةالمسماة‌باظهارالسرالمودوع ورتبتهاعلی‌مقدمةوخمسة عشربابا وسمیتهاکفایةالقنوع فی‌العمل بالربع‌المقطوع .

انجام: وکذا یفضل بمطالع طلوعه وبمطالع مغیبه . والله‌اعلم .

۱ـ گویا بدرالدین محمدسبط ماردینی(۸۲۶ـ۹۰۰) که درهندسه وستاره‌شناسی هنرمند بوده است. (گاهنامه ۳۱۰ ص۶۹ ـ تاریخ ریاضی دکترمصاحب ص۱۵۹) در گاهنامه۳۱۱ص۱۱۰ـ۱۱۲ ازلبنه بطلیوس یاربع خواجه‌طوسی‌وازربع مجیب گفتگو گردید. درگاهنامهٔ ۳۱۰ص۹۱ازابن قلوس‌اسمعیل‌بن ابراهیم‌بن غازی ماردینی«۶۳۷ نگارندهٔ کتابی درحساب یادشد (از کشف‌الظنون) .

[۱۱۳۷]

۸۸۵ این نسخه ش۱ دفتراست وبخط نسخ بانشانه‌های شنگرف وحاشیه‌هائی دارد بنسخ ریزتر ک۱ب ـ ۱۱۱الف .

[۹۶۹] کیفیة صنعة المناسخة بالجدول (عربی)

شیخ شهاب‌الدین احمدبن الهائم آنچه از استاد خود ابی‌الحسن جلاوی دربارهٔ مناسخات ازروی جدول آموخته بود وبشاگردان خودهم میآموخت چون‌دید در دفتری گرد نیامده او آنها رادر این‌نامه‌نوشت وسهم وارثان‌را ازروی جدول‌روشن نمود .

آغاز: بسمله وبه نستعین فی کل‌حال. قال‌الشیخ الامام‌العلامة شهاب‌الدین احمد بن‌الهائم رحمه‌الله : فصل‌اعلم ان‌المناسخات بالجدول هومن‌الصناعة البدیعة‌العجیبة التی تلقیتها من‌استاذی ابی‌الحسن‌الجلاوی .

انجام: وتسعة‌اجزاء من‌ثلثة عشرجزء وللام کذلك والله سبحانه اعلم‌وبالله‌التوفیق وهذه صورتها .

[۱۱۳۸]

۴۹۵ این نسخه ش۳ دفتراست وبخط نسخ درشت بااعراب ونقطه‌ها ونشانه‌هاورقمها وجدولها بشنگرف وعنوانها درشت‌تر وحاشیه‌هائی دارد ویوسف‌بن محمدخان درشنبه۷ روزگذشته ازصفر۱۱۴۹برای فقیه حسام‌بن حسین آنرا نوشته است . ک۹۳پ ـ ۱۰۵الف. در۱۰۵پ فائده ایست دریکی ازقواعد کلی قسمت‌ارث.

[۹۷۰] گزیدهٔ برهان‌الکفایة (فارسی)

ایندفتراز برهان الکفایهٔ علی‌بن‌محمدبن یحیی‌شریف بکری موصلی گزین‌شده‌است دردریعه‌ازبرهان‌الکفایه وازاحکام‌الاحکام ابی‌الخیرتقی‌الدین‌محمدبن‌محمدفارسی شاگردصدرالدین محمددشتکی یادشده ومیگوید که‌فارسی ازبرهان‌الکفایه گرفته وباافزودن چیزهائی‌بر آن ایندفتر بساخت(ج۱ص۲۹۱ـج۳ص۱۰۰- برهان‌الکفایه ش۱۱۷معارف‌ج ۱ص۱۵۵فهرست) .

دراینفتر دردیباچه ونیز درآغاز خاتمه (گ۱۷۹ب) ازبکری یادمیشود و از

بطلمیوس ودرثیوس و کندی ووالیس مصری وهرمس وماشاءالله هم نامبرده شد.در دیباچه عبارت «وچنین گویدعلی بن محمدبن الشریف البکری... ونام کردم اینکتاب گزیده‌را برهان الکفایه... بسیارسخنان راکفایت بلشد انشاءالله‌تعالی» که پس‌ازعبارت «بدانکه علم نجوم بردو قسم است.. که طالع زمانی وخداوند اووالله‌اعلم» درخود برهان‌الکفایه (ش۵۰۰) آمده دراین گزیده نیست چنانکه در اینجا پس از حمد و صلوة ساده‌نه‌مانند برهان‌الکفایه‌عبارت «بدانکه‌این رساله کتابی‌است انتخاب کرده شده ...» آمده وپیداستکه دربرهان چنین‌چیزی نیست .

گزیننده برهان‌الکفایه راچندان‌دیگرگون نساخت وباندك تغییری آنرابنام خودکرد وبرای نمونه ایندوعبارت‌را میاوریم: «فصل آخرین کتاب درمعرفت کیفیت اوقات و کمیت روزگار . مصنف کتاب گوید بدانك‌اوقات پدید آید ازحرکات» (گ ۱۶۸ب ش۵۰۰ ازخود برهان‌الکفایه) .

«خاتمه درمعرفت کمیت اوقات و کمیت روزگار . مصنف اصل کتاب علی‌بن محمد یحیی شریف بکری‌الموصلی گوید بدانکه اوقات پدید آید ازحرکات» (گ ۱۷۹ب ش ٤۹٦ گزیدهٔ برهان‌الکفایة)

آغاز: بسمله. حمد. صلوة. بدانکه این رساله کتابیست انتخاب کرده شده ازکتاب برهان الکفایة که حکیم فاضل علی بن محمد شریف بکری تصنیف کرده مشتمل برمقدمه ودوازده‌باب وخاتمه. مقدمه بدانکه‌علم‌نجوم دوقسم است یکی‌را از آن علم‌حساب وعلم هندسه وعلم کلی خوانند ودوم آن علم احکام است .

انجام: بیشترمنجمان درییرون آوردن اوقات بعاجل الحال عاجز آیند و سخنانشان ازاین‌جهت خطاشود. والله اعلم بالصواب‌والیه‌المرجع والمآب. تمام‌شده کتاب‌برهان‌الکفایة .

[۱۱۲۹]

٤۹٦ این نسخه بخط نسخ با عنوانهای شنگرف‌میباشد وحاشیه‌هائی دارد بنستعلیق ریز. درگ۱۸۱ب تاریخ٦٢٤ع١سال١٢٢٨دارد .

(۱۸۱ص)—کاغذ سیاهانی—جلد گیماج قهوه‌ای‌مقوائی‌که آن‌میشن‌سرخ

اندازه ۱۹×۲۸ وقر ۱۱×قر۱۷س۱۷

[۹۷۱] **گفتار در سهام** (فارسی)

این گفتار درمبحث سهام ازاحکام نجوم است .

آغاز: گفتار اندر بیرون آوردن سهام . بدانکه اندر موالید و مسائل وضمائر و اختیارات سهم‌ها است .

انجام: سهم داروهائیکه شورباشد ازمریخ تابماه . والله‌اعلم. تم .

[۱۱٤۰]

۹۵۰ این نسخه ش٤ دفتراست‌وبخط نستعلیق باعنوانها ونشانه‌های شنگرف ک۱۳٤ بـ۱۳٦الف .

[۹۷۲] **لطائف الکرام فی احکام‌الاعوام** (فارسی)

سید منجم محمدبن‌الحسین زندهٔ در۸۰۳ ایندفتررا درستاره‌شماری واختر بینی بپارسی پیرداخت. نام‌کتاب در کشف‌الظنون وفهرست طوس ش۱۵۱ و گاهنامه۳۱۱ ص۱۸۷لطایف‌الکلام فی‌احکام‌الاعوام‌آمده و نام‌نگارندهٔ آن در کشف‌الظنون‌محمد بن‌الحسینی‌المدعو بسید منجم ودر آن‌دومحمد حسین‌یاد گردید. درنسخهٔش۴۸۲/۱ ما لطائف‌الکرام فی‌احکام الاجرام از محمدالحسین ودرنسخهٔ ش ٤۸۵ مـا لطائف الکرام فی‌احکام‌الاعوام ازمحمدبن‌الحسین یادشد. ازهمهٔ اینها پیدا استکه اوبسید منجم نامیده میشد. دونسخهٔ ما اندکی ازهم جدائی دارند .

دراینفتر اززایچهٔ تحویل سال بدینگونه یادشد : ساعت‌ششم شب‌چهارشنبه۷ع ۱سال ۸۲٤ برابر با۱۲ آزار رومی ۱۷۳۲ اسکندری و۱۲ تیر ۷۹۰ یزدگردی و ۱ فروردینماه جلالی۳٤۲ ملکشاهی وشب آرام‌آی‌ماه خائی سال۱۲۰غازانی(گ۹۳ ب ش۴۸۲/۱ ـ گ۱۰٦ الف ش٤۸۵) دراینجا هشت جدول است(گ۹۳ ـ ۹۷ش ٤۸۲/۱ـ برگهای۱۰٦الف ـ۱۰۷الف ش ٤۸۵ سفید و این جدولها در آن دیـده نمیشود) .

سید منجم بازطالع تحویل سال عالم‌بافق لاهیجان رااستخراج کرددرتاریخ۷ع۱ سال۸۲٤ برابربا ۱فروردین‌جلالی۳٤۳ (۹۲الف‌ش۱ر٤۸۲ و۱۰٤الف ش٤۸۵).

همچنین زایجهٔ تحویل سال در ساعت ۸ شب سه شنبه ۲۹ صفر برابر با ۲۸ اسفندارمذماه جلالی سال ۳۴۲ در آن یاد گردید (گ۹۲الف ش۱ ر۴۸۲ـ در گ۱۰۴ ب ش۴۸۵ زایجه دیده نمیشود وسقید است).

پس ایندفتر درسالهای ۸۲۳ و۸۲۴ بنگارش در آمده است.

آغاز: (هـذالطایف الکرام فی احکام الاعوام من سیدالمنجم) بسمله. چنین گوید محرر اینکتاب (سواد) اضعف العباد محمد (بن) الحسین المدعو بسید منجم (المنجم) که این مسوده‌ایست درمعرفت قانـون احکام مسمی بلطائف الکرام فی احکام الاجرام (الاعوام) چه برصاحب این فن واجب ولازم است که مدلولات بروج وکواکبرا نیکو معلوم داشته باشد (نسخه بدلها ازنسخهٔ ش۴۸۵ است).

انجام: و اگر قران سعدین باشد راحت و فراخی نعمت و آسایش خلایق باشد. والعلم عندالله.

[۱۱۴۱]

۴۸۲ این نسخه ش۱ دفتر و بخط نسخ میباشد جدولها وعنوانها ونشانه‌ها بشنگرف است ومحیی‌الدین الاناری آنـرا در ۱۰ج۱ سال ۹۱۵ نوشت. درهامش از تنبیهات المنجمین ملامظفر (گ۲۰الف) و کفایه (گ ۱۴ـ۱۶ـ۳۰ـ ۴۸ـ ۵۰ـ۹۰) وحاشیه‌ای گـنام برمز ملا۱۲ (گ۱۷ب) آمده است. گ۱ب ـ۱۱۲الف.

(۳۱۶۰س) ـ کاغذ سمرقندی ـ جلد تیماج مرمای مشکی ساده

اندازه: ه۹×۱۷ و۲۵ه۱۱س۱۸

[۱۱۴۲]

۴۸۵ این نسخه بخط نسخ خوش وتازه ودرجدول است عنوانها ونشانه‌هادرآن بشنگرف میباشد. وبدینجا پایان میابد: «فائده: قمرچون ازنحسی منصرف شود... خصومتها خیزد میان عوام ووقوع خیانت وتزویر» برابربا س۲ گ۱۱۲الف ش۱ ر۴۸۲ ونیمهٔ آخر این فائده وهمهٔ فائدهٔ اخیررا که باندازهٔ یك صفحه میشود ندارد. گ۱ب ـ۱۲۱ب. جای جدولها سفیداست.

(۳۱۲۴س) ـ کاغذ سمرقندی ـ جلد تیماج سرخ ضربی

اندازه: ۱۶×۲۱ و۷×۱۵س۱۵

[۹۷۳] مثنوی در سعد و نحس (فارسی)

دراین مثنوی ازسعد ونحس منزلهای ماه دربرجها گفتگو شده است.

آغاز: بسمله. هرمهی کاید بتایید خدای لم‌یزل ـ جرم او در خانهٔ مریخ یعنی در حمل.

انجام: هم قباه وهم کلاه وهم کمر ـ آنچه درمن باشد فی‌الجمله بخشیدن‌بمن

[۱۱۴۳]

۳۰۲ این نسخه ش٤ دفتراست و بخط نستعلیق با نشانه‌های شنگرف محمد کاظم محلاتی نزدیك ۱۱۱۱ گ۱۰۲الف ـ ۱۰۳الف.

[۹۷٤] مجمل (عربی)

ابوالحسن کیاکوشیار فرزندلبان (لبار=شیر)فرزند شهریار (باشهری-باشهیار) فرزندگیلی‌خسروانی ازستاره‌شناسان وهندسه‌دانان بنام‌ایران است اودوزیج‌نوشته یکی بنام جامع یاجوامع علم‌الهئیة دیگر بنام بالغ. زیج جامع را عمربن ابی‌طالب ستاره‌شناس تبریزی در۴۸۳ بپارسی درآورد. کوشیار « معرفةالاسطرلاب وعمله » نیز دارد. همچنین المدخل که در آن از۳۷۵ یزدگردی (۳۹۷) یاد میکند و نسخهٔ آن دربرلین واسکوریال هست. این مدخل‌را محمدبن خسرو میخالیجی بترکی درآورد.

او در مجمل الاصول یاالمجمل فی‌احکام النجوم یا مجمل‌الاحکام خود از سال ۳۲۱یزدگردی‌برابر با۳٤۲(باب۱۲مقاله۲ گ۳۲ب نسخهٔما) وازسال ۳٦۱یزدگردی برابربا ۳۸۳ (باب۷ مقاله ۱ گ ٥ب نسخهٔما) واز دوزیج جامع وبالغ خود (باب ۲۰ مقالهٔ ۳ گ ٥۲ ب نسخهٔ ما) یاد نمود نسخهٔ این مجمل در موزه بریتانیا (add. 7490) ودیوان‌هند(1919)هست. پس‌اومجمل‌رانزدیك۳۸۳نگاشته‌است. اودرزیج‌خود از۳۳۲ یزدگری (۳-۳٥۲) یاد میکند پس زندگی علمی اودر نیمه دوم‌سده٤ بایدباشد.

گرگانی پزشك درذخیرهٔ خوارزمشاهی (گ۳۸٦ الف ش٤٦۱ ـ س۷٥۹ همین

فهرست) ازاو یادکرده ومیگویدکه اواز شناختگان شمس‌المعالی قابوس زیاری (۳۶۶-۴۰۳) درگرگان بوده وخطی‌خوش داشت وفرزندانش درقسم ستاره‌شناس بودند. فخررازی دراختیارات علائیه فی‌الحرکات‌السماویه اورا ریاضی‌دان بی‌بهرهٔ ازمنطق دانست.

کوشیار وابونصر منصوربن علی‌بن‌عراق وابوالوفاء محمدبن محمدبوزجانی وابوسعید احمدبن محمدبن عبدالجلیل سجزی و ابومحمود حامدبن خضرخجندی وابوریحان بیرونی دریکزمان میزیستند وبیرونی با آنها نامه‌نگاری علمی داشته است. درمثلثات کروی، بطلمیوس شکل‌قطاع‌ساختداست‌وآن تااندازه‌ای دشواربود وشکلی بنام مغنی‌یا قانون‌الهیئة (رابطهٔ جیبها) دانشمندان ایرانی آورده بودندکه آسان‌تر از آن‌بوده‌است. ابن عراق وبوزجانی وخجندی وکوشیار هریك این‌رااز خود دانستند. بیرونی دردیباچهٔ «مقالید علم‌الهیئة فی‌مایحدث فی‌بسیط الکرة» میگویدابن‌عراق‌مردی‌دانشمنداست وکتابخانهٔ‌اورا دیده‌امو آنچه خودبدان‌رسیده است بمن‌نمود دوراست‌که جسته‌های دیگران را آن‌خودبداند. بوزجانی را ندیدم مگراینکه‌او «کتاب‌السموت» ابن‌عراق‌رادیدپس‌چگونه‌این‌شکل‌را ازخوددانست. خجندی‌خود میگویدکه‌من‌پیش ازهمه بدین‌شکل‌رسیدم وبوزجانی‌ازمن آموخت. گویااینسو ازدوراه‌بآن رسیدند. کوشیار نزدخجندی آشکارا گفت‌که من این‌شکل را همان پاکیزه ساختم. اوست‌که آن‌را مغنی وخجندی قانون الهیئة نامید.خواجهٔ طوسی در «کشف‌القناع فی‌اسرار شکل‌المغنی والظلی والقطاع» که نخست بپارسی نوشته سپس بتازی‌درآورد نیزازاینگونه داوری‌بیرونی‌یادنمودومیگویدکه‌بیرونی مانا میخواهد شکل مغنی‌را یافتهٔ ابن‌عراق بداند. شکل‌ظلی‌را همه‌میدانند که از بوزجانی‌میباشد. چون کوشیار درزیج ازسال۳۳۲یزدگردی (۳-۳۵۲) یادکردپس چندی پیش از آن وتا سال۳۹۷ بیگمان زنده بود(۱).

۱- بنگرید به: گاهنامهٔ ۱۳۰۷ص۱۱۶و۱۳۱۱ص۱۸۹و۱۹۶ و۱۳۱۲ص۵۰ - تاریخ علوم ریاضی دکترمصاحب ص۹۰-حاشیهٔ قزوینی برچهار مقاله ص۳-۲۰۲ —

بقیه حاشیه درصفحه بعد

بروکلمن(۱:۲۲۲ و بیوست۱:۳۹۷) ازنگارشهای اوزیج جامع (برلین ـ لیدن ـ اسکندریه ـ قاهره) ومدخل الاصول یاالمدخل فی صناعة احکام النجوم (برلین ـ اسکوریال ـ واتیکان ـ برین ـ آمبروزیانا ـ موزهٔ بریتانیا ـ ایاصوفیا ـ اسعد ـ سرای ـ یمنی جامع ـ رامپور) واصل صناعة الاحکام الفلکیه (اسکندر) و فی اصول حساب الهند یامقالة فی الحساب (ایاصوفیا وجاهای دیگر) وترجمه عبرانی آن از سالم بن یوسف انابی (بادلیان) واسطرلاب و کیفیة عمله واعتباره علی التمام والکمال (پاریس) ورسالة الابعاد والاجرام (پاتنا ـ فاتح) وتجرید اصول ترکیب الجیوب (جار الله) یاد میکند.

درفهرست قاهره (۵:۳۱۷ـ۲۹۸ـ۲٦۸) از «زیج جامع» و «المقالة الاولی فی حساب الابواب من المقالات الاربع لکوشیار بن لبان بن باشهیار الجیلی علی زیجه فی علم النجوم» در ۸ فصل در ۸۵ باب و «کتاب فی اصول صناعة الاحکام لابی الحسن کوشیار بن لبان بن باشهری الجیلی رتبه علی اربعة مقالات» و «رسالة کوشیار بن لبان الجیلی الخسروانی فی الاسطرلاب رتبها علی اربعة فصول» و «باب فی جوامع علم الهیئة لکوشیار» یاد گردید. درفهرست لنینگراد چاپ ۱۹۵۲ ج۱ ص۵۰٦ از شرح مجمل الاصول کوشیار یاد شد.

این دفتر (نسخه‌ها) چهار گفتار است: «مدخل واصول ـ حکم برامورجهان ـ حکم برموالید وتحویل سال مولد ـ مجملی ازاختیارات» فهرست هر گفتاری در آغاز آن هست.

واژه‌های پارسی نمودار و کدخداه وسالخداه و دستوریه وهیلاج در آن دیده می شود.

آغاز: بسمله. حمد صلوة. قال الکیا الحکیم الجلیل ابوالحسن کوشیار بن کیان

بقیه حاشیه ازصفحه قبل

گاهشماری ص۲۱۰ و۷ـ۲۲٦ـ مجلهٔ مهر ش۵ سال ۸ ص۳۰۹ ـ مجلهٔ فرهنگ ش۵ سال ۱ ص۲۰۱ـ بیهقی ص۸۳ و۱۹۵.

(لبان خ) بن‌شهریار (باشهری خ) بن‌الجیلی رحمه‌الله : انی جمعت فی‌هذاالکتاب من‌اصول صناعةالاحکام وجملها ، والطریق‌التی اتصرف واستعمالها ماظننت کافیا فی معناه .. اذهی صناعة غیر مبرهنة وللخواطر والظنون مجال. وکلام‌الحشویة فیهابلا نهایة .. وجعلته یشتمل علی‌اربع مقالات .

انجام: ولایعجل‌الابعدالنظر الکثیروالفکرة الطویلة والتامل‌الشافی. ولنختم المقالةالرابعة بهذاالکتاب ، والکتاب بهذه‌المقالة والله عنده علم‌الحقایق والغیوب.

[۱۱٤٤]

۴۷۹ این نسخه بخط نسخ دربرگهای نخستین ونستعلیق دربرگهای پایان و باره ای‌جاها بی‌نقطه میباشد. درآغازآن چند برگی فرسوده‌شده وبرخی‌واژه‌ها درست خوانده نمیشود. نسخه درشامگاه دوشنبه۱۸ شعبان۱۱۱۱ نوشته‌شد. گ۱ الف—۵۸ب. مرتضی‌بن احمدحسینی‌دشتی (بامهر: المتوکل‌علی‌الله عبده‌المرتضی الحسینی) وملاعلی نوری دارندهٔ نسخه بودند .

عنوان در گ۱ الف بخط تازه‌تری اربع‌مقالات کوشیار نوشته شده .

(۳۶۰)—کاغذ فرنگی—جلد تیماج مشکی سادهٔ فرسودهٔ حاشیه‌دار

اندازه : ۱۴×۱۹ و۹×۱۳س۱۶

[۹۷۵] مختصری در قوت وضعف کواکب سیاره (فارسی)

آغاز: بسمله . الحمدلله رب‌العالمین .. این مختصریست دربیان قوی‌وضعیف کواکب سیاره .

انجام : و ما در آخر مثال یاد نمائیم تاادراکش آسان‌تر باشد. والسلام. تم.

[۱۱٤٥]

۹۵۰ این نسخه‌ش۳ دفتراست‌وبخط نستعلیق بانشانه‌های‌شنگرف میباشد. گ۱۲۲ ب — ۱۲۷ الف. از۱۲۸الف تا۱۳۳الف یازده جدول است درطول وعرض شهرها وغرهٔ ماههای عربی .

[۹۷۶] مختصری در معرفت سالهای موالید (فارسی)

ایندفتر در شناخت تحویل سالهای موالیداست وگزیدهٔ از سخنان ابومعشر

بلخی ستاره‌شناس(۱) .

آغاز: بسمله الحمدلله رب العالمین والعاقبة للمتقین ... اما بعد این مختصریست در معرفت تحویل سالهای موالید واحکام آن منتخب از کلام حکیم فاضل مدقق و کامل محقق ابومعشر جعفربن محمد بلخی ... واین مختصر مشتمل است بر نه مقاله.

انجام: ودلائل وحالات آنها رابا یکدیگر امتزاج دهند وبحسب آن حکم کنند. والحمدلله اولا وآخرا وظاهرا وباطناً تمت الکتاب ...علی ید ... احمدبن علی فتح‌الله فی السادس من شهر ربیع الثانی سنة سنة عشر والف من الهجرة النبویه .

[۱۱۴۶]

۴۷۸ این نسخه بنسخ خوش باعنوانها ونشانه‌های شنگرف میباشد . گ۷ ب ـ ۱۳۶ الف. شیخ العراقین دارندهٔ نسخه بوده ومهر او در گ۷ الف هست ونیز تاریخ زادن میرزا عبدالرسول سلطان العلما در بامداد روز چهارشنبه ۱۲ محرم ۱۲۰۰ .

(۱۴۱ف) ـ کاغذ سمرقندی ـ جلد تیماج سرخرنگی

اندازه : ۱۰×۱۹ و ۵×۵ر۱۲س۱۹

[۹۷۷] مختصری در موالید و نمودارها (فارسی)

دراین گفتار کوتاه ازعمل موالید ونمودارها گفتگو گردید ودر آن از نمودار

---

۱ ـ نسخه‌ای درمجلس بشماره ۲۱۴ هست ودر ۲۱۶ باب وباید جزاین دفتر باشد. فهرست گفتارهای ایندفتردر نسخه‌ماچنین است :

مقالهٔ اولی درمعرفت تحویل سالهای موالید در۸فصل(۷ب) .

مقالت دوم درمعرفت سالخدای در۲۳فصل (۱۳الف) .

مقالت سوم درتسییرات درده فصل(۳۸ب) .

مقالت چهارم درمعرفت فردارات سالهای موالید در۷فصل (۵۴ب) .

مقالت پنجم در گذشتن کواکب در وقت تحویل بمواضع اصیلتر خودو گذشتن بعضی بموضع بعضی در۸فصل (۶۴الف) .

مقالت ششم درمعرفت حالات کواکب وبروج دروقت تحویل در۶ فصل(۷۳الف) .

مقالت هفتم درانتقال کواکب وعقدتین از برجی ببرجی در۹فصل(۸۷ب) .

مقالت هشتم درمعرفت دلالات بودن کوکب درحفوظ کواکب در۱۵فصل(۱۰۴ب) .

مقالت نهم درمعرفت حالات مولود درماهها وروزها وساعتها ومعرفت قواطع و دلائل سال در۹فصل(۱۱۳الف) .

ماشاءالله مصری ووالیس اسکندرانی یاد میشود (گ۱۳۸ب).

آغاز: بسمله. الحمدلله رب العالمین ... اما بعد بدانکه این مختصریست مفید دربیان عمل موالید ونمودارات. چون منجم را خبردهند که درفلان وقت در فلان روز اتفاق ولادتی شد.

انجام: با استخراج سهام بطریق مذکور درجدول عمل کنند. تمت الرسالة بعون الله الملک الوهاب.

[۱۱۴۷]

۹۵۰ این نسخه ش۵ دفتراست وبخط نستعلیق میباشد گ۱۳۶ ب ـ ۱۴۰الف.

[۹۷۸] **المدخل الی احکام النجوم** (عربی)

ابی معشر جعفربن محمد بلخی(م ۲۸ رمضان۲۷۲) ریاضی‌دان وستاره‌شناس نامور ایران ایندفتررا درهشت‌مقاله پرداخت. در آغاز هرمقاله فهرست فصلهای هر یکی از آنها آمده ودردیباچه روشن گردیدکه احکام نجوم واختربینی درست است وپیش ازهمه رؤس هفتگانه (غرض ـ منفعت ـ واضع ـ نام کتاب ـ چه‌هنگام باید آنرا خواند ـ عملی‌است یاعلمی ـ قسمت) این‌علم یادگردید و بلخی ازخود و نام کتاب هم یادکرد وفهرست گفتارها را در«قسمت» آورد. اینست فهرست گفتارها:

۱ـ درمقدمات در۶ فصل (گ۱ب).

۲ـ درستارگان وصورتهای آسمانی وبرجها وطبایع آنها در۹ فصل(۲۹الف).

۳ـ دراثر هفت‌ستاره وآفتاب وماه ودرجزر ومد وجانور وکان وگیاه واثر ماه در آنها در۹فصل (۳۷الف).

۴ـ درسعد ونحس ستارگان وسخن خودبلخی در۹فصل (۵۵الف).

۵ـ درحظوظ ستارگان دربرجها وسخنان یونانیان وهندوان و پارسیان و بابلیان ومصریان در۲۲ فصل (۶۹الف).

۶ـ اثر برجها در۳۳فصل (۸۲ب).

۷ـ حالتهای ستارگان واثر آنها درچیزها در نه‌فصل (۱۰۳ب).

۸ـ درسهم‌ها در۹ فصل(۱۲۱ب) ـ اینکتابرا « المدخل‌الکبیر » نیز میگفته‌اند چنانکه درمیانهٔ همین نسخه دیده میشود .

آغاز: بسمله. الحمدلله‌الذی خلق‌السموات بمافیها من‌العجائب وجعل‌الکواکب زینة ومصابیحا ... القول‌الاول من کتاب‌المدخل الی‌احکام النجوم . هـذا کتاب الفه جعفربن محمدالمعروف بـابی معشرالخراسانی‌البلخی فی‌صناعة المدخل الی‌احکام النجوم وهی ثمانی مقالات .

انجام: الحساب فی‌عشرین درجه فکنا نعلم ان‌القمر کان هناك. تم کتاب‌المدخل من تألیف ابی‌معشرالمنجم . (ش۱۵۵طوس) .

[۱۱۴۸]

۴۷۰ این نسخه‌بخط نسخ باعنوانها ونشانه‌ها وجدولهای شنگرف میباشد. گ۲ب ـ ۱۴۶ب .

(۳۱۵۳ـ) ـ کاغذ سمرقندی‌ـ‌جلد تیماج سرخ ضربی

اندازه : ۱۵×۵ر۲۵ و ۱۰×۱۹ س‌م

[۹۷۹] **مدخل منظوم** (فارسی)

مثنوی‌است درستاره‌شناسی واختربینی بدین نام که‌دریکم‌جمادی‌دوم سال۱۳۱۶ بپایان رسید .

آغاز: بسمله. مرد دانا سخن ادا نکند ـ تا بنام حق ابتدا نکند ... کردم آغاز مدخل منظوم ـ یاد کردم دروبسی زنجوم .

انجام: وقت تاریخ نظم‌شد ظاهر ـ غره بود ازجمادی آخر ـ سیصد و شانزده ز هجرت بود ـ که بنظم همی زفکرت بود .

[۱۱۴۹]

۳۰۲ این نسخه ش۳ دفتر است وبخط نستعلیق بـا عنوانها ورقمهای شنگرف محمد کاظم محلاتی درذی‌حجه ۱۱۱۱ گ۹۷الف ـ ۱۰۲الف درپـایان دارد : «تمت الکتاب‌مدخل‌ومنظوم‌بعون‌الله ... شهرذی‌حجة‌الحرام‌سنة‌احدی‌عشرومائة بعدالف ۱۱۱۱ حرره‌العبد ... ابن‌محمدحسین محمدکاظم‌الحسینی» نیمی‌ازبرگ ۹۸ب‌و۹۹الف سفید و کتاب کم دارد .

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

[۹۸۰] المسائل فی احکام النجوم (عربی)

ازابو یوسف یعقوب بن علی قصرانی(۱) رازی ستاره‌شناس واختربین که در ری و بیشتر بافرمانروایان میزیسته واز ایندفتر پیداستکه درپیش‌بینی و پاسخ بهرگونه پرسشی ازروی قاعده‌های ستاره‌شماری بسیار آگاه وازسرامدان بوده است.

قفطی(ص۱۷٤) میگوید که‌اورا بنام قصرانی بهترمیشناسند وازاین «مسائل» او بسیار میستاید ومینویسد که نسخه‌ای از آن بخط طهرانی رازی رامن دارم ونکته‌ها وطرفه‌های شگفت انگیز این هنر در آن هست.

جلبی(۲:٤۲۵) پاره‌ای ازدیباچه «مسائل» راآورده وگفته که ابوعلی خیاط شاگرد ماشاءالله مختصری دراین باره دارد در۱۲۵ باب ـ چنانکه خواهیم دید قصرانی ازهر دوبهره برده است.

نسخه‌ای ازاین «مسائل» درکتابخانهٔ سپهسالار (ش٦۵۳) تاریخ ۱۷محرم ۱۲۳٤ بخط نسخ عباسعلی بن میرزا محمد نوری رودنی هست وبپارسی هم‌درآمده ونسخهٔ این ترجمهٔ لفظی پارسی درسپهسالار بخط نسخ تازهٔ محمد کاظم بن ملاصادق رازی فرشخانه‌ای بتاریخ ۱۷ذی‌حجهٔ (پیش‌از۱۲۵۳) ش٦۵۲هست وترجمان دانسته نشد که کیست. درکتابخانهٔ ملی تهران نیز نسخه‌ای از آن متن هست(فهرست معارف ج۱ ش ۱۲٤).

قصرانی دردیباچه میگوید: ستاره‌شناسی که قیاسی است ومیان علم توحید فطری وپزشکی حسی از هر دوارزنده‌تر است چه نخستین درمنش و نهاد وجبلت مردم‌هست وبپایگاهی نمیرساند. من‌حساب رادرخت وشناخت آسمان راریشه‌ها و احکام عام وخاص‌را میوهٔ ستاره‌شناسی یافتم. وحکمهای‌عام، قرانها وتحویلهای‌سال وکسوفها است‌وخاص آن موالیداست ومسائل که آسانتر و نوبرتر است‌وشنوندگان

---

۱ ـ قصران دروف وبیرون درنزدیك تهران وری است وبرای آن بنگرید به: مجلهٔ یادگارش۱۰سال۵تاریخ خرداد ۱۳۲۸خ‌ص۵۵ـ٦٤ گفتار آقای ستوده‌ـتهرانی درگاهنامه۳۱۰ ص۸۵ و۳۱۱ص۱۸۳ از قصرانی یاد نمود وسرگذشتی کوتاه از او آورد.

آنرا زود درمییابند. دراین بخش «مسائل» یاپرسش وپاسخ پیش ازمن کسی کتابی جامع ننوشت ومن نخستین بارمسئله‌ها رابترتیب دوازده برج درایندفتر آورده و گفته‌های پراکندهٔ دانشمندان‌را در آن گرد کردم. قصرانی چنانکه می‌بینیم‌میخواهد آنچه ازکارهای زندگی که برای مردم نادانسته‌است ومیخواهند بدان آگاه گردند ازروی ستاره‌شماری واختربینی روشن‌سازد وبپرسنده پاسخ گوید. پیش‌بینی های خود اوهم در آن هست. گذشته ازسخنان‌دانشمندان‌یونانی گفته‌های‌اختربینان هند دراینفتر بسیار آمده وبویژه درپیداکردن نام دزد ازگفتار هندوان بهره‌برده شد.

قصرانی‌در آغازچندمبحث میآورد: معرفةطایر المسئله، بقاءالادلة، جهات‌الداخل، المیتز علی‌السائل والمسئول عنه، دلیل‌الحاجة، شهادات‌الکواکب، شهادات‌القمر، شهادات صاحب‌الطالع، استخراج‌الدلیل فی‌المسئله، استخراج دلیل الضمیر، قول هرمس، ادراک‌الضمیر، قول بطلمیوس واسطفالس: قول دوروتیوس(Dorotheus دانشمندصیدائی‌سدهٔیکم) وانطیقوس(Antiochos ستاره‌شناس سده۲یا۳ـ گاهنامه ۳۱۰ص۲۰)، تفسیر قضاءالضمیر (ازگفتار بطلمیوس‌وماشاءالله وهرمس)، القضاء علی درجات‌الحمل، تفسیردلالة موضع‌الدلیل، دلالةالمشتری وزحل والقمر والشمس و عطارد وزهره ومریخ (دلالت همهٔ اینها درهشت طالع)، حکم‌الهند علی علم‌الخبی عمل‌الهشتیزخ(؟)، استخراج‌الضمیرمن‌قول‌الهند،قول‌جته، القضاء علی‌الکواکب(۱۲ برج)، سائل‌الضمیرراض اومتعنت اوممتحن، النظر فی‌الخبی ومافی‌الکف والقبضة، جوهرالخبی‌ولونه‌وعدده وحدانته واینه وحرکته وسکونه وشکله وطوله‌وقصره و جنسه‌فی‌الحدودفی‌قول بطلمیوس. فهرست مسئله‌ها بترتیب۱۲ برج چنین است:

البرج‌الاول من‌الطالع وهی ثمانیة ابواب (زندگی‌وعمر- افزایش‌و کاهش‌سعد- کشتی-باران- نامه‌ها در۹ فصل - نیازمندیها در۵فصل - پرسشها دربارهٔ شهرها و اقلیمها - زایچه) گ۵۷الف.

البرج‌الثانی من‌الطالع وفیه ستةابواب (یافتن خواسته در٤ فصل - شمارهٔ آن-

وام ـ بازرگانی ـ خرید وفروش ـ گمشده) گ۷۲ الف.

البرج الثالث من الطالع وفیه ثلثة ابواب (دربارهٔ برادر ودوست ـ نیکخواهی وفریبکاری اندرز دهنده ـ راستی ودروغ خبر) ۷۹ب.

البرج الرابع وهی خمسة ابواب (خرید زمین وباغ وروستا وخانه در٦فصل ـ قباله واجاره ـ گیاه وتخم ـ آب وکاریز ـ گنج دره فصل) ۸۱ب.

البرج الخامس وهی اربعة ابواب (آبستنی وزادن کودك در۷فصل ـ چگونگی کودك ـ پیغام آور وفرستاده در٤ فصل ـ بمهمانی رفتن وبمهمانی خواندن) ۹۰الف.

البرج السادس وهی ثمانیة ابواب (بیماری در۸فصل ـ پرسیدن اینکه کسی بیماراست یاتندرست ـ نشانه‌ها وخالها درتن ـ خرید برده ـ آزاد یافروخته شدن آن در٤فصل ـ چه کسی برای خداوندی برده خوب است ـ رهیدن گرفتار ودستگیر شده ـ جادو در٤ فصل) ۱۰۲ب.

البرج السابع من الطالع وهی ستة عشر بابا (زناشوئی در۸فصل ـ پرسش از خانواده وشوهر ـ نشست وخاست مرد بازن ـ پرسش دربارهٔ آن ـ گریختن برده وگمشدن خواسته در ۷ فصل ـ دزدیدن و پیداکردن دزد در ۲۱ فصل (در پایان فصل ۱۸ دارد: تم الجزو الاول من مسائل ابی یوسف یعقوب بن علی القصرانی عفاالله عنه. یتلوه الجزء الثانی من المسائل گ۱۵۹ب) دشمنی در۹فصل ـ جنك در۱۳ فصل ـ دربارهٔ آنکه گمان سرکشی ونافرمانی درباره اومیرود ـ سرکش ونافرمان دربرابر شاه وپرستار ـ نبرد وچپاول ـ رسیدن دشمن بشهریا سرزمین ـ شکاردر٤فصل ـ شرکت دره فصل ـ برادری ودوستی ودشمنی دوکس در٤ فصل ـ بودن کسی درخانه وجایگاه خود) گ۱۲۱ الف.

البرج الثامن وهی ثلثة ابواب (مرده یازنده بودن کسی ـ انجام یافتن سفارش ووصیت پس ازمرگ ـ رسیدن بارث) ۲۱٦ب.

البرج التاسع من الطالع وهی ستة ابواب (سفر در۹فصل ـ غایب در۹فصل ـ برگشتن دور افتاده ـ آموزش ـ دانشمند و کیمیاگر بودن ـ خواب دیدن شاه)

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران library.ut.ac.ir

۲۱۷ ب .

البرج العاشر من الطالع وهو ثمانية ابواب (بکاردولتی یاشاهی یا ریاست رسیدن در ۳ فصل ـ ماندن در کار دولت و پایداری شاهی و آغاز برافراشتن پرچم و پیمان بستن در ۳ فصل ـ سفر شاه ـ فرجام کار شاهی که از کارخویش دست کشید ـ برگشت واز سفر ـ شایستگی وسودمندی او در ۳ فصل ـ دراینکه کسی از نزدیکان شاه شده یانه ـ گشوده شدن شهر یا دژ) ۲٤۲ الف .

البرج الحاد یعشر من الطالع وهی ثلثة ابواب (خوشبختی و کاریکه امید بدان هست ـ دوستی دو کس ـ رسیدن دو دوست بیکدیگر) ۲۵۷ ب .

البرج الثانی عشر من الطالع وهی سبعة ابواب (دشمنی که ازاو میترسند ـ هراس وخونخواهی ـ بازداشته وزندانی در ۵ فصل ـ آبستنی ستور ورنك بچهٔ آن ـ خرید ستور ـ اسب دوانی و گرو گذاری ـ از کشته خونخواهی واز ستمدیده دادخواهی میشود یانه) ۲۵۸ ب .

یکباب در پایان (۲٦۹ الف) هست دربارهٔ وقت استخراج ـ درباب ۸ برج ۱۰ (گ ۲۵۷ ب) دراین که شهر ودژرا سپاهیان میگشایند یانه و کار بخونریزی خواهد کشیدیانه شکلی ازجفر میآورد که در نسخه‌ها جلی آن سفیداست و در نسخهٔ سپهسالار دیده میشود وبآن حساب پاسخ مسئله‌را میدهد.

قصرانی ازایندانشمندان یاد میکند: هرمس (۲ الف وچندین جای دیگر) ووالیس ودروئیوس (٦۵ الف و ۲۷۱ الف) وارسا فیلسوف هند (٦۵ ب و ۱۳٤ الف و ۲۳۸ الف) وماشاءالله(۱) (۱۸۷ الف و ۱۵۸ ب و ۲٦۹ ب) وتوفیل (تئوفیل ـ ۹٤ ب) وابوعلی خیاط (۲٦۹ ب) و کندی (۹۵ ب و ۱۷۱ الف و ۲۳۸ ب) وبطلمیوس (۱۳۵ ب وچندجای دیگر) وقول جنة الهندی فی معرفة تألیف الحروف و عدد الاشیاء (۱٦۷ ب) و کتاب الامثال

۱ـ ماشاءالله بن ساریه و نوبخت ستاره‌شناس بدستور منصور وقتی برای ساختن شهر بغداد (۲۵ ع ۲ سال ۱٤۵) اختیار کرده بودند. اوستاره‌شناس یهودی بوده ودفترها در این هنر بساخت واز دروئیوس وانطیقوس بهره برد (گاهنامه ۳۱۰ ص ۱۷ و ۳۰).

بزرگمهر(٤الف) ـ واژه‌های پیشگاه(۹۸ب)وشاه (۱۵۱ب)ودربجان ونهبهر(۱۴۲ الف وچندین جای دیگر) دراینفتر آمده است. در آغـاز دربند «معرفة شهادات الکواکب»دارد: «علی ماوصفت‌فی کتاب‌المدخل» گ۳الف. پس‌او کتاب‌مدخل نیز نوشته است.

قصرانی درفصل۱۳ باب ۸برج ۷(۲۰۲ب ـ ۲۰۳الف) ازجنك میان‌اساتکین وارکاتکین (او کوتکین ـ نسخهٔ سپهسالار) درری که خودآنرا دیده بود وازجنك وپیروزی و کشودن‌شهرری که احمدبن‌محمدعلوی پرسیده‌بود وجنك«حصلحوق» یاد میکند.

درفصل ۳باب۲ برج۱۰ (۲۵۱ب ـ ۲۵۲ب) از آمدن حسن‌بن زید (۲۵۰ـ ۲۷۰) بگرگان وماندن وی در آنجا و گریختن از آنجا پس ازسه‌سال ونیزرسیدن حسن‌بن محمد عقیقی بهمان‌شهرو گرفتار و کشته‌شدن او که خودقصرانی آنرا دیده بود و آمدن حسن‌بن زید باستراباد وماندنش در آنجاکه اینرا هم‌او دیده‌بوددر آن یاد گردید.ازتاریخ ابن‌اسفندیار(ص۲٤۹) برمیآید که‌رفتن پسرزید بگرگان‌و کشته شدن عقیقی در۲٦۹ رخ داده‌است (نیزجلد٦ مجلس۸مجالس المؤمنین) درهمینجا ازرسیدن عبیدالله‌بن‌الحسن بسلیمه (گویا سلمیه)که فرجام خوبی برای او نداشت وقصرانی هم آنـرا دیده بودیاد میشود ونیز ازرسیدن قاسم‌بن‌علی‌بری که دوسالی بیش نتوانست در آنجا بماند.

پس باید قصرانی ایندفتررا پس از۲٦۹ پرداخته باشد وخود اوهـم درهمین زمانها میزیسته است.

آغاز: بسمله. الحمدلله‌ذی‌المحامدالزاخرةوالعزةالقاهرةوالحجج‌الزاهرة... وجدت فیما عبرلناعن‌الاولین ... مراتب‌العلم ثلثة اعلاهاالمعرفة وهو علم‌التوحید ... واسفلها العلم‌المدرك بالحواس وهوعلم‌الطب واوسطهاالعلم المدرك‌بالقیاس وهوعلم النجوم ووجدت هذه‌المرتبة الوسطی اشرفها.

انجام: فیکون کذلك‌الذی یسئل‌عنه‌فرحا وصلاحا باذن‌الله. تم‌الکتاب‌بکمال

ماقصدنا له والحمدلله ولی الحمد واهل الفضل وصلی الله علی سیدنا محمد ... وحسبنا الله ونعم الوکیل.

[۱۱۵۰]

این نسخه بخط نسخ باعنوانهای شنگرف تاریخ پایان ذی‌قعده ۱۲۲۷ میباشد
۵ ۸۲۶ ودر انجام آن دارد: «تمت المسائل ابی یوسف یعقوب بن علی القصرانی بعون الله الملک المتعال فی سلخ شهر ذی‌قعدة الحرام سنة ۱۲۲۷ ۴۴۴» در آن حاشیه‌هائی است ازمدخل کبیرا بومعشر بنستعلیق گ۲ب ـ۳الف وزیج گورگانی وازعبداللطیف بنستعلیق که درپاره‌ای جاها ازقصرانی خرده میگیرد در گ۴ب حاشیه‌ایست ازمحمداکبر بخط
۱۰ نستعلیق که در آن ازاستخراج تسییرات وفردارات درروز سه‌شنبه نهم ربیع دوم سال ۱۲۳۰ (نوروز ۷۳۷ ملکشاهی) یادمیکند وگویا همواستکه عبارتهائی از ابومعشر و زیج گورگانی درهامش آورده است. ومهراو «لااله الاالله الملک الحق المبین عبده محمد اکبر» در گ۱الف دیده میشود. در گ۲۷۴ب ازتاریخ شب آدینه ۱۹ رجب ۱۲۰۴ یادشد گ۱ب ـ ۲۷۳ب.

(۳۴۴)ـ کاغذ فرنگی ـ جلد تیماج مرغ ساده

۱ اندازه: ۱۴×۲۰ و۹×۱۹ س‌م

[۹۸۱] **معیار الساعات** (فارسی)

فیض کاشانی (۱۰۰۷ـ۱۰۹۱) اینفتررا دراختیارات ازروی خبرهای شیعی وگفتار دانشمندان دردومقصد (۱ـ اختیاراوقات جهت مهمات در ۱۴ فصل ۲ـ اختیارساعات در ۳ فصل) بپرداخت ودر ۱۰۲۶ آنرا بپایان رساند. درفصل ۲ مقصد ۲ شعرهائی درنیك
۲۰ وبد بودن ماه دربرجها ازعلامهٔ طوسی آورده شده (گ۱۰ب ـ۱۱ب).

آغاز: بسمله. دم‌بدم‌هونفس بنفس هزاران‌سپاس‌وستایش مرخدایرا که‌پروردگار جهانیان است... چنین گوید محسن‌بن مرتضی ... که این‌رساله موسوم است بمعیار الساعات.

انجام: این بود آنچه اراده داشتیم که دراینکتاب ایراد کنیم. تاریخ کتاب: «معیار
۲۵ الساعات بانجام آمد».

کتابخانه دانشگاه تهران library.ut.ac.ir

[۱۱۵۱]

این نسخه بخط نستعلیق وشکسته باعنوانهای شنگرف میباشد ودر پایان دارد:
۴۸۱ « واتفق الفراغ من تسویده مع تشویش الحال وتفرقة الخیال ضحوة یوم الاحد ثالث شهر ذی حجة الحرام من شهور سنة اثنین وتسعین بعد الالف الهجریة النبویة علیه وآله افضل الصلوات... علی کل حال» آنگاه در برگهای ۱۴ و ۱۵ چهار جدول اختیارات است ودر برگ ۱۶ الف نوشته شده : «والحمدلله اولا وآخرا ... المنتخبین الی یوم الدین تمت » .

(۳۱۶ ف) ـ کاغذ سمرقندی ـ جلد تیماج زرد تازه
اندازه : ۱۲٫۵×۸٫۵ در ۲۱ و ۶ × ۱۲ س ۱۴

[۹۸۲] معیار العقول (فارسی)

این رساله ازشیخ رئیس دانسته شده ودره باب است واز جر ثقیل در آن گفتگو میشود ویکبار درهند وبارهٔ دیگر درجشن هزاره ابن سینا بسال ۱۳۳۱خ در تهران با دیباچهٔ آقای همائی بچاپ رسید(۱) .

---

۱ ـ ارشمیدس سیراکوزی (۲۸۷ـ۲۱۲ پیش از م) آورندهٔ علم جر ثقیل وحیل است . او بود که برای نگاهداری شهر سیراکوز از یورش رومیان ماشینهای جنگی ساخته است. میگویند که اودم وپیچ وچرخ دندانه‌دار وقرقرهٔ چنبنده و چرخ گردان و اهرم یابارخیز (مخل) راساخت ومیگفت که اگر تکیه گاهی میداشتم زمین را ازجایش بیرون میبردم. ارشمیدس هنگامیکه بمصر رفت برای خشك کردن زمینهای باتلاقی آنجا تلمبه‌ای آبی یا لولب بساخت که آب رااز پائین ببالا میبرده است (لاروس سده ۱۹ و ۲۰) ایدانشمند دربارهٔ آبیاری روستاهای مصر نیز کارهائی کرد (قفطی ص ۴۹) .

همو برای سنجیدن زروسیم تاج پادشاه سیراکوز (هیرون نزدیك ۳۰۶ـ نزدیك ۲۱۶ Hiéron) بفشار آب واثر آن درسنگینی جسمها برخورد وترازوی آبی (میزان الحکمه) بساخت که بیرونی وخازنی آنرا کامل ساخته‌اند. ابن ندیم (ص ۳۷۲) از «آلة ساعات الماء التی یرمی بالنبادق مقالة» ارشمیدس یاد میکند ابن رن (نزدیك ۵۰) مصری رومی اسکندرانی که براصول اقلیدس گزارش نوشته وشکهای آنرا حل نمود «کتاب شیل الاثقال» و«الحیل الروحانیه» دارد (ابن ندیم ص ۳۷۱ و ۳۷۶ـ قفطی ص ۵۳) ازسه فرزند موسی بن شاکر خوارزمی (محمد واحمد وحسن) محمد (م ع ۱ سال

بقیه حاشیه درصفحه بعد

آغاز: بسمله‌الحمدلله‌الذی رفع مقادیر اهل‌الکمال... بعد ازحمد پروردگار ... چنین گوید ... ابوعلی ... که این رساله‌ایست بی‌نظیر وبدیل دربیان اعماك جرثقیل مشتمل برابواب وفصول‌مـمی بمعیارالمقول .

انجام: پس واجب است که چرخهارا باستقامت یکدیگرسازند برین جمله که نموده آمد. تمت‌الکتاب بعون‌الملك‌الوهاب (پس ازشکل مثلثی درنسخهٔمادارد:) صورت ممثلث قائم‌الزاویه. مخفی مبادکه دراصل این‌رساله جمله اشکال‌چنان‌مرقوم بود بفهم هرکس نمی‌آمد لهذا دقت‌نمود یك‌یك شکل‌را ازعلم دورنما صحیح‌نمود نوشته شدمگردرفصل‌سوم باب‌سوم شکلی‌که ازسه‌بیرم مرکب است صحتش‌بذهن نیامد بنابراین مطابق اصل مرقوم گردید. این‌رساله ازروی رساله‌که درهند چـاپ نموده بودند مرقوم گردید .

[۱۱۵۲]

۸۹۲ ایـن نسخه شماره۲ دفتراست وبخط نستعلیق شکسته درجدول با عنوانهـا و نشانه های شنگرف میباشد وازروی‌چاپ هند نوشته شده گ ۳۰ ب ـ ۳۷ ب ۵ر۷×۱۵س۲۰. شماره۳ اینفترسالهایست دربلاغت بنام نخبةالبیان دربك

بقیه حاشیه ازصفحه قبل

۲۵۹)واحمد«کتاب‌الحیل» نوشتندواحمد ازایرن وبرادرخود محمد دراین هنربرتری داشت (ابن‌ندیم ص۹ـ۳۷۸ـقفطی ص۲۰۸ و۲۸۷) وابن‌ندیم از«کتاب‌الحیل» احمد یاد نمود .

چلبی دربارهٔ علم جرالاثقال مینویسد که دراین هنراز افزارهائی گفتگو میشود که باآنها بتوان چیزهای سنگین‌را باکمترین نیروکشید وایرن درنگارش خویش روشن نمود که چگونه باپانصد رطل‌میتوان صدهزار رطل‌را ازجایش بیرون‌برد .

فخررازی‌درجامع‌العلوم یاستینی (چاپ‌بمبئی در۱۳۲۳) ازعلم‌الاثقال (ص۷ـ۱۵۳) وعلم‌آلات‌الحروب (۶۰ـ۱۵۷) سخن‌راند.

شمس‌الدین محمدآملی درنفائس‌الفنون درفن۱۱ مقالهٔ۵ فروع ریاضی از بخش ۲ علوم اوائل ازعلم حیل گفتگو نمود ونقل میاه وجرااثقال وآلات حروب‌را از این هنر دانست وحیل‌را چنین شناساند: «معرفت اصولی که‌بدان براظهار امورغریبه ازحرکات وآلات قادر باشند» (ص۹ـ۲۵۸ چاپ۱۳۱۶ تهران) .

مقدمه و پنج فصل و یك خاتمه و بیارسی ازمهذبن ابی‌ذر نراقی بخط تعلیق تاریخ ۱۲۲۹ گ ۴۰ب ـ ۶۹ب (س ۲۰ این فهرست).

[۹۸۳] معینیه (فارسی)

خواجه‌طوسی ایندفتررا در ٤مقاله‌هریك‌چندباب، هنگامیکه دردربارشهریار ایران عبدالرحیم‌بن ابی‌منصورمیزیسته، برای پادشاه‌زادهٔ ایران معین‌الدولة والدین ابوالشمس‌فرزند عبدالرحیم، درستاره‌شناسی واختربینی نگاشته وبنام‌او کرده‌است. دردیباچهٔ نسخه ش۲۱۲مجلس گویا بغلط «رسالة‌المفید» نوشته شده وفهرست‌نگار پنداشت که ایندفتررا دونام‌است یکی«المفید» دیگری «المعینیه» درش۱۸۰مجلس دارد که این دفتربا حل‌مالاینحل معینیه وزبدةالهیة همه ازطوسی بچاپ رسید.(نیز ش۱۸۰ آنجا) درطوس‌نسخه‌ای هست که در٦٦٥ درروزگار طوسی نوشته شده(ش ۹۳) چهارمقالهٔ ایندفتر چنین‌است : (مقدمات هیئت دردو باب ـ هیئات آسمانها و جرمهای علوی در۱٤باب ـ هیأت زمین دردوازده باب ـ شناختن بعدها وجرمها در شش باب) (ش۱۲۵ج۱ فهرست معارف).

چلبی (۱:٥٦٦) از ایندفتر یاد نموده وندانست از کیست مانند ایوانف در فهرست بنگال ش٥٧٥ چنانکه دردیباچهٔ نسخهٔ ش۱۰۹٤ ماهم‌نامی ازطوسی برده نشده. ازسنجش ایندفترباهیئت فارسی قوشچی پیداستکه اوازخواجه گرفته است

آغاز: بسمله. رب‌اعن! (وبه ثقتی) سپاس و ستایش حضرت عزت ذوالجلال راکه انواردقایق حکمت اوازهرذرهٔ ازذرات کائنات تابان‌است ... چنین گویدمؤلف کتاب نصیرالدین محمدبن‌الحسن‌الطوسی ... که تا محررراین سواد شرف مجاورت حضرت... ناصرالحق والدین...شهریارایران عبدالرحیم‌بن‌ابی‌منصور... یافته‌است... همت‌او برنیل دولت‌خدمت پادشاه‌زادهٔ‌ایران... معین‌الدولة والدین... اکرم‌واشرف ایران ابوالشمس‌بن عبدالرحیم ... موقوف بوده است... واز خاندان مجدوکرم ... اشارتی بتحریر فصلی چند درشرح اوضاع اجرام وبیان‌شمهٔ ازعلمیات واحکام‌بدین مخلص وهوادار متخصص نفاذ یافت ... پس ازروی استعجال ... بتحریراین مختصر

ابتدا کرده آمده و آنرا الرسالة المعینیه نام نهاده شد.

انجام: وچون آنچه در صدر کتاب وعده داده بودیم ازشرح علم هیأت برسبیل اجمال بتقدیم رسید رساله‌را برین فصل ومقالت ختم کنیم ... وتحریری که افتاد از سرارتجال بی‌تتبع رویت رفت ایزد سبحانه و تعالی دولت این‌خاندان مجد وشرف مؤید گرداناد و آنچه مقتضی ثبات ونظام ومستدعی حصول مرام بود ارزانی داراد. انه‌اللطیف المجیب والهادی الی‌سبیل‌الرشاد.

[۱۱۵۳]

۱۰۱٤ این نسخه ش۱ دفتراست وبخط نستعلیق درپاره‌ای جاها بی‌نقطه باعنوانها و نشانه‌ها وشکلهای شنگرف. گ۱ب ـ ۱۰٦الف. در۱۰٦ب یك‌شکل است.

[۱۱۵٤]

۱۰۹٤ این نسخه بخط‌نسخ با عنوانهای درشتتر با شنگرف ونشانه‌ها ورقمها وشکلها نیز بشنگرف‌است. دوبرگ نخستین وبرگ پایان بریدگی‌دارد و کاغذ روی‌آنها چسباندند وبرخی عبارتها خوانده نمیشود. گ۲ب ـ ٤۲الف. دربرگهای٤۲ب و٤۳الف جدول طول وعرض شهرها است بارقمهای نجومی. این‌نسخه اندکی با ش ۱ر۱۰۱٤ جدائی‌دارد وچنین‌است پایان‌آن: «برسبیل اجمال بتقدیم‌رسید رساله‌رابدین فصل ومقاله ختم کنیم اگرخطائی قلمی‌یا خللی درعبارات یادر مفهوم‌یا سهودر...معذور باید داشت که بر... ارتجال درحال استعجال اتفاق ...» دوسه کلمه بریده شده وکاغذ رویش چسباندند وخوانده‌نمیشود. شکلها دراین نسخه کاملتر دیده‌میشود. ونام‌خواجه طوسی دردیباچهٔ آن‌برده نشده است.

(۳۴۴) ـ کاغذ سپاهانی ـ جلد تیماج زرد ضربی
اندازه: ۵ر۱٦×۵ر۲۴ وحر۱۰×۱۸س

[۹۸٤] مقالة فی احکام النجوم (عربی)

این گفتار دراختربینی واحکام نجوم است وازارسطو پنداشته‌اند.

آغاز: بسمله وبه‌نستعین مقالة فیلسوف ارسطوطالیس فی‌احکام‌النجوم. قال: المشتری والزهرة اذا کانا فی‌المقام‌الثانی اعطیاالخیرالکثیر.

انجام: دل‌علی خلاص‌الاخوان‌من‌البلاء. واللّٰه‌اعلم. تمت‌النسخة‌الشریفة‌المنسوبة الی فیلسوف‌الاعظم‌الاکرم والحکیم‌الفاضل‌الکامل ارسطوطالیس. تمت.

[۱۱۵۵]

۳۴۷ این نسخه۲ دفتراست وبخط نستعلیق بانشانه‌های شنگرف ـ۳۶ب ـ ۳۹الف.

[۶۸۵] مقالةفی احکام‌النجوم (عربی)

این گفتار که درصد بند ودر اختربینی است هم از ارسطو دانسته وگفته‌اند که برای اسکندر نگاشته است.

آغاز: بسمله وبه‌التوفیق وضع ارسطو للاسکندر رسم‌هذه‌الفصول بالقضایا وهی مائة فصل.

الاول: الفلك مطبوع وافعاله اتفاقیة. الانسان مختار و افعاله اختیاریة.

[۱۱۵۶]

۳۴۷ این نسخه ش۳ دفتراست وبخط نستعلیق بانشانه‌های‌شنگرف وپایان‌آن‌آغاز بند نود ویکم‌است بدینگونه: «۹۱ ـ الکوکب المحترق‌الذی تحت‌الشمس بمنزلةالاسیر فهولا یقدر علی‌شئی جزم بفعله فی‌قبضه» درهامش بجای همین بندبدینگونه آمده: «المحترق لتحت‌الشعاع کالاسیرفی‌قبضته... قاهر قداستولی علیه‌فلا یقدر علی‌شئ والراجع کالمریض‌المشغول بنفسه لیس‌تقوی علی فعل شئ بسقوط قوته و ضعفه والهابط کالمقهور والمنکوب حتی یتخلص من‌نکبته» جای‌یك کلمه سوراخ شده و خوانده نمیشود که نقطه گذاری گردید وگویا «تحت» باشد گ۴۰ب ـ۴۷ب.

[۹۸۶] من لایحضره‌التقویم (عربی)

فیض‌کاشانی دردیباچهٔ این نامه که دومین‌بار «غنیةالانام فی معرفةالساعات و الایام» نامیده میگوید که میخواهم تقویمی از روی روایتهای معصومان بنویسم که احکام نجوم نیز در آن باشد. این‌نامه دارای یك‌مقدمه (دراینکه شب وروز کدام پیشتراست) ودومقاله(اخبار درنجوم ـ احکام‌نجوم) ویك خاتمه(ساعتهای‌استخاره) میباشد. کاشانی میخواهد مسئله‌های ستاره‌شناسی‌را مانند پیش بودن شب‌برروز نه آنچنانکه ستاره‌شناسان روزرا پیش ازشب میشمرند وهمچنین سعد ونحس‌روزها وکارهاکه درآنها رخداده وکارهاکه میشود درآنهاکرد ازروی خبرهای شیعی ثابت کند ومیگوید روزهائیکه درخبرشیعی نیك‌یا بد شمرده شد ازماههای پارسی است چنانکه درلوایح‌القمر کاشفی یادگردید وبد وخوب درروزهای ماههای تازی

هم هست. شعرهای پارسی نیز در آن آمده است. نشانه‌های آئین‌وفرهنگ‌مزدیسنی درسراسر آن پیدا است۱ درپایان مقاله ۳بلوایح‌القمر بازگشت میدهد. درمطلب۱ مقاله۳ شعرهای طوسی که درمعیارالساعات آورده‌شده دیده میشود (گ۲۱).

آغاز: بسمله. الحمدلله‌الذی کورالليل علی‌النهار وکورالنهار علی‌الليل... فيقول

۵ ... محمدبن‌مرتضی‌الملقب بمحسن.

انجام: الاوقات الردية حتی‌نکون فی‌یسر منه‌وعافية. الحمدلله حمداکثیراوصلی الله علی‌محمد ... کثیراکثیرا.

[۱۱۵۷]

این نسخه ش۱ دفتراست وبخط نسخ‌خوش باعنوانهای شنگرف درمتن وهامش
۹۰۳ ۱۰ باجدولها ودائره‌های شنگرف میباشد وعبدالکریم‌بن ابوالحسن خوراسکانی نزدیک۱۲۱۴ آنرا نوشت. گ۹الف ـ ۲۴ب. حاشیه‌هائی دارد که گویا ازخود کاشانی است.

نسخه‌ای ازمصباح‌الشریعه ومفتاح‌الحقیقه که درص۴۹۵ اینفهرست شناسانده شده (گ۱۴۲ الف ـ ۱۷۷ الف) وخراجية علی‌بن عبدالعالی (گ۱۷۷الف ـ ۱۹۶ب)

۱۵ بهمین‌خط دراین‌دفتر دیده میشود. و گفتارهای دیگر.

(۳۱۹۷ف)ـ کاغذ فرنگی ـ جلد گیماج‌مشکی‌ساده

اندازه : ۹×۱۷٫۵ و۶×۱۱ در ۴۱ س

[۹۸۷] منتخب‌زیج جدید گورگانی (فارسی)

دراین گفتار ازمقالهٔ سوم شرح زیج جدیدگورگانی میرزا الغ‌بیک‌گزین شده و

۲۰ ۱۹ باب است.

آغاز: بسمله وبه نستعین. این‌مسوده‌ایست‌منتخب ازشرح زیج جدیدگورگانی ازمقالهٔ سوم درمعرفت روش ستارگان ومواضع ایشان در طول وعرض.

انجام: برمطالع افزوده باشیم وبیافزائیم اگر کاسته باشیم آنچه باید برآید مطلوب باشد. تمه‌الکتاب.

---

۲۵ کاشانی تقویم‌المحسنین واحسن‌التقویم هم‌دارد که باترجمهٔ پارسی میان‌سطرها وبا توضیح‌المقاصد شیخ بهائی درتبریز بسال ۱۳۱۵ بچاپ‌رسید.

[۱۱۵۸]

۹۵۰ این نسخه ش۲ دفتر است و بخط شکسته نستعلیق باعنوانهای شنگرف ۵ب ـ ۱۱٤ب . برگهای ۱۱۷و۱۱۸ جدولی است درقوت وضعف سیارات و برگ ۱۱۹ الف وب از کتابی است درستاره‌شناسی نوشته در ۱ ذی‌حجهٔ ۸۷۸ برابر با ۲ شهریور ۸٤۳ یزدگردی ودر آن یادمیشود ازخشکسالی تبرستان درروزگار حسین بن زیدعلوی که برای نمازباران بیابان رفته‌اند وهنوز نمازرا بپایان نبرده بودند که آتش درشهرافتاد وپاك بسوخت.چه بدهنگامی‌را برای نمازبرگزیده بودند!! دربرك های ۱۲۰ـ۱۲۱ سه‌جدول است درسهام موالید .

[۹۸۸] مواضع توابت (فارسی)

دراین گفتار مواضع توابت شناخته میشود ودر آن ازکار حکیم محی‌الدین مغربی دررصد جدید مراغه یادگردید(۱۷۰ب) .

آغاز: درمعرفت مواضع توابت. مواضع توابت رابحسب اول سال‌صماهجری درجدول وضع کردیم ... واین موافق رصد ایلخانی است .

انجام: یعنی آخراقلیم رابع تااقلیم اول. تمت.

[۱۱۵۹]

۹۵۰ این نسخه ش۱۰ دفتر است وبخط نستعلیق گ۱۷۰ب ـ ۱۷۱ب . دربرگ ۱۷۲ الف گفتاری است ازمیرزا قاضی درتسییر درجهٔ کواکب به‌نستعلیق ریز.

[۹۸۹] نسبت مؤلفه (عربی)

این گفتار درنسبت مؤلفه یاتناسب تألیفی است که درهنر موسیقی بکارمیرود. در آن ازشرف‌الافاضل یزدی یادگردید .

آغاز: فی‌النسبة المؤلفة. النسبة المؤلفة ویقال لها التناسب التألیفی ایضا لاعتبارها فی‌صناعة التألیف اعنی الموسیقی .

انجام: باستخراج هذاالمعمی باسم ولی: درنسبت مؤلفه گر دره‌فتاد ـ اصغر بجوی وسازمقدم زاعظمش .

[۱۱۶۰]

این نسخه ش۱۳ دفتراست و بخط نستعلیق نزدیك ۱۱۹۸ گ۷۹پ-۸۰ب. پیش
۱۰۸۸ ازاین پاره‌ای‌است ازرسالةالتوضیحات حسام‌الدین لاهیجی درآگاهی ازمغیبات
گ۷۷ب ۷۸الف. وازمرآت‌الحقائق ومجلی‌الدقائق غیاث‌الدین منصوردشتکی
که درص۳۵۳ شناسانده شده دربارهٔ اینکه وضو وغسل وزکوة روزه وحج چیست و
حکمت فلسفی وطبیعی و خلقی آنها گ۷۸ الف وب. پس ازاین ازحاشیهٔ نفحات‌است‌در
انبساط وانقباض زمان بپارسی۸۱الف. همه‌اینها بهمان خط.

[۹۹۰] نمودار هرمس (فارسی)

دراین گفتار نمودار مسقط‌النطفه چنانکه ازهرمس پرورد گاریونانی پنداشته‌اند
آمده ودرآن ازاساس الحکمه هرمس‌یادگردید(۱الف).

آغاز: درمعرفت نمودارهرمس که آنرا نمودار مسقط‌النطفه خوانند.

انجام: این است طریق عمل این‌جدول (سه‌جدول دارد).

[۱۱۶۱]

۹۵۰ این‌نسخه ش۱ دفتراست وبخط نستعلیق بارقمها و عنوانهای شنگرف. گ ۱
الف - ۳ب.

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

تا اینجا گفتار هشتم ازفهرست کتابهای فلسفی وعلمی کتابخانهٔ دانشگاه
تهران‌بپایان رسید وگفتارنهم ازاین پس خواهدآمد.

گردآورنده ونگارندهٔ این فهرست: محمد تقی‌دانش‌پژوه

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

گفتار نهم

هنرهای شگفت‌انگیز ــ علوم غریبه

افسون ـ جادو ـ جفر ـ حروف ـ دم ـ رمل ـ شانه بینی ـ طلسم
ـ کف بینی ـ کیمیا ـ ماسه بندی ـ نیایش ستارگان ـ نیرنگ ـ وهم

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

صدر شهید مؤیدالدین ابواسمعیل حسین بن علی طغرائی نویسندهٔ سپاهانی و سرایندهٔ «لامیة العجم» و کشتهٔ در ۵۱۵ نگارندهٔ مفاتیح الرحمه و اسرار الحکمه و رسالهٔ خاتمه والارشاد الی الاولاد (ش ۷۳۰/۵ مجلس) و جامع الاسرار (ش ۱۲۹۸ گوتا ص۷۹ فهرست سیگل) میباشد.

طغرائی در این نامه کیمیائی میگوید: مبادا آنچه از داروها و افزارها و دستورها که در نامه‌ها آشکارا نوشته‌اند بکار ببرید و گمراه گردید. اینکه میبینید فرزانگان آنها را برمز نشان میدهند برای اینستکه بدست نابایستگان نیافتد. در شناختن آنها باید درست اندیشید و بر رسید و ورزیده گشت و دانشهای گوناگون فرا گرفت. چه این هنر را جز آنکه خدایش برانگیزد استادی نیست. بدانید آنچه از سنگها در این نامه یادشده رمزیست حکمت خدای و دوستان او را ـ طغرائی پس از این مبحث کیمیا را با اصول دینی و عرفانی میسنجد و رازهای دانشمندان پیشین و پسین را در آن میآورد. در آن از الصفوة جابر یاد گردید.

آغاز: بسمله. الحمدلله وحده. وصلی الله علی محمد و آله. قال الصدر الشهید السعید مؤیدالدین ابواسمعیل ابن علی الطغرائی الاصبهانی عفی الله تعالی عنه وبعد اسعدکم الله تعالی یابنی بطاعته وحبب الیکم العمل لمرضاته.

انجام: وانا اکرر علیکم الوصیة بالکتمان والاحسان والله تعالی ولی الامتنان فان اذعتموه واضعتموه فالله تعالی بینی وبینکم وهو خلیفتی علیکم جعلنا الله و ایاکم من الفائزین برحمته الشاکرین لنعمته انه جواد کریم وصلی الله علی محمد و آله اجمعین.

[۱۱۶۲]

۹۴۱ این نسخه ش ۱۰ دفتر است و بخطش ۱ آن. گ ۴۴ الف ـ ۴۵ ب. در پایان دارد «تامل السودة فانها لا یخلو عن السقم والترك والتصحیف».

[۹۹۲] الاساس (عربی)

این نگارش از هرمس تریسمگیستوس پروردگار یونانی پنداشته شد ودر آغاز دارد که آنرا درمیانهٔ دفترهای ستاره‌شماری واختربینی «هشتاد وپنج باب» مینامندو خود هرمس که درنعمت ودانش بردیگر دانشمندان سه‌بار بزرگتر است آنرا «کتاب کبیر» نامیده‌است ووالیس درنگارشهای خودمیگوید که من این دانش‌را از «اساس» گرفته‌ام و آن پایهٔ ستاره‌شماری است وماشاءالله گوید که من از «دفتر هشتاد و پنج» بهره بردم و آن کلید اختربینی است ـ این نگارش دودفتر است نخستین «مفتاح علم النجوم» در ٤٥ باب. دوم ازباب ٤٦ است تا ٥٠ واز ٨٥ باب وبرای افتتاح قضاءمیباشد

آغاز: الکتاب الاول مفتاح علم النجوم . رسالة هرمس المسمی بالاساس. بسمله . الحمدلله وصلی الله علی خیر خلقه ... تسلیما . بعد هذا کتاب الاساس وهوالذی یسمی فی کتب النجوم «الخمسة والثمانون بابا» وهو کتاب هرمس المفضل بالنعمة والعلم عن جمیع العلماء بمثل ثلاثة اضعاف علیهم وکان یسمی هرمس هذا الکتاب کتاب الکبیر ان یقول فی کتبه انی اخرجت فی القضا جمیع مااحتاج الیه من الکتاب الکبیر .

انجام: فانظر فیه وفی سهمه کما نظرت فی باب الرجاء والله اعلم بحقیقة الاشیاء. هذا کتاب اخرجه الهرمس من الخمسة والثمانین بابا والحمدلله اولا و آخرا .

[۱۱۶۳]

۹۶۰ این نسخه ش۱ دفتراست وبخط نسخ باعنوانهای شنگرف اسمعیل بن حاجی مقیم سراخه‌ای سمنانی در ۱۲۸۱ گ۱ الف ـ ۲۸ ب .

[۹۹۳] اسرار النجوم (فارسی)

علی مردان فرزند محمد حسن درانی کرمانی سرکردهٔ لشکر در دزك و چالق مکران رفته ودردزك ملاهرون الدین آخوندصاحب‌را بدید وششماه در آنجابماند واز اوهنر «ماسه‌بندی» آموخت وبمیهن خویش برگشت واین نامه‌را برای فتحعلیشاه ومحمد ابراهیمخان قاجار فرمانروای کرمان نگاشته‌است. واین‌هنر بدینگونه‌است که دختری ازپشم شتر بریسد ورشته‌ها راگره‌زنند وباشکلهائیکه از بستن رشته‌ها پیدا میشود جادوگری کنند بروشی که دراین نامه آمده است .

آغاز: بسمله. حمد بیحد و کران وثنای بیعد وپایان واجب الوجود را سزا است که جمیع اسرار «کنت کنزا مخفیا» در آئینهٔ قدرتش پیدا است.

انجام: بادو نفر ملاقات حاصل .. خـانه وولایت .. چه خواهد کرد. تمت الرسالة بعون الله.

[۱۱۶۴]

این نسخه ش۸ دفتر است و بخط شکسته نستعلیق و شکلهای ماسه بندی بشنگرف وزعفرانی رنگ ۱۵۷ب ـ ۲۵۷ب. برگ پایان در پائین گوشهٔ راست کمی بریده شده واندکی ازمتن خوانده نمیشود.

(۲۷۰×۳۵)ـ کاغذ فرنگی ـ جلد تیماج زرد تازه ساده

اندازه: ۱۱×۱۷ و ۸×۱۴ س ۲۰ و ۲۱

[۹۹۴] **اصابة المبتدی و غایة المنتهی** (عربی)

پاره‌ایست از «اصابة المبتدی و غایة المنتهی» که «امام فاضل ابی القسم بن عبد الصمد بن عبد الجلیل رومی» دررمل نگاشته است. در ۱۴ فصل است.

آغاز: هذه نبذة فی کتاب «اصابة المبتدی وغایة المنتهی» فی علم الرمل جمع الامام الفاضل ابی القسم ابن عبد الصمد بن عبد الجلیل الرومی رحمه الله وهی خمسة. الفصل الاول فی احکام البربر. فاقول ان البیوت الاثنی عشر والاشکال الستة عشر هی بمنزلة الدلیل والمدلول علیها هی الاشیاء التی تنسب الیها من الکائنات.

انجام: والتزویج والشراء وما اشبه ذلك. والله. تمت الرسالة بحمد الله وتوفیقه. وحسبنا الله ونعم الوکیل. نعم المولی ونعم النصیر.

[۱۱۶۵]

۸۲۱ این نسخه شمارهٔ ۱۱ دفتر است و بخط نسخ نزدیك ۱۳۱۷ گ ۵۱ب ـ ۶۰ب.

[۹۹۵] **افسون** (فارسی)

دراین دفتر افسونها وتعویذها نوشته شده است.

[۱۱۶۶]

۸۱۴ این نسخه بخط نسخ درجدول برنك شنگرف وسیاه با عنوانها وبرخی از نشانه‌ها ورقمها بشنگرف ولاجورد میباشد وجدولهائی درآن هست. وچنین

است آغاز وانجام آن: «الحب. باری اگرخواهی که کسی راازعشق خوددیوانه کنی،... باب بیستم‌دربیان دانستن تعویذهای آبی (گ۱۹۹الف)ـ باب شصت ویکم دربیان زکی نامه‌امرت کهری ...زکی‌یکپاس بین‌نیم پاس...زکی‌نیم‌پاس‌احراق نیم‌پاس بین‌نیم‌پاس ـ گ ۲۳۰ب» برگهای۱ تا۹۷ درنسخه نیست. حاشیه‌هائی دارد.

(۳۱۳۳) ـ کاغذ سمرقندی ـ جلدتیماج زردتازه
اندازه: ۱٦×هر۲۵و۱۰×۵ر۱۷س۱۷

[۹۹٦] البحریه (فارسی)

این‌نامهٔ کیمیائی ازنگارندهٔ «مرآت‌العجائب» است ودنبالهٔ آن ومانند هر دو از تازی بپارسی گردانده شد. میگوید که درخواب این دستور کیمیائی بمن گفته‌شدو چون دربارهٔ آئینه بود من آن‌را مرآت‌العجائب نامیدم.

آغاز: هذا رسالةالبحریة. بدانید ای‌برادرمن: که راهنمائی کندالله شماراومرا، بدرستی که خوابیدم من‌شبی ازشبها درحالتی که متعجب بودم درسرطبیعت.

انجام: بسبب نابودی نقاش صورتها کشیده نشد. تمت.

[۱۱٦۷]

۱۰۸۷ این نسخه‌ش۹ دفتراست وبخط ش۲آن. گ۱٦ب ـ ۱۸ب.

[۹۹۷] برهان‌جلدگی (فارسی)

این‌بند پاره‌ایست ازبرهان جلدکی که بپارسی درآورده‌اند.

آغاز: نقل ازکتاب جلدکی از آخر فصل‌چهارم ازمقالهٔ دویم ازجلدچهارم از اواخر کتاب برهان درصناعت‌الهیه درحجر وتدبیراو. بسمله. حمد. صلوة. قالره: مثلی میزنم ازبرای تو برسئوال مقدری ومیگوئیم هرگاه که رسید مارا بدرستیکه آب الهی روح است پس‌او سبب‌است ازبرای حیاة.

انجام: پس میباشد دراواخر حرارت هیجده وازبرودت سی‌وشش. تمام‌شدفصل مذکور ازکتاب برهان.

[۱۱٦۸]

۱۰۸۷ این نسخه ش۳۰ دفتراست وبخط ش۲آن. گ ۹۷ب ـ ۱۰۸ب.

این نامه دنبالهٔ «صنعة الطبیعة» بلیناس است و در گ ۱۸ب س ۲ دارد «اینست سخن بلینوس. منم بلینوس خردمند خداوند شگفتیها و بزرگ میدارم آنکه مرا ساخت» از آغاز تا گ ٤٦ب س ٦ نسخهٔ ما از کون و فساد سخن میراند و فلزها و جویات را میشناساند. در گ ٤٦ب س ۳ دارد: «کذلك اقول علی علل المواليد الثلاثة التی تولدت من الطبایع الاربع اعنی الحیوان والنبات والمعدن. تم کتاب العلل المعلولة لبلینوس الحکیم.. تبتدی... بذکر... لبلینوس الحکیم وهو الجزء الثانی وبه یتم کتابه علی التمام والکمال» آنگاه پیدائی جسمها و آسمان و کانها میرسد و نامه پایان مییابد.

در دیباچه دارد که کتاب العلل از قس بالسی است و این نامه گزارش آن میباشد واز بویاس صاحب الاعاجیب. آغاز نامه گفتگوی باخدا است و نیایش او سپس کاوش ازجهان و آفریننده بروش عرفانی و نکوهش از آتش وستاره و طبایع پرستان آنگاه از پیروان خاقان که درروزگار باخت پیش از ابراهیم پیامبر و پس از نمرود پسر کنعان جبار برف و تگرگ میپرستیدند یاد میکند و میگوید که باخت بآب کردن برف با آتش بدانها پاسخ داد و آنان دودسته شدند پرستندگان آتش و آب او در پاسخ آنها آتش را با آب خاموش ساخت و آب را با آتش ازمیان برد.

باز در آن یاد میکند از گفتار برهمن که آفریننده را روشنی نادیدنی دانست و میگوید که او بمارومیان گفته که شما نامهائی چند میستائید و نمی شناسید که از آنها چه خواسته شد. نیز میگوید که هندوان «بد» را نپذیرفتند و بدستور برهمن خود را سوزاندند و دریوزگی کردند و برهنه و سرگردان در بیابان و کوهسار گشتند از اینروی کاری بدتر کرده‌اند. به برهمن و یارانش گفته‌ایم که روشنی نادیده را چگونه می‌پرستید و آن هم باید جرم باشد و دارای شش گوشه درجهت‌ها پس شش چیز را می‌پرستید. اگر جرم نباشد رنگ خواهد داشت پس جرم خواهد بود.

ازاین پس از روانها سخن میراند و ازصابئیان نام میبرد و گفته‌های پیروان دینها را دربارهٔ خدا و نیکی و بدی میآورد و ازهرمس و بیقوراسوس و زردشت آتش

پرست گمراه کننده یادمیکند. ایندو نامهٔ بلینوس راشاخنوس قس ترجمانی کرد.

آغاز: تفسیر کتاب العلل. بسمله. وباسم رب العالمین تعالی. وهذا صدر ماابتدانا به نحن من تفسیر کتاب العلل الذی ابتدأ به القس الذی کان منزله ببالس وماواه. وهذا کتاب بویلس بعینه. قال بویلس: اناالحکیم صاحب الاعاجیب اقوم بین یدی ربی فاذکر آلائه.

انجام: وبالهوی المزدوج فصار فی العلو. فهذه علة النبات کله فی الجملة. وبلغت غایتها فی سوسها. وتم الکتاب والحمدلله رب العالمین ـ دربرك ۱۸الف نسخهٔمادارد کهایندفتر دربارهٔ آفریننده است وآنرا قس ازکتاب جامع الاشیاء بلینوس ترجمه کرده وآورده است وآن تاعبارت «وسبحانه من قولهم ماعظموه فلاتتبعوا الجاهلین سطر۲۲ «پایان میپابد آنگاه گفتار قس شاخنوس ترجمان کتاب علل که نزد هرمس نهان بوده میآید ومیگوید که من ایندفتررا برای بهره‌مند شدن آیندگان ترجمانی کردم ازاین پس گفتار بلیناس آغاز میگردد.

[۱۱۶۹]

۴۹۱ این نسخه ش۲ دفتراست وبخط ش۱ آن. گ۱۰الف ـ ۵۰الف.

[۹۹۹] جادو نیایش ستارگان (عربی)

این نامه درجادو وطلسم وافسون نیایش ودرخواست از ستارگان است و بسیار رسا وشیوا بامقدمه‌های فلسفی وطبیعی وجغرافیائی دریکمقدمه در۳فصل دربرتری دانش وهنرطلسم وروش آموختن آن وچندگفتار (اصول کلی علم طلسم در۶فصل ـ آنچه ازستاره شناسی درطلسم میباید در۱۷ فصل ـ طلسمها در ٤ فصل ـ نیایش ستارگان ودعوت کواکب در۶ باب برخی درچند فصل ـ کارهای جزئی دربارهٔمهر وکین وزبان‌بندی وبیمار ولاغرساختن وتوانگر شدن و تباه ساختن جادو در ۶ فصل).

واژه‌های بیگانه و فارسی در آن فراوان دیده میشود. در آن یاد میگردد از

تنکلوشاوسقراط وبقراط وارسطوطالیس وگفتگوی برهماطوس پیشوای فرزانگان هند باپنداغوس ترکی دراقلیم بابل چنانکه ارسطو آورده است! واز ابومعشربلخی واسطالینوس وسهمیاطیس وسهمیطاس وقسطابن لوقا وثابت‌بن قره وابوعلی در کتاب حیوان واز مابال ارسطو وازابوبکربن وحشیه درکتاب‌السحر واز خبر نبوی و از طمطم هندی وکتاب اسطوطاس هرمس ولسلس وکتاب یواقیت‌المواقیت واز ملك عبدالرحمن وصاحب شامل وازمصحف‌القمر ورسالة‌الحروف ارسطو. نگارنده در فصل۶ مقالهٔ یکم دربرابر صابئیان وفیلسوفان قدم جهان‌را باطل‌میسازد ودرباب ۲ مقالهٔ چهارم‌رساله‌ای ازابومعشر بلخی راگزین میکند. درمقدمهٔ ۵فصل۱۲ مقاله۲ (گ ۵۵ب ـ ۶۱الف) جدولهای ستارگان است ازکتاب طمطم هندی (۱۲ جدول دوازده برج) ومیگویدکه سه‌نسخهٔ دیگر ازاین جدولها هست‌که احمدبن محمد بن عبدالجلیل درجامع شاهی آورده است‌ویکی ازآنها درتنکلوشای کوچك‌هست ویکی‌را ابوذاطیس بابلی دررسالهٔ طلسمات خویش آورد ونزدیکست است بجدول طمطم هندی وجدول زردشت‌که درجامع شاهی احمدبن عبدالجلیل دیده میشود (گ۶۲الف) آنگاه جدول ابوذاطیس‌را میاورد سپس‌جدول قیاسی وجدول قیاس حدود ازاحمدبن عبدالجلیل سجزی (۶۶الف).

آغاز: بسمله. الحمدلله‌الذی‌احاط بکل‌شیء علمه ونفذفی کل شیءحکمه... امابعدفهذا کتاب یجمع فیه‌ملخص ماوصل‌الینا من‌علم‌الطلسمات والسحریات‌والعزائم ودعوة‌الکواکب مع‌التبری عن‌کل مایخالف‌الدین ویثلم‌الیقین.

انجام: ثم‌شرع فی‌ان یتعلم‌الحکمة امکن ان‌لایصیر فیلسوف زور ولاحکیم نبهرج ولاباطل. وفقنا‌الله وایاکم ایهاالاخوان‌المخلصون لان یکون هکذا، انشاءالله تعالی. ولاحول ولاقوة الابالله‌العلی‌العظیم.

[۱۱۷۰]

۴۷۲ این نسخه بخط نسخ‌روشن باعنوانها ونشانه‌های شنگرف تاریخ روز آدینهٔ یکم ذی‌حجهٔ ۱۰۶۵ میباشد. فهرست ازفصل۱۲ مقالهٔ۲ تاپایان دربشت کتاب گ۱ الف‌هست. گ۱ب ـ ۱۴۵ب.

(۳۱۴۵ش) – کاغذ فرنگی–جلد مقوای تهمیشن
اندازه : ۱۹×۲۸٫۵ و ۱۳×۲۱ ص ۳۰

[۱۰۰۰] جزایر (فارسی)

نورعلیشاه این منظومهٔ کیمیا را درچند فصل سروده است و عنوانهای آنها بنثر میباشد (ش۷۳۸ مجلس) .

آغاز: هوالله تعالی . این رساله مسمی است بجزایر من تألیف قطب الاقطاب مرحوم نورعلیشاه .

بسمله . اول دفتر بنام آنکسی – که چه من آشفته دل دارد بسی .
همچو من شوریدهٔ بی خانمان – بنده ها دارد دراطراف جهان .

انجام: باردارد دخترك ازنه‌جوان – هریکی اندرجوانی کامران .

[۱۱۷۱]

۸۳۱ این نسخه ش۲ دفتراست وبخط شکستهٔ نستعلیق تازه وعنوان بنسخ میباشد . ص ۹۹–۱۵۸ .

(همهٔ دفتر ۱۵۸ ص) – کاغذ فرنگی نخودی – جلد تیماج قهوه‌ای مقوائی
اندازه : ۱۴×۲۱ وص۱۰×۱۸ ص۸

[۱۰۰۱] جهان الرمل (فارسی)

نامه‌ایست در رمل درمقدمه وشش جهت وخاتمه از اوحدالدین عبدالله حسینی البلیانی نامبردار بشاه ملامنجم وعبدالله اولیاکه برای سلطان‌محمدشاه نگاشته‌است. دردیباچه ازخودشاه نام‌میبرد ومیگوید در ۹۶۰درمیهن‌خود شیراز نزدبرادرم‌شمسا محمد رمل خوانده‌ام. دراینجا یادمیکند ازشیخ‌حاجی حسن طلبی نگارندهٔ شامل طلسمی درجن گیری وافسون وجادو که قاضی عبدالرحمن جنی‌را تسخیر کرد و از مفتاح‌الکنوز او وریاض‌الطالبین نیای خود دررمل. باز میگوید در۹۸٤ این‌دفتر بپرداختم وجهان‌الرمل نامیدم .

آغاز: اصل هرعلم ازبدائی ای‌حکیم – هست بسم‌الله‌الرحمن‌الرحیم.

افتتاح کلام بنام حکیمی است علام که بنا برحکمت شامل وقدرت کامل دربدو

فطرت برقدرتش قرعهٔ قبول بنام آدم ... درانداخته .

انجام: وسعدونحس ازتعلق بکواکب است واگرصفت اشکال درآن جدول است . فافهم .

[۱۱۷۲]

۸۶۶ این نسخه ش۳ دفتر وبخط نستعلیق است . گ۴۱الف ـ ۷۲ب. درگ۷۳ب گفتاریست در «جهت اول ازمهارالرمل» ودر ۷۵ الف گفتاری در «حروف نورانی» .

[۱۰۰۲] **حدیقة المرادفی نجاح مقاصد المبدع والمعاد** (فارسی)

ملا محمدتقی همدانی دراین نامه که دردودوحه هریك چند غصن است از درمان بیماریها باداروو افسون گفتگو نموده دعاها وافسونها وذکرها که در کارزندگی سودمند می پنداشت از تازی وهندی وعبری آورده است . در دیباچه بسیاری از کتابهای دعای شیعی ودفترهای پزشکی معروف وترجمهٔ کتابهای هندی مانند «ماهر-جوك» وکتابهای سیمیا وکیمیا واعداد را برشمرد و از جواهرالقرآن و مستوجبة المحامد غزالی واسرار میرداماد وازتنکلوشا ازمنقولات جابرومحمد زکریا وابو علی واسرار قاسمی ومیرمحمد زمان اردبیلی ودفترهای فلاحت وبیطره یاد نمود . وی میگوید که من برروی آزمایشهای دانشمندان درستکار وخودم بنگارش این نامه پرداختم.

آغاز: بسمله. سبحانك اللهم یاحکیم. یامن هوبطبائع الاشیاء ... علیم ... آن مقدریکه حدائق کوناترا بدوحهٔ انجاح تمنیات اشرف مخلوقات ... بیاراست.

انجام: شکرمیکنی وهزارمرتبه «شکرالله» میگوئی پس سربرداشته دستها را برتربت مقدس گذاشته میگوئی : « یامولای یابن رسول‌الله ... ولجمیع المؤمنین والمؤمنات» پس سه‌مرتبه هرمرتبه (ازطعم ثالث لون ثانی نمراول ورق ثانی غصن ثانی دوحهٔ ثانی ـ گ۸۸ب س۳ ـ جای دیگرسطرها سفید است) .

[۱۱۷۳]

۸۹۵ این نسخه ش۱ دفتراست وبخط شکسته نستعلیق وعبارتهای تازی بنسخ درشت

وزیر خط سرخ وروی آغاز مطلبها خط کشیده‌شده وعنوانها بشنگرف است. نام کتاب ونگارندهٔ آن (همدانی) در گ۵ الف وب دیده میشود. در نیمهٔ گ۱۸۹الف سیاهه‌ایست بخط شکستهٔ تاریخ ۱۲۹۷.

[۱۰۰۳] خواص حروف (فارسی)

دراین گفتار خواص حروف تهجی بترتیب آمده است.

آغاز: بسمله. درخواص حروف. دربیان آنکه هرحرفی چه‌خاصیت دارد.

انجام: آن خواص میآید. ودروقت نوشتن ایندو اسم‌را بخواند «یاسلام‌یادائم»

[۱۱۷٤]

۱۰۸۷ این نسخه ش۳۵ دفتراست وبخط نسخ عبدالصمد در۱۶ رجب ۱۲۸۹ گ ۱۳۶ الف ـ ۱۳۷ب. ۱۳×۱۸س۲٤.

[۱۰۰٤] ذخیره (عربی)

نام این دفتر که از آن ارسطو پنداشته‌شد «ذخیرةالاسکندر فی‌الطلاسم لارسطاطالیس‌الحکیم» میباشد ودربارهٔ آن گفته‌اند: «رتبها علی‌عشرة ابواب فی‌تدبیر الاکسیرات وترکیب‌السموم‌القاتلة والترياقات المخلصة منها وغیرذلك» (فهرست خدیوی۵:۳۳۸و۶ـ۳۵۵ـ تاریخ علوم‌عقلی آقای‌دکترصفاص۳۶۸)ترجمهٔ پارسی آن درطوس (ش۵۶ پزشکی هست) ودر ده‌اصل (مقدمه‌ها ـ صنعت اکسیر ـ ترکیب سمومات ـ تریاقات ـ حرزهای طلسمی ـ ختمها برای‌هفت سیاره ـ فنون طلسمات ـ بخورات ـ خواص جانوران واندام آنها) هست.

در آغاز دارد: معتصم‌بالله همینکه عموریه‌را بگشود شنید که در آنجا دیری‌است کهن ساختهٔ انطیوخوس شاگرد اسکندر ذی‌القرنین پسرفیلقوس یونانی که گروهی را بنگاهبانی آنجا بگماشت وروستاها برای آنان وقف کرد وقبالهٔ اینها را درروم بزرگ گذارد واز پادشاهان روم ویونان پیمان گرفت که کسی بدانجا راه نیابد. میگفته‌اند که در آنجا نشانه هائی ازپیامبران گذشته هست. معتصم بدانجا کس فرستاد وگفت ببینید که اگرنشانهٔ پیامبران در آنجا هست مارا بدان کاری نیست واگرخواسته‌ای در آنجا دیدید ما بدان سزاوارتریم مردم آنجا مهلت خواستند تا

پادشاه روم نامه نویسند. او همینکه آنجا را محاصره کرده بود دوباره نزد آنها کس فرستاد. آنان گفتند ما فرستادگان تورا بدان دیر می بریم اگر بر جان ودین ما دست میازید. معتصم پذیرفت و با آنان چنین پیمانی بست و عبدالملك بن یحیی صاحب السریه وعلی بن احمد ستاره شناس ومحمد بن خالد مهندس را فرستاد. آنان چیزی در آنجا نیافتند ومحمد بن خالد آنجا را مساحت کرد و به معتصم گفتند ما در آنجا چیزی ندیدیم ولی ویران ساختن نشانه های پادشاهان و پیامبران خوب نیست. معتصم در خواب مأمون را بدید که بدو میگفت باید آنجا را ویران کنی چه گنجینهٔ ذی القرنین در آنجا است ودانش ارسطو وهرمس بزرگ را در آن خواهی یافت. فرمانروا همینکه بیدار شد فرمود که آن مهندس باچهارصد کارگر دیوار دیررا ویران سازند آنها صندوقی مسین یافتند که بآهن چینی پوشیده وصندوقی زرین درمیان آن بود. وروی آن برجسته بخط یونانی نوشته بودند. درمیان آن دفتری دیدند که همه آن را اززرسرخ ساخته وهر برگی کلفتی نیم انگشت داشت ودرازای دفتر یك ارش وپهنای آن سه ارش و بخط زرین وبرجسته باندازهٔ نیمی از کلفتی برگها نزدیك بیك جو ویك روی برگها سفید و ۳۶۰ برگ دردفتر بوده است ودرهر برگی دوازده سطر بیونانی ورومی هر دو نوشته بودند. معتصم ترجمان خواست. دیدند چنین نوشته است « این گنجینهٔ اسکندر پسر فیلقوس ذی القرنین است که بس گرامیش میداشت و چون میخواست که بدست هر کس نیافتد دردم مرگ بفرمود تادر اینجایش گذاردند تاشاهی دانش دوست آنرا بیابد این راز خداوندی است » سنگی درصندوق مسین دیده شد که بیونانی در آن چنین نوشته بودند: « آنطیوخوس پادشاه یونانی وشاگرد اسکندر میگوید: که او دردم بازپسین بمن فرمود تا آنرا نهان سازم که کسی بدان راه نیابد »

کسانیرا برترجمانهای یونانی گمارده بودند و آنها بترجمهٔ آنها مینگریستند و آنچه گفته میشد فرامیگرفتند. همینکه ترجمانهای رومی آنچه باین زبان نوشته بود بتازی در آوردند آشکار شد که دونوشتهٔ یونانی ورومی یکی است.

معتصم بمحمد بن خالد بفرمود که این دیباچه را در آغاز دفتر بنویسد.

در آغاز خود ایندفتردارد : ارسطوباسکندر گفته که توشایسته‌ای بدانش‌هرمس بزرگ که نهفته‌اش میداشت وجز بلیناس بدان‌راه نیافت برسی. من ازاو آموختم و وتو آنگاه که ازمقدونیابیرن میآمدی ازمن آنرا شنیده‌ای وبارها درخواستی که بتو بیاموزم اکنون آنرا بتو میدهم .

در پایان دارد: ترجمانها گفته‌اند که اینجا پایان دفتر زرینی است که در گنجینهٔ اسکندرودرصندوق زرین گذارده بودند واسکند ذی‌القرنین پسرفیلقوس‌یونانی‌در پایان آن چنین نوشته بود «ای کسیکه باین دفتررسیده‌ای اگربخت توراپار باشد بپادشاهی روی زمین خواهی رسید» .

چنین است‌فهرست‌ده‌بخش دفتر: « اصول‌ومقدمات ـ اصول‌صنعت‌وتدبیرا کسیرهای سه گانه ـ ترکیب سمومات ـ تریاقها ـ حرزهای طلسمی برای درمان درد های سخت ـ خواتیم هفت ستاره ـ طلسمهای گوناگون ـ بخورها ـ گیاهها ـ اندامهای جانوران » .

دستورهای اکسیر وطلسم که‌دراین دفتر آمده بساخت‌مردمی وجانوررنگارنك وبا نشانه‌ها نموده شده‌است .

آغاز: بسمله. کان‌الامیرالمعتصم بالله بعدان فتح عموریه وقد سمع ان‌بنی‌بهادیرا قدیما ینتسب الی انطیوخوس... باسم‌الواحد الواجب‌الوجود نبتدی، والی‌سابق‌علمه ینتهی. لهعالم النور والتأثیر وعالم الاستحالة والتغییر (۵الف) .

انجام: فلابخل عندنا الان‌ولاغم ولاحسدولافاقة. والحمدلله‌رب‌العالمین. والصلوة علی سیدنا محمد و آله اجمعین .

[۱۱۷۵]

۴۵۸ این نسخه بخط نستعلیق ودارای شکلهای رنگارنك وازنیمهٔ گ ۶۰ب تا پایان نستعلیق ریزتراست‌ودرپایانش دارد: «تمت‌الکتاب بعون‌الملك الوهاب‌فی‌تاریخ لیلة‌الخامس‌عشرمن شهرصفر المظفرمن‌شهور ۱۳۰۳» .

(۳۶۲گ)—کاغذ فرنگی—جلد تیماج سرخ‌ساده

اندازه : ۱۱×۱۷ و۷×۱۱٫۵ س‌م

[۱۰۰۵] رسالهٔ آغاثاذیمون (عربی)

این نامه در کیمیا و بنام «رسالة الحرز» واز آغاثاذیمون Agathodaimon دانشمند افسانه‌ای یونان دانسته‌شد ودر آغاز آن دارد که او آنرا در دم مرگ به شاگردان گفته است.

آغاز: بسمله. رسالة آغاثاذیمون الاکبر التی تکلم بهاعند موته لتلامیذه و تعرف برسالة الحرز.

قال آغاثاذیمون لتلامیذه انتی لماحضرتنی الوفاة خفق الامان.

انجام: کان الموت اخیرلکم من ان تنظروا فی کتاب فیلسوف فان فیها العمل مخفی. والله المهدی للحکمة بمنه وکرمه. تمت مقالة آغاثاذیمون.

[۱۱۷۶]

۹۴۱ این نسخه ش۷ دفترست و بخط ش۱ آن گ ۲۲الف ـ ۲۴ب.

[۱۰۰۶] رسالهٔ بیون برهمی (عربی)

نامه‌ایست در کیمیا وازبیون برهمی هندی زایربیت المقدس که بدرخواست گرامی‌ترین شاگردخود دربارهٔ ترکیب نگاشته‌است. (ش۳/۷۳۴مجلس) وعزالدین آیدمربن‌علی‌بن آیدمرجلدکی م۷۵۰ بر آن گزارش نوشت ودرعنوان نسخهٔ مادارد «رسالة بیون البرهمی الذی شرحه الفاضل الجلدکی».

آغاز: بسمله. هذه رسالة بیون البرهمی. لماقدم بیون البرهمی (من الهند) زایرا بیت المقدس (الشریف) ساله اعز التلامیذ علیه عن التر کیب فقال یا بنی انه امر مفصل صعب شدید فی معرفته فقط فاذا علم فهو هین یسیر قلیل التعب یستعان علیه بالصبر وقلة الضجر.

انجام: وهذا عهدی فی عنقك. یسالك الدیان عنه، ان انت اظهرته لاحد من الناس الا بما تکلمت الحکماء به من الصون والستر والاسماء المعروفة التی جعلت علیه. والسلام علیك. تمت مقالة بیون البرهمی هذا.

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

[۱۱۷۷]

۹٤۱ این نسخه ش۹دفتراست وبخط ش۱آن. گ٤۳ الف ـ ٤٤الف.

[۱۰۰۷] رساله در جفر (فارسی)

دراین رساله یکی ازراههای جفر گفته شده ودر آغاز ازتاریخ روز پنجشنبه ۱۷ شعبان ۱۲۱۳ یاد گردید.

آغاز: بسمله بدان ایدك‌الله لمرضاته آنکه استخراج جواب ازحروف سئوال را که مسمی بعلم جفراست‌طرق بسیاراست. وازجملهٔ آن طرق‌طریقی است که‌شروع می شود.

انجام: بانضمام مرتبهٔ «من» شمردیم صحیح شد (گ۹الف ـ ازگ۹ب تا۱۰ ب سه جدول است درداثرهٔ ابجدی وقاعدهٔ تکسیر).

[۱۱۷۸]

۸۲۸ این نسخه بخط نستعلیق است باعنوانها وپاره‌ای رقمها بشنگرف. گ۱ب ـ ۱۰ب.

(۱۲۳ گ) ـ ۲۳ غلط فراگی جلد

اندازه: ۱۴×۱۲ و۵٫۷×۵٫۱۲ ـ ۴

[۱۰۰۸] رساله در جفر (عربی)

این رسالهٔ جفر درچند فصل‌است.

آغاز: بسمله. الحمدلله رب‌العالمین... فهذه قواعد جلیلة من کتاب‌الجفرونبذة و وافیة وکافیة من‌علوم الاسرارالموروثة لنامن (الا)ئمة الاطهار.

انجام: من‌المآت‌والالوف علی‌هذا المنوال وامش به کمارقم (نیمه‌صرونیم‌دیگر آن جدول است).

[۱۱۷۹]

۸۷٦ این نسخه‌ش۱٤دفتراست‌وبخط نستعلیق گ۱۰۷ الف ـ ۱۱٦الف‌از۱۱٦ب‌تا۱۱۷ ب کیمیااست.

[۱۰۰۹] رساله در جفر جامع (عربی)

رساله‌ایست در جفر جامع بروش شیخ بکار بن احمد بخارائی.

آغاز: بسمله. قال الشیخ البکار ابن احمد البخارائی: ایها الاخ الاعز من الکبریت الاحمر اتلو علیك طریقتی عن الجفر الجامع المعظم بها.

انجام: وهذه الطریقة ممالایفهمها الاالمعصوم اومن اخذ من المعصوم ... ولو بالوسائط اومن قدرالله لمحظا وارتاض.

[۱۱۸۰]

این نسخه ش۸ دفتر است و بخط نسخ در ۶ سطر بایك جدول در گ ۱۴ ب میباشد

۸۲۱ پیش ازاین در گ ۱۳ ب ـ ۱۴ ب باب ۳ منهج ۴ الحبل المتین است درمواریث وش ۷ دفتر میباشد.

[۱۰۱۰] رساله در حروف (عربی)

ایندفتر درعلم حروف است ودردیباچهٔ آن دارد که افلاطون چندلوحی گوهرین یافت ودر آنها نوشته‌ای شگفت بدید ودرجهان گشت تاپیری هزار وچهارصدساله باشاگردانی بسیار برخورد و بیست سال نزدش شاگردی کرد وراز نهفتهٔ آن نوشته را ازاو بیاموخت که دراینجا آورده میشود.

آغاز: بسمله. الحمدلله الرحمن الرحیم الذی خلق الانسان و(هداه) الی بیان البیان وجعله خلیفة علی سائر الحیوانات.

انجام: وعخائیل اه ظائیل.

[۱۱۸۱]

۹۴۵ این نسخه بخط نستعلیق باشکلها ورقمها وعنوانهای شنگرف است.

(۳۱۶ ـ) ـ کاغذ فرنگی ـ جلد تیماج زردناره
اندازه: ۱۵×۲۱ و ۱۰×۱۴٫۵ س ۲۳

[۱۰۱۱] رساله در حروف (عربی)

دراین نامه از علم حروف وخطوط پیامبران وریشهٔ قلمها وخطوط واقسام حروف ونسبت حروف بابرجها وجهت‌هاواندامهاومزاجها ورمل وجفر گفتگو گردید

در آن جفرجامع (۲ب) وجفرابیض واحمر واکبر واصغر وجامعه شناسانده شده (۱۳۳الف وب) ودارد که «اماالجفر من حیث اللغة فانه رق الجدی» وازرمل صامت یاد شده است (۱۱۵الف) ـ این نامه چون درسبك نگارش با کنز الاسرار ش ۸۱۶/۲ یکی است ویك خط دراین دفترنوشته شده گویا از همان نگارندهٔ کنز الاسرار عبدالرحمن حنفی بسطامی زندهٔ در ۸۹۰ باشد(۱).

۱ـ نمونه‌ای ازمطلبها:

حروف یونانی ورومی وقبطی که ازچپ براست وجدا ونوشتهٔ تازی که از راست بچپ وپیوسته‌است. علم‌اسقاط الحروف که بسیارشریف‌است: اسقاط طبایع که چهار چهاراست، اسقاط دراری۷و۷، اسقاط ابجدی۹و۹ که برای غالب ومغلوب‌است وارسطو آنرا در کتاب سیاست برای اسکندر نوشت واز ارشمیدس آمده است دراینجا جدولی دارد ازخواص عددها چنانکه فیثاغورس گفته وبرای غالب ومغلوب است، اسقاط برجها ۱۲و۱۲ یا جمل صغیر که باختریان جزم گویند، اسقاط منازل ۲۸ و۲۸، اسقاط درج ۳۰و۳۰ـ علم‌الوان‌حروف ـ علم‌عدد (اخوان صفا گفته‌اند «جمیع العلوم کالوزیر و علم الحساب کالملك ماخلا علم الدین ۲۵ب)عددرا بیشترمردم چهارمرتبه وفیثاغورسیان ۱۶ مرتبه‌دانستند. اوارتماطیقی نوشته واز نیوت گرفت وبا پیروان سلیمان آشنائی داشت ـ اعداد وفق معجزهٔ ابراهیم است واومربع صدخانه درزیر پایهٔ مکه گذارد و موسی باوفق مسدس تابوت یوسف‌را یافت. مربع صدرا افریدون‌بن کیقباد در گنجینه داشت وروی اطلس زرد۱۲×۸ نوشت وبزر اندود وباگوهرهای دیگرآراست وبا این برضحاك پیروزشد. این‌درفش اوبانوشیروان رسید ویونانیها باآن مربع دفع وبا میکردند ـ کنکه هندی سازنده شهرمنف است۱۹الف ـ غدیم‌شاه هندی بردرشهر نوبه آبگیری ساخت که هیچگاه ویران نمی‌شد ۲۰الف ـ افلاطون دستورنوشتن‌اعداد متباغض‌راداد ـ انواع علم‌اعداد ـ گفتاری ازابوبکربن وحشیه صوفی دربارهٔ گفتگوی درخت غاربابا‌غبان درخواب(۳۶ب)ـ تضعیف مکعب‌مذبح‌درزمان افلاطون (۳۷ ب ـ قضیهٔ دلس) ـ اقسام علوم فلسفی ودینی وهنرهای هندی(۳۹الف)ـ القبای مردم دنیا (۶۳الف)ـ کرامتهای امامان و عارفان ودانشمندان باخواندن نامهای خدا وبراهیای دیگر(۸۹ب ـ۹۳ب) ـ جفروحروف غافیطوس.

آگاهی پیامبران درسرحروف یوحی است واهل بیت مانند حسین‌ع تاصادق‌ع بنقل

بقیه حاشیه درصفحه بعد

در آن یاد میشوداز: ابوعمر وحسن‌بن عثمان قفوی(۳الف) ـ یحیی‌بن‌یعمر که نخستین‌بار درمصحف‌نقطه گذارد (۵الف)ـ کتب شرقی‌وغربی‌عبری واوستائی‌و تازی(گ۷ـ۱۶)ـ نخستین کتابهای آسمانی(صحائف آدم)(۳۳الف)ـ واقدی(۶۰الف)ـ ذوالنون مصری (۶۰ب) همو وابی‌بکر شبلی (۸۸ب) ـ ابوعبدالله بکری نگارندهٔ مسالك وممالك(۱۰۱الف) ـ محمدبن سنان‌بتانی که گفته «پیامبر درشب دوشنبه ربیع‌یکم وبیستم نیسان‌سال فیل درروزگار انوشیروان در۸۸۲ اسکندری زاده و ۶۱ سال خورشیدی زیسته ودرنیمهٔ روز دوشنبه ۲۵ آزار ۹۴۳ ظمج اسکندری درگذشت . زایچه او هم هست» (۱۲۹الف ۱۳۰ب) ـ ابوالعباس عبس که گفت «هنگامیکه لشکریان‌تتاربشام‌رسیده‌وبسال۶۵۸حلب‌را ویران کرده‌بودند «خفیری»

بقیه حاشیه از صفحه قبل

وکشف وعارفانی مانند ثوری وشبلی وتستری ومصری‌ازروی کشف وباقلانی‌وغزالی وطبری ورازی ازسماع وقیاس وهرمس وفیثاغورس وافلاطون وارشمیدس ازخواب‌و فراست وآصف‌برخیا وبلیناس‌استاد اسکندرذی‌القرنین واقلیدس‌وسیمورس ودربیوس وآبلوس‌وسقراطیس‌وهوماطیوس‌وبقراطیس‌وسطریغوس‌ولادن‌واسطوفانس‌وطغطیوس وهردوریس ودرهویاس وبرهاطوس ازروی خبرپیامبران واولیا بدان‌آگاه بودند ـ ادریس وذوانا که دوپیامبر بودند آفتابرا ستایش کردند. هرمس جزادریس است (با اینکه درجاهای دیگریکی میداند) ـ دانشمندان فقجق باختلاج وکتف آگاه بوده‌اند ـ ساسانیان بحیل ودسایس آگاه بوده‌اند ـ بندقلیس شاگردلقمان بوده‌است ـ علی‌و جعفر صادق‌درعلم حروف کتاب نوشتند(۱۱۷الف)ـ کتابهای حروف پیامبران‌عبری وایرانی وپیشوایان‌شیعی ـ دوزیدبن‌علی(۱۱۴ب)ـ تنکلوشای‌بابلی ـ ارسطودرخواص احجار ششصدواند سنك‌را شناسانده ـ دیسقوریدوس درنوشتن حشایش چهل سال کار کرد وجالینوس درپزشکی هفتاد سال ـ اقراطین واندروماخوس وفیلون ـ پزشکی‌و نحو وفقه وتصوف‌را ازکتاب نباید گرفت واز استاد بایدآموخت وعلم حروف‌را هم‌از پیشوایان‌این‌هنر بایدفراگرفت(۵۵ب)ـ یوسف پیامبر نخستین‌بار کاغذبساخت‌واسماعیل پیامبرخط تازی ازاوست ویا ساختهٔ«مرامی‌بن‌مروه» انباریست(۵ب)ثابت‌بن‌قره ـ محمد مهدی ازغارانطاکیه بیرون‌میآیدوزبوورا ازدریاچهٔطبریه‌میآورد ـ جفروجامعه سفرهای آدم وشیث‌وادریس ونوح وابراهیم است(۱۳۴الف) درپایان (۱۴۱ب ـ ۱۴۲ب)دفتر هائی که درنگارش‌این‌نامه بکاررفت‌یادگردید ـ درباره علی «کرم‌الله‌وجهه» گفته‌شد.

با «هلاون» درمیان آنها بود. او بقدس رفت وخلیل رازیارت کرد ودرهمانجابمرد» نیزاودر ۷۰۰ بشام‌رفت ودیدکه یکی ازدوخفیر بااشاره تاتارهارا برگرداند (۱۰۵) ـ حافظ‌ذهبی ۱۳٤ب.

ساده یا ائمهٔ حرفیه وسادهٔ صوفیه (٤۲ب و٤۳ ب) ـ زرادشت آذربایجانی که اسرار حروف‌را ازپیروان موسی گرفته وجاماسب ازاو بیاموخت (۱۳۲الف) و او آورندهٔ زنـد است وپس ازموسی ودر روزگاربشتاسف میزیست(۸الف)ـ حکیم ترمذی (۱۳٤الف) ـ شیخ اباالعباس احمدبن علی‌بن یوسف بونی قریشی ومواقف الغایات فی‌اسرارالریاضات‌الکبری وشمس المعارف ولطائف‌العواف او(۱۰ب)شهاب الدین سهروردی(۱۰الف) پرنده‌ایکه مانند قمری، بـوده ودرهند بسلطان محمود داده بودند وهرگاه‌خوردنی زهرآلود میدیدمیگریست(۲۰الف) درآن ازنگارش های جابروشامل سکاکی (۱۰الف) وآگاهان بدین هنر ونگارشها کـه درآن داشته‌اند (۱٤۸ب تا۱۵۲ب) ونگارشهای منطقی وطبیعی ارسطو (٤٤ب‌و٤۵الف) یاد گردید.

نیز ازسفرالخفایاوکتاب ذات‌الدوایر آصف‌بن‌برخیا و کنزالاسرار ودخائرالابرار هرمس‌الهرامسه ومثلث (پیامبر فرزانهٔ پادشاه) یاادریس ونمرهٔ بطلمیوس وکتـاب اسطماطیس وکتاب اسطماخیس ارسطو استاد نخستین وعقل مصوراسکندر یونانی که درآن چهار حرزیادکرد نخستین برای رام‌کردن مردم دوم برای دفع باران و سرما وبرف سوم‌سفید وبرای بستن شهوتهای سپاهیان وبازداشتن آنها اززن‌چهارم سیاه وبرای اینکه سلاح دشمن درسپاهی کارگر نباشد ـ کتاب اشنوطاس و کتاب ملاطیس آورندهٔ کیناش روحانی هندی در زمان ادریاروس وسازندهٔ نیرنجات که ۸٤۰سال بزیست ـ کتابهای هاذیطوس، افالیق، طمطم هندی، شراسیم هندی ، صحة بن‌داهرهندی‌سازندهٔ شطرنج‌برای شاه‌بهرام وکتاب سرخفی‌تالیس نخستین‌فیلسوف مصر وبیرون آورندهٔ کشتی‌های بزیرآب‌رفته ونگارندهٔ جدول وفق ده‌هزارخانه‌ای ازروی الهام وگذارندهٔ آن درهیکل عطارد وکتاب علم‌الحروف زرادشت که‌خواص

وفق‌را در آن آورد وخافیهٔ سامور بن اشنوء هندی و خافیهٔ افلاطون والسر الخفی ارشمیدس سازندهٔ افزارهای سوزاننده و آتشهای گوناگون وسر الاسرار ونور الانوار فیثاغورس که‌ازدختری شوی ندیده زاده‌شده و گاهنان‌زادن‌اورا ازبیش گفته‌بودندو او آهنك ونوای آسمانها وستارگان‌را شنیده وموسیقی‌را ازروی آن‌ساخت‌وخافیهٔ جعفر صادق ونگارشهای جابروشمعون وشادان وسهروردی وشامل سکاکی که همه‌اینها درعلم حروف است بروش خاوریان ـ باختریان هم‌اهل اسرار داشتند و برخی از آنها جدولی ازجفرجامع ساختند ورمزملوك مصر کردند ـ نگارشهای بونی ومحیی الدین مغربی و کنز الحروف ادریس که‌ارسطو از آن گزین کرده وعبدالحق بن سبعین گزارش نمود وشمس مطالع القلوب امام ابی‌الحسن الحرائی ـ شرح اسماء حسنی ابوالحسن شاذلی ـ المواهب الربانیه ابی‌عبدالله بن یعیش اموی ـ بهجة الافاق مرجانی ـ زبرجهٔ ابی‌العباس سبتی ـ کتابهای دیگر باختریان ـ کتاب ابوالحکم بن ترحان .

آغاز: بسمله وبه نستعین الحمدلله الذی برأ النسم واودعها الاسرار والحکم فقد رمز الامام علی بن ابی‌طالب صلوات الله فی سجل کل مصدر من هذه المصادر نفثة روعیة (۱ب) .

انجام: وهو الجفر الصغیر فافهم ذلك. وهوهذا (جدولی دراینجا است) وهذا آخر ما اردنا ایراده فی الاوراق والحمد للملك الخلاق والصلوة علی طاهر العنصر وعظیم الاخلاق . تم الکتاب بعون العلی الوهاب .

[۱۱۸۲]

۸۱۶ این نسخه ش۱ دفتر بخط نسخ تازه است وعنوانها ونشانه‌ها ورقمها پاره‌ای بشنگرف و پاره‌ای بخط درشتتر وچندین جدول دارد. گ۱ب ـ ۱۴۳ب در گ ۱۴۴ب مربع بدوح کشیده شده برای مهرودوستی.

(همه دفتر ۳۰۷ ـ) ـ کاغذ فرنگی ـ جلد روغنی گل و بوته‌دار

اندازه: ۱۸×۳۳ و ۹×۱۴٫۵ س۱۳

[۱۰۱۲] رساله درعلم دم و وهم (عربی)

علم دم ووهم ازعلوم غریبه است واین گفتار تازی در آن است واز دم ووهم

وطلسم و کیمیا در آن آمده واز بسیاری از کتابهای اینفن یادگردید.

آغاز: ومن جملة العلوم الغریبة علم النفس وعلم الوهم وموضوع الاول نفس الانسان وموضوع الثانی قوة الوهم .

انجام: الکاف اشارة الی الکیمیا واللام الی اللیمیا والهاء الی الهیمیا والسین الی السیمیا والراء الی الریمیا . نقل من مصنفات بعض العلماء .

[۱۱۸۳]

۱۰۸۸ این نسخه ش۱٤ دفتراست وبخط نستعلیق تاریخ۱۱۹۸ گ ۸۱ب-۸٦ب.

[۱۰۱۳] رساله درعلم دم و وهم (فارسی)

این رساله درعلم دم و وهم وجادو گری است بروش هندوان ودردیباچهٔ آن دارد که شصت وچهار زن جادو گرهندی آن رادرهشتاد وچهار بیت بزبان هندی سروده اند ونامش «کامرو بیحاسکا» است واز آن زبان بپارسی درآمده است. رساله دره فصل است: «پرداختن بکار- پرسش - بیشگوئی - شناختن مرك - شناختن دم» (برای علم دم ووهم بنگرید بنفایس الفنون آملی) .

آغاز: بسمله . اینکتابی است درعلم وهم ازساختهٔ هندوان واز هندی بپارسی درآورده اند وچنین گویند که شهریست دراقصاء هند که آنرا «کامرو» خوانند ودر آن ساحران ووهمیان باشند وایشان را بزبان هندی «چوکی» خوانند ودر آن مسکن زنی جادو است که اورا «کامالك دیو» خوانند ... (آغاز کتاب) بدان اسمك الله که دم ازسوراخ بینی راست برآید چنین گویند که این دم از آفتاب میآید .

انجام: کاربرآید و اگر کمتر کار برنیاید . تمت الرسالة. والله اعلم.

[۱۱۸٤]

۱۰۳۵ این نسخه ش۱۱ دفتر است و بخط شکسته نستعلیق ریز با عنوانهای شنگرف شهاب الدین دیباجی نزدیك ۱۱۰۰ ص۱۲۱-۱۲٤ پس ازاین باره ایست از کشکول بهائی درباره فرزانگان هند

[۱۰۱٤] رساله در کیمیا (فارسی)

حکم احمدشاه این نامه را در کیمیا بنظم ونثر پرداخت.

آغاز: بسمله هست کلید در گنج حکیم. حمد وسپاس وستایش بیقیاس مرخدای راکه اولش را بدایت وآخرش را نهایت نیست.

انجام: بازبوته راسرد کرده سهم دوم را بیاندازد تااینکه سهم سهم را بیاندازد عمل تمام است.

[۱۱۸۵]

این نسخه ش۱۵ دفتر است وبنستعلیق شکسته گ۱۱۸الف-۱٤۹ب. گ۱۵۰ سفید است. و۱۵۱الف-۱۵٤ب بندهائی است درکیمیا وگویا دنبالهٔ همین ۸۷٦ نامه باشد وگ۱۵۵الف- ۱۵۷الف «عمل حاجی عبدالله سلمه الله» است در کیمیا واز کتاب براکلسوس وجاهای دیگر و۱۵۸الف-۱۵۹الف بازبندها ایست در کیمیا.

[۱۰۱۵] رساله در کیمیا (فارسی)

آغاز: بسمله. درطلب اعمال. اعلم... که جمع دنیاوحرص بر آن مذموم است عقلا و نقلا.

انجام: وگویند که اگربا محلول اوعقد قرار نمایند ثابت گرداند اما عمل سرنج دمشقی (کم دارد).

[۱۱۸٦]

این نسخه ش ۲ دفتر است وبخط شکسته نستعلیق مانندش۱ آن گ ۸۹ب- ۸۹۵ ۹۱الف. (همهٔ دفتر ۱۱گ) ، کاتب سیاهانی ، جلد حنایی سماج مقوایی ساده ۲۰

[۱۰۱٦] ۲۱×۲۰ ۲۷ س رسالة السر (عربی)

دراین نامهٔ آمیخته از کیمیا وطبیعی وعرفان وستاره پرستی گزارش پاسخها و دستورهاایستکه اوریوس راس الشماسین پروردگار (روحانیت) آسمان بهرمس داده است وکارهائیکه اوبگفتهٔ اوریوس در پرستشگاه (هیکل) کرده است یادگردیده و درچندجاازاوریوس نامبرده شد. رسالة السر هرمس بودشیریارسالة الکاهن اودرمجلس

(ش۲ر۷۳٤) هست. نیز در ش۱ر۷۳٦ آنجا رساله‌ای از او هست که آغازش چنین است:
«قال هرمس انه من دامت خدمته للنور الاعلی جرت الاشیاء بمحبته انا صاحب العجائب»
آغاز: بسمله. رب تمم ویسر بکرمك قال هرمس فی رسالة السر: بسم الله قبل کل شیء اقول انه من دامت خدمته للنور الاعلی جرت الاشیاء بمحبته وانی اخبرکم یابنی الحکمة انی اخذت الشمس الحارة الیابسة فقذفتها فی القمر البارد الرطب.
انجام: وصرت راس الحکماء ومعلم الحکمة ومعدن الاسرار الالهیة... والنعیم الباقی والسلام علی من طهرت سجیته... وعمل الحق فی شریعته وقدم الخیر لمعاده والحمد لله علی احسانه هو نعم الوکیل. ورزقنا الله مهم مافیها والعمل بها.

[۱۱۸۷]

۹٤۱ این نسخه ش۱۱ دفتر است و بخط ش۱ آن. ک٤٥ب ـ ٤۷الف.

[۱۰۱۷] رسالهٔ شیخ مفید (فارسی)

این نامهٔ پارسی از شیخ مفید پنداشته شده و در کیمیا است.
آغاز: بسمله. رسالهٔ شیخ مفید رحمه الله. هذا طریقة منسوب الی الشیخ المفید. رحمة الله علیه بمکة المعظمه. قال امن الله من بقیدها بغیر اهلها ومستحقها. و حاصل این طریقه چهار رکن است.
انجام: امالولهٔ انبیق طرفش را ... گرفته تا۲٤ تقطیر شود انشاء الله تعالی. (در گ ۱٦۲ب شکل شیشهٔ دارو ودیك بردیك ودیگدان کشیده شده است).

[۱۱۸۸]

این نسخه ش۱٦ دفتر است و بخط شکسته نستعلیق گ۱۵۹الف ـ ۱۷۲الف. در گ ۱۷٤ تا ۲۰٤ بندهائی است در کیمیا ودستورهائی در این هنر از آخوندملا محمد شفیع وملامحسن وسیدهندی وشیخ علی اکبر وآقامحمد وآقامحمد تقی وآقاسید حسن وحاجی کاظم وحاجی علی.

[۱۰۱۸] رسالهٔ مشکویهٔ رازی (عربی)

در این نامه از «حجر اعظم» و بدست آوردن ونشانه‌های آن گفتگو شده وتا اندازه ای آشکارا سخن بمیان آمده وچندان با رمز وعرفان آمیخته نیست واز مشکویهٔ

رازی فیلسوف دانسته شد.

آغاز: بسمله.حمد. صلوة. فهذه رسالة لابی علی مسکویه کانه من بعض الحکماء وهی من بعض کتابه ـ وقد آن لی ابدأ بذکر الحجر الاعظم الذی منه العمل شرح تدبیره وبلوغ ماوصل الیه منه. فاقول ان الحکماء قد اطالوا الکلام علیه.

انجام: وقبل ان ناخذ فی وصف التدبیر بالماهیة والتخلیص یقدم امثلة واصولا یحتاج الی معرفتها فنقول (کم دارد ونویسندهٔ نسخه چنین نوشت: هاتم مافی المنتسخ بل وجد کاتبه ایضا الی هذا المقام وکتبه راجیا لوجدان متممه. هذا).

[۱۱۸۹]

۹۴۱ این نسخه ش۱۲ دفتراست وبخط ش۱ آن. گ۴۷الف ـ ۴۹الف.

[۱۰۱۹] رسالهٔ هرمس (عربی)

این نامه از هرمس پروردگار یونانی دانسته‌شده ودر کیمیا است.

آغاز: بسمله. وهذه رسالة الحکیم هرمس المعروف بذات المنابر. قال حکیم هرمس: اعلموا ان الله عزوجل حین اراد خلق الطبایع خلق النار وامرها ان تلتهب.

انجام: وانا اشیر الیك ان تعلق هذه الرسالة فی عنقك ابدا مابقیت والسلام.

[۱۱۹۰]

۹۴۱ این نسخه ش۲ دفتراست وبخط ش۱ آن گ۱۲ب ـ ۱۷الف.

[۱۰۲۰] رسالهٔ هرمس (فارسی)

این نامهٔ پارسی از گفتار هرمس پنداشته شد ودرتدبیر حجراست ودر آن از دوسم یادشد.

آغاز: الحمدلله رب العالمین... اما بعد گفت هرمس که یافتم من درصحفی که نازل شده بودبر آدم این حجر را که ازبرای او بود طبایع هفتگانه مثل طبایع بنی آدم.

انجام: پس رد کن بسوی طبخ تاتمام شودچهل ودوروز.

[۱۱۹۱]

۱۰۸۷ این نسخه ش٤دفتراست وبهمان خط ش۲آن. گ۸ب-۱۰الف .

[۱۰۲۱-۱۰۲٤] رساله های ذوسموس (عربی)

زوسیموس Zosimos در زمان پلوتینوس نوپلاتونی میزیسته واز کاهنان مصر کیمیا آموخت (دکترهاشمی ص۲۱و۲۳) نامش را درنسخه‌ها چندگونه نوشته‌اند: ذوسموس، ریسموس، رسیموس، ریشموس، ریشموش، روسومس، ذوسم، ذیسموس ارشموس (Risamus، Rislamus، Arsimus) ابن‌ندیم ص٤۹٦ اورا مانند اوسطانس Osthanes ونگارندهٔ المفاتیح فی الصنعة که ۷۰ رساله است خوانده است. اورا عبری و گرایندهٔ بآئین موسی نیز خوانده‌اند. ازاوچهار تامهٔ کیمیائی دردفترش ۹٤۱ هست.(۱)

۱- بنام رسالهٔ روسومس

آغاز: بسمله من کلام روسومس قال: فلعل هذاالملتمس ان یکون اخصر وایسر من ان یبعد هذاالبعد .

انجام: وجماعة هذه واحدة وثلثین صنفا قدبیناها ووصفناها فافهموا والله الملهم الصواب. (۱۷الف-۱۸الف) .

۲- بنام رسالة ذوسم الی امه فی التبییض والتملیح .

آغاز: بسمله رسالة ذوسم الی امه فی التبییض والتملیح. سلام علیك. امابعد فانی اخبرك واقسر لك تدبیر المغنیسیا .

انجام: وقال هرمس فی بیان السحق ادقال فی تنقیة الرصاص: بیضه حتی یخرج سواده فحینئذ یتم العمل عمل المغنیسیا وتباض. وحسبك والسلام. (۱۸الف-۱۹الف) .

۱- بنگریده: فهرست مجلس ش۳ر۷۳۵- فهرست آلمانی نگارشهای کیمیائی در کتابخانهٔ گوتا Gotha از Alfred Siggel چاپ برلین در ۱۹۵۰ص۲۲ که در ش ۸ر۱۲۵۷ رسالهٔ تفریق الادیان ریشموس عبری شناسانده شده وگویا همان نسخهٔ مجلس باشد .

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران library.ut.ac.ir

۳ـ بنام «نامهٔ پنجاه ونه» دربارهٔ «آب‌زنده».

آغاز: بسمله. رسالةتسعة وخمسین فی ماءالحی‌لزوسم من‌الخاصة. سالتنی‌عن الماءالحی ایتهاالمرأة.

انجام: واعلمی انی اقمتك علی الطریق المستقیم فاشکری فان فهمت فقد ظفرت.والسلام (۱۹الف-۲۱الف).

٤ـ درصنعت الهی است.

آغاز: بسمله. رسالهٔ حکیم ارشیموس فی‌الصنعةالالهیة. قال: اسمعوا یاابناء التعلیم اناارشیموس اقول لکم: من کان عنده زیبق محلول فقداحکم‌الزعام.

انجام: بعد موته. وهذا ماوصل الینالارسیموس فی‌الصنعة. والحمدوالتسبیح لله عزوجل. تمت‌المقالة. (۲۱الف ـ ۲۲الف).

[۱۱۹۲-۱۱۹٤]

۹٤۱ این نسخه‌ها شماره‌های۳ـ٦ دفتراست وبهمان خطش۱ آن.

[۱۰۲۵-۱۰۳۵] رساله‌های‌رمل (فارسی‌وعربی)

۱ـ دراین رساله پس ازدیباچه که طالعی درآن استخراج میشود فصلی بی شماره آمده وآن بآغاز فصل‌پنجم میرسد آنگاه فصل‌ششم سپس فصلهائی بی‌شماره بنگارش درآمده است.

آغاز: بسمله... ردهم ازمیلاد بااسعاد نواب اشرف اقدس ارفع همیون‌اعلی خلدالله ملکه...هم‌خردادماه قدیم‌سنهٔ۱۰۲۰یزدجردیه استخراج درجهٔطالع تحویل شمس‌الاصل (نیمی‌ازبرگ نخستین ازدرازا بریده شداینستکه‌بجای واژه‌هاخوانده نشده نقطه گذارده شد).

انجام: درشانزدهم دلیل است برصحت بیمار ومراد یافتن و رسیدن غائبان وعاقبت‌والله‌اعلم (ازنیمهٔپائین برگ۷۸الف‌تا۷۹ب جدولها است دردنبال همین‌نامه)

[۱۱۹٦]

۸۱۸ این نسخه ش۱دفتراست وبخط نستعلیق وبارهای شکلها و رقمها بشنگرف میباشد. ۱ب-۷۹ب.

(همهٔ دفتر ۳۱۱۰ش) ـ کاغذ سبالی حاشیه‌دار ـ جلد تیماج مشکی ضربی گهنه
اندازه: ۱۹×۳۴ و ۱۴×۱۶ س‌ق ۱۶

۲ ـ این نامه دررمل ودارای دومقاله است نخستین علمی ودر ۱۱فصل و دومی عملی در ۱۲فصل. درفصل ۷ مقالهٔ ۲ درخبایا(۹۳ب) ازافضل‌الدین ابوالقاسم‌بن‌عبدالملك عبدالجلیل روحی آورده‌شد.

آغاز: آنچه درنسخه هست: که باشارت سیدالسادات ... حسین‌علی‌العلوی ... و روی هیچ خلاف نیست بطریق امام عبدالله محمدبن علی‌الربانی... ودیگر استادان اینفن.

انجام: درهشتم ۳۶ و ∓ درنهم ٤٥ ∓ دردهم .. (دو کلمه خوانده‌نشد)والله اعلم بالصواب وتمت‌الکتاب بعون‌الملك‌الوهاب.

[۱۱۹۷]

۸۱۸ این نسخه ش۲ دفتراست وبخط نستعلیق وپاره‌ای شکلها ورقمها بشنگرف می باشد ـ ۸۰ب ـ ۱۱۰ب. ازبالای برگها اندکی بریده‌شد ووصالی گردیدوسطوری چند خوانده نمیشود. پایان فرسوده وپاره‌شده ونیمهٔ بیشترسطرها رفته‌است.

۳ ـ دررمل است بتازی وقصیده‌ای دررمل بقافیهٔ را والف بارموز وبا نشانه‌های رمل میان بیتها در آغازهست. بسیارشیوا وروشن نگاشته شده وگذشته ازقاعده‌ها مثالهائی ازهرگونه هست.

آغاز: بسمله قال صلی‌الله علیه وآله تفألوا. بالخیر ولاتطیروا وهوحسن عجیب یستحسنه‌العاقل‌اللبیب وقداختارات العرب‌الفال.

انجام: وکلما یرجوه فهویحصل وهوسبحانه وتعالی اعلم.

[۱۱۹۸]

۸۲۱ این نسخه ش۹ دفتراست وبخط نسخ درشت‌تر ازشمارهٔ پیش وباکیزه با رقمها ونشانه‌ها وجدولهای شنگرف وبا عنوانهای شنگرف درهامش و تاریخ شب چهارشنبه ۱۵رمضان ۱۳۱۷ گ‌۱۵ب ـ ۱۵۰الف.

٤ـ نامه‌ایست دررمل بتازی ودارای فائده‌هائی چند، وجدولهائی درآن هست.

آغاز: فائدة جليلة وهو انك اذا ضربت الاشكال الستة عشر ولم تجد هذه الاشكال النوابت .

انجام: ويدل على الخير الكثير وحسن العاقبة في جميع الامور. والله اعلم

[۱۱۹۹]

۸۲۱ این نسخه ش۱۲ دفتراست وبخط نسخ محمدابراهیم بن مرتضی الیالوروی درشب پنجشنبه۱۶ ج۲ سال۱۳۱۸ گ۶۰پ ـ ۸۰پ.

۵ ـ این نامه دررمل وبتازی وچهار فصل است .

آغاز آنچه درنسخه هست : وان كانت نحيسة فبالعكس وكذلك انظر الى الرابع عشر... فصل في معرفة الدار وسكناها .

انجام: فصل في الحكم على المسئلة في الضمير... تفعل في حكم الطرابلسي فالجميع محل الاصابة وهذا تسكين الهمداني .

[۱۲۰۰]

۸۲۱ این نسخه ش۱۳ دفتراست وبخط ش۱۲ گ۸۱الف ـ۸۲الف ودر۸۲ب ـ۸۶پ ۵جدول است بفارسی .

۶ ـ این نامه دررمل ودارای یک مقاله وچند باب وچند فصل است و آغاز آن مانند ش۸۱۸/۲ است مگر اینکه پیداست که دونامه میباشند. دراین اززناتی یاد شد.

آغاز: هوالله تعالى . بسمله . بدان اسعدك الله تعالى كه جملهٔ اشكال رمليه شانزده است .

انجام: ضرب كرديم ⁞ شد وطريق ازاين است .

[۱۲۰۱]

۸۲۱ این نسخه ش۱۴ دفتراست وبخط نستعلیق گ۹۰پ ـ ۱۰۴پ . درگ ۱۰۵ الف ـ ۱۰۸الف ۲۵قاعده است درضمیر بدینگونه: «فصل الاول درباب ضمیر ۱قاعده ۱ازطالب ومطلوب میگویند واصلی عظیم دارد ـ فقل له اضمرت كذا كذا. والله اعلم» آنگاه بندی بپارسی وتازی بدینگونه: «فصل دراحكام خبايا . اذا اكملت ضرب المسئلة فانظر الى الثالث عشر والرابع عشر من المسئلة ـ الطالع الرابع في الشمال. الله اعلم» گ۱۰۹الف ـ۱۱۱الف .آنگاه جدول است. ایندو بندبنسخ ومانا دنبالهٔ ش۱۳ میباشند .

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
libraryut.ir

۷ ـ نامه‌ایست دررمل ازگمنام .

آغاز: بسمله. اخذ میکنیم طالع‌را مقدم برتمام‌کارها ازدوصفحهٔ آخرین .

انجام: ا و ا ح رز وع ب ه س وق ر تمت ... بلاچگونه شود رفع چون‌خلایق را ـ مدام میل‌سوی میسراست وشرب عقار . تمت .

[۱۲۰۲]

۸۶۶ این نسخه ش۲ دفتراست وبخط نستعلیق. گ۴۰الف ـ ۴۱الف .

۸ ـ نامه‌ایست دررمل

آغاز: بسمله. الحمدلله رب‌العالمین ... امابعد بدان‌که بنای علم رمل برچهـار نقطه است اول‌آتش دوم بادسیم آب وچهارم خاك .

انجام: که درهشتم افتاده ومطلوبش‌اب ... بود چون (کم‌دارد) .

[۱۲۰۳]

۸۶۶ این نسخه ش۴ دفتر است وبخط نستعلیق گ ۷۶ب ـ ۸۷ب . تیمی از گ ۸۳ب سفید و گ۸۴ـ۸۷ جدول است .

۹ ـ گفتاریست دررمل

آغاز: دستور العمل رملیکه شخصی چهارپائی از بزرگی طلب‌کرده بود رملی کشیده شد .

انجام: این مطلق باشد . والله اعلم بالصواب .

[۱۲۰۴]

۸۶۶$_{۲۰}$ این نسخه ش۵ دفتراست وبخط نستعلیق تاریخ۵ شعبان ۱۱۱۳ گ۸۸ الف ـ ۸۹ ب .

۱۰ـ نامه‌ایست دررمل ودر چند فصل .

آغاز نسخه‌ها : ۱ ۶۳۱ ۵۱۰ ۱ ... فصل در بیان روز وهفتهٔ ماه وسال .

انجام آن: وسیم‌را با۹۰ مناسبت هردوخانه (کاغذ بریده شده وتیمهٔ سطر آخر خوانده نمیشود) .

[۱۲۰۵]

۸۶۶ این نسخه ش۶ دفتراست وبخط نستعلیق گ۹۰الف ـ ۱۰۸ب. درگ ۱۰۹ الف ـ ۱۱۲الف سه‌استخراج رمل است بنسخ .

۱۱ ـ نامه‌ایست دررمل .

آغاز: باب دراحکام دریافت نمودن دائرهٔ رمل. بدانکه شخصی آمد رملی زدیم .

انجام : ٤خانهٔ آبی شمالی مونث

[۱۲۰۶]

۹٤۰ این نسخه بخط نستعلیق است .

(۵۳۴) ـ کاغذ فرنگی ـ جلد تیماج قهوه‌ای ساده یک لا

اندازه : ۱۶×۲۱ و ۱۳×۱۸س۱۹

[۱۰۲۶] رمزالحکما (فارسی)

این‌نامه درکیمیااست ودرآن ازهرمس وبلیناس وطغرائی‌وابن امیل(محمد تمیمی) وجابر وخالد وسرایندهٔ شذور وذوالنون و جلدکی و مارس ومارقس و افلاطون یادگردید .

آغاز: بسمله. حمد. صلوة. امـا بعد بدانکه این‌رساله رمزالحکما است و بهترین‌رساله‌ها رموزحکما است... از آنچیزیکه رمز کرده‌اند... دروصف جوهری واحدی‌که اوماده اول‌است .

انجام : تکلم کردن مردمان‌را برغیراین قول هر آینه میدانستند اوراطفلان درمکتبها وزنان درخانه‌ها البته .

[۱۲۰۷]

۱۰۸۷ این نسخه ش۲۹ دفتراست وبخط ش۲آ‌ف. گ۱۹۳الف ـ ۹۷ب .

[۱۰۳۷] شانه‌بینی (عربی)

دراین رساله قاعده‌هائی یاد شده‌که ازروی نشانه‌های شانهٔ گوسفند دربارهٔ

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

کار وسر گذشت و آیندهٔ شاهان وفرمانروایان ووزیران وبیماران ودربارهٔ باران و سفر وزناشوئی وکوچیدن ازجائی بجای دیگربتوان پیش‌بینی نمود.

آغاز: بسمله. رسالة فی‌علم‌الاکتاف جیدة. خذغنما بنیة ماسأل عنه وان‌کان‌من مال‌السائل کان اجود.

انجام: واذاکانت الدائرة علی‌الجانب الایسر وفی‌وسطها نقط سود دل‌علی تلف المال وسلامة‌النفس. تمت.

[۱۲۰۸]

۱۰۳۸ این نسخه ش۱۲دفتراست وبخط شکسته نستعلیق ودرپایان دارد: «نقل‌من‌نسخة نقلت من‌خط استادالبشر غیاث‌العلماء وغوث‌الحکماء رحمه‌الله تعالی» گ۱۰۱ب ـ ۱۰۲ ب پیداستکه از روی نسخه‌ای نوشته شده که از روی نسخهٔ خط غیاث منصور دشتکی که چندبار مقابله کرده بود نوشته‌شده ونسخهٔ ایندانشمند کم وکاستی داشت وخود اوهم آنها رانشان داد ودرهامش نسخهٔما گ۱۰۱ب صورت خط اوهست.

دردنبال این در گ۱۰۲ب در۱۵س گفتاری است چنین: «قاعدة فی‌معرفة خطوط الکف. اذاکانت خطوط‌الکف مستویة فصاحبها طویل‌العمر ـ وان کانت‌الخطوط مایلة الی‌جهة‌الساعد فانه یشعف‌بالنساء. منقول‌من‌خط استادالبشر» این گفتار در کف‌شناسی است وازروی خط دشتکی آورده شده وش۱۳ دفتراست.

[۱۰۳۸] **شانه‌بینی** (فارسی)

این رسالهٔ پارسی نیز درشانه‌بینی است.

آغاز: اما بعد این‌رساله‌ایست درشرح احکام شانه‌بینی که ازشاگردان‌ارسطا ـ طالیس حکیم منقول‌شده وامام فخرالدین رازی در کتاب یواقیت‌العلوم آورده باین عبارت که نظر کردند بشانهٔ گوسفندان که دروخطوط نموده شود برنگهای‌مختلفه.

انجام: ودر هرخانه بدین‌نوع حکم توان کرد. وهواعلم.

رساله‌ای درطوس (ش۷۳ ریاضی) هست بپارسی که جزاین رساله‌ها است.

[۱۲۰۹]

۴۸۲[۲۵] این نسخه شماره ش ۳ دفتر است وبخط شکسته نستعلیق گ ۱۵۳ ب ـ ۱۵۷ الف.

[۱۰۳۹] الشجرة (فارسی)

این نامه کیمیائی ازهرمس پنداشته شد ودر آن ازنگارندهٔ الشذورفی الحکمة المعدنیه، ابن ارفع‌راس برهان‌الدین ابوالحسن علی‌بن موسی انصاری مغربی‌اندلسی م ۵۹۳ (ش ۷۲۳ مجلس ـ ص ۴۱ سیگل) وگفتگوی اندراس حکیم باماریه و از جلدکی م ۷۵۰ واجسادسبعهٔ جابرو نیزهمان شیخ برهان‌الدین صاحب دیوان (الشذور) وکتاب میزان یادگردید. دربرگ ۴۴ نسخهٔ ماپیکره‌ای رنگارنگ ازدرخت هرمس با پرندگان دیده میشود.

آغاز: هذارسالة الشجرة من‌قول‌هرمس‌الحکیم. بسمله وبه‌نستعین وصلی‌الله علی‌محمد وآله. اما بعد. بدانکه صورت شجره که تصویر کرده‌است اوراهرمس.

انجام: وظاهر اوسفید است مایل بزردی وباطن او احمر پاکیزه.

[۱۲۱۰]

۱۰۸۷ این نسخه ش ۱۶ دفتراست وبخط ش ۲ آن. گ ۴۴ ب ـ ۴۹ ب.

[۱۰۴۰] الشمس (کتاب ...) (فارسی)

دراین نامهٔ کیمیائی ازجلدکی وابن دباغ وجابرونوردس واورس واسفیدوس حکیم سخنانی آورده شد.

آغاز: باب قوه‌دهنده آن‌چیزیکه پیش گذشت وزیادکننده اورا ... واواست رساله که کنایه کرده است او را فیلسوف بسوی شاگردش ... پس کتابت کرد بسوی او که ... بدان بدرستیکه این حجرجوهریست واحد ولیکن منقسم‌میشود بدوقسم ودوشکل مختلف.

انجام: واکسیرمکتوم و امر پنهان و علم محجوب ... بدرستیکه او عزیز است وحکیم.

[۱۲۱۱]

۱۰۸۷ این نسخه ش ۱۲ دفتراست وبخط ش ۲ آن. گ ۲۴ الف ـ ۲۶ ب.

[۱۰٤۱] **شمس المراد** (فارسی)

شمس‌الذاکرین محمد باقربن سلیمان طالقانی از علم عدد و خواص اسماء و طلسم واقسون کاوش نمود و آنچه در کتابخانه‌ها یافت ودرست دانست دراینفتر آورد .

آغاز: بسمله . حمدبروفق اعدادنامتناهی مقرون به تسبیح افراد وازواج ازماه تابماهی ... اما بعد . . . محمد باقربن سلیمان طالقانی ملقب بشمس‌الذاکرین عمر خود را صرف دراین علم شریف نموده . . . و نام این مجموعه را شمس‌المراد نام نهادیم .

انجام : وهرچه نیت داشته باشد ازمشروع بهمین نحو عمل نماید . . . و روی مربع مساوی‌السطور باشد یکی مظهر و یکی مطمر (پس‌از این دو جدول است ودارد :) و این مربع که درظهر ورق است بنویسد ... لوح درظهرورق است (یك مربع درپشت گ ۷۵ هست) .

[۱۲۱۲]

۱۰۳۱ این نسخه بخط شکسته نستعلیق با جدولها وشکلها و عنوانهای شنگرف است گ ۲ ب ـ ۷۵ پ .

(۷۸ ×۳) ـ کاغذ فرنگی ـ جلد تیماج مشکی ساده

اندازه : ۱۷/۵×۲۷ و ۱۱×۲۱ س ۱۸

[۱۰٤۲] **الصحف الادریسیة** (عربی)

دفتریست در کیمیا که ازادریس پیامبرعبرانی دانسته شد . درنسخهٔ ماه٤٥صحیفه است و آغاز آن از صحیفهٔ سوم و پس‌از هفتمین ، فصلی است در٢٤ صحیفه آنگاه صحیفه‌های دیگرمیآید .

آغاز: اول اصول الصنعة الوشحانية من‌النبات حشيشة يسمى بلسان اليونانية (بيذور) الارض اعنى كنوزها وهى تسمى بالعبرانية ذوناف و بلسان‌العربية غاسلة .

انجام : كمل‌الكتاب،الوضع‌الاكبرالمشار اليه بالاكثر . . . المجوهر وهو مائة وست‌صحاف . تم‌الصحف‌الادريسية .

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران library.ut.ac.ir

[۱۲۱۳] (۱۰۰)

این نسخه بخط نستعلیق و نسخ است . گ ۲ الف ـ ۲۴ الف . در کنار گ ۲
۹۵۵ الف بنستعلیق دیگر دارد که سیدضیاءالدین دکنی نوشت : ما آنچه شیخین
کرام درصحیفهٔ ۳و۴ آورد آزمودیم و درست دیدیم و آسانتر از چیزهای
دیگر و نویسنده میگوید که این داستان را بخط میرزا موسی خوئی تبریزی دیده‌ام .
درگ ۲۴ پ دستور زرنیخ‌الحکماء است بروایت آقا محمد باقر که میگوید از جابر
میباشد . گ ۲۶ الف ـ ۲۷ الف سخنانی است عرفانی بنستعلیق و ۲۸ الف ـ ۴۱
حدیث است بنسخ .

(۴۱ س) ـ کاغذ فرنگی ـ جلد تیماج مشکی تازه
اندازه : ۱۵×۲۲ و ۱۲×۱۸ س ۲۶ تا ۳۰

[۱۰۴۳] صنعت الهی (فارسی)

این نامه در کیمیا و بنام « رسالهٔ صنعت الهی » است .

آغاز: بسمله . امابعد . بدانکه : بدرستیکه صنعت الهی ومعرفت صنعت ...
بیان میکنم ازبرای تو من وترا ازاو آگاه میکنم .

انجام: و اواست درنزد ایشان که نامیده میشود « قنبار » و نرسید بسوی
ما اکثر ازاین . والسلام . سبحانه الهدایة .

[۱۲۱۴]

۱۰۸۷ این نسخه ش ۱۱ دفتر است وبخط ش ۲ آن . گ ۲۲ الف ـ ۲۴ الف .

[۱۰۴۴] صنعت الهیه (فارسی)

این نامه که گویا از تازی بپارسی شده است ازشیخ امام‌الدین یوسف اموی
است ودر آغازمیگوید که امویان بدین هنرمیبالیدند بردیگرخاندانهای تازی وجز
تازی . درآن از ابن بسطام وسهل‌بن هرقل و عثمان‌بن سرسرالیمنی و امام عبدالله
الاموی و هرمس و سقراط و افلاطون وسوسان بن بقراط اسرائیلی و ابن مظرف
کنعانی یاد میشود .

آغاز: رساله در علم صنعت الهیه از قول شیخ امام‌الدین یوسف الاموی
درحجر حکماوتدبیراو . امابعد گفت شیخ امام‌الدین یوسف المشهور بالاموی بدرستیکه

سرقدیم وعلم عظیم علم صنعت الهیه است .

انجام : پس بتحقیق که کشف شد حجر با مثالهائی که دوراست از او و خدای تعالی هدایت کننده است براه مستقیم . تمت . والسلام .

[۱۲۱۵]

۱۰۸۷ این نسخه ش ۲ دفتراست وبخط نسخ ونستعلیق با عنوانها ونشانه‌های شنگرف ودرجدول شنگرف . حاشیه‌هائی دارد . گ ۲ ب - ۷ ب ۱۰/۵ × ۱٦ .

[۱۰٤٥] **صنعة الطبیعة و سرائر الخلیقة** (عربی)

بلیناس یـا بلینوس یا آپلونیوس APollonius از مردم توانا Tyana (طوانه) بوده ودرهمین دفتر نیزدارد که « کنت یتیما من اهل طوانة » واورسالة التنجیم نیزدارد که حنین اسحاق بتازی در آورد و کتاب اجرام سبعه (دائرة المعارف اسلامی) این دانشمند جز کایوس پلینیوس (۲۳-۷۹) طبیعت شناس ونویسندهٔ رومی ونگارندهٔ تاریخ طبیعی و جز آپلنیوس پرگامسی (۲٦۰-۲۰۰ پیش از م) نگارندهٔ مخروطات میباشد .

این نامه بگواهی پایان آن دیباچه ایستکه آپلونیوس یـا بلیناس و بلینوس بر « صنعة الطبیعة و سرایر الخلیقة » خود بروش رمز و عرفان نوشته و از اریناس وایلوس و افلاطون قبطی و آمینس وطیسوس واسلقیاس و پیروان طلوقس و مردم مصروفیوم وحلوان یاد نمود و از « کتاب الحیوان و علل اجزائه » و یکی یا چندتا بودن خدا وچهارعلت مادی وصوری وفاعلی وغائی (۳ ب) بدین نامها « علت ولای شیء - سبب ومن ای شئی - فعل وکیف یکون الشیء - فاعل وبای شیء یکون الشیء » آنگاه میگوید که من این چهار را دردو دفتر نگاشتم وعلت وسبب را در « کتاب العلل المعلولة » که همین نامه باشد گذاردم وفاعل وفعل را در « کتاب الخلق المخلوقة » .

در آغاز میگوید : انا بلینوس الحکیم صاحب الطلسمات والاعاجیب » و من یتیمی ازطوانه بودم ودرشهرخود پیکره‌ای سنگی روی ستونی چوبی بدیدم وروی ستون نوشته بود « من هرمس مثلث بحکمت هستم واین افزاررا ساخته‌ام ودانش خودرا درآن نهان کردم و جز خردمندان بدان نخواهند رسید » بربالای پیکره بزبان

نخستین نوشته بود « آنکه خواهان دریافت راز آفرینش وساخت طبیعت است بزیر پایم بنگرد » مردم چیزی ازاین نوشته نمی یافتند و بدانجا مینگریستند و چیزی نمیدیدند . من بزرگ شدم و یافتم که چه از آن خواسته شده و زیر آن سنون را کندم سردابی تاریك در آنجا بدیدم که بادر آمدن آفتاب بادبندی در آن میوزید . من اندوهگین شدم که در تاریکی نمی توانم بدانجا برسم و بادهم نمیگذارد که چراغی در آنجا برفروزم . دراین اندیشه بودم که آن پیکره برمن آشکار گشت و گفت بدانجا برو تا براز آفرینش و ساخت جهان برسی . گفتم نتوانم . گفت چراغ را در گوشه‌ای بگذارو یا روشنی آن برو . من خرسند شدم و پرسیدم کیستی ؟ گفت : «اناطباعك التام» بیدار که شدم چنانکه او گفت بدانجا رفتم و پیری دیدم که بر تختی زرین نشسته لوحی زبرجد سبز بردست و بر آن نوشته بود «اینست ساخت جهان» درجلوی او دفتری دیدم که در آن نوشته بود « اینست راز آفرینش و دانش علتهای چیزها» من دفتر را گرفتم و از آنجا بیرون آمدم و جهان را از آن بشناختم و خردمندی بنام شدم و طلسمها و شگفتیها کردم. مزاجها و چهار طبع و آمیزش و ناسازگاری آنهارا از آن دریافتم و برای آیندگان نامه‌ها نوشتم چنانکه پیشینیان کرده‌اند ـ آنگاه پس از یاد کردن مبحثهای این دفتر که علمهای قدیم در آنست میگوید که من در نگاشتن آن برای دوستان وخویشاوندان وفرزندان خود کوشیدم و رنج بردم ـ بآنها سوگند میدهد که آنرا بیگانگان ندهند ـ باز میگوید که چون این نامه دراز بود من آنرا چندپارهٔ پیوستهٔ بهم ساختم . درپایان دارد که که کتاب العلل پس از این میآید .

این نامه « الجامع للاشیاء فی تکوین خلقة الخالق فی علل المعلولات » و « کتاب العلل » و « سر الخلیقه » و « سر الخلیقة وصنعة الطبیعة » و « سرایر الخلیقة المخلوقة التی تجوز علیها الکیفیة والکمیة » و «تکوین الخلق وعلل الاشیاء» نیز نامیده شده است . سیگل در ص ۱۲ نسخه ش ۸۲/۳ گوتارا شناسانده و نسخه‌های دیگر آنراهم نشان داد وبندهائی از آن را آورد .

آغاز: بسمله وبه نثقتی . والحمد والتقدیس لربنا . اقول علی کتابی هذا واصف

الحکمة التی ابدیها لتسمعوا حکمتی ... انابلینوس الحکیم صاحب الطلسمات والعجائب .

انجام : ففی هذه لمن ذکرت بیـان لمن کان یعقل . و من الناس من ینکر بعضه و یقر بعضه . و علی هذا کلام کثیر ترکنا ذکرها کراهیة کثرة الکلام . تمت ماصدر به کتابه بلینوس فی صنعة الطبیعة و سرایر الخلیقة و یتلوه بعد کتاب العلل . والحمدلله رب العالمین . و باسمائه العظام (چهارده نشانهٔ رمز در اینجا دارد) .

[۱۲۱۶]

۴۹۱ این نسخه ش ۱ دفتر است و بخط نسخ باعنوانها و شکلهای شنگرف درحیدرآباد . گ ۱ ب ـ ۱۰ الف .

(همهٔ دفتر ۲۰۶ گ) ـ کاغذ فرنگی ـ جلد تیماج سرخ ضربی

اندازه : ۱۴×۲۲ و ۸×۱۶ س ۲۵

[۱۰۴۶] **طلسمات** (عربی)

دراین نامه از اختربینی وطلسم وتمازهای ستارگان گفتگوشده است ودر آغاز آن از « مکعب افلاطون » یاد گردید واز آن همان افسانهٔ تضعیف مکعب خواسته شده که در مشکلات العلوم ترافی و شرح دیوان میبدی دیده میشود و ریشهٔ آن افسانه دلس (Déliaque) میباشد (تاریخ ریاضی دکتر مصاحب ص ۲۷) در آن ارشمیدس آورندهٔ طلسمها نامیده شد مانا از آن کارهای علمی خواسته شده که او درمکانیك وحیل کرده است .

آغاز: طلسمات علم اخترعها ارشمیدس علی ماحرر. وقیل اول ماوضع فیه مکعب افلاطون وهوعلم مادته الفلك وانواع المولدات وصورته کمال الهیاکل وغایته محاکات الطبیعة الاصلیة و فاعله الحکیم و یحتاج الی الطب فی احکام الطبایع . . . وهل الطب محتاج الیه ؟ فیه نظر !

انجام : وان قربت له قربانامن حیواناته فتح منح الشمس . والله اعلم . ختم بالخیر والکرامة .

[۱۲۱۷]

۹۶۰ این نسخه ش ۳ دفتراست و بخط نسخ با عنوانهای شنگرف محمد حسن بن محمدتقی محلاتی در تهران روز دوشنبه ۲۷ محرم ۱۲۸۳ ک ۷۰ الف ـ ۱۹۷ الف.

[۱۰۴۷] غالب و مغلوب (عربی)

دراین گفتار غالب ومغلوب ازهم بازشناخته میشود.

آغاز: فائدة فی معرفة الغالب والمغلوب وهو باب ملیح مجرب من عمل الشیخ ابوالخیر الرمال ـ وذلك ان تضرب اذا اردت ان تنظر حال الخصمین.

انجام: العراس نارية ... هوائية ... مائية ... ترابية ≑ ≑ ≑ ≑

[۱۲۱۸]

۸۲۱ این نسخه ش ۱۰ دفتراست وبخط نسخ ش ۹ ک ۵۰ ب ـ ۵۱ الف.

[۱۰۴۸] فتوحات غیبیه (فارسی)

چنانکه درعنوان نسخه آمده گزارشی است برقصیدهٔ محمد زکریای رازی دربارهٔ حجرحکما و در آن ازسرایندهٔ شذور (ابن ارفع راس) یادگردید و خود قصیدهٔ رازی در آن دیده نمیشود. متن تازی «الفتوحات الغیبیه فی تدبیرالارواح الحکمیه» در ۷ باب در گوتا ش ۱۲۹۵/۱ در ۱۰ برگ هست و سیگل در ص ۵۸ فهرست خود آنرا شناساند و برخی آنرا از عبدالکریم بن یحیی بن عثمان مراکشی پنداشتند. سیگل ازرازی نام نبرده است.

آغاز: رسالهٔ فتوحات غیبیه در شرح قصیدهٔ محمد زکریای رازی در حجر و تدبیر آن (عنوان) بسمله. حمد. اما بعد. بدان بدرستیکه این رسالهٔ شریفه رساله‌ایست آنچنان رساله که گفتم اورا فتوحات غیبیه. باب اول ازاین کتاب دربیان معرفت حجرمکرم است که حقیراست وعظیم است.

انجام: و تصرف کن بآنچیزیکه خواهی و بهرنحو که خواهی بآنچیز که رضای الله تعالی است تا اینکه سعادتمند شوی وراه راست یابی.

[۱۲۱۹]

۱۰۸۷ این نسخه ش ۲٤ دفتراست وبخط ش ۲ آن. گ ٦٤ الف ـ ۸۵ الف.

[۱۰٤۹] کتاب اسطانس الاکبر (عربی)

این نامه درکیمیا واز اسطانس (Osthanes) بزرگ‌دانسته‌شد و درنیمهٔ دوم آن ۲۹ باب ازحکمت‌اسطانس آمده ودرآن (گ ۲۸ الف) از زاوش (زاوس) پروردگار و رب‌النوع یادگردید. با افسانه های عبری آمیخته است و از نامه‌های پارسی وهندی درآن یاد شد وازفرزانگان پارس.

آغاز: بسمله. کتاب اسطانس‌الاکبر. قال اعلموا یا ابناءالتعلیم و طلاب‌الحکمة الالهیة اخلصوا نیاتکم وانظروابامین قلوبکم.

انجام: تم اقبل بعد ذلك علی‌الرد والتدبیر انشاءالله تعالی. کمل وتم مصحف الحکیم‌اسطانس بحمدالله‌وعونه. والحمدلله‌وحده. وصلی‌الله علی‌سیدنا محمدو آله.

[۱۲۲۰]

۹٤۱ این نسخه ش ۸ دفتراست وبخط خط ش۱ و درنیمهٔ روز پنجشنبه ۲٤ رمضان ۱۱۰۲درجامع سپاهان نوشتن‌آن بپایان رسید. گ ۲٤ ب ـ ٤۲ ب.

[۱۰۵۰] کنزالاسرار (عربی)

عبدالرحمن‌بن محمدبن علی‌بن احمدحنفی درمذهب وبصیرت وتفرید وبسطامی درمشرب و سریرت وتجرید ایندفتر را درجفر و جادو و حروف و اعداد نگاشته ودرروزچهارشنبه ۲۸ ع ۱ سال ۸۹۰ آنرا بپایان رساند (۱۹۵ الف ـ ۲۳۰ الف ـ ۳۰۰ الف) (۱).

جدولهای حروف و مربعهای وفق اعداد درآن بسیاراست. از قلمهای پیامبران

۱ـ چلبی (۲ : ۲۳۲) میگوید که «کنزالاسرار وذخائرالابرار» از هرمس است وابوعبدالله یعیش‌بن ابراهیم اموی «کتاب استنطاقات» را ازروی آن نگاشته است. تنکلوشای بابلی گزارش شگفتی برآن نوشت وثابت‌بن قره وحنین اسحاق فباوی‌آنرا گزارش کردند وکتابی است ارزنده وبرمایه درعلم اوفاق وحروف ـ پیداستکه آن کتاب ما نیست.

(۱۷٤) وطالع ولادت (۱۸۰) ودریافت دوستی ودشمنی ازروی طالع ونام (۱۸۱ب) نیزیادشده وحرفهای آتشی وبادی و آبی وخاکی در آن شناسانده شد (۱۹۲-۱۹٤) این نامه درسه باب است :

۱- درحروف ودر آغاز آن نامه را «کنزالاسرار وذخائرالابرار فی اجتلاب عرائس الانوار» خوانده است درچهارفصل (۱- اقسام وترتیب حرفها ۱۵۳-۱۵۸ الف ۲- اسرارحرفها۱٦۳ الف ۳- ترتیب حرفهای ابجدی نزدخاوریان وباختریان که اینهم چند فصل است : طبیعت حرفهای مفرد مشرقی ومغربی۱٦۳ ب ودراینجا ازنگارندهٔ عقد منظوم یاد شد - طبیعت مزدوج آنها ۱٦٤ الف - حالات و تجلی وقوه واصل حرفها (۱٦٤ ب -۱٦۷ ب - ۱٦۸ الف - ۱٦۹ الف) - حرفهای عربی ۱۷۰ الف - حرکات ۱۷۳ب ٤- در«سرالله فی کل امة کتابها وسر کتابها فی الحروف» که اینهم چند فصل است) .

۲- درخواص واسرارحرفها بترتیب ابجدی ۱۹۵ الف .

۳- بنام «کشف الحقائق النوریه فی وصف الدقائق الحرفیه» درگزارش «بحرالوقوف فی الاوفاق والحروف» که اخوان صفا وخلان وفاخواهان آن هستند (۲۲۹ الف - ۲۳۰ الف) اینهم درچهار باب است (۱- حرفها و هستیها ۲۳۲ الف ۲- تکسیرحرفها برای اسماء حسنی ۲٦٤ ب دردوفصل ۳- وفقها ومربعهای حرفها درچند دره دربارهٔ قاعده‌های حرفها سپس چندین فصل است۲۷۲ الف تاپایان وباب چهارم عنوان ندارد) .

نگارنده درگ ۲۳۰ باز از «کشف الحقایق . . .» نامبرده وگفته که آنرا برای بزرگی نوشته و از شمس المعارف و لطائف العوارف و چندین دفتر دیگر برگزیدم .

در آن یاد میشود از شیخ اباالعباس احمد بن علی بن یوسف بونی قریشی (نورالله مرقده) ومواقف الغایات فی اسرارالریاضات الکبری وشمس المعارف ولطائف العوارف او (۱۷٦ الف -۲۳۲ الف - ۲۷٦ ب - ۲۸۹ ب - ۲۹۱ ب - ۲۹٦ ب -

۲۹۷ ب) ـ الدرة الناصعة فی کشف علوم الجفر الجامعه. نگارنده ودراینجا باز گشت میدهد به اخوان صفا وخلان وفا (۱۷٤ الف) ـ اکیفیاش روحانی هندی (۱۵۱ الف) ابوطالب مکی (۲۸۹ ب) ـ امیرالمؤمنین ویعسوب المسلمین اسدالله الغالب (۲۳٤ ب) و مربع کشیدن او برای پیروزی درجنك (۲۵٦ ب) ـ ابوعلی حسن بن علی بن احمد تمشتری وشرح او برلمعهٔ نورانیه (فصل۱ باب ۲ ازباب ۳ گ ۲٦۷ الف) ـ مقاتل بن سلیمان (۲۸۷ ب) ـ سهل بن عبدالله تستری وابوعبدالله محمد بن یعقوب کوفی (۲۹٦ الف و ب) ـ شیخ زین الدین کافی (۲۳۳ب ـ ۲۸۸ الف) ـ شیخ ابوالحسن الحرانی (۱۵۸ب ـ ۱٦۰ب) ـ ابوعبدالله قریشی (۲۹۸ الف) ـ شیخ شهاب الدین سهروردی (۲۸۹ب) ـ استاد ابوالقاسم قشیری (۲۹۰ الف) ـ ابوعلی دقاق وجوهری (۲۹۱ الف) ـ شیخ ابوالحسن شاذلی (۲۹۸ الف) ـ سهل بن عبدالله تستری و ذوالنون بصری وابن عربی (۲۹۲ الف) ـ شیخ عبدالقادر کیلانی ۲۹٤ الف ـ شیخ نجیب الدین سهروردی ومحیی الدین بن عربی (۲۹۵ الف) ـ ترمذی وحسن بصری (۲۹٤ ب) ـ شیخ ابومحمد عبدالحق بن سبعین الاشبیلی الاسبانی قدس الله روحه (۱٦۰ ب ـ ۱۷٦ب ـ ۱۸٦ الف) ـ گفتهٔ او دربارهٔ حرفهائیکه درپیشانی جن نوشته شده (۱۹۰ پ) ـ غزالی دراحیا (۲۸۷ الف) که دعائی آورد ـ کتانی که درخواب از پیامبر دعائی آموخت ۲۸۷ ب ـ ابوعبدالله قریشی و ابی محمد مغا در (۲۹۸ ب) عبدالقادر گیلانی وشیخ عباس موسی (۲۹٤ الف).

آغاز: بسمله. اعلم ایهاالولی الرحیم ان الباری عزوجل ابدع الموجودات واودع فیها علی حسب اختلاف طبایعها و تباین انواعها خواص غریبة و منافع عجیبة یعرفها الراسخون فی العلم وهی الانبیاء والاصفیاء والاولیاء ثم العلماء.

انجام: فرحم الله من شرب کوثر هذه المعانی وطرب علی جوهر هذه المثانی فی جنان وصاله مع جنا (ن) کماله والحمدلله... وصلی الله علی سیدنا محمد ... وعلی آله وصحبه مفاتیح کنوز نواله ومصابیح رموز جلاله قال المؤلف غفرالله ذنوبه وستر عیوبه: تمت، وکان الفراغ من تألیف هذه الفوائد الجمیله فی یوم الاربعاء ۲۸

ربیع‌الاول سنة ۸۹۰.

[۱۲۲۱]

۸۱۶ این نسخه ش ۲ دفتراست وبخط نسخ باعنوانها و نشانه‌ها وحرفها بشنگرف و جدولها دارد. گ ۱۴۷ ب ـ ۳۰۰ الف. درپایان چند بند است بپارسی بستعلیق درخواص مثلث سه درسه وخواص آیات ومربع شش در شش گ ۳۰۰ب ـ ۳۰۲ ب.

[۱۰۵۱-۱۰۵۲] گفتار الحاکم بالله (فارسی)

دو گفتاردربارهٔ «حجر» از الحاکم بالله دردفترش ۱۰۸۷ این کتابخانه هست و پیداستکه ترجمه میباشد.

۱: **آغاز:** نسخه درحجر وتدبیر حجر وثبوت درروحدت حجراست وکلام حکیم‌الحاکم بالله است. بسمله. و به نستعین و صلی‌الله علی محمد و آله اجمعین بدان ای فرزندکه حق تعالی خلق را بیافرید بقدرت خویش وتدبیر کرد ایشان را بحکمت خویش.

انجام: و بوقت ناشتابکارد واین رنج از وجود او زایل شود وصحت‌یابد. (۴۹ب ـ ۵۱ب) دراین یکی‌ازنسخه‌ایکه درسرای خالدبن یزید دردمشق درمحرم ۱۰۱ یافتند یاد گردید (۵۰ ب) و از درمانیکه ابوشمس مغربی با روغن مو کرده است.

۲: **آغاز:** نسخهٔ رسالة حاکم بالله درصناعة الهیه است وعمل وتدبیر حجر حکما وعلامت و ارشاد او از هرباب (عنوان) بسمله. وبه نستعین. حمد. صلوة. امابعد. گفت از برای اوکسیکه وصف کن تو از برای ما حجر حکمای که میدانند اهل این صنعت بعینه بغیر رمز وبغیر تعب و بغیرظلم.

انجام: شمع برجسد ذابیه پس قلب میکند ایشان را بعون‌الله تعالی. (۵۹ الف ـ ۶۴ الف).

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران library.ut.ac.ir

[۱۲۲۳-۱۲۲۲]

۱۰۸۷ این دو نسخه ش ۱۷ و ۲۳ دفتراست و بخط ش ۲ آن .

[۱۰۵۳] گفتار مجریطی (فارسی)

این گفتار از مسلمة بن محمد مجریطی میباشد و پیداستکه از کتاب او بپارسی درآوردند . درمجلس (ش ۳۷۰/۲) از مقالهٔ ابومسلمهٔ مجریطی درعلم کیمیا یاد شده است .

آغاز: نسخهٔ مسلمة بن محمد مجریطی - بسمله و به نستعین . حمد از برای خداوندیکه موصوف است بمحمودترین صفات ... امابعد . عارض شد ازبرای من ازطریف علوم فکریه وصحائف اسرار صقویه آنچیزیکه واجب بود اجتهاد بر روشن شدن حقایق او .

انجام: نرسیده است بآنها بندهٔ او و ایمن نشده‌اند ایشان ازغضب او . ولاحول ولاقوة الا بالله العلی العظیم .

[۱۲۲٤]

۱۰۸۷ این نسخه ش ۲۲ دفتراست و بخط ش ۲ آن . گ ۵۷ الف - ۵۹ الف .

[۱۰۵٤-۱۰٦٤] گفتارها در اکسیر و حجر (فارسی و عربی)

درنسخهٔ ش ۱۰۸۷ یازده نامه و گفتار درباره اکسیر وتدبیر حجر هست که اینك شناسانده میشود .

۱ - از کاشف الاسرار و بتازی که ازساختن اکسیر گفتگو کرده ودرمیانهٔ آن ازخود نامبرده ومیگوید که من تاساعت ده شب بیدارماندم واین را پرداختم واین مصرع را میآورد : « رنج راحت دان چه شد مطلب بزرك » .

آغاز: بسمله . خذالشجرة الطوریة فی برج الحمل ممن هو ما بین الخمسة عشر الی الثلثین . والاسود احسن من الاشقر واغسله عن الاوساخ واقرضه ناعما وضعه فی القرع الی نصفه واربط علیه الانبیق وقطره .

انجام: وان‌القیت الابیض علی‌الفضة کان اکسیرا. فافهم‌فقدشرحت... وللتردد مدخل تام. والله‌الموفق للصواب. اللهم سهل‌لمن هوعلی شفیق وتمم‌له بمحمدوآله واجعل‌التوفیق‌له خیررفیق (کتب‌کاشف‌الاسرار بیمینه. ف. م.) (ش۱ گ۱ الف‌وب)

۲ ـ ازشیخ عبدالمجید مصری صاحب فتوحات و نگارندهٔ دفتری بتازی در کیمیابنام سرالله‌المصون (ش۷۲۱مجلس) (عنوان‌نسخه‌ها)در آن ازهرمس‌وافلاطون ورطباً بن‌یومه یاد شده است.

آغاز: بسمله. گفت: بدان درستی که افضل تدابیر این‌حجر مکرم‌شریف‌آن چیزیست که سالم باشدآبش ازسوختن.

انجام: واین نصیحتی است از برای تـو و ازبرای برادران مؤمن وجمیع مسلمانان عاشق این‌صناعت. بعون‌الله تعالی (ش۳ گ۸الف‌وب).

۳ـ ازافلاطون که در آن «حجر حکماء» رامیشناسانند. پیداست که از تـازی بپارسی کرده‌اند.

آغاز: بسمله. این‌رسالهٔ افلاطون است وتعریف کرده‌اند فهم تند که رغبت دارنده است. وگفته دراول اورحمت‌خدای برتوبادای برادر برقدرآنچیزیکه‌بیان کردم تورا.

انجام: من وصایای خودرا. خدای تعالی توفیق دهنده است ازبرای‌صواب. (ش۵ گ۱۰الف ـ ۱۱ب).

٤ ـ این گفتار که دراکسیر فیلسوفان است.

آغاز: بسمله. ایضا درچهاررقعهٔ میقلهٔ دیگر. فائده درتدبیر تنهائی. بسمله. که وضع کن از آن حجرپنجاه مثقال درقرع وتقطیرکن برطوبت.

انجام: که بهتر ازطلای معدنیست ونیکوتر. پس شکرکن خدای تعالی را مکرر. والسلام. (ش٦ گ ۱۱ب).

۵ ـ این نامه که هرمس ازلقمان واو ازاستاد خود فراگرفته است.

آغاز: این‌رساله راهرمس ازلقمان ازاستادخودنقل نموده‌است ودرجایهای

دیگر باسم هرمس نوشته شد : هذا رسالةالحجر وتدبیره من قول‌اللقمان الحکیم علیه‌الرحمه. بسمله. حمد. اما بعد . بگیر ازبرکةالله ازحجر نیکو وبشو اورا بآب ملح .

انجام: تااینکه برساند الله‌تعالی باین‌نعمت رفیعه. تمام است وکامل است بعون الله سبحانه وتعالی. واواست ارحم‌الراحمین (ش۱۰ گ۱۸ب ـ ۲۲الف).

٦ ـ این‌نامه‌که دربارهٔ «حجر» ودرده باب‌است . در آن ازفیثاغورس وهرمس و جابر وهرقل ودسیموس یادشد .

آغاز: هذا کتاب «عمامت‌الحکماء» ! بسمله. احمدالله تعالی واصلی‌علی‌رسوله... امابعد درایضاح حجرمشارالیه است. بدان‌بدرستیکه فلاسفه اجتماع کرده‌اندبسوی اینکه حجرایشان حقیراست و خوار وخـالی نیست ازاو بری ونه بحری ونه زمین هموار ونه‌کوه .

انجام: وجسد کردن روحها. واین آنچیزیستکه درترکیب اول ازجماعت‌خلف الحکما (ش۱۵ گ٤۰ب ـ ٤٤ب).

۷ـ این‌نامه‌که درتدبیر حجراست .

آغاز: نسخه‌رساله‌ایست درتدبیر حجر کریم که نامیده شده بلبن‌العذرا(عنوان) بسمله. حمد. صلوة. اما بعد. فراگیر حجر کریم‌را وبیرون‌کن آب آنرا پس بینداز ازآن آبرا برقشرحجر .

انجام: پس بکن‌مثل آنچیزیکه بتحقیق ذکر کردم ازبرای تواول مرتبه(ش۲۵ گ۸۵الف ـ ۸٦الف) .

۸ ـ گفتاری دربارهٔ تحلیل حجر .

آغاز: عمل‌آخر. بسمله. اما عمل درتحلیل حجر، فراگیر حجررا پس‌تقطیرکن واعاده‌کن قاطررا .

انجام: پس طرح‌کن براو اکسیررا پس قبول‌میکند (ش۲٦ گ۸٦الف‌وب) .

۹ ـ نیز دربارهٔ حجر کریم .

آغاز: نسخه دیگر که صاحبش معلوم نیست درتدبیر حجر کریم . بسمله .
این رساله‌ایست از آنچیزیکه عمل کردم من‌بدست خود درعلم صنعت‌الهیه .

انجام: بوده باشد آتش آتش زبل پس‌بفهم تااینکه تمام‌شود. انشاءالله(ش۲۷ گ۸۶ب ـ ۸۸الف) .

۱۰ — این گفتار که دربارهٔ « حجر » است و دستوری دانسته‌شد که یوشع پیامبرعبرانی داده وترجمه است .

آغاز: نسخهٔ یوشع پیامبر ـ ملاحظه کن و ببین که در چه مرتبه جویا بوده است وچگونه ازبرای طالبان درحجر وتدبیر آن آشکارا بیان نموده‌است. بسمله. اما بعدازرسالهٔ یوشع... بعد ازمقدمات بتحقیق که‌ظاهر شدالحال بدرستیکه کبریت اواست طبیعت فاعله درمعدن .

انجام: وهرجسدی‌ازاجسادهفتگانه‌برطبیعت کواکب‌هفتگانه‌است. والسلام. (ش۳۳ گ۱۲۶ب ۱۲۸ب) .

۱۱ ـ سخنانی است بپارسی وتازی دربارهٔ اعمال کلیه قمری و اکسیر وماء حلال وتکلیس طلی وتبییض کبریت .

آغاز: باب‌سیم‌دراعمال کلیهٔ قمری‌است مشتمل برده‌فصل وهرفصلی محتوی اعمالی است که ازاکسیر آن یکجزو هزارجزو تاصد جزو طرح پذیرد ـ فصل اول درعملی است که ازاکابر اهل‌صنعت برحجر حکماکرده‌اند .

انجام: درتطهیر اجساد باید ازروش‌سابق عمل‌نمائی تاجسد پاك ومطهرشود. (ش۳٤ گ۱۲۹الف ـ ۱۳٦الف) .

[۱۲۲۵ ـ ۱۲۳۵]

۱۰۸۷ این نسخه‌ها بخط نستعلیق ونسخ با عنوانها ونشانه‌های شنگرف ودرجدول شنگرف میباشد. ش۱ بنسخ دیگر وتازه‌تر ودرجدول نیست .

(همهٔ دفتر۳۱۴۵ش)— کاغذ فرنگی — جلدتیماج سرخ‌ضرابی

اندازه: ۱۶٫۵×۲۳ و۱۴٫۵×۲۰س۲۴

[۱۰۶۵] **گفتگوی جاماسب واردشیر** (فارسی)

گفتگوی این فرزانهٔ ایرانی و آن پادشاه ساسانی دربارهٔ تدبیر حجراست و نامه ایستکه جاماسب بدو مینویسد دربارهٔ اکسیر ودر آن ازذیمقراط وارسطو یاد گردیده.

آغاز: مناظرهٔ حکیم جاماسب باردشیر بابك درباب حجروتدبیر او- و بدان بدرستیکه بیامرزد خدای تعالی این حکیم راکه عجب بخششی کرده است دراین رساله ... اما بعد. ازجاسب حکیم بسوی اردشیرپادشاه که تاج حکمت داشته.

انجام: ذکرکردم ازبرای توای ملك عمل‌حکما راتماما و گفتم چیزیراکه خبر نداده بود براو احدی و میترسم ازملعون بودن نزدحکما.

[۱۲۳۶]

۱۰۸۷ این نسخه ش۲۸ دفتراست وبخط ش۲آن. گ۱۸۸الف - ۱۹۳الف.

[۱۰۶۶] **متفرقات حکما** (فارسی)

دراین گفتارهای پراکنده سخنان محمد زکریای رازی وجابر وملك آرس در کشف‌الاسرار وابن امیل (محمدتمیمی) وسرایندهٔ شذور وشارح کتاب‌الرحمة و نویسندهٔ کتاب خمایر وجاماست وبلیناس وارسطو وراهب وذیمقراط ودیسموس و هرمس وهرقل و طغرائی درتراکیب‌الانوار و کتاب‌الرحمه وحکیم عارف در تفسیر درجات‌عمل ونگارندگان کتاب حقائق‌الاستشهاد ودرهٔمنصوره‌وشرح شذوروکتاب مفتاح و رسالهٔ شیخ صدرالدین آمده است.

آغاز: نسخهٔ دیگر ازمتفرقات حکما ازتصانیف محمدبن زکریارازی. بسمله. حمد. صلوة. امابعد، ازجملهٔ متفرقات، ترکیب‌اول‌واو آنچنان ترکیب‌است گفت‌در این هرمس: بگیرشمسیهٔ حارهٔ یابسه پس‌بینداز اورا درقمرمائی باردرطب.

انجام: ازکبریت یازده جزو وازجسد یکجزو گفته‌اند والله‌اعلم.

[۱۲۳۷]

۱۰۸۷ این‌نسخه ش۳۱ دفتراست وبخط ش۲آن. گ۱۰۹الف-۱۲۱الف.

[۱۰۶۷] **مرآت العجائب** (فارسی)

این نامه در «علم صناعت الهیه» است و در نه فصل. در آن از هرمس و فیثاغورس و قوطونس و کتاب «ماءالورقی» و خالد و شعرهای او و عبدالعزیز بن تمام و دیموس و ارسطو یاد شده. نگارنده در آن از «رسالهٔ بحریهٔ» خود نام میبرد.

آغاز: رسالهٔ مرآت العجائب در علم صنعت الهیه و من الله التوفیق و هو المعین. الحمدلله رب العالمین ... امابعد. این مرآت العجائب است و شرح اشکالی که تصویر شده در مرآت یعنی آئینه‌ها و این نه فصل است. فصل اول در شخص از او که در این مرآتست ایشان ذکر و انشی‌اند.

انجام: و درجهٔ اول را حذف کردیم نیز بواسطهٔ اینکه فائده نبود در او و این رساله که بحریه است در صنعت الهیه و نیست توفیقی مگر باستعانت الله تعالی.

[۱۲۳۸]

۱۰۸۷ این نسخه ش۸ دفتراست و بخط ش۲ آت. گ ۱۲ب ـ ۱۶ب.

[۱۰۶۸] **مسائل خالد** (فارسی)

این گفتگو از خالد (پسر یزید) و هریانس راهب پنداشته شده که بپارسی در آورده اند.

آغاز: مسائل خالد از هریانس راهب پرسیدن. بسمله. حمد. امابعد. گفت فاضل: اینست مسائل خالد بن یزید در وقتیکه سئوال کرد هریانس راهب را پس این است اول مسائلی که سئوال کرد خالد از او. گفت هرمس: ای پسر من بگردان تجربه های خود را در زمانیکه طلوع میکند آفتاب.

انجام: واز ثقلی که سفید کرده‌ای که عمل کردی بشبکهٔ موو بگردان این را در قاروره ـ در نسخه دیدیم که تا اینجا نوشته بود انشاءالله باقی بهمرسد که تمام نمائیم.

[۱۲۳۹]

۱۰۸۷ این نسخه ش۳۲ دفتراست و بخط ش۲ آت. گ۱۱۲الف ـ ۱۲۶ب.

[۱۰۶۹] مصباح الاستخراج (فارسی)

محمد منعم فرزند شیخ معین اکبر آبادی این نامهٔ جفررا دریك مقدمه و پنج باب (هریك ۵فصل) ویك خاتمه وبنام اورنك زیب نگاشته است. در آن از فیثاغورس و ارسطو ومحیی‌الدین اعرابی وشیخ سعدالدین محمود وشیخ ابوالعباس بونی وشیخ ابوالحسن شاذلی و «مشایخ مغاربه» یادگردید. دردیباچه میگوید که اورنك زیب نزد پدرم جفر آموخت وبمن دستور داده شد که این نامه‌را بنویسم.

آغاز: بسمله وبه‌نستعین. الحمدلله رب‌العالمین ... اما بعدچنین گوید احقرالعباد محمد منعم‌بن شیخ معین اکبر آبادی که در زمان حیات میمنت آیات پادشاه غفران پناه.

انجام: وبانسابیکه قبل ازاین ذکر شده آنچه مابینها است جواب گوید.

[۱۲۴۰]

۸۶۶ این نسخه ش۷ دفتراست وبخط نستعلیق محمدباقربن مرتضی طباطبائی یزدی نگارنده ونویسندهٔ شمارهٔ یکم (نفحات الاسرار) درنیمهٔ روزپنجشنبه۱ج۱ سال ۱۲۷۷ میباشد وبسیاری ازجاها راسفید گذارده ونوشته است. گ ۱۱۳ب ـ ۱۵۱ الف.

[۱۰۷۰] المصباح فی علم المفتاح (عربی)

درکیمیااست وازعزالدین علی‌بن ایدمربن علی‌بن ایدمرجلدکی میباشد این دانشمند ازجلدك که‌دیهی است درخراسان‌دردو فرسنگی‌شهرطوس بوده ودرقاهره میزیست ودرهمانجادر گذشت. وی‌درسال ۷۴۲زنده‌بود. این‌دانشمند کیمیاگر نزدیك‌به‌بیست کتاب نوشته ویکی ازآنها همین‌مصباح است که درمصر بسال ۱۳۰۲ بخشی ازآن در ۱۶۰ صفحه بچاپ‌سنگی رسید (دیده شود معجم‌المطبوعات درکلمه جلدکی ـ ذریعه ج۳ص۶۸ـ۷۰و۸۹ـ فهرست کتابخانه مجلس شورای‌ملی درتهـران ج۲ص ۴۵۴ وپس‌ازآن ـ کشف‌الظنون‌درکلمه کیمیا ـ فهرست نسخه‌های کیمیائی کتابخانهٔ گوتا ازآلفردسیگل بآلمانی در ۱۹۵۲ ص۳۲).

جلدکی در دیباچهٔ این نسخه که دارای جمله۹ سفر ۱ تا جمله ۱۶ قسم۲ سفر ۱ کتاب مصباح است از کتاب «البرهان فی اسرار علم المیزان» خود یاد میکند و گوید که آن در چهار جزء است و دو کتاب «الاجساد السبعة» بلیناس و جابر و نیز «الموازین» جابر در آن شرح داده شد و باز یاد میکند از «نهایة الطلب» و «غایة السرور» و «التقریب فی اسرار التراکیب» خود و از امیر کبیر خالد بن یزید نویسندهٔ کتاب «فردوس» و کتابهای دیگر و از جابر حیان و امام مؤیدالدین طغرائی نویسندهٔ «مصابیح و مفاتیح» و از استاد بزرك مسلمهٔ مجریطی و استاد بزرك محمد بن امیل تمیمی نویسندهٔ «مفتاح الحکمة العظمی» و از استاد بزرك و نویسندهٔ «المکتسب» که نام او را نمی برد و می گوید من «المکتسب» را در «نهایة الطلب» شرح کرده ام. نیز از علی بن موسی سرایندهٔ «شذور» نام می برد و میگوید من این دیوان را در «غایة السرور» در چهار جزء شرح نموده ام. در آغاز (برگ ۵ الف) می نویسد که این کتاب را «المصباح فی علم المفتاح» نامیده ام و در دیباچه میگوید که لفظ «کیمیا» عبری است و از «کیمیه» برابر با «از خدا» گرفته شد. در جمله۹ سفر ۱ میگوید: اسکندر نامه ای بارسطو نوشته و از گیاهان پرسیده است و ارسطو بدو پاسخ داده و یحیی بن بطریق در روزگار مأمون این پاسخ را ترجمه نمود. جلدکی گفتار ارسطورا در پاسخ اسکندر در اینجا میآورد و بخوبی شرح میدهد مگر اینکه این گفتار برمز است و بسبك سخنان ارسطو نیست.

جلدکی میگوید که «مصباح» در ٤ بخش است و هریکی از آنها دارای ۹۰ کلید «مفتاح» و هر دو بخشی دریك سفر میباشد و در هر بخشی یك مقدمه و مفاتیح و تذکر و خاتمه و جمل و اسرار و نکت و مظاهر و انوار هست.

[۱۲٤۱]

این نسخه همهٔ بخشهای کتاب را ندارد و پاره ای از سفر ۱ در آن آورده شد.

۱۰۸۳ آغاز آنچه که هست: هوهذا، کتاب المصباح فی علم المفتاح للشیخ علی بن ایدمر بن علی الجلدکی صنفه لاخیه المبشر و من اراد علم الحجر. بسمله الحمدلله الذی خلق الاکوان و افتتحها بحکمته علی احسن وضع و اقوم افتتاح و کون الاجساد و اقامها بالارواح

انجام آنچه که هست: و ما الفرق بین نسبة الارتباط و نسبة المزاج الحق بالمیزان

وما الفرق بین اصابع ـ نسخه بخط نستعلیق نوشته شده وعنوانها و نشانه‌ها در آن بشنگرف است. عنوانهای مطالب بخط درشت‌تر و بشنگرف درهامش نیز دیده میشود نسخه‌ایست بسیار پاکیزه وروشن وتازه است.

(۱۷۶ برگ) ـ کاغذ فرنگی ـ جلد مقوا

اندازه ۱۴×هر ۲۲ و ۸×۱۶ س ۱۴

[۱۰۷۱] مصحف قراطس روحانی (کنزالکنوز) (عربی)

این نامه در کیمیا است واز «قراطس Krates روحانی» دانسته شد ونام دیگر آن «کنزالکنوز» میباشد. وقراطس پس از آموختن ستاره‌شناسی درجهانشناسی وفقه ومنطق بهیکل سارانیدس رفته خواست در گنجینهٔ رازها نامه‌ای روشن بگذارد. در همانجا روانش را بآسمان آفتاب وماه بردند وهرمس مثلث رابدید و آن نامه را نزد اونگریست. این نامه در گنجینهٔ بتخانه‌های مصر بوده سپس بدست قسطنطین بزرگ رسید ودرروزگار تازیان بیکی ازامیران داده شده وترجمه گردید ـ این سرگذشت افسانه‌آمیز در آغاز نامه دیده میشود.

آغاز: بسمله. هذا «مصحف قراطس الروحانی» وهو کتاب «کنزالکنوز». قال الحکیم، بلغ الله الامیر املهالمرتجی من غایة مهلة البقا. امابعد فقد بلغنی کتاب الامیر یذکر فیه انه بلغه انی لم ازل متطلعا للحکمة ... وهذا اول مصحف قراطس الروحانی و هو کتاب کنزالکنوز. اناقراطس الروحانی. لمافرغت من النظر فی کل نوع من علم النجوم و قضایاها.

انجام: فخرج الحکماء ودبروا الصنعة علی مثل ذلك فصح لهم العمل واغناهم عن سائر الناس. تمت الرسالة.

[۱۲۴۲]

۹۴۱ این نسخه ش ۱ دفتر است وبخط شکسته نستعلیق در برخی جاها بی نقطه. در کنار صفحه‌ها بخط نسخ نام رساله‌های آن نوشته شده وعنوانها بنسخ درشت است. گ ۱ الف ـ ۱۲ ب. در گ ٤ الف حاشیه‌ای از نویسندهٔ آن یحیی حسینی دارد.

(هبهٔ دفتر ۴۴۹ ش) ـ کاغذ فرنگی ـ جلد تیماج سبز سارهٔ تازه

اندازه هر ۱۴×هر ۲۰ و ۱۳×۱۷ س ۳۳

[۱۰۷۲] منافع حجر (رسالهٔ...) (فارسی)

این نامه گویا ازجلدکی باشد وترجمهٔ گفتار او .

آغاز: این کتاب گمان آنستکه ازجلدکی باشد وبنای آن درخواص ومنافع حجراست. بسماله وبه‌نستعین. صلوة . امابعد. این‌رسالهٔ مبارکی‌است درمنافع‌حجر وخواص او. بدان بدرستیکه درحجر قوتی‌است ومنافعی است ومضاری .

انجام: ونرم میکند جمیع اجسام راخواه مفرد باشد وخواه مرکب‌باشد .

[۱۲۴۳]

۱۰۸۷ این نسخه ش۱۸ دفتراست وبخط ش۲ آن. گ۵۱ب- ۵۲ب.

[۱۰۷۳] نسخهٔ جاماسپ (فارسی)

ایندستور کیمیائی ازجاماسپ فرزانهٔ ایرانی دانسته‌شد. مانا ترجمه‌ایست از تازی. درآن ازهرمس وخالد یادشد .

آغاز: نسخهٔ جاماسپ حکیم. فائده گفت جاماسپ ره که تدبیر کن جسدرا باآب تابگردد جسد سفیدهمچو رخام وبگردد آب برنك گل سرخ .

انجام: ونشنیده است کسی بمثل این‌عملی درسرعت وتعجیل منافع .

[۱۲۴۴]

۱۰۸۷ این نسخه ش۷دفتر است وبخط ش۲ آن. گ۱۱ب - ۱۲ب.

[۱۰۷۴] نفحات‌الاسرار (عربی)

محمدباقر فرزند مرتضی حسنی حسینی طباطبائی یزدی این‌نامهٔ رمل‌را در شام دوشنبه دههٔ سوم‌ماه یازدهم سال‌هفتم دههٔ هشتم سدهٔ سوم هزارهٔ دوم(۱۲۷۷) بپرداخت. دومقدمه یکی برای‌علم دیگری برای کتاب وده باب ویك خاتمه در آن هست و ازقواعد الهدایه وارشادالرمل ومصباح‌الرمل ورسالهٔ سرخاب (گ۶الف) بهره برده‌است . دربرگهای ۶و۷ نسخهٔ مانظمی است بپارسی دررمل ودرپایان آن فهرست نگارشهای پنجاه وسه‌گانه‌ایکه یزدی از آنها گرفته است یادشده و۵۲ آن رساله رمل‌خواجهٔ طوسی است .

آغاز: بسمله . الحمدلله الذی اودع الودائع فی النقاط المعروفة لاولی الابصار والبصائر... یقول ... ابن المرتضی الحسنی الحسینی الطباطبائی محمد باقر الیزدی بعد مارگضت برهة من الزمان فی الصحاری والقفار .

انجام: ۵۳رسالة فخر المحققین الخواجه نصیر الدین ولیکن هذا آخر ماوردنا فی هذه الرسالة الشریفة ... وقد فرغ من تألیفها وتحریرهـا مؤلفها ... عصر یوم الاثنین من العشر الثالث من الشهر الحاد یعشر من العام السابع من العشر الثامن من المائة الثالثة من الالف الثانی من الهجرة النبویة المصطفویة علی مشرفها الاف سلام وتحیة سنة ۱۲۷۷

[۱۲٤٥]

۸٦٦ این نسخه ش۱ دفتراست وبخط نستعلیق ریز وبارهای رقمها بشنگرف و نویسندهٔ آن خودیزدی است درهمان تاریخ گ۳ب ـ ۳۹ب . دربرگهای ۱و۲ دوبند است در رمل .

[۱۰۷۵.۱۱۰۰] **نگارشهای جابر** (عربی)

ابوموسی یا ابوعبدالله جابر بن حیان بن عبدالله صوفی شیعی طوسی خراسانی کوفی چنانکه ابی الربیع سلیمان بن موسی بن ابی هشام در دیباچهٔ بر کتاب الرحمة او ازپدر خود آورده است در ۲۰۰ هجری در گذشت واومیگوید هنگامیکه جابر در طوس در آنسال بمرد ایندفتررا زیرسرش یافتند ونسخه آن در آصفیه هست. گفته اند که او در ۱٦۱ در گذشت مگر اینکه اودرروزگار برمکیان وفرمانروائی رشید از ۱۷۰ تا ۱۸۷ بنام آنها دفترها بپرداخت وبآنها نیازداد مانند یحیی بن خالد برمکی (۱۲۰ـ ۱۹۰) ودوپسرش فضل(۱٤۸ـ۱۹۳) وجعفر(۱۵۰ـ۱۸۷) .

جابرشاگرد امام صادق ع (م۱٤۸)بوده وازروی گفتهٔ اورسائل خمسائة که بچاپ رسیده است نوشت پس دورنیست که در ۲۰۰ مرده باشد .

گویند اوپس ازبرانداخته شدن برمکیان ترسید ودر کوفه تازمان مأمون(۱۹۸ ـ۲۱۸) نهان بود. ازرسالهٔ تدابیر اودر آصفیه نسخه‌ای هست واز گفته خـود او و سخن ابن ندیم برمیآید کـه چهار «تدابیر» نوشت چنانکه دواستیفاء دارد وبرخی کتابها راهم تاده شماره نوشته است. ازایضاح اوهم دونسخه در آصفیه (ش۵۹ و۸۸)

هست ورمز کیمیاگران رادر آن روشن نمود. اصول‌الکیمیاء اوهم بچاپ رسیده و اسرارالکیمیاء اوهم چنانکه زرکلی میگوید چاپ گردید. (ذریعه‌ج۲ص۳٦ و۵۵و ۲۱۱ و۴۹۱ وج٤ص۱۵).

ابن‌ندیم نگارشهای اورا فهرست داده که درذریعه جسته گریخته آمده است واو درباره جابر میگوید:

شیعیان اورایکی ازبزرگان‌خود ویارجعفرصادق‌ع وفیلسوفان اورا ازگروه خود وکیمیاگران اورا رهبرهنر خویش پنداشتند. برخی گویند «سیده» یکه اومی گوید جعفر برمکی است نه‌امام صادق‌ع. گروهی هم گفتند که چنین کسی نبوده و ایندفترها راهم ساختند وبنام او کردند. اودرباره منطق وفلسفه و آئین شیعی دفتر ها پرداخت ویك فهرست بزرك داردکه همهٔ نگارشهای خود درکیمیا وجزآن‌را درآن برشمرد ودرفهرست کوچك نگارشهاکیمیائی‌خویش‌را یادکرد. رازی‌پزشك دربارهٔ اوهقال استاذنا ابوموسی‌جابربن حیان» گوید. جابرمیگوید که من دوهزار دفتر درفلسفه وحیل وصنعت وپزشکی وریاضی وپارسائی واندرز وافسون ونیرنك وکیمیا پرداختم(ص۴۹۸-۵۰۳) قفطی اورا صوفی آشنای‌بعلم باطن مانندمحاسبی وتستری هم‌خوانده و از نگارشهایش دراسطرلاب یادکرد (ص۱۱۱) ابن‌خلدون میگویدکه اوپیشوای کیمیا نگاران بوده ودارای هفتادنامهٔ لغزمانند (ص۵۰٤).

مسلمهٔ مجریطی درر‌تبة‌الحکیم میگویدکه علم‌باطن بمردی رسیده‌که اورا جعفرصادق خوانند واز خاندان علی است. اواستاد جابربن حیان‌کوفی طوسی یا طرطوسی ۱٦۰۰ بود. جابرحکمت خویش‌را ازجعفر گرفته است. مجریطی شعری دراین‌باره آورد:حکمة‌اورثناهاجابر-عن‌امام صادق‌الوعدحقی-بوصی‌طاب‌من‌تربته- فهو کالمسك‌تراب نجفی (دکترهاشمی ص۱٦٦).

در فهرست ابن‌ندیم و کشف‌الظنون دارد که جابردر ۱٦۰ درگذشت. در سرالعالمین‌که ازغزالی پنداشته‌اند نیز آمده‌که جابر ازشاگردان‌گرامی صادق ع بوده ودرزمان برمکیان‌وهرون میزیسته‌است. درنزهت نامهٔ‌علائی دارد که صادق‌ع

چندکتاب درکیمیا نوشته وجابربن حیان اردی فیلسوف را بدید وپسندید و او را بپرورد وهرگونه‌دانش بیاموخت وراز خویش درکیمیا را بدوسپرد اوهم آنرابرمز نوشته تاجز بندگان خدابدان راه نیابند ونوشته‌های اورا امام میدید و از آن می گاست یابر آن میافزود تابسه هزاردفتر رسید. (فهرست مجلس ص٤٥٥ـ در اینجا فهرستی ازنگارشهای جابردیده‌میشود) درمعجم‌المطبوعات‌دارد که ازاسرارالکیمیاء یاکشف‌الاسرار جابرترجمه‌هائی بلاتینی چاپ‌شده وپاره‌ای ازمتن تازی آنرابرتولو درج ۳ «شیمی درسده‌های میانین» درپاریس بسال۱۸۹۳چاپ کرد وبـازده دفتر او (بیان وحجرونور وایضاح واسطقس اس‌یکم و دوم وسوم وتفسیر اسطقس وتجرید ورحمة وملك) در۱۸۹۲ ومکتسب بانهایةالمطلب اوباگزارش جلدکی بپارسی در ۱۳۰۷ دربمبئی بچاپ سنگی‌رسید. سوم اودر تیموریه هست وپاره‌هائی از آن‌در ج٥٥و٥٩ مقتطف آمده است درتیموریه ٥٥ رسالهٔ اوهست.

بازی جابررا حرانی وافریقائی و یونانی نومسلمان وطوسی وطرطوسی وهندی خوانده‌اند و گفته‌اند که‌نگارشهایش ازپانصد دفتر کمتر نمیباشد.نوشته‌های اربلاتینی دردانتسیك در۱٦۸۲ بچاپ‌رسید ونامه‌ای ازاو در۱٥٤٥ چاپ‌شد که‌منحول‌میباشد. کیمیاگران لاتینی ازاندیشهٔ اوبهره‌ها بردند وازاو پیروی میکردند وپیداستکه از خود اوچندان آگاه نبودند. رجربیکون اورا استاد استادان میخواند از۱٤۹۰ تا ۱٥۲۰لاتینی نگارشهای اوازروی نسخه‌های پاریس بچاپ‌رسید وبرخی از آن از روی نسخه‌های واتیکان دررم چاپ شد وچند نسخه‌ای درلیدهست که مشکوك میباشد.

فلزات اودر Norimhergae در۱٥٤۱ بلاتینی چاپ شد وایتالیائی نگارشی ازاودر۱٥٥۰ بچاپ‌رسید. درفهرست چاپی پاریس در« Geber »وجابربن‌حیان طرسوسی»چاپهای‌لاتینی۱٤۷٥تا۱٦۸۲ وایتالیائی ۱٥٤٤ وفرانسوی۱٦۷۸ وچاپ برتلو شناسانده شد.

(نیزبنگرید به‌لاروس سده ۱۹و۲۰).

درفهرست بروکلمن (۲۴۱:۱) نود ودو دفتر ازجابر یادگردید.

برتلوBerthelot درجلدسومLaChimie au mnyen age باهمکاری هوداس O.Houbas بسال۱۸۹۳ درپاریس چنددفتری ازجابررا چاپ ودراندیشه علمی اوبررسی نمود. روسکا Ruska در۸-۱۹۲۴ وهولمیارد Holmyard در ۵-۱۹۲۳ واسماعیل مظهر درمجلهٔ مقتطف (جزء ۵س۵۴۴-۵۵۱وجزء۶ص۶۱۷-۶۲۵جلد۶۸ سال $\frac{۱۹۲۶}{۱۳۴۴}$) (نیزترجمه پارسی بخش یکم همین گفتار مظهرازمحمود عرفان درمجلهٔ آیندهٔ ج۲ش۱ص۲۸-۳۸دی ۱۳۰۵ $\frac{۱۹۲۶}{۱۳۴۵}$) وپول کراوس دربارهٔخود جابر وکاراو بررسی نمودند وبرخی نپذیرفتندکه اوشاگرد امام صادق‌ع‌بوده‌باشد. دکتور محمدیحیی الهاشمی دراین‌باره «الامام‌الصادق ملهم‌الکیمیا» نوشته که درش ٤ «حدیث‌الشهر» در بغداد در $\frac{۱۵۹۰}{۱۳۶۹}$ بچاپ رسید واومیگوید که جابر شاگرد امام بوده است ودرهمان روزگارمیزیست. این‌راهم بایدگفت که جابر آنچنانکه از نوشته‌های اوبرمیآید باید پس‌از امام وپس ازترجمه شدن کتابهای فلسفی افلاطون وارسطو وجزاو وپس ازپیداشدن آئین‌باطنی اسمعیلی زیسته‌باشد واندیشهٔ تأویلی اسماعیلیان وروش واصطلاحات آنها درنوشته‌های اودیده میشود. میتوانگفت که او هم‌مانند دیگردانشمندان این آئین‌نیمه‌نهانی بوده‌ونشانه سبك‌نگارش اوهم دردفتر های اخوان‌صفا دیده میشود. بویژه اینکه آشنایان‌بعلوم غریبه رمزنویسی کارایشان است. بااینهمه بایدگذشته ازسخنان تاریخ‌نگاران لاتینی وباختری و خاوری بهمهٔ نوشته‌های جابر درست نگریست وپی بردکه اوکه بوده وکی‌میزیسته است (۱).

۱-جابر در«اخراج مافی‌القوة الی‌الفعل» چاپ کراوس از کون وفساد ولفظها وموسیقی وستاره وجوشناسی و جغرافیا وپزشکی وکیمیا وطلسم گفتگو نمود وگفته ازبرگشتن آفتاب‌رخنه‌ای درجهان‌پدیدنخواهد شدودرآن‌بکتاب «امیرالمومنین‌العزیز» خود بازگشت میدهد وحکمت نهفته بودن علم‌اهل بیت‌را آشکارمیدارد.

اودر «الحدود» از تحدید گفتگو کرده وپاره‌ای ازواژه‌های فلسفی وکیمیائی را میشناساند وازکتابهای نفس و حرکت وحس ومحسوس وفاعل ومنفعل یادمیکند و

بقیه حاشیه درصفحه بعد

درجنك ش۴۹۱ بیست وشش‌نامه ازجابر هست :

۱تا۶ـ اسطقس که درسه دفتراست وبـا دنبالهٔ سومی وگزارش یکمی وسومی شش دفتر میشود. درنخستین آن ازفلزهای کیمیائی گفتگوشده ودارد که چیزهاهمه باسطقس برمیگردند ودراینجا هم ما میخواهیم «سنك فیلسوفان» راکه ریشهٔ این هنراست بشناسانیم ازاینروی آنرا اسطقس نامیده‌ایم (۵۳الف س۹ـ۱۵) درآن از

بقیه حاشیه ازصفحه قبل

می گوید که‌من‌در«رد کتاب‌نفس ارسطو» گفتهٔ او«النفس کمال‌اول‌لجسم طبیعی آلی‌ذی حیاة بالقوة» راتباه ساختم وخود تعریفی عرفانی میآورد (س۳ـ۱۱۲همانچاپ) .

جابر در«اخراج‌مافی‌القوة الی‌الفعل»و«الحدود» ازدفترهای‌منطق ومابعدالطبیعه والمأة والثلاثة والاربعین ومناقب امیرالمؤمنین‌العزیز واز اصحاب افلاك، طبایع،اثنی عشرواز کتاب‌التجمیع‌والطب‌الکبیروالعین والاول‌من‌السنطق‌و کتب‌الخواص والخمسین رسالةواخراج‌مافی‌القوة الی‌الفعل‌و کتب علم‌الموازین که همان‌المأة والاربعةوالاربعین باشد وازالخمسمائة کتاب یادمیکند .

درالاشتمال ص۵۴۸ میگوید که این دفتردشوار ورمزاست چه‌آشکار آن برپایهٔ سخنان تناسخیان نهاده‌آمد ودرون‌آن‌آموختن کیمیا است و کسانی ازنگریستن بدان گمراه شدند کـه بآشکار آن بس کردند. پیداستکه مردم ازروش نگارنده‌ای پیروی میکنند که دانشمندی بنام باشد وبرتر ازدیگران. آنها گفتار اورا تأویلهای شگفت ودور میکنند. مانا گفتهٔ پلاتون دربارهٔ تناسخ رمزی است ودانشمندانی ندانسته از او خرده گرفتند وگروهی هم ازاوپذیرفتند. دراینجا گفتارپلاتون دربارهٔ دورهاو کورها ونسخ صعودی ونزولی وتصفیهٔ نفس ازجسمانیات‌را میآورد و سپس میگوید اینسخنان گرچه زشت می‌نماید ولی‌معنیهای پسندیده‌ای دارد .

گراوس این پارهٔ ازالاشتمال‌را ازمفاتیح‌الرحمة طغرائی درآورد .

درگفتار یکم‌البحث ازآموزش وپرورش ورفتارشاگرد بـااستادگفتگو میکند و میگوید که ارسطو فرمود فلسفه خارجه‌را بتودهٔ مردم بیاموزند تـا بدان بپردازند و دیگران‌را نیازارند چه‌آنها رااگر تیرورند وخویشان را پاکیزه نسازند از سگان درنده بدتر خواهندبود. درآن‌یادمیکند ازافلاطون واز گفتارعلی‌ابی‌طالب‌ع: «الناس ثلثة:عالم‌ربانی قال‌الحق من‌ذاته ورآه وعمل‌به، ومتعلم علی‌سبیل‌النجاة وهوالذی‌یؤثر

بقیه حاشیه درصفحه بعد

«اصحاب براهین اولین» و«اصحاب نبات» یادشد. در دومین گفته که از اسطقس سقراط وارسطو وجالینوس چه‌خواسته‌اند. سپس میگوید صنعت راگروهی از وحی الهی دانستند. دراینجا آیه‌هائی گواه آمده وازسخنان دانشمندان دربارهٔ اکسیر آورده‌شد.

جابر میگوید که بانماز ونیاز وتنهائی وبیابان گردی وقربانی ورفتن بهیکلها وروزهٔ همیشگی میتوان بدین هنر رسید و پیامبر بدان آگاه بود وهمچنین علی چنانکه

بقیه حاشیه ازصفحه قبل

الادب ویعمل بمالقی منه، وهمج رعاع تابع کل ناعق اوناهق لایطلب العلم ولایؤثره ولایعمل به».

درگفتار۲و۵ آن ازفوتاغورس وتالیس قدیم وفرفوریوس و اسکندر ونوح و ادریس یادمیکند ودرگفتار۵ ازارسطو نسام میبرد وازکتابهای الصورة والصور و الحرکة والتحرك والنفس والمنفوس والحس والمحسوس والطبیعة والمطبوع. نیزمی گوید(ص۵۱۰) که مجوس در زمان افلاطون آتش را پرستیدند چه او گفته بود که جهان از آتش وزمین ازآفتاب ومرکز پیدا شده‌است. زردشت دین خویش را ازاو گرفت یهودان دینی ندارند وازتورات بیگانه‌اند. من تاریخ این دینهارا درالاشتمال والصورة درست یاد کردم.

درگفتار۶آن ازحرکت وتقابل شرقی وغربی آن یاد کرد وگفت که نخستین بار جالینوس این شك را آورد ودرالمحرك الاول والبرهان برارسطو ردنمود. بازازگفتار ۱و۲ السماء والعالم ارسطو نامبرده و گفت که اینسه حرکت یکی است و دلیلهای هندسی آورد.

درالتجمیع ص۳۴۱ ازالاصول والمنطق والاطیان والصفوة والاشکال الطبیعة وکتاب فرفوریوس صوری و کتاب ریموس فی المیزان والسبعین و گزارش خود بر بلاغت وخطابت وشعر و کلام ارسطو که مقالهٔ هشتم منطق است وگروهی آنرا هفت گفتار دانستند ولی هردویکی است وازرد خود برنوامیس افلاطون وازالطب النبوی ومرامیر(میامر)جالینوس وازفرفوریوس وسقراط وامورس شاعر ومشائیان وفیثاغورسیان واصحاب التولیدات واز کوه مکران ومار و کژدم وخرگوش وروباه آنجا یاد نمود.

درگفتار۳۲ السبعین یادمیشود ازالروضة ودرگفتار۳۴آن ازاریوس ودر۴۳آن دارد که اریوس پیش ازسقراط بوده است.

درالحاصل ص۵۳۳ازالنقدوالترجمة الاول یادشده ونام تازی ورومی واسکندرانی

بقیه حاشیه درصفحه بعد

در کتاب الامامه که ۱۷ مقاله است گفته‌ام ودرخطبة‌البیان او چنین پرسش و پاسخی آمده‌است: «الکیمیاء لهمن کون؟ - ان‌لها کونا وقدکان وهو کائن وسیکون.ماهویا امیرالمؤمنین؟ - ان‌فی‌الزیبق الرجراج، والاسرب‌والزاج، والحدیدالمزعفر، وزینجار النحاس‌الاخضر، لکنوزالارض، لایوقف علی‌غائرهن - لم‌نفهم - اجعل بعضه ارضا و بعضه ماءاً . فلج‌الارض‌بالماء وقدتم‌العمل. لم‌نفهم - لازیادة علی‌هذا» .(نفائس‌الفنون آملی‌ص۱۲۹ کیمیا)

بقیه حاشیه ازصفحه قبل

وفارسی وحمیری زر وسیم وروی وآهن وجیوه وسرب وارزیز دیده میشود . میگوید که حمیری بسیار دشواراست کسی ندیدم‌آنرا بداند جزمردی۴۶۳ ساله که بدورسیدم ودانشها ازآموختم وآنها را درنوشته‌هایم آوردم و«قال‌الشیخ‌الکبیر» که بگویم او را میخواهم. اگرالتصریف مرا بخوانید برتری اورا خواهید دریافت .

درالخمسین ص۴۸۹ میگوید : باید درباره پیامبری وپیشوائی مانند دیگرچیزها گفتگو کنم. سخنان فیلسوفان ودینداران دراین‌باره بجائی نرسید. برخی پیامبری و وحی ومعجزه‌را دروغ دانستند .

جابر دراینجا ۵۵ نام میآورد: نبی وامام وحجاب وبسیط وسابق وتالی و اساس و جزاینها وباد میکند ازعلی وحسن وحسین ومحمد حنفیه وعلی‌بن‌الحسین و امام صامت و ناطق .

درگفتار۳۷ میان اسم و کلمه جدائی نهاده بحث منطقی میکند و میگوید که مردم میگویند درهر دوری شش‌تن خواهند بود. اگرآشفتگی در کارباشد ناطقی با آنها خواهد بود .

دراینجا ازعلی بن الحسین ومحمدبن علی وسیدنا ابوعبدالله که ناطق بوده ومعجزهٔ ممکنی مانند قرآن داشته نه‌محال یادکرده دوباره ازآن نامهای پنجاه وپنجگانه‌چند تا را شناساند .

درگفتار۵۸ ازهشت‌پیشوای خاموش دربود دیگری یادکرد مانندعلی بابودپیامبر ومحمد حنفیه باعلی وحسین باحسن وموسی بااسمعیل ومحمدبن اسمعیل باموسی‌وسیدنا جعفر بااسمعیل وموسی ومحمدبن اسمعیل باجعفر وزید بابودجعفر. اینست‌خلاف شیعه . آنگاه بحث دربارهٔ ناطق‌وصامت‌را بمنطق وستاره شناسی وفلسفه میآمیزد ومیگوید که درچهارجا اختلاف شده :

بقیه حاشیه در صفحه بعد

جابر در آن از «کتاب المنی» که از کتابهای «المائة والاثنی عشر» است واز «المائة والاربعین الفلسفیة الموازینیة» یادمیکند و آشکار میدارد که چرا اسطقس نامیده شده ومیگوید که ماریهٔ قبطی روزی کودکی بردوش گرفته ودرکی بردست وزربا آن میرشته وبکودك میگفت که دانش دراین وازاین است.

اوتا پایان ازاکسیر گفتگو میکند و میگوید ابن اسطقس اس دوم برای دین داران وسومی که پس ازاین خواهد آمد برای پیروان صناعت است.

بقیه حاشیه ازصفحه قبل

۱ ـ میان محمد حنفیه وحسن.

۲ ـ میان زید وجعفر.

۳ ـ میان موسی واسمعیل.

٤ ـ میان موسی ومحمدبن اسمعیل که گروهی بزرگتر ودسته‌ای داناتررا برتر دانستند. امیرمؤمنان میتواند بدو همانند وصیت کند چنانکه جعفر وزید و اسمعیل و موسی هردو بدوچنین بودند وجعفر کاررا پس ازاسمعیل بموسی واگذاشت ونگذاشت بمحمدبن اسمعیل برسد و زید میگفت که از برادرم محمد درگذشتم ولی از پسر او شایسته ترم.

گروهی گویند علی حسن را بسرای ظاهریان ومحمد حنیفه را برای باطنیات برگزید چنانکه جعفردربارهٔ موسی واسمعیل چنین کرد. دسته‌ای میگویند چنین نیست واگرنه بایستی پیشوای ظاهرناتوان بوده باطن ندانسته پس بایستی صامت ظاهری و باطنی یکی باشندچنانکه غالیان و صوفیان چنین میگویند چه یکی بدوگونه آشکار میگردد ونگاهبان بشمشیربا باستدلال نگاهداری میکند ودو زبان‌داردبرای شیوایان وناتوانها.

درخواص کبیر (گفتارهای ۱و۲و۵و۱۵و۱۷و۲۵) ازخواص جانوران وترکیب جسمها گفتگو میکند ووزنها رابحرفها نشان میدهد ومیگوید که خواص ۷۱ کتاب است وبسیدم سوگند این علی است لاهوتی. یادمیکند ازجوهر وکم وکیف وزمان ونصبه وقنیه وفاعل وانفعال وحیوة وموت وتناهی وتمام‌وقوه وعلم واتصال وانفصال‌وحرکت و سکون وجنس و نوع وکون وظهور وازسقراط وثالیس وبلیناس وسنبالیقوس واز التنزیل وخواص‌الخواص والجمیع والامامة والتقدیر والمزاج وازمنانیه.

درگفتار ششم خواص میگوید: بسیدم سوگند بیش ازهزار کس را با اکسیر از

بقیه حاشیه در صفحه بعد

درسومین که جدلی وصناعی است میگوید: هرکس در روزگارها که مانند «سیدی جعفربن محمد علیه‌الصلوة والسلام» واستادم «حربی» و«اذن‌الحمار المنطقی» پیدا شدند باشد بحق میتواند برسد. من رنج بردم واین نامه‌ها نوشتم وازرنج دیگران کاستم. باید نخست نگاشته‌های دیگرانرا بخوانید سپس بدینها بنگرید. واینها را هم بترتیب باید خواند. من این نامه‌را اسطقس اس نامیدم. جابر دراینجا از بلیناس میآورد ودرهمهٔ این نامه از «حجر» گفتگو میکند.

این درد رهاندم. این هنرم در یکروز میان مردم آشکار گشت پس از آن روزی بایحیی بن خالد نزد سیدم رفتم دیدم کنیز زیبا وخردمند و هوشمند وبا هنر او بیمار است و مسهلی خورده بدترشد وسرانجام بمرد من با اکسیر در نیم‌ساعت اورا زنده کردم یحیی پایم‌را بوسید و ازسود این دارو پرسید. سپس بریاضت پرداخت و علمها آموخت و چیزهای بسیاریرا بشناخت. پسراو جعفر ازش زیرکتر بوده است.

جابر دراینجا ازدو درمان دیگر که بااکسیر کرده است یادمیکند و دربارهٔ دومی میگوید که ازخانه‌ام بخانهٔ «سیدی جعفر» رفته بودم.

در گفتار دهم میگوید که در ۷ رمضان جعفر یحیی مرا خواست خود یحیی وخالد برادر جعفرهم بودند و کنیزها خریدیم آنگاه بخواص جسمها پرداختیم. بازمیگوید که روزی نزد اسحق بن موسی بن یقطین بوده‌ام.

نیزمیگوید که من درزمانی پسر میبرم که شاهان ومردم باین هنر می نگرند مگر اینکه فریبکار وفریبخوار درمیان آنها بسیارست ومن برای بهره‌مندشدن مردم کتاب الرحمة نوشتم ودرالبغیة اکسیرهای جوی وبری‌راخوب شناساندم و گفتم که‌چه کارها باید کرد. سیدم ازاین نیکخواهی مرا بستود. من گفتم که ازتوآن راآموختم وبدانت رسیدم وستایش ازآن تواست.

در گفتار ۱۶ میگوید درالحاصل همه‌چیزها هست وسیدم مرا برنوشتن آن نکوهش کرد و گفت اگرمیدانستم ناشایستگان آنرا فرامیگیرند میقرمودم آنرا از میان ببر. مگرنمیدانی چه‌چیزرا آشکارساختی ؟! اگرآنرا نیافتی بجویش چه درآن دشواریهای همهٔ نوشته‌ها آسان میگردد وهمهٔ علم‌میزان و فوائد حکمت برای تو روشن میشود و پسیدم‌سوگند که باخواندن آن کیمیاگر و باز شناسندهٔ سره ازناسره خواهی‌شد. درآن ازالریاض والضمیر یادگردید.

در گفتار ۲۱ ص ۳۱۵ ازسید یاد کرد و گفت دانش پیامبر وعلی و فرزندان او تا

بقیه حاشیه درصفحه بعد

دراین نسخهٔ مااسطقس یکم‌ودوم وسوم آمده آنگاه دنباله و گزارش‌سومی سپس تفسیر نخستین اسطقس وتفسیراسطقس سوم دیده میشود ، درتفسیر یکم از «المأئة والاثنی عشره» یادکرد وبسید خود سوگند خورد و گفت که اسطقس در یونانی پایهٔ ساختمان را گویند . دستور شیمیائی اوچنین است :

آفتاب = صدماه + اکسیر ـ اگر برهریك ازهزار هزارمس ونهصدهزارارزیر وهشتصد هزارسرب و هفتصد هزارشبه یك اکسیر بیافزائیم برابر با آفتاب ابریز خواهد شد .

آغاز: کتاب الاسطقس الاول ـ بسمله. قال جابربن حیان: ان‌الله تعالی‌بعزته و اختراعه للاشیاء بقدرته ... ابدع خلق‌الانسان بغریب خلقته .

انجام : فمن ارادالتوسع فی‌ذلك فلیقرأ مالنافیها علی مارتبناه فی‌الفهرست. تم کتاب‌الاسطقس المؤلف علی‌رای‌الفلاسفة . والحمدلله رب‌العالمین . (۵۰ب ـ ۵٤ الف) .

(در آغاز رایها واندیشه‌های مردم‌را بسه گونه بخش کرد: برهانی‌اضطراری

بقیه حاشیه ازصفحه قبل

سیدم‌را دربارهٔ آنچه که بودوتا رستاخیز خواهد بود در نوشته‌های من‌میابید واین‌نامه های صدوچهل وچهار گانه‌را بدستور سیدم بپرداختم. چنانکه اومیرس شاعر گفت:«ان الاربعیات ذوات‌الثلثة‌الوجوه‌من‌امهات‌العلم»ومعجزمها از۳و٤برمیآید چه۱۲ = ٤×۳ و۱٤٤ = ۱۲۲ پس۱۲ = ۱٤٤ /

دراینجا قسمت وضرب وجبر ومقابله است ومیگوید: « هندسه بیاموز تا بدین دانشها رسی » .

درگفتار۲٤ص۳۱٦ ازدستورسیدخود واز کتاب: العلم‌المخزن، الطبیعة‌الخامسة، السرالمکنون، وکتاب ابی‌قلمون ودرگفتار۳۲ ازالعلم‌المخزون والحدود والتدابیرمن المائة والاثنی‌عشروالک ایر الصغیروالتدابیرالثالث والاصول‌ودرگفتار۳۳ ازالمجردات که ۱۱۲ باب درآنست والکتب‌الجمل‌العشرون وکتابهای ۲۰و۳۰و٤۰ ر۱۷و٤،٤،٤ و۱،۱،۱والملك والمعرفة والمتحدوالروضة والاحجاروالامامة ودرگفتار۳۸ازالمراصد والاحجارالاربعة علی‌رای بلیناس والاربعة والاربعین والتقریر یاد نمود .

عقلی، جدلی اقناعی، دینی که برتر از همه است در کتاب اسطقس یکم نخستین و در دومی سومین گونهٔ رای و اندیشه و در سومی دومین آنها است. در بایان هریك نیز چنین سخنی دارد)

آغاز: کتاب الاسطقس الثانی. بسمله. قال جابر: اما بعد فقد سبق لنا قبل کتابنا هذا کتاب فی هذا المعنی علی رای الفلاسفة .

انجام: واذ قد بینا الی هذه الغایة و بینا بما آتیناه کما رایتم ، فلیکن الان آخر هذا الکتاب انشاء الله تعالی ولاحول ولاقوة الا بالله العلی العظیم . تم کتاب اسطقس الاس علی رای الدیانة وهو الثانی. والحمد لله وحده . ویتلوه الثالث علی رای اهل الصناعة. بعون الله ومنه . (٥٤ الف ـ ٥٨ الف) .

آغاز: کتاب الاسطقس الاس الثالث علی الرای الصناعی الجدلی وهو الرای العملی (در نسخه : العلمی) التی لجابر بن حیان . بسمله الحمد لله ولااله الا الله. اما بعد . قال الله تبارك وتعالی : جعل العالم الاصغر هو الانسان مميز الکل شیء وهو اعلی منه و دونه .

انجام: ان یکون الدرس امامك لیلك نهارك . تفعل به بکتبنا . اعطاك الله ووقفك وفتح علیك بحوله. تم کتاب الاسطقس الاس الثالث بحمد الله وعونه. (٥٨ ب ـ ٦١ الف).

آغاز: هذا ذیله وشرحه اعلم انما قطعت هذا الباب من الکتاب، لانی ترکت ذکره فی اول الکتاب ، فجعلته تابعا لیتم الکتاب به

انجام: تم کتاب الاسطقس الاس الاول والثانی والثالث الفلسفی والدیانی والعملی، بحمد الله وعونه وحسن توفیقه ویتلوه تفسیر اسطقس الاس (٦١ الف وب).

آغاز: تفسیر کتاب الاسطقس الاس لجابر بن حیان رحمه الله تعالی بسمله. الحمد لله وحده انی عازم فی هذا الکتاب ان اشرح کتابی الاسطقس وهو ثلثة اجزاء وذلك انی جمعت فیه جمل معانی کتبی المائة والاثنی عشر وجعلته اولها و فاتحاتها و مقدمة بین یدیها .

انجام. وانما تعرض ههنا تعریضنا بذلك کما رایت . والسلام . تم کتاب التفسیر

الاسطقس الاس وهوالمسمی بالتفسیر الاول (۶۱ب ـ ۶۲الف).

آغاز: من کتاب تفسیر الاسطقس الثالث و کشفه لجابر بن حیان قال: فاول ما ذکرنا فی موضع یقول فیه: حرام ان یتم وحقیق ان لایتم العمل لمن حجر الاجساد وحلل الارواح. وهذا خطاء.

انجام: الی ان یکتحل به العین ویسقی به فافهم ذلك... اما قولنا اذا بلغت هذا لموضع... وانه... (جای نقطه‌ها در نسخه سفید گذارده شده) این نامه نیز درباره «حجر» است. (۶۲الف ـ ۶۳الف).

۷ ـ الکمال که درتدبیر حجر است وبکتاب اسطقس بازگشت میدهد.

آغاز آنچه هست: واعلم انك اذا ادبرت بعض الباب وترکت الباقی فسد و لیس ینبغی لمن اراد ان یدبر هذا الباب ان یدبره الافی الاوقات التی ذکرناها فی کتاب الاسطقس.

انجام: واعلم ان حجرنا لایدخل علیه داخل ولایخرج منه خارج. فافهم ذلك انشاءالله تعالی. تم کتاب الکمال بحمدالله وعونه (۶۳ب).

۸ ـ الملك که درطلسم است وریشهٔ آنرا ازفرشته میداند ازاینرو آنرا «کتاب الملك» نامیده است. میگوید طلسم پایهٔ علم ناموسی و معجزه‌ها است و بنیاد آن تقریب است چه فیلسوفان چون بآسمانها نمی‌رسیدند بطلسم پرداختند. طلسم نیرنك است و با آن آنچه که دربارهٔ آسمانها میخواهند میکنند ومانند خواص جانوران است وبرپایهٔ مماثله ومقابله نهاده شده است. جابر دوبحث طلسم واکسیر را با هم میآمیزد وبسوی فلسفه برمیانگیزد وبسیدخود سوگند میخورد. در آن از «مائة و اثنی عشر فی الصنعة» اویاد میشود.

آغاز: کتاب الملك لجابر بن حیان ـ بسمله. الحمدلله الملك، مالك الدنیا والاخرة، الجواد الکریم. اعلم ایها القاری لشیء من هذه الکتب: اضمنا ان نذکر فی کتابنا هذا علل الطلسمات وکیفیها وان ذلك هو الملك الاعظم ولذلك سمیناه کتاب الملك.

انجام: وانا اعلمك العلم مکشوفا ولکن یکون مبدو فاجمعه انت والسلام.

تم کتاب الملك (٦٣ب - ٦٦الف).

۹ - اغراض الملك که در آن ازساختن صورت یاطبع چیزیکه میخواهند مانندیا ضد آنرا بیاورند یاد کرد و آنرا ازاینرو میداندکه هر جانور و گیاه وسنگ را روان وتن هست ومرده هم چیزی دارد درطبع مانندآن. گزارش اینرا بنگارشهای خود بازمیگرداند واز کتابهای فلسفه یادمیکند.

آغاز: اغراض کتاب الملك - انغرض هذاالکتاب، مسئلة واحدة. وهی ایضامن المتن فاعلمها واخری اتبعها شفقة علیك.

انجام: واذقد اتینا علی ماوعدنا بهفلیکن هذا الفصل آخر الکتاب واللهالموفق للصواب. تم کتاب الملك واغراضه. والسلام. والحمدلله وحده. (٦٦الف-ب).

۱۰ - الطبیعةالخامسة که در آن ازطبیعت ومیزانها سخن بمیان میآورد و گوهر های ساده مانند آسمانها وستارگان را طبیعت پنجم و گوهر های آمیختهٔ از چهار عنصررا طبیعت سوم و گوهر گرما وسرما وخشکی وتری را طبیعت دوم مینامد و اندکی ازهندسهٔ اقلیدس میاورد وبازطبیعت پنجمرا بفصل مانندمیسازد واز جالینوس و کتاب التقدیر خودیاد میکند. آنگاه ازاشتقاق وچندبحث لغوی میآورد و پس از بحثی منطقی و کیمیائی بسیدخود سوگند میخورد واز معامله ومقابله یاد میکند.

در گ ۷۰الف دارد: «ان الکلام العربی ضیق جدا».

آغاز: کتاب الطبیعة الخامسة لابیموسی جابربن حیان الصوفی - بسمله. رب اعن بهدایتك. الحمدلله وبه نستعین. واومن به واتوکل علیه.. فینبغی انتعلم اناقدذکرنا فی کتبنا فی هذه الموازین علی جمیع الاراء ولکل واحدمن جمیع الاشیاء.

انجام: واذقد اتینا علی جمیع مافی هذا الباب فلیکن الان آخر هذاالکتاب. تم کتاب الطبیعة الخامسة بحمدالله ومنه. وصلواته علی خیرالناس محمد و آلهالطیبین الطاهرین (٦٦ب - ٧٤الف).

۱۱ - میدان العقل که دفتریست کیمیائی ودر آن میگوید که این را پس ازدیگر دفترهای من که چگونگی خواندن آنها رادر «المنطق الصغیر» نوشته‌ام باید خواند

واز آنها است «الافاضل من الفوائد والبراهین علی صحة الموازین» - در آن یاد میشود از «النظم، الموازین، الحاصل، الحدود، العین - که باید شب وروز اینهارا نزد استادی دانشمند خواند واگر هندسه ومنطق بدانند بجز آنها نیازی نخواهند داشت. البغیة، المنتهی، نخستین ودومین المیزان، المنطق الصغیر المختصر، الصفوة، الفائدة، الطب، المنطق، البرهان، الاستدلال، الادلة، التراکیب» ونیز از بلیناس میگوید که بسیدم جعفر سوگند که مانند نوشته‌های من درجهان نیامد ونخواهد هم آمد. خواص جسم ها را بحرفها نشان میدهد.

بیرونی درفهرست نگارشهای رازی ص۱۷ ازمیدان العقل اویاد نمود وآنرا فلسفی خواند.

میدان العقل جابر درمختار رسائل جابربن حیان ازپول کراوس درمصر بسال ۱۳۵٤ ص۲۰۶-۲۲۳ بچاپ رسید.

آغاز: کتاب میدان العقل - بسمله. ربّ اعن برحمتك الحمدلله کثیرا کماهو اهله ومستحقه - ینبغی ان تعلم فی کتابنا هذا علی العموم والخصوص فی امر الموازین خاصة.

انجام: کماقال بلیناس فی وصفه لکتابه لتصیبوا بطول دراسته علم سرایر الخلیقة وصنعة الطبیعة وهو لعمری کذلك. وفقنا الله وایاك لما فزت انه جواد کریم (تم کتاب میدان العقل بحمدالله تعالی وعونه وکان تمامه بمدینة حیدر آباد حماها الله تعالی وسائر ذلك ظهره). (۷٤ الف - ۷۹ الف).

۱۲- الموازین که در کیمیا است ودر آن از پیامبر وسقراط وافلاطون وارسطو وفیثاغورس یاد شده و میگوید که ارسطو منطق راکه پراکنده بود فراهم آورد و قاطیغوریاس و فاریر مانیاس وانولوطیقا وافوذقطیقی نوشت و ایساغوجی را دیباچهٔ آن کرد تااینکه کتاب برهان آورد وفیلسوفان اورا برای اینکارش سجده کردند. میگوید مقدمهٔ خطابی سخن بیهوده‌ایست آراسته ومن مقدمه‌های جدلی وسوفسطائی

وبرهانی رادر کتاب علم منطق بخوبی آورده‌ام. یادمیکند ازواجب وممکن وممتنع واز کتاب الشمس والقمر والسماء والعالم العلوی والسفلی و کتاب الموالید و کتاب الحکمة وصاحب الوصیة المعروف بابن الحمار المنطقی (گ۸۳الف) وازدهنج فارسی که سنگی است پاك وخردمندان باستانی پارس آنرا دارو ساخته بودند (همانجا).

او المیزان الصغیر هم دارد که در آن ازده مقوله ارسطو (جوهر، کم، کیف، زمان، مکان اضافه، قنیه، وضع، یفعل، ینفعل) یادنمود وپنج نخستین را نه‌مانند دیگران شناسانده وبخش کرد وجدولها دائره ها کشید. یادکرداز: البغیة والقمر الاکبر والشمس الاکبر والمنتهی وتفسیر السر المکنون والطب النبوی علی رای اهل البیت، فهرست سوم کتاب‌های خود و از فوثاغورس وامورس و ارشیجانس - دراینجا دستور خواندن نماز استخاره بروش شیعی بادعاها دیده میشود.

آغاز: کتاب الموازین لابی موسی جابربن حیان الصوفی الجعفری رحمه‌الله تعالی. بسمله. رب اعن برحمتك. الحمدلله تعالی کثیرا. کتبنا، ولوذهبنا نصف فضل الله علینا واحسانه الینا؛ لم نبلغ ذلك بوصف

انجام: وانت ابصر وما یحتاج، فیما بینته لك وشرحته فی مصلحتك. وعلیك السلام ورحمة‌الله وبرکاته. وصلی الله علی محمد وآله اجمعین. تم کتاب الموازین لابی موسی جابربن حیان الصوفی رحمه‌الله تعالی رحمة واسعة. (۷۹الف - ۸۵ب).

۱۳.۱۷- الاحجار و خواص: چهارجزء «الاحجار» جابردر کیمیا است وسخن بلیناس در آن آورده شد ومیگوید که درپاره‌ای جاها اوجز گفتهٔ مارا دارد ونشاید آنهارا یادکنیم. وی در آنها بسیدخود سوگند میخورد (۹۰ب و۹۲ب و۱۰۳ الف و ۱۰۴ب و۱۰۶ب و۱۲۰ب و۱۲۱ب) واز بلیناس واندیشه ریاضی اودر کیمیا که جانور وگیاه و سنگ را بروش ریاضی میشود سنجید (۹۰ب).

یاد میکند ازمشائیه واصحاب الرواق وپیروان مسلمان بلیناس وسقراط وانبدقلیس وزاوش وفیثاغورس (۱۰۲ب) ونیز از کتب سبعه، حدود، میزان، اصباغ، صفوه، تصریف، میدان العقل، موازین، المنتهی، الشمس والقمر، آراء سقراط، الحاصل، المخاریق،

مائة واثنی‌عشر ، شرح‌الاستقص الاس، الافاضل، شرح‌المنتهی، شرح‌الشمس‌والقمر، النبات، الاحجار، الحیوان، الاثنین والثلثین .

درجز۲ احجار ازجزء نخستین آن (۹۹ب) یادشده ودرجزء چهارم روش آموختن کیمیا دیده‌میشود ودر آن ازمفضلون‌وصابئه یادگردید. دراحجار جدولی ازوزنها چنانکه سقراط گفته است آمده و داردکه ایندفترها بنام «سیدی‌صلوات اللّٰه‌علیه»است وگرنه کسی بدانها نمیرسید.وزن سنگها بحرف‌در آن نشان داده‌شده وجدولی چند در آن هست .

جزء یکم احجار در گزیدهٔ کراوس‌ص۱۲۶-۱۵۷ بچاپ رسید.

آغاز: الجزء الاول من کتاب الاحجار علی‌رای بلیناس الحکیم لجابر علیه الرحمة - بسمله. الحمدللّٰه علی‌تواصل نعمه وایادیه علینا ومنه ... وقدکنا نعدك فی غیر کتاب من کتب‌الموازین برای بلیناس خاصة فی‌علم‌الموازین والان‌فنحن بادرون بذکر من‌خالف فیه ووافق قال‌بلیناس: اقول‌واصف‌الحکمةالتی‌ابدت‌بها بعدخروجی من‌السرب واخذالکتاب‌واللوح (دراینجا پاره‌هائی ازصنعةالطبیعة باعبارتهای دیگر دیده میشود) .

انجام: فوحق سیدی ... وکشفت واوضحت‌واستوفیت لك‌سائر مایحتاج‌الیه ان‌فهمت . ارجوان یرزقك‌اللّٰه انه جواد کریم فلیك هذا مقطع الجزو الاول والحمدللّٰه کثیرا .

(۸۵ب - ۹۴الف) .

درخواص جابرساختن مشك وعنبریاد شده وبروش کیمیائی ریاضی است .

آغاز: من‌خواص‌الجابربن حیان‌الصوفی رحمةاللّٰه علیه... صنعةالمشك:تاخذ من‌الاملج‌المنزوع النواماشئت ومثله شاهترج هندی یسحق کل‌واحد وحده.

انجام: فان مزجته بغیرها ... حسن انشاءاللّٰه تعالی . (۹۴الف وب) .

جزء دوم احجار در گزیدهٔ کراوس ص۱۵۸-۱۹۵ چاپ گردید .

آغاز: الجزو الثانی من‌موازین الاحجار علی‌رای بلیناس‌الحکیم . بسمله.

الحمدللهالذی اصطفی محمدانبیا وانتخبله علیا ولیا ... اما بعد فانه قد تقـدم قبل کتابنا هذا عدة کتب فی علم الموازین .

انجام: ولم ارمز علیك شیئا فادم الدرس تصل الی ماتحب انشاءالله تعالی وحده . تم الجزء الثانی من کتاب الاحجار علی رای بلیناس ولله الحمد والمنة . واشکرالله علی جمیل لطفه فی توفیقه لاتمام مابدی به وشرع فیه والحمدلله رب العالمین .

(۹۴ب ـ ۱۰۵الف) .

جزء سوم احجار هم در کیمیا است .

آغاز: الجزو الثالث من موازین الاحجار علی رای بلیناس ـ بسمله . سبحان المبدء المعید الفعال لمایرید ... وقدتقدم لناقبل کتابنا هذا کتابنان فی معرفة موازین الاحجار ونحن ذاکرون فی کتابناهذا صورة اخلاط الاحجار والاشجار والحیوان بعضها ببعض علی طریق المهنة .

انجام: هل هو لازم لها اذا لم یود حقوقها فاعلم ذلك انشاءالله تعالی . تم الجزء الثالث من کتاب الاحجار علی رای بلیناس و یتلوه الجزء الرابع من الاحجار علی رای بلیناس .

(۱۰۵ الف ـ ۱۱۲ الف) .

ازجزء چهارم درگزیدهٔ گزاوس ص۱۹۶ـ۲۰۵ از «باب فی ترتیب تعلیم المتعلم» (گ۱۱۴ الف نسخهٔما) تا «بشکل التربید والتنقیص وهو آخر الکتاب انشاءالله تعالی» (گ۱۱۶ب) چاپ شد .

آغاز: الجزء الرابع فی موازین الاحجار علی رای بلیناس ـ بسمله . الحمدلله رب العالمین ... من کان ذاکرا لما ذکرناه فی المنازل الاولی والثانیة والثالثة من هـذا الکتاب، علمانا وعدنا ان نبین فی هذه المنزلة موازین الارواح ... ویکون ذلك مقطع هذا الکتاب وهو آخر هذه الکتب الاربعة .

انجام: واذقد اتینا وتناهی بنا الکلام الی هـذا الموضع، فلم یبق فی علم الموازین المنصوصة علی الاحجار بقیة ، الاقد استوفیناها فی هذه وفیماقبلها . ولکن الان آخر

هذه‌الاجزاء. والحمدلله رب‌العالمین والصلوة علی‌محمد وآله .. الی‌یوم‌الدین.
(۱۱۲ الف ـ ۱۲۱ب).

۱۸ـ السر المکنون که در آن از کتابهای الاصول، الادلة، المزاج، الحاصل، الطبیعة، الفرقد، الاغراض لکتاب‌الاصول، الحبوة‌خود یادمیکند وازسقراط وبلیناس

در السر المکنون میگوید ازچهار برادر که‌یاد کردم بدوتن اعتماددارم یکی فارسی‌دیگرتازی وایندودردوجای عراق زاده شدند کوچکتر درجائی گرم وخشك وبی‌آب بسر میبرد وبزرگتر درزمینی آبادان وهر دوهشتاد سال خواهند زیست. جابردراینجا برمزدربارهٔ‌زندگی آیندهٔ آندو پیش‌بینی‌میکند ومیگوید که کوچك‌تر آزار خواهد دید و درزمان او شهرها ویران میگردد ومردم آنجاها میشورند و بدان برنیکان چیره میشوند. آنگاه بدوبرادرمیسپارد که رازهارا نهفته بدارند.

جابر در آن ازبرادر پارسی خود که‌درعراق زاده است‌یاد نمود ودرچندجا بسیدخود سوگند خوردوازاو وازپدرانش حدیث آورد ودرنسخهٔ ما سه‌جزء ازاین کتاب هست.

کراوس در گزیدهٔ خویش ص۳۲۳ ـ ۳۴۰ از آغازتا «الاهذه‌الکتب فقطفی العالم» (ص۲۳ گ۱۲۳الف) راچاپ نمود.

آغاز: کتاب‌السر المکنون فی‌الموازین من جابربن حیان الصوفی رحمه‌الله تعالی ورحمة واسعة واقیة. الجزء‌الاول من کتاب‌السر المکنون قد کنایا اخی قدمنا من کتبنا هذه عدد کتب فی‌فنون کثیرة کل فن‌منها قائم‌بنفسه.

انجام: واضافته کل‌شیء الی‌اشکاله. فاعلم ذلك. وقد اتینا علی‌بقیة‌الرسائل الاولة فلیکن الان‌آخرها. تمت الرسالة‌الاولة بحمدالله ومنه وحسن توفیقه وعونه وصلوته‌علی خیرخلقه محمدوآله وصحبه.
(۱۲۱ب ـ ۱۳۶الف).

۱۹ ـ الراهب، درص۵۲۸ چاپ کراوس دارد که‌دانشم بادانش سیدم آمیخته است وتنها ازاوست که میآورم ومن واو دردانش بمانند فرزند وپدریم. اومعنیهارا

با لفظهای گوناگون بر من میخواندو بزیورهای گوناگون برای من میآرایدبدانگونه که جزدر امرهای نادر چیزی برای دیگران نمیماند چنانکه درششصد باب الضمیر ودرالامامة ومانند آنها یادکردم . چون دیدم که این راهب همچنین تدبیر دارد وجز ازاو نشنیده بودم نزدیك بود درسیدم بدگمان کردم بدو گفتم که چنین و چنان را بمن نیاموختی. پاسخ دادمگر آنچه بتوسپردم فراموش کرده‌ای؟ گفتم یاد ندارم . استاد گفت بالتجمیع والتدابیرالمتحدة بنگر. من بدانها نگریستم دریافتم که چیزی نیست که سیدم نداند واورا مانندی نیست وازهر چیزی آگاه است. من میخواهم این تدبیررا از گفتهٔ راهب هم دراینجایادکنم تاکتابم کامل باشدو کسی از آن نتواند خرده گیرد. پس از آشنائی بااستادم حربی(حمیری)قدس‌الله آوازهٔ این راهب بگوشم رسید وخواستم اورا به‌بینم چه‌اوجانشین مریانوس بوده است ومریانوس هم کسی است که خالدبن یزید درجستجویش بود وازراه بیت‌المقدس اورا نزدخودخواندو سالانه برای اوزری میفرستاد . حربی که در گذشت شیفتهٔ راهب شدم ودریکی از بیابانهای شام بدورسیدم واین گونه تدبیر دربارهٔ حجررا ازاو آموختم اوبسیاردانا ودراین تدبیر بیمانند بود. بسیدم سوگندکه دستور اورا دست‌نخورده دراینجا یاد کردم. اودر همان بیابان بانداشتن افزارچنانکه هرمس مثلث برای پسرخود طاط دردفتر خویش نوشته بود درمغاره‌ایکه جایگاهش بود برای من عمل‌نمود. جابردر اینجاکاربراکه راهب دربارهٔ سیم‌ساختن جیوه کرده بود یادکرد .

الراهب در گزیده کراوس ص۵۲۸ ـ ۵۳۱ چاپ شد .

آغاز: کتاب‌الراهب. بسمله.الحمدلله النافذالمشیةالماضی‌القضیته .. اعلم یااخی انی خصصت کتابی‌هذا باسم‌الراهب‌لان‌من‌شانی(ان)انسب کل‌علم‌الی‌صاحبه.

انجام: وادقد بلغنا الی آخر تدبیرهذاالراهب فلنقطع‌الکتاب ولناخذ فیمایلیه انشاءالله‌تعالی وبالله توفیقناوعصمتناوهوحسبنا ونعم‌الوکیل. تم کتاب‌الراهب‌بحمدالله وعونه وحسن توفیقه .

(۱۳۶الف ـ ۱۳۷ب).

۲۰ ـ السهل وجابردراین نامهٔ کیمیائی آنچه آسانتر است میآورد وسوگند بسید خودمیخورد واز ذیمقراطیس وهرمس وهرقل ملك یادمیکند.

آغاز: کتاب السهل ـ بسمله. الحمدلله المحمود بآلائه والمشکور علی نعمائه... اعلم انه قد تقدم لناضروب من التدابیر بعضها فی ارکان مفردة ... والذی نذکره فی هذاالکتاب هواسهل الارکان تدبیراواقلهاخطأ.

انجام: واذقد انیناعلی ما فی هذه التدبیر وانتهینا الی هذاالمکان، فلیکن آخر هذاالکتاب ولناخذ فیمایلیه انشاءالله تعالی. وهوحسبنا ونعم الوکیل. تم کتاب السهل بحمدالله وعونه ومنه.

(۱۳۷ب ـ ۱۳۹ب).

۲۱ ـ السمکة که در آن از کتابهای السبعین، الخواص، الخمسین خود یاد می کند واز هرمس نام میبرد.

آغاز: کتاب السمکة ـ بسمله. الحمدلله خالق الارض والسماء ومابینهما من النار والهواء والماء ... اعلم اناقد کنا ذکرنا لك فی السبعین مرارة الشبوط واخذالحجر منه... هذاالکتاب الذی رسمناه بکتاب السمکة.

انجام: واذقد اتینا الی هذه الغایة، فلیکن آخر الکتاب ولناخذ فیما یلیه انشاءالله تعالی. وهوحسبنا ونعم الوکیل. تم کتاب السمکه. بحمدالله وعونه وحسن توفیقه ومنه. وصلواته علی سیدنا محمد خیرخلقه و آله وصحبه.

(۱۳۹ ب ـ ۱۴۱الف).

۲۲ ـ القادر که در آن از «کتب العلم» یادشده وجابر بسیدسوگند میخورد.

در آغاز از «کتاب الموازین الخانیقوئیة» ارسطویاد میشود. درمیانه دارد: «واذکنا سمینا کتابنا هذا کتاب القادر» (س۲۰ـ۲۱ گ۱۴۱ب).

آغاز: کتاب القادر ـ بسمله. الحمدلله خالق الانام وباری الاجسام ... اعلم وفقك الله... انه قدتقدم لناقبل کتابنا هذا اربعة کتب کلها شاهدة لمانورده فی هذا الکتاب.

انجام : مابقی لک علی جابربن حیان المسکین حجة. اترا کتقول افی هذاالکلام رمزا اوتمویها اوالغازا اواشتمالا بغیر البرهان. وادقد اتینا بماقدضمناه فی هذاالکتاب فلنختمه ولناتی بمابعده انشاءالله عزوجل. تم کتاب القادر بحمدالله وعونه.

(۱٤۱الف ـ ۱٤۲الف).

۲۳ ـ الماجد که در ص٦ـ۱۱۵ میگوید: «سیدی رضی الله عنه» فرمود که اینددفترها را بنویسم و آنچه دراینها می‌بینید به «سیدنا علیه السلام» گفته‌ایم. در آن ازماجد وناطق وصامت واصحاب السین واصحاب العین و آثار سین وعین وکتابهای موازین و حروف یاد گردید.

در آن دارد که من بدستور سیدخودو بهمانگونه که او گفت این کتابهارا نگاشتم. ازجابر هم نامبرده شده ودوجا کتابرا «ماجد» مینامد.

درگزیدهٔ کراوس ص۱۱۵ـ۱۲۵ بچاپ رسید.

آغاز: کتاب الماجد. بسمله. الحمدلله القدیم العلیم الرؤف الرحیم. اعلم ان سیدی علیه الصلوة والسلام لمالمرنی بتألیف هذا الکتب رتبها لی ترتیبا لایجوز لی مخالفته فیها.

انجام : فلانسبة له بشیء من ذوات النهایات فاعلم ذلک .. وبالله فاستعن فانه حسبنا ونعم الوکیل. تم کتاب الماجد بحمدالله وحسن توفیقه وعونه وصلی الله علی سیدنا محمد خیرخلقه وآله وصحبه وسلم تسلیما کثیرا.

(۱٤۲ الف ـ ۱٤۵ الف).

۲٤ ـ القدیم که در آن ازسمع الکیان ارسطو و کتاب الاماة خودیاد کرد و از قدیم وحادث بررسی نمود وهیولی‌را دارای شوق دانست. میگوید این نگارشهای من ازمعجزه‌های سیدم است وسوگند باو که جزبرادران بایندانشهاکه در آنها گذارده‌ایم نخواهند رسید. برادران دیگرما که ایندفترها را برای آنان ننوشتیم و این دانشهارا برای آنان نیاندوختیم گاهیکه این نامه‌ها آشکار گردد بدانها خواهند رسید. جزایندو دسته آنهاکه دشمن وفرومایه وپست وتاریک دل هستند خداوند

جز نادانی و گمراهی و کندی و کوری نیافزاید. آنگاه ببرادر خویش میسپارد که خدارا سپاسگزارد ودراینکار بررسی وجستجو و آزمایش کند.

این نامه در گزیدهٔ کراوس ص۵۴۲-۵۴۷ دیده میشود و از میانهٔ آن (س۱۶ گ۱۴۵ ب - س۲۵ گ۱۴۶ ب) در آن نیست وهمچنین نزدیك بدو سطر دیباچه (بسمله، حمد، صلوة) در آنجا نیامده است.

آغاز: کتاب القدیم لجابر بن حیان رحمه‌الله تعالی. بسمله. الحمدلله الازلی بلامثال ... اعلم ان الکلام فی القدیم والمحدث ... من اصعب الامور عند جلة الفلاسفة و قدمائها.

انجام: واذقد انتهی بنا القول الی هذا المکان فلیکن آخر الکتاب ... وهو حسبنا و نعم الوکیل. تم کتاب القدیم بحمدالله .. وصلواته علی ... محمد و آله اجمعین (۱۴۵ الف - ۱۴۷ ب)

۲۵ - البیان که در آن از ترتیب کتابهای خودیاد نمود و بیانهای گوناگون را آورد. این نامه در ۱۱ رساله چاپ ۱۸۹۲ بمبئی دیده میشود (ذریعه ج۳ ص۱۷۵).

آغاز: کتاب البیان - بسمله. الحمدلله الذی ببیانه اهتدی المهتدون وبعدله نجا المومنون ... اعلم انه لابد لنا فی ترتیب هذا الکتب کما بینا ان ندرج الی کل واحد منها تدریجا.

انجام: ولهذا الشخص الکریم اعدت الدفائن والکنوز القدیمة ویظهر فیما یلینا فی قران القوس فاعلم ذلك. واذقد اتینا علی مافی البیان فلیکن آخر الکتاب انشاء الله تعالی. تم کتاب البیان بحمدالله وعونه وحسن توفیقه وصلواته علی سیدنا محمد و آله و صحبه وسلم تسلیما کثیرا دائما.

(۱۴۷ ب - ۱۴۹ ب - در ۱۴۹ ب - ۱۵۱ ب سخنانی است از جابر ومحمد بن زکریا وبقراط وطغرائی در کیمیا وچنین است: قال جابر ... اعلم ان تکلیس الفضة علی وجوه کثیرة - هذا اسهل التدابیر فی الرصاص).

۲۶ - التصریف که در کون وفساد و کیمیا است ودر آن از کون و فساد

ارسطو بندهائی آورده شد(۱۵۱ب و۱۵۲ و۱۵۹الف و۱۶۰-۱۶٤) جابر در آن ازاسکندر وافلاطون‌ودیوجانس وسقراط واز کتاب‌الکون واحوال‌الکواکب وعدد الدرج واسمائها والاثنی والثلثین والتصریف و طلسمات والاسطقس الاس والمیزان والمنطق (مفرد ومرکب) والجدل والهندسه والاصول یادمیکند. و بسید سوگند می‌خورد ومیگوید که جالینوس در«البرهان» برای«اولی» چنین‌مثال ونمونه آورد: «اگریس ازتابستان پائیزاست پس‌همان تابستان ناگزیر پس ازبهاربوده است»مگر اینکه درست نیست و شاید چنین نباشد ومن در «کیفیة الاستدلال» این را روشن ساختم(۱۷۶الف) همودر«البرهان» گفته : «باید بدانیم که این آسمان گرامی‌ساخته نشده چه پدران‌ما وهمه گذشتگان آنرا یکنواخت ویکسان‌دیده‌اند وستاره‌شناسان بیش از هزاران سال بدان نگریستند و گشادگی وجنبشهای آنرا یکسان یافتند» دهریان این‌سخن‌را پذیرفتند. آنگاه جابراز این گفتارجالینوس خرده‌میگیرد.

استدلالی ازاو دربارهٔ روشنی وتاریکی که دربرابر یونانیان کرده است دراینجا آمده وجدولها دربارهٔ جسمها دارد وپایان‌نامه منطق است.

در آن (ص۳۹۶چاپی و گ۱۵۲ب نسخهٔما) ازکون وفساد ارسطو : «والرطب والیابس قد یقال کل واحد منهما علی انحاء کثیرة . و ذلك ان الیابس موضوع قبالة الرطب والمبتل وقبالة الرطب ، الیابس والمنعقد» (باب ۲ فصل۲ ص۳۳۰ الف س۱۲. ۱٤ - ص۲۰۹ ترجمهٔ لطفی سیدبند ٦ - ص۱۰۳ ترجمهٔ تریکو) آمده واز اسکندر وجالینوس یادشده وتیزازبارارمنیاس‌منطق خود دربارهٔ وجود عینی وذهنی ونطقی و کتبی(۱۶۷الف) .

درگزیدهٔ کراوس ص۳۹۲ - ٤۲٤«نخب من کتاب‌التصریف» بچاپ رسیده و از س۱۲ گ۱۵۲الف- س۱ گ ۱۶۵الف‌وس۶-۱۵ گ۱۶۶ب‌وس٤ گ۱۶۷الف- س۱۰ گ۱۶۸ب‌وس۱۵ گ۱۷۱ب - س۱۲ گ۱۷٤ب‌وس۲۱ گ ۱۷۷ الف تاپایان درگ ۲۰٤ب نسخهٔ ما درآن نیامده ونسخهٔما هم بپایان نمیرسد. درپایان ازاقسام‌قضیه‌ها گفتگو شده است .

آغاز مانند: چاپی کتاب التصریف تألیف جابربن حیان رحمه‌الله تعالی.
بسمله. الحمدلله رب‌العالمین ... قدتقدم لنا قبل کتابنا کتب کثیرة فی‌علم‌الموازین و فیها وجوه انفعالاتها.

انجام: ذات‌السور الکلی واجب ان یکون کل انسان جبار (أ) وجبابراو ممتنعا فهذه وفق‌المتغیرة المهمل. ۵
(۱۵۱ب ـ ۲۰۴ب).

[۱۲۷۱-۱۲۴۶]

۴۹۱ این نسخه‌ها شمار، ۳تا۲۸ دفتر است وبخط ش۱ آنت میباشد و در حیدر آباد نوشته‌شده.

[۱۱۰۴-۱۱۰۱] **نگارشهای جابر** (فارسی‌وعربی) ۱۰

درنسخهٔش۱۰۸۷ چهار گفتار ازجابر دیده میشود وپیداستکه‌ازتازی بپارسی گرداندند.

۱ ـ درحل زیبق.

آغاز: رساله ازجابربن حیان‌رض درحل زیبق حکما وتدبیر او. بسمله. وبه نستعین. بدان بدرستیکه حصول این‌عبد امرسهل است ولیکن صعوبت و دشواری ۱۵ درحل ثقل اواست.

انجام: پس هرگاه حل‌شود ملح بحرمخلوط میشود بـا آب بحر مخلوط شدن عنصری ومیکند ... عسجدی والسلام (۵۵ب).

۲ ـ ازکتاب‌المنفعة.

آغاز: گفت جابر در تکلیس اجساد در کتاب منفعت بدان بدرستیکه اول ۲۰ چیزیکه سزاوار است دانستن اوتکلیس کردن اجساد است.

انجام: تااینکه برسی بمرادخود. بدان بدرستیکه اینکتاب کتاب منفعت است ازخفائیت‌والسلام(۵۵ب-۵۶ب)-پس‌ازاین‌درنسخهٔمادوبنداست بپارسی‌یکی بنام«مبقله بحث دراین آب‌الهی...»دیگری‌ازغایة السرورفی شرح‌دیوان الشذوراین

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

ارفع راس ازجلدکی (٥٦ب-٥٧الف).

۳ - گزارش «کتاب السبعین الموازینیة» بتازی ودر آن ازسیدخود یادمیکند وباو سوگند میخورد ومیگوید: «اکسیر ۱۰۰ وزر ۲۰ وسیم ۱۰ ومس ۷ وقلعی ٥ وسرب ٤ وآهن ۳ وخارصینی ۱ است» و«نسبت اکسیر بزر ۸۰ وزر بسیم ۱۰ ونسبت جسدهای دیگر بهمدیگر ۷ است».

آغاز: بسمله. هذه رسالة فی شرح کتاب السبعین الموازینیة لجابر ره فی تراکیب الاجساد والاکاسیر. قال الحکیم فنقول وبعد ان مثال الاکسیر مائة من العدد.

انجام: وتطلیه بزاج وطین الجلد واحمر مرتین یخرج احمر. تبیعه کیف شئت. (۱۳۸ب - ۱۳۹الف بخط نستعلیق ۹×۱٤س۱٦).

٤ - گزیده‌ای از «الرحمة الصغیرة» جابر وبتازی.

آغاز: منتخبة من کتاب الرحمة الصغیرة لجابر ره (عنوان) واما هذه الطریقة التی نحن واصفوها فی هذا الکتاب فهی اوضح ماتقدم وهی طریقة النار وحدها بلاداخل یدخل علیها.

انجام: واجعل فی اکسیرک نصیبا تخرجه عنی لوجه الله تعالی للفقراء والمساکین. والله تعالی خلیفتی علیك وهو حسبی ونعم الوکیل (گ ۱٤۰الف - ۱٤۱الف وبهمان خط شماره پیش).

[۱۲۷٥-۱۲۷۲]

این نسخه‌ها ش ۲۰ و ۲۱ و ۳٦ و ٤۸ دفتر است. در ۱٤۱الف - ۱٤٥ب پاره هائی
۱۰۸۷ است از کتاب برهان وگفتار طغرائی ومجریطی و کتاب الصفوة جابر ودرمکنون
۲۰ حکیم اوزاعی و کتاب خاصیت افلاطون وعلل المعادن رازی و گفتار عبدالرحمن شیرازی وسخنان پراکندهٔ دیگر ونه جدول هست ودرهامش هم نوشته شده.

[۱۱۰۸-۱۱۰٥] **نگارشهای کیمیائی رازی** (فارسی وعربی)

از رازی پزشك بزرگوار ایرانی ٤ نامه وگفتار کیمیائی دردفترش ۱۰۸۷ این کتابخانه هست که اینك شناشانده میشود.

۱ ـ در «تدبیرحجر» که در آن ازجابر یاد میشود .

آغاز: نسخه ایضا ازقول محمدبن زکریا رازی ره درتدبیرحجرواعمال او. بسمله. حمد. صلوة. امابعد. گفت محمدابن زکریا رازی قول حکیم‌را : که‌مزاوجه کنید اشقرکریم‌را بزوجهٔ بیضالینةالبشره یعنی پوست اووچهر اونرم باشد .

انجام : پس‌حل‌کن اورا واگرباقی بماند چیزی ازاویس مکررکن عمل‌را تااینکه منحل شود بتمامی انشاءالله. (گ۳۸ب ـ ٤۰ب ش۱۰۸۷) .

۲ ـ در «خواص‌حجر» که در آن هم ازجابریادگردید .

آغاز: فصل‌ازکلام‌رازی درخواص‌حجر ـ بدان ای‌فرزندمن که توفیق دهد الله مرا بتوفیق‌خود بدرستیکه هرپادشاهی ازپادشاهان .

انجام : عمل‌ما نسبت دارد بعمل صابون پس‌بدان این‌راوشک‌مکن (۵۲ب ـ ۵۵ب آنجا) .

۳ ـ «سرالاسرار» که بتازی است .

آغاز: القول فی‌النحاس. النحاس من‌قسمةالزهرة . طبعه‌الحرارة والیبس‌الا ان یبوسته دون یبوسةالحدید .

انجام : حتی‌یخرج‌الرصاص ویبقی‌الفضة ذهبا کاملا (۱۳۹الف وب همانجا)

٤ ـ «شواهدالحجر» در آن ازهرمس وارسطو ومادیه واسطویس واسکندر وبطروس ومالیوس وبعنوس وذی‌مقراط واسطالس وسرخس وافلاطون ووزیرخالد ودمیوس وهرقل وجالینوس ومقدیس‌وبلسوس ودوسم‌وملاخس واسطوس‌واقراطیس و آندریای‌حکیم‌وابوالوقروسالم حرانی یادشد .

آغاز: بسمله. کتاب‌شواهدالحجرازمصنفات محمدابن‌زکریا رازی فی‌حجره وتدبیره . حمد . صلوة . اماگفت بعده محمدابن زکریا : بتحقیق‌که پیشترگذشت ازبرای مابیش ازاین کتاب هفت کتاب .

انجام: دراو هست‌کفایت از برای استشهاد برآن چیزیکه اراده داریم ما پس هرآینه تمام‌کردیم کتاب خودرا که مسمی‌است بشواهد (۲٦ب ـ ۳۸ب‌همانجا)

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

این هشتمین کتاب است و کتابهای دیگر اینها است: اشیا درصناعت الهیه، حجر، تدابیر درحجر، اکسیر، مراتب شرف صنعت، راحت، تدابیریکه آزمایشگر بدان نیازمند است (دیباچه).

[۱۲۷۹-۱۲۷۶]

۱۰۸۷ این نسخه‌ها ش۱۴ و۱۹ (بهمان خطش۲) و۳۷ (بخط نستعلیق و پایان درهامش) و۱۳ (بهمان خطش۲) دفتر است.

[۱۱۰۹] **نورالانوار فی‌علم‌الاحجار** (فارسی)

حکیم رافت‌الدوله اشرفعلی حیدرآبادی سرایندهٔ این کیمیای منظوم است و آن چند فصل وعنوانها بنثرمیباشد.

آغاز: باء بسم‌الله‌الرحمن‌الرحیم. هست مفتاح درگنج‌حکیم (ش۷۳۸مجلس) علمهای اولین واخرین. جمله را قرآن حق آید ضمین.

انجام: گرترا میل است این‌صنعت سرشت. بنگراندر این رساله‌چون‌بهشت.

[۱۲۸۰]

۸۳۱ این نسخه ش۱ دفتر است وبخط شکسته نستعلیق تازه وعنوانها بنسخ میباشد. ص ۱ ـ ۹۸.

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران library.ut.ac.ir

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

گفتار دهم

افزارهای علمی

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

[۱] اسطرلاب

این افزار برنجی که بشعاع ٦ س م میباشد دارای عضادهایست که نام برجهاو رقمهائی در آن نگارشده وهمچنین برروی عنکبوت آن نام ستارگان و برجهاورقمهائی دیده میشود . دریکسوی بیرونی صفحهٔ حجره وام جدول نسبت دوازده برج باسیاره‌ها ودر درون آن طول و عرض شهرها میباشد و در میانهٔ آن نوشته است «حسب الامر عالیجاه عبدالمؤمن خان افشار. صنعة الاقل العباد محمد امین ابن محمد زمان سنه ۱۱٤٥» .

صفایح آن پنج است :

۱ ـ که دریکسوی آن جایگاه ستارگان ومدارهای آنها ومرکز جهان ودر سوی دیگر آن مدارهای سیاره‌ها وفلك الافلاك نشان داده شده است .

۲ ـ که دریکسوی آن مدارحرکت آفتاب و دیگر ستارگان است نسبت بمرکز جهان و درسوی دیگر آن مدارسیاره‌ها است نسبت ببرخی ازبرجها .

۳ ـ که دریکرویهٔ آن منزلهای ماه ودررویهٔ دیگر دوائر بروج است نسبت بفلك البروج وسیاره ها .

٤ ـ که دریکروی دوائرسیاره‌هااست نسبت بیکدیگردرمدار راس السرطان ودرروی دیگرهمان دائره‌ها است درمدارراس الحمل .

٥ ـ که در یکسوی دائره های سیاره ها است در فلك البروج و مدار راس السرطان ودرسوی دیگردائره های منزلهای ماهست وبرجها . (۱۰٤۰)

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
Library.ut.ac.ir

رویهٔ اسطرلاب ش ١٠٤٠ تاریخ ١١٤٥

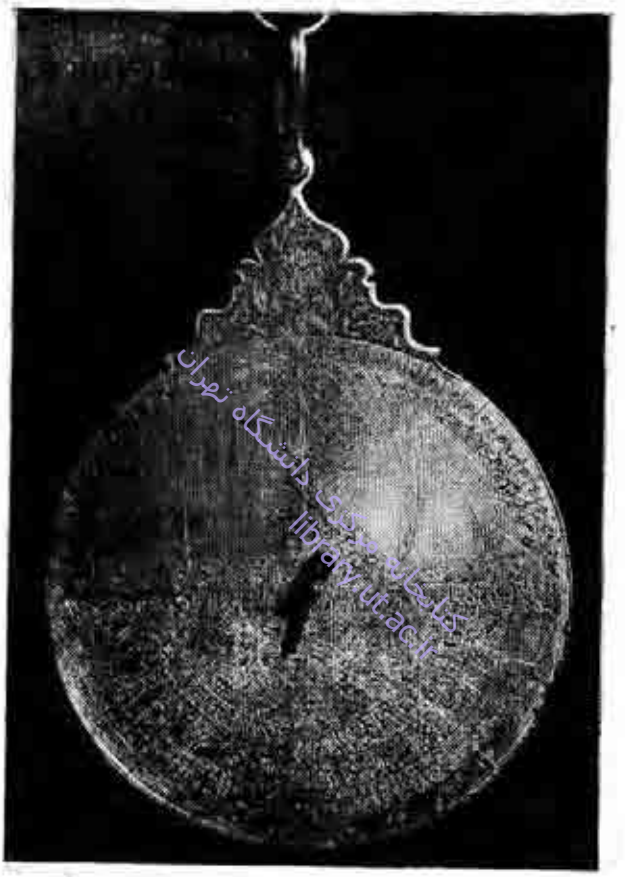

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

پشت اسطرلاب ش ۱۰۴۰ تاریخ ۱۱۴۵

[٢] اسطرلاب

این افزار برنجی دارای عضاده‌ایست که نام برجها در روی آن نگار شده ویك عنکبوت که درروی آنهم نام برجها دیده میشود. درصفحهٔ روی حجره وام که بقطر ٦ س م است دائره‌ها وخطوط ونام برجها نگارشده وتاریخ « فی سنة الخزی »= (٦١٧) در آن دیده میشود . درصفحهٔ درون آن عرض وطول شهرهای ایران است. صفایح درونی آن دوتا است که درهردو رویهٔ آنها ساعتها وعرضها بارقمها ودائره‌ها کنده شده است . (١٠٧٦)

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

رویة اسطرلاب ش١٠٧٦ تاریخ٦١٧

بشت إسطرلاب ش٢٠٧٦ تاريخ ٦١٧

[۳] تخته‌رمل

تخته رملی است برنجی بقطر۱۱ س م ودر روی آن شکل‌برجها ونام‌چهار فرشته بارقمهاکنده شده‌است . دومیلهٔ برنجی باآن‌هست بدرازای۸ س م ودر هر یکی‌ازدومیله چهارمکعب کوچك برنجی مانندطاس نرد کشیده شده است(۱۰۴۲)

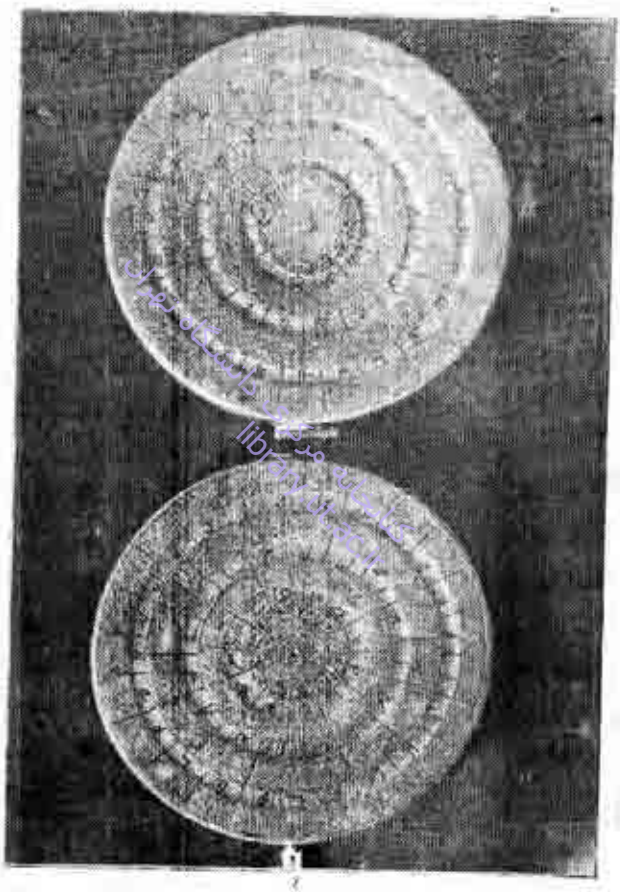

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library of university of tehran

روبهٔ تخته رمل ع ۱۰۴۲

ع ص ۱۰۵۵

[٤] شاخص

این شاخص یا ساعت آفتابی برنجی گرد بقطر ۷ س م باز و بسته میشود. در دو رویهٔ بالا وزیر ویك رویهٔ درونی آن عرض وطول چند شهری بارقمها نوشته شده است. درر ویهٔ زیر قطب‌نمائیکه دراین شاخص گذارده‌شده نام‌چند شهر دیده‌میشود. ودر روی حلقه‌ایکه شیشهٔ روی قطب‌نما بدان پیوسته است عدد هـائی بحروف و رقم نگار شده است. خودشاخص درروی‌شیشهٔ قطب‌نما گذارده شده‌و گردان است وعقربه‌ای‌بدان پیوسته است. (۱۰۷۷)

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

روبهٔ درونی شاخص ش ۱۰۷۷

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

[۵] شطرنج العرفاء

پارچه‌ایست سفید که دریکروبهٔ آن شکلی مربع دارای سه خانهٔ مربع کشیده شده ودرهریکی ازخانه‌هانام خوی‌نیك یابد وبرخی ازواژه‌های‌عرفانی دیگرنوشته شده است. ودر دوقطر مربع بزرك شکل دومار وشکل چندمارهم دوگوشهٔ آن وشکل ده گنجشك دردو پهلوی آن دیده میشود. نوشته وشکلها بسیاه وشنگرف است. اندازهٔ آن: ۶۹۲ س م میباشد درچهار سوی مربع این رباعی دیده میشود:

چون مهره بطاس فلك افتاد بگشت — هر کس زپی نقش وخیالی میگشت

ناگاه در آن‌میان قماری افتاد — شیعه‌بدوشش آمدوسنی‌سه‌نشست (۱۰۷۸)

[۶] قطب‌نما

صفحه‌ایست برنجی باندازهٔ ۵ر۶×۵ر۹ که انحراف شهرهای ایران در آن‌نگار شده ودارای چهارپایه‌میباشد. قطب‌نمای کوچکی درخانهٔ گردی بقطر۲س‌م در آن گذارده شده ودرمحیط مدرج صفحهٔ سفیدی‌زیرقطب‌نما حرفهای روسی‌دیده‌میشود. دارای شاخص گردان وعقربه هم هست. در گوشهٔ راست‌خود صفحهٔ طول و عرض نوشته است: «صنعه‌عبدالائمه» واین عبدالائمه پیش از ۹۰۰ میزیسته است(گاهنامه ۳۱۱ ص ۱۰۲) (۱۰۴۱)

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

رویهٔ قطب‌نمای ش۱۰۴۱

[۷] کرهٔ آسمانی

دراین کره بر نجی که بشعاع ۱۲/۵ س‌م میباشد خطوط نصف‌النهار ونیمهٔ‌روز و نام برجها ومدارها وقطبهای آسمانی نگارشده است (۱۰۴۳)

تااینجا گفتار دهم بخش دوم جلد سوم ازفهرست کتابهای فلسفی وعلمی کتابخانهٔ دانشگاه‌تهران که‌استاد دانشمند ارجمندجناب آقای سیدمحمد مشکوة بیرجندی بخشیده‌اند بپایان رسید وفهرست کتابهای اخبار وفقه واصول درجلد دیگرخواهد بود.

گردآورنده‌ونگارندهٔ اینفهرست: محمدتقی‌دانش‌پژوه-از آمل‌تبرستان- تهران، کوی کارمندان یوسف آباد. آغاز شهریور ۱۳۳۲ خورشیدی.

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

پایان عین‌الیقین کاشانی گ۲۸۲ب ش۳۷۳ که در ص۳۱۲ شناسانده شده

ازحاشیهٔ شفای شیخ رئیس که در آن هشت بخش علم‌طبیعی یادمیشود. (گ۳۶۸الف ش۲۴۱ که در ص۲۸۹ شناسانده شده)

خط دانشمند بزرگوار شادروان میرزا طاهر تنکابنی فیلسوف که در آن گواهی میدهد که نسخهٔ ش۲۴۱ ازشفای شیخ رئیس از آن میرزای جلوه بوده است (گ۳۶۸الف همان شماره که در ص۲۸۹ شناسانده شده)

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

فهرست نام کتابها و نامه‌ها

و گفتارها

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام کتاب	شماره صفحه
آئینه شاهی	٦٤١
آب حیات کبیر	٥٢٢
آداب ارسطو	٦٤١
آداب البحث	٣
آداب بحث ومناظره	٤
آداب متعلم حکمت	٦٤٢
آداب مناظره	٤
»	٥
آغاز وانجام	٤٠٢
آیة النور	٤٠٣
الابانة عن وحدانیة الله	٧٠
ابداعیه	٤٠٣
ابدال الادویة	٧١٤
ابطال تسلسل	٧١
ابطال حجج ابن الطیب (رساله...)	٧٢
ابطال الزمان الموهوم	٧٣
ابطال وحدت وجود	٤٠٥
ابواب الجنان	٦٤٣
اتصاف الماهیة بالوجود (رسالة فی ...)	٧٧
اثبات امامت	٥٢٢
اثبات التکلم لله وتفسیر الکلام النفسی	٥٢٣
اثبات حدیث من کنت مولاه (رسالة ...)	٥٢٣
اثبات العقول	٧٨
اثبات المفارقات	٨١
اثبات النبوة	١١٢

نام کتاب	شماره صفحه
اثبات واجب	١١٢
»	١١٥
»	١١٦
»	١٢٠
»	١٢١
»	١٢٢
»	١٢٣
اثبات الواجب	١٢٤
»	١٢٥
»	١٢٦
»	١٢٧
»	١٢٨
»	١٣٠
اثبات واجب	١٣١
»	١٣٢
اثبات الواجب	١٣٣
اثبات الواجب یا قواعد التوحید	١٣٤
اثبات واجب	١٣٥
»	
»	٤٠٥
اثبات وحدة الواجب	١٣٦
»	١٣٨
الاجزاء المحمولة (رسالة فی...)	١٣٨
احکام	٨١٨
احکام الاعوام	٨١٨
احکام تحویلات کواکب در بروج	٨١٩
احکام دوازده سال ترکی	٨٢٠
احکام القرانات	٨٢١

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام کتاب	شماره صفحه
احیاء علوم الدین	٦٤٤
اختیار (رسالهٔ ...)	٥٢٣
اختیارات بدیعی	٧١٥
اختیارات مظفری	٨٢٢
اختیارات نجوم یا لوایح القمر	٨٢٣
اخلاق (رسالهٔ ...)	٦٤٧
اخلاق (رسالهٔ ...)	٦٤٨
»	»
اخلاق ناصری	٦٤٩
الادویهٔ القلبیهٔ	٧١٦
اربع مقالات	٨٢٤
ارتفاع آفتاب وستارگان (رسالهٔ ...)	٨٢٦
الارشاد الی الاولاد	٩٦١
ارشاد در علم اسطرلاب	٨٢٧
ارشاد الطالبین الی نهج المسترشدین	٥٢٤
الاساس	٨٦٢
اسباب حدوث الحروف	١٤١
استخراج هلال رمضان	٨٢٨
استخراجات درخواستن عمر وهیلاج	٨٢٨
استضائهٔ الجو	١٤٢
اسرار الاطباء	٧١٧
اسرار الصلوه	٤٠٥
»	٤٠٦
»	٤٠٧
اسرار الغیوب	٩٦٢
اسطرلاب (رسالهٔ ...)	٨٢٩
الاسطرلاب (رسالهٔ فی...)	٨٢٩
»	٨٣٠

نام کتاب	شماره صفحه
اسطرلاب مسطح	٨٣٠
اسلام ابی طالب (رسالهٔ...)	٥٢٤
اشارات	١٤٢
اشجار واثمار	٨٣١
اشراق الحق من مطلع الصدق	٥٢٥
اشراق هیاکل النور لکشف ظلمات شواکل الغرور	١٤٤
اصابهٔ المبتدی و غایهٔ المنتهی	٩٦٣
اصالت وجود	١٤٥
اصطلاحات جدل وخلاف	٦
اصطلاحات صوفیان	٤٠٧
»	٤٠٨
»	٤٠٩
»	٤١٠
»	»
اصلاح الادویهٔ المسهلهٔ و نفی مضارها	٧١٨
اصول الفوائد فی اصول المسائل الحکمیهٔ	١٤٦
اضحویه	١٤٧
اظهار حکمهٔ الله فی خلق الانسان (کتاب فی...)	٧١٩
اظهار الکمال علی اصحاب الحقیقهٔ والحال	١٥٠
اعتقادات	٥٢٩
»	٥٣١
»	»
»	٥٣٢
»	٥٣٤
»	٥٣٥
»	٥٣٦

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام کتاب	شماره صفحه
اعتقادات	٥٣٦
اعمال ضرب (رساله در...)	٨٣٣
اعمال موالید	٨٣٤
اغراض ارسطوطالیس	١٥٠
اغراض السیاسة فی اعراض الریاسة	٦٥٠
اغلوقن (کتاب جالینوس الی...)	٧٢١
افسون	٩٦٣
افضلیة الائمة علی الانبیاء (رسالة فی...)	٥٣٧
الافق المبین	١٥٢
اقرب الطرق الی الله (رسالة فی)	٤١١
اقسام الحکمه	١٥٤
اکسیر السعادة الرضویه	١٥٤
الزام الناصب فی امامة علی بن ابی طالب	٥٣٨
الف صغری	١٥٥
الامامیه	٥٣٩
امتناع الحکم علی المعنی الحرفی (رسالة فی ...)	٩
امتناع صدور الکثیر عن الواحد	١٥٧
امکان الحکم علی المعنی الحرفی (رسالة فی...)	١٠
انعکاس الشعاعات وانعطافها	٨٣٥
انفساخ الصور بعد الموت	١٥٧
انگشت شماری	٨٣٥
انموذج الاداب	٤١٢
انموذج العلوم	١٥٨
الانوار الجلالیه فی شرح الفصول النصیریه	٥٣٩
الانوار الجلیه	٤١٣
انوار حکمت	٤١٤

نام کتاب	شماره صفحه
انوار الحکمة	١٥٩
الانوار القدسیه	١٥٩
انوار الملکوت فی شرح الیاقوت	٥٤٠
اوزان شرعی	٨٣٨
الاوسط	١١
ایزدشناخت	١٦٠
ایضاح احقاق الحق	٥٤١
باب حاد یعشر	٥٤٢
باء (رساله در...)	٧٢٣
بحر الجواهر	٧٢٣
البحریه	٩٦٤
بدا (رساله در...)	٥٤٣
البراهین القاطعة فی شرح تجرید العقائد الساطعة	٥٤٥
برهان جلد کی	٩٦٤
برهان الکفایة	٨٣٨
بستان المعرفة وطاسین الازل	٤١٤
البضاعة المزجیة فی اثبات وجود الکلی الطبیعی	١٨
بقاء النفس بعد بوار البدن	١٦١
بهجة الرواح	٨٣٩
بیان التنزیل	٤١٦
بیان الحق بضمان الصدق	١٦٢
بیخ چینی (رساله در سودهای..)	٧٢٤
بیست باب در شناختن اسطرلاب	٨٤١
پاس انفاس	٤١٧
پاسخ ابن سینا پیرسشهای بیرونی	١٦٧
پاسخ ابن سینا پیرسشهای میهنه ای	١٧٠
پاسخ ابن سینا بده پرسش کرمانی	١٦٩
پاسخ ابن سینا به پرسش	١٦٧
پاسخ بدبیران قزوینی	٢٣

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام کتاب	شماره صفحه
پاسخ پورسینا بپرسش میهنه‌ای	۲۱
پاسخ سبزواری بپرسشهای بجنوردی	۱۷۷
پاسخ شیرازی بپرسش طوسی ازخسروشاهی	۱۷۹
پاسخ شیرازی بپرسش کاشانی	۱۷۹
پاسخ شیرازی بپرسش گیلانی	۱۷۹
پاسخ طوسی بپرسش بحرانی	۱۸۰
پاسخ طوسی بپرسش دبیران قزوینی	۱۸۴
پاسخ طوسی بپرسش رومیان	۱۸۶
پاسخ طوسی بپرسش شمس الاسلام	۱۸۷
پاسخ طوسی بپرسش قونوی	۱۸۷
پاسخ طوسی بپرسش کیشی	۱۸۸
پاسخ طوسی بدبیران قزوینی درباره مزه‌ها	۱۸۴
پاسخ طوسی دربارهٔ تنفس	۱۸۵
پاسخ طوسی دربارهٔ سخن حنین وابن سینا	۷۲۵
پاسخ طوسی دربارهٔ مزاج اندامها	۱۸۵
پاسخ طوسی دربارهٔ نیکوئی هستی	۱۸۶
پاسخ عاملی بپرسش طوسی ازخسروشاهی	۱۸۹
پاسخ غزالی بپرسشهای پیروان سنت	۱۹۰
پاسخ قندرسکی بپرسش کاشی	۱۴۶
پاسخ کاشانی بپرسشهای هراسکانی	۱۹۲
پاسخ گرگانی بپرسش میرزا اسکندر	۱۹۳
پاسخ مقابی	۵۴۶
پاسخ همدانی برازی قزوینی	۱۵۰

نام کتاب	شماره صفحه
پاسخ و پرسش	۵۴۶
پاسخ و گفتار سبزواری	۱۷۸
پرسش طوسی ازجیلی	۱۹۴
پرسش وپاسخ درخداشناسی	۱۹۴
پنجاه باب سلطانی در شناخت اسطرلاب	۸۴۲
پند احمد غزالی	۴۱۷
پندداذبه	۶۵۲
پند فرزانه بفرزند	۶۵۳
پندنامه	۶۵۴
«	۶۵۵
تب (رساله در...)	۷۲۶
التخلف عن جیش اسامة (رسالة فی...)	۵۶۲
تحدید نفس کلی مطلق	۱۹۵
تحریر اصول اقلیدس	۸۴۳
تحریر اکرتاوذوسیوس	۸۴۶
تحریر شرح لمع	۵۴۸
تحریر الطلوع والغروب	۸۴۸
تحریر القواعد الکلامیه فی شرح الرسالة الاعتقادیه	۵۵۹
تحریر القواعد المنطقیة	۲۴
تحریر الکرة المتحرکه	۸۴۸
تحریر مجسطی	۸۵۰
تحریر المفروضات	۸۵۲
تحصیل	۱۹۵
تحصیل السعادة	۶۵۵
التحصین فی صفات العارفین	۶۵۵
تحفه	۱۹۶
تحفة الاخوان درطریق اهل ایمان	۵۶۰
التحفة السعدیة	۷۲۶

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام کتاب	شماره صفحه
تحفهٔ شاهی وعطیهٔ الهی	٥٦١
تحفهٔ شطاریه	٤١٨
تحفهٔ العابدین	٤١٨
تحفهٔ العشاق	٤١٨
تحفهٔ الملوك فی السیر والسلوك	٦٥٦
التحفة الوجیزه (تحفهٔ الاصول)	٥٦١
تحفهٔ الوزراء	٦٥٦
تحفهٔ الوشائح فی بدائع السنائح	٥٦٢
تحقیق جیب وظل (رساله در...)	٨٥٢
تحقیق معنی قابلیت	١٩٧
تحقیق الهیولی	١٩٨
تحقیقات در بیان احوال موجودات	١٩٨
تدارك الخطاء الواقع فی التدبیر الطبی (مقالة فی...)	٧٣١
تذکرة الکحالین	٧٣٢
ترانهٔ زرین	٤٢٠
تربیع الدائره	٨٥٣
ترجمهٔ اشارات	١٩٩
ترجمهٔ الهیات شفا	١٩٩
ترجمهٔ برء الساعة	٧٣٣
ترجمهٔ تاریخ الحکما	٦٩٣
ترجمهٔ خبر معلی بن خنیس	٨٥٥
ترجمهٔ ذهبیة یاطب الرضا	٧٣٥
»	»
ترجمهٔ طب الائمه	٧٣٦
ترجمه الفصول فی الاصول	٥٦٣
ترجمه فصول مختاره	٥٦٤
ترجمهٔ مکارم الاخلاق	٦٥٧
ترجمهٔ نزهة الارواح وروضة الافراح	٦٩٤
ترجمه وتفسیر ثمرهٔ بطلیموس	٨٥٦

نام کتاب	شماره صفحه
تریاق فاروق (رساله در...)	٧٣٧
تسدید القواعد فی شرح تجرید العقاید	٥٦٦
التشریح (مختصر فی علم...)	٧٤٠
تشریح الابدان	٧٣٧
»	٧٣٩
تشریح الافلاك	٨٥٨
تشریح العالم	٨٥٨
تصحیح الاعتقاد	٥٦٧
تعبیر الرؤیا	٢٠١
تعبیر سلطانی	٢٠٢
تعریف اراده و قدرت و حیات وحکمت	٢٠٤
تعلیق درمبادی قیاسات	٢٧
تعلیق فی نسبة الصورة الی المادة	٢٠٤
تعلیقات	٢٠٤
»	٢٠٥
»	٢٠٦
»	٢٠٧
تعلیقات اتولوجیا	٢٠٨
تفسیر آیهٔ دخان	٤٢٢
تفسیر اربع مقالات بطلمیوس	٨٦٢
تفسیر التحریر	٨٦٤
تفسیر حی بن یقظان	٢٠٩
تفسیر کتاب العلل	٩٦٥
تفسیر «کنت کنزا مخفیا»	٤٢٣
تفسیر «لا اله الا الله»	٤٢٣
تفصیل اقسام الحمیات	٧٤٢
تقدیس الانبیاء وتمجید الاوصیاء	٥٦٩
تقویم الایمان	٢٠٩
تقویم ١٣٠٩	٨٦٦

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام کتاب	شماره صفحه
تلخیص	۲۷
تلخیص الشافی	۵۶۹
تلخیص المفتاح	۸۶۶
التلویح فی اسرار التنقیح	۷۴۲
التمهید فی شرح قواعد التوحید	۴۲۳
التنبیه علی سبیل السعادة	۶۵۸
تنزیه الانبیاء والائمه	۵۷۰
تنسوقنامه ایلخانی	۲۱۰
التنقیحات فی شرح التلویحات	۲۱۱
توحید	۲۱۳
»	۲۱۴
توضیح الاشکال	۸۶۸
تیاسر (رسالهٔ...)	۸۶۹
تئولوجیا	۲۱۶
جادو و نیایش ستارگان	۹۶۶
جام جهان نما	۲۱۸
جامع الاسرار	۴۲۷
جامع الاسرار ومنبع الانوار	۴۲۵
جامع الافکار و ناقد الانظار	۲۱۹
جامع الفوائد	۷۴۴
جامع القرانات	۸۷۲
جامع الکلیات فی الحکمة والعرفان	۴۲۸
جامع شاهی	۸۷۰
جاودان نامه	۲۲۰
جبرو اختیار	۲۲۲
جبروقدر	»
جبر ومقابله	۸۷۴
جدول سالهای هجری واسکندری	۸۷۵
جذوات	۲۲۳
جزایر	۹۶۸

نام کتاب	شماره صفحه
جلوات ناصریه	۲۲۳
الجمع بین الرأیین	۲۲۴
جوابات لمسائل متفرقه	۲۲۴
جوامع	۲۲۴
جوامع احکام النجوم	۸۷۶
جوامع العلم	۸۷۹
جواهر الاخبار	۶۹۶
جواهر الاسرار	۶۵۸
جودیه	۷۴۵
جوگ باشست	۴۲۸
جوهریة النفس	۲۲۵
جهان الرمل	۹۶۸
چگونگی دانائی خدا	۲۲۵
چوب چینی (دستور خوردن)	۷۴۵
چهار عنوان	۲۲۶
حاتمیه	۲۲۷
حاشیه اثبات عقل	۲۲۷
حاشیه اثبات واجب	۲۲۸
»	»
حاشیه اشارات	»
حاشیه بر تهذیب المنطق	۳۵
حاشیه بر حاشیه تهذیب المنطق	۳۶
»	۳۷
»	»
حاشیه بر حاشیه بر شرح مطالع الانوار	۳۸
حاشیه بر شرح شمسیه	۳۹
حاشیه بر شرح عقائد عضدی	۵۷۱
حاشیه بر شرح فناری	۳۹
حاشیه بیتکاری	۳۵
حاشیهٔ تحریر اصول اقلیدس	۸۷۹

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام کتاب	شماره صفحه
حاشیه تحریر اصول اقلیدس	٨٨٠
حاشیهٔ حاشیهٔ شرح تجرید	٢٣٠
»	»
»	»
حاشیهٔ خلاصة الحساب	٨٨٠
حاشیه شرح اسباب وعلامات	٧٤٦
حاشیه شرح تجرید	٢٢٩
»	٢٣١
»	٢٣٢
»	٢٣٢
»	٢٣٤
»	٢٣٤
»	٢٣٥
»	٢٣٦
»	٢٣٦
»	٢٣٧
حاشیه شرح حکمة الاشراق	٢٣٧
حاشیه شرح حکمة العین	٢٣٨
»	»
حاشیه شرح مطالع	٤٠
حاشیهٔ شرح ملخص	٨٨١
»	٨٨٢
حاشیه شرح منظومه	٢٣٩
حاشیه شرح هدایة	٢٣٩
حاشیه شفا	٢٤٠
»	٢٤١
»	٢٤٢
»	٢٤٣
حاشیه الشواهد الربوبیه فی المناهج السلوکیه	٢٤٤

نام کتاب	شماره صفحه
حاشیه مشاعر	٢٤٥
حافظ الارواح	٧٤٦
الحث علی التصوف	٤٣٠
الحث علی الذکر	٤٣٠
حدوث اجسام	٢٤٦
حدوث عالم	٢٤٦
»	٢٤٧
حدوث وقدم وسرمد	٢٤٧
الحدود (رسالة فی...)	٤١
»	٤٢
»	٤٥
حدود الامراض	٧٤٧
حدیقة المراد فی نجاح مقاصد المبدع والمعاد	٩٦٩
حروف (رساله...)	٢٤٧
الحرکة	٢٤٨
حسنیه	٥٧٢
حظیرة الانس من ارکان ریاض القدس	٢٤٩
حفظ الصحة والعلاج (کلام فی ...)	٧٤٨
الحق المبین وحدیقة المتقین	٦٥٩
حقایق	٤٣٠
»	٦٦٠
حقائق اسرار الطب	٧٤٩
حقائق المعارف	٥٧٣
حقیقت و کیفیت سلسلهٔ موجودات وتسلسل اسباب ومسببات	٢٥٠
حکمت عرشیه	٢٥٠
الحکمة العلویه یافصل الخطاب	٤٣١
حکمة العین	٢٥٢

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام کتاب	شماره صفحه
الحکمة المتعالیة فی الاسفار الاربعة العقلیة	۲۵۲
الحکومة فی حجج المثبتین للماضی مبدءاً زمانیا	۲۵۵
حل مشکلات الاشارات	»
حل مشکلات معینیه	۸۸۲
حل وعقد	۸۸۳
حورالیه	۴۳۳
حی بن یقظان	۲۵۶
حی بن یقظان منظوم	۲۵۸
حیات النفوس	۵۷۳
حیرة الفضلاء فی حل شبهة جذر الاصم	۴۵
خزائن	۲۵۸
خصائص المحبة	۴۳۵
خلاصه	۵۷۴
خلاصة الحساب	۸۸۴
خلق اعمال	۲۵۸
»	۲۵۹
خلیلیه	۴۳۵
الخواص (رسالة فی ...)	۷۴۹
خواص حروف	۹۷۰
دارو های آمیخته (گفتار دربارهٔ ...)	۷۵۰
داستان خوارزم وفتن رازی	۶۹۶
داستان سلامان وابسال	۲۶۰
درتحقیق چشمهٔ زنجبیلی و کافوری	۴۳۶
درمان بواسیر (گفتاردربارهٔ)	۷۵۱
درمان بیماریها	۷۵۱

نام کتاب	شماره صفحه
درمانهای جادوگرانه (سخنانی در...)	۷۵۲
درهٔ فاخره	۲۶۲
دستورالعلاج	۷۵۳
دستور طبی	۷۵۳
الدعاوی النبیهیة	۲۶۲
دفع الغم من الموت	۶۶۱
دلائل البول	۷۵۴
دلائل النبض	۷۵۴
الدلائل فی احکام النجوم	۸۸۵
دلالة التوراة علی نبوة النبی	۵۷۵
ده قاعده	۴۳۶
دیوان مظالم	۶۶۲
ذخیره	۹۷۰
ذخیرهٔ خوارزمشاهی	۷۵۵
الذخیرة لاهل البصیرة	۶۶۲
الذریعة الی مکارم الشریعة	۶۶۳
ذکر	۲۶۳
الذکر (فی...)	۴۳۷
ذکر اسباب الرعد والبرق	۲۶۳
ذهبیه (رسالهٔ...) باطب الرضا	۷۶۳
راحله توفیق	۲۶۴
الرؤیا	۲۷۰
ربط الحادث بالقدیم	۲۶۴
رجعت (رساله...)	۵۷۵
الرحمة فی اختلاف الامة (رسالة)	۴۳۷
رسالهٔ آغاثاذیمون	۹۷۳
رسالة بعض الافاضل الی علماء مدینة السلام	۴۷
رسالهٔ بیون برهمی	۹۷۳

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام کتاب	شماره صفحه
رساله دراحکام قرانات	۸۸٦
رساله دربارهٔ تجلی خداوند بر کوه طور	۲٦۵
»	٤۳۸
رساله درجفر	۹۷٤
»	»
رساله درجفر جامع	۹۷۵
رساله در حروف	»
»	»
رساله درحساب	۸۸٦
رساله درسعادت و نحوست درجات بروج	۸۸۷
رساله در شعاع	»
رساله درشناختن طول و عرض وساعات	۸۸۸
رساله درضرب وقسمت	۸۸۹
رساله درعلم دم و وهم	۹۷۹
»	۹۸۰
رساله در کر	۸۸۹
رساله در کیمیا	۹۸۱
رساله درهیئت	۸۹۰
رسالة السر	۹۸۱
رسالهٔ شیخ معید	۹۸۲
رسالهٔ عرفانی	٤۳۹
رسالهٔ عرفانی	٤۳۹
»	»
رسالهٔ فلسفه	۲٦۵
رسالهٔ فلسفی	۲٦٦
رسالة فی تحقیق الکلیات	۵٤
رسالة فی حل شبهة جذر الاصم	۵۵

نام کتاب	شماره صفحه
رسالهٔ مشکوبهٔ رازی	۹۸۲
الرسالة النصیریه	٦٦٤
رسالهٔ وجیزه در نفس ناطقه	۲٦۷
رسالهٔ وضعیه	۵۷
رساله‌های دوسموس	۹۸٤
رساله‌های رمل	۹۸۵
رساله‌های کرمانی	٤٤۰
رساله‌های کلامی	۵۷٦
رساله‌های نخشبی	٤٤۳
رسالهٔ هرمس	۹۸۳
»	»
رشف النصایح الایمانیة و کشف الفضایح الیونانیة	٤٤۸
رگشناسی	۷٦۸
رمز الحکما	۹۸۹
روائع الکلم و بدائع الحکم	۲٦۸
روانشناسی	۲٦۷
روانشناسی وخداشناسی	۲٦۸
روح (رساله در تحقیق...)	۲٦۹
روضة فی فضائل علی	۵۷۹
روضة القلوب	۲٦۹
ره انجام نامه	۲۷۱
زواهر الحکم	۵۸۰
زوراء	۲۷۱
زیج	۸۹۱
الزیج المختصر فی تقویم الشمس والقمر	۸۹۳
زیج گورگانی	۸۹۱
زیج ملخص میرزائی	۸۹۵
ساز وبیرایهٔ شاهان برمایه	٦٦٤

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام کتاب	شماره صفحه
سخنان فلسفی	۲۷۲
السراج المنیر	٦٦٥
سراج الهدی فی بداء حقیقة البداء	٥٨٠
سرگذشت بقراطس	٦٩٨
سرگذشت قطب تبریزی	٦٩٩
سرمایهٔ ایمان	٥٨١
سر الاسرار فی حقیقة التسییر و کیفیة الاستمرار	٨٩٧
سعدیة	»
سفارشنامه	٥٨٢
سفارشنامهٔ داماد	٧٠٠
سفارشنامهٔ سهروردی	٤٤٩
السکنجبین (منافع شراب ..)	٧٦٨
سلسلهٔ موجودات	٢٧٢
سلوك	٤٥٠
سواد العین فی حکمة العین	٢٧٣
»	»
سی فصل	٩٠١
السیاسات المدنیه	٦٦٦
سیب نامه	٢٧٤
سیر و سلوك	٢٧٥
سیف الامة	٥٨٣
سیف المؤمنین فی قتال المشرکین	٥٨٥
شافی	٥٨٥
شانه بینی	٩٨٩
»	٩٩٠
شبهة المیزان	٩٠٢
الشجرة	٩٩١

نام کتاب	شماره صفحه
شرایط الایمان (منتخب راه صواب)	٦٦٦
شرح آداب البحث	٥٨
»	٥٩
»	»
»	٦٠
»	٢٧٦
شرح اثبات عقل	٢٧٦
شرح الاسباب و العلامات	٧٦٩
شرح اشکال التأسیس	٩٠٢
شرح اصول اقلیدس	٩٠٤
شرح باب حادیعشر	٥٨٦
»	٥٨٧
شرح باب حاد یعشر (معین الفکر)	٥٨٧
شرح بیتی از حافظ	٤٥٢
شرح بیتی از دهلوی	٤٥٣
شرح بیتی از شبستری	٤٥٣
شرح بیتی از مثنوی	٤٥٤
شرح بیست باب بیرجندی	٩٠٥
شرح بیست باب طوسی	٩٠٤
شرح تذکره	٩٠٦
شرح توحید صادق	٥٨٨
شرح تهذیب المنطق	٦١
»	»
شرح حدیث عماء	٤٥٤
شرح حدیث الغمامة	»
شرح حکمة الاشراق	٤٥٥
شرح حکمة العین	٢٧٧
»	٢٧٨

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام کتاب	شماره صفحه
شرح خبر کمیل	٤٦٠
شرح خلاصة الحساب	۹۱۱
شرح رباعی‌های دوانی	٦۳۱
شرح الربع المجیب	۹۱۳
شرح رسالهٔ تجلی ذاتی	٤٦٥
شرح رسالهٔ زینون کبیر	۲۷۹
شرح زوراء	۲۷۹
شرح زیج جدید سلطانی	۹۱٥
شرح سی فصل	۹۱٦
شرح شمسیه	٦۲
شرح صحائف الهیه	٥۸۹
شرح صدر	٦٦۷
شرح طوالع الانوار	٥۹۲
»	٥۹۳
شرح عقائد نسفی	»
شرح «العلم نقطة کثره الجاهلون»	٤٦٥
شرح فصوص	۲۸۲
شرح فصوص الحکم	٤٦٦
»	»
شرح فصول	٥۹۳
»	۷۷۰
شرح قانون آملی	۷۷۷
شرح قانون رازی	۷۸۰
شرح قانون قرشی	۷۸۱
شرح قصیدهٔ عینیه	۲۸۱
شرح کافوریه	۷۸٤
شرح کبری	٦۲
شرح کلمات قصار همدانی	٤٦۸
شرح «کنت کنزا مخفیا»	٤٦۹

نام کتاب	شماره صفحه
شرح لمعات	٤٦۹
شرح مشاعر	۲۸۲
شرح ملخص	۹۱۷
شرح منازل السائرین	٤۷۰
»	٤۷۱
شرح منظومه	۲۸۳
شرح المواقف السلطانیه	٥۹٤
شرح موجز قانون	۷۸٥
شرح هدایه	۲۸٤
»	»
شرح هیئت قوشچی	۹۱۹
شفا	۲۸۷
شفاء الامراض	۷۸٦
الشفاء العاجل	۷۸٦
الشمس (کتاب ...)	۹۹۱
شمس المراد	۹۹۲
شواکل الحور فی شرح هیاکل النور	۲۹۰
الشواهد الربوبیة فی المناهج السلوکیه	۲۹۲
الصحف الادریسیة	۹۹۲
صحیفة (رساله ـ)	۲۹۳
الصراط المستقیم	۲۹٤
الصراط المستقیم الی مستحقی التقدیم	٥۹٥
الصفحة فی الاسطرلاب	۹۲۰
صناعیه	۲۹٥
صنعت الهی	۹۹۳
صنعت الهیه	۹۹۳
صنعة الطبیعة وسرائر الخلیقة	۹۹٤

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام کتاب	شماره صفحه
صنوف الناس فی دار البقاء (رسالة فی احوال...)	٤٧٢
صیحه وصدا	»
ضرورة الموت (نکتة فی=)	٢٩٥
ضیاء المین	٢٩٦
طالع نامهٔ فتح علی شاه	٩٢١
طب الائمه	٧٨٧
طرائف الحکمه	٢٩٦
طرح الکونین فی حشر العالمین	٢٩٨
طریق تربیة الاولاد	٦٦٧
طریق واجب در معنی حضور (رسالة...)	٤٧٣
طلسمات	٩٩٦
طواسین	٤٧٣
طیر (رسالة ...)	٢٩٨
ظفرنامه	٦٦٨
عبرة الفضلا فی حل شبهة جذر الاصم	٦٣
عدالت (رساله در...)	٦٦٩
عرش التقدیس	٢٩٩
عرشیه	٣٠٠
عرضنامه	٣٠١
العروس	»
عروق مقصوده	٧٨٧
العروة لاهل الخلوة والجلوة فی ما یجب الاعتقاد به	٤٧٤
عشق (رسالة ...)	٤٧٦
العشق (رسالة فی ...)	٤٧٥
العقل	٣٠٢
»	٣٠٣
العقل (تعلیق فی...)	٣٠٤
عقل (رساله اثبات ...)	٣٠٥

نام کتاب	شماره صفحه
علاقة التجرید	٥٩٦
العلل والمعلولات (رسالة فی...)	٣٠٥
العلم الاکتسابی (رسالة فی...)	٣٠٦
علم جمجمیه	٣٠٦
علم الله (رسالة فی کیفیة...)	٣٠٧
علم الله (رسالة فی...)	٣٠٧
»	٣٠٨
علم واجب (رسالة ...)	٣٠٨
علم الیقین	٣٠٩
عوائد المزید	٥٩٧
عین الیقین	٣١٢
عیوب النفس	٤٧٧
عیون الحساب	٩٢١
عیون الحکمه	٣١٢
عیون المسائل	٣١٢
غالب ومغلوب	٩٩٧
غایة الادراک فی درایة الافلاک	٩٢٥
غنی ومنی	٧٨٨
غوثیه	٤٧٧
فتوحات غیبیه	٩٩٧
فرج المهموم فی تاریخ علماء النجوم	٥٩٨
الفرق بین الامراض المشکله	٧٩٢
فرهنك پارسی بهندی	٧٩٣
فصل الخطاب (الحکمة العلویة)	٤٣١
فصوص الحکمة	٣١٣
فصول ایلاقی	٧٩٤
فصول یضطر الیها عند الشروع فی المنطق	٦٤
الفکوك فی مسندات حکم الفصوص	٤٧٨
فناء الموجودات قبل القیامة (رسالة فی...)	٥٩٩

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام کتاب	شماره صفحه
فوائد الاخیار	٧٩٦
الفوائد البهیه فی شرح العقائد البهائیه	٥٩٧
الفوائد الفناریة (شرح ایساغوجی)	٦٤
فوزاصغر	٣١٤
فیض الهی	٣١٥
قانونچه	٧٩٦
قراضهٔ طبیعیات	٣١٦
قصیده در بهداشت	٧٩٧
قضاء وقدر	٣١٨
قضاء وقدر (رسالهٔ...)	»
القضاء والقدر (رسالة ..)	٣١٦
قواعد	٥٩٩
قوام الحساب	٩٢٨
قولنج (رسالة فی ...)	٧٩٨
القوی الانسانیة وادراکاتها	٣١٩
القوی الجسمانیة (رسالة فی...)	٣١٩
القوی الطبیعیه (مقالة فی...)	»
قیافه	٣٢٠
کاشف الحق	٦٠٠
کافی	٩٢٩
کافیة المشتاق فی معرفة علم الاوفاق	٩٢٩
کتاب اسطاتس الاکبر	٩٩٨
کتاب فی النجوم	٩٣٠
کرامیهٔ دوره	٩٣١
کشف الانوار	٦٠٦
کشف الفوائد فی شرح قواعد العقائد	٦٠٦

نام کتاب	شماره صفحه
کشف اللغات جوك	٤٧٨
کشف المعاد	٦٠٧
کشف الیقین فی فضائل امیر المؤمنین	٦٠٧
کفایة الاثر فی النصوص علی الائمة الاثنا عشر	٦٠٩
کفایة الالباب فی شرح مشکلات عیون الحساب	٩٣٢
کفایة القنوع فی العمل بالربع المقطوع	٩٣٣
کلام (رساله در...)	٦٠٨
الکلام والرؤیة (رسالة فی...)	٦٠٩
کلمة التصوف	٤٧٩
کلمات طریفة	٣٢٠
الکلمات النوریه والایات السریه	٤٧٩
کلید بهشت	٣٢١
الکناش المنصوری	٨٠٠
کنز الاسرار	٩٩٨
کنوز الودیعة من رموز الذریعه	٦٧٠
کیفیة صدور الموجودات عن مبداها وعلمه بالجزئیات	٣٢١
کیفیة صنعة المناسخة بالجدول	٩٣٤
کیمیای سعادت	٦٧١
گزارش نامه دهگان خدا پرست	٤٨١
گزیدهٔ برهان الکفایة	٩٣٤
گفتار اقراطس	٧٠٠
گفتار الحاکم بالله	١٠٠١
گفتار در بارهٔ رستاخیز	٣٢٢
گفتار درباره لام الف	٤٨١
گفتار در سهام	٩٣٦
گفتار مجریطی	١٠٠٢

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام کتاب	شماره صفحه
گفتار هروی	۴۸۲
گفتارها در اکسیر و حجر	۱۰۰۲
گفتارهای افلاطون	۳۲۳
گفتارهای سیدمرتضی	۶۱۰
گفتارهای کاشانی	۳۲۶
گفتگوی جاماسب و اردشیر	۱۰۰۶
گفتگوی حسن بصری با شمعون	۶۱۳
کاشف (مناظرات خمسه)	۴۸۴
گوهرمراد	۶۱۴
اللئالی المستخرجة من الکلمات المکنونه	۳۳۴
لب المعرفه	۴۸۴
لطائف الکرام فی احکام الاعوام	۹۳۶
لمعات	۴۸۵
اللمعه	۳۳۵
لوایح	۴۸۸
لوایح القمر (اختیارات نجوم)	۸۲۳
لوامع	۴۳۸
لوامع الاشراق فی مکارم الاخلاق	۶۷۱
اللوامع الالهیة فی المباحث الکلامیه	۶۱۴
مابال	۳۳۵
مالایسع الطبیب جهله	۸۰۵
مالایسع المومن جهله	۶۱۵
المائة فی الطب (کتاب ...)	۸۰۶
ماکول ومشروب	۸۰۴
ماهیة الحرب	۶۷۲
مباحث فلسفیه (رسالة فی ...)	۳۴۲
مباحثات	۳۳۷
مبادی آراء اهل المدینة الفاضلة	۶۷۳
مبادی موجودات	۳۴۳

نام کتاب	شماره صفحه
مبدء ومعاد	۳۴۳
»	۳۴۴
المبدء والمعاد	۳۴۴
»	۴۸۹
متفرقات حکما	۱۰۰۶
مثنوی در سعد ونحس	۹۳۸
مجمل	۹۳۸
مجمل الحکمه	۲۴۵
مجموعة اللطائف	۴۹۰
محاسبهٔ نفس (رسالة ...)	۶۷۵
محاسبة النفس	۶۷۶
المحاکمات بین شرحی الاشارات	۳۴۷
محبت (تحقیق در)	۴۹۰
المحجة البیضاء فی احیاء الاحیاء	۶۷۷
محمودیه	۴۰۰
المختصر الصغیر فی المنطق علی طریقة المتکلمین	۶۶
مختصری در قوت وضعف کواکب سیاره	۹۴۱
مختصری در معرفت سالهای موالید	۹۴۱
مختصری در موالید ونمودارها	۹۴۲
مدارج کمال	۳۵۱
المدخل الی احکام النجوم	۹۴۳
مدخل منظوم	۹۴۴
مرآة الازمان	۳۵۲
مرآة الحقایق ومجلی الدقائق	۳۵۳
مرآت العجائب	۱۰۰۷
مرآت المحققین	۴۹۱
مراتب ادراک	۴۹۲

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام کتاب	شماره صفحه
مرصاد العباد من المبدء الی المعاد	٦٧٨
مسائل خالد	١٠٠٧
المسائل فی احکام النجوم	٩٤٥
مسالك اليقين	٣٥٤
مسکن الفواد عند فقد الاحبة والاولاد	٦٧٩
مشاعر	٣٥٥
مشاهديه	٤٩٢
مشرق الانوار الملکوتيه فی بيان عقائد الدرية المصطفوية	٦١٦
مشکوة الانوار	٤٩٣
مشواق	٤٩٤
مصائب النواصب	٦١٦
مصابيح الهدی	٦٢١
مصارع المصارع	٣٥٦
مصباح الاستخراج	١٠٠٨
مصباح الشريعة ومفتاح الحقيقة	٤٩٥
المصباح فی علم المفتاح	١٠٠٨
مصحف قراطس روحانی (کنز الکنوز)	١٠١٠
مصفاة الاشباح و مجلاة الارواح (کتاب التفکر)	٤٩٦
المضنون	٣٥٧
المظاهر الالهية فی العلوم الکمالية	٣٥٩
المعاد (کتاب...)	٣٦٠
المعارف الالهية	٣٦١
معراج (رسالهٔ ...)	٣٦١
معراج السلامة ومنهاج الکرامة	٣٦٢
معراجنامه	٣٦٣

نام کتاب	شماره صفحه
معلقات تقويم الايسان	٣٦٤
معيار الساعات	٩٥٠
معيار العقول	٩٥١
معيارات العارفين	٤٩٧
معينيه	٩٥٣
مفاحص	٤٩٨
مفرح ياقوتی (رسالهٔ ...)	٨٠٨
المفيد للمستفيد	٣٦٥
مقالات اسکندر	٣٦٥
مقالات سکزی	٣٧٤
مقالة فی الاثار المتخيلة فی الجو	٣٧٥
مقالة فی احکام النجوم	٩٥٤
»	٩٥٥
مقامات میرمرشدی	٤٩٩
المقصد الاقصی	»
مقطعات	٥٠٠
مقولات عشر	٦٧
ملائکه (رساله ...)	٣٧٦
ملخص	٣٧٧
ملل و نحل	٦٢٢
»	٦٢٤
من لا يحضره الانيس	٦٨٠
من لا يحضره الطبيب	٨٠٩
من لا يحضره التقويم	٩٥٥
المناظر الحکمية	٣٧٩
مناظرات خمسه (گلشن)	٤٨٤
مناظرهٔ احسائی وهروی	٦٢٥
مناظرهٔ جباعی بادانشمندستی	٦٢٧
مناظره رکن الدوله باصدوق	٦٢٨
مناظرهٔ مأمون	٦٢٩

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام کتاب	شماره صفحه
منافع حجر (رسالة...)	۱۰۱۱
منتخب التصانیف	۵۰۰
منتخب راه صواب (شرائط الایمان)	۶۶۶
منتخب زیج جدید گورکانی	۹۵۶
منتخب نور العیون	۶۳۰
منتخبات انوار الشریعه	۵۰۲
منهاج الکرامة فی معرفة الامامة	۶۳۱
منهاج النجاة	۶۸۱
منیة المرید فی ادب المفید و المستفید	۶۷۲
مواضع ثوابت	۹۵۷
موجز قانون	۸۱۱
المیاه (مبحث...)	۸۱۲
میزان الملوك	۶۸۴
نامهٔ ابن سینا به ابن زیلا	۳۷۹
نامهٔ ابن سینا بکاشانی	۳۸۰
نامهٔ امام فخر رازی بسرخسی	۷۰۳
نامهٔ اندلسی برازی	۵۰۲
نامهٔ بهائی بهمدانی	۵۰۳
»	۵۰۴
نامهٔ تبریزی بهمدانی	»
نامهٔ جالینوس و مسیح	۳۸۰
نامهٔ حسینی	۵۰۵
نامهٔ داماد بمیرزا رضی	۷۰۴
نامهٔ دوانی	۷۰۵
نامهٔ زردشت	۵۰۵
نامهٔ شمس حسینی	۷۰۵
نامه طوسی بابهری	۳۸۱
نامهٔ طوسی ببحرانی	۶۴۳
نامهٔ عرفانی	۵۰۶
»	»

نام کتاب	شماره صفحه
نامهٔ غزالی	۵۰۷
نامهٔ مراغی بطوسی	۷۰۶
نامهٔ میبدی بمیرعبدالوهاب	۳۸۲
نامهٔ نسوی	۳۸۶
»	۳۸۷
نامه‌های کاشانی	۳۸۳
نبوت (رساله..)	۳۸۷
نزهة الاحباب فی معاشرة الاصحاب	۶۸۶
نزهة الارواح	۵۰۷
نزهة الارواح وروضة الافراح	۷۰۶
نسبت مؤلفه	۹۵۷
نسخهٔ جاماسب	۱۰۱۱
النصوص فی تحقیق الطور المخصوص	۵۱۰
نضج الاخلاط (رسالة فی تحقیق)	۸۱۳
نفحات الاسرار	۱۰۱۱
نفحات الهیه	۳۸۸
نفس	۳۹۱
النفس (مقالة فی...)	۳۹۲
نفس (رسالة...)	۳۹۴
»	»
النفس (رسالة فی...)	۳۹۲
النفس (مختصر کتاب...)	۳۸۹
نفی الحیز والجهة (رسالة فی...)	۶۳۵
النفی والاثبات (تلفیق فی=)	۳۹۵
نکت فی ما یصح وما لا یصح من احکام النجوم	۳۹۵
نگارشهای جابر	۱۰۱۲
»	۱۰۳۵
نگارشهای کیمیائی رازی	۱۰۳۶

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام کتاب	شماره صفحه
نمودار هرمس	۹۵۸
نور الانوار فی علم الاحجار	۱۰۳۸
نور البصر بحل مسئلة الجبر والقدر	۳۹۶
نهایة البیان فی درایة الزمان	۵۱۰
نهج الحق و کشف الصدق	۶۳۵
نهج المسترشدین فی اصول الدین	۶۳۵
نیایش	۵۱۱
»	»
»	۵۱۴
نیروزیه	۳۹۶
الواحد لا یصدر عنه الا الواحد (قاعدة ...)	۳۹۷
الواردات القلبیة فی معرفة الربوبیة	۳۹۷
وجود (رسالة...)	۵۱۴

نام کتاب	شماره صفحه
الوجود (رسالة فی...)	۵۱۵
وجود مطلق (رسالة...)	۵۱۵
وجود واجب	۵۱۶
وجود الوجود	۵۱۷
وجیزه	۶۳۷
وحدة الوجود	۵۱۷
وحدة الوجود (مقالة فی...)	۵۱۷
هادیة العوام	۶۳۷
هدایة الطالبین فی معرفة الانبیاء والائمة الهادین	۶۳۸
هربنش (نامهٔ ...)	۵۱۸
هفت علت بازماندن از آبستنی	۸۱۳
الهندباء (مقالة فی...)	۸۱۳
ینبوع الحیوة	۳۹۸

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

فهرست نام نگارندگان و مولفان کتابها و نامه‌ها

و گفتارهائیکه در دربخش ایندفتر شناسانده شده‌است

(برای نامهائیکه شمارهٔ صفحه در برابر آنها نیست بآنچه میان دو کمانه گذارده شده باید نگریست)

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام مؤلف و شماره صفحه

آغاثاذیمون ۹۷۳
آقاجمال (خوانساری)
آقاحسین (خوانساری)
آقا مظفرحسین (کاشانی)
آملی (رکن‌الدین) ۸۴۲
آملی (سیدحیدر) ۴۲۵-۵۰۲
آملی (شمس الدین محمد) ۷۷۷
آملی (عزالدین) ۵۷۲
ابراهیم (عراقی)
ابراهیم (نوبختی)
ابراهیم (همدانی)
ابراهیم حسینی (همدانی)
ابرقوهی (قاضی اسمعیل) ۲۰۲
ابقراطس ۷۰۰
ابن ابی جمهور احسائی ۵۸۷-۶۲۵
ابن ابی صادق (نیشابوری)
ابن بابویه (قمی)
ابن الخمار (ابوالخیرحسن) ۳۷۵
ابن رشد (ابوالولیدمحمد) ۲۷-۲۲۴
ابن رضوان (علی) ۸۶۲
ابن زیلای مجوسی (ابومنصورحسین) ۲۰۹
ابن سینا ۲۱-۴۲-۷۲-۷۸-۱۱۲-۱۱۵ -۱۴۱-۱۴۲-۱۴۷-۱۵۷-۱۶۷-۱۶۹- ۱۷۰-۱۹۳ - ۱۹۵ - ۱۹۹ - ۲۰۱ - ۲۰۵-۲۰۶-۲۲۵-۲۵۰-۲۵۵-۲۵۶- ۲۶۳-۲۸۱-۲۸۷-۲۹۸-۳۰۱-۳۰۷- ۳۱۵-۳۱۶-۳۱۹-۳۳۷-۳۴۳-۳۴۴-

نام مؤلف و شماره صفحه

۳۶۰-۳۶۳-۳۷۶-۳۷۹-۳۸۰-۳۸۷- ۳۹۲-۳۹۴-۳۹۶-۴۰۵-۴۲۲-۴۳۰- ۴۷۵-۵۱۱-۶۴۷-۶۶۱-۶۶۸-۶۷۲- ۷۱۶-۷۲۶-۷۳۱-۷۴۵-۷۵۳-۷۶۸- ۷۹۸-۸۱۳-۹۵۱
ابن طاوس (علی) ۵۹۸-۶۷۶
ابن عدی (یحیی)
ابن فهد (ابی العباس احمدحلی) ۶۵۵
ابن قیم ۴۷۱
ابن کمونه ۲۱۱-۲۶۵-۳۳۵
ابن اللباد (عبداللطیف) ۷۷۵
ابن مسکویه (مشکویه)
ابن المعلم (مفید)
ابن مقفع ۶۵۲
ابن میثم (بحرانی)
ابن نفیس (قرشی)
ابن هیثم (ابوعلی محمدمصری) ۸۵۳
ابواسحق (شبانکاره‌ای)
ابواسحق ابراهیم (نوبختی)
ابوریحان (بیرونی)
ابوسعید (میهنی)
ابوسلیمان محمدسگزی ۳۷۴
ابوسهل (مسیحی)
ابوالطیب (متنبی)
ابی العباس احمد (موصلی)
ابوالعباس فضل (لوکری)
ابوالعز (مقترح)

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام مؤلف وشماره صفحه

ابوعیسی جبرئیل بن بختیشوع ۷۴۸
ابوالفتح (عربشاهی)
ابوالفتح (میرزا ابوالفتح)
ابوالفرج بن الطیب بغدادی ۳۰۴-۳۱۹
ابوالفضائل (همدانی)
ابی القاسم (رومی)
ابوالقاسم (کرمانی)
ابی مسلم محمد (کاشانی)
ابومعشر (بلخی)
ابی منصور حسن (قمری)
ابونصر (فارابی)
ابویوسف یعقوب (قصرانی)
ابهری (اثیرالدین مفضل بن عمر) ۶۴-۲۸۴
۹۲۵
اثیرالدین (ابهری)
احرار (چاچی)
احسائی (ابن ابی جمهور)
احمد (اردکانی)
احمد (دشتکی)
احمد (سجزی)
احمد (عاملی)
احمد (گیلانی نظام الدین)
احمد (موصلی)
احمد (میرزا احمد)
احمد (نراقی)
احمد بن حیدر (مولی) ۸۸۲
احمد بن مصطفی (نائلی)
احمد بن الهائم (شهاب الدین)
احمد حسنی (یمنی)
احمدشاه (حکیم)

نام مؤلف وشماره صفحه

اخلاطی (حسین) ۴۳۵
اخوان صفا ۳۴۵
ادریس ۹۹۲
اردستانی (میرمیران معزالدین محمد) ۶۰۳
اردکانی (میرزا احمد بن محمد شیرازی) ۲۴۵
ارسطو ۴۱-۱۵۵-۲۲۷-۲۷۰-۳۳۵ ۶۴۱-۹۵۴-۹۵۵-۹۷۰
استرابادی (شریعتمدار حاج ملا محمد جعفر) ۵۲۲-۵۴۵-۵۹۷-۶۲۱-۶۲۴
استرابادی (عبدالوهاب) ۵۹۳
استرابادی (میرزا فخرالدین محمد) ۵
اسرائیلی (ابونصر سموئل مغربی) ۶۸۶
اسطاتس ۹۹۸
اسفزائینی (عصام الدین ابراهیم) ۶۲
اسکندر افرودیسی ۳۶۵
اسکندر عمر شیخ (میرزا) ۱۹۳
اسمعیل (ابرقوهی)
اسمعیل (خواجوئی)
اسمعیل (سپاهانی)
اسمعیل (گرگانی)
اشرفعلی (حیدرآبادی)
افضل الدین (کاشانی)
افلاطون ۳۲۳-۱۰۰۳
افلوطینوس (پلوتینوس)
اقرچلو (محمدحسین)
اقلیدس ۸۴۳
اکبرآبادی (محمدمنعم) ۱۰۰۸
الغ بیك ۸۹۱-۹۱۵

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام‌مؤلف و شماره‌صفحه

امام‌فخر(رازی)
امامی عریضی سپاهانی سیدعلی ۱۹۹
اموی شیخ‌امام‌الدین یوسف ۹۹۳
امیرحسینی ۵۰۷
اناری محیی‌الدین‌بن بدرالدین ۸۷۲
اندلسی (شیخ‌محیی‌الدین) ۴۶۹-۵۰۲
انصاری (حاج زین‌العطار) ۷۱۵
انصاری (خواجه عبدالله)
انطاکی شیخ داود ۸۱۸
اوحدی عبدالله ۴۹۳
اوطولوقوس ۸۴۸
اهوازی ۹۰۴
ایجی‌قاضی‌عضدالدین ۲-۵۷-۵۹-۵۹۴
ایلاقی سید شرف‌الزمان محمد ۷۹۴
باباافضل(کاشانی)
باباطاهر(همدانی)
باغنوی ملامیرزاجان حبیب‌الله ۲۲۸-۲۲۹-۲۳۴
بایزید (بسطامی)
بجنوردی محمد اسمعیل ۱۷۷
بحرانی جمال‌الدین علی ۱۸۰-۲۶۰-۳۶۲
بحرانی کمال‌الدین میثم ۵۹۹
بخاراتی شیخ بکار ۹۷۵
بخاری علاء منجم علی‌شاه ۸۱۸-۸۳۱
بدخشی مولی زین‌الدین‌علی ۵۶۱
برغانی قزوینی (علی‌بن احمد) ۱۵۴
برهان‌الدین نفیس(کرمانی)
بروجردی علی‌اصغر ۵۷۳
بزرگمهر ۶۶۸

نام‌مؤلف و شماره‌صفحه

بسطامی ابومحمدبایزید ۳۱۸
بسطامی عبدالرحمن ۹۷۶-۹۹۸
بصری‌حسن ۳۱۶-۶۱۳
بطلمیوس ۸۲۴-۸۵۰-۸۵۶-۸۶۲
بکار)بخاراتی)
بلخی ابوالقاسم علی‌بن‌احمد ۸۹۷
بلخی ابومعشر ۹۴۱-۹۴۳
بلیانی اوحدالدین عبدالله ۹۶۸
بلیناس ۹۶۵-۹۹۴
بهاءالدین محمد (سمرقندی)
بهائی(شیخ) ۵۰۳-۵۰۴-۵۳۴-۵۹۷-۸۳۸-۸۵۸-۸۸۴-۸۸۹-۹۲۰
بهبهانی نصیرالدین حسین ۵۴۱
بهمنیار کیارئیس‌ابوالحسن ۱۹۵
بیاضی (زین‌الدین ابی‌محمد علی‌عاملی نباطی) ۵۹۵
بیتکاری ۳۵
بیرجندی مولی عبدالعلی ۸۸۱-۹۰۴-۹۰۵-۹۰۹-۹۱۵
بیرونی ابوریحان ۱۶۷
بیضاوی قاضی عبدالله ۵۹۲
بیون برهمی ۹۷۳
بیهقی (ابن‌فندق‌ظهیرالدین‌ابوالحسن علی) ۸۷۶
پارسا (خواجه)
پانی پتی (نظام‌الدین)
پلوتینوس ۲۰۸-۲۱۶
پندت کشمیری ۴۲۸
پیرزاده محمد رفیع ۳۶۱
تبریزی مقصودعلی ۶۹۴

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام‌مؤلف وشماره‌صفحه

تبریزی، مولانا وجیهی ۱۳۲-۴۰۵
تبریزی مولانا محمد حنفی۵۹
تبریزی مولی عبدالباقی۵۰۴
تقی‌الدین(مقترح)
تنکابنی ابوالحسن‌محمدهادی۱۸
تنکابنی شیخ حسین‌بن ابراهیم۵۱۷
تنکابنی محمد-راب‌بن عبدالفتاح۵۵-۲۱۳-۵۷۸-۹۰۲
تنکابنی ملامحمد ۷۱
تفتازانی سعدالدین مسعود ۳۵-۶۱-۵۹۳-۶۲
ثابت‌بن قره (حرانی)
ثاوذوسیوس ۸۴۶
جابربن‌حیان ۱۰۱۲-۱۰۳۵
جالینوس ۳۸۰-۷۲۱-۷۳۷
جاماسب۱۰۰۶-۱۰۱۱
جامی۲۶۲-۴۱۷-۴۲۳-۴۳۶-۴۵۳-۴۵۴-۴۷۳-۴۸۷-۴۸۸-۵۱۷
جبرئیل (ابوعیسی)
جدیدالاسلام(علیقلی)۵۸۵
جعفر (دارابی)
جعفر (حلی)
جعفر(صادق)
جعفربن اسحاق۶۸۵
جعفربن‌محسن(حسینی)
جلدکی ۹۶۴-۱۰۰۸-۱۰۱۱
جمشید(کاشانی)
جندی مؤیدالدین۴۶۶
جیلی عین‌الزمان ۱۹۴
چاچی خواجهٔ احرار عبیدالله۴۲۳

نام‌مؤلف وشماره صفحه

چغمینی محمودبن محمد ۷۹۶-۹۱۷
حاج‌ملاهادی(سبزواری)
حاجی‌آقابابا(شیرازی)
الحاکم بالله۱۰۰۱
حبیب‌الله (باغنوی)
جیش (دمشقی)
حرانی ثابت‌بن قره ۸۵۲
حسن(بصری)
حسن (علامه حلی)
حسن (قمری ابومنصور)
حسن (قمی)
حسن (گنجوی)
حسن (مراغی)
حسن (نیشابوری)
حسن‌بن سلیمان (حلی)
حسن واعظ (سروری)
حسین (بهبهانی)
حسین(خلخالی)
حسین (خوانساری)
حسین (راغب)
حسین (عاملی)
حسین(کاشانی)
حسین (کرکی عزالدین)
حسین (میبدی)
حسین‌بن ابراهیم (تنکابنی)
حسین واعظ (کاشفی)
حسینی جعفربن‌محسن ۱۳۴
حسینی سید امیرفخرالدین محمد ۲۳۹
حسینی فضل‌الله ۷۵۰
حکیم احمدشاه ۹۸۱

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام،مؤلف وشماره صفحه

حلاج ٤١٤-٤٧٣-٥١١

حلی حسن بن سلیمان ٥٣٧

حلی(علامه)

حلی محقق نجم‌الدین ابی‌القاسم جعفر ٨٦٩

حمیدالدین ٤٧١

حیدر (آملی)

حیدر آبادی حکیم رافت الدوله سید اشرفعلی ٧٤٦-١٠٣٨

خالد ١٠٠٧

خبیصی محمدقاسم ٤٨٢

خجندی صائن‌الدین علی ٤٢٣-٤٦٥-٤٩٨

خجندی فخرالدین محمد ٧٤٢

خزازقمی علی ٦٠٨

خسروشاه ٩٢٨

خسروشاهی شمس‌الدین ١٧٩-١٨٩

خطیبی محمد(زوزنی)

خفری شمس‌الدین محمد ٤٥-٦٣-١٢٤-١٢٥-١٢٦-١٢٧-١٩٨-٢٣٢-٢٧٣-٥١٧-٩١٠

خلخالی سیدآقاحسین حسینی ٣٦-١٣٠-٥٧١

خلف(مشعشعی)

خواجوئی مولی محمداسمعیل بن محمد حسین مازندرانی سپاهانی ٧٣-٥٩٩

خواجهٔ پارسای بخاری محمد ٤٦٨

خواجه سلطان محمد سپاهانی ٢٦٥-٤٣٨

خواجه عبداله هروی انصاری ٤٧٠-٤٧١-٤٨٢

نام،مؤلف وشماره صفحه

خواجه طوسی ٦٧-١٢٠-١٥٤-١٦١-١٧٩-١٨٠-١٨٤-١٨٥-١٨٦-١٨٧-١٨٨-١٨٩-١٩٤-١٩٦-٢١٠-٢٢٢-٢٢٧-٢٥٥-٢٦٤-٢٦٩-٢٧٥-٢٧٦-٢٩٥-٣٠٥-٣٠٦-٣٢١-٣٥٦-٣٨١-٣٩٥-٤٠٢-٥٣١-٥٣٩-٦٠٦-٦٣٤-٦٤٩-٦٦٤-٧٢٥-٧٣٥-٨٤١-٨٤٣-٨٤٦-٨٤٨-٨٥٠-٨٥٢-٨٥٦-٨٦٤-٨٨٢-٨٨٧-٩٠٤-٩٠٦-٩١٦-٩٥٣

خوانساری آقاحسین ٢٢٨-٢٤٢

خوانساری آقا جمال‌الدین محمد ٢٤٣-٥٦٥

خوئی یوسف بن اسمعیل ٨٠٥

خیوقی نجم‌الدین کبری ٤١١

دارابی سیدجعفر بروجردی کشفی ٦٥٦

داماد محمدباقر ١٥٢-٢٠٩-٢٢٣-٢٤١-٢٩٤-٢٩٩-٣٠٨-٣٦٤-٧٠٤-٥٧٦

داود(قیصری)

دیران قزوینی نجم‌الدین عمر کاتبی ٢٣-٢٤-٦٢-١٢١-١٨٤-١٨٥-١٩٣-٢٥٢-٢٧٧-٢٧٨

درانی علی‌مردان کرمانی ٩٦٢

دشتکی غیاث‌الدین منصور ١٢٨-١٤٤-٢١٨-٢٩٦-٣٥٣

دشتکی میرنظام‌الدین احمد ١٣١

دعا نیریزی ٤٢٨

دمشقی جیش‌اعسم ٧١٨

دوانی جلال‌الدین محمد ١٠-١٢٢

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام‌مؤلف و شماره‌صفحه

۱۲۳-۱۵۸-۲۳۲-۲۵۸-۲۷۱-۲۷۹-
۲۹۰-۴۵۲-۴۵۳-۴۶۴-۴۷۲-۵۲۳-
۶۶۲-۶۶۷-۶۶۹-۶۷۱
دوره سفره‌چی ۹۳۱
دیلمی (عزالدین‌محمد) ۸۹۳
ذوسیموس ۹۸۴
راحت‌الدوله(حیدرآبادی)
رازی(امام‌فخر)۱۹۳-۳۱۲-۳۶۱-۳۷۷-
۵۸۲-۶۳۵-۷۰۳-۷۸۰
رازی (شرف‌الدین محمود)۱۸۶
رازی (قطب‌الدین‌محمد)
رازی (قوام‌الدین) ۲۰۷
رازی (محمدبن زکریا) ۷۱۴-۷۳۳-
۷۴۹-۸۰۰-۸۰۹-۸۱۱-۱۰۳۶
رازی (نجم‌الدین دایه)۶۷۸
راغب(ابوالقاسم حسین‌سپاهانی) ۶۶۳
رافت‌الدوله(حیدرآبادی)
رانکوئی(عبدالرزاق) ۵۵۹
رجبعلی (تبریزی)
رستمداری (میرزامحمد)۱۳۸
رضا(امام) ۶۱۵-۷۳۵-۷۶۳
رضاقلیخان (هدایت)
رضوی (عبدالرحیم علوی‌حسینی)۲۲۵
۲۴۷
رفیع‌الدین (قزوینی)
رکن‌الدوله دیلمی۶۲۸
رکن‌الدین ۷۴۶
رکن‌الدین‌محمد (گرگانی)
رومی (ابی‌القاسم)۹۶۳
رویانی (عبدالقادر) ۸۹۵

نام‌مؤلف و شماره‌صفحه

زردشت ۵۰۵-۹۳۰
زنوزی (ملاعبدالله مدرس)۴۱۳
زوزنی (محمد خطیبی)۶۹۳
زین‌الدین (شهید ثانی)
زین‌العطار (انصاری)
سالک‌الدین (یزدی)
سبزواری (حاج‌ملاهادی) ۱۷۷-۱۷۸
۲۳۹-۲۸۳-۶۳۸
سبزواری (قطب‌الدین) ۵۷۴
سبزواری (محمدغیاث متطب)۷۸۶
سپاهانی(شمس‌الدین محمود)۵۶۶
سپاهانی (ملامحمد اسمعیل‌بن محمد
جعفر) ۲۲۳
سپاهانی (ملک‌محمد)۸۷۴
سجزی (ابوسعید احمدبن محمدبن
عبدالجلیل) ۸۷۰-۸۸۵
سجزی (مسعود) ۷۴۹
سجستانی (ابوسلیمان)
سراب (تنکابنی)
سروری(حسن واعظ) ۶۹۶
سعدالدین (تفتازانی)
سعید(گیلانی)
سعیدا (قمی)
سفره‌چی (دوره)
سلطان‌العلما (قاینی)
سلطانعلی(گنابادی)
سلمی(نیشابوری)
سمرقندی(بهاءالدین‌محمد)۶۵۱
سمرقندی(شمس‌الدین‌محمد)۵۸-۵۹
سمرقندی (سیدشمس‌الدین محمدبن

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام مؤلف وشماره صفحه

اشرف) ٩٠٢
سمرقندی (نجیب‌الدین‌محمد) ٧٦٩ ـ ٧٩٢
سمنانی (علاءالدوله) ٤٧٤
سهروردی ٢١١ـ٤٠٩ـ٤٤٩
سهروردی (شهاب‌الدین‌عمر) ٤٤٨
سهروردی (شیخ اشراقی شهاب‌الدین یحیی) ١٤٤ـ١٦٠ـ٤٥٥ـ٤٧٩
سیداسمعیل (گرگانی)
سیدحسینی ٥٠٥
سیدداماد (داماد)
سید شریف (گرگانی)
سیدعلی (همدانی)
سیدمرتضی ٥٧٠ـ٥٨٥ـ٦١٠
سیدمنجم (محمدبن‌الحسین) ٩٣٦
سیوری (شیخ‌مقداد) ٥٢٤ـ٥٣٩ـ٥٨٦ ٦١٤
شام غازانی ٢٨١
شاهمیر (شیرازی)
شاه نعمةالله ولی ٤٠٦ـ٤٠٨ـ٤٣٠ـ ٤٤٠ـ٤٦٩ـ٤٩٠
شبانکاره‌ای قاضی‌ابواسحق نیریزی ٩
شبر کاظمی (عبدالله) ٦٣٧
شرف‌الدین (یزدی)
شریف (گرگانی)
شریف‌علی‌بکری (موصلی)
شروانی (مولی فتح‌الله) ٩٠٧
شفیع (گیلانی)
شمس‌الاسلام (فخرالدین) ١٨٧
شمس حسینی ٧٠٥

نام مؤلف وشماره‌صفحه

شمس‌الذاکرین (طالقانی)
شمس‌الدین (خسروشاهی)
شمس‌الدین (سمرقندی)
شمس‌الدین محمد (خفری)
شمس‌الدین محمد (شهرزوری)
شمس‌الدین محمد (قناری)
شمس‌الدین محمد (کیشی)
شمس‌الدین محمد (گیلانی)
شمس‌الدین محمدبن مبارکشاه ٢٧٨
شمس‌الدین محمود (سباهانی)
شمسا (گیلانی)
شمعون (آتش‌پرست) ٦١٣
شوشتری (قاضی‌نورالله) ٦١٨
شهاب‌الدین (احمدبن‌الهائم) ٩٣٤
شهاب‌الدین (سهروردی)
شهرزوری (شمس‌الدین محمد) ٦٩٤ـ ٧٠٦
شهرستانی (ابوالفتح محمد) ٣٥٦ ـ ٦٢٢
شهیدثانی ٦٧٩ـ٦٨٢
شیخ اشراقی (سهروردی)
شیخ بهاءالدین محمد (بهائی)
شیخ یونانی (پلوتینوس)
شیرازی (حاجی آقا بابا میرزا محمد تقی) ٧٨٤
شیرازی (سیدهبةالله شاهمیر) ٩١٩
شیرازی (قطب‌الدین‌محمود) ٧٢٦ ـ ٨٢٢
شیرازی (محمد اشرف) ٩١١
شیرازی (مولانا عمادالدین محمودی)

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام‌مؤلف وشماره صفحه

۸۰۸
شیرازی (مولانا کمال‌الدین مسعود)
۲۳۸
شیرازی(ناصرالدین احمد)۸۲۷
شیرازی (نجم‌الدین محمودبن الیاس)
۷٤۰
شیروانی (کمال الدین مسعود رومی)
۵۹
شیروانی (ملامیرزا محمد)٥٦۲
صائن‌الدین (خجندی)
صادق (امام) ۲۱٤-٤۹٤-۸۵۵
صدرالدین (محمدالطبیب) ۷۸٦
صدرالدین ابوالمعالی محمد(قونوی)
صدرالدین محمد(صدرای شیرازی)
صدرای‌شیرازی ۷۷-۱۷۹-۲۳۷-۲٤۰
-۲٤٦-۲۵۲-۲۵۹-۲۸۲-۲۸٤-۲۹۲
-۲۹۸-۳۰۰-۳۱۸-۳۲۲-۳٤٤-۳۵۵
۳۵۹-۳۹۷
صوفی (ابی‌الحسین عبدالرحمن رازی)
۸۲۹
صیمری (شیخ‌مفلح) ۵۳۸
ضیاءالدین‌علی(گرگانی)
طالقانی (شمس‌الذاکرین محمد باقر)
۹۹۲
طباطبائی (سیدمهدی‌حکیم)٤۱۸
طبرسی (ابوجعفرمحمدقاسم)۵۸۰
طبرسی (رضی الدین ابونصر حسن)
٦۵۷
الطبرسی (محمدبن الرضا الکاظم)
۸۷۹

نام‌مؤلف وشماره‌صفحه

طبری (ابوجعفر محمدبن ایوب) ۸۲۸
طغرائی ۹٦۱
طوسی (خواجهٔ طوسی)
طوسی (شیخ ابوجعفرمحمد) ۱۱٦-
۵٦۹
طوسی (محمدبن محمدبن محمدالهی)
٤٦۵
عامربن عبدالعزیز ۹۲۸
عاملی (سیداحمدبن‌زین‌العابدین)۱۸۹
۲٤۹
عاملی (سیدامیرمحمد اشرف)۵۹٦
عاملی (عبدالحسیب‌محمد) ۵٦۹
عاملی جباعی (عزالدین حسین) ٦۲۷
عباس (مولوی)
عبدالباقی (تبریزی)
عبدالحسیب (عاملی)
عبدالحی (لاری)
عبدالخالق (کرهرودی)
عبدالرحمن(بسطامی)
عبدالرحمن(جامی)
عبدالرحمن (صوفی)
عبدالرحمن(نیشابوری)
عبدالرحیم ۳۹
عبدالرحیم (رضوی)
عبدالرحیم (هروی)
عبدالرزاق (رانکوئی)
عبدالرزاق (لاهیجی)
عبدالصمد (همدانی)
عبدالعلی (بیرجندی)
عبدالغفار (میرزا عبدالغفار)

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام مؤلف و شماره صفحه

عبدالقادر (رویانی)
عبدالله (اوحدی)
عبدالله (بلیانی)
عبدالله (شبر)
عبدالله (قندهاری)
عبدالله (مثنی سرجی قرشی) ۸۷۵
عبدالله (همدانی)
عبدالله مدرس (زنوزی)
عبدالمؤمن (گرگانی)
عبدالمجید (مصری)
عراقی (فخرالدین ابراهیم) ۴۶۹ - ۴۸۵
عریشاهی (ابوالفتح) ۵۸۷
عریضی (امامی)
عزالدین (دیلمی)
عزالدین (مراغی)
عزالدین حسین (کرکی)
عزالدین محمود (کاشانی)
عزیز (نخشبی)
عضدی (ایجی)
علاء (نورالله طبیب - حکیم علاء تبریزی) ۷۲۴
علاءالدوله (سمنانی)
علاءالدین (قرشی)
علاء منجم (بخاری)
علامهٔ حلی (جمال‌الدین حسن) ۴-۲۷۷ ۴۶۱-۵۴۰-۵۴۲-۵۷۹-۵۸۱-۶۰۶-۶۰۷-۶۳۱-۶۳۵
علی (امامی)
علی (بحرانی)
علی (بدخشی)
علی (بیاضی)
علی (خزارقمی)
علی (قرشی)
علی (قوشچی)
علی (گرگانی ضیاءالدین)
علی (گرگانی میرسیدشریف)
علی (نوری)
علی (همدانی)
علی (یزدی)
علی اکبر (کرمانی)
علی اصغر (بروجردی)
علی بکری (موصلی)
علی بن آیدمر (جلدکی)
علی بن احمد (برغانی)
علی بن احمد (بلخی)
علی بن شیخ فضل‌الله زاهدی (گیلانی)
علی بن عیسی کحال ۷۳۲
علی بن غلامعلی (قزوینی)
علیشاه (بخاری)
علیقلی (جدید الاسلام)
علی مردان (درانی)
عمادالدین (شیرازی)
عمادالدین (علامه میرزا) ۵۶۱-۵۶۲
عمر (نسفی)
عنایت‌الله (هندی)
عیسی (مسیح)
عیسی (مسیحی)
عین‌الزمان (جیلی)
عین‌القضات (همدانی)
غزالی ۱۹۰
غزالی (احمد) ۴۱۷

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام‌مؤلف و شماره صفحه

غزالی(محمد)۳۵۷-۴۷۸-۴۹۳-۵۰۷
۶۴۴-۶۷۱
غیاث‌الدین(دشتکی)
غیاث‌الدین جمشید(کاشانی)
فارابی (ابونصرمحمد) ۱۱-۶۴-۶۶-
۸۱-۱۵۰-۲۰۴- ۲۲۴-۲۴۷-۲۶۲-
۲۷۹-۲۸۱-۳۰۳-۳۱۲-۳۱۳-۳۹۵-
۶۴۲-۶۵۵-۶۵۸-۶۶۶-۶۷۳
فارسی (ابوالخیرمحمدتقی)۸۳۰
فارسی (لطف‌اله)۵۷۳
فتح‌الله(شروانی)
فخرالدین (شمس‌الاسلام)
فخرالدین(عراقی)
فخرالمحققین(ابوطالب‌محمدحلی)۵۳۲
فضل (لوکری)
فضل‌الله (حسینی)
فضل‌الله(میهنی)
فقیه نجم(شیرازی محمود)
فناری (شمس‌الدین‌محمد)۶۴
فندرسکی (میرابوالقاسم)۱۹۱-۲۴۹
۲۹۵-۴۷۸
قباش (لاهیجی)
فیثاغورس۴۲۰
فیض(کاشانی ملامحمد محسن)
قاضی‌زاده رومی (موسی) ۳۸-۹۰۳-
۹۱۷
قاضی سعید(قمی)
قاضی عضد (ایجی)
قاضی نورالله (شوشتری)
قاینی (سلطان‌العلامحمد) ۲۳۷

نام‌مؤلف و شماره صفحه

قاینی (میرزا سیدمحمدعلی)۸۵۲
قراطس ۱۰۱۰
قرشی ۷۸۱-۷۸۵-۸۱۱
قزوینی(رفیع‌الدین محمدواعظ) ۶۴۳
قزوینی (علی‌بن غلامعلی)۴۹۰
قصرانی (ابویوسف یعقوب)۹۴۵
قطب‌رازی(محمد)۲۴-۵۴-۳۴۷
قطب‌محلی (محمود)۹۲۹
قطب‌الدین (سبزواری)
قطب‌الدین(شیرازی)
قطب‌الدین (لاری)
قطب‌الدین محمد(تبریزی)
قفطی ۶۹۳
قمری (ابی‌منصورحسن)۷۸۸
قمی (خزاز)
قمی(شیخ‌ابوجعفرمحمدبن بابویه)۵۲۹
۵۶۷-۶۲۸
قمی (قاضی‌محمدسعیدا) ۱۵۹-۲۰۸-
۳۲۱-۳۸۸-۴۰۷-۴۵۴-۵۸۸
قمی(محمد باقرشریف)۶۳۰
قمی(محمد کریم شریف)۴۱۸
قمی (میرزاحسن)۵۸۰
قندهاری (حاجی مولی عبدالله)۵۹۷
قوام‌الدین رازی ۲۷-۲۰۷
قوشچی(مولی‌علی) ۸۹۰-۹۱۹
قونوی (صدرالدین محمد)۱۸۷-۴۷۸
۵۱۰
قهپی(کوهی)
قیصری (امام داود)۵۱۰
کاتبی(دبیران)

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام مؤلف وشماره صفحه

کاشانی (آقامظفرحسین) ۱۷۹-۱۹۱
کاشانی (ابی‌مسلم محمد) ۷۴۷
کاشانی (بابا افضل) ۱۹۲-۲۲۰-۲۲۶-۲۷۱-۲۷۴-۳۰۱-۳۲۶-۳۴۲-۳۵۱-۳۶۵-۳۸۳-۳۹۱-۳۹۹-۴۹۴-۶۶۴
کاشانی (شیخ ابوعبدالله محمدبن‌محمد زمان) ۲۳۰-۳۵۲
کاشانی (عزالدین محمود) ۴۶۱
کاشانی (غیاث‌الدین جمشید) ۸۶۶
کاشانی (فیض‌ملامحمدمحسن) ۱۵۹-۱۹۷-۳۰۹-۳۱۲-۳۲۰-۳۳۴-۶۴۱-۶۶۰-۶۶۶-۶۶۷-۶۷۷-۶۸۱-۸۵۵-۸۵۸-۹۵۰-۹۵۵
کاشانی (کمال‌الدین عبدالرزاق) ۴۰۷-۴۶۲-۴۷۰
کاشانی (نورالدین‌محمد) ۴۷۹-۴۸۹-۴۹۶-۵۰۰
کاشف‌الاسرار ۱۰۰۲
کاشفی (مولی کمال‌الدین حسین واعظ بیهقی) ۶۵۸-۸۲۳
کجوری (میرزا یدالله نظرپاك) ۱۵۷
کرمانی (ابوالقاسم) ۱۶۹
کرمانی (برهان‌الدین نفیس) ۷۶۹-۷۸۵
کرمانی (علی اکبر) ۶۳۰-۶۹۶
کرمانی (محمدبحرانی) ۶۸۹
کرکی (عزالدین‌حسین) ۵۲۷
کرهرودی (قاضی علاءالدین عبدالخالق قاضی‌زاده) ۲۳۴
کشفی (دارابی)

نام‌مؤلف وشماره صفحه

کمال‌الدین عبدالرزاق (کاشانی)
کمال‌الدین مسعود (شیرازی)
کندی (ابویوسف یعقوب) ۷۰-۲۶۳-۳۰۲-۳۹۲
کوشیار گیلی‌خروانی ۹۳۸
کوهی (محمد باقرفهی سپاهانی) ۵۲۳
کیشی (شمس‌الدین محمد) ۱۸۸
گرگانی (رکن‌الدین محمد) ۴۳۷-۵۳۹-۵۶۳
گرگانی (سیداسمعیل) ۷۵۵
گرگانی (ضیاءالدین علی) ۵۳۶
گرگانی (عبدالمؤمن) ۸۳۹
گرگانی (میرسیدشریف‌علی) ۴۰-۶۲-۱۹۳-۲۳۱-۲۶۶-۵۱۴-۵۹۴-۸۸۰
گنابادی (سلطانعلی) ۷۵۳
گنابادی (ملامظفر) ۹۰۵
گنجوی (حسن) ۴۸۴
گیلانی (شمس‌الدین محمد=ملاشمسا) ۱۳۶-۱۵۰-۱۷۹-۱۹۸-۲۲۷-۲۳۵-۲۴۷-۲۷۲-۳۰۷-۳۰۸-۳۵۴-۵۱۵-۵۱۶
گیلانی (علی‌بن شیخ فضل‌الله زاهدی) ۱۳۸
گیلانی (ملامحمدسعید) ۴۰۵
گیلانی (مولی محمد شفیع) ۵۴۳
گیلانی (میرشمس‌الدین محمد) ۸۳۳
گیلانی (نظام‌الدین‌احمد) ۷۱۷-۷۵۱
لاری (قطب‌الدین‌عبدالحی) ۸۸۳
لاهیجی (ملاعبدالرزاق فیاض گیلانی) ۶۱-۲۳۰-۲۳۶-۵۸۱-۶۱۴

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام مؤلف وشماره‌صفحه

لطف‌الله (فارسی)
لنگرودی (حاج مولی محمد جعفر بن
محمدصادق لاهیجی) ۲۳۶-۲۸۲
لوکری (ابوالعباس فضل) ۱۶۲
ماردینی (محمد) ۹۳۳
مأمون عباسی ۶۲۹
متنبی (ابوالطیب احمد) ۲۲۷
مجریطی ۱۰۰۲
مجلسی (محمد باقر) ۵۳۵
محسن (کاشانی فیض)
محقق (حلی)
محلی (قطب‌محمود)
محمد (تنکابنی)
محمد (حسینی)
محمد (خجندی)
محمد (خواجهٔ پارسا)
محمد (خواجه سلطان)
محمد (خوانساری)
محمد (دیلمی)
محمد (رستمداری)
محمد (سیاهانی)
محمد (سمرقندی)
محمد (شهرستانی)
محمد (شیروانی)
محمد (طبرسی)
محمد (طبری)
محمد (عاملی)
محمد (فخرالمحققین)
محمد (قاینی)
محمد (قونوی)

نام مؤلف وشماره‌صفحه

محمد (کاشانی)
محمد (کاشانی ابومسلم)
محمد (کاشانی باباافضل)
محمد (کاشانی شیخ ابوعبدالله)
محمد (کاشانی نورالدین)
محمد (کیشی شمس‌الدین)
محمد (گرگانی رکن‌الدین)
محمد (گیلانی شمس‌الدین)
محمد (گیلانی میرشمس‌الدین)
محمد (ماردینی)
محمد (نیریزی)
محمد (هروی)
محمد (یزدی)
محمد اسمعیل (بجنوردی)
محمد اسمعیل (خواجوئی)
محمد اسمعیل (سیاهانی)
محمد اشرف (شیرازی)
محمد اشرف (عاملی)
محمدالهی (طوسی)
محمدباقر (حکیم) ۷۴۵
محمدباقر (داماد)
محمدباقر (طالقانی)
محمدباقر (قمی)
محمدباقر (کوهی)
محمدباقر (مجلسی)
محمد باقربن‌زین‌العابدین (یزدی)
محمدباقربن مرتضی (یزدی)
محمد بحرانی (کرمانی)
محمدبن‌الحسین (سیدمنجم)
محمدبن عبدالفتاح (تنکابنی)
محمدبن علی (مقابی بحرانی)

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام مؤلف وشماره‌صفحه

محمدبن مبارکشاه (شمس‌الدین)
محمدبن نعمان (مفید)
محمدبن یوسف (هروی)
محمدتقی (شیرازی=حاجی آقابابا)
محمدتقی(فارسی=ابوالخیر)
محمدتقی (همدانی)
محمد جعفر (لنگرودی)
محمد حسین اقرجلو۳۷۹
محمد حنفی(تبریزی)
محمدخطیبی (زوزنی)
محمدخلیل‌بن محمداشرف۳۹۶
محمدرفیع(پیرزاده)
محمد زکریا (رازی)
محمدسراب (تنکابنی)
محمد سعید (قمی)
محمدسعید(گیلانی)
محمد شریف ٦٦٥
محمد شفیع(گیلانی)
محمدالطبیب (صدرالدین)
محمدعلی(قاینی)
محمدعلی (میرمخدوم)
محمدعلی (نورعلیشاه)
محمد غیاث (سبزواری)
محمدقاسم (خبیصی)
محمد قاسم(طبرسی)
محمد کریم (قمی)
محمد محسن (کاشانی)
محمدمسیح (مسیحای شیرازی)
محمد واعظ (قزوینی)
محمدهادی (تنکابنی)

نام‌مؤلف وشماره صفحه

محمود (رازی)
محمود (سیاهانی)
محمود (قطب محلی)
محمود (کاشانی عزالدین)
محیی‌الدین ٤٩١
محیی‌الدین(اناری)
محیی‌الدین (اندلسی)
محیی‌الدین مغربی٤٩٢
مخدوم (میرمخدوم)
مراغی (عزالدین حسن) ٧٠٦
مرتضی (سیدمرتضی)
مرشدی (میرمرشدی)
مسعود (سجزی)
مسعود (شیرازی)
مسعود رومی (شیروانی)
مسلمه (مجریطی)
مسیح ۳۸۰
مسیحای شیرازی (محمد مسیح)۱۳۳
مسیحی (ابوسهل‌عیسی گرگانی)۷۱۹
۸۰٦
مشمشی (سیدخلف)٦٥٩
مشکویهٔ‌رازی ۳۱٤-٦٦۱-۹۸۲
مصری (شیخ‌عبدالمجید) ۱۰۰۳
مظفر(گنابادی)
مظفرحسین (کاشانی)
معزالدین (اردستانی)
معصومعلیشاه دکنی٤۱٤-٥۰۰
معلی‌بن خنیس ۸٥٥
مفضل‌بن عمر کوفی۲۱٤
مفلح (صیمری)

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام‌مؤلف وشماره صفحه

مفید (شیخ) ۵۳۱-۵۶۷-۹۸۲
مقابی بحرانی (محمدبن‌علی) ۵۴۶ - ۶۱۶
مقترح (شیخ تقی‌الدین ابوالعز)۷-۴۵
مقداد (سیوری)
مقصود علی(تبریزی)
ملاباشی عبدالرحیم (هروی)
ملاجلال (دوانی)
ملاشمسا (گیلانی)
ملاصدرا (صدرای شیرازی)
ملاعلی نوری (مازندرانی) ۲۴۴
ملامحسن فیض(کاشانی)
ملامظفر (گنابادی)
ملامیرزا جان (باغنوی)
ملک‌محمد (سباهانی)
منتجب «منتخب» الدین (هراسکانی)
منصوربن محمد۷۳۹
موسی (قاضی‌زاده رومی)
موسوی(سیدمرتضی)
موصلی (ابی‌العباس احمد)۶۶۲
موصلی (شریف‌علی‌بکری) ۸۳۸ - ۹۳۴
مولوی (عباس) ۱۴۶
مهدی (طباطبائی)
مهدی (نراقی)
میبدی (قاضی میرحسین یزدی) ۵۸ - ۲۷۶-۲۸۴-۳۸۲-۴۳۴-۴۶۴-۵۹۳
میثم (بحرانی)
میرابوالقاسم(فندرسکی)
میرداماد (داماد)
میرسیدشریف (گرگانی)
میرشمس‌الدین (گیلانی)

نام‌مؤلف وشماره صفحه

میرمحمدوم(معین‌الدین‌محمدعلی شریفی) ۶۱۶
میرمرشدی۴۹۹
میرزا ابوالفتح ۳۷
میرزا احمد منجم ۸۶۶
میرزا عبدالغفار ۹۲۹
میهنی (ابوسعید ابی‌الخیر)۲۱-۱۷۰
نابلی (احمدبن مصطفی)۸۸۸
ناصرالدین (شیرازی)
نجم‌الدین (رازی)
نجم‌الدین ابوحفص عمر(نسفی)
نجم‌الدین کبری (خیوقی)
نجم‌الدین محمود (شیرازی)
نجیب‌الدین (سمرقندی)
نخشبی (شیخ عزیز) ۴۱۶ - ۴۴۳ - ۴۹۹
نراقی (مولی‌احمد) ۲۵۸-۵۸۳
نراقی (مهدی‌بن ابی‌ذر) ۲۱۹-۸۶۸
نسفی (نجم‌الدین ابوحفص‌عمر)۵۹۳
نسفی (نخشبی)
نسوی ۳۸۶-۳۸۷
نظام‌الدین (دشتکی)
نظام‌الدین (نیشابوری)
نظام‌الدین احمد(گیلانی)
نظام‌الدین بانی‌پتی۴۲۸
نظرپاك(کجوری)
نفیس(کرمانی)
نوبختی (ابواسحق ابراهیم)۵۴۰
نورالدین محمد(کاشانی)
نورعلیشاه۴۰۳-۴۲۷-۹۶۸

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

نام مؤلف وشماره صفحه

نورالله (شوشتری)
نورالله (علاء)
نوری (ملاعلی)
نیریزی (دعا)
نیریزی (قطب‌الدین محمد) ٤٠٣-٤٣١
نیشابوری (ابن ابی صادق) ٧٧٢
نیشابوری (ابی عبدالرحمن محمد سلمی) ٤٧٧
نیشابوری (نظام‌الدین حسن قمی) ٨٦٤-٩٠٧
هادی (سبزواری)
هبةالله شاهمیر (شیرازی)
هدایت (رضاقلیخان) ٦٩٩
هراسکانی منتجب (منتخب)الدین ١٩٢
هرمس ٩٦٢-٩٨١-٩٨٣-٩٩١-١٠٠٣
هروی (شیخ محمد) ٦٨٠
هروی (محمدبن یوسف) ٧٢٣
هروی (ملاباشی عبدالرحیم) ٢٩٦
همدانی (ابراهیم حسینی) ١٩٣
همدانی (باباطاهر) ٤٦٨
همدانی (سیدعلی) ٤٣٦-٥١٥

نام مؤلف وشماره صفحه

همدانی (عبدالصمد) ٤٣٥
همدانی (عین‌القضات ابوالفضائل عبدالله) ١٦٠-٤٦٨
همدانی (ملامحمدتقی) ٩٦٩
همدانی (میرزا ابراهیم) ٥١٤
هندی (مولوی عنایت‌الله) ٦١
یحیی بن عدی ١٥٥
یدالله (کجوری)
یزدی (سالک‌الدین محمد) ٤٨١
یزدی (شرف‌الدین علی) ٨٣٦
یزدی (محمدباقر بن محمدحسین) ٩٣٢
یزدی (محمدباقر بن مرتضی) ١٠١١
یزدی (ملامحمد باقر بن زین‌العابدین) ٩٢١-٩٣٢
یعقوب (قصرانی)
یعقوب (کندی)
یمنی (احمدحسینی) ٨٣٦
یوسف (اموی)
یوسف (خوئی)
یوسف بن محمد (یوسفی)
یوسفی (یوسف بن محمد) ٧٤٤-٧٥٤-٧٩٣-٧٩٦-٧٩٧-٨٠٤
یوشع ١٠٠٥

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

راهنمای نسخه‌ها

اینجا نخست شمارهٔ نسخه روی نشانه‌گذاری که دراین کتابخانه شده است آمده سپس نام کتاب‌یا نامه یا گفتاریکه درنسخه نوشته‌شده ودر دو بخش ایندفتر شناسانده یا یادشده‌است میآیدآنگاه شماره‌ایکه در همین فهرست بخود نسخه داده‌شده است دیده‌میشود

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

۱۲۰،۱ نزهة‌الارواح امیرحسینی ۶۹۶
۲، « لمعات عراقی ۶۶۵
۱۲۶ سراج منیر محمدشریف ۸۹۵
۱۲۸،۱ کشف‌الانوار ۸۱۹
۲، « کشف‌المعاد ۸۲۱
۱۳۴ من‌لایحضره الانیس هروی ۹۱۵
۱ر۱۳۶ معارج‌حلی
۲، « التخلف‌عن‌جیش‌اسامة‌شیروانی ۷۶۶
۳، « ابطال‌التسلسل تنکابنی ۵۲
۱۴۳،۱ کلمات طریقهٔ کاشانی ۳۶۶
۲، « اختصار شواهد مغنی
۳، « امت تازی بترکی
۴، « شرح خلاصهٔ ایهائی ۱۱۲۱
۱۴۸،۱ تلخیص‌المفتاح
۲، « حکمة‌العین دیران ۲۴۴
۳، « مشاعر شیرازی ۴۳۷
۱۹۲ پندنامه ۸۷۴
۱۹۹،۱ گزارش قصیدهٔ شنفری از ابی نصر نحوی وواسطی
۲، « شمایل خاقان
۳، « بهجة‌الرواح ۱۰۵۶
۴، « کرامیهٔ دورهٔ سفره‌چی ۱۱۳۵
۲۴۰،۱ اغراض فارابی ۹۳
۲، « عقل « ۳۳۲
۳، « اثبات‌مفارقات « ۵۷
۴، « جمع « ۱۹۴
۵، « عیون‌المسائل « ۳۴۸
۶، « فصوص « ۳۵۰

۲۴۰،۷ جوابات فارابی ۱۹۶
۸، « نکت « ۵۰۷
۹، « سیاسات‌مدینه « ۸۹۶
۱۰، « تحصیل‌السعاده « ۸۷۵
۱۱، « تنبیه « ۸۸۰
۱۳- ۲۴۰،۱۲ مبادی اراء اهل مدینهٔ فاضله وفهرست آن ازفارابی ۹۰۷
۲۴۰،۱۴ فصول منطقی فارابی ۴۷
۱۵، « مختصرصغیرمنطق « ۴۹
۱۶، « اوسط « ۸
۲۴۱ شفای ابن‌سینا ۳۱۰
۲۴۲ « ۳۱۱
۲۴۳ « ۳۱۲
۲۴۴ علم‌الیقین کاشانی ۳۴۵
۲۴۵ شرح‌حکمة‌العین بخاری ۲۹۶
۲۴۶،۱ کشف‌اللغات جوك قندوسکی ۶۵۶
۲، « جوك باشت ۵۶۱
۲۴۷،۱ حل‌مشکلات الاشارات طوسی ۲۵۲
۲، « داستان‌سلامان وابسال بحرانی ۲۵۹
۲۴۸ رساله فلسفهٔ ابن کمونه ۲۶۷
۲۴۹ امتناع‌صدور کثیرازواحد کجوری ۹۹
۲۵۰ بیان‌الحق لوکری ۱۰۸
۲۵۱ ترجمه الهی شفای‌عربضی ۱۶۲
۲۵۲،۱ منتخب‌التصانیف کاشانی ۶۸۵

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

۲۵۲،۲ شرح خبر کمیل کاشانی ۶۲۷
۳، « مصفاة الاشباح « ۶۷۹
۴، « مبدء ومعاد « ۶۶۹
۵، « کلمات نوریه « ۶۵۷
۶، « واردات قلبیه شیرازی ۵۱۲
۲۵۳،۱ الآثار المتخیلة فی الجواهر الخمار ۴۶۶
۲، « سیاسات مدینه فارابی ۸۹۷
۳، « تعلیقات « ۱۶۷
۴، « جمع « ۱۹۵
۵، « عقل « ۳۳۳
۶، « اغراض « ۹۴
۷، « دو گفتار فلسفی
۸، « مختصر کتاب نفس ۴۹۷
۹، « مقالهٔ اسکندر ۴۵۳
۱۰، « « ۴۵۷
۱۱، « مقالهٔ سگزی ۴۶۲
۱۲، « « ۴۶۴
۱۳، « رؤیای ارسطو ۲۷۵
گفتار افلاطون ۳۷۴
۱۴، « مایال ارسطو ۴۱۹
۱۵، « آداب « ۸۵۸
۱۶، « مقالهٔ سگزی ۴۶۳
۱۷، « عقل ابوالفرج ۳۳۵
۱۸، « روانشناسی ۲۷۰
۱۹، « معراجنامهٔ ابن‌سینا ۴۴۶
۲۰، « نامهٔ زردشت ۶۹۱
۲۱، « گزارش نامهٔ ادهگان ۶۵۹
۲۲، « پاسخ ابن‌سینا به بیرونی ۱۱۰
۲۵۴ شرح هدایهٔ شیرازی ۳۰۸
۲۵۵ علاقة التجرید عاملی ۸۱۲
۲۵۶ ملخص رازی ۴۶۸

۲۵۷ الحکمة المتعالیه شیرازی ۲۴۵
۲۵۸ « « ۲۴۶
۲۵۹ « « ۲۴۷
۲۶۰ « « ۲۴۸
۲۶۱ تعلیقات ابن‌سینا ۱۶۹
۲۶۲ تحصیل بهمنیار ۱۵۶
۲۶۳ حاشیه شفای سبزواری ۲۲۷
۲۶۴ « « خوانساری ۲۲۹
۲۶۵ هدایة الطالبین سبزواری ۸۵۶
۲۶۶ جامع الافکار تراقی ۱۸۳
۲۶۷،۱ حاشیهٔ تهذیب المنطق دوانی ۱۷
۲، « « « ۲۰
۲۶۸،۱ فصوص فارابی ۳۵۱
۲، « شرح فصوص شنبی ۳۰۰
۲۶۹،۱ مصارع المصارع طوسی ۴۳۸
۲، « شرح اثبات عقل دوانی ۲۹۱
۲۷۰ شرح منظومهٔ سبزواری ۳۰۴
۲۷۲ شرح طوالع الانوار عبری ۸۰۵
۲۷۳ تنقیحات ابن کمونه ۱۷۸
۲۷۴ شواهد ربوبیهٔ شیرازی ۳۱۴
۲۷۵ جوامع ابن‌رشد ۱۹۷
۲۷۶ گوهر مراد لاهیجی ۸۳۴
۲۷۷،۱ محاکمات رازی ۴۲۹
۲، « تحقیق الکلیات « ۳۴
۲۷۸ تحقیقات در بیان احوال موجودات گیلانی ۱۶۰
۲۷۹،۱ صراط مستقیم داماد ۳۱۷
۲، « تقویم الایمان « ۱۷۵
۲۸۰ حاشیهٔ اشارات خوانساری ۲۰۵
۲۸۱ « شرح حکمة الاشراق شیرازی ۲۲۱

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

۲۸۲،۱ تصحیح الاعتقاد مفید ۷۷۲
۲، « انوار الملکوت حلی ۷٤۸
۳، « ترجمه فصول گرگانی ۷٦۷
٤، « انوار جلالیه سیوری ۷٤٦
۲۸۳،۱ ترجمهٔ گزیدهٔ نزههٔ شهرزوری ۹۲۳
۲، « ترجمه پندداذبه طوسی ۸۷۱
۳، « ظفرنامهٔ بزرگمهر ۹۰۱
٤، « تحفة الوزراء ۸۷۸
٥، « سوگندنامه ابقراطس ۹۳۰
٦، « ناموس پزشکی « ۹۳۱
۷، « سفارشنامهٔ « ۹۳۲
۸، « سرگذشت « ۹۲۷
۲۸٤ تسدید القواعد سپاهانی ۷۷۰
۲۸٥ اثبات واجب حسینی ۷۷
۲۸٦ نور البصر محمد خلیل ٥۰۹
۲۸۷ رسالهٔ کلامی ۷۸٤
۲۸۸ اشارات ابن سینا ۸٥
۲۸۹ افق مبین داماد ۹٥
۲۹۰،۱ معارف الهیه پیرزاده ٤٤۳
۲، « تیاسرحلی ۱۰۷۷
۳، « شرح اثبات عقل دوانی ۲۹۲
۲۹۱ شرح شمسیهٔ تفتازانی ٤٤
۲۹۲،۱ تفسیر الف صغری ابن عدی ۹۸
۲، « ترجمهٔ نهایهٔ طوسی
۲۹۳،۱ نامهٔ براتی همدانی ٦۸۸
۲، « اشراق الحق عاملی ۷۲٥
۳، « قضا وقدر بسطامی ۳٦۰
۲۹٤ حاشیهٔ شرح حکمة العین شیرازی ۲۲۲
۲۹٥ شرح هدایهٔ شیرازی ۳۰۹
۲۹٦ حاشیهٔ مشاعر اردکانی ۲۳۳
۲۹۷،۱ قواعد بحرانی ۸۱۷
۲، « ارشاد الطالبین سیوری ۷۲۳
۲۹۸ البراهین الفاطعه استرابادی ۷٥۳
۲۹۹ کشف الفوائد حلی ۸۲۰
۳۰۰ رسالهٔ کلامی ۷۸۳
۳۰۱ حاشیهٔ شرح تجرید کرهرودی ۲۱٤
۳۰۲،۱ مجمل الحکمه ٤۲۸
۲، « شرح سی فصل ۱۱۲٤
۳، « مدخل منظوم ۱۱٤۹
٤، « مثنوی سعدونحس ۱۱٤۳
٥، « قوام الحساب ۱۱۳۱
٦، « رسالهٔ ضرب و قسمت ۱۱۰۰
۷، « « ۱۱۰۱
۸، « سی فصل ۱۱۱۰
۹، « احکام قرانات ۱۰۹٥
(همهٔ دفتر ۱٤۸ گ ـ کاغذ فرنگی ـ جلد تیماج قهوه ای اندازه ۱٥ × ۲۰ و ۱۰ × ۱٥ س ۱۹)
۳۰۳،۱ شرح فناری ٤۸
۲، « اثبات واجب دوانی ٦٤
۳، « حاشیهٔ اثبات واجب باغنوی ۲۰۳
٤، « نامهٔ داماد بمیرزا رضی ۹۳٤
۳۰٤،۱ حاشیهٔ شرح تجرید گیلانی ۲۱٥
۲، « علم الله گیلانی ۳٤۱
۳۰٥ حاشیهٔ شرح تجرید لاهیجی ۲۱۹
۳۰٦ حاشیهٔ حاشیهٔ تهذیب المنطق ابوالفتح گرگانی ۲۱
۳۰۷ مسالك الیقین گیلانی ٤۳٦

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

۳۰۸،۱حاشیهٔ شرح تجرید خوانساری ۲۰۸
۲، « ابطال‌الزمان‌الموهوم‌خواجوئی ۵٤
۳۰۹ حاشیه‌شرح‌هدایهٔ حسینی ۲۲۵
۳۱۰ حظیرة‌الانس عاملی ۲٤۰
۳۱۱ حاشیهٔ شرح تجرید باغنوی۲۱۳
۳۱۲،۱ حاشیهٔ حاشیهٔ تهذیب المنطق خلخالی۱۹
۲، « حاشیه شرح عقائد خلخالی ۷۷٦
۳، « اثبات واجب خلخالی۷۲
۳۱۳ مناظرحکمیه افرجملو٤٦۹
۳۱٤،۱ ترجمهٔ خبر معلی‌بن خنیس کاشانی ۱۰٦۷
۲، « آئینه شاهی کاشانی ۸۵۷
۳، « شرح صدر « ۸۹۹
٤، « شرایط‌الایمان « ۸۹۸
۵، « تحقیق‌معنی‌قابلیت کاشانی۱۵۸
۳۱۵ شرح هدایهٔ میبدی ۳۰٦
۳۱٦ بدای گیلانی ۷۵۱
۳۱۷ حاشیهٔ‌حاشیهٔ‌شرح تجریدلاهیجی ۲۰۷
۳۱۸ اثبات واجب دشتکی ۷۱
۳۱۹،۱مصابیح‌الهدی استرابادی۸۳۹
۲، « ملل‌ونحل « ۸٤۱
۳، « عوائدالمزید « ۸۱۳
۳۲۰،۱ شرح فصول « ۸۰۸
۲، « رسالهٔ ارث
۳۲۲ تحقیق‌الپولی خفری ۱۵۹
۳۲۳،۱شرح بابحادیعشر سوری۷۹۸

۳۲۳،۲شرح فصول استرابادی۸۰۹
۳۲٤،۱حاشیهٔ‌شرح منظومهٔ سبزواری ۲۲٤
۲، « پاسخ سبزواری بیجنوردی ۱۲۹
۳، « پاسخ‌سبزواری بیجنوردی۱۳۰
۳۲۵ تسدیدالقواعد سیاهانی۷۷۱
۳۲٦ اصطلاحات صوفیان ۵۳۵
۳۲۷ حاشیهٔ شفای شیرازی ۲۲٦
۳۲۸ ایضاح‌احقاق‌الحق بهبهانی۷٤۹
۳۲۹ محمودیهٔ قزوینی ٦۷۲
۳۳۰ تحریرالقواعدالمنطقیهٔ رازی۱۲
۳۳۱ اصول‌الفوائد مولوی ۸۹
۳۳۲ حاشیهٔ شرح تجرید خفری ۲۱۱
۳۳۳ « قاینی ۲۲۰
۳۳٤ رسالهٔ کلامی ۷۸٦
۳۳۵شرح‌منازل‌السائرین ابن‌قیم٦٤۳
۳۳٦ شرح عقاید نفتازانی ۸۰۷
۳۳۸ تحفهٔ شاهی بدخشی ۷٦۳
۳۳۹،۱ شرح اثبات عقل دوانی۲۹۳
۲، « حروف فارابی ۲۳۸
۳، « آداب بحث ومناظره ۲
٤، « پاسخ‌ابن‌سینا بیهقی(یکم)۱۰
۵، « « (سوم) ۱۱۳
٦، « « (هفتم) ۱۲۰
۷، « « (هشتم)۱۲۳
۸، « « (نهم) ۱۲٤
۹، « « (ششم) ۱۱۹
۱۰، « « (چهارم)۱۱٤
۱۱، « « (پنجم) ۱۱۷
۲ ، « نکت فارابی ۵۰۸

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

۳۳۹،۱۳ مقالهٔ اسکندر ٤٦١
۱٤، « گفتار افلاطون ۳۷۵
۱۵، « پاسخ ابن‌سینا بهبهنی (دوم) ۱۱۲
۱٦، « تفسیر آیهٔ کرسی عبدالرزاق کاشانی
۱۷، « تفسیر لئن شکرتم لازیدنکم کاشانی
۱۸، « پاسخ ابن‌سینا بهبهنی (دهم) ۱۲۵
۱۹، « نفس کندی ۵۰۱
۲۰، « مقالهٔ اسکندر ٤٥٤
۲۱، « « ٤٥٨
۲۲، « مقالهٔ سگزی ٤٦۵
۲۳، « روبای ارسطو ۲۷٦
۲٤، « الرحمة فی اختلاف الامة گرگانی ۵۷۵
۲۵، « عقل فارابی ۳۳٤
۲٦، « اثبات العقول ابن‌سینا ۵٦
۲۷، « مقالهٔ اسکندر ٤۵٦
۲۸، « مختصر کتاب نفس ٤۹۲
۲۹، « مقالهٔ اسکندر ٤۵۱
۳۰، « تفسیر کنت کنزا ۵۵٤
۳۱، « مابال ارسطو ٤۲۰
۳۲، « شرح رسالهٔ زینون ۲۹۷
۳۳، « تفسیر
۳٤، « «
۳۵، « رسالهٔ عرفانی ۵۸۰
۳٦، « خلیلیهٔ شالی ۵۷۰
۳۷، « لوامع جامی ٦٦٦
۳۸، « تعلیقات فارابی ۱٦۸
۳۴۰،۱ مشکوة الانوار غزالی ٦۷٦
۳٤۰،۲ پاسخ غزالی بسنیان ۱٤٦
۳، « اعتقادات خواجهٔ طوسی ۷۳۲
٤، « جبروقدر « ۱۹۰
۵، « ترانهٔ زرین فیثاغورس ۵۵۱
٦، « عرضنامه کاشانی ۳۲٦
۷، « ره انجام‌نامه « ۲۷۸
۸، « چهارعنوان « ۲۰۰
۳٤۱ جامع الاسرار آملی ۵۵۷
۳٤۲ هربنش ۷۱۷
۳٤۳ شرح فصوص جندی ٦۳۷
۳٤٤ طرائف الحکمة هروی ۳۲۱
۳٤۵ رشف النصایح سهروردی ٦۰۹
۳٤٦ شرح باب حادی‌عشر عربشاهی ۸۰۰
۱ر۳٤۷ کتاب فی النجوم زردشت ۱۱۳٤
۲ر « مقاله احکام نجوم ارسطو ۱۱۵۵
۳ر « « ۱۱۵٦
۳٤۸ شرح مشاعر لنگرودی ۳۰۲
۳٤۹ تشریح العالم کاشانی ۱۰۷۰
۳۵۰ تحریر شرح لمع ۷٦۰
۳۵۱ اشراق هیاکل النور دشتکی ۸٦
۳۵۲ تقدیس الانبیاء عاملی ۷۷۳
۳۵۳ شرح باب حادی‌عشر احسائی ۷۹۹
۳۵٤ حاشیه اثبات واجب باغنوی ۲۰٤
۳۵۵ حاشیه شرح تجرید دوانی ۲۱۲
۳۵٦ شرح هدایهٔ میبدی ۳۰۷
۳۵۷ اکسیر السعادهٔ برغانی ۹۷
۳۵۸،۱ مشاهدیهٔ اوحدی ٦۷۵
۵-۲، « سلوک ٦۱۲-٦۱۵
۷-٦، « الذکر ٤-۵۷۳
۸، « انوار حکمت معصومعلیشاه ۵٤۲
۹، « مقطعات « ٦۸٤
۱۰، « جامع الاسرار نورعلیشاه ۵۵۸

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

٣٥٩ میزان الملوك ٩١٨
٣٦٠ حاشیهٔ شرح تجرید گرگانی ٢١٠
٣٦١ شرح کلمات قصار همدانی ٦٣٩
٣٦٢ حقائق المعارف بروجردی ٧٧٨
٣٦٤،١ سرگذشت نیریزی از هدایت ٩٢٨
٢، « ابداعیه نیریزی ٥٢٣
٣، « الحکمة العلویه « ٥٦٥
٣٦٥ شرح تهذیب المنطق هندی ٤٣
٣٦٧،١ اسباب حدوث الحروف ابن سینا ٨٣
٢، « قوای جسمانی ابن سینا ٣٦٣
٣، « رسالة بعض الافاضل « ٣٣
٤، « فیض الهی « ٣٥٥
٣٦٨،١ لوامع الهیه سبوری ٨٣٥
٢، « گفتار کاشانی ٤١٦
٣٧١ حاشیهٔ حاشیهٔ شرح تجرید باغنوی ٢٠٦
٣٧٢،١ تقویم الایمان داماد ١٧٦
٢، « معلقات تقویم الایمان « ٤٤٨
٣٧٣ عین الیقین کاشانی ٣٤٦
٣٧٤،١ کلید بهشت قمی ٣٦٧
٢، « اثبات واجب تبریزی ٧٤
٣، « ربط حادث بقدیم طوسی ٢٦٥
٤، « جبر و اختیار « ١٨٩
٥، « تعلیق مبادی قیاسات ١٤
٦، « تعلیقات رازی ١٧١
٧، « تعلیق در نسبت صورت بماده ١٦٦
٣٧٥ تلخیص ابن رشد ١٥
٣٧٦ اختیار کوهی ٧٢٢
٣٧٧ اعتقادات فخر المحققین ٧٣٥

٣٧٨ تحریر القواعد رانکوتی ٧٦١
٣٧٩،١ شرح خبر کمیل نتزی ٦٢٥
٢، « زواهر الحکم قمی ٧٩٠
٣، « لامیه
٤، « الفیه سیدعلیخان
٥، « بردهٔ بوصیری
٣٨٠،١ سواد العین خفری ٢٨٤
٢، « ضیاء العین دشتکی ٣٢٠
٣، « سواد العین خفری ٢٨٥
٣٨٢،١ رسالهٔ تجلی سپاهانی ٢٦٦
٢، « جذوات داماد ١٩٢
٣٨٣ شرح مشاعر لنگرودی ٣٠٣
٣٨٤،١ حکمت عرشی ابن سینا ٢٤٣
٢، « مقاله اسکندر ٤٦٠
٣، « مقالهٔ اسکندر ٤٥٥
٤، « الحکومة ابن سینا ٢٥١
٥، « عقل کندی ٣٣١
٦، « ذکر « ٢٦٢
٧، « مقالهٔ اسکندر ٤٥٠
٣٨٥ الحکمة المتعالیة شیرازی ٢٤٩
٣٨٦ « ٢٥٠
٣٨٧ شرح مواقف گرگانی ٨١٠
٣٨٨ تحفة العاشقین قمی ٥٥٠
٣٨٩،١ علم الله گیلانی ٣٤٢
٢، « حاشیهٔ شرح تجرید لاهیجی ٢١٨
٣، « پاسخ طوسی بیجرانی ١٣٤
٤، « « بدبیران ١٣٦
٥، « حاشیه شفای خوانساری ٢٣٠
٣٩٠ احیاء غزالی (یکم) ٨٦٣
٣٩١ « (دوم) ٨٦٤
٣٩٢ حقایق کاشانی ٨٨٤

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

٣٩٣ کیمیای سعادت غزالی ٩٠٤
٣٩٤ کنوزالودیعه ٩٠٣
٣٩٥ ذریعهٔ راغب ٨٨٩
٣٩٦ ذخیره موصلی ٨٩٠
٣٩٧ محجهٔ بیضاء کاشانی (چهارم) ٩١٢
٣٩٨،١ حدود ابن‌سینا ٢٧
٢، « شرح‌العلم نقطة کثره‌الجاهلون طوسی ٦٣٦
٣، « اسرارالصلوة
٤، « پاره‌ای ازاحیاء
٥، « نائیهٔ دعبل
٣٩٩ شرح تهذیب‌المنطق لاهیجی ٤٢
٤٠٠ حاشیهٔ شرح تجرید گیلانی ٢١٦
٤٠١ فرائد بهیهٔ قندهاری ٨١٤
٤٠٢،١ تئولوجیای ارسطو ١٨١
٢، « مضنون غزالی ٤٣٩
٣، « آداب ارسطو ٨٥٩
٤، « مختصر کتاب نفس ٤٩٣
٥، « « ٤٩٨
٦، « پاسخ علی (ع) درباره عالم علوی
٧، « سیب‌نامهٔ کاشانی ٢٨٦
٨، « نفس ارسطو « ٥٠٠
٩، « مدارج کمال « ٤٣٠
١٠،« سازوپیرایهٔ‌شاهان« ٨٩٢
١١،« ینبوع‌الحیوة « ٥١٤
١٢،« جاودان‌نامه « ١٨٤
٤٠٣ شرح‌حدیث غمامهٔ قمی ٦٢٢
٤٠٤ مرصادالعبادرازی ٩١٣
٤٠٥،١ مقصدالاقصی نخشبی ٦٨٣
٢، « بیان‌التنزیل « ٥٤٥

٤٠٥،٣-٢٠ رساله‌های نخشبی ٥٩٠ - تا ٦٠٧
٢١، « فهرستی از کتابهای فلسفی وعلمی
٢٢، « سلوك‌کرمانی ٥٨٢
٤٠٦،١ کشف‌المحجهٔ ابن‌طاوس
٢، « شواهد ربوبیه شیرازی ٣١٥
٤٠٧ ملل ونحل شهرستانی ٨٤٠
٤٠٨ تحریرالقواعدالمنطقیهٔ رازی ١٣
٤٠٩ رسالهٔ کلامی ٧٨٨
٤١٠ وجیزهٔ کاظمی ٨٥٤
٤١١،١ تحفهٔ وجیزهٔ عمادالدین ٧٦٤
٢، « تحفةالوشائح « ٧٦٥
٤١٢ حیات‌النفوس فارسی ٧٧٩
٤١٣ تمهید خجندی ٥٥٦
٤١٤ شرح کبری اسفرائینی ٤٥
٤١٥ سرمایهٔ ایمان لاهیجی ٧٩٢
٤١٦ حاشیهٔ شفای‌خوانساری ٢٣١
٤١٨ شرح منظومهٔ سبزواری ٣٠٥
٤١٩ جواهرالاسرار کاشفی ٨٨١
٤٢٠ تحفةالملوك دارابی ٨٧٧
٤٢١،١ مبدء ومعادشیرازی ٤٢٧
٢، « گفتار دررستاخیز « ٣٦٩
٤٢٢،١ اضحویه ابن‌سینا ٩٠
٢، « ابانهٔ کندی ٥١
٣، « حدود ارسطو ٢٦
٤، « پاسخ ابن‌سینا بکرمانی ١١١
٤٢٣،١ شرح حکمةالعین‌حلی ٢٩٥
٢، « آداب مناظرهٔ « ٣
٤٢٤ ترجمه تاریخ‌حکماء قفطی ٩٢١
٤٢٥،١ گفتار افلاطون ٣٧٠

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

٤٢٥،٢ مقالهٔ اسکندر ٤٥٢
٤٢٦ شرح صحائف ٨٠٤
٤٢٧ ترجمهٔ نزههٔ شهرزوری از تبریزی ٩٢٢
٤٢٨،١ گفتار کاشانی ٣٧٩-٣٨٣-٣٨٥-٣٨٦-٣٩٢-٣٩٤-٣٩٥-٣٩٨-٤٠٠-٤٠٢-٤٠٣-٤٠٥-٤٠٧
٢، » پاسخ کاشانی بهراسکانی ١٤٩
٣-٧، » نامهٔ کاشانی ٤٧٧-٤٨٦-٤٨٤-٤٨٢-٤٧٩
٨، » نامهٔ نسوی ٤٨٨-٤٨٩
گفتار کاشانی ٣٩٠
٩، » جاودان‌نامه کاشانی ١٨٥
١٠، » مبادی موجودات » ٤٢٤
٤٢٩ شرح اداب‌البحث میبدی ٣٨
٤٣٠ مفاحص خجندی ٦٨١
٤٣١،١ خلق اعمال شیرازی ٢٥٧
٢، » ینبوع‌الحیوة کاشانی ٥١٥
٣، » سیب‌نامهٔ » ٢٨٧
٤، » اداب متعلم حکمت ٨٦٠
٥، » گفتار کاشانی ٣٨١
٦، » » ٣٨٠
٧، » » ٣٩٧ و ٤١٥
پاسخ کاشانی بهراسکانی ١٥٠
٨، » گفتار کاشانی ٣٨٨
٩، » » ٣٩٦
١٠ » » ٣٨٧-٣٩١-٣٩٣
١١ » » ٣٨٤-٣٨٩-٣٩٩-٤٠١-٤٠٤-٤٠٦-٤٠٨
٤٠٩-٤١٠ تا ٤١٤
١٧-١٢،٤٣١ نامه‌های کاشانی ٤٧٨-٤٨٠-٤٨٣-٤٨٧-٤٨١-٤٨٥
١٨،٤٣١ عرضنامه کاشانی ٣٢٧
١٩، » سازوپیرایهٔ شاهان کاشانی ٨٩٣
٢٠، » مدارج کمال » ٤٣١
٢١، » رهانجام‌نامه » ٢٧٩
٢٢، » جاودان‌نامه » ١٨٦
٢٣، » محاسبه نفس ٩٠٨
٤٣٢،١ تحقیقات کرمانی ٥٨١
٢، » گلشن‌راز شبستری
٣، » رسالهٔ عرفانی کرمانی ٥٨٧
٤، » مکاشفات » ٥٨٦
٥، » رساله عرفانی » ٥٨٨
٦، » سلوك » ٥٨٣
٧، » رساله‌عرفانی » ٥٨٩
٨، » محبت‌نامه » ٥٨٥
٩، » کشف‌الاسرار » ٥٨٤
٤٣٣ انوارالحکمه کاشانی ١٠٢
٤٣٤ مقالهٔ اسکندر ٤٥٩
٤٣٥ کافوریه شیرازی ٩٩٩
٤٣٦،١ جامع‌الفوائد یوسفی ٩٦٧
٢، » قصیدهٔ بهداشت » ١٠١٢
٣، » فرهنگ پارسی بهندی یوسفی ١٠٠٨
٤، » دلائل‌النبض یوسفی ٩٨٤
٥، » دلائل‌البول » ٩٨٣
٦، » فوائدالاخیار » ١٠١٠
٧، » ماکول ومشروب یوسفی ١٠١٥
٨، » تریاق فاروق ٩٦٠
٩، » ترجمهٔ برءالساعه ٩٥٦
١٠، » بیتهائی بترکی

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

٤٣٧ شفاءالامراض سبزواری ١٠٠١
٤٣٨،١ تلویح خجندی ٩٦٦
٢، « فصول ایلاقی ١٠٠٩
٤٣٩ دستورالعلاج گنابادی ٩٨١
٤٤٠ شرح اسباب کرمانی ٩٩٢
٤٤١ شرح قانون آملی ٩٩٥
٤٤٢ اختیارات بدیعی انصاری ٩٤٠
٤٤٣ شرح قانون قرشی ٩٩٧
٤٤٤،١ شرح موجز کرمانی ١٠٠٠
٢ « داروهای آمیختهٔ حسینی ٩٧٦
٣، « عروق مقصوده ١٠٠٤
٤، « داروهای آمیخته ٩٧٧
٤٤٥ مالایسع خوئی (یکم) ١٠١٦
٤٤٦ مالایسع « (دوم) ١٠١٧
٤٤٧ اظهارحکمةالله مسیحی ٩٤٥
٤٤٨،١ تشریح الابدان جالینوس ٩٦١
٢، « تذکرةالکحالین علی بن عیسی ٩٥٥
٣، « عروق مقصوده ١٠٠٥
٤، « حاشیهٔ شرح اسباب رکن الدین ٩٧٠
٥، « تشریح شیرازی ٩٦٣
٤٤٩ مائهٔ مسیحی ١٠١٨
٤٥٠،١ تشریح الابدان منصور ٩٦٢
٢، « درمان بیماریها ٩٧٩
٤٥١ شرح قانون رازی ٩٩٦
٤٥٢ کفاش منصوری رازی ١٠١٤
٤٥٣ تحفهٔ سعدیهٔ شیرازی ٩٥٢
٤٥٤ « ٩٥٣
٤٥٥ شرح فصول بغدادی ٩٩٤
٤٥٦ « نیشابوری ٩٩٣

٤٥٧ غنی ومنی قمری ١٠٠٦
٤٥٨ ذخیرهٔ ارسطو ١١٧٥
٤٥٩،١ اغلوقن جالینوس ٩٤٦
٢، « الفرق سمرقندی ١٠٠٧
٤٦٠،١ موجز قرشی ١٠٢١
٢، « حقائق اسرارالطب سجزی ٩٧٤
٣، « اصلاح الادویةالمسهله حبیش ٩٤٤
٤، « ابدال الادویهٔ رازی ٩٣٩
٥، « من لایحضره الطبیب رازی ١٠٢٠
٦، « بیخ چینی نورالله ٩٤٩
٤٦١ ذخیرهٔ خوارزمشاهی گرگانی ٩٨٥
٤٦٢ تحقیق جیب وظل قابتی ١٠٦٥
٤٦٣ خلاصهٔ بهائی ١٠٩٣
٤٦٤ عیون الحساب یزدی ١١٢٩
٤٦٥ کفایةالالباب یزدی ١١٣٦
٤٦٦ تفسیرالتحریر نیشابوری ١٠٧٢
٤٦٧ توضیح الاشکال نراقی ١٠٧٦
٤٦٨ تحریر مجسطی طوسی ١٠٦٣
٤٦٩ اختیارات مظفری شیرازی ١٠٣٤
٤٧٠ مدخل ابومعشر بلخی ١١٤٨
٤٧١ زیج گورکانی الغبیك ١١٠٥
٤٧٢ جادو وتیایش ستارگان ١١٧٠
٤٧٣ شرح زیج جدید سلطانی ١١٢٣
٤٧٤ تفسیراربع مقالات ابن رضوان ١٠٧١
٤٧٥ بحرالجواهر هروی ٩٤٨
٤٧٦ نزهةالاحباب اسرائیلی ٩١٩
٤٧٧ شرح ملخص چغمینی رومی ١١٢٥

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

٤٧٨ مختصری درمعرفت سالهای موالید ١١٤٦

٤٧٩ مجمل کوشیار ١١٤٤

٤٨٠،١ ترجمه وتفسیر ثمرهٔ بطلیموس طوسی ١٠٦٨

٢، « استخراجات طبری ١٠٤٠

٣، « اسطرلاب صوفی رازی ١٠٤١

٤٨١ معیار الساعات کاشانی ١١٥١

٤٨٢،١ لطائف الکرام سیدمنجم ١١٤١

٢، « دلائل سگزی ١٠٩٤

٣، « شانه بینی ١٢٠٩

٤، « احکام دوازده سال ترکی ١٠٣٢

٤٨٣ حل وعقد لاری ١٠٩٢

٤٨٤ جامع شاهی سجزی ١٠٧٨

٤٨٥ لطائف الکرام سیدمنجم ١١٤٢

٤٨٦ شرح تذکرهٔ بیرجندی ١١١٨

٤٨٧ رسالهٔ شعاع طوسی ١٠٩٨

٤٨٨ شرح تذکرهٔ نیشابوری ١١١٦

٤٨٩ جوامع احکام النجوم بیهقی ١٠٨٣

٤٩٠،١ تشریح شیرازی ٩٦٤

٢، « تفصیل اقسام الحمیات ٩٦٥

٤٩١،١ صنعة الطبیعة بلیناس ١٢١٦

٢، « تفسیر کتاب العلل « ١١٦٩

٤٩١،٣-٢٨ نگارشهای جابر ١٢٤٦ تا ١٢٧١

٤٩٣ شرح تذکرهٔ شابرانی ١١١٧

٤٩٤ زیج ١١٠٤

٤٩٥،١ زیج دیلمی ١١٠٧

٢، « جدول سالهای سرجی ١٠٨٢

٣، « صنعة السناسخة ابن الهائم ١١٣٨

٤٩٦ گزیدهٔ برهان الکفایه ١١٣٩

٤٩٧ زیج ملخص میرزائی رویسانی ١١٠٨

٤٩٨ اشجار واثمار درغانی ١٠٤٥

٤٩٩،١ « « ١٠٤٦

٢، « « زیج گورگانی الغبیك ١١٠٦

٥٠٠ برهان الکفایهٔ موصلی ١٠٥٥

٥٠٣،١ کشف الیقین حلی ٨٢٢

٢، « نهج الحق « ٨٥٢

٣، « کفایة الاثر قمی ٨٢٣

٤، « روضهٔ حلی ٧٨٩

٥١٨ شافی موسوی ٧٩٧

٥١٩ تلخیص شافی طوسی ٧٧٤

٥٢٠ ابواب الجنان قزوینی (دوم) ٨٦٢

٥٢١ « (یکم) ٨٦١

٥٢٤ کاشف الحق اردستانی ٨١٨

٥٧٤ الحق المبین مشعشعی ٨٨٣

٥٧٥،١ انموذج الاداب ٥٤٠

٢، « الزام الناصب صیمری ٧٤٤

٥٩١،١ غرر الاخبار دیلمی

٢، « اعتقادات مجلسی ٧٣٧

٥٩٧ شرح توحید قمی (یکم) ٨٠١

٥٩٨،١ « (دوم) ٨٠٢

٢، « اسرار الصلوة قمی ص ٤٠٧ و ٥٨٩

٥٩٩ شرح توحید قمی (سوم) ٨٠٣

٦٢٢،١ وسیلة النجاة کرمانی ٩٢٠

٢، « ذکر ودعا «

٦٥١ مصائب النواصب شوشتری ٨٣٨

٦٥٣ سیف المؤمنین جدید الاسلام ٧٩٦

٦٨٩،١ تنزیه الانبیاء موسوی ٧٧٥

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

٦٨٩،٢ اعتقادات صدوق ٧٢٦
٦٩٥،١ مشرق الانوار بحرانی ٨٣٧
٢، « پاسخ مقابی ٧٥٤
٦٩٦ ترجمهٔ فصول مختارهٔ خوانساری ٧٦٩
٨١٤ افسون ١١٦٦
٨١٥ تنسوقنامهٔ ایلخانی ١٧٧
٨١٦،١ رساله دوحروف ١١٨٢
٢ « کنزالاسرار بسطامی ١٢٢١
٨١٧ شرح تذکره خفری ١١١٩
٨١٨،١ رسالهٔ رمل ١١٩٦
٢، « « ١١٩٧
٨١٩ تحریر اقلیدس طوسی ١٠٥٩
٨٢٠ شرح قانون قرشی ٩٩٨
٨٢١،١ رسالهٔ کربهائی ١١٠٢
٢، « مختصر درایه
٣، « وجیزهٔ بهائی
٤، « جهت قبله
٥، « الصفحهٔ بهائی ١١٢٧
٦، « انعکاس الشعاعات طوسی ١٠٤٩
٧، « حبل متین
٨، « رسالهٔ جفر جامع ١١٨٠
٩، « رسالهٔ رمل ١١٩٨
١٠، « غالب ومغلوب ١٢١٨
١١، « اصابة المبتدی رومی ١١٦٥
١٢، « رسالهٔ رمل ١١٩٩
١٣، « « ١٢٠٠
١٤، « « ١٢٠١
٨٢٢ جوامع العلم طبرسی ١٠٨٤
٨٢٣،١ حاشیهٔ بیرجندی بر شرح رومی برملخص چغمینی ١٠٨٨
٨٢٣،٢ حاشیهٔ احمدبن حیدر بر شرح رومی برملخص چغمینی ١٠٩٠
٨٢٤ تقویم (١٣٠٩) ١٠٧٣
٨٢٥ اختیارات کاشفی ١٠٣٥
٨٢٦ مسائل قصرانی ١١٥٠
٨٢٧ حاشیه شرح تجرید گیلانی ٢١٧
٨٢٨ رسالهٔ جفر ١١٧٨
٨٢٩ شرح بیرجندی بر بیست باب طوسی ١١١٤
٨٣٠ اربع مقالات بطلمیوس ١٠٣٦
٨٣١،١ نورالانوار حیدرآبادی ١٢٨٠
٢، « جزایر نورعلیشاه ١١٧١
٨٣٢ حافظ الارواح اشرفعلی ٩٧١
٨٣٣ شرح شیرازی بر هیئت قوشچی ١١٢٦
٨٣٤ر١ تعبیرسلطانی ابرقوهی ١٦٤
٢ر « رسالهٔ خواص قرآن
٨٣٥ گلشن ٦٦٣
٨٣٧ خزائن نراقی ٢٥٥
٨٤٨ فرج المهموم ابن طاوس ٨١٥
٨٤٩،١ اثبات واجب ٧٩
٢، « گزیدهٔ مثنوی صدرای شیرازی
٣، « مقامات میرمرشدی ٤٦٦
٤، « مشواق کاشانی ٦٧٧
٥، « قضا وقدر شیرازی ٣٥٩
٨٥٠ حاشیه شرح حکمة العین ٢٢٣
٨٥١ شواکل الحوردوانی ٣١٣
٨٥٢،١ رسالهٔ حج قمی
٢، « جبر و مقابله اصفهانی ١٠٨٠
٣، « اشراق هیاکل النوردشتکی ٨٧
٨٥٤،١ شرح قصیدهٔ بوصیری
٢، « تحقیق الکلیات رازی ٣٥

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

٨٥٤،٣ اصطلاحات صوفیان کاشانی ٥٣١
٤، « اقرب الطرق الی الله خیوقی ٥٣٦
٥، « شرح منازل السائرین کاشانی ٦٤٢
٨٥٥ اثبات واجب فسائی ٧٥
٨٥٦ نزهة شهرزوری ٩٣٨
٨٥٧ جامع الکلیات تبریزی ٥٦٠
٨٥٨ حاشیه شرح مطالع گرگانی ٢٥
٨٦٠،١ نصوص قونوی ٦٩٨
٢، « فکوك « ٦٥٥
٨٦١،١ پاسخ ابن سینا بمیهنی (یازدهم) ١٢٧
٢، « « (هفتم) ١٢١
٣، « نیایش ابن سینا ٧٠٢
٤، « « « ٧٠٣
٥، « نفس « ٥٠٢
٦، « مبدء ومعاد ابن سینا ٤٢٥
٧، « عروس « ٣٢٨
٨، « نیایش « ٧٠٤
٩، « معاد « ٤٤١
١٠، « عشق « ٦٤٩
١١، « معراجنامه « ٤٤٧
١٢، « ادویه قلبیه « ٩٤١
١٣، « قولنج « ١٠١٣
١٤، « قولنج قانون «
١٥، « هندباء « ١٠٢٥
١٦، « لمعة ابن کمونه ٤١٨
٨٦٢،١ نامه نگاری
٢، « مونس الاحباب
٨٦٢،٣ جواهر الاسرار کاشفی ٨٨٢
٨٦٣،١ دفع الغم من الموت ابن سینا ٨٨٥
٢، « بقاء نفس طوسی ١٠٥
٣، « جبر وقدر « ١٩١
٤، کیفیه صدور الموجودات طوسی ٣٦٨
٥، « اثبات واجب دبیران ٦٣
٨٦٤،١ لب المعرفه گنجوی ٦٦٤
٢، « تفسیر ضحی محمد بن محمود دهدار
٣، « شرح همدانی بر « اللهم نور ظاهری بطاعتك » نامهٔ عرفانی ٦٩٤
٤، « سلوك ٦١٦
٥، « خصائص المحبة همدانی ٥٦٩
٨٦٦،١ نفحات الاسرار یزدی ١٢٤٥
٢، « رسالهٔ رمل ١٢٠٢
٣، « جهان الرمل بلیانی ١١٧٢
٤، « رسالهٔ رمل ١٢٠٣
٥، « « « ١٢٠٤
٦، « « « ١٢٠٥
٧، « مصباح الاستخراج اکبرآبادی ١٢٤٠
٨، « اسرار الغیوب درانی ١١٦٤
٨٦٧،١ مرآت المحققین ٦٧٣
٢، « آیة النور نورعلیشاه ٥٢٢
٣، « جامع الاسرار « ٥٥٩
٤، « گفتار هروی ٦٦٢
٥، « ترجمه پارسی خطبهٔ علی (ع)
٦، « گفتار افلاطون ٣٧٦
٧، « انوار حکمت معصومعلیشاه ٥٤٣
٨، « اداب استخارهٔ ذات الرقاع
٩، « شکیات نماز
١٠، لوایح جامی ٦٦٨

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

٨٦٧،١١ اربعین جامی
٨٦٧،١٢« گزارش منظوم پارسی چهل حدیث علی(ع)
٨٦٧،١٣« چشمهٔ زنجبیلی و کافوری جامی ٥٧١
٨٦٧،١٤« لوامع جامی ٦٦٧
٨٦٧،١٥« شرح بیتی ازمثنوی جامی ٦٢٠
٨٦٧،١٦« تفسیر لااله الاالله « ٥٥٥
٨٦٧،١٧« شرح حدیث عماء « ٦٢١
٨٦٧،١٨« طریق واجب درمعنی حضور جامی ٦٤٦
٨٦٧،١٩« شرح بیتی از دهلوی جامی ٦١٨
٨٦٧،٢٠« تحفهٔ شطاریه ٥٤٨
٨٦٨،١ انموذج العلوم دوانی ١٠١
٨٦٨،٢« حیرة الفضلاء خفری ٣٢
٨٦٨،٣« تلخیص المفتاح کاشانی ١٠٧٤
٨٦٨،٥-١ پاسخ و پرسش ٧٥٥ تا ٧٥٩
٨٧٠،١ جلوات ناصریهٔ سپاهانی ١٩٣
٨٧٠،٢« البحث علی التصوف ٥٦٢
٨٧٠،٣« اتصاف الماهیة شیرازی ٥٥
٨٧٠،٤« متشابهات قرآن شیرازی
٨٧٠،٥« حاشیه شواهد ربوبیه نوری ٢٣٢
٨٧١،١ شرح اداب البحث میبدی ٢٩٠
٨٧١،٢« گفتار کاشانی ٣٨٢
٨٧١،٣« سفارشنامهٔ سهروردی ٦١٠
٨٧١،٤« اقرب الطرق الی الله خیوقی ٥٣٧
٨٧١،٥« غوثیهٔ غزالی ٦٥٤
٨٧١،٦« نامهٔ حسینی ٦٩٢
٨٧١،٧« شرح خبر کمیل کاشانی ٦٢٨
٨٧١،٨ خلق اعمال شیرازی ٢٥٨
٨٧١،٩« حدیقهٔ هلالیهٔ بهائی
٨٧١،١٠« مختصر کتاب نفس ٤٩٩
٨٧١،١١« گفتار خواجهٔ طوسی درعصمت
٨٧١،١٢« پاسخ طوسی برومیان ١٤١
٨٧١،١٣« نیروزیه ابن سینا ٥١٠
٨٧١،١٤« تفسیر آیهٔ دخان ابن سینا ٥٥٣
٨٧١،١٥« پاسخ ابن سینا بمیبذی (هفتم) ١٢٢
٨٧١،١٦« قوای انسانی ابن سینا ٣٦١
٨٧١،١٧« عشق ابن سینا ٦٥٠
٨٧١،١٨« تحدید نفس کلی ابن سینا ١٥٥
٨٧١،١٩« نامه ابن سینا با بن زیلا ٤٧٠
٨٧١،٢٠« عروس ابن سینا ٣٢٩
٨٧١،٢١« نامهٔ طوسی با بهری ٤٧٤
٨٧١،٢٢« بقاء نفس طوسی ١٠٦
٨٧١،٢٣« شرح قصیده عینیه ٣٠٠
٨٧١،٢٤« تعریف اراده ابن سینا ١٦٥
٨٧١،٢٥« پاسخ طوسی دربارهٔ نیکوئی هستی ١٤٠
٨٧٣،١ حاشیهٔ حاشیه شرح تجرید کاشانی ٢٠٩
٨٧٣،٢« مرآة الازمان کاشانی ٤٣٤
٨٧٤،١ حاشیهٔ قندوسکی برشرح ا..
٨٧٤،٢« ردملامحمد طاهر شیرازی بر رسالهٔ تمازجمعهٔ ملاخلیل قزوینی
٨٧٤،٣« خطبهٔ شقشقیه ودیگر خطبه‌ها
٨٧٤،٤« شرح معلقات زوزنی
٨٧٤،٥« ابطال وحدت وجود گیلانی ٥٢٤
٨٧٤،٦« شرح حدیث عدم اشتراک ممنوی وجود

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

٨٧٤،٧ ردمحمدطاهرشیرازی برر سالهٔ حرمت نماز جمعهٔ ملاحسنعلی
٨،« اثبات واجب فسائی ٧٦
٨٧٥،١ اصطلاحات صوفیان کرمانی ٥٣٢
٢،« « شرح لمعات کرمانی ٦٤١
٨٧٦،١ اصالت وجود ٨٨
٢،« دیباچهٔ دیگر آن
٣،« نیایش حلاج ٧٠٠
٤،« اثبات واجب ابن سینا ٦٠
٥،« پاسخ ابن سینا بمیهنی (چهارم) ١١٥
٦،« « (پنجم و ششم) ١١٨
٧،« تعلیقات ابن سینا ١٧٠
٨،« دفع الغم من الموت ابن سینا ٨٨٦
٩،« البحث علی الذکر « ٥٦٣
١٠،« بقاء نفس طوسی ١٠٧
١١،« سلسلهٔ موجودات ٢٨٣
١٢،« رسالهٔ نخشبی ٦٠٨
١٣،« قیافه ٣٦٥
١٤،« رسالهٔ جفر ١١٧٩
١٥،« رسالهٔ کیمیا ١١٨٥
١٦،« رسالهٔ شیخ مفید ١١٨٨
٨٧٨،١ اعتقادات مفید ٧٣١
٧،« مناظره احسائی و هروی ٨٤٢
٨،« رسالهٔ کلامی ٧٨٥
٨٧٩،١ منهاج الکرامهٔ حلی ٨٤٨
٢،« خلاصه سبزواری ٧٨٠
٣،« اعتقادات ٧٤٢
٤،« « فخر المحققین ٧٣٤
٥،« المفید فی علم التجوید جمال بن عباس
٨٧٩،٦ اللمعة الحلیه فی معرفة النیة
٧،« اعتقادات صدوق ٧٢٧
٨٨٠،١ گفتار کاشانی ٣٧٨
٢،« الواحد لا یصدر عنه الا الواحد ٥١١
٨٨١،١ اقرب الطرق الی الله خیوقی ٥٣٨
٢،« پندنامه ٨٧٣
٣،« محاسبة النفس ابن طاوس ٩٠٩
٤،« تفسیر چهار تسبیح شهید یکم
٥،« ینبوع الحیوة کاشانی ٥١٧
٦،« نیایش علی (ع)
٧،« رؤیای ارسطو ٢٧٧
٨،« نیایش بنظم پارسی
٩،« اصطلاحات صوفیان ٥٣٣
١٠،« شرح خبر کمیل کاشانی ٦٢٩
١١،« خلق اعمال دوانی ٢٥٦
١٢،« مصباح الشریعه ٦٧٨
١٣،« نامهٔ غزالی ٦٩٥
٨٨٣،١ آداب مناظره ٤
٢،« اداب بحث ایجی ١
٣،« شرح اداب بحث تبریزی ٤٠
٤،« وضعیهٔ ایجی ٣٧
٥،« حاشیه شرح شمسیه ٢٣
٦،« حاشیه تهذیب المنطق دوانی ١٨
٨٨٤،١ تفسیر آیهٔ کرسی صدرای شیرازی
٢،« حاشیهٔ حاشیهٔ شیرازی بر شرح مختصر اصول
٣،« واردات قلبیهٔ شیرازی ٥١٣
٤،« سراج الهدی طبرسی ٧٩١
٥،« بدای گیلانی ٧٥٢
٨٨٥،١ کفایة القنوع ماردینی ١١٣٧

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

٨٨٥،٢ رسالهٔ طول وعرض نائلی ١٠٩٩
٣، « شرح آداب بحث شیروانی ٣٩
٤، « ٤١
٥، « اسطرلاب ١٠٤٢
٦، « کافیة الشناق قطب محلی ١٣٣
٨٨٦،١ شمائل ترمذی
٢، « روایع الکلم وبدایع الحکم ٢٧٢
٨٨٧،١ رسالهٔ کلامی ٧٨٧
٢، « مباحث فلسفی ٤٢٣
٣، « چگونگی دانائی خدای علوی ١٩٩
٤، « حدوث وقدم وسرمد علوی ٢٣٧
٨٨٨،١ بیست باب طوسی ١٠٥٧
٢، « پنجاه باب آملی ١٠٥٨
٣، « فصول اذان محمد سراب تنکابنی
٤، « توحید تنکابنی ١٧٩
٥، « شبهة المیزان تنکابنی ١١١١
٦، « حل شبههٔ جذر اصم خفری ٣٦
٧، « دیدن ماه رمضان پیش از نیمهٔ روز از تنکابنی
٨، « حجیت اجماع واخبار «
٩، « نماز جمعه «
٨٨٩،١ آب حیات کبیر استرابادی ٧١٨
٢، « منتخب نور العیون قمی ٨٤٧
٣، « منتخب التماثیل کرمانی
٤، « جواهر الاخبار « ٩٢٥
٨٩٠،٨ اصطلاحات صوفیان ٥٣٤
٩، « آغاز وانجام طوسی ٥٢٠
١٠، « اسرار الصلوة کرمانی ٥٢٨
١٦، « وجود گرگانی ٧٠٧

٨٩٠،١٧ محبت جامی ٦٧١
٨٩١،١ رضاعیه
٢، « فناء الموجودات خواجوئی ٨١٦
٨٩٢،١ البضاعة المزجیة تنکابنی ٩
٢، « معیار العقول ابن سینا ١١٥٢
٣، « نخبة البیان نراقی
٨٩٣،١ جعفریهٔ فقه کرکی
٢، « باب حاد بعشر حلی ٧٥٠
٣، « الفیهٔ شهید یکم
٤، « فقه نگارندهٔ معالم
٨٩٤،١ اوامع الاشراق دوانی ٩٠٥
٢، « اخلاق ناصری طوسی ٨٦٩
٣، « ترجمهٔ مکارم اخلاق ٨٧٩
٨٩٥،١ حدیقة المراد همدانی ١١٧٣
٢، « رسالهٔ کیمیا ١١٨٦
٨٩٧،١ فوز اصغر مشکویه ٣٥٤
٢، « اوائل التحریر حسینی
٣، « فصوص فارابی ٣٥٢
٤، « اثبات واجب دشتکی ٧٣
٥، « عرشیهٔ شیرازی ٣٢٥
٦، « اطیساق الذهب شرف الدین عبد المؤمن سفروی
٧، « ترجمهٔ اشارات ١٦١
٨، « درهٔ فاخرهٔ جامی ٢٦٠
٨٩٨،١ مجمع الغرائب
٢، « درمان جادوگرانه ٩٨٠
٨٩٩،١ کلام ٨٢٤
٢، « حسنیهٔ آملی ٧٧٧
٣، « فقه فارسی
٩٠٢،١ ازهار الریاض
٢، « النقایه

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

٩٠٢،٣ درة البحرين
٤، « اصطلاحات جدل و خلاف ٥
٥، « حدود ٣١
٦، « اسطرلاب ١٠٤٣
٩٠٣،١ من لايحضره التقويم كاشانى ١١٥٧
٢، « مصباح الشريعه ومفتاح الحقيقه
٣، « خراجية على بن عبدالعالى
٩٠٥ اجزاء محمولهٔ رستمدارى ٨٢
٩٢٦،١ الدر المنظوم من كلام المعصوم على بن محمد بن حسن بن شهيد دوم
٢، « اثبات وحدة الواجب گيلانى ٨٠
٣، « ياسخ همدانى برازى و ديران ١٥٢
٤، « بندى از لمحات سهروردى
٥، « حدوث عالم گيلانى ٢٣٦
٦، « وجود « ٧١٠
٧، « اثبات واجب خفرى ٦٦
٨، « « « « ٦٧
٩، « مرآة الحقائق دشتكى ٤٣٥
١٠، « اظهار الكمال گيلانى ٩٢
١١، « سخنان فلسفى « ٢٨٢
١٢، « وجود واجب « ٧١٣
١٣، « شرح اثبات عقل دوانى ٢٩٤
١٤، « حاشية اثبات عقل گيلانى ٢٠٢
١٥، « علم الله « ٣٤٣
٩٢٩،١ طب الائمه ١٠٠٣
٢، « ذهبيه ٩٨٦
٩٣٠ سيف الامة ترابى ٧٩٥
٩٣٩ كافى ميرزا عبدالغفار ١١٣٢
٩٤٠ رسالهٔ رمل ١٢٠٦

٩٤١،١ مصحف قراضى ١٢٤٢
٢، « رسالهٔ هرمس ١١٩٠
٦-٣، « رساله‌هاى ذوسموس ١١٩٢ تا ١١٩٥
٧، « رسالهٔ آغاثاذيمون ١١٧٦
٨، « كتاب اسطانس اكبر ١٢٢٠
٩، « رسالهٔ بيون برهمى ١١٧٧
١٠، « ارشاد طغرائى ١١٦٢
١١، « رسالة السر ١١٨٧
١٢، « رسالهٔ مشكوية رازى ١١٨٩
٩٤٢ طالعنامهٔ فتحعليشاه ١١٢٨
٩٤٣،١ قوافى ابن جنى
٢، « شرح ابيات الضوء
٣، « حاشية شرح فنارى ٢٤
٤، « حاشية بيتكارى ١٦
٥، « شرح ربع مجيب ١١٢٢
٦، « شرح اشكال التاسيس رومى ١١١٢
٩٤٤،١ حاشية فقيه بهائى
٢، « مناظره احسائى وهروى ٨٤٣
٣، « « ركن الدوله وصدوق ٨٤٥
٤، « اسلام ابى طالب ٧٢٤
٥، « انگشت‌شمارى ١٠٥٢
٦، « « ١٠٥٣
٧، « تسليم نماز ابومحمد بايزيدبن عنايت‌الله بسطامى
٨، « حرمت ذبيحهٔ اهل كتاب بهائى
٩، « تفسير « كلما القى فيها فوج » بهائى
١٠، « رضاع فارسى مجلسى بكم
١١، « وقت نمازهمان بسطامى
٢ ، « تحرير اكرطوسى ١٠٦٠

كتابخانه مركزى دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

٩٤٥ رساله درحروف ١١٨١
٩٤٦ سرالاسرار بلخی ١١٠٩
٩٤٧ حاشیهٔ شرح ملخص بیرجندی ١٠٨٩
٩٤٨ احکام‌الاعوام درغانی ١٠٣٠
٩٤٩،١ حاشیهٔ تحریر اصول اقلیدس ١٠٨٥
٢، « شرح اصول اقلیدس اهوازی ١١١٣
٣، « حاشیهٔ تحریر اصول اقلیدس گرگانی ١٠٨٦
٩٥٠،١ نمودار هرمس ١١٦١
٢، « منتخب زیج جدید گورگانی ١١٥٨
٣، « مختصری درقوت وضعف سیاره‌ها ١١٤٥
٤، « گفتار درسهام ١١٤٠
٥، « مختصری درموالید ونمودارها ١١٤٧
٦، « سعادت ونحوست درجات بروج ١٠٩٧
٧، « احکام تحویلات ١٠٣١
٨، « استخراج هلال رمضان ١٠٣٩
٩، « احکام قرانات ١٠٣٣
١٠، « مواضع نوابت ١١٥٩
١١، « اعمال موالید ١٠٤٨
٩٥١ جامع‌القرانات اناری ١٠٧٩
٩٥٢ رساله درحساب ١٠٩٦
٩٥٣ علم جمجمیه ٣٣٩
٩٥٤ اسطرلاب فارسی ١٠٤٤
٩٥٥ صحف ادریسیه ١٢١٣

٩٥٦ شرح خلاصهٔ بهائی از شیرازی ١١٢٠
٩٥٧،١ تلخیص‌المفتاح کاشانی ١٠٧٥
٢، « تشریح‌الافلاک بهائی ١٠٦٩
٣، « اوزان شرعی « ١٠٥٤
٤، « ارتفاع آفتاب ١٠٣٧
٥، « حاشیهٔ خلاصهٔ بهائی ١٠٨٧
٦، « جبرومقابله سیاهانی ١٠٨١
٧، « اعمال ضرب گیلانی ١٠٤٧
٩٥٩ هیئت قوشچی ١١٠٣
٩٦٠،١ اساس هرمس ١١٦٣
٢، « احکام انطاکی ١٠٢٩
٣، « طلسمات ١٢١٧
٩٦١ شرح بیست باب گنابادی ١١١٥
٩٦٣،١ ترجمهٔ طب‌الائمه شوشتری ٩٥٩
٢، « ترجمهٔ ذهبیهٔ شوشتری ٩٥٨
٩٧٧ صراط مستقیم بیاضی ٨١١
٩٩٤،١ اعتقادات صدوق ٧٢٨
٢، « خبرمتقیان‌علی(ع)
٣، « مناظرهٔ جباعی وسنی ٨٤٤
٤، « اعتقادات‌مجلسی ٧٢٨
٥، « لب‌الالباب محمدجعفراسترابادی در رجال
٦، « تحفة‌العابدین طباطبائی ٥٤٩
١٠١٣ انوارجلیهٔ زنوزی ٥٤١
١٠١٤،١ معینیه طوسی ١١٥٣
٢، « حل‌مشکلات‌معینیهٔ‌طوسی ١٠٩١
٣، « ارشاداسطرلاب‌شیرازی ١٠٣٨
١٠١٥،٥ اعتقادات (خزائن‌الایمان سدیدگرگانی ٧٣٩

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

۱۰۱۵،۶ اعتقادات ۷۴۰
۷، « نامهٔ شمس حسینی ۹۳۶
۸، « اعتقادات سدید گرگانی ۷۴۱
۱۰،« شرح خبر کمیل کاشانی ۶۳۰
۲۱،« رسالهٔ عرفانی ۵۷۹
۲۳،« طریق تربیة الاولاد دوانی ۹۰۰
۲۴،« حورائیه ۵۶۷
۳۰،« ذهبیه ۹۸۷
۳۲،« ده قاعدهٔ همدانی ۵۷۲
۳۳،« مالایسع المؤمن جهله ۸۳۶
۳۴،« حورائیهٔ چاچی ۵۶۶
۳۵،« تحفة الاخوان ۷۶۲
نامهٔ دوانی ۹۳۵
۴۲،« هادیة العوام ۸۵۵
۴۵،« وجود مطلق همدانی ۷۱۱
۴۶،« سفارشنامهٔ سهروردی ۶۱۱
۱۰۱۶ حاشیهٔ شفای سبزواری ۲۲۸
۱۰۱۷،۱ منیة المرید شهید دوم ۹۱۷
۲، « مسکن الفؤاد « ۹۱۴
۱۰۱۸،۱ امان الاخطار ابن طاوس
۲، « امامیه ۷۴۵
۱۰۲۰،۱ نهج المسترشدین حلی ۸۵۳
۱۰۲۱،۵ عدالت دوانی ۹۰۲
۶، « دیوان مظالم دوانی ۸۸۸
۱۱،« صیحه وصدا « ۶۴۵
۱۳،« اثبات تکلم ۷۲۰
۱۵،« امتناع الحکم علی الحرف دوانی ۶
۱۶،« امکان « « « شبانکاره‌ای ۷
۱۰۲۲،۱ مسائل مدنیات حلی
۲، « حج متمتع فخر المحققین
۳، « معراج السلامهٔ بحرانی ۴۴۵
۴، « التنبیه رازی
۵، « عیون الحکمهٔ رازی ۳۴۷
۶، « پرسش طوسی از جیلی ۱۵۳
۷، « اعتقادات « ۷۳۳
۸، « پاسخ « بیحرانی ۱۳۵
۹، « « « بقونوی ۱۴۳
۱۰،« قضا وقدر بصری ۳۵۸
۱۱،« حدود ابن سینا ۲۸
۱۲،« الرحمة فی اختلاف الامهٔ گرگانی ۵۷۶
۱۰۲۶،۱ زادالزائرین
۲، « پرسش و پاسخ درخداشناسی ۱۵۴
۱۰۳۰،۱ فصوص فارابی ۳۵۳
۲، « گفتار افلاطون ۴۷۱
۳، « تعلیقات رازی ۱۷۲
۴، « الکشف عن القرآت السبع قمی
۵، « گفتار افلاطون ۳۷۲
۶، « دعاوی تنبیهیه فارابی ۳۶۱
۷، « پاسخ ابن سینا بمیهنی (دهم) ۱۲۶
۸ « بیتهائی ازعطار
۹، « پاسخ شیرازی بطوسی ۱۳۱
۱۰،« « « بکاشانی ۱۳۲
۱۱،« « « بگیلانی ۱۳۳
۱۲،« طرح الکونین شیرازی ۳۲۲
۱۳،« نامهٔ تبریزی بهمدانی ۶۹۰

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

١٠٣٠،١٤ حدوث عالم شیرازی ٢٣٥
١٥،» مظاهر الهیه » ٤٤٠
١٦،» انوار قدسیه قمی ١٠٣
١٧،» نفحات الهیهٔ قمی ٤٩١
١٨،» اثبات واجب خفری ٦٩
١٩،» اسرار الصلوة قمی ٥٢٩
٢٠،» » » ٥٣٠
٢١،» معیارات العارفین ٦٨٠
٢٢،» تعلیقات اتولوجیای قمی ١٧٣
١٠٣١ شمس المرادطالقانی ١٢١٢
١٠٣٣،١ اقسام الحکمة طوسی ٩٦
٢، » باه ٩٤٧
٣، » چوبچینی محمدباقر ٩٦٩
٤، » خواص رازی ٩٧٥
٥، » شرح تجلی ذاتی خجندی ٦٣٥
٦، » ازعقل وجهل کافی
٧، » خبرخواب دیدن اولیا
٨، » ذهبیه ٩٨٨
٩، » حاشیهٔ حاشیهٔ شرح مطالع رومی ٢٢
١٠،» وجود گرگانی ٧٠٨
١١،» مدارج الکمال کاشانی ٤٣٣
١٢،» عیوب النفس سلمی ٦٥٣
١٣،» ینبوع الحیوة هرمس ٥١٨
١٤،» بستان المعرفهٔ حلاج ٥٤٤
١٠٣٥،١ معراج رازی ٤٤٤
٢، » صنوف الناس فی دار البقاء ٦٤٤
٣، » وحدة الوجود تنکابنی ٧١٦
٤، » وجود الوجود جامی ٧١٤
٥، » اخلاق ٨٦٨

١٠٣٥،٦ نبوت ابن سینا ٤٩٠
٧، » تفسیر اخلاص طوسی
٨، » علم اکتسابی » ٣٣٨
٩، » نامهٔ طوسی بابهری ٤٧٥
١٠،» حدوث اجسام ٢٣٤
١١،» عبرة الفضلاء خفری ٤٦
علم دم ووهم ١١٨٤
١٢،» طواسین حلاج ٦٤٧
١٣،» نامهٔ رازی بسرخسی ٩٣٣
١٤،» سفارشنامهٔ رازی ٧٩٤
١٥،» ترانهٔ زرین ٥٥٢
١٦،» پندغزالی ٥٤٧
١٧،» پند فرزانه پسر ٨٧٢
١٨،» حی بن یقظان منظوم ٢٥٤
١٩،» نامهٔ عرفانی ٦٩٣
٢٠،» پاسخ بدبیران قزوینی ١١
٢١،» مختصر کتاب نفس ٤٩٤
٢٢،» سیب نامه ٢٨٨
٢٣،» عشق ٦٥٢
٢٤،» گفتار افلاطون ٣٧٣
٢٥،» داستان خوارزم رفتن رازی ازسروری ٩٢٦
٢٦،» پاسخ طوسی بکیشی ١٤٤
٢٧،» ینبوع الحیوة هرمس ٥١٩
٢٨،» نامهٔ اندلسی برازی ٦٨٧
٢٩،» پندی از نهایة الاقدام شهرستانی
٣٠،» حاشیهٔ ابوعلی محمد بغدادی ٢٠١
٣١،» نامهٔ ابن سینا بکاشانی ٤٧١
٣٢،» انگشت شماری یزدی ١٠٥٠
٣٣،» شرح خبر کمیل کاشانی ٦٣١

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

١٠٣٥،٣٤ شرح خبر کمیل ٦٣٣
« ،٣٥ گفتار درپارهٔ لام الف ٦٦٠
« ،٣٦ « ٦٦١
« ،٣٧ رسالهٔ فلسفی گرگانی ٢٦٨
« ،٣٨ نیایش همدانی ٧٠٦
« ،٣٩ نامهٔ بهائی بهمدانی ٦٨٩
« ،٤٠ وجود گرگانی ٧٠٩
« ،٤١ پاس انفاس جامی ٥٤٦
« ،٤٢ شرح کنت کنزا اندلسی ٦٤٠
« ،٤٣ حدود ابن‌سینا ٢٩
« ،٤٤ حکمت عرشی « ٢٤٢
« ،٤٥ پاسخ ابن‌سینا بمیهنی (چهارم) ١١٦
« ،٤٦ اثبات الواجب ابن‌سینا ٥٩
« ،٤٧ صحیفه در تجرد نفس ٣١٦
« ،٤٨ نامهٔ جالینوس ومسیح ٤٧٢
« ،٤٩ نامهٔ میبدی بمیر عبدالوهاب ٤٧٦
« ،٥٠ ترجمهٔ ذهبیه ٩٥٧
« ،٥١ مفرح یاقوتی ١٠١٩
١٠٣٥ ص ٢٧١ نیایش ابن‌سینا ٧٠٥
« ص ٣١٦ المفیدالمستفید کاشانی ٤٤٩
« ص ٤٣٦ اثبات واجب دوانی ٦٥
١٠٣٦،١ اثبات واجب تبریزی ٥٢٥
« ،٢ شرح خبر کمیل حلی ٦٢٤
« ،٣ « تنزی ٦٢٦
« ،٧ ره انجام‌نامهٔ کاشانی ٢٨٠
« ،٨ جاودان‌نامه « ١٨٧
« ،٩ مدارج کمال « ٤٣٢
« ،١٠ سازوپیرایهٔ شاهان کاشانی ٨٩٤
« ،١١ اخلاق ٨٦٧
١٠٣٧،١ پاسخ ابن سینا به پرسش ١٠٩
« ،٢ « پندی ازحدود ابن‌سینا
« ،٣ « اثبات‌النبوه « ص ١١٢
« ،٤ « پاسخ گرگانی باسکندر ١٥١
« ،٥ « انفساخ‌الصور بعدالموت ابن‌سینا ١٠٠
« ،٦ « مباحثات ابن‌سینا ٤٢٢
« ،٧ « معاد « ٤٤٢
١٠٣٨،١ نزهة‌الارواح امیرحسینی ٦٩٧
« ،٢ « گفتگوی بصری با شمعون ٨٣٣
« ،٣ « نفس ٥٠٥
« ،٤ « راحلهٔ توفیق ٢٦٤
« ،٥ « اثبات واجب خفری ٧٠
« ،٦ « بدیع پارسی
« ،٧ « پاسخ فندرسکی بکاشانی ١٤٧
« ،٨ « روانشناسی وخداشناسی ٢٧١
« ،٩ « اقرب‌الطرق الی‌الله خیوقی ٥٣٩
« ،١٠ روح ٢٧٣
« ،١١ شرح خبر کمیل میبدی ٦٣٢
« ،١٢ شانه بینی ١٠٢٨
« ،١٣ کف بینی
« ،١٤ گفتار افلاطون ٣٧٧
« ،١٥ ترجمهٔ گزیدهٔ نزهة شهرزوری ٩٢٤
« ،١٦ علم واجب داماد ٣٤٤
« ،١٧ دفع‌الغم من‌الموت ابن‌سینا ٨٨٧

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

١٠٣٨،١٨ ماهیة الحزن ابن سینا ٩٠٦
١٩، « اللئالی کاشانی ٤١٧
١٠٣٨ گ ٦٦ و ٦٧ رسالهٔ تجلی سلطان محمد ٥٧٧
« گ ٩٦ الف حوراتیه ٥٦٨
١٠٤٠ اسطرلاب س ١٠٤١
١٠٤١ قطب نما ش ١٠٥٠
١٠٤٢ تخته رمل س ١٠٤٧
١٠٤٣ کرهٔ آسمانی س ١٠٥٢
١٠٤٥،١-٦ المویس فی الاحکام شیخ مفید - مائة کلمة علی - حدیث - مسائل عبدالله بن سلام علی - تفسیر عسکری - خبر مولد علی
١٠٤٥،٧ رجعت ٧٨٢
٨-٩، « زیارت رضا - فوائد
١٠، « تعبیر رویاء ابن سینا ١٦٣
١٠٤٦،١ رسالهٔ عرفانی ٥٧٨
٢، « جام جهان نمای دشتکی ١٨٢
٣، « نامهٔ طوسی بیحرانی ٨٥٠
٤، « مختصر کتاب نفس ٤٩٥
٥، « عیون المسائل فارابی ٣٤٩
٦، « حرکت قندرسکی ٢٣٩
٧، « پاسخ قندرسکی بکاشانی ١٤٨
٨، « صناعیه « ٣١٨
١٢-٩، « تفسیر
١٣، « رسالهٔ نصیریهٔ طوسی ٨٩١
١٥-١٤، ١٠٤٦ تفسیر
١٦، ١٠٤٦ آغاز و انجام طوسی ٥٢١
١٧، « ایزدشناخت سهروردی یا همدانی ١٠٤
١٨، « ینبوع الحیوة کاشانی ٥١٦

١٩، ١٠٤٦ شرح بیتی از حافظ دوانی ٦١٧
٢٠، « مبدء و معاد ابن سینا ٤٢٦
٢١، « مراتب ادراك مغربی ٦٧٤
٢٢، « نیایش ابن سینا ٧٠١
٢٣، « ترجمهٔ آن از خیام
٢٤، « تفسیر اخلاص طوسی
٢٥، « تهلیلیه
٢٦، « شرح رباعیهای دوانی ٦٣٤
٢٧، « زوراء دوانی ٢٨١
٢٨، « شرح زوراء دوانی ٢٩٨
٢٩، « « ٢٩٩
٣٠، « تحصین ابن فهد ٨٧٦
٣١، « شرح طوالع میبدی ٨٠٦
٣٢، « جاودان نامهٔ کاشانی ١٨٨
٣٣، « شفاء عاجل صدر ١٠٠٢
٣٤، « سکنجبین ابن سینا ٩٩٠
٣٥، « هندباء « ١٠٢٦
٣٦، « جودیه « ٩٦٨
٣٧، « تب ٩٥١
٣٨، « انوار جلالیه سیوری ٧٤٧
٣٩، « حفظ الصحة جبرئیل بختیشوع ٩٧٣
٤٠، « هفت علت باز ماندن از آبستنی ١٠٢٤
٤١، « نفی و اثبات طوسی ٥٠٦
٤٤، « توحید مفضل ١٨٠
١٠٤٧ شرح حکمة الاشراق شیرازی ٦٢٣
١٠٥٣ محجة بیضاء کاشانی (یکم) ٩١٠
١٠٥٤ « (سوم) ٩١١
١٠٦٣،١ تحریر مفروضات طوسی ١٠٦٤

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

١٠٦٣،٢ تربیع دائرهٔ ابن‌هیثم ١٠٦٦
٣، « تحریر کرهٔ متحرک طوسی ١٠٦٢
٤، « « طلوع و غروب « ١٠٦١
١٠٦٥ اثبات امامت ٧١٩
١٠٧٢ اغراض السیاسة سمرقندی ٨٧٠
١٠٧٤،١ جوهریة النفس ابن‌سینا ١٩٨
٢، « اضحویه « ٩١
٣، « نفس « ٥٠٣
٤، « رگشناسی « ٩٨٩
٥، « اثبات واجب خفری ٦٨
٦، « وحدة الوجود « ٧١٥
٧، « طیر ابن‌سینا ٣٢٣
٨، « قوای طبیعی ابوالفرج ٣٦٤
٩، « ابطال حجج ابن‌سینا ٥٣
١٠،« دستور طبی « ٩٨٢
١١،« هندباء « ١٠٢٧
١٢،« ادویهٔ قلبیه « ٩٤٢
١٣،« تدارك انواع الخطاء ابن‌سینا ٩٥٤
١٤،« استضاءة الجو ابن‌سینا ٧٤
١٥،« حی بن یقظان « ٢٥٣
١٦،« اخلاق « ٨٦٥
١٧،« تفسیر حی بن یقظان ابن زیلا ١٧٤
١٨،« دلالة التوراة علی نبوة النبی ٧٨١
١٠٧٦ اسطرلاب ص ١٠٤٤
١٠٧٧ شاخص ص ١٠٤٨
١٠٧٨ شطرنج العرفا ص ١٠٥٠
١٠٧٩،١ پاسخ طوسی بدبیران قزوینی ١٣٧
٢، « « ١٣٩
٣، « گفتار طوسی دربارهٔ سخن ابن میمون دربارهٔ جالینوس
٤، ١٠٧٩ پاسخ طوسی بشمس الاسلام ٤٢
٥، « پاسخ ابن‌سینا بمیهنی (یازدهم) ١٢٨
٦، « نضج الاخلاط طوسی ١٠٢٣
٧، « پاسخ طوسی دربارهٔ تنفس ١٣٨
٨، « « « قزوینی ٩٥٠
٩، « ملائکهٔ ابن‌سینا ٤٦٧
١٠،« عقل طوسی ٣٣٦
١١،« ضرورة الموت طوسی ٣١٩
١٢،« علل و معلولات « ٣٣٧
١٣،« رخش سهروردی
١٤،« کلیة التصوف سهروردی ٦٥٨
١٥،« سیر و سلوك طوسی ٢٨٩
١٦،« اسرار الصلوة ابن‌سینا ٥٢٦
١٧،« علم الله « ٣٤٠
١٨،« چند خبر و نامهٔ وطواط بقطان
١٩،« اثبات الواجب طوسی ٦٢
٢٠،« خبری در برتری علی از محمد ناصر بن حمزهٔ علوی رازی
٢١،« مایال ارسطو ٤٢١
٢٢،« اخلاق ابن‌سینا ٨٦٦
٢٣،« نامهٔ مراغی بطوسی ٩٣٧
٢٤،« عشق ابن سینا ٦٥١
٢٥،« حدود « ٣٠
٢٦،« اثبات النبوه ابن‌سینا ٥٨
٢٧،« هندباء « ١٠٢٨
٢٨،« سکنجبین « ٩٩١
٢٩،« پاسخ عاملی بطوسی ١٤٥
٣٠،« انگشت‌شماری یمنی ١٠٥١

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

١٠٧٩،٣١ اسرار الاطباء گیلانی ٩٤٣
،٣٢« درمان بواسیر « ٩٧٨
،٣٣« حدیث قصار بترتیب تهجی
،٣٤« اثبات واجب ٧٨
،٣٥« نامهٔ جالینوس ومسیح ٤٧٣
،٣٦« سفارشنامهٔ داماد ٩٢٩
١٠٨٠،١-٧ گفتارهای موسوی ٧٢٦-٧٣٢
،٨ « اعتقادات صدوق ٧٢٩
،٩ « افضلیته الائمهٔ حلی ٧٤٣
،١٠ « مناظرهٔ مامون ٨٤٦
،١١ « اثبات حدیث من کنت مولاه ٧٢١
،١٢ « میاه رازی ١٠٢٢
،١٣ « العروهٔ سمنانی ٦٤٨
١٠٨١ شرح فصوص الحکم پارسا ٦٣٨
١٠٨٢ غایة الادراک ابهری ١١٣٠
١٠٨٣ مصباح جلد کبی ١٢٤١
١٠٨٤،١ روضة القلوب طوسی ٢٧٤
،٢ « تحفهٔ « ١٥٧
١٠٨٥،١ اعتقادات صدوق ٧٣٠
،٢ « سعدیه حلی ٧٩٣
،٣ « منهاج الکرامهٔ حلی ٨٤٩
١٠٨٦ الکلام والرؤیة ٨٢٥
١٠٨٧،١ گفتار در اکسیر وحجر ١٢٢٥
،٢ « صنعت الهیهٔ اموی ١٢١٥
،٣ « گفتار در اکسیر وحجر ١٢٢٦
،٤ « رسالهٔ هرمس ١١٩٠
،٥ « گفتار در اکسیر وحجر ١٢٢٧
،٦ « « ١٢٢٨
،٧ « نسخهٔ جاماسب ١٢٤٤
١٠٨٧،٨ مرآت العجائب ١٢٣٨
،٩ « البحریة ١١٦٧
،١٠« گفتار در اکسیر وحجر ١٢٢٩
،١١« صنعت الهی ١٢١٤
،١٢« الشمس هرمس ١٢١١
،١٣« نگارش کیمیائی رازی ١٢٧٩
،١٤« « ١٢٧٦
،١٥« گفتار در اکسیر وحجر ١٢٣٠
،١٦« الشجرة هرمس ١٢١٠
،١٧« گفتار الحاکم بالله ١٢٢٢
،١٨« منافع حجر جلد کبی ١٢٤٣
،١٩« نگارش کیمیائی رازی ١٢٧٧
،٢٠« « جابر ١٢٧٢
،٢١« « « ١٢٧٣
،٢٢« گفتار مجریطی ١٢٢٤
،٢٣« « الحاکم بالله ١٢٢٣
،٢٤« فتوحات غیبیه ١٢١٩
١٠٨٧،٢٥-٢٧ گفتار در اکسیر وحجر ١٢٣١-١٢٣٣
،٢٨ « گفتگوی جاماسب واردشیر ١٢٣٦
،٢٩ « رمز الحکما ١٢٠٧
،٣٠ « برهان جلد کبی ١١٦٨
،٣١ « متفرقات حکما ١٢٣٧
،٣٢ « مسائل خالد ١٢٣٩
،٣٣ « گفتار در اکسیر و حجر ١٢٣٤
،٣٤ « « ١٢٣٥
،٣٥ « خواص حروف ١١٧٤
،٣٦ « نگارش جابر ١٢٧٤
،٣٧ « « کیمیای رازی ١٢٧٨
،٣٨ « « جابر ١٢٧٥

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

١٠٨٨،١ نفی الحیز والجهة رازی ٨٥١
٢، « ترجمهٔ فصول گرگانی ٧٦٨
٣، « سلسلهٔ موجودات ابن سینا ٢٤١
٤، « وجیزه ٢٦٩
٥، « نهایة البیان قیصری ٦٩٩
٦، « اثبات الواجب شیخ طوسی ٦١
٧، « عروس ابن سینا ٣٣٠
٨، « اثبات وحدة الواجب گیلانی ٨١
٩، « منتخبات انوار الشریعة آملی ٦٨٦
١٠، « وجود مطلق همدانی ٧١٢
١١، « اعتقادات بهائی ٧٣٦
١٢، « مقولات عشر طوسی ٥٠
١٣، « مختصر کتاب نفس ٤٩٦
١٤، « نسبت مؤلفه ١١٦٠
١٥، « رساله درعلم دم و وهم ١١٨٣
١٦، « شرح بیتی از گلشن رازدوانی ٦١٩

١٠٨٩،١ فرهنك منظوم تازی بپارسی
٢، « نفس ابن سینا ٥٠٤
٣، « حقایق کرمانی ٥٦٤
٤، « مجموعهٔ لطایف کرمانی ٦٧٠
٥، « عین الحیوة بهائی
٦، « ذکر اسباب الرعد ابن سینا ٢٦٣
٧، « فیض الهی « ٣٥٦
٨، « قوای انسانی « ٣٦٢
١٠-١٠٨٩،٩ تفسیر اخلاص وفلق ابن سینا
١١، « اسرار الصلوة ابن سینا ٥٢٧
١٠٩٠ عرش التقدیس داماد ٣٢٤
١٠٩١ قراضهٔ طبیعیات ابن سینا ٣٥٧
١٠٩٢ منهاج النجاه کاشانی ٩١٦
١٠٩٣،١ قانونچهٔ چغمینی ١٠١١
٢، « حدود الامراض کاشانی ٩٧٢
١٠٩٤ معینیهٔ طوسی ١١٥٤

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

بازپسین سخن

دربارهٔ پاره‌ای از کتابها و نسخه‌ها که در دو بخش
ایندفتر شناسانده شده است

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

ص بیست و چهار س آخر :

دانشمند چهارسوقی محمدهاشم فرزند میرزین‌العابدین موسوی خوانساری‌سپاهانی (۱۲۳۵-۱۳۱۸) «رسالة فی تحقیق حال الکتاب المعروف بالفقه الرضوی» دارد در سه‌مقام وروشن ساخت که این «فقه» از امام‌رضا(ع) نیست‌وتاریخچهٔ پیداشدن این کتاب‌وسخنان دانشمندان دربارهٔ آن ازاین رساله بخوبی بدست میآید (چاپ سنگی ایران در۳۳ص در مجموعه‌ای دارای چندین رساله اصولی وفقهی‌ورجالی هموبا مبانی‌الاصول او-سرگذشت چهارسوقی‌دردیباچهٔ همین‌چاپ بخامهٔ‌خود اوهست- نیز بنگرید به‌ج۱ص۳٤۱ریحانة‌الادب)

ص۱۸ سطر آخر حاشیه :

برای گفتارفرفوریوس نیز بنگرید بترجمهٔ تازی ارغنون چاپ بدوی ج۳ص ۱۰۲۱ منطق ارسطو .

ص ۳۱ :

این پرسش و پاسخ میهنی واین‌سینارا ازروی‌نسخهٔ این کتابخانه دردفتر دوم‌فرهنگ ایران‌زمین در۱۳۳۲خ چاپ‌نموده ودیباچه‌ای نیزدرتاریخ‌پیدائی شك دور درشکل‌نخستین وبرخورد و گفتگوی آندو دانشمند برآن افزودم . ملامحمدبن‌سلیمان تنکابنی(۱۳۰۲) درمصباح‌العلما (چاپ۱۳۱۳ ایران ص۱۹۱ و۲۲۸) ازاین‌نامه وپاسخ وپرسش یاد نمود و درآنجا دارد که ملاخلیل‌بن غازی قزوینی (۱۰۸۹) نیرشکل نخستین را دوری وغیرمنتج می‌پنداشت وسخن‌اورا دانشمندان سپاهان شنیده وازاو نکوهش کردند. اوبدانجارهسپار شده‌تابا آقاحسین‌خوانساری(۱۰۹۹ه) که ازوی‌خرده گرفت گفتگو کند. بمدرسهٔ‌خوانساری رفته وبملا میرزای شیروانی (۱۰۹۸ه) محمدبن حسن‌شاگردش برخورد. شیروانی‌همینکه دریافت اوچنین‌سخنی‌دارد ازاو دلیل‌خواست. قزوینی گفت چون این‌شکل دوری است‌پس باطل و تباه خواهدبود. شیروانی گفت همین‌خود شکل نخستین است که آنرا نمیپذیری. قزوینی چون سخن‌خویش‌را نادرست بدید درنگی نکردوپیش ازاینکه دانشمندخوانساری را ببیند بردراز گوش خود سوار شد وروبسوی قزوین نهاد .

ص ۳۴ :

محمداسعدطلس درفهرست‌خطی‌های اداره اوقاف بغدادچاپ مطبعة‌العانی‌همانجادر $\frac{۱۳۷۲}{۱۹۵۳}$ بنام «الکشاف عن مخطوطات خزائن کتب‌الاوقاف» ش ۱۵۲٤ ص۱۱۰ نسخه‌ای ازهمین تلخیص ابن‌رشد را درشمار کتابهای کلامی شناسانده وندانست از کیست و گفت که

مانا ازخواجهٔ طوسی باشد؛

ص ۴۱ :

درباره «حدود» ارسطو باآنچه درص۳۳۵همین فهرست برای «مابال» گفته شده بنگرید

ص ۵۱ س ۵ :

جامی دررسالهٔ وجودالوجود بود طبیعت کلی را درچند جای وبچندگونه روامیدارد (ص۵۱۷اینفهرست) ولی میرزا محمد رستمداری دررسالهٔ اجزاء محموله این را نمی‌پذیرد (ص۱۳۹).صدرای شیرازی درص۵۰رساله حدوث عالم میگوید که شیخ دررسالهٔ جداگانه‌ای بود کلی طبیعی را ناروادانست پیدااستکه ازآن همین رسالهٔ مارامیخواهد(ص۲۴۶همین فهرست) چه او درالحکمة المتعالیه فی الاسفارالاربعه میگوید: «وللشیخ الرئیس رسالة مفردة فی هذا الباب شنع فیها کثیرا علی رجل غریز المحاسن کثیرالسن قدصادفه بمدینة همدان...»(ص۶۷ اسفار) پیدا استکه سبزواری درمنظومه(ص۲۲) ازاو گرفت. نیز بنگرید به: مباحث مشرقی رازی(۱:۱۱۰) که میگوید اگدمطلق نباشد مقیدهم نخواهدبود آنگاه به شرط لاولابشرط پاسخ میدهد (نیز۱: ۴۴۸ همین مباحث) همچنین بآغاز مرحله۴جلد یکم اسفارشیرازی که درآن ازبود کلی گفتگو میکند.

این رساله را دردفتر یکم فرهنگ ایران زمین ازروی دونسخهٔ سپهسالار ونسخهٔ ش ۴۶۹۴ ملی‌ملک تهران ونسخهٔ اینکنابخانه (فروردین ۱۳۳۲خ) بچاپ رسانده‌ام.

ص ۵۹ س ۹ :

طلس درش۱ ۲۸۰ ص۲۰۳ میگوید که گزارش کمال‌الدین مسعودبن‌حسین مسعودی ۹۰۵ه بچاپ رسید.

ص ۶۰ س ۱۶ :

طلس از گزارش محمد صادق بن عبدالرحیم ارزنجانی برآداب البحث وبنام حسینیه یاد نمود وآغازآن جزاین یکی است (ش۲۸۰۵ ص۲۰۳).

ص ۶۵ س ۱۳ :

بنوشتهٔ طلس (ش۲۹۰۴ و۳/۳۵۰۵ ص۲۰۸و۳۲۲) گزارش کاتبی برایساغوجی ابهری بچاپ رسید.

ص ۶۷ س ۱۸ :

نسخه‌ای از مقولات عشر خواجه درجنگ ش ۲۹۱۱ص ۸۴–۸۸ سپهسالار هست

ص ۹۱ س ۱ (نیزص۳۲۳ س۴) :

تلخیص نوامیس افلاطون ازفارابی را F.Gabrieli بنام :

«Compendium Legum Platonis» با ترجمهٔ لاتینی خود او در Carpus Platonicum Medii Aevi :Plato Arabus Vol .III

در XIV+٣٧+٤٦ (متن تازی) صفحه درلندن (Warburg institut) بسال ١٩٥٢ چاپ کرد.

و.منتگمری وات W.Montgomery Watt در ص١٦٠ «Journal of the Royal Asiatic Society» بخش٣و٤ سال١٩٥٣ دربارهٔ آن چنین مینویسد که این گزیدهٔ فارابی از آثین پلاتون ازروی تنها نسخهٔ لیدن بچاپ رسید و گذشته ازترجمهٔ خوبی که استاد گابریلی بلاتینی از آن کرده است در کنار آن بمتن یونانی نیز باز گردانده شده. فهرست یونانی بتازی و تازی بیونانی هم در آن هست. گابریلی درديباچهٔ آن میگوید که پلاتون بیشتر رمزمینویسد و گاهی هم که روشن مینگارد باز گزارش سخنان او دشوار خواهد بود. فارابی آنرا دفتر بدفتر گزین نموده وهمان نه دفتر نخستین آن در گزیده او دیده میشود. مانا سه دفتر بازپسین را دردست نداشت ودر آن نه دفتر هم باید کمی و کاستی ها بوده باشد. فارابی گرچه از بسیاری از اندیشه های پلاتون در گذشت و پاره ایرا هم دیگر گونه گزارش نمود. باز بسیاری از سخنان اورا بخوبی دریافت که شگفت انگیز است. این گزیده گرچه در دریافت اندیشه پلاتونی بما کمکی نخواهد بود مگر اینکه با آن بدینجا خواهیم رسید که دانشمندان تازی نویس تاچه اندازه از اندیشه و پندار یونانی آگاه بودند وهمین گزیده خود دراین باره بما آگاهی فراوان خواهد داد.

ص١٠٠ س٢١ :

نسخه ای از گزارش پارسی استزابادی بر فصوص فارابی در جنگ ش ٢٩١٢ سپهسالار هست.

ص١٠٧ س١ :

این کاشی گویا همان نویسندهٔ نسخه ایست از سر گذشت شیخ رئیس در ١٥ ج٢ سال ٧٥٤ که بچاپ رسید (ص٧٠٨ همین فهرست).

ص ١١٣ :

نسخه ای از اثبات النبوة در دفترش ١٠٣٧/٣ همین کتابخانه هست و بخط نستعلیق تاریخ ع٢ سال١٠٧١ (در نسخه١٧١) گ٢١٤الف-٢٠٨الف.

ص١١٣ :

دو نسخه از اثبات واجب شیخ رئیس درجنگ ش١٢١٦ سپهسالار هست یکی بنام سلسلة الفلاسفه درص١٢ واندکی کمتر از نسخهٔ ما دیگری بنام فردوس درس ٩٧ - ٩٩ و براپر با نسخهٔ ما.

ص ١٤٣ :

طلس درش٢٨٩٧ص٢٠٧ از گزارش ابن کمونه براشارات ودر ش٢٨١٥ ص٢٠٤ از گزارش محمدشفیع بن عبدالرشید حسنی در١٠٧٧ بر آن بنام بشارات الاشارات یاد کرد

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

درش۱۰سال ۸تاریخ دی۱۳۳۱خ ص٦١١ مجلهٔ مهر آقای احمد سهیلی گفتاری دربارهٔ مترجم‌اشارات‌چاپ تهران۱۳۱٦دارد که درنسخهٔ تاریخ۱۰۸۲آن نوشته استکه این‌ترجمه ازعبدالسلام‌بن احمد کازرونی فقیه ادیب ه ذیحجهٔ ٦٢٦ میباشد که درشدالازار یادگردیده.

ص۱۵۳ س۱۵:

طلس درش۱۵۰٤ص۱۰۸ نسخه‌ای ازاقق مبین‌را بنام «الحکمة» ازمحمدبن محمد باقر داماد شناسانده وندانست که نام‌آن چیست وآغاز نسخه اومانند نسخهٔ بوهار میباشد

ص۱۵۵س۱۷ :

نام درست اسطاث Eustathios است .

ص۱٦۱ س۳۰:

رساله‌نفس طوسی‌رامیرزا سیدفرج‌الله بن‌هاشم‌حسینی نگارندهٔ تاریخ‌الوزرا(چنانکه دردیباچه دارد) بسال۱۲۹٦ برای ناصرالدین شاه باافزودن مقدمه‌ای بپارسی کرد وآن‌با گزارش پارسی عهد علی بمالك اشتر بنام‌تحفهٔ سلیمانیه که ماجدبن محمدحسینی بحرانی درشصت مقاله برای شاه‌سلیمان نوشته وپند ارسطو باسکندررا درپایان آن آورد بچاپ رسید .

(چاپ سنگی ص۳۰٤بغلی خط نستعلیق میرزاآقا کمره‌ئی بفرمایش حـاج میرمحمد صادق درایران بسال۱۳۰۱ تحفه ص۲-۲٦٤ ترجمه نفس ص۲٦۵-۳۰٤) .

ص۱٦۲س۱۵ :

اسعد میهنی شاگرد لوکری که یکی ازچهار بزرگ خاوران (ابوعلی ، ابوسعید، انوری ابیوردی، اسعد میهنی) میباشد باابوحامد غزالی نزد محمدبن ملکشاه گفتگو کرده است ودانشمندان خراسان بمیهنی کمك مینمودند .

لوکری قصیدهٔ اسرارالحکمه وگزارشی برآن هردو بپارسی دارد که خود آنـرا چنین‌نامیده‌ودرآن به«بیان‌الحق» بازگشت داده‌است. این‌قصیده درپنج بخش‌است(منطق طبیعی ـ ریاضی ـ الهی ـ اخلاق) وبساخت پرسش وپاسخ ودر پایان آن میبارد کـه بناشایستگانش ندهند .

اینست پاره‌ای ازآن :

ایا شنیده قیاس وشناخته برهان	گرفته یادمقالات منطق یونان
سئوال دارم چندین جواب باید کرد	اگرغوامض‌منطق‌تراشده‌است آسان
قیاس رازچه‌معنی نهاده‌اند اشکال	بشکل‌وصورت‌اوراچه نسبت‌است‌ونشان

لوکری در موسیقی آن میگوید که خیاگری درهمه‌جـا وهمه گاه یکنواخت خوش نخواهد ساخت سپس میگوید که فارابی در«موسیقی» نوشته :

«شاهرود را ابوحفص حکیم بن احوص سمرقندی سغدی وارودی در سال ۳۰۶ ساخته وهمه آنرا پسندیدند و کسی پس ازاو نمی توانست آن افزاررا بکاربرد.»

(بنگرید به: المعجم فی معائیر اشعار العجم شمس قیس رازی آغاز سدهٔ هفتم چاپ تهران در ۱۳۱٤ خ ص ۱۵۰ ـ گفتار آقای عبدالعظیم قریب دربارهٔ همین قصیدهٔ او کری در آموزش وپرورش ش ۸ و ۹ سال ۱۰ تاریخ آبان و آذر ۱۳۱۹ خ ص ۲٤ ـ ۳۱ ـ نیز ص ۲۰٦ همین فهرست).

ص ۱٦۲ س ۲۳ :

طوسی در رسالهٔ «ربط الحادث بالقدیم» ازاستاد خود امام سعید فریدالدین محمد نیشابوری یاد نمود (ص ۲٦٤ همین فهرست).

ص ۱۷۱ س ۱۵ :

نسخه‌ای از پاسخ دوم شیخ بیهقی در نسخهٔ ش $\frac{۱۲۱٦}{۲۷-۲۳}$ سپهسالار هست.

ص ۱۷۲ س ۹ :

نسخه‌ای از پاسخ ٤ شیخ بیهقی درهمان شمارهٔ سپهسالار ص ۱۲۳ ـ ۱۲۵ و در ش ۲۹۱۲ آنجا هست.

ص ۱۷۳ س آخر :

نسخه‌ای از پاسخ ٦ بیهقی در نسخه ش ۸۷٦ اینکتابخانهٔ مادرگ ۵۲ بخط شکسته نستعلیق دردنبال ش ٦ آن هست.

ص ۱۷۵ س ۳۱ :

قنواتی در ش ۲۲۵ نیز نسخه‌ای از پاسخ دهم شیخ بیهقی را شناسانده.

ص ۱۸۰ س ۱۰ :

برای همین پاسخ بنگرید بصفحه ٦۳٤.

ص ۱۸۴ س ۱ :

برای همین پرسش وپاسخ بنگرید به ش ۵۹۰ طوس

ص ۱۹۰ س ۱۰ :

برای آغاز وانجام این پاسخ غزالی بنگرید به ص ٤۹٤

ص ۲۱٦ : (ثئولوجیا)

ابن ربن طبری درفردوس الحکمة ص ٦ پس ازاینکه بندی ازآغاز برهان ارسطو را آورده بندی دیگر « اول الفکرة آخر العمل وآخر العمل اول الفکرة » که درآغاز «ثئولوجیا» دیده میشود آورده واز «فیلسوف» دانست مانا ازآن ارسطورامیخواهد پس میتوانگفت که طبری نیز ثئولوجیا را ازارسطو میدانست.

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

ص ۲۲۰:

بابا افضل کاشانی چنانکه از گفتارش در جنگ شماره ۲۹۱۲ سپهسالار (ص ۳۳٤ همین فهرست) واز نامه او بصاحب مجدالدین محمد (ص ۳۸۵ ش ۵) برمیآید دست کم شصت سال در اینجهان بزیست و از پاسخ او بهراسکانی برمیآید که پس از نگارش آن در عرق درگذشت (ص ۱۹۲).

سید حیدر آملی در جامع الاسرار وقطب الدین نیریزی درحکمة علویه ازاو یاد نموده وستودند (ص ٤۲۵ و ۳٤۲ و ٤۳۱ و ۲۲۰).

ص ۲۲٦:

نسخه‌ای از چهار عنوان بهمین نام در موزهٔ بریتانیاست (Ad16/832XII ش ۸۲۹:۱ ب)

ص ۲۲۷:

الرسالة الحاتمیه فیما وافق المتنبی فی شعره کلام ارسطو فی الحکمة از ابوعلی محمد بن الحسن بن المظفر البغدادی الحاتمی م ۳۸۸ دوبار در ۱۹۳۱ در بیروت بچاپ رسید یکی در ج ۲۹ مجلهٔ المشرق (ص ۱۰۳ فهرست دانشگاه قدیس یوسف بیروت بفرانسه چاپ ۱۹۵۱ - برو کلمن ۱:۸۸).

ص ۲۴۲:

طلس درش ۱٤۹۰ ص ۱۰۷ نسخه‌ای را میشناساند که آغازش «الحمدلله الذی انزل من القرآن ماهو شفاء ورحمة للمومنین» میباشد وازروی نوشتهٔ خوانساری نوشته شده است پیداست که آن همین حاشیه شفای خوانساری است که یاد کردیم مگر اینکه او محشی را حسین بن محمد جمال الدین خوانساری م ۱۱۲۸ یاد نمود مانا پدررا ازپسر بازنشناخت. نیز گفت که این حاشیه ایست برجزء سوم شفا.

ص ۲۵۰:

رساله حقیقت وکیفیت سلسلهٔ موجودات بیاد هزارهٔ ابن سینا بادیباچهٔ آقای دکتر عمید در ۱۳۳۱خ بچاپ رسید.

ص ۲۵٦ س ۲۰:

نسخه‌ای از گزارش پارسی حی بن یقظان که بدستور علاءالدوله وگویا میان ٤۲۸ و ٤۳۳ بنگارش درآمده درجنگ ش ۱۲۱٦ ص ۱۳٦ - ۱٦٦ سپهسالار هست و پیداست که از کاشانی نخواهد بود وهمین راآقای هنری کربین بیادگار هزاره ابن سینا باترجمهٔ فرانسوی در ۱۳۳۱خ بچاپ رساند. قرشی پزشك در برابر حی بن یقظان فاضل بن ناطق نگاشته است (ص ۷۸۲ همین فهرست) دررسالهٔ قضا وقدر ابن سینا که درآن ازبرگشت اوازشلنبه ورفتن بسوی سباهان ورسیدن بیکی ازدژها یاد میشود از حی بن یقظان (« ازسلامان وابسال) نام برده شد (ش ۳۱۷ تنکابنی درمجلس در ۲ صفحه آخر - ش ٦۸٤ طوس - ش ۱۸۳ قنواتی)

بنگرید به‌ص۲٦۰ .

ص۲۵۸ :

طلس درش۳۲۸٦/۳ص۳٦۳ ازخلق اعمال دوانی یادنمود .

ص۲٦۴ :

برای این فریدالدین نیشابوری بنگرید به‌ص۱٦۲س۲۳ .

ص۲٦۵س۵ :

بنگرید به ص٤۳۸ .

ص۲٦٦س۱۷ :

نسخه‌ای ازپاسخ گرگانی یاسکندر درش۲۹۱۱ ص۹۵-۹۸ سپهسالار هست .

ص۲٦۹ :

درفهرست نگارشهای سهروردی شهید از بستان‌القلوب یاد کرده‌اند و درنسخه ش ۲۹۱۱ص۹۸-۱۰٤ سپهسالار بستان‌القلوب‌هست که‌ازشریف گرگانی‌دانسته‌شد ودر آنجا دارد «آنرا بستان‌القلوب نام کردم» .

ص۲۷۱س۲۰ :

رسالهٔ‌زوراء دوانی درسفینة‌الراغب ودفینة‌المطالب که امام محمدراغب‌پاشای‌افندی وزیر ه ۱۱۷٦ دررها نزدیك ۱۱٦۸ نگاشته است (چاپ دوم دربولاق بسال۱۲۸۲) در ص۵۹٦-٦۰۱ آمده ودرپایان‌آن عبارتی دارد که درنسخهٔ مانیست و دوانی درآن عبارت میرساند که رساله درشب پنجشنبه۱۸ج۲ سال۸۷۲ درتبریز درزاویهٔ مظفریه بانجام رسید ومیگوید که درروز چهارشنبه۱۳ع۲ همین سال جنگی میان لشکریان آمد ودیار بکر و سپاهیان آذربایگان وعراق درگرفت وآنسان براینان شوریدند وآشوبها پدید گشت . گزارش یکم همین‌دوانی برزوراءهم درص٦۰۱-٦۱۳ همین سفینه آمده است پس ازاین تاص٦۲٤ گزیده‌ایست ازگزارشهای قوشچی وجامی وعصام بررسالهٔ وضعیه .

ص۲۷۴ :

ازسیب‌نامه نسخه‌ای درجنگ ش۱۲۱٦ ص۲۸۸-۳۰۰ سپهسالار هست .

ص۲۷۷ :

محمدبن موسی طالشی ه ۸۸٤ برحکمة‌العین گزارش نوشت (ش ۱۵۰٦ ص۱۰۸ فهرست طلس) نسخه‌ای از گزارش میرك‌بخاری درش۱۵۰۷ ص۱۰۸طلس یادشد.

ص۲۸۱ :

درش۳۳۸۹/۳۷ص۲۹۵ فهرست طلس ازگزارش شنبی برفصوص فارابی ودر ش ۱۵۱۲ص ۱۰۹ آن از گزارش دانشمندی بغدادی برای داود پاشای ولی برهمان فصوص

یادگردید. درش۲۳۳ قنواتی از «الفردوس فی ماهیة الانسان» نگارش ابن‌سینا یادشده و باید همان فصوص فارابی باشد.

ص۲۹۸:

درش٦٦٤ طوس ازرسالهٔ طیری بتازی یاد وازسهرودی دانسته شد و بایدازغزالی باشد که بچاپ رسید.

ص۳۱۳:

خلیل جرسریانی Kha!il Ceore درمجلهٔ بررسیهای اسلامی ٦-١٩٤١ص٩-٣١ گفتاری دارد دراینکه فصوص ازفارابی است یانه (فهرست دانشگاه قدیس یوسف بیروت ص١٠٧)

ص۳۱۴:

دکتر عبدالعزیز عزت در «ابن‌مسکویه» چاپ مصر ١٩٤٦ درص ١٣٤ بگواهی گفتاری ازخود ابن‌مسکویه درطهارة الاعراق یاتهذیب الاخلاق میگوید که فوزاکبر باید همان طهارة الاعراق باشد چه اردر کتاب السعادة یاترتیب السعادات ازسعادت که فوزاکبر است گفتگو کرد سپس درفوزاصغر ودرآن بفوزاکبر بازگشت داد چه‌دید که آندو کتاب برای بحث درآن بسنده نیستند.

ص۳۱۶:

درتتمهٔ بیهقی ص١٠٤ دارد که ابوسعد محمدبن محمدغانمی قراءة الطبیعیات نگاشته است. شیرازی درتحفهٔ سعدیه میگوید که من ازقراءة الطبیعیات بهره بردم و نمی‌نویسداز کیست (ص٧٣٠ همین فهرست).

ص۳۱۶:

شهرستانی درآغاز ملل ونحل درگفتار واصلیان درقاعدهٔ۲ (ج۱ ص٥٩ چاپ کنار فصل ابن‌حزم در۱۳۱۷) گوید نامه‌ای دیدم که ازحسن بصری میپنداشتند که آنرا در پاسخ پرسش عبدالملك مروان از قدر وجبر نوشته وروش قدریان گرفته و آیتهائی ازقرآن و دلیلهائی عقلی گواه آورده بود گویا این نامه ساختهٔ واصل بن‌عطاءشاگردش باشد چه‌خود بصری مانند گذشتگان نیك وبدهمه‌را ازخدای باید دانسته باشد. شگفت اینجا استکه او قدررا که درخیر آمده ونیك وبد آن ازخدای پنداشته شده برآسیب وآسایش و سختی و آسانی وبیماری وبهبودی ومرگ وزندگی که کردههای خدای است حمل کرده نه نیك و بد وستوده ونکوهیده که کردار بندگان است ــ مانا شهرستانی همین رسالهٔ قضا وقدررا که شناسانده‌ایم میخواهد.

ص۳۱۹س۳۵:

فارسی چهارانجیل‌را G.Messina با دیباچه وترجمهٔ ایتالیائی دررم بسال۱۹۵۱

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

بچاپ رساند واین پارسی ازسریانی درروزگار مغول ترجمه شده است .

آقای ایرج افشار درمجله یغما ش۱۱سال٤ تاریخ ۱۳۳۰ گفتاری دربارهٔ آن دارد .

ص۳۷۳س۱۹ :

نسخه‌ای از «مقالة فی الهیولی» درکتابخانه مروی تهران ش٦٢٩ هست .

ص۳۸۹ :

ابن‌ربن طبری درفردوس‌الحکمه ص٦٠دراثبات تجردنفس دلیلی ازارسطومیآورد که درفصل دوم «مختصر کتاب‌النفس» بهردو روایت دیده میشود گویا اوآنرا دردست داشت وهمین خود میرساند که آن ازابن‌سیناتیست. نامه‌ایکه آقای داناسرشت بنام «سبعة من‌المقاییس‌المنطقیه علی‌الادلة‌المحققة لبقاء‌النفس الناطقة» نگارش ابن‌سینا در چاپخانهٔ کاوهٔ کرمانشاه درتیرماه ۱۳۳۲ در۸صربعی بچاپ رسانده هم جزاینها است .

ص۳۹۲ :

قنواتی درش۸۷ این‌پارسی را ازابن‌سینا پنداشت پیروی اوآقای دکترصفا نیزدر ص۲۳۳ تاریخ علوم عقلی‌خود آنرا پارسی گزارش اوبرنفس ارسطو دانست .

ص۳۹۴س۷ :

رسالهٔ نفس‌پارسی بارهٔدوم یادگارهزارهٔ ابن‌سینا در ۱۳۳۱خ درتهران‌بچاپ‌رسید وهمین استکه گویا شیخ آنرا بدستور علاءالدوله دیلمی درسپاهان بپارسی کرد. قنواتی‌در ش۱۰۲ چنانکه درص۳۹۳ یادشده است گویا همین راترجمهٔ شمس‌الدین علاءالدوله از «قوای نفسانی» پنداشت بااینکه درش۷۷هم ازپارسی کتاب‌المعادیاد کرد. بنگرید‌بدیباچهٔ آقای دکترعمید برچاپ ۱۳۳۱خ

ص۴۰٦س۱۰ :

اسرارالصلوة‌شیخ درجنگ۲۰ رساله(ص۱۷۸ـ۱۸۵) باسعدیهٔ‌حلی در۱۳۱٦بچاپ سنگی رسید .

ص۴۴۸ :

درمجلهٔOriens (ش۱جلد٦تاریخ ۱۹۵۳/٦/۳۰ص۸۸) نسخه‌ای ازرشف‌النصایح شناسانده شده که خط سهرودی برآن هست وگواهی میدهد که درپنجشنبه۱٦شوال٦۲۱ درربا‌طشریف‌مامونیهٔ‌بغدادنزداوخوانده‌شده استو کلیشه‌خط‌اودرآنجا(PlateXXII) دیده میشود .

ص۴۵۸س۱۷ :

درفهرست‌طلس ش۱/۳۳۳۸ص۲۷۷ ازگزارش‌دوانی برحکمة‌الاشراق یادگردید.

ص۴۶۰س۱۳ :

دوائی درخلق اعمال (ش۸۸۱/۱۱) از خبر کلیات خمس علی (ع) یاد میکند (ص ۲۵۹ اینفهرست) .

ص۴۶۱س۱۲:

گزارش حلی برخبر کمیل درجنك ۲۰رساله (ص۱۶۱ـ۱۶۴) باسعدیهٔ همودرایران بسال۱۳۱۵ بچاپ سنگی رسید وبانسخهٔ ماانذکی جدائی دارد. درریاض‌السیاحه شیروانی هم گزارشی ازاین خبرهست .

ص۴۶۹س۷:

گزارش اندلسی درجنك ۲۰ رساله باسعدیهٔ حلی (ص۱۸۵ـ۱۸۶) در۱۳۱۵ بچاپ سنگی رسید .

ص۴۷۷س۴ :

ابن‌طاوس درسعدالسعود ص۲۱۷ ازتفسیرسلمی نیشابوری بنام کتاب زیادات حقائق التفسیر یاد کرد وپاره‌ای از تأویل اودربارهٔ «الم»را آورد .

ص۴۷۷س۲۰ :

طلس درش ۳۳۰۶/۶ و۳۳۲۷/۱ ص۲۶۶ و۲۷۴ از غوثیهٔ شیخ عبدالقادر جیلانی یاد کرد .

ص۴۸۶س آخر:

گفتاری‌دربارهٔعراقی ازدکتر آربری‌درروزگارنوهست (ش۳جلد۱ زمستان۱۹۴۱ ص۲۱) که دراین فهرست ازآن نیزبهره برده شد .

ص۴۸۷س۱۸ :

بهترین کتابی که درسرگذشت ابن‌فارض نوشته شده همان سرگذشتنامه‌ایست از نواده او که درآغاز دیوان اوبارها بچاپ رسید و«ابن‌الفارض والحب‌الالهی» ازدکتور محمد مصطفی حلمی چاپ مصر در$\frac{۱۳۶۴}{۱۹۴۵}$که دربارهٔ زندگی و اندیشهٔ عرفانی او بخوبی کاوش نمود .

ص۵۰۷:

این نامهٔ پارسی که ازغزالی دانسته شده ترجمهٔ«ایهاالولد» اواست که درالجواهر الغوالی من‌رسائل‌الامام‌الغزالی‌درمصر بسال۱۳۴۳ ص۲۷ـ۴۸ بچاپ رسید واندکی‌باآن جدائی دارد ودرپایان تازی‌آن از«طریق اهل بیت» یاد نکردید .

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

ص۵۱۳س۲۰ :

این چندبیت درخزرجی نیزازابن‌سینا دانسته شد(۱۶،۲) مصرع یکم بیت سوم در آنجا چنین است: « ووقتی‌المحذور والشرکله» .

ص۵۱۴ :

رساله وجودگرگانی درجنگ بیست رساله ص۱۷۲ـ۱۷۸ باسعدیهٔ حلی و«مفهوم وجود» داماد (ص۱۸۷ـ۱۹۰) در۱۳۱۵ بچاپ‌سنگی رسید ودرمیان سطرها نوشته‌شده که آندو دانشمند که گفتگوی‌آنهـا درپایان رساله‌آمده علاءالدوله سمنانی وعبدالرزاق کاشانی هستند وآنکه میان‌آندو سازگاری‌داد باید خودگرگانی باشد چه میان دوسطر نوشته شده ، «جدی الشریف الشریفی» .

ص۵۱۷ :

نسخه‌ای‌از«وجودالوجود» جامی‌درفهرست‌طلس‌ش۳۵۴۷/۲ص۳۳۲شناسانده‌شده .

ص۵۱۸ :

نسخه‌ای ازنامهٔ هربنش درش۹۱ تاریخ فهرست طوس شناسانده شده .

ص۵۳۸ :

درجنگی چاپ سنگی نسخ‌کارخانه علیقیخان قاجار باندازهٔ بغلی سه رساله است نخست قواعدالعقائد طوسی ص۲ـ۵۲ بسال۱۳۰۲ سوم منهاج‌السالکین و معراج‌الطالبین نجم‌الدین کبری درتصوف درهشت منهج ص۱۳۶ ـ ۱۶۱ بسال ۱۳۰۳ ودوم آنها الزام النواصب‌است که همین کتاب‌ماميباشدوچاپ کننده‌آنراچنانکه‌دردیباچه‌آمده‌ازمردی کتابی دانسته است (ص۵۴ ـ ۱۳۵) آغاز نسخهٔ ما درگ ۶ الف درس۸ ص۵۷ دیده میشود و پایان‌آن‌نزدیک‌است‌بپایان‌چاپی درص۱۳۵ـعبارت«واحدة تدل‌علی نقض‌فی‌انسانهم- اجید یعبوب» درس‌آخر ص۹۶ـس۸ص۱۰۶ باب مثالب صحابه چاپی دیده میشود وپیداست که پنج‌برگ آغاز نسخهٔما ازمیانهٔ کتاب‌میباشد. آغاز نسخهٔ کتابخانهٔ ملی هم‌نزدیک است‌بآغاز چاپی وانجام‌آن اندکی کم‌دارد .

ص۵۴۱س۱۰ :

روزبهان میان۸۵۰و۸۶۰ زاده‌شده ودردربار شیبانیان تا۹۱۸ درورارودمیزیست اونگارندهٔ عالم‌آرای امینی درتاریخ‌آق‌قویونلوها ومیمان نامهٔ‌بخارا در تاریخ جنك سوم محمد شیبانی خان باقزاقها (ازیکها) هردو بپارسی وسلوك‌الملوك پارسی (ریو۲:۴۴۸) میباشد. سرگذشت اودرضوء لامع‌سخاوی(۶:۱۷۱) دیده‌میشود(یادداشتهای قزوینی‌چاپ دانشگاه ص۱۶) .

ص۴۸س۱۰ :

درفهرست تازی موزه بریتانیا ازشارل ریوس۱۰۴ ش۱۷۲ چنین آمده که ابو اشعری (۲۶۰-۳۲۴) بروش پرسش وپاسخ است ودررد معتزلیان واز«قرآن واراده - اراده وشمول آن همه محدثات را - رؤیت - استطاعت - تعدیل وتجویر - ایمان خاص وعام، وعدوعید - امامت) درآن بحث میشود (گ۴الف - ۱۷۳الف) .

آغاز: الحمدلله ذی الجود والثناء والمجد والسناء والعزوالکبریاء احمده علی سوابغ النعماء وجزیل العطاء ... امابعد فانك سالتنی ان اصنف لك کتابا مختصرا ابین فیه جملا توضح الحق وتدمغ الباطل .

ص۵۳س۷ :

نسخه‌ای از تلخیص الادلة لقواعد التوحید همین بخاری درش۱۵۴۹ ص۱۱۲ فهرست طلس یاد کردید .

ص۵۵س۱۴ :

سیدرضی درالمجازات النبویه (چاپ دوم درمصر $\frac{۱۳۵۶}{۲۹۳۷}$)از «قاضی القضاة ابی الحسن عبدالجبار بن احمد» دراینکه دومبحث رؤیت وشرط عدالت درراوی خبر واحد را نزد او درس خوانده(ص۴۶) وازخواندن «العمد فی اصول الفقه» اونزد همو(ص۱۳۹) وازخواندن آغاز «شرح الاصول الخمسة» اونزد همو(ص۲۶۶) یادنمود .

نسخهٔ کتاب قاضی عبدالجبار همدانی درجنگ کیمیائی ش۷۳۳/۲مجلس هست.

ص۶۴س۲۱ :

از گفتهٔ شیخ مفید پیداست که اودر۳۷۳ بدین گفتگوها می‌پرداخت (ص۹۹ج۲ چاپ حیدری) .

ص۸۱س۲۰ :

سعدیهٔ حلی درجنك بیست‌رساله بسال۱۳۱۵ بچاپ‌سنگی رسید .

ص۸۱س۱۳ :

شوارق الالهام لاهیجی جلد یکم آن بسال ۱۲۹۹ ودوم بسال۱۳۰۳ بچاپ سنگی رسید ومهرتن M.Horten اندیشه‌های فلسفی و کلامی لاهیجی درجلد یکم شوارق را تحلیل کرده ودرمجلهٔ DerIslam دربارهٔ آن کاوش نمود (ج۳ص۹۱-۱۳۱ چاپ‌اشتر - اسبورك در۱۹۱۲ - دیباچهٔ فرانسوی بوئیژ برتهافت ابن‌رشدص XX چاپ بیروت۱۹۳۰)

ص۸۳س۱۷ :

هنری مارتن Henry Martyn انجیل را بپارسی کرد و آن درلندن بچاپ رسید.

ص۵۸۴س۲۱ :

علی بن عبدالله بن علی بحرانی شیعی درلسان الصدق میزان الحق را ردنمود و آنرا در تتمهٔ روز آدینهٔ ۱۰ ذی‌قعدهٔ ۱۳۰۶ بپایان رساند (چاپ بمبئی در۱۳۰۷) .

ص۶۱۰س۲۰ :

حافظ ابی محمدعلی بن‌حزم‌قرطبی اندلسی(۳۸۴ـ۴۵۶)درفصل(۱:۱۰۶چاپ۱۳۱۷ مصر)مینویسد که گروهی پنداشتند که‌چون‌قرآن‌شیواترین‌سخنان‌است‌تازیان‌ودیگران‌مانند آن نتوانستند بیاورند . مگراینکه‌چنین‌نیست‌واگرنه میبایست هرچیزبرتری معجزه باشد آنهم شاید درآینده مانندآن یابرتر ازآن پیدا شود . بلکه اعجاز قرآن برای‌آنستکه خدای نگذاشت که بندگان مانندآن بیاورند وچنین نیروتوانائی‌را ازآنها گرفته است ـ پیدا استکه اوهم دراینجا بصرفه گرائیده است وباید هم‌چنین بگویدچه او درالاحکام فی اصول‌الاحکام که پس ازفصل وتقریب نگاشته است (ص ۳۳ج۱ چاپ ۷ـ۱۳۴۵ مصر) میگویدکه هیچ‌زبانی رابردیگرزبانها برتری نیست وقرآن هم بزبان تازی تنها برای این‌آمده که تازیان‌آنرا دریابند وجالینوس دراینکه زبان یونانی‌را برترین زبانهادانسته چه اینکه‌آنها رامانندآواز سگان وغوکان پنداشت سخن نادرست بگفت. زبان تازی هم برتری بردیگر زبانها ندارد ـ پس این حزم که باعجاز بلاغت نمیگوید وبرای تازی هم برتری نمی‌بیند ناگزیر است‌آنرا ازهمگنان‌صرفه حل نماید .

ابوبکر باقلانی (۴۰۳م) دراعجازالقرآن (چاپ‌سلفیهٔ قاهره در۱۳۴۹ ص۳۲ـ۳۵ و۶۷ـ۶۸) ازصرفه خرده میگیرد واز کسانیکه چنین‌رای داشته‌اند نظام وعبادبن سلیمان وهشام فوطی را نام میبرد واد زبان تازی را برترازدیگر زبانها میداند . امیرابی محمد عبدالله خفاجی‌حلبی ۴۶۶م شاگرد ابی‌العلاء معری درسر الفصاحه ص۴۵ـ۵۴ چاپ‌رحمانیهٔ مصر در $\frac{۱۳۵۰}{۱۹۳۲}$ میگوید که تازیان وزبان تازی برترازهمه‌میباشند . اودرص۴ازصرفه‌یاد میکند . راغب سپاهانی نیزدرپایان مقدمة التفسیرچاپ مکتبهٔ ازهریه مصربا تنزیه‌القرآن عن‌المطاعن عبدالجبارهمدانی در۱۳۲۹اعجازقران راهم‌ازروی نظم بیمانند وهم ازروی صارف‌الهی می داند .

استادابی‌منصور عبدالقاهر بغدادی ۴۲۹م دراصول‌الدین‌چاپ استانبول مطبعة‌الدوله $\frac{۱۳۴۶}{۱۹۲۸}$ص ۱۸۴ میگوید که اعجاز قران ازروی نظم است وگرارشیکه ازگذشته و آینده داده است وبیشتر قدریان می‌پندارند که مانند قرآن وبهتر ازآن میتوان‌آورد ـ امام الحرمین جوینی درالارشاد الی‌قواطع للادلة فی‌اصول‌الاعتقاد چاپ مکتبهٔ خانجی‌مصر $\frac{۱۳۶۹}{۱۹۵۰}$

ص۳٤٥ـ۳٥۲ میگوید که اعجاز قرآن بجزالت ونظم هردو است .

ص۹۳س۲و۱۷و۲۳

درش۱٦۷۱ص۱۱۹ فهرست طلس از گزارش برهان‌الدین عبیدالله عبدلی عبری‌یاد گردید ودرش۱٦۷۲ ص۱۱۹ آن از گزارش شمس‌الدین محمود سپاهانی یاد شد همچنین درش۱٦۷۰ص۱۱۹ آن از گزارش همام‌الدین همامی گلناری نام برده شد .

ص۹۳س۱٥ :

گـزارش تفتازانی را ارل‌ادگارالدر Earl Edgar Elder بانگلیسی ترجمه کرده وبا دیباچه‌ای درنیویورك بسال۱۹٥۰ بچاپ‌رساند . درش۱٦۸۹ص۱۲۰ طلس از گزارش کمال محمدبن ابی شریف مقدسی م۹۰٥ بر آن بنام فوائد یادشد .

ص٦۱٦س۳۰ :

برای سر گذشت میرمخدوم‌نیز بنگرید بفرهنك ایران‌زمین دفتریکم تاریخ‌فروردین ۱۳۳۲خ گفتار شادروان قزوینی .

درش٦ـ۱۷۷٥ص۱۳۱طلس از النواقض فی‌ردالروافض معین‌الدین اشرف میرزا مخدوم یاد شد .

ص٦۲۲ :

محیی‌الدین اندلسی درفتوحات‌مکیه میگوید که کوتاه‌بینان نباید ملل ونحل بخوانند وخداوندان کشف میتوانند بخواندن‌آن بپردازند چه‌آنان ایمنند وبرای اینکه بدانندریشهٔ اختلاف از کجا است (دیباچه ملل ونحل شهرستانی صط ـ ی جلدیکم چاپ ۱۳٦۸) .

نسخه‌ای ازترجمهٔ ترکی نوح افندی‌مصطفی رومی م۱۰۷۰ ازچاپ بولاق۱۲٦۳در دارالکتب هست (همان دیباچه صی).

نام درست ترجمهٔ آلمانی هاربرو کرچنین است : Theodor Haarbrücker asch ـ Schahrastani's Religionspartheien und Philosop es ـ Schulen ۱۸٥۰ ـ ۱Halle دوجلد

نسخه‌ای‌ازترجمهٔ فارسی شهرستانی‌نزد دانشمندگرامی‌آقای حکمت‌آل‌آقادیدم که آغازش‌چنین‌بود:«بسمله. هوالله‌الذی‌لااله‌الاهو .وهو بیدی ویعید.اللهم‌صل‌علی ناسخ‌الملل‌و ناسخ‌النحل‌اعنی محمدالمصطفا وآله‌الطیبین‌الطاهرین الاعزالاجل. امابعد، این‌نسخه‌ایست مشتمل برملل ونحل ازمذاهب‌وطرق‌وفرقهای‌مختلف‌وطوائف منحرف مذاهب اهل‌عالم... اززمان آدم ... تاآخر زمان درکتاب نقل میشود» وانجام‌آن چنین : « آنچه از مقالات اهل عالم یافته شد درین نسخه نوشته‌شد هرکس برخللی عـاثر شود آنرا بشرف اصلاح مشرف دارد . چون مقاولات هرملت ومقالات هرامت وعقاید هرصاحب رای واصول فرق

ومذاهب طوایف آنچه بود درین تعلیق هویدا شده صاحب نظر نظر برخلل آن گمارد ودر دفع آن توجه نماید. این مسوده درسفرممالك دکن بطریق مسوده برسرسواری مسوده شد .قاری و کاتب را اگردرعبارت یاخط سهوی ملاحظه شود معذور دارند ودرتدارك آن توجه نمایند فی شهور ۱۰۱۳» خط نسخه نستعلیق وعنوانها درشتتر و عنوان مطلبها در کنار صفحه‌ها بشنگرف بود. دربرگ پایان گفتاری نوشته شده که در آن از روز دوشنبه ۲۶ ذی‌حجه ۱۰۲۶ وسال ۱۰۲۷ واز نواب سپهسالارهند یاد گردید . در کنار گ ۱۳ الف دارد «لمحمد علی بن محمد باقر الاصفهانی» نیز ۳ شعبان ۱۰۲۸ وصفر ۱۰۲۴ و نام ملل و نحل در گ ۲ الف. دردوجای متن دارد «مصنف اصل کتاب گوید» ازسنجیدن آن بامتن بدست میآید که دانشمندی آنرا میخوانده و بپارسی برمیگرداند و برای خود مینوشت .

این هم گفته شود که شهرستانی درقاعدهٔ یکم نهایة الاقدام ص ۵ چاپ اکسفورد در ۱۹۳۴ ازملل و نحل یاد نمود. نمونه‌ای از گفتگوی صابئیان باحنفیان درقاعدهٔ بیستم آن در ص ۷ـ۴۶۱ ورد برمجوس وثنویان وطبایعیان وفیلسوفان درقاعدهٔ دوم وسوم همین نهایة الاقدام دیده میشود .

ص ۶۳۴ س ۳ :

درش ۱۷۷۴ ص ۱۳۱ طلس از «نهج السلامة الی مباحث الامامة» ابوالثناء محمود آلوسی نگارش ۱۲۷۰ که بانجامش نرساند یادشد گویا دراینهم بمنهاج الکرامه حلی نگریسته شد.

۶۷۶ س ۱۳ :

محمدصادق تویسرکانی مناسبة النفس ابن‌طاوس رادر ۵۷ ص باتشبیه الراقدین محمد طاهر بن محمدحسین درچاپخانهٔ آقا علی اصفر در ۱۳۱۸ بخط نسخ بچاپ سنگی رساند با اندازهٔ بغلی کوچك در ۱۱۹ ص .

ص ۶۹۳ ترجمهٔ تاریخ حکماء قفطی :

نسخه‌ای از آن درسپهسالار ش ۱۵۵۹ بتاریخ شب یکشنبه ۴ ج ۱ سال ۱۰۹۹ هست و سرگذشت کوتاهی از سید اسمعیل گرگانی در پایان آن از روی بیهقی یا شهرزوری نوشته است .

ص ۷۱۱ :

نسخه‌ای بشماره ۱۴ درطوس هست که بگواهی آغاز آن باید نزهة شهرزوری باشد وفهرست نگار آنرا ازقفطی پنداشت.

ص ۷۲۳ :

نسخه‌ای ازبحرالجواهر هروی درفهرست اسعدطلس ش ۲۹۸۳ ص ۲۱۵ یادشد .

ص ۷۵۵ :

دربارهٔ پدران گرگانی درفهرست بلوشه ج ۲ درش ۸۲۰ اسماعیل بن الحسن بن احمد

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران Library.ut.ac.ir

بن محمد ودرش۸۲۸ اسماعیل بن حسن بن محمد بن احمد آمده است .

ص۷۵۷تا۷۶۲ :

درفهرست بلوشه ش۸۲۸ ازخفی علائی ودرش۳و۱/۸۸۰ ازاغراض ودرش۸۳۰ از زبدة فی الطب ودر۸۲۰تا۸۲۷ از ذخیرهٔ پارسی یاد گردید .

ص۷۸۵ :

میرزا محمد رئیس اطباء نظام بر کافوریهٔ شیرازی گزارشی دارد (ش۷٦٤مجلس)

:۷۹۲

اسعدطلس (ش۲۹۹٦ص۲۱۹) از «الفرق» سمرقندی بنام «الفروق بین الاشتباهات فی العلل» یادنمود و ندانست از کیست

ص۸۰۵ :

اسعدطلس دربارهٔ نگارنده «مالایسع» جوینی وابن الکتبی نیز گفته است . او از فهرست موصل ص۳٤٦ وتاریخ بروکلمن۲: ۲۱۹ وپیوست آن ۲: ۲۱۹ و۱۰۳۰ یاد کرد (ش۳۰۰۲ ص۲۱۷) .

ص۸۱۰ :

فیلغریوس Philigarius «من لایحضره طبیب» دارد (تاریخ علوم عقلی دکتر صفا ص ۱۱۹) .

ص۸۳۱ :

اشجار وانمار درلکهنو (نولکشور) بسال۱۳۲۰ ازروی نسخهٔ تاریخ ۸۸۰ نوشتهٔ نعیمی بنام «تمرة شجرة نجوم» در۲۰٤ ص نخستین بار بچاپ رسید واندکی با نسخه‌های ما جدائی دارد وسرگذشت درغانی هم درص۲۰۰ آن که باید باشد دیده نشد و نام مخدوم زادگان نیز دردیباچه آن نیست .

ص۸۳٦ :

درفهرست طلس ش۳۵٤۷/۱ص۳۳۱ از «انگشت‌شماری» یعنی یادشده که مانا با نسخهٔ ما یکی است .

ص۸۵۰ :

طلس درش۲۹۲۷ ص۲۱۰ نسخه‌ای از تحریر مجسطی را شناساند که ازروی نوشتهٔ طوسی نوشته شد .

ص۸۵۸ :

محمد بن باقر بن محمود و عبدالله بن فخرالدین حسینی فخری زاده برتشریح الافلاک گزارش دارند (ش۲۹٦۹ و۲۹۷۰ ص۲۱۳ فهرست طلس) .

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

ص۸۷۸س۱۳ :

جوامع احکام‌النجوم بیهقی ش۶۴۰ سپهسالار بخط نسخ خوش پاکیزه باعنوانهای شنگرف تاریخ۱۸ج۲سال۱۲۷۳ ازعباسقلی پسرحاجی ولی میباشد که درسپاهان ازروی نسخهٔ استادالمنجمین میرزا محمد حسن منجم برای پدرنوشته و بانسخهٔ اصل که غلط داشت وبا نسخه دیگرمقابلهٔ دقیق کرد وروز پنجشنبه۱۲ رمضان۱۲۷۳ از مقابله بیاسود و پدر مینویسد که درچهارشنبه۱۰شوال نسخه بمن رسید .

ص۹۰۱ :

طلس درفهرست‌خود ش۱/۳۵۲۷س۳۲۵ از«احکام نجوم» علی‌بن احمد بلخی‌یاد نمود وآغازآن چنین است : « الحمدلله‌الذی زین‌السماء بمصابیح نهتدی بها فی‌ظلمات » (پیوست برو کلمن ۳:۵۵۸) .

ص۹۰۲ :

طلس درش۲۹۴۱ص۲۱۰ وش۱/۳۵۳۶ص۳۲۹ ازشرح اشکال‌التاسیس یاد کرد.

ص۹۰۴س۱ :

آغازحاشیهٔ ابی‌الفتح محمدالهادی‌بن ابی‌نصرحسینی عراقی تاج سعیدی چنین است: «الحمدلله مقدرمقادیرالاشیاء» (ش۲/۳۵۳۶ص۳۲۹ فهرست طلس) .

ص۹۰۷ :

طلس در ش ۲۹۶۸ ص ۲۱۳ ازشرح تذکره نیشابوری یاد نمود و نام او را درست ننوشت .

ص۹۰۹ :

درش۲۹۷۲ص۲۱۴ فهرست‌طلس از گزارش بیرجندی یادشد .

ص۹۱۴ :

درفهرست طلس ص۲۱۱ از گزارشهای خلاصه الحساب محمد اشرف شیرازی ش ۲۹۴۴ ورمضان‌بن ابی هریره جزیری قادری م ۱۰۹۲ ش۲۹۴۵ وعمربن احمدحلی‌مائی ش۲۹۴۷ وعبدالرحیم‌بن ابی‌بکر مرعشی ش۲۹۵۰ یادشد .

ص۹۱۴س۳۴ :

برای ماردینی بنگرید به‌فهرست طلس ش۳۵۳۸/۴ ص۳۳۰ وش۳۵۲۷/۴ص۳۲۹ وش۳۴۶۸/۴ص۳۱۴ وش۳۴۰۲/۱۳ ص۲۹۹ وش ۳۵۳۳/۲ص۳۲۸ .

ص۹۱۸س۸ :

درفهرست طلس‌ش۲۹۶۱ص۲۱۲از گزارش بیرجندی برشرح ملخص یاد شد .

ص۹۳۰ :

طلس درفهرست خودش۲۷۹۳ص۲۱۴ از«الصفیحة فی‌الاعمال‌الاسطرلابیة» بهائی

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

یاد کرد و آغاز آن هم جز نسخه ماست درش۳/۳۴۰۲ ص ۲۹۹ آنجا از شرح الصفیحة فی الاسطرلاب بهائی ودرش ۲۹۶۷ص۲۱۳ از سوانح القریحه فی شرح الصفیحه گزارش عبدالله بن فخرالدین حسینی فخری‌زاده م ۱۱۸۵ یاد گردید .

ص۹۳۳ :

کفایة القنوع فی العمل بالربع الشمالی المقطوع از بدرالدین محمد بن محمد سبط ماردینی است ش۱/۳۵۲۷ص۳۲۹طلس (چلبی۲: ۱۵۰۰) .

ص۹۳۴ :

کیفیة المناسخة فی الفرائض بالجداول از شیخ شهاب الدین ابوالعباس احمد بن محمد الهائم م ۸۱۵ میباشد (ش۱/۳۲۵۷ ص۲۵۸طلس) او نگارندهٔ النزهة فی اختصار مرشدة الطالب الی اسنی المطالب درحساب(ش۳/۳۲۳٤ ص۲۵۱طلس)وفتح المبدع فی شرح المقنع درجبر ومقابله میباشد (ش۲/۳۵۳٤ص۳۲۸طلس) .

ص۹۳۸ :

درفهرست قاهره ج۵ص۳٦۹چنین آمده: «المدخل فی علم النجوم لابی الحسن کوشیار بن لبان الجیلی رتبه علی اربع مقالات الاولی فی الاصول الثانیة فی الحکم علی امور العالم الثالثة فی الحکم علی الموالید وتحویل سنیها الرابعة فی الاختیارات ـ وهو ناقصة الاول» این مانا همین مجمل کوشیار است .

ص۹۴۴ :

مدخل منظوم چنانکه درآغاز آمده در۳۱٦ سروده شده مگر اینکه بسبک شعرهای آغاز سدهٔ چهارم نیست واگرهم بگوئیم که از۱۳۱٦ باشد باتاریخ نوشتن نسخه(۱۱۱۱) نمی سازد .

ص۹۴۵ :

درفهرست قاهره ۵: ۳۷۱ چنین آمده : « مسائل القیصرانی فی احکام النجوم تاریخ ۱۱۰۵ بخط علی بن احمد ـ ناقصة الاول» .

ص۹۹٦س۱۵ :

درباره افسانهٔ دلس بنگرید بمحبوب القلوب لاهیجی ص۱۷ وشهرزوری نیز گویا از آن یاد نمود .

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

غلطنامه

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

صفحه	سطر	غلط	صحیح
دو	۱۰	Constaut	Constant
سه	۲۳	Papar	Paper
هشت	٤	خزر	خرز
ده	۳	میچیدند	میپیچیدند
پانزده	۲	دربار	دربارہ
شانزده	٤	گذارد	گذار
بیست‌ودو	۱۲	دانشمند	دانشمندان
٤	۱۳	۳۱	۳۸
۸	۲٤	۲۱	۲۰
۹	۲۲	جلدمنطق	جلد۱منطق
۲۰	٥	سبر برو تقسیم	سبر و تقسیم
۲۳	۱۹	۲۸	۳۸
۲٥	۲۰	مطالعه	مطالع
۳٤	٥	لوهب	لواهب
۳٤	۸	تیلوه	یتلوه
۳٥	۲۳	همین	همین‌حاشیهٔ
۳۷	۱۳	تحذیب	تهذیب
۳۸	۲	زاد	زاده
۳۹	۲۱	فنادی	فناری
٤٤	۲۹	۱۰٥۳	۱۰۳٥
٤۷	۱٥	یدی	(زائداست)
٥٦	۱۲	مشهوده	مشهورهٔ
٦۱	٦	تفازانی	تفتازانی
۷۰	۲	شماره«۱»دراینجازایداست	
۷۰	۱۱	ستاره شناسی	ستاره شناس
۷۱	۱	جهانی	جهان
۷۲	۱٦	برآن	برای‌آن

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۷۲	۲۶	۸۵	۸۵۶
۷۳	۵	خارة	حارة
۷۳	۲۸	۱۹۴۸	۱۹۴۵
۷۶	۱۵	رساله	رساله‌ای
۷۸	۱۲	بخش	جلد
۷۹	۱۲	۱۱	۱۰
۷۹	۱۸	جدل وارغنون	جدل‌ارغنون
۸۰	۱۰	فلعبا	فلعلها
۸۰	۱۳	۱۹–۳۱	۲۶–۳۸
۸۳	۹	۱۹۳۱	۱۹۲۱
۸۳	۱۲	دانشکده	دانشگاه
۸۳	۳	Cromona	Cremona
۸۵	۲۱	٦٤٤	٦٣٤
۹۰	۹	هاش	هامش
۹۱	۹	۱۳٤٥	۱۳٤۹
۹۲	۱۳	وار	ونه از
۹۲	آخر	2I728	2I128
۹۵	۵	۲۱	۱۲
۱۰۱	۹	۱۰۹۸	۱۹۰۸
۱۰۲	۱۱	۹۰	۲۹۰
۱۰٤	۱۷	۱۳۵	۲۳۵
۱۰٤	آخر	۹۰۱=۱۹۰	۹۰۲=۲۹۰
۱۰۸	۲۱	۸۸۱	۸۲۱
۱۱۲	این شماره[۵۸] بایدمیان دوسطر ۱۸و۱۹ گذارده شود		
۱۱٤	۱۰	اقرائی	افسرائی
۱۱۵	۲٤	۵٤	٤٤
۱۱۸	٦	«س»ودر	«س» در
۱۲۵	۲۱	۹۲۷	۹۳۷
۱۲٦	۲۵	بحرالعلم‌اعمیقا	بحراعمیقا

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
libmut.ac.ir

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۳۱	۲۲	الصنیف	التصنیف
۱۳۵	۱۷	المفرد(و)ش	المفر(و)ش
۱۴۰	۲۹	مرکز	مرگ
۱۴۰	۳۵	۱۲۰۹	۱۰۲۹
۱۴۱	۱	اسهاب	اسباب
۱۴۲	۲۱	اشارا	اشارات
۱۵۵	۲۴	Pasielès	Pasiclès
۱۶۳	آخر	دربخش	دری بخش
۱۶۷	۱۶	۱۰۳۸	۱۰۳۷
۱۷۲	۹ـ۱۰	ازبکشت»دین	ازدین برگشت»
۱۷۳	۱۶	پیش از «۱۶۴الف» افزوده شود: «۱۶۳ب»	
۱۷۳	۲۲	«امر» باید «امیز» باشد	
۱۸۴	۲۱	نسخ	سنح
۱۸۴	۲۲	یسنخ	یسنح
۲۰۵	۹	۳۱	۳۸
۲۰۷	این شمارهٔ [۱۷۰] سطر ۶ را میان دو سطر ۳ و ۴ بگذارید		
۲۱۵	۱۰	بردباراست	بردبار.
۲۲۳	۲۶	۷۸۰	۸۷۰
۲۲۴	۱۵	( )	(عربی)
۲۲۸	۱۷	المنصف	المصنف
۲۲۹	۱۴	حاشیه شرح تجرید	حاشیه حاشیه شرح تجرید
۲۲۹	۱۸	الخیر	الحیز
۲۳۴	۱۰	المنصف	المصنف
۲۴۷	۱۳	۹۲۹	۹۲۶
۲۴۸	۴	وبکار میرود	بکارمیرود
۲۴۸	آخر	اخبار	الاخبار
۲۵۵	۱	حجج...ذمانیا	حجج...زمانیا
۲۵۷	۲۴	بت وشاه دخترش	بت وشاه و دخترش
۲۶۵	۱	۳۷۳	۳۷۴

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۲۷۵	۵	تلامذته.فاخذ	تلامذته ـ فاخذ
۲۷۵	۱۸	۵۵۷ـ۵۶۳	بیش از۶۵۳
۲۷۵	۲۴	۵	۱۵
۲۹۴	۲	۳۵	۴۷
۲۹۵	۲۵	ازامکارش	آرامگاهش
۲۹۵	۲۶	تخته فولاد	تخت فولاد
۲۹۶	۲۵	حسنعلی	حسینعلی
۳۰۰	۱۷	ابن کمونه رد	ابن کمونه‌راود
۳۰۰	۱۸	درحدت	دروحدت
۳۰۶	۲۵	۱۹۷۵	۱۷۴۱
۳۱۵	۱	این شماره (۱) باید درآخرسطرافزوده شود	
۳۲۰	۲۴	۴۹ ۵۰	۴۹و۵۰
۳۳۴	۱۲	۱۰۵۹	۱۰۶۰
۳۳۷	۴	۱۵	۱۴
۳۴۵	۲۵	جامی ابن‌حجر	جامی وابن‌حجر
۳۶۵	۲	بثلث	« بثلث
۳۶۵	۳	الشهید از	الشهید» از
۳۶۶	۶	مباحث	مباحثات
۳۷۲	۱۶	مکه‌مدینه	مکه ومدینه
۳۹۶	۱۱	اخبای	اخباری
۴۱۱	۱۲	۱۳ ۱۰	۱۳س۱۰
۴۱۳	۱	متکف	معتکف
۴۱۸	۱۶	شمارهٔ۵	شمارهٔ۶
۴۳۲	۲۴	محمد	محمد
۴۳۴	۲۱	۳۴	۲۴
۴۳۹	۱۳	الانسانیة لم	الانسانیة ـ لم
۴۵۰	۱۶	وصیته	وصیة
۴۵۹	۲۲	علیها	علیهما
۴۶۹	۱۷	والشر	والستر
۴۷۴	۱۳	۱ج‌سال	۱ج۱سال

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

صفحه	سطر	غلط	صحیح
٤٧٤	١٨	در گذشت	درسر گذشت
٤٨٨	١٦و٢٠	٧٦٧	٨٦٧
٤٩٣	١٥	گفتا	گفتار
٥٠٧	١٨	٧٩	٩٧
٥٥٤	١٢	عقل‌مبدع	عقل ومبدع
٥٥٨	٩	منکران(معرفت	منکران معرفت)
٥٦٠	٢٠	و×	و٤×
٥٦٦	١٢	الشین	الدین
٥٧٢	٢	دشوارشها	دشواریها
٥٨٠	١٢	پیش	بیش
٥٨٢	١٢	کلمه علی دوبار نوشته شده ویکی زائد است	
٥٨٣	١٧	Martin	Martyn
٥٩٧	١٥	مساة	مساة
٦٠٤	آخر		گ٢الف
٦٠٨	١٦	الله	اله
٦٢١	١٤		عبارت٦/٥×دوبار نوشته‌شده
٦٤٥	٢١	السلوك	الشکوك
٦٥٠	١٩	کارزازی	کارزاری
٦٥٦	٢	شماره دفتر	شماره٣٠دفتر
٦٦١	٢٠	٨٦٢	٨٦٣
٦٦١	٢٦	١٣٠٨	١٠٣٨
٦٦٦	١٦	١٩٧٥	١٠٧٥
٦٧٠	٤	شماره ١	شماره٥
٦٧٢	٢٤	١٣٠٨	١٠٣٨
٧٠٤	٩	عیون‌الحکمه	عیون‌الحکمة
٧٠٤	٢٥	نفاز	باید«نفاذ» باشد
٧٠٦	٨		بایدچنین باشد: «البحروان‌لم‌نره»
٧٢١	٩		باید«نظهر ـ نتبه» باشد
٧٢١	٢٢	Crithe	Crinthe

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۷۲۳	۲	ـ	باید «الی اغلوقن» باشد
۷۵۰	۱٤	وکسی که	وکسی که
۷۵٦	۱۹	ودره	ودره
»	۲٤	persia	Persia
۷۵۷	۷	ب ـ ۱ / ۸۷ ـ ۸۹	ب ـ ۱ / ۸۷ـ۸ـ۹
۷٦۱	۹	هذاالنقل	هذاالنقل
۷۸٦	٦	دونیهٔ	درنیهٔ
۷۹۷	۹	ش۲	ش۱
۸۱۱	۷	٦۷۷	٦۱۷
۸۱۲	۲۳	ش۱۱	۱۲
۸۲۱	۱۸	صنر	صو
۸۲۱	:	میان دوسطر ۲۱و۲۲ افزوده شود: «مرغ ـ تخاقوی ـ دجاج ـ یوو» دراینجا ازفهرست بلوشه ۲ ـ ۵۳ بهره بردم	
۸٤٤	۱۲	داماسکیموس	داماسکیوس
۸٤٦	۲۵	و٦۷۵۲	و۵۲و٦۷
۸۵۰	۲	بطلیموس	بطلیموس (برابر بایونانی)
۸۵٦	۲۱	syrm	Syrum
۸۵۷	٦	تمره‌را	تمره پارسی را
۸۷۰	٦	۱۰۹	۱۹۹
۸۷٤	۱۸و۱۹		دوواژهٔ «اولی» و «المرجع» تکرارشده‌است
۸۸٤	٦	دورا از	دوراز
۸۸٤	۱۲	شوندسازد ـ القصه	شوند ـ سازدالقصه
۸۹۳	۵	درآپیش	درآن پیش
۸۹۷	۳	۹٤۷	٤۹۷
۹۰۲	۱۸	۵۹۵	۵۹۳
۹۰۸	۱۲	پارپین	بازپین
۹۰۹	۱۹	۷۱۳	۹۱۳

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
www.ut.ac.ir

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۹۳۱	۱۷	۵و۱۰	۱۰/۵
۹۳۲	۱۸	معاله	معادله
۹۳۷	۱۸	۱۱/۵۲۵	۱۱/۵×۵
۹۵۳	۱۰	ش۱۸۰	س۱۷۸
۹۶۶	۱۷	افسون نیایش	افسون و نیایش
۹۸۱	۲	حکم	حکیم
۹۹۴	۱۲	بر کامسی	پر گامسی
۱۰۰۶	۱۵	جاماست	جاماسب
۱۰۱۴	۲۰	Norimhergae	Norimbergae
۱۰۲۰	۲۳	بر	بیر
۱۰۲۸	۹	کتابنات	کتابان
۱۰۳۰	۱۹	القضیته	القضیة

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

خاتمة الطبع

جلد سوم

بقلم

العبد

سید محمد مشکوة

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

بسمه تعالی

امتیاز نوع مردم از جانوران دیگر بنطق وسخنوری ودریافت کلیات است.

نطق آنستکه : بوسیلهٔ آن خواسته‌های خویش‌را بهمدیگر میفهمانیم .

نتیجهٔ دریافت کلیات همانا علوم، ودانشهائیست که جان دانشمندان بدان آراسته، واین همه مظاهر تمدن از آن پیدا شده ، وبدان ایستاده- وپیش میرود .

نطق-وتکلم وسیله‌ایست که دانشمندان بدینوسیله میتوانند تولید مثل کنند- ودانشهای خویش، وآنچه برمیراث پیشینیان خود افزوده‌اند، بمردم لایق ونفوس با استعداد بسپارند- وبطبقهٔ بعد انتقال دهند ، ولی تکلم چیزی پایدار نیست ، وتنها کسانی ازمشافههٔ دانشمندان بهره‌مند میشوند- که حاضر- ومعاصرند ، - آیندگانرا از آن بهرهٔ نیست ، پس بخواست خداوند دانای توانا ، مردم بهتر- وپیشهٔ نوشتن و نگاشتن - رهنمون‌شدند ، - تامطالب - وخواسته‌ها - ودانشها - وهنرهای خویش‌را بی کم - و کاست ، وآنچنانکه هست ، بنمایان - وآیندگان برسانند .

نخستین‌سوره- واولین آیاتی ازقرآن مجید، که برپیغمبر اکرم ص نازل‌شده- اورا بخواندن - وقراءت کتب امرفرموده، وپس‌ازآنکه خودرا بآفرینش مطلق - و آفرینش مردم- و کرم بی‌انتها ستوده ، گوید : علم‌بالقلم . بوسیلهٔ قلم علم‌آموخت، علم‌الانسان مالم‌یعلم . انسان‌را ازورطهٔ - نادانی نجات بخشید، وبوی‌آموخت، آنچه نمی دانست :

علم‌بالقلم : در کلام الهی مقدم آمده ، زیرا که انسان در آغاز کار ، درهر رشته که هست - نخست علوم مدونرا می‌خواند ، وبردانشهای پیشینیان - و مواریث گذشتگان واقف می‌شود- سپس گامی فراترمی‌نهد، و بهمین ترتیب علوم-وصناعات پیشرفت میکنند .

پس اگرقلم - وتعلیم بقلم - نمی‌بود ، افکار - وعلوم سلف بما نمی‌رسید ، - و ببرکت صنعت کتابت ، آفریدگار توانا - انسان را براه پیشرفت دادن دانش- و تمدن هدایت کرد .

که گویند : **القلم سفیر العقل و رسوله ـ و لسانه الاطول و ترجمانه الافضل**

درهر رشته از دانش وهنر آن اندازه ازحقیقت که اکنون براهل آن رشته پیدااست ـ اگر کسی بخواهد، خودبیمراجعه بنوشته‌ها ـ ومواریث پیشینیان پی‌ببرد، محال است ، ـ چه مثل اومثل کسی است ، که بخواهد بدون نردبان ببام‌رسد ـ اما کسیکه دارای فکر ـ وذوق ـ وذهنی متصرف باشد، اگربر گفتار ـ وافکاراسلاف واقف شود ؛ آنگاه می‌تواند، خود نیز گامی فراترنهد ـ واندکی بحقیقت نزدیکتر شود. پس مقداری که فردی ازبشر درراه کشف‌حقیقت پیش‌رفته ـ وبدانش‌ـ وتمدن پیشرفت داده ، بسیاراندك است . ولی هنگامی که همهٔ این‌اندك اندکهارا دریابیم‌ـ وفراگیریم ، ـ بخش بزرگی ازحقیقت برما روشن خواهدشد .

درهر رشته ازدانش ـ وهنر که فرض کنید ما وسیلهٔ برای دریافتن ـ وآگهی یافتن ازآن ـ وچگونگی آن ـ در ادوار ـ وقرون پیشین ، جز کتاب بدست‌نداریم؛

شیخ بهائی ره گوید :

انیس کنج تنهائی کتاب است　　فروغ صبح دانائی کتاب است

وشاعر عرب گوید :

لنا ندماء ما تمل حدیثهم　　آمینون‌مامونون‌غیباومشهدا

یفیدوننامن‌علمهم‌علم‌ماامضی　　ورأیا و تأدیبا وأمراً مسددا

بلاعلة تخشی‌ولاخوف‌ریبة　　ولاتتقی منهم بنانا ولایدا

فان‌قلت‌هم‌أحیاء‌لست‌بکاذب　　وأن‌قلت‌هم‌موتی فلست‌مفندا

چنانکه هم‌اکنون اگربخواهیم ازپیشرفت علم یاهنری درعصر حاضرآگاه شویم ، می‌باید بمطبوعات ـ وکتب مربوط بدان مراجعه کنیم، که گویند:

لولاماعتدته‌الکتب من‌تجارب الاولین لانحل مع‌النسیان عقودالاخرین .

پس درهررشته ازعلم، اگر کتابهائی که تألیف‌شده ـ وپیشرفتهائی که‌حاصل شده ، ازما بگیرند ـ وبخواهیم ابتداء ـ و مستقلا ، بدون هر گونه استفاده ازافکار دیگران، خود بتنهائی چیزی بیابیم، دانش ما بسیاراندك، وناچیز خواهد بود.

پس ترقیاتی که‌درعلوم ـ وصنایع ملاحظه میشود ، ودرهرعصری بتناسب آن عصرموجود بوده ، وهست ، ـ همه مربوط بکتاب ـ و کتابخانه است ؛ وبهمین سبب است، که درهر دوره ـ وزمانی ، وهرملتی که‌با بعرصهٔ تمدن میگذارد ، بصددفراهم

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

کردن کتاب ـ و کتابخانه ، ـ و ترجمهٔ آن از زبانهای مختلف بزبان ملی خویش می پردازد ، ومدارس بنیاد میگذارد ـ تامهمیهنان خویشرا بدانش ـ وتمدن گذشتگان، آشنا کند ـ واز پیشرفت علم ـ وهنر آگاه سازد ـ تاآماده شوند که در راه کسب تمدن گامی فرا پیش نهند .

لهذا است ـ که حجم کتابخانه‌ها ـ وشمارهٔ مدارس ـ ودانش پژوهان ـ ودانشمندان هرملتی ، مقیاس ـ ومعیار تمدن اوست . وتعداد کتب ـ ومکاتب ـ ومدارس ـ وعلماء هرملت باتمدن اودر دوخط متوازی روبافزایش می‌رود . وچون ملتی بخواب غفلت فرورفت ملتهای بیدار ـ که با بعرصهٔ تمدن گذارده‌اند ، نخست ازهرسو بانتقال ـ و نقل کتب ـ و کتابخانه‌های آن ملت دست می‌یازند ، چنانکه ملت ایران ازخاوردور وباختر کتابهائی باین کشور آوردند ـ که اهم آنها مانند **کلیله‌ودمنه** را بپارسی ترجمه کردند ، وملت اسلام ـ در نخستین قرن پیدایش تمدن اسلامی، کتب ایران ـ و هند ـ ویونان‌را ازخاور ـ وباختر گردآوردند، وبزبانهای تازی وسریانی نقل کردند. نمونهٔ ازاین ترجمه‌ها درهمین کتابخانه موجود است(۱) وازدو قرن پیش که مردم مغرب زمین از تمدن کافی بهره‌مند شدند نخست بگردآوردن کتب مشرق زمین پرداختند، وبهروسیله که‌در اختیارداشتند کوشیدندتا اکثر آن کتابهارا متصرف شدند، و کتابخانه ها بنیاد نهادند .

۱ـ وبرای اطلاع از آنچه در کتابخانه‌های دیگرموجود است رجوع کنید بفهرست آن کتابخانه‌ها مانند کتابخانهٔ بریتیش موزیم لندن ـ و کتابخانهٔ سلطنتی برلن و کتابخانهٔ ملی پاریس ـ و کتابخانهٔ اسکوریال درمادرید اسپانی ـ و کتابخانهٔ خدیوی مصر ـ و کتابخانهٔ آصفیهٔ هند ـ و کتابخانهٔ بشیرآقا دراسلامبول ـ ودرایران بکتابخانهٔ رضوی ٤ درمشهد و کتابخانهٔ ملك درطهران وغیرها . ولی اغلب این کتابها دراثرحوادث مختلف از میان‌رفته است. چنانکه تنها ابن‌الندیم که یکنفرورّاق است در کتاب‌الفهرست که در ۳۷۷ تألیف‌شده بیش ازهشت‌هزار کتاب معرفی میکند درحالتی که ازاین کتابها آنچه‌در کتابخانه های دنیا موجود است بهزارمجلد نمی‌رسد . برای اطلاع ازاین کتب و اینکه پیشینیان ما چگونه بدانش و تمدن خدمت کرده اند مراجعه کنید بکتب رجال و فهارس قدماء مانند فهرست ورجال شیخ‌طوسی ـ و کشی ونجاشی وجامع‌الرواة اردبیلی ولسان‌المیزان ابن‌حجر ـ وتهذیب‌الکمال وتهذیب‌التهذیب وطبقات‌حنفیه وشافعیه و کشف‌الحجب والاستار و کشف‌الظنون ـ و عیون‌الانباء ابن ابی اصیبعه ـ ونتمة صوان‌الحکمه و نزهة‌الارواح شهرزوری وسایر کتبی که درتألیف همین فهرست ازآنها استفاده شده است .

جای بسی تأسف است، که مدارك و اسناد ملیت و بزرگی و سیادت خویش را بآسانی ازدست داده و می‌دهیم . سپس برای وقوف برچگونگی همین اسناد گاهی فهرست کتب فارسی و عربی آن کتابخانه‌ها را ببهای گران خریداری میکنیم. وهنگامی چاپ عکسی آنهارا بقیمتی که‌شاید باقیمت خرید اصل نسخه برابری میکندمیخریم(۱) و گاهی برای بدست آوردن عکسی از نسخهٔ خطی کتابی که ازمیراث پدران مابوده دست نیاز بسوی کتابخانه‌های کشورهای بیگانه درازمیکنیم، وپس ازصرف مبالغ هنگفتی آن عکس‌را بدست می آوریم .

یاللعجب- که این کتب خطی که دارای مزیت است درزمانی - که اینکشور مشعلدار تمدن جهان بود، ونزد دانشمندان بدرجه‌ای اهمیت داشت- که آنهارابقول **ابن‌الندیم** درآستین خـود حمل میکردند ، و برای دست یافتن بریك نسخهٔ خطی سالیان دراز انتظار میکشیدند - تا آنرا بقیمت گزاف بدست می‌آوردند ؛ چنانکه ابن‌الندیم(۲) وغیر او قصص وحکایاتی عجیب دربیاب نقل میکنند .

سلاطین صفوی بـرای یك نسخه ازآثار **صدوق ابن‌بابویه** که در کتابخانهٔ پادشاه **هند** سراغ گرفته‌بودند، مبالغ هنگفتی طلا- وجواهرات - وهدایا فرستادند تاآن نسخه را گرفتند .

درشرح حال **سید مرتضی** (متوفی ۳۵۵) آمده ، که وی یك نسخه از کتاب **جمهرهٔ ابن‌درید** ازعلی بن احمد **القالی** (متوفی۴۴۸) بپنج دینار طلاخریداری کرد وپس ازچندی که بمطالعهٔ آن کتاب مشغول بود درآن‌رقعه‌ای یافت - بخط**قالی** که

۱- مانند تاریخ گزیدهٔ حمدالله مستوفی ، وانساب سمعانی .

۲- ابوزکریا یحیی بن عدی(بن حمید بن زکریا) التطیفوری (النصرانی شاگرد مبرز ابوبشر متی بن یونس قنائی و همدرس - وممتازترین شاگرد فارابی ، فیلسوفی معروف وبرادر ابراهیم بن عدی‌است که اونیز ازفلاسفهٔ معروف‌است) گوید: شرح اسکندر برسماع طبیعی - و کتاب برهان ارسطورا بیك صدوبیست دینارطلا برمن عرضه کردند- که بخرم و رفتم که پول فراهم کنم ، ولی چون برگشتم - مردی خراسانی آنها را باچند کتاب دیگر بسه هزار دینارخریده بود .

ونیز گوید: سه‌باب ازشرح اسکندر برمنطق ارسطورا به‌پنجاه دینار طلاخریداری کردم ، وصاحب آن نفروخت (نگاه کنید‌بباب فلسفه‌وفلاسفه از کتاب‌الفهرست ابن‌الندیم)

در آن چنین نوشته بود:

آنست بها عشرین حولا و بعتها — نقد طال شوقی بعدها و حنینی
و ما کان ظنی انتی سأ یعها — ولو خلد تنی فی السجون دیونی
ولکن لضعف و افتقار و صیبة — صغار علیهم یستهل شؤونی
فقلت و لم املك سوابق عبرة — مقالة مشوی الفؤاد حزین
و قد تخرج الحاجات یا ام مالك — کراثم من رب بهن ضنین

چون سیدمرتضی رقعه را قرائت کرد اندوهناك شد، وبی درنگ کتاب را علاوهٔ مبلغی پول بفالی اعاده داد(۱).

مرحوم سید حامد حسین صاحب کتاب عبقات برای یك نسخهٔ خطی نفیس که در کتابخانهٔ شریف مکه بود بمکه رفت، ودر آنجا اقامت گزید، ومدتی دراز کوشید تا بشریف مکه نزدیك شد، واعتماد اورا بخود جلب کرد، وبکتابخانهٔ شریف راه یافت آنگاه نسخهٔ را که سراغ داشت محرمانه نویسانید واز آنجا بهندوستان گریخت.

مرحوم حاج میرزا حسین نوری جامهٔ تن خود را فروخت و با پول آن کتابی خرید.

ازمرحوم شیخ صادق کتبی کتابفروش نامی نجف شنیدم، که مرحوم آیة‌الله سیدابوالحسن اصفهانی، نسخهٔ اصل یکی از مؤلفات ابن تیمیه را بمبلغ چهار صد دینار عراقی خریداری کرد.

ازدانشمندان باختر زمین هم نظائر این قصص وحکایات نقل شده است، بالجمله: ژان ژاك روسو دانشمند نامی، نسخهٔ خطی دید ـ وخواهان آن شد، ودرحدود سه ماه شهر بشهر ودیار بدیار بدنبال نسخه سفر کرد ـ تاپس از تحمل مشقت بسیار ـ بمطلوب رسید، وسپس دراین باب مقالهٔ نوشت که از آثار معروف وی است(۲)

۱ـ نگاه کنید بکتاب الکنی والالقاب تألیف مرحوم حاج شیخ عباس قمی چاپ نجف ذیل شرح حال سیدمرتضی، وبکتاب روضات الجنات وسایر کتب شیعه درشرح حال سیدمرتضی. این حکایت را یاقوت درمعجم الادباء (درشرح حال فالی «باب علی» بقاضی ابوبکر بن بدیل تبریزی نسبت داده وروایت اوانده کی باآنچه مانگاشتیم اختلاف دارد.

۲ـ ژان ژاك روسو در کودکی یتیم شده بود وی درمقالهٔ مذکور گوید: دائی من سرهنگی بازنشسته بود که مرا دوست می‌داشت. عیدنوئل نزدیك شده ودکان دار سر کوچهٔ ما

بقیهٔ حاشیه درصفحه بعد

امیدواریم - که دولت وقوهٔ مقننه مملکت باهمیت مواریث اسلاف ما توجه کنند، و با تعیین بودجهٔ مخصوصی برای خریداری نسخ خطی نفیس - و با وضع مقرراتی - از نقل وانتقال آثارسلف صالح ما بکشورهای بیگانه جلوگیری کنند.

ازخداوند مسألت میکنیم که: ازچشم ثروتمندانی که این گونه نسخ نفیس را نزد خود گردآورده وحبس کرده‌اند، پردهٔ غفلت بردارد، - تامتوجه شوند که اینها آثارپدران این ملت - واز مفاخر ملی اوست: سزاوار است اسناد ملیت قومی که اساس تمدن جهان را بنیاد نهاده‌اند، ازدستبرد حوادث بر کنارماند، وآیندگان هم بتوانند از آنها متمتع شوند، - وبدانها افتخار کنند؛ شاید این جماعت متنبه شوند و آن نفائس را بمؤسسهٔ که صلاحیت حفظ - ونگاهداری آنرا دارد بسپارند.

خدایا ثروتمندان غافل را هدایت کن که ازخریدن - و وقف کردن - وسپردن این قبیل نفائس بمؤسساتی که شایستگی دارند دریغ نکنند. چه خیرات ومبراتی برتر ازین نیست که شخص ازتضییع - واتلاف - وازاینکه اسنادقومیت ملتی - بدست بیگانگان بیفتد جلوگیری کند؛ وبرای متتبعان - ودانشمندان هم‌میهن خویش وسیلهٔ کار وپیشرفت درراه دانش - وهنر فراهم سازد. وآنانرا یاری کند - که موجبات افتخار آیندگانرا بهترفراهم سازند.

درمقدمهٔ جلد اول این فهرست (فهرست کتب راجع بقرآن ودعا) که درسال

بقیه حاشیه ازصفحه قبل

اسباب بازی بچه آورده بود دراین میان من عاشق عروسك لته‌ای شده بودم، ولی چکنم که عروسك اسباب بازی دختر بچه‌هاست ومن پسرم پولی نداشتم که خودآنرا خریداری کنم و ازمادرم هم شرم داشتم که چنین مطلبی باو بگویم؛ پس بسراغ دائی خودرفتم، دائی دستم را گرفت وبسوی خانهٔ مابراه افتاد که ازمادرم دیدن کند، چون بدکان سر کوچهٔ ما رسیدیم ناگهان عروسك را بدائی خود نمودم وازوی خواهش کردم که آنرا برای من بخرد، ولی دائی برآشفته گفت پسربچه رابا عروسك چه کار! من ازاین سخن شرمنده شدم وازعروسك دل برکندم وی‌دریایان مقاله بیاد عروسك افتاده میگوید دائی کجائی؟ که همچنانکه آنروز مرا ازعشق عروسك لته‌ای منصرف کردی، امروز هم ازعشق عروسك کاغذی (این کتاب خطی) باز میداشتی تابرای بدست آوردن آن اینهمه رنج وزحمت نمی کشیدم.

ولی پوشیده نباشد که تمام این مقدمه فقط از آنچه در خزانهٔ حافظه محفوظ بود نگاشته شد، وهیچگونه کتاب ومأخذی که بدان مراجعه کنم جز مجمع البحرین دردسترس نداشتم.

۱۳۳۰-۳۱ ازطرف دانشگاه‌تهران منتشرشد ، صورت‌جلسهٔ‌شورای محترم‌دانشگاه مورخ۲۶بهمن‌ماه۳۲۸ نیزدرج شده بود .

در آن جلسه برحسب تقاضای این بنده مقررشد ـ که فهرست این کتابخانه زیرنظرمستقیم این ضعیف بزودی تألیف ـ وطبع ونشرشود . برای این کار دو نفر ازشاگردان سابق این حقیر که اکنون ازدوستان فاضلم بشمارمی‌آیند ، یعنی آقای محمد تقی دانش‌پژوه ـ و آقای علینقی منزوی را برگزیدم .

جلد اول فهرست تألیف‌آقای منزوی‌قبلا منتشرشده ، وازجلددوم که‌فهرست کتب ادب وآنهم‌تألیف ایشانست ـتاکنون چهارصدوهشت‌صفحه بچاپ رسیده ـ و درحدود یکصدصفحهٔ دیگرباقی است ـ که امیدواریم کوشش فرمایند که انتشارآن پیش ازین بتعویق نیفتد. جلد سوم نیز که مشتمل بر کتب فلسفه ـ و عرفان ـ و کلام وحساب وهندسه وهیأت ـ واحکام نجوم ـ واقسام ریاضی ـ وعلوم غریبه است . اینك درانر مساعی‌جمیله و کوشش ـ وزحمتی ـ که شایستهٔ کمال تحسین است بقلم آقای دانش‌پژوه‌دام افضاله باهمین مقدمه در دوبخش که جمعاً یکهزاروبکصدونود صفحه است منتشرمی‌شود .

وفهرست بقیهٔ کتابها که کتب حدیث ـ وفقه ـ واصول‌است نیزآقای دانش‌پژوه قبول‌فرموده‌اند ـ که پس ازانتشارهمین‌جلد بلافاصله‌شروع میکنند،بنابراین‌فهرست کتب‌این کتابخانه انشاءالله بزودی (باحتمال‌قوی تاآغازسال۳۳) بانجام‌خواهدرسید.

درمقدمهٔ جلد اول‌فهرست پیش‌بینی شده بود که فهرست این کتابخانه درپنج مجلد تألیف ونشرشود ، ـ واکنون نیز چنین است ؛ جزاینکه ترتیب مجلدات سوم ببعد تغییر میکند . ـ چه قبلا تصور میشد که رشته‌های علوم عقلیه همه دریك جلد تألیف ونشرخواهد شد، ولی در عمل معلوم‌شد ـ که میباید این‌جلد دردو بخش (یا این بخش دردو جلد) منتشرشود ، بخش نخستین (یاجلد اول) علوم فلسفه ـ وعرفان و کلام ـ واخلاق .بخش دوم (یاجلد دوم) علوم طب ـ وحساب ـ وهندسه ـ وهیأت‌و نجوم ـ واقسام ریاضی ـ وعلوم غریبه . ولی درمقابل کتب اخبار ورجال ـ وفقه ـ و اصول ـ که قرار بود در دومجلد منتشر شود ، ـ حالا معلوم شده ـ که ازیك مجلد تجاوز نخواهد کرد .

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir

بنابراین سه‌جلد فهرست تااین‌تاریخ منتشرشده، ویك‌جلد هم که نزدیك باتمام است بایدتمام‌شده‌دانست. سپس فقط یك‌جلداز فهرست کتابخانهٔ دانشگاه باقی‌مانده‌که آنهم بزودی طبع و نشرخواهد شد.

اکنون ملاحظه‌میشود باوجود موانع‌واشکالاتی که دراینگونه امور همواره پیش میآید، دانشگاه تهران ازبذل کمال مساعدت دریغ نفرموده‌اند، هم وسیلهٔ نگهداری و حفاظت اصل نسخ خطی نفیس‌را با حسن وجه (چنانکه درمقدمهٔ جلد اول تذکردادیم) فراهم ساختند، و هم دربارهٔ تألیف وطبع ونشرفهرست کتابخانهٔ دانشگاه اقدام فرمودند که عنقریب بانجام میرسد.

واینهمه رهین توجه‌خاصی است که ازطرف دانشمند جلیل جناب‌آقای دکتر علی‌اکبرسیاسی رئیس معظم دانشگاه درطول مدت ابرازمیشده، چه بمجرداینکه کتابخانهٔ دانشگاه تأسیس شد مورد توجه آنجناب‌قرار گرفت، واهمیت این‌موضوع درنظرایشان‌هویدا شد. ولهذا پیوسته ابرازعلاقه میفرمودند، ودر نتیجه کلیهٔ ادارات دبیرخانه که همه ازآن مقام عالی الهام میگیرند علی الخصوص ادارهٔ انتشارات ـ و بالاخص چاپخانهٔ دانشگاه ازمساعدت مقدورمضایقه نکردند وفقهم‌الله جمیعاللخیر

پس‌بموجب‌خبرمعروف **لایشکرالله من لایشکرالناس**(۱) لازم‌دانست‌بدینوسیله مراتب تشکرات قلبی خودرا حضور معظم‌له تقدیم دارد.

ازخداوند مسألت میکنند که درراه بسط دانش ـ وفرهنگ و تقویت علماء حقیقی ـ وخدمت باین کشور باستانی، موفق ـ وکامیاب باشند. **فجزاه‌الله عن‌خدمة العلم‌واهله خیرالجزاء** طهران ۲۸ آذرماه ۳۳۲ مطابق ۱۲ ربیع‌الثانی ۱۳۷۳ و کتب ذلك، بیمناه‌الدائرة

العبد سید محمد مشکوة.

۱ـ یعنی لایقبل‌الله شکرالعبد علی احسانه اذا کان لایشکر احسان‌الناس ویکفر معروفهم لاتصال احدالامرین بالاخر (مجمع‌البحرین).

فهرست مخطوطات تاريخ الفلسفة والمخطوطات الطبية والرياضية
والكيماوية والصناعية والروحانية
في خزانة السيد المشكاة
المهداة الى مكتبة جامعة طهران
تأليف : محمد تقي دانش پژوه
مطبعة جامعة طهران
١٣٧٣ - ١٩٥٣

Catalogue
méthodique, descriptif et raisonné
des
manuscrits scientifiques (médecine,
mathématique , sciences occultes et histoire
de philosophie)
de la
Bibliothèque de l'Université de Téhéran
(Don de M.le ProfesseurMeshkât)
Par
M . T .Dânech - Pajouh

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
Library.ut.ac.ir

Imprimerie de l' Université
1953_1332

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
library.ut.ac.ir